Redactor: Marcel DUŢĂ
Tehnoredactare: Constantin NIŢĂ
Cartea a apărut cu sprijinul
Ministerului Educaţiei şi Cercetării

<autor>ALEXANDR SOLJENIŢÎN
<titlu>Două secole împreună
1917 – 1972
**
Evreii şi ruşii în epoca sovietică
Traducere de:
Vasile SAVIN
Darclée TOMESCU – BERDON
Laura CATTANEO
UNIVERS
Bucureşti 2004
ISBN 973 – 87199 – 3 – 3
<titlu>Abrevieri ale principalelor surse citate în note de către autor

ARR Arhivele Revoluţiei Ruse, editate de I. Hessen, Berlin, Ed.
Slovo, 1922 – 1937.

CIR Culegere istorică revoluţionară. Sub direcţia lui V.I. Nevski, în 3 vol., M.-L., E.S., 1924 – 1926

CLER-1 carte despre lumea evreiască rusă: de la 1860 până la revoluţia din 1917, New York, Ed. Uniunii intelectualilor evrei ruşi.
1960.

CLER-2 Carte despre lumea evreiască rusă, 1917 – 1967, New York, Ed.
Uniunii intelectualilor evrei ruşi, 1968.

EE Enciclopedie evreiască în 16 volume. Sankt-Petersburg, Societatea pentru promovarea ediţiilor evreieşti ştiinţifice şi Ed.

Brokhaus & Efron, 1906 – 1913.

EER Enciclopedia evreiască rusă. M. 1994. Ed. a II-a în curs de publicare, revizuită şi adăugită.

ES Editura de Stat.

LE Lumea evreiască. Paris, Uniunea intelectualilor ruşi.

M Moscova

M.-L. Moscova-Leningrad.

MEE Mică enciclopedie evreiască. Ierusalim, 1976. Ed. Societăţii pentru studierea comunităţilor evreieşti.

ReE Rusia şi Evreii, Paris, YMCA-Press, 1978 (ed. originală, Berlin, 1924)

TN-Timpul şi Noi, revistă internaţională de literatură şi de probleme privind societatea, Tel-Aviv.

„22”Revistă socială, politică şi literară a intelectualităţii evreieşti plecată din URSS în Israel, Tel-Aviv.

<titlu>ÎNCERCARE DE LIMPEZIRE

Orice examinare a rolului important al evreilor în viaţa unei ţări sau a unui popor în mijlocul căruia aceştia s-au răspândit, aşa cum încercăm în cartea noastră, se izbeşte în mod inevitabil de întrebarea: „cine este evreu?”, „pe cine trebuie să considerăm evreu?”. Cât timp evreii au trăit în mijlocul altor popoare în enclave izolate, această chestiune nu se punea. Însă, pe măsură ce erau asimilaţi, sau doar participau la viaţa publică, problema a apărut şi a fost intens dezbătută, în primul rând chiar de evreii înşişi. Desigur, în Rusia post-revoluţionară, de când evreii au posibilitatea să emigreze, răspunsurile s-au schimbat mereu. De aceea nu este lipsit de importanţă să încercăm a le trece în revistă. Şi oricât de uimitor ar părea, încă de la primele încercări ne-am confruntat cu opinii atât de contradictorii şi de controversate, încât suntem uimiţi de diversitatea lor.

Enciclopedia evreiască apărută înainte de revoluţie, la articolul

„Evreu”, nu dă nicio definiţie; se mulţumeşte doar să menţioneze că „termenul evreu, pentru a desemna un israelit prin opoziţie cu un egiptean, se găseşte deja în părţile cele mai vechi ale

Pentateuh-ului”, şi citează diversele ipoteze referitoare la etimologia cuvântului1. Enciclopedia evreiască contemporană se limitează la următoarea definiţie: „O persoană aparţinând poporului evreu2”.

Desigur, însă, că nu sunt prea numeroşi cei ce se mulţumesc cu o asemenea definiţie. „Pe cine să considerăm drept evreu? Cine este evreu?”, sau „Ce este iudaitatea”?, iată o problemă care chiar şi pentru evrei este departe de a fi simplă. Scriitori evrei şi ruso-israeliţi ne spun cu privire la conceptul de „evreu”: „Nici în Israel, nici în străinătate nu există, printre evreii înşişi, vreun acord în privinţa conţinutului acestui cuvânt. Când cineva lipsit de experienţă se apropie de acest concept, acesta îi devine insesizabil1”. „La şaptezeci şi patru de ani de la revoluţia rusă şi la patruzeci şi trei de ani după renaşterea statului Israel, încercarea de a defini evreul ţine de ceva aproape imposibil4”.

Şi totuşi, aceasta nu a fost niciodată o problemă pentru evreii religioşi. Definiţia rabinilor ortodocşi: „Evreu este acela care s-a născut dintr-o mamă evreică sau a fost convertit la iudaism în conformitate cu Galaşia5”. (Galaşia este reglementarea religioasă a vieţii evreieşti, „ansamblul legilor ce se află în Tora, Talmud şi literatura rabinică ulterioară6”.)

„Ce ne dădea şi ne mai dă încă puterea de a trăi, şi care este sensul acestei vieţi? Şi una şi alta ţin de domeniul religiei7”. Arthur

Koestler scria şi el: „Semnul distinctiv al evreului [...] nu este apartenenţa sa la o cultură sau o limbă, ci religia8”. Mai putem şi astăzi citi într-o revistă israeliană: „Plenitudinea naţională evreiască nu este posibilă decât în modul de viaţă religios9”.

Dar, încă din Antichitate, unii erau deja îndepărtaţi de la acest mod de a vedea lucrurile. S.I. Lurie dă exemplul esenienilor, o sectă evreiască ce vedea salvarea nu în dezvoltarea naţională, ci în cea a individului. Esenienii erau „slujitorii lumii”, iar autorităţile locale, din respect pentru convingerile lor, nu îi supuneau serviciului militar. „Totuşi, când pericolul a ameninţat chiar centrul lumii evreieşti, în ciuda atitudinii lor sceptice cu privire la sfinţenia Templului şi a sacrificiilor, în ciuda antimilitarismului lor puternic şi curat, s-au făcut voluntari pentru a intra în rândurile combatanţilor evrei; impulsul

naţional şi patriotic era în ei atât de puternic încât le-a depăşit convingerile care constituiau raţiunea lor de a trăi10”.

Încă din secolul al XIX-lea aflăm opinia că „evreii sunt anteriori iudaismului”; trebuie să ne lărgim în mod constant înţelegerea iudaităţii, „să ne debarasăm de limitările iudaismului galaşic pentru a accede la o lume mai vastă”.

Cât priveşte secolul al XX-lea secularizat, punctul de vedere religios nu a fost lipsit de zbucium şi a continuat să fie tot mai firav.

În reflecţiile lui G. Sfiosberg, posterioare revoluţiei, motivul religios se regăseşte în plan secund: „În ce constă criteriul naţionalităţii evreieşti? Timp de milenii, esenţa naţională se afla în iudaitate;

ea se găseşte în şirul neîntrerupt al particularităţii culturii evreieşti, într-o singură şi aceeaşi esenţă a tuturor evreilor din toate ţările12”.

La mijlocul veacului al XX-lea, Hannah Arendt lansa următorul avertisment: „Iudaismul s-a degradat în iudaitate, o viziune a lumii într-un ansamblu de trăsături psihologice13”. Scriitorul israelian

Amos Oz afirmă în acelaşi sens: „A câştigat din ce în ce mai mult teren o înclinaţie tragică de a substitui iudaismului o anumită stare psihologică denumită curent yiddishkeit… dar aceasta a fost doar un vlăstar al iudaismului, o ramură, una dintre mlădiţe sale14”.

În a doua jumătate a secolului al XX-lea, unul dintre cei mai importanţi intelectuali evrei declara: „Respect convingerile religioase… dar… subliniez că iudaitatea nu este în mod necesar legată de religie, că vorbind de iudaitate avem în vedere ceva foarte diferit. Valori comune? Desigur. O istorie comună? Fără îndoială.

Trăsături comune ale personalităţii? Neîndoielnic15”.

În 1958, Curtea Supremă a Israelului, însărcinată să examineze o chestiune precisă, a luat, pe baza literaturii rabinice, următoarea hotărâre: „Pentru Galaşie, un evreu care s-a convertit la o altă credinţă nu rămâne mai puţin evreu… Un evreu nu încetează de a mai fi evreu chiar şi atunci când încalcă Legea evreiască16”. Pentru un evreu „a se converti… la o altă credinţă este prin definiţie imposibil17”.

Solomon Schwarz, important menşevic menţionat de mai multe ori în această carte, a spus despre sine (1966) că este „un evreu laic, nu religios”, dar: „Îmi simt profund apartenenţa la iudaitate şi nimeni nu este în măsură să mi-o ia. Dar şi mai important: evreii laici, nu religioşi, se numără cu sutele de mii, sunt chiar milioane

...Sunt numeroşi chiar printre cei numiţi americani de confesiune evreiască; pentru cea mai mare parte dintre ei apartenenţa la religie se reduce la un simplu ritualism18”.

De aceea, judecăţile laice din zilele noastre câştigă în siguranţă:

„Nu se poate... într-un mod atât de categoric şi nenuanţat, să legăm rolul şi intenţiile lumii evreieşti actuale, care nu are nici concepţie universală a credinţei... nici cultură laică unică, nici ideologie comună, de legenda cuceririi Pământului Făgăduinţei de către înaintaşi, nici de morala lor veche de trei mii de ani 19”.

Şi într-adevăr, ne aflăm foarte departe de aşa ceva! Astăzi, „evreii ortodocşi nu constituie decât o mică parte a lumii evreieşti20”.

Se întâmplă astăzi să se spună, ca şi cum aceasta s-ar înţelege de la sine: „Rezolvarea problemei evreieşti, adică păstrarea evreilor drept comunitate etnică21” (italicele îmi aparţin – A.S.).

Or, conceptul de comunitate etnică are tendinţa să ia semnificaţia mai generală de comunitate de sânge. În Cartea evreilor din

Rusia, se scrie fără reţinere: „Nikolai Medtner* (în venele căruia curgea sânge evreiesc) 22...” Mica Enciclopedie evreiască, selecţionându-şi intrările, îi include, fără a mai ezita, pe evreii convertiţi la creştinism; sau, menţionându-l pe Ilia Mecinikov**, fiul unui ofiţer de gardă şi proprietar de teren, precizează „că nu a aflat decât foarte târziu originile evreieşti ale mamei sale23”, argument suficient pentru a-l integra în Enciclopedie. Sunt incluşi aici şi cei care, toată viaţa, nu aveau câtuşi de puţin conştiinţă evreiască, altfel spus, evreul este definit aici prin ascendenţă şi nu prin spirit.

Iuri Karabcievski s-a indignat pe bună dreptate să „găsească în listele stabilite în străinătate, cu diferiţi evrei iluştri sau onoraţi, numele lui Boris Pasternak. Ce fel de evreu este?... El însuşi nu s-a

considerat niciodată evreu şi a refuzat de mai multe ori să fie asociat comunităţii evreieşti, care îl irita în mod vădit24”. Şi chiar aşa era. Iar poemele sale evanghelice, prin autenticitatea lor, nu lăsau să planeze nicio îndoială asupra orientărilor spiritului său.

Din 1994 s-a început şi în Rusia publicarea unei Enciclopedii evreieşti ruse. Aceasta a debutat cu volumele biografice, adică printr-o selecţie de persoane. Or, încă din introducere, se spune:

„Considerăm ca fiind evrei persoanele ale căror părinţi sau unul

<notă>

— Compozitor şi pianist rus (1879 – Londra, 1951).

** „Biolog (1845 – 1916); începând din 1888 în fruntea laboratorului bacteriologic al Şcolii Normale, la Paris, sub direcţia lui Pasteur. Premiul

Nobel pentru medicină în 1908.

</notă>

dintre părinţi sunt de origine evreiască, independent de propria lor confesiune religioasă25”.

Şi iată că, la întrecerile sportive internaţionale „makkabiade”.

„Nu pot participa decât evrei26”. Să credem că şi aici criteriul aplicat este tot cel al sângelui? Atunci pentru ce să-i stigmatizăm cu atâta patimă şi cu atâtea ameninţări pe toţi cei care „îi recenzează

[pe evrei] după sânge”? Ar fi bine să avem o viziune mai lucidă despre propriul nostru naţionalism.

Astfel, Louis Brandeis, unul dintre liderii sionismului în America şi membru al Curţii supreme a Statelor Unite din 1916, afirma:

oricare ar fi raţiunile, „dacă este vorba de persoane cu sânge evreiesc care suferă, compasiunea şi ajutorul nostru se îndreaptă în mod firesc spre ele fără a le întreba care le sunt nuanţele credinţei sau necredinţei lor27”. Amos Oz insistă: „A fi evreu înseamnă a simţi că atunci când un evreu sau oricine este persecutat sau martirizat, tu eşti martirizat şi persecutat28”. (Şi tocmai acest sentiment este ceea ce a permis evreilor să depăşească numeroase nenorociri! Ah, dacă s-ar putea ca acesta să fie şi cazul nostru...) Această legătură internă între evrei, întrajutorarea reciprocă şi solidaritatea care se întâlnesc într-o

asemenea situaţie atât de frecvent, au uimit numeroşi autori din diferite ţări şi timpuri. Între alţii, desigur, unii autori ruşi.

S. Bulgakov scria: „Evreii cunosc o solidaritate organică pe care nu o are niciun alt popor într-un asemenea grad”; „spiritul naţional şi solidaritatea evreilor nu se lasă nici distruse şi nici încercate de vreo forţă rivală sau potrivnică venind de la alte popoare29”.

Totuşi, evreii nu ar fi evrei dacă ideile şi argumentele lor s-ar reduce la o asemenea simplitate. Nu, consideraţiile au, aici, numeroase ramificaţii.

Să revenim la Amos Oz: „Ce înseamnă a fi evreu în acest ultim sfert de secol XX în cadrul civilizaţiei noastre secularizate?” Dacă nu este „sinagoga... atunci ce este? Iar dacă nu este decât sinagoga, atunci ce este30?” – „Pentru mine, evreu este acela care se simte evreu sau este destinat să fie. Evreu este cel care consimte să

<notă>

Olimpiadă evreiască.

</notă>

fie evreu. Dacă el consimte la aceasta în mod declarat, atunci este evreu prin alegere. Dacă nu-şi mărturiseşte gândul decât sieşi, este evreu prin constrângere sau sub presiunea circumstanţelor. Dacă nu-şi recunoaşte nicio legătură cu lumea evreiască, atunci nu este evreu, chiar dacă regulile religioase îl definesc ca atare... A fi evreu înseamnă a participa la prezentul evreiesc... la faptele şi acţiunile evreilor ca evrei; şi a împărtăşi răspunderea pentru nedreptăţile comise de evrei ca evrei (răspunderea – dar nu vina!) 31”.

Acest mod de a vedea lucrurile mi se pare cel mai just: spiritul şi conştiinţa sunt cele ce determină apartenenţa la un popor. Aceasta este şi convingerea mea.

I. M. Biekerman refuză şi mai mult să dea o definiţie iudaităţii:

„Niciun popor şi cu atât mai puţin un popor civilizat nu ar putea fi redus la o singură formulă12”.

N. Berdiaev este de aceeaşi părere: „Într-adevăr, nicio naţiune nu poate face obiectul unor definiţii raţionale... Viaţa unei naţiuni nu se poate defini în mod exhaustiv nici prin rasă, nici prin limbă, nici prin

religie, nici prin teritoriu, nici prin suveranitatea statului, deşi toate aceste caracteristici fac mai mult sau mai puţin parte din esenţa vieţii naţionale. Cei care definesc naţiunea drept unitatea de destin istoric au fără îndoială mai multă dreptate... însă unitatea de destin istoric este cu siguranţă un mister iraţional... Poporul evreu resimte profund această unitate misterioasă a destinului istoric33”.

Este tocmai ceea ce-l frapase şi pe M. Gherşenzon: „Continuitatea istoriei evreieşti este uimitoare. S-ar zice că o voinţă personală realizează aici un proiect de lungă durată a cărui finalitate ne scapă34”.

Acest lucru rămâne, însă, puţin cam nebulos. Suntem forţaţi să căutăm o definiţie practică: „În diaspora unde evreii sunt risipiţi, mobili, schimbători... nu-i decât un mijloc”: a-i considera drept evrei pe cei „care se consideră ei înşişi evrei35”.

— Ni se pare mai corect să-i considerăm evrei doar pe cei „care nu numai că sunt evrei prin originile lor, ci consideraţi ca atare în propriul lor mediu36”. Evreu este acela pe care ceilalţi îl consideră evreu, acest adevăr simplu trebuie să servească drept punct de plecare37”. Nu, cu siguranţă, acest adevăr nu este atât de simplu! Popoarele „autohtone” aveau „o percepţie globală a evreilor foarte adesea marcată de un sentiment de extraneitate. Oricine este conştient de această percepţie trage, nu fără amărăciune, o concluzie: „Evreul nu este o naţionalitate, ci un rol social. Rolul Străinului. Al cuiva care nu este asemeni celorlalţi38”.

Dar a trăi în mijlocul altor popoare înseamnă şi a trăi în alte state.

— „În aceasta constă problema evreiască”, sublinia Biekerman cu litere îngroşate: «Cum putem înceta să mai fim străini în statele unde ne ducem viaţa şi vom continua să trăim şi pe viitor? Nu este vorba ca populaţia din jur să înceteze a ne mai considera străini, ci pentru ca noi înşine să nu ne mai simţim astfel... „Problema evreiască” interesează nu pe alţii, ci pe noi înşine39.» – Grigori Landau:

„Da, depindem de oamenii care ne înconjoară”, dar, „într-o oarecare măsură, ne creăm noi înşine destinul, iar prin faptele şi

situaţia noastră predeterminăm atitudinea mediului înconjurător la locul unde ne aflăm... Sarcină pe care nu o putem evita: este mult mai bine să ne cunoaştem, să ne ştim forţele şi slăbiciunile, erorile şi greşelile, necazurile şi tarele. Aceasta este... datoria noastră faţă de poporul nostru şi de viitorul său40”.

Contemporanul lor, Jabotiński, publicist eminent şi venerat, avea o părere diametral opusă: „Pentru oamenii din tabăra mea, fondul problemei nu este absolut deloc în atitudinea pe care o adoptă celelalte popoare faţă de evrei. Dacă ne-ar iubi, ne-ar respecta profund, ne-ar primi cu braţele deschise, atunci am insista cu tot atâta tărie asupra „partajului”. „Acelaşi: „Suntem ceea ce suntem, suficient de bine pentru noi înşine, dar nu vom fi şi nu vrem să fim diferiţi41”.

Conform mărturiei unui memorialist, Ben Gurion ar fi făcut cunoscut lumii că „important este ceea ce fac evreii, nu ce spun goyim-i42”.

Acestui sentiment, Berdiaev îi dădea următoarea explicaţie:

„Pierderea de către o naţiune a statului său, a independenţei şi suveranităţii sale este o mare nenorocire, o boală grea care traumatizează sufletul acelei naţii. Faptul că poporul evreu... s-a aflat totalmente privat de un stat şi a trăit rătăcind prin lume, a sfărâmat şi a mutilat sufletul poporului evreu. Acesta a nutrit sentimente răuvoitoare faţă de alte popoare care trăiau în statele lor proprii, iar tendinţa sa către internaţionalism nu este decât reversul naţionalismului său patologic43”.

Să-l ascultăm pe Vladimir Soloviov: „Naţionalismul, dus la o intensitate extremă, atrage după sine pierderea poporului care îi cade victimă, făcând din el un inamic al umanităţii care se arată a fi mai puternică decât un popor luat separat”. A spus acestea ca avertisment pentru naţionaliştii ruşi, dar, deşi în adâncul sufletului său era binevoitor faţă de evrei, a făcut cu această ocazie următoarea mărturisire: „Afirmarea caracterului excepţional al misiunii lor, absolutizarea specificităţii lor naţionale, acesta este punctul de vedere al evreilor din cele mai vechi timpuri44”.

Iată şi reflecţiile unui rabin de astăzi de la Ierusalim. Pentru el,

evreii se află mereu sub acţiunea a doua forte determinante: prima

„Este uimitoarea noastră capacitate de schimbare, de adaptare, de a ne topi printre cei în mijlocul cărora trăim… Aptitudinea noastră…

de a ne impregna de cultura înconjurătoare… [Dar] această adaptare înseamnă transformare interioară. Învăţarea limbii poporului autohton ne aduce o cunoaştere adâncă a stării sale de spirit, a aşteptărilor sale, a felului său de a trăi şi gândi. Nu ne mărginim la a-l imita, ci devenim parte integrantă a acestui popor” – şi adăugând, nu fără exagerare: „Suntem în măsură să înţelegem acest popor mai bine decât o face el însuşi”. Fapt din care „se naşte în ceilalţi locuitori sentimentul că evreii nu numai că le iau banii, ci le subtilizează sufletul şi devin astfel poeţii, dramaturgii, artiştii lor naţionali iar, cu timpul, purtătorii de cuvânt şi chiar creierul poporului lor45”.

Da, combinând în mod remarcabil în ei înşişi fidelitatea faţă de poporul lor şi de universalism, evreii adoptă cu talent cultura popoarelor care îi înconjoară. Însă în ciuda acestei deosebite facultăţi de adaptare, când intelectualii evrei de astăzi se identifică atât cu cultura universală cât şi cu patria lor spirituală, nu trebuie să pierdem din vedere că o asemenea capacitate de adaptare generală întâmpină adesea cele mai mari dificultăţi în a plonja în străfundul tradiţiilor, până la izvoarele istorice ale vieţii populare. Talentul ieşit din comun al evreilor este indubitabil. Dar iată o reflecţie importantă (îi aparţine lui Norman Podgoreţ, dar a fost transmisă de M. Wartburg): „În culturile care le sunt străine, «evreii se caţără pe umerii» popoarelor de baştină, eliberându-se astfel de grijile economice, militare, politice şi altele care sunt soarta oricărei naţiuni de rând şi care deturnează o parte importantă a geniului său colectiv46”.

Steinsalz îşi continuă reflecţia asupra celor două „forţe determinante”. Prima face din evrei „nişte indivizi care deţin o excepţională capacitate de supravieţuire în cele mai diverse circumstanţe”. Cu toate acestea, cealaltă forţă nu încetează să fie activă: „O chemare imperioasă răsună constant în sufletul nostru”, o chemare care se împotriveşte adaptării; „avem un nucleu” inalterabil,

iată de ce evreii nu se dizolvă întru totul în popoarele în sânul cărora trăiesc.

Evreii sunt un popor „pe care poţi să-l rupi în bucăţi, însă aceste bucăţi vor rămâne vii şi vor da mlădiţe”. Evreii sunt „mai mlădioşi, mai maleabili decât oricare alt popor, fiind, în acelaşi timp, mai tari ca oţelul”. „Aceste trăsături caracteristice sunt atât de adânc ancorate în noi, încât nu le putem înlătura dintr-odată printr-un simplu efort de voinţă47”.

„Fiindcă naşterea însăşi a poporului evreu a avut loc în deşertul

Sinai, în plină rătăcire. În forul său el se ştia fără vatră şi fără loc...

Lipsa aceasta de legături îi este înnăscută”; „întreaga istorie a răspândirii evreieşti prezintă o stranie antinomie: cu cât poporal evreu se fărâmiţează fizic, cu atât mai mult se sudează interior48”.

În final, evreii au supravieţuit nu în patria lor, ci în diaspora. În străinătate „au creat o viaţă socială, religioasă, culturală specifică, denumită de noi civilizaţia evreiască49”. – „Numeroase societăţi au pierit sau se sting atunci când îşi pierd statutul de stat”, or, „lumea evreiască ca sistem social a furnizat un exemplu strălucit al unei remarcabile supravieţuiri şi al unei capacităţi de a renaşte după catastrofe devastatoare... Lumea evreiască a creat o bază radical nouă pentru viaţa comunitară: ... o unitate spirituală30”.

Da, neîndoielnic, aşa este.

<notă>

— Redactor-şef timp de mulţi ani al revistei americane evreieşti Commentary.

</notă>

Şi iată o apreciere intuitivă a spiritului comunitar evreiesc.

G. Sfiosberg relatează impresiile întemeietorului şcolii filosofice de la Marburg, profesorul Gherman Kogan, asupra întâlnirilor pe care le-a avut în 1914 cu evreii din Petersburg: „O astfel de întrunire, marcată de un spirit evreiesc autentic, nu s-ar fi putut ţine nicăieri în altă parte unde se află evrei, ci doar în Rusia, mai exact la

Sankt-Petersburg”. Este adevărat că, mai târziu, în „Ierusalimul

lituanian”, i-a fost la fel de greu să se smulgă din „atmosfera atât de pur evreiască pe care o găsise la Vilnius51”.

Această impresie convinge prin justeţea sa, putem să o înţelegem sau să o împărtăşim. Dar despre ce este vorba aici cu exactitate? O

jumătate de secol mai târziu, Amos Oz scrie: „Este suficient o privire rapidă pentru a te convinge că toţi aceşti oameni sunt evrei. Nu mă întrebaţi ce este un evreu. îţi dai seama dintr-odată că te afli în mijlocul evreilor... E o vrajă. O sfidare, un miracol aparte32”.

Această „sfidare”, „acest miracol”, au fost resimţite şi de M.

Gherşenzon, el care scrisese încă din anii revoluţiei ruse: „Zadarnic poporul evreu se va răspândi în lume. Spiritul evreiesc nu poate decât să devină mai puternic prin aceasta”. Şi „cine este evreu? Cel în care acţionează voinţa naţională a iudaităţii. Cum să-l recunoşti? Nu poate fi recunoscut... împărăţia evreiască nu ţine de lumea aceasta53”.

Dostoievski, şi el, avea o viziune mistică asupra problemei:

„Nici ceasul şi nici clipa de pe urmă nu au sosit încă, în ciuda celor patruzeci de veacuri ce s-au scurs, dar ultimul cuvânt spus de omenire despre acest popor încă nu a fost spus54”.

Nu am putea susţine că tot ceea ce tocmai am trecut în revistă ne-a luminat cu adevărat, dar vom accepta toate definiţiile date.

O remarcă se impune, însă, imediat: asupra caracterului naţional al evreilor, cărora le este dedicată această carte, este foarte greu să emiţi judecăţi de ordin general. Aparent, nu există pe pământ naţiune mai diferenţiată, mai diversă în caractere şi tipuri. Da, rar se întâmplă ca un popor să ofere un spectru atât de bogat în tipuri, caractere şi opinii; de la spiritele cele mai luminate ale omenirii până la afaceriştii cei mai sinistri. De aceea, orice regulă am atribui evreilor, orice formulă sumară pe care ne-am strădui să le-o aplicăm, ni se vor indica imediat excepţii tot atât de evidente, pe cât de convingătoare.

*

Ideea alegerii divine a poporului evreu este atât de universal cunoscută de la Vechiul Testament încât nu are nevoie să fie expusă

din nou. Atât numeroşi savanţi evrei ortodocşi, cât şi simplii credincioşi încă mai sunt conduşi de această idee.

Fără o asemenea bază religioasă, ar fi oare posibil să interpretăm incomparabila forţă a evreilor răspândiţi în lume?

Este adevărat şi că părerile diferă. Dacă ar fi să-l credem pe

Pereţ Smolenskin, care a fost sursa mişcării palestinofile în Rusia.

„Poporul evreu nu a supravieţuit graţie religiei – ea însăşi nu este decât produsul acestei tendinţe de autoconservare35”. Un savant israelian contemporan se întreabă cum să înţelegem următoarea alegere: „Cine pe cine a creat: Tora i-a creat pe evrei, sau ea a fost creată de evrei?”, „desigur, Tora i-a apărat pe evrei. Dar un alt popor nu ar fi păstrat-o cu cele 613 precepte ale sale şi ritualul ei atât de complex56”.

Dar iată ce scria A.V. Kartaşev, teolog ortodox şi istoric al bisericii: „Evreii sunt una dintre cele mai mari naţiuni din lume. Ca să afirme acest lucru, pentru un teolog sau un istoric este de ajuns faptul că evreii au dat lumii Biblia şi cele trei religii monoteiste. O

naţiune care joacă în economia, politica şi cultura mondială un rol imens, nemăsurat în raport cu statutul său de minoritate statistică, o naţiune care le-a depăşit pe toate celelalte prin afirmarea existenţei sale naţionale, în ciuda unei rătăciri milenare… Nu obiect al unei compasiuni pentru filantropi, ci subiect egal în rivalitatea universală a marilor naţiuni57”.

Berdiaev: „Problema evreiască… este axa în jurul căreia se mişcă istoria religioasă. Misteriosul destin istoric al evreilor…

Niciun popor din lume nu ar fi putut să supravieţuiască unei atât de îndelungate rătăciri, dar cu siguranţă şi-ar fi pierdut personalitatea şi s-ar fi dizolvat în mijlocul altor popoare. Dar, după neştiutele intenţii ale lui Dumnezeu, acest popor trebuie să dăinuie până la sfârşitul veacurilor. Interpretarea materialistă a istoriei este cea mai puţin capabilă să explice destinul istoric al poporului evreu38”.

„Unitatea evreilor… este, pentru Bulgakov, semnul că alegerea

lui Dumnezeu se bazează pe lumea evreiască, chiar şi pe cei care nu l-au acceptat pe Hristos59”. Cât despre Bulgakov, acesta scria:

„Destinul spiritual al Israelului este necesarmente şi în mod misterios legat de cel al lumii creştine60”.

Că Dumnezeu a ales pentru întruchiparea sa omenească sau cel puţin pentru prima lui apariţie chiar această naţiune, şi că, drept urmare a acestui fapt, ea este o naţiune aleasă – este un fapt pe care un creştin nu ar putea să-l nege. „Răstigniţi-l, răstigniţi-l!” exprima încrâncenarea obişnuită şi inevitabilă a oricărei mulţimi cu mintea întunecată şi fanatică împotriva profetului său luminos, dar nu putem uita faptul că, dintr-un motiv necunoscut, Hristos s-a arătat evreilor în timp ce alături se aflau grecii cu inteligenţă luminoasă şi, puţin mai departe, romanii atotputernici.

Cum să nu recunoşti această taină a alegerii religioase?

Însă într-una din predicile sale avântate, apostolul Pavel exclamă:

„Eu însumi aş vrea să fiu anatema şi despărţirea de Hristos pentru fraţii şi cei de un neam cu mine după trup, care sunt israeliţi” – totuşi

„Nu toţi cei din Israel sunt israeliţi”; „nu copiii trupului sunt copii ai

Domnului, ci copiii Făgăduinţei” (Rom., 9: 3, 4, 6, 8).

Conştiinţa destinului lor aparte, a alegerii lor, le-a permis evreilor să supravieţuiască unei risipiri uimitor de îndelungate; însă acest sentiment al alegerii lor i-a pus în conflict cu popoarele din jur. Aşteptarea multiseculară a lui Mesia şi, odată cu el, a unui triumf universal a fost desigur la evrei sursa unui sentiment de mândrie, dar şi a conştiinţei unei extraneităţi în raport cu alte popoare.

„Sub acest raport, rolul determinant revenea sentimentului unei întâietăţi spirituale pe care o resimţeau evreii, oricare ar fi fost ţara în care trăiau şi obiceiurile pe care le adoptau61”.

Ar fi fost o atât de mare dovadă de umilinţă faptul de a se considera că toate popoarele sunt copii ai lui Dumnezeu şi că, aparent, orice popor este bun la ceva!

Un teolog şi istoric israelian de anvergură, specialist în mistica evreiască, Gherşon Şalom, a scris ca avertisment: evreii „nu pot să-şi permită să renunţe la religia lor”; „dacă evreii ar încerca să-şi afle o explicaţie pentru sine pornind doar de la Istorie, ar fi puşi în situaţia unei autodistrugeri, a unui eşec total, căci, în această eventualitate, ar pierde orice pornire de a exista ca naţiune62”.

Dar, aşa cum se întâmplă în procesele geologice când un strat este îndepărtat pentru a fi înlocuit cu un altul, păstrând o mare similitudine de formă în raport cu precedentul (pseudomorfoză), tot astfel, în epocile de secularizare, chiar la evrei ideea alegerii divine trebuia să facă loc ideii, cât de simple, a unicităţii destinului lor istoric şi uman.

Nici în acest caz nu mai este nimic de spus.

Caracterul unic al poporului evreu este de netăgăduit, toată lumea înţelege. Dar numai evreii îl înţeleg şi-l simt în mod diferit.

Se merge până la a invoca „o apărare psihologică faţă de teroarea pe care o inspiră acest caracter unic63”. „Niciun alt popor nu a trecut printr-o asemenea şcoală a suferinţei… niciun alt popor nu a cunoscut în nenorocire o atare tensiune sufletească, o asemenea teroare la ideea unui sfârşit ineluctabil64”. „Evreii nu constituie o excepţie decât într-un singur sens: au fost aleşi de lume pentru a fi obiect de discriminare65”. „O parte [a evreilor]… ar dori să se debaraseze de caracterul lor excepţional66”.

Dar, în conştiinţa evreiască globală, acest sentiment al exclusivităţii lor este perceput nu ca o nefericire, ci ca o mândrie. „A fi evreu este, ca de obicei, mai mult o onoare decât un blestem67”.

«Oamenii nu vor să renunţe la acest sentiment… de a fi aparte, nu ar vrea să-l „schimbe” pentru nimic în lume…; a renunţa la particularitatea lor ar însemna pierderea a ceva important şi serios68.»

„Anomalia noastră ca stat, popor, mişcare… trebuie oare să renunţăm la grandoarea şi la suferinţele legate de această anomalie, sau, dimpotrivă, cunoscându-i preţul, să căutăm prin toate mijloacele să o întărim?”; „Avem de-a face cu o esenţă de un fel foarte aparte pe

care nu numai că nicio secure nu ar putea-o doborî, dar pe care nu o poate explica nicio teorie filosofică sau istorică69".

„Că vrem sau nu, atât succesele şi înfrângerile, cât şi greşelile şi meritele noastre îmbracă un caracter şi o semnificaţie universale...; lupta pentru viitorul evreilor este şi o luptă pentru cutare sau cutare aspect al lumii în general 70". „O particularitate fără seamăn în istoria lumii ţine de faptul că evreii au reuşit să concilieze principiile naţional şi universalist, că acest popor este „naţional în cel mai înalt grad şi în acelaşi timp cosmopolit"; unitatea antinomică a acestor două principii (afirmarea de sine şi asimilarea) constituie legea supremă a vieţii evreieşti71". „Conştiinţa noastră de sine a fost global cosmopolită şi elitistă72".

Privind viitorul care se anunţă pentru omenire, uniunea dintre şinele naţional şi universal ar fi, fără îndoială, calitatea necesară (şi cea mai fecundă) pentru secolele următoare. Noi, ruşii, nu putem decât să ne-o dorim, cum o dorim şi tuturor popoarelor.

Dar sentimentul unui destin unic poate induce şi conştiinţa adoptării unui comportament nesăbuit.

Aspiraţia oricărui popor către un ideal suprem, voinţa sa de a găsi un ţel superior propriei sale existenţe fizice nu ar putea fi blamate; o asemenea dorinţă înalţă acel popor în planul spiritului. Nu neapărat un mesianism emanând direct de la Dumnezeu, ci mai degrabă căutarea şi sentimentul unei misiuni deosebite. Totuşi, ce să desprinzi cu adevărat?

Aceasta ar putea fi ceea ce gândesc unii israelieni (Nathan

Şciarański): alegerea „nu este de acceptat decât dacă avem în vedere o răspundere morală ridicată73". Sau, cu şaizeci de ani înaintea lui: „Iresponsabilitatea... nu poate servi ca fundament vieţii noastre de evrei, vieţii acestui mic popor risipit prin lume... Fie că este uşor sau nu, trebuie să facem eforturi şi mai mari pentru a ne înţelege noi înşine şi pentru a-i înţelege şi pe ceilalţi74".

În 1939, în pragul celui de al doilea război mondial, redacţia culegerii evreieşti (în idiş) La răscruce de drumuri a pus câtorva intelectuali evrei din Europa următoarea întrebare: „Este bine, oare,

pentru evrei să ia parte în mod activ, în comun, la viaţa publică? N-ar trebui, oare, să se limiteze doar la politica evreiască75?”

La această chestiune, ilustrul scriitor Ştefan Zweig, evreu austriac asimilat şi cosmopolit, a răspuns în esenţă: asemenea celorlalţi, nu putem să nu luăm parte la viaţa publică. Prin urmare întrebarea trebuie corectată: „Trebuie să tindem să ocupăm un rol conducător în viaţa politică şi socială?” Din acel moment nu mai putem în niciun fel să înlăturăm „poziţia noastră internaţională, supranaţională, faţă de problemele care privesc întreaga omenire”. Totuşi, „consider ca fiind nu mai puţin periculos... faptul că evreii se afirmă ca lideri în mişcările politice şi sociale...” Dacă evreii au egalitate în drepturi cu ceilalţi, responsabilitatea lor nu este aceeaşi, ci este „de o sută de mii de ori” mai mare. „Da, vreau să servesc, dar să fie în rândul al doilea, al cincilea, al zecelea, în orice caz să nu fie în primul rând şi nici pe un loc fruntaş! [Evreul] trebuie să-şi sacrifice din amorul propriu spre binele întregului popor evreu”. (Avem aici o lecţie instructivă asupra legăturii morale care uneşte fiecare evreu cu destinele poporului său.) „Cea mai mare datorie a noastră rezidă în autolimitare, nu numai în viaţa politică, dar şi în toate celelalte domenii... Singurul bine, singura semnificaţie pe care o putem extrage din tragica încercare la care a fost supus poporul evreu constă în educaţia sa interioară... Suferinţele nemaiîntâlnite de care a avut parte poporul evreu îşi vor găsi un sens doar dacă şi numai dacă i-au incitat pe evrei să săvârşească fapte nu pentru aparenţe, ci pentru adevărata lor importanţă76”.

Cuvinte de aur, cuvinte remarcabile, foarte elevate, vaiabile atât pentru evrei, cât şi ne-evrei – pentru toţi oamenii. A te limita este un panaceu! Dar ridică probleme: autolimitarea este chiar ceea ce-i mai greu pentru oricare dintre noi.

Max Brod, sionist convins şi, se pare, o persoană care îl contrazice sistematic pe Zweig, a răspuns totuşi aproape la fel: „Este foarte periculos, pentru un evreu, să se amestece în viaţa politică a altor popoare... O asemenea participare va duce inevitabil la zdrobirea şi împilarea noastră”. Evreul „trebuie să-şi pună limite, să se reţină...

Să se reţină, dar să nu stea deoparte! A se reţine înseamnă a nu căuta dominarea sau recompensa în politică, ci să acţioneze deschis, având conştiinţa responsabilităţii sale, în mod declarat, iar nu pe ascuns în culise77”.

Aceasta este o remarcă excelentă. (Dar imediat trebuie să spunem cu onestitate: a urma acest sfat este greu pentru toţi, nu numai pentru evrei!)

Iar în statul Israel de astăzi, evreii care îşi asumă latura aceasta declară fără ocolişuri: „Intruziunea noastră în afacerile altor popoare se întoarce atât în detrimentul acestor popoare, cât şi al poporului evreu”. „De mai multe ori, în decursul Istoriei contemporane... am descoperit nedreptatea de la baza societăţilor existente, însă iresponsabilitatea noastră, ca minoritate, a contribuit la crearea unor noi nedreptăţi încă şi mai mari”; deveniserăm „furnizori de sfaturi din tată în fiu79”.

Aruncând acum o privire scrutătoare asupra deceniilor sovietice, un autor evreu din diaspora scrie: „Cu siguranţă, această istorie [a evreilor] a fost, ca şi a altor popoare, nu numai povestea oamenilor pioşi, ci şi oamenilor care nu aveau nicio conştiinţă, nu numai cea a fiinţelor care au fost mânate la moarte fără apărare, ci şi cea a oamenilor înarmaţi care au ucis. Există, în această poveste, pagini pe care nu le poţi deschide fără a te cutremura. Şi tocmai aceste pagini au fost ascunse cu bună ştiinţă conştiinţei evreilor80”.

Ernest Renan a tras concluzia că poporului israelit i-a fost dat încă de la origine să fie fermentul lumii. Această judecată este adesea reluată de contemporanii noştri fie ca sprijin, fie spre a fi contrazisă: „Am devenit elementul de fermentaţie al non-evreilor în mijlocul cărora am trăit81”. – „Se poate spune că însăşi soarta de popor ales a evreilor i-a făcut să se răspândească în toate colţurile lumii... Noi suntem drojdia... misiunea noastră este de a face să crească aluatul altora82”.

Numeroase exemple istorice, dar şi intuiţia ne permit să spunem: iată o expresie foarte justă pentru a caracteriza poporul evreu.

Cu un termen mai modern, vom spune: un catalizator. Într-o reacţie chimică, catalizatorul nu trebuie să fie în cantitate mare, însă el acţionează asupra întregii materii.

Să adăugăm aici nu numai o indubitabilă agilitate a inteligenţei.

„Încrederea acordată raţiunii de către evrei, sentimentul lor că prin eforturi constructive se pot rezolva toate problemele83”, dar şi o sensibilitate acută de-a lungul timpului. După părerea mea, în întreaga istorie a umanităţii nu s-a aflat, în această privinţă, popor mai sensibil ca evreii. Imediat cum unei organizaţii statale îi scapă primele molecule ale descompunerii sale, că evreii se şi retrag; chiar dacă îi sunt ataşaţi, o repudiază. Şi imediat ce apare prima mlădiţă dintr-un trunchi destinat să fie puternic, evreii o şi observă, o laudă, profetizează şi îi pun la cale apărarea. „Această trăsătură de temperament care permite evreilor să se afle mereu de partea celor mai avansate idei... ne este cu adevărat, nouă, evreilor, deosebit de caracteristică84”.

*

Această trecere în revistă a unor opinii diferite ne oferă, într-o oarecare măsură, un sentiment de cuprindere generală care ne va permite să abordăm paginile următoare.

Note

LEE, vol. 7, pp. 434 – 436.

2. MEE, p. 405.

3. Alexandr Voronel, Liogkoe porkanie vokrug tiajiolân problem [Scurtă privire asupra problemelor dificile] – „22”, Revistă socială, politică şi literară a

Inteligheniei evreieşti plecată din URSS în Israel, Tel-Aviv, 1992, nr. 82, p. 125.

4. Edward Norden, Perescitâvaia evreev [Contabilizând pe evrei] – „22”.

1991, nr. 79, p. 118.

5. Ibidem.

6. MEE, vol. 2, p. 7.

7. /. M. Biekerman, K samonoznaniu evreia: Cem mî bâli, cern mî

stali, cern mî doljnî bâti [Pentru conştiinţa de sine a evreului: ce am fost, ce am devenit, ce trebuie să fim], Paris, 1939, p. 12.

8. A. Koestler, Iuda na pereputie [Iuda la răscruce de drumuri] – în

1978, nr. 33, p. 99.

9. Alexandr Kucerski, Evreiskaia paradigma [Paradigma evreiască] – „22”, 1993, nr. 88, p. 142.

10. S. /. Lourie, Antisemitizm v drevnem mire [Antisemitismul în lumea antică], Tel-Aviv, 1976 [reluarea articolului apărut în Bâloe, Petrograd 1922], p. 171.

11. Hillel Galkin, Cito takoe „evreinost”? [Ce este „iudaitatea”?] – „22”.

1989, nr. 66, pp. 94 – 95.

12. G.B. Sfiosberg, De la minuvşih d-nei: Zapiski russkogo evreia [Fapte din trecut: însemnările unui evreu rus], în 3 voi, Paris, 1933 – 34. vol. 1, p. 7.

13. Hannah Arendt, Antisemitizm [Antisemitismul] – Syntaxis, Paris.

1989, nr. 26. p. 147. [Despre antisemitism, col. Points, Seuil, 1998].

14. Amos Oz, O vremeni i o sebe [Despre epocă şi despre mine însumi] – Kontinent: Revistă literară, politică şi socială, M., 1991, nr. 66, p. 240.

15. Dan Levin, Na kraiu soblazna [Pe marginea ispitei], interviu de R.

Nudelman – „22”, 1978, nr. 1, p. 56.

16. Galkin – „22”, 1989, nr. 66, pp. 88 – 89.

17. MEE, vol. 6, p. 230.

18. S. Schwarz, Evrei v Sovetskom Soiuze’s naciala Vioroi mirovoi voini

[Evreii în URSS, începând cu cel de al doilea război mondial, 1939 – 1965].

New York, 1966, p. 8.

19. D. Şturman, O naţionalnân fobiah [Fobiile naţionale] – „22”,

1995, nr. 68, p. 148.

20. /. Libler, Israel – diaspora. Krizis identificaţii [Israel şi diaspora: o criză de identitate] – „22”, 1995, nr. 95, pp. 153 – 154.

21. Aron Katzenelenboigen, Antisemitism i evreiskoe gosudarstvo

[Antisemitismul şi Statul evreu] – „22”, 1989, nr. 64, p. 173.

22. Gerşon Svet, Evrei v russkoi muzâke [Evreii în muzica rusească] – CLER-1, p.465.

23. MEE, vol. 5, p. 323 – 324.

24. furi Karabcievski, Borba’s evreem [Lupta cu evreul] – Strana i mir:

revistă politică, economică, culturală şi filosofică, München, 1989, nr. 5, pp. 11 – 112.

25. EER, vol. l, p. 5.

26. MEE, vol. 5, p. 49.

27. Great jewish speeches throughout history / col., ed. Steve Israel, Seth

Forman. Northwale (New Jersey); London Jason Aronson Inc., 1994, p. 70.

28. Amos Oz, Poniaţie otecestra [Noţiunea de patrie] – „22”, 1978, nr. 1, p. 30.

29. Serghei Bulgakov, Rasizm i hristianstvo [Rasismul şi creştinismul] – Hristianstvo i evreiskii vopros, Paris, YMCA-Press, 1991, pp. 66, 93 – 94.

30. Amos Oz, O vremeni i o sebe [Despre epocă şi despre mine însumi] – Kontinent, 1991, nr. 1, – pp. 29 – 30.

3\. Idem-” 22”, 1978, nr. 1, pp. 29 – 30.

32. /. M. Biekerman, K samopoznaniu evreia [Spre conştiinţa de sine a evreului], p. 101.

33. Nikolaiberdiaev, Filosofia neravenstva [Filosofia inegalităţii], Paris.

YMCA-Press, 1970, p. 74.

34. M. Gherşenson, Sudbî evreiskogo naroda [Destinele poporului evreu]

— „22”, 1981, nr. 19, p. 106.

35. Ed. Norden, Perescitâvaia evreev [Contabilizând pe evrei] – „22”.

1991, nr. 79, p. 119.

36. Jerry Müller, Dialektika traghedii: antisemitizm i komunizm v

Ţentralnoii Vostocinoi Evrope [Dialectica tragediei: antisemitismul şi comunismul în Europa centrală şi de est] în – „22”. 1990, nr. 73, p. 96.

37. Jean-Paul Sartre, Reflecţii asupra chestiunii evreieşti – trad. În ruseşte în Neva, 1991, nr. 7, p. 151.

38. Alexandr Melihov, Ispoved evreia [Spovedania unui evreu].

Sankt-Petersburg, 1994, p. 14.

39. /. M. Biekerman, op. cit., p. 64.

40. G.A. Landau, Revoliutionnie idei v evreiskoi obşcestrennosti [Ideile revoluţionare în societatea evreiască] – ReE, p. 103.

41. VI. Jabotiński, Na lojnom puţi [Pe un drum greşit] – în foileton.

Sankt-Petersburg, 1913, p. 249; Vinesto apologhii [în loc de apologie] –, ibidem, p. 205.

42. A. Eterman, Istina’s blizkovo rasstoiania [Adevărul văzut de aproape]

— „22”, 1988, nr. 61, p. 98; cf. şi A. Voronel – „22”, 1978, nr. 2, p. 193; V.

Meniker – „22”, 1978, nr. 3, p. 181.

43. Berdiaev, op. cit., pp. 82 – 83.

44. V.S. Soloviov, Naţionalnîi vopros i vselenskii 1883 – 1888 [Problema naţională şi cea universală], Opere complete în 10 vol., reproducere anastatică, vol. 5, Bruxelles, 1966, pp. 13 – 16.

45. Rabbia. Steinsalz, Kio mî; traghiceskie aktiorî în samobâtnaia naţia?

[Cine suntem? Actori tragici sau o naţiune sui generis?) – ÎN, 1986, nr. 1, pp. 139, 140.

46. M. Wartburg – „22”, 1986, nr. 47, p. 220.

47. Rabbia. Steinsalz, op. cit., pp. 141, 142.
48. M. Gherşenson, op. cit., pp. 106, 107, 108.
49. Sh. Ettinger, – „22”, 1987, nr. 55, p. 208.
50. Naum Vaiman, Krisis ţeli [Criza finalităţii] – „22”, 1979, nr. 7, p. 150.
51. G.B. Sfiosberg, De la minuvşih d-nei, vol. 3, pp. 309 – 310.
52. Amos Oz, articolul citat – Kontinent, 1991, nr. 66, pp. 242 – 243.
53. M. Gherşenzon, op. cit., pp. 114 – 116.
54. F. Dostoievski, Dnevnik pisatelia [Jurnalul unui scriitor], martie 1877, cap. 3.
55. EE, vol. 14, p. 405.
56. E. Mendjeritski, I Tora, i ghenî [Şi Tora şi genele] – „12”, 1992, nr.

80, pp. 152, 164.
57. Introducere rămasă în manuscris la cartea lui V.L. Burţev, Protocoalele înţelepţilor din Sion – un fals dovedit. Paris, 1938.
58. N. Berdiaev, Hristianstvo i antisemitizm [Creştinismul şi antisemitismul], Paris, 1938, pp. 4 – 5.
59. Nikita Struve, Introducerea editorului la lucrarea lui S. Bulgakov.

Hristianstvo i evreiskii vopros [Creştinismul şi problema evreiască] (culegere de articole), Paris, YMCA Press, 1991, p. 6.
60. S. Bulgakov, Sion, ibidem, pp. 7 – 8.
61. Pinhas Samorodnitki, Strannîi narodeţ [Un ciudat popor mic) – „22”.

1980, nr. 15, p. 137.
62. S. Ţirulnicov, Filosofia evreiskoi anomalii [Filosofia anomaliei evreieşti] – ÎN, New York, 1984, nr. 77. p. 144.
63. A. Voronel, Unikalnost Israilia [Caracterul unic al Israelului] – „22”.

1981, nr. 20, p. 123.
64. P. Samorodnitki, art. cât., p. 145.
65. Rut Visse, „Svet dlia narodov?” [Lumină pentru popoare?] –

„22”.

1991, nr. 77, p. 111.

66. A. Voronel, Nakanune XXI veka [În pragul secolului XXI] – „22”, nr. 74, p. 141.

67. Dan Segre, Sionism de i poste naţionalnogo vozrojdenia [Sionismul înainte şi după renaşterea naţională] – „22”, 1978, nr. 3, p. 142.

68. Dan Levin, art. cât.

69. Israel Eldad, Evreiskaia anomalia v trioh izmereniah [Cele trei dimensiuni ale anomaliei evreieşti] – ÎN, New York, 1984, nr. 76, pp. 140.

147.

70. A. Voronel, Nakanune XXI veka [în pragul secolului XXI] – „22”, nr.

74, pp. 146 – 147.

71. S. Ţârulnikov, Filosofia evreiskoi anomalii – în 1984, nr. 77, pp. 149, 152, 154 – 155.

72. V.A. Kucerski, Evreiskaia paradigma [Paradigma evreiască] – „22”.

1993, nr. 88, p. 136.

73. A. Şcearański [Interviul – „22”, 1986, nr. 49, p. 112.

74. /. M. Biekerman, art. cât., p. 13.

75. ÎN, Tel-Aviv, 1976, nr. 11, p. 192.

76. Ştefan Zweig, Ne uneşniaia mişura, no unutrennie vopsitanie [Nu o falsă strălucire exterioară, ci o educaţie interioară] – în 1976, nr. 11, pp. 193 – 195.

77. Max Brod, Liubov na rastoianii [O iubire de la distanţă] – Ibidem, pp. 200 – 202.

78. R. Nudelman [dialog cu L. Pliuşci] – „22”, 1978, nr. 3, p. 192.

79. A. Voronel, Iakov ostalsea ochii [Iacov a rămas singur] – „22”, 1985, nr. 40, p. 126.

80. Sonja Margolina, Das Ende der Liigen: Rupiand und die Juden im 20

Jahrhundert, Berlin, Siedler Verlag, 1992, p. 151.

81. /. Eldad-TN, 1984, nr. 76, p. 147.
82. Niiia Voronel [Masă rotundă] – „22”, 1982, nr. 24, p. 118.
83. A. Voronel, Trepet iudeiskih zabot [Frământarea grijilor evreieşti], ed.
a II-a, Moscova-lerusalim, 1981, p. 63.
84. Idem, Agasfericeskoe soznanie i sionizm [Conştiinţa agasferică şi sionismul] – „22”, 1992, nr. 80, p. 204.
<titlu>Capitolul 13
<titlu>În REVOLUŢIA DIN FEBRUARIE
Cei o sută douăzeci şi cinci de ani de istorie ai comunităţii evreieşti din Rusia în afara oricărei egalităţi de drepturi iau sfârşit cu
Revoluţia din Februarie.
Nu este lipsit de importanţă să ne aruncăm privirea asupra atmosferei din aceste zile de februarie: în ce stare se afla societatea când a sunat ceasul emancipării?
În prima săptămână a evenimentelor revoluţionare de la
Sankt-Petersburg nu au existat ziare. Apoi au apărut ca nişte semnale de trâmbiţă fără a se întreba câtuşi de puţin, fără a căuta căile care ar permite guvernarea, dar grăbindu-se să denigreze, fiecare cât mai bine, întreg trecutul. Cu o grabă nemaivăzută, ziarul
KD –ilor, Reci (Cuvântul), îndemna ca „de acum înainte să reclădim întreaga viaţă rusă din temelii1”. O viaţă milenară! de ce să pornim brusc de la temelii? „Nicio milă faţă de buruieni; fără a ne lăsa intimidaţi că printre ele s-ar putea să fie şi plante necesare, trebuie să prăşim. Păcat de inevitabilele victime2”. (Suntem în martie
1917 sau martie 1937?) Noul ministru al Afacerilor externe.
Miliukov, se zbătea să fie agreabil: „Până acum, guvernul ne făcea de ruşine în faţa aliaţilor noştri. Rusia era un balast în acţiunea comună a Aliaţilor3”.
Rar se puteau auzi în acele zile cuvinte înţelepte despre ce ar trebui făcut de acum înainte în Rusia. Străzile din Petrograd erau în haos, sute de poliţişti se aflau după gratii, oraşul răsuna de in
<notă>
— Partidul Constituţionaliştilor democraţi (centru stânga), zişi

şi Cădeţi.

</notă>

puşcături dezordonate, necontrolate, totul însă înghiţit de un val de bucurie, chiar dacă orice problemă concretă suscită divergenţe în gândire şi păreri şi o totală discordanţă în cele scrise. Întreaga presă şi societate nu se înţelege, se pare, decât asupra unui punct:

necesitatea de a instaura imediat egalitatea în drepturi pentru evrei.

Feodor Sologub scria elocvent în Ştiri bursiere: „Primul şi cel mai important pas al libertăţii civile, fără de care pământul nostru nu poate fi sfânt, poporul nostru nu poate fi drept, epopeea oricărui popor nu poate fi sacră, este suprimarea oricărei discriminări religioase sau rasiale”.

Egalitatea drepturilor pentru evrei înainta cu paşi mari. La 1

martie, cu douăzeci şi patru de ore înainte de abdicarea ţarului, şi la câteva ore de la faimosul „Decret nr. 1” care urma să ducă la debandada armatei, comisarii din Duma B. Maklakov şi M. Adjemov, trimişi la Ministerul de Justiţie, au determinat promulgarea hotărârii de a se înscrie în barou toţi ajutorii de avocat de origine evreiască.

«Începând cu 3 martie... preşedintele Dumei, M. Rodzianko şi ministrul preşedinte al Guvernului provizoriu, prinţul G. Lvov, au semnat o declaraţie în care se spunea că unul dintre obiectivele cele mai importante ale noii puteri era să „abolească orice discriminare socială, confesională şi naţională” 4.» Apoi, pe 4 martie, ministrul de Război, Gucikov, a propus ca evreii să primească dreptul să acceadă în corpul de ofiţeri, iar ministrul învăţământului.

Manuilov, a propus să se suprime numerus clausus în universităţi. Cele două propuneri au fost adoptate fără probleme. Pe 6

martie, ministrul Comerţului şi al Industriei, Konovalov, a făcut demersurile pentru abrogarea „discriminărilor naţionale în legislaţia privind acţionariatul”, altfel spus interdicţia de a se cumpăra pământ de către companiile în fruntea cărora se aflau evrei.

Aceste măsuri nu au întârziat să se materializeze. Pe 8 martie, la Moscova, 110 evrei erau înscrişi în barou; pe 9 martie, erau 124

la Petrograd; pe 8 martie, 60 la Odesa. Pe 9 martie, Consiliul municipal din Kiev, printr-o dispoziţie excepţională, fără a aştepta un

<notă>

— Poet şi romancier din perioada simbolistă (1863 – 1927).

</notă>

mătoarele alegeri, a cooptat în rândurile sale 5 membri evrei cu drept de vot).

Şi iată că, „pe 20 martie, Guvernul provizoriu adoptă rezoluţia pregătită de ministrul Justiţiei, A. Kerenski, cu colaborarea membrilor din birou, delegaţi pe lângă deputaţii evrei din cea de a IV-a

Dumă... Prin acest act legislativ se abroga „pentru cetăţenii ruşi orice discriminare în drepturile de apartenenţă la o confesiune, doctrină religioasă sau grup naţional". În fapt, era primul act legislativ important al Guvernului provizoriu. „La cererea biroului

[delegaţii de pe lângă deputaţii evrei], evreii nu au fost menţionaţi în rezoluţie8".

Totuşi, „pentru a suprima toate limitările privindu-i pe evrei în ansamblul legislaturii noastre, pentru a extirpa... complet inegalitatea în drepturi privindu-i pe evrei", după cum spune G. B.

Sfiosberg, „trebuia să se stabilească o listă completă a tuturor limitărilor... Elaborarea listei măsurilor restrictive care îi priveau pe evrei cerea experienţă şi o mare prudenţă" (această sarcină şi-au asumat-o Sfiosberg însuşi şi L. Bramson) 9. Enciclopedia evreiască precizează: în Act „figurează lista tuturor articolelor legilor ruseşti care şi-au pierdut valabilitatea după votarea rezoluţiei; aproape toate aceste articole (o sută cincizeci) conţineau dispoziţii restrictive antievreieşti. Trebuiau abolite toate interdicţiile care ţineau de

„Zona de rezidenţă*"; prin acest fapt, desfiinţarea zonei amintite care avusese loc în mod concret în 1915 a primit o legitimare juridică10". Limitările erau suprimate în bloc: deplasări, rezidenţă, localuri de şcoală, participare la guvernarea locală, dreptul de a dobândi bunuri în toată Rusia, participarea la întreprinderi publice, la societăţi pe acţiuni, dreptul de a folosi servitori, funcţionari comerciali şi muncitori de alte confesiuni, de a ocupa funcţii atât în serviciul civil

cât şi militar, de a avea responsabilităţi în tutorat şi patronaj. Ţinând cont de ceea ce se petrecuse în cazul rupturii acordului cu Statele Unite, s-a extins ridicarea restricţiilor „la cetăţenii

<notă>

— Cf. vol. 1 din prezenta lucrare. Zonă întinsă din provinciile apusene unde evreii erau. În principiu, surghiuniţi.

</notă>

străini ai ţărilor care nu se aflau în război cu Rusia", adică, în mod esenţial cu evreii americani care veneau în ţară.

Publicarea Actului a suscitat un mare număr de declaraţii înflăcărate. N. Friedman, deputat în Duma de Stat: „În aceşti ultimi treizeci şi cinci de ani evreii din Rusia au avut parte de persecutări şi umilinţe de care nu auzise vreodată şi pe care nu le cunoscuse nicicând poporul nostru atât de răbdător... Totul... fusese sacrificat pe altarul antisemitismului de stat11". Avocatul O.O. Gruzenberg:

„Dacă statul rus fusese înainte de revoluţie o închisoare monstruoasă prin dimensiunile sale... nouă, poporului evreu de şase milioane de suflete, ni se rezervase celula cea mai împuţită, cea mai cruntă, gaura cea mai neagră. Iar termenul cămătăresc „rata dobândei", copilul evreu îl învăţa pentru întâia oară... de la şcoala oficială... Asemenea unor ocnaşi, toţi evreii erau înlănţuiţi împreună prin verigile izolării şi dispreţului... în sufletele noastre se adunaseră picături de sânge de la taţii şi mamele noastre, de la fraţii şi surorile noastre, aprinzând şi păstrând în ele flacăra de nestins a revoluţiei12".

Soţia lui Maxim Winaver, Rosa Gheorghievna, povesteşte în

Memoriile sale: „Acest eveniment a coincis cu Pastele evreiesc. Ai fi zis că are loc un al doilea exod din Egipt. Ce lungă cale de suferinţe şi lupte fusese străbătută şi cum s-a săvârşit de repede! S-a organizat un mare miting evreiesc în cursul căruia Miliukov a declarat: „În sfârşit, pata ruşinoasă care desfigura Rusia s-a şters! De acum înainte aceasta va putea să intre curajoasă în rândurile naţiunilor civilizate!" Winaver „propuse adunării să se ridice la Petrograd, în memoria acestui eveniment, o mare casă populară a evreilor care să se cheme Casa Libertăţii13".

Trei membri evrei din Duma de Stat, M. Bomaş, J. Gurevici şi

N. Friedman, au făcut publică scrisoarea lor „Către poporul evreu”:

de acum încolo, „înfrângerile noastre pe front ar constitui o nenorocire ireparabilă pentru Rusia liberă, dar încă fragilă... Liberii combatanţi evrei... vor căuta forţe noi pentru o luptă crâncenă şi îşi vor continua faptele lor strălucite de arme cu o energie înzecită”, în virtutea unui plan care decurgea de la sine: „Poporul evreu va porni imediat să-şi organizeze propriile forţe. Formele vieţii noastre comunitare, demult desuete, trebuie înnoite... pe baze libere şi democratice14”.

Scriitor şi jurnalist, David Aizman a lansat cu ocazia Actului de emancipare următorul apel: „Ţara noastră! Patria noastră! Se află şi ele la greu. Cu tot sufletul... să luăm parte la apărarea pământului nostru... Din cele mai vechi timpuri, când ne-am ridicat întru apărarea Templului, nu a mai existat o altă ocazie atât de sfântă!”

Dar Sfiosberg îşi aminteşte: „Fericirea de a fi trăit până la emanciparea evreilor din Rusia, eliberaţi de situaţia de a nu avea niciun drept, împotriva căreia am luptat cât m-au ţinut puterile timp de treizeci de ani, nu m-a umplut de bucurie aşa cum ar fi fost firesc” – întrucât imediat a început debandada13.

Şaptezeci de ani mai târziu, un autor evreu se întreabă: „Actul, legal din punct de vedere formal, a schimbat adevărata situaţie în ţară, când toate normele juridice îşi pierdeau rapid valabilitatea?”

Îi răspundem: nu putem, după atât timp, să minimalizăm, în felul acesta, cele câştigate. La vremea aceea, Actul schimbase şi îmbunătăţise în mod radical pe scară mare situaţia evreilor. Dar faptul că ţara întreagă, împreună cu toate popoarele ei, se ducea de râpă ţinea de tendinţa generală a Istoriei.

Schimbarea cea mai rapidă şi mai clară s-a petrecut în tribunale. Dacă înainte comisia Batiuşin, însărcinată cu problemele de fiscalitate, instruise o acţiune judiciară împotriva lui D.

Rubinstein, escroc dovedit, acum era exact invers: afacerea

Rubinstein fusese abandonată, şi iată-l în prezent la Palatul de

Iarnă, gazda Comisiei extraordinare (Ceka) căreia îi cere, cu succes, să pornească o acţiune împotriva acestei comisii Batiuşin! în fapt, în luna martie, sunt arestaţi generalul Batiuşin, colonelul

Rezanov şi diverşi alţi judecători de instrucţie; în aprilie sunt inculpaţi pe motiv că procedaseră la extorcarea a importante sume de bani, ca mită, de la bancheri şi producători de zahăr. Se ridică sigiliile puse de Batiuşin pe casele de bani din băncile Volga-Kama.

Siberiana, Junker şi li se înapoiază toate acţiunile depuse în ele.

(Afacerile Simanovici şi Manus au o rezolvare mai puţin bună.

Simanovici fusese arestat ca secretar al lui Rasputin, el le propune celor care îl escortau 15.000 de ruble cu condiţia să-l lase să vorbească la telefon, „dar aceştia îi refuză cererea17”. În privinţa lui

Manus, bănuit de a fi făcut tranzacţii cu Kolâşko, un agent german, acesta ajunge să tragă prin uşă asupra agenţilor contraspionajului.

Arestat, reuşeşte să fugă în străinătate.)

Atmosfera care domnea în sânul Comisiei extraordinare a Guvernului provizoriu se desprinde clar la citirea rezumatelor interogatoriilor din ultimele zile ale lunii martie. Protopopov este întrebat în ce condiţii a fost numit ministru de Interne; în răspunsul său aminteşte circulara prin care „el a extins în mod considerabil dreptul de rezidenţă al evreilor” la Moscova. Care erau principalele sale obiective? „Mai întâi, aprovizionarea cu alimente; apoi, mişcarea progresistă, chestiunea evreiască...” Directorul departamentului Poliţiei, A.T. Vasiliev, nu pierde ocazia să precizeze ce contribuţie avusese în apărarea producătorilor de zahăr (evrei): astfel

„Gruzenberg mi-a telefonat într-o dimineaţă acasă şi mi-a mulţumit pentru intervenţia în favoarea sa18”. Cei care erau interogaţi încercau în felul acesta să-şi atenueze condamnările.

Aceste săptămâni din martie au fost marcate de măsurile energice luate împotriva antisemiţilor declaraţi sau cunoscuţi ca atare.

Primul arestat a fost ministrul Justiţiei, Şceglovitov, acuzat de a fi dat personal instrucţiuni pentru ca afacerea Beilis* să fie rezolvată parţial. În zilele următoare s-a procedat la arestarea procurorului

Vipper şi a senatorului Ceapliński, însărcinaţi cu acuzarea în acest proces. (Cu toate acestea, nu li s-a adus nicio acuzaţie precisă, iar în mai 1917 Vipper a fost demis din funcţia de procuror general de pe lângă Camera de Casaţie a delictelor a Senatului; de represalii va avea parte mai târziu, sub bolşevici). Judecătorul de instrucţie

Maşkevici a fost somat să-şi dea demisia pentru faptul de a fi admis la vremea aceea, peste expertiza care nega existenţa unor omoruri rituale, o alta care admitea existenţa acestora. Toate documentele privind afacerea Beilis au fost cerute de ministrul Justiţiei.

<notă>

— Vezi vol. 1, p. 489 sa.

</notă>

Kerenski, la tribunalul regional din Kiev 19 în vederea unei revizuiri răsunătoare a procesului, care nu a putut avea loc din cauza evenimentelor tumultuoase din 1917. A mai fost arestat şi doctorul

Dubrovin, preşedintele Uniunii poporului rus, iar arhivele i-au fost confiscate. Au fost arestaţi şi editorii de ziare de extremă dreaptă Glinka-Iancevski şi Poluboiarinov; iar librăriile Uniunii monarhice au fost pur şi simplu incendiate. Timp de două săptămâni, s-a încercat prinderea lui N. Markov şi Zamâslovski – Zamâslovski pentru că a participat activ la procesul Beilis, Markov fără îndoială pentru discursurile sale de deputat în Dumă – însă au reuşit să se ascundă, în cursul acestor zile a fost lăsat în pace Purişkevici „pentru discursurile sale revoluţionare din Dumă din noiembrie şi participarea sa la uciderea lui Rasputin. Un zvon laş care pretindea că

Stolîpin*” *” luase parte la asasinarea lui Iollos, la Kremenciug, a dus la schimbarea denumirii străzii Stolîpin cu Iollos.

Pretutindeni în Rusia, oamenii erau arestaţi cu sutele fiindcă ocupaseră posturi de răspundere sau pentru starea lor de spirit.

Trebuie subliniat că proclamarea egalităţii în drepturi a evreilor nu a dat naştere nici unui pogrom. Trebuie subliniat nu numai în comparaţie cu anul 1905, ci pentru că, în lunile martie şi aprilie, diferite ziare au publicat fără încetare, printre veşti importante, şi

unele cum că s-ar pregăti pogromuri antievreieşti, că acestea chiar au început ici şi acolo, şi că s-au întâmplat.

Pe 5 martie, circulau veşti conform cărora în provincia Kiev sau Poltava exista ameninţarea unui pogrom, iar că la Petrograd

<notă>

— Organizaţie de extremă dreaptă.

** 1876 – 1943, deputat în a 3-a şi a 4-a Dumă, lider al extremei drepte, unul dintre şefii Uniunii Poporului rus. Emigrează după revoluţie. (Zis „Markov

ÎI" în Dumă, unde persoanele cu acelaşi nume erau numerotate după vârstă).

* * * 1872? – deputat de extremă dreaptă în a 3-a şi a 4-a Dumă.

* * * * 1870 – 1920, unul dintre fondatorii Uniunii Popoailui rus, apoi al

Uniunii Arhanghelului Mihail, lider al extremei drepte în a 3-a şi a 4-a

Dumă. Co-asasin al lui Rasputin.

** * * Om politic de prim plan, guvernator al provinciei Saratov, apoi

Prim-ministru. Asasinat de un revoluţionar evreu în 1911. Vezi Roata roşie, prima parte, Paisprezece August.

</notă>

s-ar fi lipit un afiş antievreiesc scris de mână. Ca răspuns, Comitetul executiv al Sovietului deputaţilor muncitori şi soldaţi (IKSRSD) a creat o comisie specială „pentru a stabili legături locale în diverse alte oraşe: ... Rafes, Alexandrovici, Suhanov". Obiectivul lor: „să trimită comisari în diferite oraşe, mai ales în districtele unde Sotnia neagră* care servea vechiul regim încearcă să semene discordie etnică20". Publicaţia Noutăţi de la SRSD a tipărit un articol intitulat

„Incitaţii la pogrom": „Ar fi o greşeală enormă, chiar o crimă, să închidem ochii faţă de noile încercări ale dinastiei prăbuşite, căci ea este cea care pune totul la cale… în regiunile Kiev şi Poltava, se duce, în mijlocul unei populaţii înapoiate, puţin dezvoltate, o agitaţie îndreptată împotriva evreilor… Se impută evreilor înfrângerile armatei

noastre, mişcarea revoluţionară din Rusia, căderea absolutismului… Vechea stratagemă… cu atât mai periculoasă cu cât este folosită chiar în aceste zile… Este absolut necesar să se ia de îndată măsuri radicale împotriva celor care incită la pogromuri21”.

Ca urmare, comandantul circumscripţiei militare Kiev, generalul

Hodorovici, a dat ordin tuturor unităţilor militare să ia toate măsurile pentru a se preveni eventualele tulburări antisemite.

Apoi, mult timp încă, până în aprilie, în diferite ziare au apărut la interval de două, trei zile noi zvonuri despre pregătirea de pogromuri antisemite, sau cel puţin despre transportul pe calea ferată a importante cantităţi de „manifeste care cheamă la pogrom”.

Dar şi mai insistente erau zvonurile privind un eventual pogrom la

Chişinău pentru luna martie, chiar între Pastele evreiesc şi cel ortodox, prin analogie cu 1903.

Au existat şi numeroase alte veşti alarmante (se mergea până la a se spune că la Moghiliov, în apropiere de Cartierul general al ţarului, chiar poliţiştii înşişi ar pune la cale un pogrom), dar niciuna nu s-a confirmat.

Este suficient să te familiarizezi cât de cât cu evenimentele acestor luni, să intri în „atmosfera lui Februarie” – deruta totală a

<notă>

— Grupare de extremă dreaptă.

** Cf. vol. I, p. 355*7.

</notă>

dreptei, jubilarea stângii, oamenii simpli uluiţi şi dezorientaţi – pentru a afirma cu certitudine că la vremea aceea pogromurile antievreieşti erau tot ce se poate mai neadevărat. Dar cum ar fi putut uita un simplu locuitor evreu din Kiev sau Odessa zilele îngrozitoare pe care le trăise cu doisprezece ani înainte? Putem înţelege că dureroasa sa vigilenţă l-a făcut să se ferească din timp de tot ce mişca în direcţia respectivă.

Ziarele bine informate, însă, – cu totul altceva! Temerile, agitaţia războinică exprimate de aceste ziare, de conducători luminaţi din

tabăra liberală şi de semiintelectualii din tabăra socialistă, nu pot fi înţelese decât ca o provocare politică. O provocare ce, din fericire, nu a mers.

Singurul episod concret a avut loc în piaţa Basarabiei, din Kiev, pe

28 aprilie: o fetiţă a furat o bucată de panglică dintr-o dugheană evreiască; băiatul de prăvălie a prins-o şi a bătut-o. Mulţimea s-a repezit să-i snopească pe băiat şi pe proprietăreasă, dar a intervenit miliţia.

În districtul Rogacev, ca reacţie la preţurile ridicate, au fost devastate toate prăvăliile; or, multe dintre ele erau ţinute de evrei.

Dacă au existat regiuni unde oamenii au acceptat cu greu libertatea acordată evreilor, acestea au fost Finlanda cu reputaţia sa legendară de ţară revoluţionară, şi puternica noastră aliată, România.

În Finlanda (după cum am văzut, cap. 10, la Jabotiński*), de mult timp, evreii aveau interdicţie de şedere, iar din 1858 această interdicţie nu fusese ridicată decât pentru „descendenţii soldaţilor evrei care au servit în ţara aceasta", adică Finlanda, în campania din Crimeea. „Prin regimul paşapoartelor din 1862... a confirmat interdicţia pentru evrei de a intra în Finlanda", „nu era autorizată decât o şedere temporară la discreţia guvernatorului"; evreii nu puteau deveni cetăţeni finlandezi; pentru a încheia o căsătorie, trebuiau să meargă în Rusia; dreptul lor de a depune mărturie în faţa tribunalelor finlandeze era limitat. Mai multe tentative vizând să atenueze aceste măsuri, sau să instaureze egalitatea în drepturi, nu reuşiseră23. Iar acum că egalitatea în drepturi fusese promulgată

<notă>

— Cf. vol. 1.p. 477.

</notă>

pentru evreii din Rusia, Finlanda, care încă nu îşi proclamase totala independenţă, tot nu propunea parlamentului său vreun proiect de lege care să instituie aceeaşi egalitate. Chiar mai rău: îi expulza pe evreii care pătrunseseră fără autorizaţie pe teritoriul său, şi nu în

24 de ore ci imediat, cu primul tren. (Aşa a fost episodul din 16

martie care a suscitat un enorm protest în presa rusă.) Dar se obişnuia ca Finlanda să fie lăudată pentru ajutorul dat revoluţionarilor, iar cercurile revoluţionare şi liberale au ezitat să reacţioneze. Doar

Bundul, într-o telegramă trimisă socialiştilor finlandezi, reproşa că încă nu s-au abolit reglementările „moştenite în Finlanda din Evul mediu": Bundul, „partid al proletarilor din Rusia, îşi exprimă ferma convingere că veţi şterge această pată ruşinoasă a Finlandei libere34". Dar această convingere a Bundului s-a dovedit nefondată.

Presa de după februarie a reacţionat cu emoţie faţă de persecuţiile evreilor în România, mergând până la a scrie că la Iaşi se interzisese ca în adunările publice să se folosească limba idiş. Congresul studenţilor sionişti din întreaga Rusie, „Ghehover", a hotărât „să protesteze energic împotriva inegalităţii civice a evreilor din Finlanda şi România aliată, fapt jignitor pentru evreii din lumea întreagă şi umilitor pentru democraţia universală25". Din cauza înfrângerilor usturătoare, România nu se găsea în poziţie de forţă. Primul ministru, Brătianu, se disculpa la Petrograd, în aprilie, susţinând că „majoritatea evreilor din România veniseră" din Rusia, ceea ce a incitat guvernul român să le restrângă drepturile civice, dar a promis să instaureze egalitatea în drepturi26. În mai, totuşi, citim în ziare că „în realitate nu se face nimic în această direcţie27", (în mai, Rakovski, un comunist local, declară: „Situaţia evreilor în România este... intolerabilă"; li se impută prăbuşirea ţării, colaborarea cu germanii în partea ocupată a României. „Dacă autorităţile române n-ar ţine cont [de părerea Aliaţilor], ne-am putea teme pentru viaţa evreilor28.")

La scară mondială, printre Aliaţi, Revoluţia din Februarie a fost primită cu o profundă satisfacţie, iar de mulţi chiar cu entuziasm;

această reacţie, însă, avea la bază un calcul pe termen scurt: Rusia va fi de acum invincibilă. În Marea Britanie şi în Statele Unite, au loc mitinguri de masă pentru susţinerea revoluţiei şi a drepturilor evreilor ruşi. (Menţionez câteva dintre aceste reacţii în şaptesprezece Martie, capitolele 510 şi 621.) Din Statele Unite se propune grabnic

trimiterea în Rusia a unei copii după statuia Libertăţii.

(Dar fiindcă situaţia avea o evoluţie complicată, nu s-a mai pus problema). La 9 martie, în Anglia, ministrul Afacerilor externe a fost întrebat în Camera Comunelor despre statutul evreilor din Rusia: avea intenţia să consulte guvernul rus în legătură cu garanţiile care ar fi acordate evreilor ruşi pe viitor şi în privinţa compensaţiilor pe care le-ar putea primi pentru trecut? Răspunsul exprima întreaga încredere pe care guvernul englez o nutrea faţă de omologul său rus29. Preşedintele Alianţei israelite universale a trimis de la Paris felicitările sale Primului ministru, prinţul Lvov, care i-a răspuns: „De acum înainte, libera Rusie va şti să respecte credinţele şi obiceiurile tuturor popoarelor, uniţi pe veci în religia dragostei faţă de patrie". Ştirile bursiere, Reci, şi numeroase ziare au arătat starea de simpatie exprimată de Iacob Schiff, „conducător binecunoscut al mediilor nord-americane ostile Rusiei": „Am fost întotdeauna duşmanul autocraţiei ruse, care-i persecuta fără milă pe coreligionarii mei, Daţi-mi voie acum să salut... poporul rus pentru această remarcabilă acţiune pe care a îndeplinit-o atât de minunat30". Şi invită „noua Rusie să subscrie vaste operaţiuni de credit în America31". În fapt, „a întreprins susţinerea guvernului

Kerenski printr-o substanţială linie de credit32". Mai târziu, în presa rusă a emigraţilor de dreapta, au apărut studii încercând să dovedească faptul că Schiff finanţase într-adevăr în mod activ chiar revoluţia. Nu am putea exclude faptul că Schiff a împărtăşit speranţele pe termen scurt ale mediilor occidentale care gândeau că revoluţia liberală rusă va arunca Rusia în război. În ultimă instanţă, demersurile lui Schiff, publice şi binecunoscute, invariabil ostile autocraţiei ruseşti, aveau mai mare greutate decât un eventual ajutor ocult dat revoluţiei.

<notă>

— Ediţia franceză: Roata roşie, partea a treia, Şaptesprezece Martie, vol. 3

pentru cap. 510 şi vol. 4 pentru cap. 621".

</notă>

Chiar revoluţia din februarie apelase, în cunoştinţă de cauză şi

în mai multe rânduri, la ajutorul evreilor ca naţiune total aservită.

Mărturiile sunt cvasi-unanime pentru a spune că pretutindeni în Rusia evreii primiseră revoluţia cu entuziasm.

Totuşi, câteva mărturii merg în sens contrar, aşa cum este cel al socialistului Grigori Aronson, care a fondat şi condus Sovietul deputaţilor muncitori din Vitebsk (la care a aderat mai târziu viitorul istoric E. Târle). În ziua în care ştirea despre revoluţie a ajuns la Vitebsk se ţinea la Duma municipală o adunare a comitetului de securitate nou creat; de acolo a fost invitat Aronson să meargă la adunarea reprezentanţilor comunităţii evreieşti (se înţelege că nu era vorba despre reprezentanţi de rând, ci de cei cu autoritate). „Aparent, ei voiau să se înţeleagă cu mine ca reprezentant al timpurilor ce urmau să vină, pentru a şti ce era bine de făcut, cum să se acţioneze... Dar m-am simţit străin faţă de aceşti oameni, faţă de centrele lor de interes, de atmosfera tensionată, aş zice, care domnea în această adunare... Aveam impresia că această comunitate, în majoritatea sa, aparţinea lumii vechi, unei lumi care se scufunda în trecut33”. „Nu am reuşit să risipim răceala reciprocă, venită de nu se ştie unde, care se instalase între noi. Feţele acestor oameni cu care aveam legături de muncă şi relaţii personale nu exprimau nicio pornire, nicio credinţă. Din când în când mi se părea chiar că aceşti militanţi dezinteresaţi se simţeau într-un fel ca aparţinând Vechiului Regim34”.

Iată o mărturie lipsită de ambiguitate. Perplexitatea, prudenţa, nehotărârea dominau în mediile evreieşti conservatoare, şi nu numai la Vitebsk. Evreii, care în trecut se dovediseră atât de raţionali, înzestraţi cu o experienţă multiseculară făcută din grele încercări, erau aparent uluiţi de căderea brutală a monarhiei şi nutreau presentimente întunecate.

Dar în spiritul întregului veac XX, masa dinamică a oricărui popor, deci inclusiv poporul evreu, deja secularizat, nu mai era legată de tradiţie şi aspira irezistibil să edifice „o nouă lume de fericire”.

Enciclopedia evreiască notează „o netă recrudescenţă a activităţii politice a evreilor, observată chiar şi în ultimul plan al tumultuoasei ardori sociale care cuprinsese Rusia după februarie

1917.35".

Eu însumi care, timp de nenumăraţi ani, am cercetat presa din

Februarie şi amintirile contemporanilor, am remarcat în mod inevitabil „această netă recrudescenţă", acest suflu puternic. În documentele care provin de la unii martori şi actori ai evenimentelor cele mai diverse, numele evreilor sunt foarte numeroase, tema evreiască făcându-se mai insistentă şi mai elocventă. Conform amintirilor lui Rodzianko*, ale guvernatorului Balk**, ale generalului Globaciov şi ale altor numeroşi autori, încă din primele zile ale revoluţiei, în spatele zidurilor palatului Tavriceskii, te izbea numărul de evrei aflaţi printre membrii Comandaturii şi ai comisiilor însărcinate cu interogatoriile, printre vânzătorii de broşuri. Deşi favorabil evreilor, V.D. Nabokov a scris totuşi: pe data de 2

martie, la intrarea în grădina Tavriceskaia, în faţa clădirii Dumei.

„Era o vânzoleală de nedescris, se auzeau ţipete; în apropierea porţilor de la intrare tineri evrei îi luau la întrebări pe trecători 6".

Balk scrie că mulţimea care s-a năpustit asupra hotelului Astoria în noaptea de 28 spre 29 februarie era compusă „din soldaţi… mateloţi şi evrei înarmaţi37". Sunt de acord că poate fi vorba aici de iritarea a posteriori proprie emigranţilor: adică, „evreii au pus la cale totul". Dar un observator imparţial, pastorul metodist Simons, un american care trăise zece ani la Petersburg şi cunoştea bine oraşul, a răspuns în 1919 în faţa comisiei de anchetă a Senatului ţării sale:

„Nu mult după revoluţia din martie 1917, peste tot [la Petrograd]

se vedeau grupuri de evrei în picioare pe bănci sau pe lăzi de săpun etc, adresându-se mulţimii… Pentru evrei existau limitări privind dreptul de rezidenţă la Petrograd; dar după revoluţie s-au năpustit asupra oraşului în stoluri, iar cea mai mare parte a agitatorilor se întâmpla să fie evrei. [Erau] evrei care îşi renegaseră credinţa38". Un student pe nume Hanoh a sosit la Kronstadt cu câteva

<notă>

* 1859 – 1923, lider octombrist, preşedinte al Dumei din 1911

până în

1917, emigrează în 1920.

** Ultimul guvernator al Petrogradului.

* * * 1869 – 1922, jurist, co-fondator al partidului Cadet, secretar general al

Guvernului provizoriu. Asasinat în emigraţie de către un membru al extremei drepte.

</notă>

zile înainte de represiunea sângeroasă care s-a abătut asupra a şaizeci de ofiţeri (listele fuseseră stabilite dinainte) devenind iniţiatorul şi preşedintele „Comitetului mişcării revoluţionare”. (Ordinul acestui Comitet: să fie arestaţi toţi ofiţerii până la ultimul şi să fie judecaţi.) „O informaţie mincinoasă, colportată de necunoscuţi, suscitase reglări de conturi la Kronstadt, apoi la Sveaborg; situaţia era total confuză, orice minciună putea apărea ca un fapt dovedit39”. Continuarea sângeroasă de la Kronstadt a fost reluată mai apoi de un anume „doctor Roşal”, un neurolog care nu îşi terminase studiile. După Lovitura de stat din Octombrie, S.G. Roşal a devenit comandantul Gatcinei, în noiembrie a devenit comisar al întregului front românesc, dar a fost ucis la puţin timp după sosire40. O miliţie revoluţionară a fost constituită în Vasilievski ostrov şi i-a avut ca purtători de cuvânt pe Solomon şi Kaplun (viitorul ucigaş plătit al lui Zinoviev). Baroul din Sankt-Petersburg a creat „o comisie specială însărcinată să verifice dacă arestările persoanelor în timpul revoluţiei (mii la Petrograd) fuseseră făcute cu bună ştiinţă, altfel spus, de a le hotărî soarta, ca şi pe aceea a tuturor foştilor jandarmi şi poliţişti, fără a fi judecaţi; această comisie îl avea ca preşedinte pe avocatul Goldstein. Cât despre povestirea ieşită din comun a ofiţerului Timotei Kirpicinikov, care declanşase insurecţia în stradă, aceasta fusese notată încă din luna martie, şi păstrată astfel de Iacob Markovici Fischman, om care a făcut mai apoi o mare pasiune pentru istorie. (În Roata roşie, m-am sprijinit cu recunoştinţă pe acest text.)

Enciclopedia evreiască trage concluzia: „Pentru prima dată în istoria Rusiei, evreii au ocupat posturi înalte în administraţia centrală

şi locală41”.

La vârf, în sânul Comitetului executiv al Sovietului deputaţilor muncitori şi soldaţilor care a guvernat ţara nelegitim în decursul acestor luni, se distingeau doi dintre conducători.

Nahamkis-Steklov şi Guimmer-Suhanov: în noaptea de 1 spre 2

martie, au dictat Guvernului provizoriu, orbit de propria-i suficienţă, un program care îi anihila dinainte autoritatea pe toată durata existenţei sale.

În analiza sa pertinentă, G.A. Landau explică adeziunea evreilor la revoluţie printr-o lege care cuprinde în fapt întreaga epocă: «Nenorocirea Rusiei – ca şi cea a evreilor ruşi – vine din faptul că rezultatele primei revoluţii nu fuseseră încă digerate, nu se decantaseră în edificarea unui nou regim; din faptul că nu fusese timp să se formeze o nouă generaţie în momentul începerii Primului Război care era peste puterile noastre. Iar când a venit ceasul debandadei, aceasta a surprins o generaţie care constituia, într-un anume sens, un abur pregătit, încălzit de revoluţia precedentă, spiritual inertă, fără legătură organică cu prezentul, ci, dimpotrivă, legată prin pasivitatea sa spirituală de perioada trăită cu zece ani mai înainte. Iar spiritul revoluţionar organic al începutului de secol XX a devenit în mod mecanic „spiritul revoluţionar permanent din vreme de război” 42».

Anii mulţi petrecuţi în migăloasa activitate privind această perioadă mi-au permis să pătrund sensul intim al Revoluţiei din

Februarie şi, prin aceasta, rolul jucat de evrei. Am reţinut pentru mine şi pot astăzi să o repet: nu, Revoluţia din Februarie nu a fost făcută de evrei pentru ruşi. Ea a fost săvârşită neîndoielnic de ruşii înşişi, şi cred că am arătat lucrul acesta suficient în Roata roşie.

Noi înşine am fost autorii acestui naufragiu: ţarul nostru, unsul lui

Dumnezeu, mediile de la curte, generalii lipsiţi de talent, administratorii nepricepuţi, şi, cu ei, inamicii lor: elita intelectuală, octombriştii, responsabilii Zemstvei, KD-ţii, democrat-revoluţionarii, socialiştii şi revoluţionarii, dar şi împreună cu ei, cei mai revoltaţi dintre rezerviştii încartiruiţi în mod ruşinos în cazărmile din

Petrograd. Este ceea ce ne-a dus la ruină. În sânul inteligenţiei se găseau desigur mulţi evrei, dar aceasta nu ne permite deloc să spunem că revoluţia a fost evreiască.

Revoluţiile pot fi clasate în mod diferit după principalele forţe care acţionează: după acest criteriu, Revoluţia din Februarie trebuie recunoscută ca fapt al întregii naţiuni ruse, sau, mai strict, ca fiind rusească. Dacă o judecăm – aşa cum fac sociologii materialişti – după criteriul celui care a profitat mai mult, mai repede şi pe o perioadă mai îndelungată, atunci, desigur, putem să o numim altfel (evreiască? dar şi germană: Wilhelm al II-lea, într-un prim moment, cu siguranţă că a profitat!). Totuşi, chiar dacă tot restul populaţiei ruseşti, aproape încă de la început, nu a avut parte decât de pierderi şi ruină, aceasta nu înseamnă că revoluţia „nu a fost rusească”. De la Revoluţia din Februarie comunitatea evreiască din

Rusia a primit tot pentru ceea ce luptase ea, iar lovitura de stat din

Octombrie nu îi era cu adevărat necesară. Poate doar bandei de răufăcători formate din tineretul evreu laicizat care, împreună cu fraţii săi ruşi internaţionalişti, acumulase o ură puternică faţă de regimul politic rus şi a încercat să „aprofundeze” revoluţia.

Înţelegând lucrul acesta, cum trebuia să mă orientez prin Martie şaptesprezece, apoi prin Aprilie? Am descris revoluţia literalmente oră cu oră şi n-am încetat să aflu, în sursele de informare, multe episoade şi dialoguri pe tema evreiască. Aş fi avut dreptate să las să apară toate acestea în paginile din Martie? Nu ar fi fost pentru prima oară în istorie când o carte şi cititorii ei ar fi cedat ispitei uşoare şi puternice: să arunce totul asupra evreilor, acţiunile lor, ideile lor, saşi permită să vadă în ei cauza principală a evenimentelor şi, prin aceasta, să abată cercetarea de la principalele cauze reale.

Pentru a evita ca ruşii să cadă în această perspectivă falsă, am pus, în Roata roşie, metodic, în întreaga istorisire, în surdină tema evreiască propriu-zisă, cel puţin în comparaţie cu modul în care această temă răsunase atunci în presă şi plutise prin aer.

Revoluţia din Februarie a fost făcută de mâini ruseşti din cauza

lipsei de discernământ rusesc. În paralel, însă, în ideologia sa un rol semnificativ, determinant a fost jucat de o intransigenţă absolută cu privire la puterea istorică rusească, pe care ruşii, spre deosebire de evrei, nu erau îndreptăţiţi să o încerce. (Am vorbit deja despre aceasta în capitolul 11.) Această intransigenţă se accentuase foarte clar după procesul Beilis, apoi, mai târziu, după expulzarea masivă a evreilor, în 1915. Şi astfel intransigenţa a câştigat în lupta cu moderaţia.

Totuşi, Comitetul executiv al Sovietului deputaţilor muncitori şi soldaţi, constituit în primele ore ale revoluţiei, propune un alt

<notă>

— Cf. vol. 1, p. 459 sq.

</notă>

punct de vedere. Acest comitet executiv era un guvern din umbră al celor mai duri. El a fost acela care a privat Guvernul provizoriu de orice putere reală ferindu-se, în mod criminal, să-şi asume direct şi deschis puterea. Prin „Decretul Nr. 1", acest Comitet executiv a smuls puterea din mâna corpului de ofiţeri şi s-a sprijinit pe garnizoana demoralizată din Petrograd. Tocmai acest Comitet executiv, şi nu avocaţii, nici exploatatorii forestieri şi nici bancherii, a dus ţara pe cel mai scurt dram la ruină. În decursul verii 1917, unul dintre membrii acestui comitet executiv, Iosif Goldenberg, îi explica diplomatului francez Claude Anet: „Prikaz-ul [decretul] nu a fost o eroare, ci o necesitate... Chiar din ziua în care am făcut revoluţia am înţeles că dacă nu distrugem vechea armată, ea va zdrobi revoluţia. Nu am ezitat: am ales această variantă şi am folosit, aş zice că printr-o sclipire de geniu, mijloacele necesare43".

Este corect să punem următoarea întrebare: dar cine erau aceste personaje atât de fatal eficiente care formau C.E? Da, din moment ce acţiunile unor asemenea conducători schimbă brutal cursul Istoriei. Trebuie spus: componenţa Comitetului Executiv preocupa mult, în 1917, atât publicul cât şi ziarele, când numeroşi membri ai acestui CE. se ascundeau sub pseudonime şi timp de două luni s-au ferit să apară în public: Rusia era guvernată nu se ştia prea bine de cine. S-a aflat mai târziu că în CC. se găseau vreo duzină de

soldaţi abrutizaţi, de faţadă, şi care erau ţinuţi deoparte. Din celelalte trei duzini de membri într-adevăr activi, mai mult de jumătate erau socialişti evrei. Se găseau aici ruşi, caucazieni, letoni şi polonezi, ruşii fiind mai puţin de un sfert.

V. B. Stankevici, un socialist moderat, nota că „trăsătura frapantă în componenţa Comitetului era numărul de elemente alogene… fără vreo legătură cu efectivele lor din Petrograd sau din ţară”, şi se întreba: „Era spuma murdară a vieţii sociale ruseşti…?

Sau o consecinţă a păcatelor Vechiului Regim care constrângea elementele alogene să se ralieze partidelor de stânga? Sau era pur şi simplu rezultatul unei libere concurenţe…?” în acest caz „chestiunea rămâne deschisă: cine a fost responsabil de aceasta, alogenii care se aflau aici, sau ruşii care nu se aflau, deşi ar fi putut să se afle acolo 44?” Pentru un socialist, este vorba aici într-adevăr de o

GREŞEALĂ Dar vorbind deschis, ar fi fost mai bine ca nimeni să nu fi plonjat în acest torent noroios – nici noi, nici voi, nici ei!

Note

1. Reci, 1917, 7 martie, p. 2.

2. Birjevie vedomosti, 1917, 8 martie (aici şi în continuare, este vorba de tirajul de dimineaţă), p. 5.

3. Ibidem, 10 martie, p. 6

4. MEE, p. 377.

5. Reci, 1917, p. 4; 10 martie, p. 5, etc.

6. Ştiri bursiere, 1917, 9 martie, p. 2

7. Ibidem, 10 martie, p. 2.

8. MEE, vol. 7, p. 377.

9. G.B. Sfiosberg, De la davno minuvşih d-nei: Zapiski russkogo evreia

[Fapte din trecut: însemnările unui evreu rus), în 3 vol., Paris, 1933 – 34, vol.

3, p. 360.

10. MEE, vol. 7, p. 377.

11. Reci, 1917, 25 martie, p. 6

12. Ibidem.

13. R.G. Winaver, Vospominania (New York, 1944), manuscris depus la
Institutul Hoover, Stanford, California, p. 92.
14. Russkaia volia, 1917, 29 martie, p. 5.
15. G.B. Sfiosberg, vol. 3, p. 360.
16. B. Orlov, Rossia bez evreev [Rusia rară evrei – J – „22”, 1988, nr. 60., p. 157.
17. Reci, 1917.17 martie, p. 5.
18. Padenie Ţarskovo rejirna [Căderea regimului ţarist], rezumate stenografice ale interogatoriilor şi mărturiilor trimise în 1917 la Comisia de instrucţie extraordinară a Guvernului provizoriu, Leningrad, 1924, vol. 1, pp. 119 – 121, 429.
19. Libertatea rusă, 1917, 21 aprilie, p. 4.
20. Izvestia, 1917, 6 martie, p. 4.
21. Ibidem, p. 2.
22. Spre exemplu, printre altele: Ştiri bursiere. 1917, 8 şi 12 aprilie:
Libertatea rusă, 1917, 9 aprilie; Izvestia, 1917, 15 şi 28 aprilie.
23. EE, vol. 15, pp. 281 – 284.
24. Izvestia, 1917, 10 mai, p. 2.
25. Libertatea rusă, 1917, 15 aprilie, p. 4.
26. Ştiri bursiere, 1917, 23 aprilie, p. 3.
27. Ibidem, 19 mai, p. 1.
28. Den [Ziua], 1917, 10 mai.
29. Ştiri bursiere, 1917, 11 martie, p. 2.
30. Ibidem, 10 martie, p. 6.
31. Reci, 1917, 10 martie, p. 3.
32. Encyclopaedia Judaica, Ierusalim, Keter Publishing House, 1917, vol.
14, p. 961.
33. G.J. Aronson, interviu la Radio-Libertatea – Vospominania o revoluţii 1917 goda [Amintiri despre revoluţia din 1917], Int. nr. 66.
München, 1966, pp. 13 – 14.
34. G.J. Aronson, Revoliutionnaia iunost: Vospominania, 1903 –

1917

[Tinereţea mea revoluţionară: amintiri], Interuniversity project on the history of the menshevik movement, paper n° 6, New York, august 1961, p. 133.

35. MEE, vol. 7, p. 378.

36. V. Nabokov, Vremennoe pravitelstro [Guvernul provizoriu] – ARR, vol. 1, 1922, p. 15.

37. A. Balk, Poslednie dni ţarskogo Petrograda (23 – 28 fevralia 1917).

Dnevnik posiednego Petrogradskogo gradonacialnika [Ultimele zile ale Petrogradului ţarist. Jurnalul ultimului guvernator al Petrogradului] – Manuscris păstrat la Institutul Hoover, p. 16.

38. Oktiabrskaia revoliuţia pered sudom senatorov: oficialnîi otcet

«overmenskoi komissii» Senata. [Revoluţia din Octombrie în faţa judecăţii senatorilor americani: rezumatul oficial al comisiei «Overman» din Senat]

M., L., 1927, p. 5.

39. D.O. Zaslavski, VI. A. Kantorovici, Hronika Fevralskoi revoliuţii

[Cronica Revoluţiei din Februarie] – BÂloe, 1924, vol. 1, PP63, 65.

40. EER, 1994, vol. 2, M., 1995, p. 502.

41. MEE, vol. 7, p. 381.

42. G.A. Landau, Revoliutionnâie idei v evreiskoi obşcestrennosti [Ideile revoluţionare în societatea evreiască] – ReE, Paris, YMCA Press, 1978

(reluarea ediţiei de la Berlin, 1924), p. 116.

43. Claude Anet, Revoluţia rusă, iunie-noiembrie 1917, Paris, Payot.

1918, p. 61.

44. B.V. Stankevici, Vospominania: 1914 – 1919 [Amintiri], Berlin, 1920, p. 86.

<titlu>Capitolul 14

<titlu>În ANUL 1917

La începutul lunii aprilie 1917, Guvernul provizoriu constată, spre marea sa uimire, că doar la o lună de la revoluţie situaţia financiară a Rusiei – care oricum era destul de şubredă mai înainte

— Era catastrofală. A hotărât atunci să lanseze, cu mare efort de publicitate şi în speranţa că va trezi entuziasmul patriotic, un „împrumut pentru Libertate”.

Zvonuri cu privire la acest subiect începuseră deja să circule încă din luna martie, iar ministrul de Finanţe, Tereşcenko, făcuse presei următoarea declaraţie: deja, „s-au luat angajamente de zeci de milioane pentru a acoperi” acest împrumut – care nu era decât în stare de proiect – de către bancheri „majoritatea evrei, ceea ce ne face să bănuim că are o legătură cu abrogarea măsurilor care limitează drepturile confesionale şi naţionale1”. Iar, ca urmare a acestui fapt, abia se deschisese împrumutul, că presa a şi fost năpădită de comunicate care anunţau importante subscripţii venite din partea evreilor, cu titluri pe prima pagină sub formă de apel, de genul: „Cetăţeni evrei! Subscrieţi la împrumutul pentru Libertate!”

„Orice evreu trebuie să deţină obligaţiuni la împrumutul pentru Libertate2”. S-au strâns astfel 22 de milioane de ruble prima dată la sinagoga din Moscova. În decursul primelor două zile, evreii din

Tbilisi au subscris un milion şi jumătate de ruble, cei din Minsk au adunat o jumătate de milion într-o săptămână, comunitatea evreiască din Saratov, opt sute de mii. La Kiev, moştenitorii lui

Brodski au subscris un milion, ca şi Clara Guinzburg. Nici în vest evreii nu s-au dat deoparte: Iacob Schiff a împrumutat un milion.

Rothschild, de la Londra, – tot un milion; la Paris, „la îndemnul baronului Guinzburg… evreii ruşi au hotărât să ia parte activă la această operaţiune… s-au adunat mai multe milioane3”. S-a înfiinţat un Comitet evreiesc pentru succesul „împrumutului pentru

Libertate” care s-a străduit să coopteze oamenii de bine4.

Totuşi, o lună mai târziu, au fost nevoiţi să constate că subscripţia era departe de a satisface aşteptările Guvernului provizoriu. Şi, încă de la începutul lui mai, apoi începutul lui iunie, dar

şi la sfârşitul lui iulie, s-au publicat în presă listele cu cei care subscriseseră peste 25.000 de ruble (adăugând: „Ruşine!” bogaţilor care s-au sustras) 5. Parcurgând aceste liste suntem mai puţin frapaţi de marele număr de nume de familie evreieşti (urmaţi de altfel de cele ale germanilor rusificaţi, a căror situaţie era mai degrabă inconfortabilă în timpul războiului) cât de absenţa marii burghezii ruse, lăsând deoparte câţiva mari negustori moscoviţi.

În acest timp, asistăm pe scena politică „la o rapidă creştere a puterii partidelor de stânga şi centru, iar mulţi evrei se angajau în viaţa politică a ţării”. Încă din primele zile care au urmat evenimentelor din februarie, presa centrală a publicat numeroase comunicate anunţând ţinerea unor mitinguri private, întâlniri, adunări organizate de partidele evreieşti: cele mai numeroase veneau din partea Bundului, apoi a Poateition, după aceea sioniştii, sioniştii-socialişti, sioniştii-teritorialişti şi în sfârşit PMSE (Partidul muncitoresc socialist evreu). Deja la 7 martie, presa anunţa Adunarea iminentă a unui

Congres al evreilor din toată Rusia. Această idee, lansată de Dubov

„Cu mult înainte de revoluţie”, avea deja „o largă aprobare”. Însă din cauza unor „profunde dezacorduri între sionişti şi Bund”, congresul nu s-a putut ţine în 1917 (dar nici în 1918: „din cauza războiului civil şi a împotrivirii puterii bolşevice7”). „La Petrograd s-a reconstituit

Grupul popular evreu, avându-l în frunte pe domnul Winaver8” – nu de către socialişti, ci de liberali. La început au nutrit speranţa de a se alia cu socialiştii evrei: Winaver declarând că „Bund a constituit avangarda mişcării revoluţionare, iar noi salutăm acest Partid9”. Dar socialiştii nu au vrut să ştie nimic.

Înfloritoarea activitate a partidelor evreieşti din Petrograd dovedeşte în mod indirect că în momentul revoluţiei capitala număra o populaţie evreiască destul de numeroasă şi dinamică. În schimb, nu exista, ca să spunem aşa, „proletariat evreiesc”, ceea ce nu face decât ca succesul obţinut de către Bund să fie şi mai uimitor.

Bundul îşi asuma iniţiative înaintea tuturor: reuniunea

organizaţiei locale la Clubul avocaţilor (la Moscova, s-a ţinut nici mai mult nici mai puţin decât la Teatrul Balşoi), o alta, la 1 aprilie, la şcoala

Tenişev, apoi un miting urmat de un concert la teatrul Mihailovski, în sfârşit, „de la 14 la 19 aprilie, la Petrograd s-a ţinut conferinţa panrusească a Bundului care a cerut imediat în mod imperios autonomia naţională şi culturală pentru evreii din Rusia10”. (Iar „când oratorii au terminat de vorbit, toţi participanţii la conferinţă au intonat imnul Bundului, DiŞvue, Internaţionala şi Marseillaiselu\) Este adevărat că, la fel ca înainte, Bund trebuia să ţină balanţa în cumpănă egală între luările sale de poziţie naţionale şi angajamentul revoluţionar, în 1903, îşi apărase (mai ales împotriva lui Lenin) independenţa naţională faţă de Partidul social democrat muncitoresc din

Rusia, ceea ce nu l-a împiedicat să se avânte, în 1905, în unica şi indivizibila revoluţie a întregii Rusii, şi la fel, în 1917, membrii Bund au ocupat posturi de răspundere în sânul Comitetului executiv al Sovietului deputaţilor muncitori şi soldaţi, apoi la social-democraţi în

Kiev. „La finele anului 1917, activau aproape 400 de secţii ale

Bundului în ţară, în care activau aproape 40.000 de persoane12”.

Rămânem perplecşi şi în faţa atitudinii celor din Poateition. Tot în luna aprilie, s-au adunat într-o conferinţă naţională la Moscova.

Printre rezoluţiile adoptate, se aflā, pe de o parte: un Congres al evreilor din toată Rusia, examinarea problemei emigrării în Palestina. Dar pe de altă parte, în săptămânile care urmară, Poateition adoptă o poziţie de clasă intransigentă în programul adunării de la

Odessa: «Graţie eforturilor democraţiei revoluţionare evreieşti, în ciuda opoziţiei burgheziei la dreapta şi a Bundului la stânga... soarta poporului evreu a fost smulsă din mâinile murdare ale evreilor „opulenţi şi solid aşezaţi”... împiedicaţi partidele burgheze să aducă mizeriile vechii orânduiri... Nu vă daţi votul ipocriţilor care nu s-au luptat, ci s-au mulţumit să ceară drepturi pentru popor în anticamera miniştrilor antisemiţi... care nu au-crezut în acţiunea revoluţionară a maselor.» în aprilie 1917, Partidul Poateition s-a spart: „radicalii

socialişti” s-au alăturat sioniştilor; cât despre „social democraţi”, majoritari13, ei urmau să intre în Internaţionala a III-a14.

Partidul muncitoresc socialist evreu a organizat şi el o mare conferinţă panrusă în cursul căreia a fuzionat cu sioniştii socialişti pentru a forma un singur „Partid muncitoresc socialist evreu unificat (PMSEU sau Fare inikte); a renunţat la aspiraţiile sale teritoriale în favoarea unei «naţiuni evreieşti „extrateritoriale” având o dietă şi autonomie „naţională şi personală”». „PMSEU a cerut Guvernului provizoriu să proclame oficial egalitatea limbilor şi să creeze un Consiliu al Afacerilor naţionale” a cărui misiune trebuia să fie aceea de „finanţare a şcolilor şi organismelor evreieşti”. În acelaşi timp „colabora strâns” cu SR15.

Totuşi „mişcarea sionistă a fost aceea care devenise forţa politică cea mai influentă în mediile evreieşti16”. Încă din primele zile ale lui martie, o rezoluţie a uniunii sioniste de la Petrograd spune următoarele: „Chemăm comunitatea evreiască din Rusia să sprijine din toate puterile sale Guvernul provizoriu în aşa fel încât să acţioneze, să se unească şi să se organizeze în interesul dezvoltării poporului evreu din Rusia şi al renaşterii naţionale şi politice a naţiunii evreieşti din Palestina”. Şi iată ce coincidenţă, ca şi cum ar fi fost inspirată de mersul istoriei: chiar în martie 1917 trupele britanice ajung la porţile Ierusalimului! Şi, chiar din 19 martie, putem citi într-o proclamaţie a sioniştilor din Odesa: „Am intrat în epoca în care Statele se remodelează pe baze naţionale. [în Rusia se petrecea tocmai invers... – A.S.] Vai nouă dacă lăsăm să treacă această ocazie istorică!” în aprilie, poziţia sioniştilor este întărită şi de Iacob Schiff care îşi declară public adeziunea la sionism.

„Explicându-şi hotărârea prin faptul că se teme de asimilarea evreilor, consecinţă posibilă a obţinerii egalităţii în drepturi în Rusia.

El consideră că doar Palestina este centrul de unde cultura evreiască va putea să-şi propage idealurile17”. La începutul lui mai, un

<notă>

— Socialişti-revoluţionari, moştenitori ai narodnicilor. Acest partid, născut în 1901, adept al terorii, este victimă a unor sciziuni

după înfrângerea revoluţiei de la 1905, dar rămâne puternic implantat la sate.

</notă>

mare miting sionist este organizat la Bursa din Petrograd, unde imnul sionist a răsunat de mai multe ori. La sfârşitul aceleiaşi luni, mai, cea de a 7-a Conferinţă sionistă panmsă se ţine la Conservator.

Participanţii îşi formulează programul de acţiune în următorii termeni: „renaşterea culturală a poporului evreu”; „revoluţie socială în structurile economice, în sensul că negustorii şi artiştii să devină ţărani şi muncitori”; să se amplifice mişcarea de emigrare către Palestina şi „să se mobilizeze capitalul evreiesc pentru finanţarea instalării coloniştilor”. Se discută şi proiectul lui Jabotiński de formare a unei legiuni evreieşti în sânul Armatei britanice, al lui I. Trumpeldor de „creare a unei armate evreieşti în Rusia care să meargă spre

Caucaz pentru a elibera Pământul lui Israel de dominaţia turcă”.

Ambele propuneri sunt respinse: Organizaţia sionistă internaţională adoptă o poziţie de neutralitate în Războiul mondial18.

Tot în cadrul aceleiaşi conferinţe, s-a decis ca la alegerile care urmau (municipale, apoi pentru Adunarea constituantă) să se voteze doar pentru partidele „care nu se află la dreapta socialiştilor populari”, şi chiar de a nu susţine cadeţii de felul lui D. S.

Pasmanik, care se va plânge mai târziu de acest lucru: „Era absolut o nebunie: ca şi cum întreaga comunitate evreiască, inclusiv marii şi micii burghezi, devenise socialistă 19!” Perplexitatea sa era mai mult decât justificată...

Nimic uimitor în faptul că la începutul lui aprilie se întruneşte la Petrograd congresul organizaţiei studenţeşti evreieşti „Ghehover”;

douăzeci şi cinci de oraşe şi toate universităţile şi-au trimis delegaţii. Iată concluzia lucrărilor: nu pentru a obţine egalitatea în drepturi în Rusia au suferit evreii, ci pentru ca poporul evreu să renască în patria sa palestiniană. Şi se hotărăsc să creeze imediat în

Rusia legiuni pentru cucerirea Palestinei.

În cursul verii şi toamnei 1917, mişcarea sionistă continuă să se întărească în Rusia: în septembrie numără 300.000 de aderenţi20.

Ceea ce se ştie mai puţin, este faptul că în 1917 „organizaţiile evreieşti ortodoxe beneficiau de o mare popularitate, cedând teren doar în faţa sioniştilor şi devansând partidele socialiste” (ca spre exemplu, „la alegerile instanţelor conducătoare ale comunităţilor evreieşti reorganizate21”).

Mitinguri („în ură ca şi în iubire, evreii sunt una cu poporul democratic din Rusia!”). Conferinţe („Chestiunea evreiască şi revoluţia rusă”). La Petrograd (ca şi în alte oraşe), reunirea „adunării evreieşti a instituţiilor de învăţământ secundar” (în plus faţă de toate celelalte adunări reunind elevii de liceu). Tot la Petrograd s-a creat Organul central al studenţilor evrei (totuşi, nici Bundul, nici celelalte organizaţii evreieşti de stânga nu-l recunosc). În provincie, numeroase comitete de „ajutorare a victimelor de război” (refugiaţi şi deportaţi evrei) au dispărut: „Elementele democratice consideră că de acum încolo este mai util să se consacre unor activităţi politice şi sociale mai largi”. Un comitet central pentru ajutorarea evreilor se va crea totuşi în aprilie. Începutul lunii mai vede constituirea Uniunii evreieşti populare care îşi ia ca misiune unirea tuturor forţelor evreieşti şi pregătirea constituirii unei Uniuni a evreilor din întreaga Rusie, precum şi alegerile pentru Adunarea constituantă. O altă iniţiativă apare la sfârşitul acestei luni: Comitetul de organizare a Uniunii evreieşti democratice ţine o conferinţă a tuturor grupurilor democrate evreieşti din Rusia. Organizarea unui Congres evreiesc panrus face obiectul unor dezbateri foarte aprinse (şi aici Bund se pronunţă împotrivă: aceasta nu cadrează cu programul său; cât despre sionişti, ei vor să pună pe ordinea de zi a congresului problema Palestinei, iar aici, ei au fost aceia care au respins-o). În iulie, se reuneşte la Petrograd o Conferinţă panrusă pentru pregătirea Congresului evreiesc”; circumstanţele politice şi exaltarea generală îi permit lui Winaver să declare că acel concept al unei singure şi unice naţiuni evreieşti răspândită în diverse ţări a ajuns la maturitate şi că soarta evreilor din România ori Polonia nu-i poate lăsa pe evreii ruşi indiferenţi. Congresul este anunţat pentru decembrie.

Ce energie debordantă, câtă forţă pusă în serviciul naţionalităţii

sale! în ciuda vârtejului în care ne-a antrenat acest an 1917, te izbeşte diversitatea, hotărârea dar şi caracterul metodic al acţiunii duse de evrei pe teren social şi politic.

Toate acestea se regăsesc în domeniul culturii şi activităţii sanitare, care au cunoscut „o adevărată înflorire între lunile februarie şi noiembrie 1917”. Sunt transferate la Petrograd publicaţii precum

Evreii din Rusia şi săptămâna evreiască, altele iau fiinţă, ca

Petrograd-Togblatm idiş; alte publicaţii de acelaşi fel apar în marile oraşe ale ţării. Asociaţia Tarbut şi Liga pentru Cultură deschid

„Zeci de grădiniţe de copii, şcoli primare şi secundare, şcoli de institutori” unde învăţământul se derulează desigur în ebraică şi idiş.

La Kiev ia naştere un liceu de băieţi evreiesc. În aprilie se desfăşoară la Moscova Primul Congres evreiesc panrus consacrat problemelor culturii şi învăţământului; aici se lansează un apel ca şcolile evreieşti să fie întreţinute din fonduri publice. Se ţine şi alt congres, cel al Societăţii Prietenilor limbii şi culturii evreieşti. La

Moscova, teatrul Gabima îşi deschide uşile: este „pentru prima oară în lume când un teatru profesionist îşi dă reprezentaţiile în ebraica23”. În aprilie, are loc o expoziţie a pictorilor evrei. În cursul aceleiaşi luni are loc conferinţa Asociaţiei profilactice evreieşti.

Ce contrast faţă de confuzia care domnea, în acel an, în Rusia în toate domeniile: stat, economie, cultură!

Alt eveniment de mare importanţă pentru evrei în această perioadă: posibilitatea de a accede la gradul de ofiţer în armata rusă.

A fost o mişcare de mare amploare: în aprilie, Statul Major al regiunii militare Petrograd a dat instrucţiuni şefilor de unităţi să-i transfere imediat pe toţi studenţii de confesiune evreiască într-un batalion de pregătire militară din Nijni-Novgorod în vederea unei afectări ulterioare în şcoli de ofiţeri24, – ceea ce însemna asigurarea unei promovări masive de tineri evrei la gradul de ofiţer. „La şcoala militară din Kiev, 131 evrei au fost avansaţi ofiţeri după o pregătire rapidă făcută începând cu luna iunie 1917; 160 de elevi ofiţeri evrei au fost promovaţi în cursul verii 1917 la Odessa”. În iunie, pe întreaga Rusie, se numărau 2 600 de evrei care fuseseră ridicaţi la întâiul grad

de ofiţer.

După unele mărturii, tinerii recruţi de confesiune evreiască nu erau întotdeauna bine primiţi de ceilalţi elevi ofiţeri – astfel s-a întâmplat la şcoala militară din Alexandrovski (unde fuseseră afectaţi peste trei sute de evrei). Iar la şcoala din Mihailovski, un grup de elevi ofiţeri au redactat următorul proiect de rezoluţie: „Nu avem nimic împotriva evreilor în general, dar considerăm de neconceput să-i admitem în sânul comandamentului armatei ruse”.

Ofiţerii nu au aprobat această rezoluţie. Un grup de elevi ofiţeri socialişti, în număr de 141, au condamnat-o, „considerând că aceste declaraţii antievreieşti aruncă un oprobriu asupra armatei revoluţionare26” – iar rezoluţia a fost respinsă. Când tinerii sublocotenenţi evrei soseau în unităţi, oamenii de trupă îi priveau adesea cu neîncredere, chiar cu rea-voinţă, fiindcă reprezentau ceva neobişnuit, anormal. (Însă din clipa în care unul sau altul poza în revoluţionar era repede adoptat.)

Pe de altă parte, nu putem fi decât uimiţi de comportamentul elevilor ofiţeri evrei de la şcoala militară din Odessa, care primise

240 de elevi până la sfârşitul lunii martie. Într-adevăr, trei săptămâni mai târziu, adică pe 18 aprilie (după calendarul iulian), în timpul paradei de 1 Mai, s-au făcut remarcaţi defilând cu vechi cântece tradiţionale evreieşti. Oare înţelegeau că nu în felul acesta urmau să-i ducă pe soldaţii ruşi la luptă? Iar dacă nu – pe cine aveau intenţia să comande? La nevoie, batalioane constituite numai din evrei. Totuşi, după cum nota generalul Denikin în 1917, când formarea de regimente naţionale (poloneze, ucrainene, caucaziene – regimente letone existau deja) cunoştea un mare succes.

„Doar naţionalitatea evreiască nu cerea autodeterminare în sens militar (pentru a servi în armată). Şi de fiecare dată ca răspuns la plângeri [referitoare la primirea nefavorabilă rezervată ofiţerilor evrei] se propunea constituirea de regimente formate exclusiv din evrei; acest lucru ridica o furtună de proteste în comunitatea evreiască şi mediile de stânga care considerau această iniţiativă ca o abominabilă provocare27”. (Conform ziarelor din epocă, s-a încercat

să se facă acelaşi lucru în Germania, dar şi acolo proiectul a fost abandonat.) Există însă motive să ne gândim că toţi noii ofiţeri evrei simţeau nevoia unei regrupări naţionale, dar sub o altă formă.

Pe 18 iunie, câţiva ofiţeri evrei adunaţi la Odessa au decis crearea unui grup de legătură între fronturi „pentru a face lumină în situaţia combatanţilor evrei din unităţi28”. (Unii jurnalişti însă, de când armata devenise „revoluţionară”, lăsau din inerţie să se perpetueze ura pe care o aveau împotriva ofiţerilor, de orice naţionalitate ar fi fost, împotriva galoanelor în sine, şi astfel A. Alperovici, încă la data de 5 mai, în Ştiri bursiere, a predicat cruciada anti-ofiţeri29.)

Conform mai multor surse, evreii, când era vorba să servească în calitate de simpli soldaţi, au refuzat să răspundă la apelul pentru campania de recrutare din 1917; probabil că s-au constatat substituiri de persoane cu ocazia examenelor medicale, – într-adevăr, unele comisii de recrutare le-au cerut evreilor să prezinte un act de identitate cu fotografie când se înfăţişau la comisia medicală (ceea ce nu era un lucru obişnuit – formele erau mai simple). Imediat s-au auzit proteste violente: această măsură nu contrazicea dispoziţiile care abrogau limitările drepturilor naţionalităţilor, – iar Ministerul de Interne a dat ordin să nu se mai ceară fotografia de identitate.

La începutul lui aprilie, Guvernul provizoriu a ordonat printr-o telegramă să se anuleze imediat, fără examinarea prealabilă a dosarelor individuale, toate pedepsele de deportare pronunţate împotriva evreilor bănuiţi de spionaj. Unii dintre ei erau originari din teritoriile ocupate de inamici, alţii nu, dar mulţi au cerut autorizaţia de instalare în oraşele din Rusia europeană. Se notează astfel un important aflux de evrei la Petrograd unde numărul lor se ridica în 1917 la

„Aproape cincizeci de mii30”. De asemenea „populaţia evreiască sporise considerabil la Moscova în 1917 (şaizeci de mii) 31”.

Mai puţin consistent, dar foarte puternic, a fost sprijinul obţinut de comunitatea evreiască din Rusia din partea străinătăţii. Să nu mai vorbim de cele două faimoase trenuri care au traversat

Germania – cel al lui Lenin (treizeci de persoane) şi cel al lui

Natanson-Martov (160) –, aici evreii erau în majoritate zdrobitoare şi erau reprezentate aproape toate partidele lor (lista pasagerilor

„Vagoanelor extrateritoriale” a fost publicată pentru prima dată de către V. Burţev32). Printre aceştia, puţini au fost cei care să nu fi promis să joace un rol semnificativ în viaţa politică rusă.

Mult mai numeroşi au fost evreii care debarcau acum cu sutele venind din Statele Unite – emigraţi din primele începuturi, revoluţionari sau dezertori care fugiseră de serviciul militar –, erau acum denumiţi „combatanţi revoluţionari”, sau „victime ale ţarismului”, şi, la ordinul lui Kerenski, ambasada Rusiei în SUA le elibera fără greutăţi un paşaport rusesc imediat ce se prezentau însoţiţi de doi martori – uneori luaţi de pe stradă. (Militanţii adunaţi în jurul lui Troţki s-au trezit într-o situaţie deosebită; cum nu existau motive serioase de a-i bănui de înţelegere cu Germania, au fost reţinuţi un timp în Canada.

Cât despre Troţki însuşi, el dispunea nu de vreun document rusesc amărât, ci de un paşaport american în toată regula, care îi fusese eliberat, nu se prea ştie de ce, în timpul scurtei sale şederi în Statele

Unite – cât şi de o importantă sumă de bani a cărei provenienţă nu a fost stabilită33.) în cursul „mitingului rus de la New York” care s-a desfăşurat pe 26 iunie într-o atmosferă exaltată (sub preşedinţia lui P.

Rutenburg, acelaşi care mai întâi îl manipulase, apoi îl asasinase pe

Gapon), redactorul şef al jurnalului evreiesc Forwards, Abraham

Kagan, s-a adresat în următorii termeni ambasadorului Rusiei.

Bahmetiev, „în numele celor două milioane de evrei care trăiesc în

Statele Unite ale Americii de Nord”: „Noi ne-am iubit întotdeauna patria; ne-am simţit întotdeauna legaţi prin legături de fraternitate cu ansamblul populaţiei din Rusia... Inimile noastre sunt pline de devotament faţă de drapelul roşu şi drapelul naţional tricolor

al Rusiei libere”. A mai adăugat şi că sacrificiul militanţilor de la „Voinţa Poporului” „a fost consecinţa directă a agravării persecuţiilor împotriva evreilor” şi că „oameni ca Zundelevici, Deutsch, Gherşuni, Lieber şi

Abramovici trebuie socotiţi printre cei mai viteji34”.

Strigoii au început să vină, şi nu numai de la New York, desigur, fiindcă în luna august Guvernul provizoriu a hotărât să acorde bilete de favoare pe calea ferată de la Vladivostok „emigranţilor politici” ce veneau din America. La Londra, în luna iunie (dar câţi se întorseseră deja în Rusia?), în cursul unui miting la White

Chapel, „s-a stabilit că numai în capitala britanică 10.000 de oameni şi-au manifestat dorinţa de a reveni în Rusia”, şi s-a adoptat hotărârea următoare: ne bucurăm că „evreii se întorc spre a participa la lupta pentru o nouă Rusie socială şi democrată”.

Printre toţi aceşti oameni arzând de dorinţa de a se întoarce în ţară şi de a face revoluţie, unii au cunoscut un destin de excepţie şi au marcat cursul istoriei ruseşti. Mulţi îşi aduc aminte de V.

Volodarski, de M. Uritki, de I. Larin – acesta din urmă urma să inventeze curând „economia comunismului de război”. Se ştie mai puţin că printre aceştia se afla şi fratele lui Sverdlov, Benjamin

(este adevărat că nu s-a ridicat mai sus de statutul de adjunct al

Comisarului Poporului pentru transporturi şi membru al Prezidiului VSNH$_{3}$6, dar, la urma urmei, era o funcţie importantă). Tovarăş de emigraţie al lui Lenin, revenit în acelaşi tren cu el, Moise

Haritonov s-a bucurat de o tristă celebritate, încă din luna aprilie

1917, prin susţinerea pe care a oferit-o anarhiştilor cu ocazia faimoasei lor lovituri; a fost mai apoi secretar regional al Partidului comunist la Perm, Saratov, Sverdlovsk, şi secretar al Biroului pentru Ural din Comitetul central. Lui Simon Dimanstein, fost membru al grupului bolşevic de la Paris, i-a revenit sarcina să aibă conducerea Comisariatului evreiesc de pe lângă Comisariatul Poporului pentru naţionalităţi, apoi a Secţiei evreieşti din Comitetul central executiv al Rusiei, pe scurt, să ia sub tutela sa ansamblul problemelor evreieşti.

(Să adăugăm la aceasta că la vârsta de optsprezece ani, în cursul aceluiaşi an îşi „luase examenul de rabinat” şi a intrat în rândurile Partidului social democrat muncitoresc din Rusia37.) Mai găsim de asemenea şi grupul de tovarăşi new-yorkezi ai lui Troţki, chemaţi să exercite funcţii înalte:

giuvaiergiul G. Melniciański, contabilul Friman, tipograful A.

Minkin-Menson (urmau să ia în curând conducerea sindicatelor sovietice, a Pravdei, a distribuirii asignatelor şi a titlurilor bancare), zugravul Gomberg-Zorin (viitorul preşedinte al Tribunalului revoluţionar din Petrograd).

Printre aceşti emigraţi reveniţi în ţară în momentul Revoluţiei din Februarie, unii au căzut pe nedrept în uitare, căci uneori au influenţat puternic uneori cursul evenimentelor. Astfel, Ivan

Zalkind, doctor în biologie, a participat activ la Revoluţia din

Octombrie şi a asigurat conducerea efectivă a Comisariatului poporului la Afacerile externe cât timp s-a aflat Troţki la conducere. Semion Kogan-Semkov, „comisar politic la uzinele de armament şi laoţelăriile din Ijevsk” în noiembrie 1918, a condus represiunea muncitorilor din Ijevsk care se ridicaseră în masă în octombrie al aceluiaşi an38 (s-au numărat mai multe mii de victime – numai în piaţa Catedralei au fost împuşcaţi 400 de muncitori).

Tobinson-Krasnoşciokov a fost chemat să îndeplinească cele mai înalte responsabilităţi în toată regiunea Extremului Orient sovietic

(secretar al Comitetului central, şef de guvern), Girshfeld-Staşevski, alias Verhovski, a comandat un detaşament de prizonieri de război şi de transfugi germani, punând astfel bazele regimentelor bolşevice internaţionale; îl regăsim mai târziu în fruntea agenţiei de informaţii de pe Frontul de vest (1920), iar şi mai târziu, când „pacea” a revenit, a fost însărcinat de Ceka să organizeze o reţea de informaţii în ţările Europei occidentale” şi a primit titlul onorific de „cekist emerit40”.

Printre cei care s-au dat de partea bolşevicilor, unii nu erau deloc bolşevici – sau nu încă –, dar Partidul lui Lenin-Trotki i-a primit cu încredere! Membru al Comitetului de Război revoluţionar în

octombrie 1917, Iacob Fischman a fost cât pe ce să se rătăcească, în iulie 1918, în revolta eserilor de stânga; cu toate acestea, a intrat în Comitetul revoluţionar al Partidului bolşevic şi a funcţionat timp de ani de zile la Direcţia de informaţii a Armatei Roşii, în ciuda apartenenţei sale la anarhosindicalism, Efim Iarciuk a fost trimis de la Petrograd la Sovietul din Kronstadt. S-a reîntors în octombrie în fruntea unui detaşament de marinari pentru a cuceri

Palatul de Iarnă. Vsevolod Volin-Eichenbaum (fratele teoreticianului literar, Boris Eichenbaum), revenit în 1917, a făcut dovada unei fidelităţi nezdruncinate faţă de credinţele sale anarhiste. A devenit ideologul mişcării lui Mahno, a prezidat Sovietul de război revoluţionar creat de acesta, – toată lumea ştie, însă, că Mahno a făcut mai mult jocul bolşevicilor cărora nu le-a adus prejudicii –, şi a fost, împreună cu o duzină de alţi revoluţionari, expulzat cu blândeţe din Rusia41.

Toţi aceşti oameni aveau motive întemeiate să se întoarcă, iar timp de câteva luni rolul jucat de numeroşi evrei a crescut. „De acum înainte, în Rusia nu mai există chestiunea evreiască42”. (Totuşi, D. Aizman cita într-unul din articolele sale cuvintele dezamăgite ale Şurei Alperovici, soţia unui negustor care părăsise

Minsk pentru a se stabili la Petrograd: „Ei, ce să spun, nu mai suntem sclavi!... Dar cu ce ne-a făcut Nikolai la Chişinău”, cum rămâne43?). Însă chiar David Aizman spune: „Evreii trebuie să consolideze cu orice preţ cuceririle Revoluţiei... fără nicio ezitare! Oricare ar fi sacrificiile cerute de această cauză, trebuie să le acceptăm... Totul este aici: [altfel] e sfârşitul... Chiar şi cei mai inculţi dintre evrei pot înţelege asta”. Ceea ce li s-ar întâmpla evreilor în cazul în care „contrarevoluţia ar triumfa (...) nu lasă nicio umbră de îndoială”. După părerea lui: execuţii masive. De aceea

„Această lighioană trebuie înăbuşită din faşă. Iar sămânţa stârpită... Evreii vor şti să-şi apere libertatea44”.

Înăbuşită din faşă... chiar şi sămânţa trebuie stârpită... Deja avem aici întregul program al bolşevicilor, formulat însă în termeni biblici. Dar, în fond, despre ce lighioană este vorba? Despre ce

sămânţă? Monarhiştii? Aceştia nu mai mişcau şi chiar degetele de la o singură mână ar fi fost prea multe pentru a-i număra pe cei activi. Ca atare nu putea fi vorba decât despre cei ce se opuneau dezlănţuirii tuturor acestor Soviete, a acestor comitete, a gloatei cuprinse de nebunie, despre cei care voiau să pună capăt haosului – oamenii de bun simţ, dar şi foştii funcţionari şi, înainte de toate, ofiţerii, iar printre ei, urma în curând să fie generalul soldat Kornilov. Printre aceşti contrarevoluţionari se aflau şi evrei, dar acest element era în acord în privinţa multor puncte cu elementul naţional rus.

Să lăsăm deoparte tema naţională şi cea evreiască pentru a ne apleca asupra presei. În 1917 aceasta a cunoscut o revenire a influenţei sale, publicaţii mai numeroase şi un aflux de angajaţi. Înainte de revoluţie, doar un număr mic dintre aceştia beneficiaseră de scutire militară, iar această măsură nu privea decât ziarele (şi imprimeriile), existente deja înainte de război. (Erau considerate drept „întreprinderi care participă la efortul de război”... când se înverşunau chiar împotriva guvernului şi cenzurii militare). Începând cu luna aprilie, la cererea insistentă a editorilor de presă, aceste avantaje au fost lărgite: au existat mai multe scutiri de serviciu militar, iar această măsură s-a extins asupra tuturor ziarelor politice nou înfiinţate (adesea în condiţii dubioase: era suficient să se tipărească treizeci de mii de exemplare timp de două săptămâni).

Măsuri favorabile s-au acordat tinerilor, cât şi „emigraţilor politici” şi „foştilor deportaţi”, – se reuneau aici toate condiţiile pentru ca un mare număr de ex-emigraţi să-şi găsească de lucru în publicaţiile de stânga. În felul acesta redacţia ziarului Russkaia Volia s-a trezit mărită cu noi colaboratori: laroşevski, Tekanovski.

Savski, Sevski, Suhodolski. În acest timp ziarele de dreapta erau interzise – Malenkaia Gazeta şi Narodnala Gazeta – pentru că îi acuzaseră pe bolşevici de cârdăşie cu Germania. Iar când, în luna mai, mai multe ziare au publicat nişte telegrame atribuite în mod fals împărătesei (erau, desigur, nişte falsuri, dar nu era vorba decât de o „farsă drăguţă imaginată de o funcţionară de la telegraf”), care, se înţelege, nu s-a neliniştit niciodată şi acestea au trebuit totuşi

dezminţite, Ştirile bursiere au consimţit să recunoască faptul că „nici în arhivele speciale ale direcţiei centrale de la Poştă şi Telegraf unde se păstrează telegramele trimise de marile personalităţi, nici în arhivele Cenzurii militare, nici ale Telegrafului central, nu s-a găsit vreo urmă a acestei corespondenţe45. Cu alte cuvinte aceste telegrame vor fi existat probabil, însă urma le-a fost ştearsă cu dibăcie. Minunată libertate a presei!

*

Winaver era un om rezonabil şi, încă de la începutul lunii martie, îi pusese în gardă pe participanţii la o reuniune a Clubului evreiesc din Petrograd: „Nu este de ajuns să iubiţi libertatea, mai trebuie să fiţi şi sigur pe vol... Nu vă grăbiţi să puneţi în aplicare drepturile obţinute46”. Conform surselor noastre, Winaver (dar şi Dan, Liber şi

Bramson) „fuseseră solicitaţi să ocupe unele funcţii ministeriale, dar toţi declinaseră această propunere argumentând că evreii nu trebuiau să facă parte din Guvernul rus. Dar ceea ce nu putea desigur refuza

Winaver, în calitatea sa de jurist, era propunerea de a deveni membru al Senatului – această numire a făcut senzaţie –, şi astfel a devenit unul dintre cei patru evrei (împreună cu G. Blumenfeld, O.

Gruzenberg şi 1. Gurevici) care au făcut parte din această instituţie47.

Stricto sensu, nu a existat nici un singur evreu ministru, ci patru evrei cu însărcinarea de secretari de stat influenţi – V, Gurevici pe lângă ministrul de Interne Avskentiev, S. Lourie la Ministerul Comerţului şi Industriei, S. Schwarz şi A. Guinzburg-Naumov la Ministerul Muncii. îl mai putem adăuga şi pe P. Rutenberg. Să-l mai cităm şi pe secretarul general al Guvernului provizoriu, A. Halpern

(care i-a urmat lui V. Nabokov în luna iulie48), directorul primului departament al ministerului Afacerilor externe, A.N. Mandelştam.

În mai, I.D. Iuzefovici devine general, însărcinat cu aprovizionarea la Statul Major general al Armatelor; în iulie,

sublocotenentul Aer este numit adjunctul şefului Regiunii militare Moscova; începând cu luna mai, A. Mihelson vine în fruntea Direcţiei aprovizionărilor venite din străinătate, la Statul Major general. Naum Glazberg este comisar al Guvernului provizoriu din direcţia Geniu militar; Cernov introduce mai mulţi evrei în Comitetul teritorial superior care deţine responsabilitatea împărţirii pământurilor la ţărani. Desigur, în majoritatea cazurilor, nu este vorba de posturi cheie şi nu au mare greutate în comparaţie cu Comitetul executiv a cărui influenţă asupra cursului evenimentelor este determinantă în această perioadă; apartenenţa naţională a membrilor acestuia va provoca de altfel în curând o vie emoţie în opinia publică.

Când, în luna august, s-a convocat o Conferinţă de Stat însărcinată să se ocupe de situaţia alarmantă a ţării, în afara participanţilor desemnaţi de Soviete, partide, corporaţii, au mai fost primiţi şi reprezentanţii naţionalităţilor; opt au fost de naţionalitate evreiască – printre ei, G. Sfiosberg, M. Liber, N. Friedman, G. Landau.

O. Gruzenberg.

„Să adâncim revoluţia" – aceasta era lozinca la modă în 1917.

Aceasta era preocuparea tuturor partidelor socialiste. Iată ce scria

1. O. Levin: „Nu există nicio îndoială că numărul de evrei în sânul

Partidului bolşevic, dar şi al tuturor celorlalte partide care au muncit atât la „adâncirea revoluţiei" – menşevicii, eserii etc. –, nu corespundea întru nimic, nici din punct de vedere cantitativ, nici al răspunderilor, procentajului real din populaţia Rusiei. Este un fapt indiscutabil ce se cuvine explicat, dar ar fi absurd şi zadarnic să-l negăm"; şi dacă ar exista îndreptăţirea de a se „pune pe primul plan situaţia juridică a evreilor de dinaintea Revoluţiei din februarie, nu este destul pentru a epuiza chestiunea". Se cunoaşte bine componenţa Comitetelor centrale ale diferitelor partide socialiste. De altfel, trebuie notat că în decursul acestui an 1917 evreii erau proporţional mai numeroşi în instanţele conducătoare ale menşevicilor, eserilor de dreapta, eserilor de stânga şi anarhiştilor, decât la bolşevici. „La

Congresul socialiştilor revoluţionari care s-a reunit la finele lui mai, începutul lui iunie 1917, erau 39 de evrei din 318 delegaţi; din cei 20 de membri ai Comitetului central ales la acest congres, erau 7 evrei. Printre liderii aripii drepte a Partidului se află A. Gotz; printre cei ai aripii stângi, M.

Natanson30". Dar ce sfârşit trist a cunoscut acesta din urmă, fondator al narodnicismului rus, cel căruia i se zicea „Marc înţeleptul": refugiat în străinătate în timpul primului război mondial, a acceptat susţinerea financiară a Germaniei, a traversat Germania în mai 1917. Revenit în Rusia, s-a alăturat imediat lui Lenin, dând greutate cu autoritatea sa hotărârii de dizolvare a Adunării constituante – chiar el, înaintea tuturor, avusese ideea, dar putem fi siguri că Lenin se gândise deja la aceasta...)

În timpul verii 1917 au avut loc alegerile municipale. Au fost câştigate de diferite partide socialiste, iar „evreii au luat parte activă la problemele locale, inclusiv în oraşele situate în afara Zonei de rezidenţă". Astfel „O. Minor, membru al Partidului S. R... a luat conducerea Dumei municipale din Moscova; această funcţie a fost ocupată la Minsk de către A. Weinstein (Rahmiel), membru al

Comitetului central din Bund; la Ekaterinoslav de către menşevicul

I. Polońcski; la Saratov de D. Certkov, un membru al Bundului". G.

Schreider a devenit „primarul Petrogradului; A. Guinzburg-Naumov, adjunct de primar la Kiev51".

Totuşi, aceşti oameni politici au fost, majoritatea, măturaţi de puciul din Octombrie şi nu au influenţat desfăşurarea evenimentelor ulterioare; acest rol le-a revenit altora care ocupaseră posturi mult mai mici, dar erau mai numeroşi şi răspândiţi pe întregul teritoriu, mai ales în sânul Sovietelor. Aşa a fost cazul lui L. Hinciuk care se găsea în fruntea Sovietului muncitorilor din Moscova, sau al lui

Nasimovici şi M. Trillisier, membri ai Sovietului din Irkutk (acesta din urmă a intrat în Comitetul central al Sovietelor din Siberia după

1917, devenind mai apoi un înalt responsabil în Ceka) 52.

În provincie, „diferitele partide socialiste evreieşti erau larg reprezentate în Sovietele muncitorilor şi ţăranilor53”. La fel ca şi la Congresul democratic din septembrie care l-a agasat pe Lenin în aşa măsură încât a ordonat încercuirea Teatrului Alexandrinskii şi i-a arestat pe toţi participanţii. (Tovarăşul Naşatâr, responsabilul politic al teatrului, a fost cât pe ce să încaseze toată mânia lui Lenin, dar s-a interpus Troţki.) Chiar şi după 17 Octombrie, Sovietul deputaţilor soldaţilor din Moscova număra în rândurile sale, după estimările lui

Buharin, „dentişti, farmacişti etc, – cu alte cuvinte oameni tot atât de apropiaţi de soldaţi ca de împăratul Chinei54”!

Dar cine a guvernat cu adevărat Rusia din primăvara până în toamna lui 1917? Nu Guvernul provizoriu – care nu avea nici putere, nici voinţă –, ci Comitetul executiv al Sovietului din

Petrograd, puternic şi impenetrabil, înlocuit după iunie de Comitetul central executiv. Aceştia au ţinut frâiele puterii, uniţi în aparenţă, destrămaţi în interior de conflicte ideologice şi partizane.

Astfel, după cum s-a văzut, Comitetul din Petrograd a început să aprobe într-o singură voce „Decretul nr. 1”, apoi a început să ezite în mod serios asupra atitudinii ce trebuia adoptată faţă de război:

trebuia, oare, dezmembrată armata sau, dimpotrivă, întărită?

(Apoi, făcând dovada unei determinări mai degrabă neaşteptate, şi-a dat sprijinul pentru „împrumut pentru Libertate”, ceea ce a provocat exasperarea bolşevicilor, dar era în acord cu opinia publică, favorabilă acestei iniţiative, şi cu cea a unor evrei liberali.)

Biroul primului Comitet central executiv al Sovietelor deputaţilor muncitorilor şi ţăranilor din întreaga Rusie (era pentru prima dată că Rusia era guvernată de Soviete) număra 9 membri. Aici se afla „eserul” A. Gotz, menşevicul F. Dan, bundistul M. Liber, „S.

R”. M. Mandelştam. (în martie, Ghendelman şi Svetlov au cerut în cursul unei reuniuni a Sovietelor înăsprirea condiţiilor de detenţie ale familiei imperiale şi arestarea tuturor marilor duci – aceasta însemna că se simţeau bine instalaţi la putere.) în sânul aceluiaşi Birou se afla şi un bolşevic de prim plan, L. Kamenev. Dar şi georgianul Ceheidze, armeanul Saakian, Kruşiński care era într-adevăr polonez, şi

Nikolski – rus. Aceştia erau cei care conduceau Rusia într-o perioadă atât de critică a istoriei sale.

Alături de CCE al Sovietelor deputaţilor muncitorilor şi soldaţilor s-a procedat, pe la finele lui mai, la alegerea Comitetului executiv al Sovietului deputaţilor ţăranilor. Printre cei treizeci de membri ai săi se aflau doar trei ţărani – în acest fel această putere, chiar înaintea bolşevicilor, concepea reprezentaţivitatea! Printre altele, după spusele lui D.S. Pasmanik, această instanţă număra 7 evrei: „Era un fapt foarte regretabil tocmai din punctul de vedere al intereselor evreieşti (...), lumea se săturase să-i vadă peste tot55”. Iar acest Soviet ţărănesc îşi prezintă candidaţii la Adunarea constituantă apropiată. O listă lungă, începând cu Kerenski, cu nerăbdătorul Ilia

Rubanovici, abia întors din exilul său parizian, teroristul Abraham

Gotz, obscurul Gurevicr6... (Acelaşi articol de ziar menţionează arestarea pentru dezertare a sublocotenentului M. Golman, preşedintele Sovietului ţărănesc din regiunea Moghiliov!)

Se înţelege de la sine că nu apartenenţa naţională a membrilor acestor Comitete executive le explică deciziile – departe de aşa ceva! (Mulţi dintre ei se îndepărtaseră de comunitatea lor şi nu mai puneau piciorul pe acolo de ani de zile.) Fiecare era convins că talentul şi instinctul său revoluţionar i-ar permite să regleze cel mai bine problema muncitorilor şi a ţăranilor, că ar fi mai eficient decât aceşti oameni de treabă, cu spiritul cam greoi chiar şi numai prin nivelul de pregătire şi inteligenţă.

În acest timp majoritatea Ruşilor – de la omul din popor la general – era literalmente uluită de apariţia atât de neaşteptată şi de spectaculoasă a acestor chipuri noi printre oratorii de la mitinguri, organizatorii de manifestaţii, conducătorii politici.

Iată un exemplu, citat de socialistul V. Stankevici, singurul membru ofiţer din Comitetul executiv: „Lucrul acesta [numărul mare de evrei în C.E.J. a avut consecinţe deosebite asupra opiniei publice, asupra orientării simpatiilor... Iată un detaliu în privinţa aceasta: în cursul primei sale vizite la Comitet, Kornilov s-a trezit din întâmplare

înconjurat numai de evrei, având în faţă două personaje puţin influente şi chiar necunoscute despre care nu îmi amintesc decât că aveau un aer evreiesc marcat până la caricatură.

Ne putem întreba dacă acest episod nu a influenţat atitudinea lui

Kornilov faţă de revoluţie58”.

Dar care este atitudinea noii puteri faţă de tot ceea ce este rusesc?

Sfârşitul lunii august sunt „zilele lui Kornilov”. E clar că Rusia se află pe cale să se prăbuşească: pierde războiul, armata este în plină descompunere atât pe front cât şi în spate. Generalul Kornilov, a cărui naivitate tocmai o exploatase Kerenski în mod abil, lansează un apel disperat, un adevărat strigăt de durere: „O, popor al Rusiei! Marea noastră Patrie este pe cale să piară. Ceasul sfârşitului său se apropie…

Voi toţi, în pieptul cărora bate o inimă de rus, care aveţi credinţă, mergeţi în biserici şi rugaţi-vă la Dumnezeu spre a săvârşi cel mai mare miracol, să ne salveze pământul care ne-a dat viaţă39!” Aceste cuvinte l-au făcut pe Ghimmer-Suhanov, ideologul Revoluţiei din Februarie şi membru influent al Comitetului executiv, să ricaneze: «Este nepriceput şi lipsit de substanţă, este politică şi literatură din aceea proastă…

O falsificare amărâtă a acelei „Rusii de odinioară” 50!»

Da, este adevărat: Kornilov e stângaci, emfatic, iar poziţia sa politică nu este clară – trebuie spus că politica nu-i punctul său forte. Însă sufletul îi este sfâşiat de suferinţă. Dar Suhanov este oare capabil de suferinţă? Nu-l interesează câtuşi de puţin să apere o cultură vie, o ţară – el se află în serviciul unei ideologii, al Internaţionalei şi nu vede în cuvintele lui Kornilov decât vid spiritual. Da, ştie să mânuiască sarcasmul, însă i se poate reproşa că vorbeşte „prefăcut” şi, mai general, ia în deriziune „Rusia de odinioară”, adică istoria, spiritualitatea, arta sa. Şi tocmai cu acel dispreţ pentru tot ceea ce întregi secole de istorie rusă adunaseră

Suhanov şi prietenii săi – această spumă internaţională – fixează orientările Revoluţiei din Februarie.

În această chestiune nu originea naţională a lui Suhanov şi a celorlalţi este în cauză, ci atitudinea lor a-naţională, antirusească şi anticonservatoare. Astfel ne-am fi putut gândi că Guvernul provizoriu – care trebuia să rezolve probleme privind statul rus în ansamblul său compus din ruşi – îşi va manifesta, fie doar şi o singură dată, ataşamentul la Rusia – nu, absolut deloc! Nu a dat dovadă de perseverenţă „patriotică” decât într-un singur domeniu: conducerea unei

Ruşii pe cale de descompunere (deja „Republica din Kronstadt” şi nu numai, se „despărţise de Rusia”) spre o victorie militară! Victorie cu orice preţ! Fidelitate faţă de aliaţi. (în rest, aceştia continuau să împingă la căruţă, atât la nivelul guvernelor cât şi al opiniilor publice şi al puterilor financiare. În mai, spre exemplu, ziarele citează un articol din Morning Post: „America a făcut Rusia să înţeleagă” că în caz de pace separată Statele Unite „vor denunţa toate acordurile lor financiare cu Rusia61”. Iar prinţul Lvov întăreşte: „Ţara trebuie să se exprime cu întreaga sa forţă şi să-şi trimită armata la luptă62.”)

Cât priveşte consecinţele pe care le-ar antrena continuarea războiului, nu-i pasă nimănui. Şi fiecare adunare – sau aproape – a Guvernului provizoriu, fiecare chestiune dezbătută poartă semnul acestei derive, al acestei atrofieri a instinctului de conservare naţională.

Iar acestea mergeau până la ridicol. În timp ce cheltuieşte milioane în dreapta şi în stânga, acordând mereu cea mai mare atenţie

„Nevoilor culturale ale minorităţilor naţionale”, Guvernul provizoriu, reunit pe 6 aprilie (în săptămâna patimilor”) refuză să-i acorde o subvenţie „Marii Orchestre ruseşti V.V. Andreev”, o formaţie veche ale cărei resurse veneau de la „creditele ex-Cancelariei personale a

Majestăţii Sale” (credite pe care, în treacăt fie spus, Guvernul provizoriu le confiscase). Suma cerută – 30.000 ruble pe an – reprezentau totuşi doar salariul a trei secretari de stat. „Se refuză!” (şi la naiba cu

„Marea Orchestra rusească”! Păi n-aţi văzut ce nume: „Mare

orchestră”!) Crezând că este o neînţelegere, Andreev şi-a reînnoit cererea.

Dar, depăşindu-şi amorţeala, Guvernul provizoriu a făcut dovada unei fermităţi neobişnuite şi a refuzat imediat63.

În decursul acestui an, nu se observă nici cea mai mică urmă de sentiment naţional rusesc la ministrul şi istoricul Miliukov. La fel ca şi la „omul forte al revoluţiei”, Kerenski. Niciodată. În schimb, există o suspiciune viscerală şi permanentă în privinţa mediilor conservatoare şi cu deosebire la cei care apărau cauza naţională rusă. Iar pe 24

octombrie, în ultimul său discurs în Preparlament, pe când trupele lui Troţki luau cu asalt Petrogradul, casă după casă, iar palatul

Mariinskii este deja în flăcări, Kerenski a încercat să demonstreze că ziarele pe care tocmai le interzisese – Raboci put („Pravda”) al bolşevicilor şi Novaia Rus, de dreapta – aveau aceeaşi orientare…

*

Desigur că „blestematul incognito” al Comitetului executiv nu a trecut neobservat. Misterul pseudonimelor a neliniştit mediile cultivate din Petrograd şi a ridicat întrebări în presă. În mai, după două luni de linişte, a fost nevoie să se hotărască a se face publică adevărata identitate a tuturor membrilor CE (cu excepţia, pentru o bucată de timp, a lui Svetlov-Nahamkis şi a neobositului animator al Sovietului, Boris Osipovici Bogdanov – alias Bogdanov-Malinovski, care urma să rămână în istorie cu acest nume). Această disimulare provoca iritare inclusiv în mediile populare. Astfel, când în Plenul Sovietului, în mai, au fost avansate candidaturile lui

Zinoviev şi Kamenev, în sală au izbucnit strigăte: „Daţi-ne adevăratele lor nume!”

Pentru oamenii din vremea aceea, doar hoţii îşi ascundeau identitatea sau îşi schimbau numele. Atunci, dele lui Boris Katz îi era ruşine că se numea astfel şi se prezenta sub patronimul de

„Kamkov”? Pentru ce Lurie se ascundea sub pseudonimul „Larin”, iar Mandelştam sub cel de „Liadkov”? Este adevărat că mulţi îşi păstrau încă pseudonimul din timpul clandestinităţii, când trebuiau să

se ascundă; dar de ce social-democratul Şotman şi-a luat în 1917

numele de Danilov – şi nu este singurul exemplu –, da, de ce?

Un lucru este sigur: dacă un revoluţionar se ascunde sub un pseudonim, înseamnă că vrea să înşele pe cineva, şi probabil că nu numai poliţia sau guvernul… Atunci, cum să ştii, se întreabă omul de pe stradă, care sunt într-adevăr noii conducători?

Ameţiţi de atmosfera de libertate a primelor luni ale Revoluţiei din Februarie, mulţi, printre oratorii evrei, nu au putut să înţeleagă că frecventele lor apariţii la tribune şi în mitinguri începeau să trezească uimire şi bănuială. În momentul când s-a declanşat Revoluţia din Februarie, în Rusia nu exista „antisemitism popular”, poate în afară doar de Zona de rezidenţă. (Nu declara Abraham

Kagan în 1917: „Iubim Rusia în ciuda persecuţiilor pe care a trebuit să le îndurăm sub Vechiul Regim, pentru că ştiam că nu poporul rus era răspunzător de asta”, ci doar ţarismul64.) Or, în cursul primelor luni care au urma Revoluţiei din Februarie, tocmai mediile populare şi-au manifestat iritarea împotriva evreilor, iar acest sentiment, de-a lungul lunilor, nu a făcut decât să se întindă şi să ia amploare. Chiar ziarele care erau favorabile revoluţiei publică unele ecouri, mai cu seamă legate de mânia care domnea la cozile de la magazine. „Doar o clipă, şi a fost ca şi cum o eternitate ar separa Rusia de odinioară de cea de astăzi: nimic nu mai este la fel. Dar ceea ce s-a schimbat cel mai mult sunt „cozile”. Şi cât este de ciudat: când totul a „luat-o la stânga”, cozile au trecut la dreapta.

Dacă aveţi nevoie de propagandă reacţionară… staţi câtva timp la o coadă”, veţi putea auzi cuvinte de felul: „Pe evrei nu-i vezi la coadă, n-au nevoie, îşi dosesc pâinea acasă!” Iar legenda despre

„Evreii care ascund pâinea” face ocolul rândului; „cozile sunt focarele contrarevoluţionare cele mai periculoase65”. Iată şi mărturia scriitorului Ivan Najivin: Moscova, toamna 17: terenul cel mai favorabil propagandei antisemite sunt oamenii înfometaţi care stau la coadă în faţa magazinelor: „Gaşcă de golani!… Sunt peste tot… O

fac pe făloşii cu maşinile lor… N-ai să vezi niciodată vreun evreu la coadă… Lasă, aşteptaţi, punem noi mâna pe voi66!…”

Revoluţiile scot la iveală tot ceea ce este mai josnic, invidia şi ura unui popor. Ceea ce s-a petrecut şi în Rusia, unde credinţa creştină se clătina de mult timp. Un val de exasperare populară s-a abătut asupra acestor evrei ajunşi, ocupând funcţii unde nu fuseseră văzuţi niciodată, fără a-şi ascunde entuziasmul revoluţionar – dar absenţi de la cozi.

Ziarele din 1917 citează numeroase exemple. La Petrograd, în

Piaţa de Fân şi piaţa Apraxin, se descoperă stocuri de alimente la negustorii evrei şi imediat „s-au auzit ţipete în mulţime: „Prăduiţi dughenele jidanilor!", „E vina jidanilor!..." Cuvântul „jidan" este pe toate buzele67". Se descoperă rezerve de faină şi slănină la un magazin din Poltava (probabil un evreu); magazinul este devastat şi populaţia este chemată să le rupă oasele evreilor. Unii membri ai

Sovietului muncitorilor merg la faţa locului pentru a încerca să calmeze mulţimea; printre ei, un anume Drobnis care este bătut68.

La Ekaterinoslav, în septembrie, nişte soldaţi distrug un magazin strigând „Moarte burghezilor! Moarte evreilor!" într-o piaţă din

Kiev, un tânăr loveşte în cap o femeie care încearcă să se fofileze la o coadă. Imediat se aud strigăte: „Evreii îi bat pe ruşi!" şi iese cu scandal. (Iar asta se întâmplă la Kiev unde apar deja sloganuri ca „Trăiască Ucraina liberă fără evrei şi polonezi!"). Chiar la

Petrograd, cea mai mică altercaţie este însoţită, fără vreun motiv aparent, de chemări la violenţă împotriva evreilor. Într-un tramvai, două femei «chemau la dizolvarea Sovietului muncitorilor şi soldaţilor unde nu se aflau, după părerea lor, decât „nemţi şi evrei"».

Sunt arestate şi trimise în judecată69".

Iată ce se poate citi în ziarul Russkaia Volia: „Antisemitismul este pe cale să renască şi să se răspândească sub ochii noştri... sub forma sa cea mai primitivă... Este destul să asculţi ce se spune în tramvai [la Petrograd], la cozi în faţa magazinelor şi dughenelor, la mitingurile improvizate care se ţin la fiecare colţ de stradă...

Evreii sunt acuzaţi că au monopolizat viaţa politică, partidele, Sovietele şi aproape că sunt făcuţi responsabili de dezorganizarea

armatei… Se zice că fură şi ascund provizii70”.

Pe front, socialiştii evrei care făceau propagandă politică au cunoscut cel mai mare succes în primăvara lui 17, când se putea face chemarea la „pacea democratică” şi la încetarea luptelor. Nimeni nu le-a reproşat atunci că sunt evrei. Dar când, în luna iunie, Comitetul executiv şi-a schimbat linia şi a hotărât susţinerea ofensivei – chiar să o inspire –, antisemitismul a reapărut, iar agitatorii politici evrei au trebuit adesea să suporte dezlănţuirea furiei soldaţilor.

Cât despre Comitetul executiv, se zicea la Petrograd că se afla

„În mâinile celor ce strigau „Ura!”. Încă de la începutul lui iunie, această opinie prinsese rădăcini în rândurile soldaţilor garnizoanei

Petrograd şi ale muncitorilor din uzine – de unde şi primirea pe care i-au făcut-o emisarului Comitetului executiv, Voiţiński, venit să-i facă să-şi schimbe gândul de a participa la manifestaţia pe care bolşevicii o proiectau pentru data de 10.

Un om atât de puţin bănuit de antisemitism ca V.D. Nabokov nota cu umor că întâlnirea şefilor de grupuri Preparlament (octombrie 1917) „putea fi calificată, fără ezitare, drept sanhedrin”:

„Evreii se aflau aici în majoritate zdrobitoare. Singurii ruşi erau

Avkesentiev, eu, Peşehonov, Ceaikovski…” Mark Vişniak a fost acela care l-a făcut să remarce acest lucru71.

Activitatea evreilor în sferele puterii agita din ce în ce mai mult spiritele, în aşa măsură încât foarte moderatul Russkoe Slovo, în suplimentul său ilustrat din 29 octombrie, a publicat – lucru de neconceput mai înainte! – o caricatură clar antisemită chiar în momentul în care la Moscova se desfăşurau lupte de stradă…

Comitetul executiv a combătut antisemitismul cu toată forţa.

(Admit că prin refuzul primirii lui Plehanov în rândurile acestui

Comitet, a fost sancţionat articolul său împotriva Bundului, „Şatra păduchioşilor”, pe care Lenin l-a făcut celebru72. Mai putem noi oare să concepem o altă explicaţie?) Pe 21 iunie, Congresul I al

Sovietelor a făcut public un apel la luptă împotriva antisemitismului („practic a fost singura hotărâre luată în unanimitate, fără obiecţii sau dezbateri73”) – Iar când, la finele lunii iunie (28 şi 29),

s-a reunit biroul Comitetului executiv nou ales, s-a dat citire unei expuneri asupra „creşterii propagandei antisemite... mai ales în regiunile din nord şi sud-vest"; după care Biroul a luat imediat hotărârea de a trimite în aceste zone 15 membri ai Comitetului central74

Investiţi cu puteri speciale şi plasaţi sub tutela „Secţiei însărcinate cu combaterea contrarevoluţiei".

Dinspre partea lor, bolşevicii, continuând să strige „Jos miniştrii capitalişti!", se fereau să împiedice această mişcare, ba chiar dimpotrivă (ca şi anarhiştii conduşi, totuşi, de Bleichman). Comitetul executiv a dat dovadă de o excesivă moderaţie faţă de guvern numai pentru că întreaga putere a căzut în mâinile capitaliştilor şi evreilor.

(Deja era metoda folosită de Voinţa Poporului în 1881...)

Iar când a avut loc insurecţia bolşevică, în 3 şi 4 iulie, aceasta nu a mai avut ca ţintă un Guvern provizoriu la capătul puterilor, ci un singur concurent adevărat, Comitetul executiv –, iar bolşevicii

<notă>

— Organizaţie secretă revoluţionară al cărei triumf a fost marcat de asasinarea ţarului Alexandru al II-lea. Lichidată de poliţie, „torţa" i-a fost reluată de către eseri (socialişti-revoluţionari).

</notă>

au aţâţat pe ascuns ura soldaţilor împotriva evreilor: nu însemna că se aflau într-o ambuscadă?!

După eşecul insurecţiei, Comitetul executiv a numit o comisie de anchetă care cuprindea un mare număr de evrei, membri ai Biroului CC. Dar „conştiinţa lor socialistă" i-a împiedicat să-şi ducă până la capăt investigaţiile şi să scoată la lumină intenţiile criminale ale bolşevicilor. Comisia a fost repede dizolvată fără a se mai ajunge la vreo concluzie cât de mică.

Iar când a sunat ceasul asaltului decisiv dat de bolşevici, CE a organizat un Consiliu al garnizoanelor, pe 19 octombrie, în cursul căruia „unul dintre reprezentanţii regimentului 176 infanterie, un evreu", a lansat următorul avertisment: „Acolo, în stradă, se strigă că totul este din vina evreilor75". Ghendelman povesteşte că la 25

octombrie, pe când încerca să convingă garnizoana din fortăreaţa

Petropavlovskaia să-şi schimbe hotărârea de a participa la insurecţie, a fost întrerupt cu vociferări: „Pe tine te cheamă Ghendelman, eşti evreu, şi de dreapta76”! La 27 octombrie, Gotz, în fruntea unei delegaţii care voia să meargă la Kerenski, la Gatcina, a fost arestat în portul la Marea Baltică de către marinari gata să-l ucidă pe motiv că „Sovietele au căzut în mâinile jidanilor”. Iar în cursul distrugerilor care au avut loc la Petrograd imediat după glorioasa victorie a bolşevicilor, s-a putut auzi şi „Moarte jidanilor!”

În ciuda acestor lucruri, nu a existat un singur pogrom antievreiesc pe tot parcursul anului 1917. Cele din Kaluşa şi Ternopol au avut drept cauză o dezlănţuire de violenţă din partea soldaţilor beţi, ce nu puteau fi controlaţi – în timpul retragerii trupelor ruseşti

— Care au distrus tot ce le-a căzut la îndemână, magazinele, dughenele unele după altele. Aici, însă, majoritatea comercianţilor erau evrei şi ca atare s-a vorbit de „pogromuri antievreieşti”. În schimb, pentru pogromul care a izbucnit în aceeaşi perioadă la

Stanislavov, unde evreii erau cu mult mai puţin numeroşi, nu s-a folosit acelaşi termen.

Încă de la mijlocul anului 1917 (spre deosebire de ceea ce s-a putut observa în martie şi aprilie), mulţimea înfuriată şi soldaţii beţi au început să reprezinte un adevărat pericol. Mult mai periculoasă pentru evrei era însă prăbuşirea ţării. Că opinia publică şi presa evreiască nu a luat cunoştinţă de acest pericol continuă să ne mire – ca şi cum nu ar fi înţeles nimic din teribila lecţie a anului 1917 şi nu ar fi vrut să tragă concluzii, mulţumindu-se să prezinte cazuri izolate de „fapte din pogromuri”, fără a vedea de unde venea ameninţarea cu adevărat. Puterea executivă a adoptat aceeaşi atitudine. În faţa străpungerii frontului de către germani în apropiere de Ternopol, s-a adunat Comitetul central executiv pentru catastrofe al PRSD. A trebuit să se recunoască faptul că revoluţia (mai întâi) şi ţara (mai apoi)

erau într-un grav pericol; Guvernul provizoriu a fost declarat „Guvern al Salvării Revoluţiei” şi s-a dat un apel către popor: „Forţe

obscure se pregătesc din nou să sfâşie nefericita noastră Patrie. Ele stârnesc ura populaţiei împotriva evreilor78”.

Pe 18 iulie, în cursul unei adunări particulare a membrilor Dumei (era vorba de un foarte mic cerc lipsit de orice influenţă), un anume Maslennikov, deputat ales de curând, a atacat Comitetul executiv şi i-a citat pe membrii acestuia cu numele adevărat. În aceeaşi seară, a fost o adevărată harababură; nu era, de fapt, un act contrarevoluţionar care cădea sub incidenţa decretului care tocmai fusese dat de ministrul de Interne, Ţereteli? (într-adevăr, respectivul decret îi viza pe bolşevici, după insurecţie, dar nu li s-a aplicat.) încă de a doua zi, Maslennikov a trebuit să se justifice în coloanele ziarului Reci: este adevărat că i-a numit pe Svetlov.

Kamenev şi Troţki cu numele lor adevărate, dar în niciun caz nu viza întregul popor evreu, şi „oricum nu a avut intenţia să facă poporul evreu responsabil de acţiunile lor79”.

La mijlocul lunii septembrie, edificiul ridicat de Revoluţia din

Februarie se prăbuşeşte definitiv. În ajunul puciului bolşevic, de acum ineluctabil, I. Kantorovici lansează următorul strigăt de alarmă: „Forţele obscure, geniile răului care sălăşluiesc în Rusia vor ieşi din toate bârlogurile unde s-au ascuns şi se vor uni bucuroase pentru a-şi ţine liturghiile negre...” Da, va veni în curând. Şi ce se va celebra cu adevărat în aceste liturghii? „Patriotismul zoologic, naţiunea rusă „autentică” şi pogromurile sale 80” în octombrie, Trumpeldor organizează la Petrograd grupuri de evrei pentru autoapărare. Dar nu se va ivi nicio ocazie pentru a face apel la ele.

Ruşii îşi pierduseră minţile, este adevărat, dar şi evreii.

La câţiva ani după revoluţie, G. Landau scria următoarele rânduri: „Participarea evreilor la tulburările care au izbucnit în Rusia frapează prin caracterul ei sinucigaş; nu vorbesc de bolşevism în particular, ci de ansamblul procesului revoluţionar. Nu este vorba doar de numărul considerabil al celor care au luat parte activă la evenimentele din sânul partidelor socialiste şi revoluţionare; ci de puternicul curent de simpatie cu care a fost primită revoluţia. Desigur, pesimismul era larg răspândit: cum ar fi teama de pogromuri, dar asta

nu împiedica aderarea la această harababură care aducea calamităţi şi pogromuri. Erau ca nişte fluturi atraşi irezistibil de flacăra care urma să-i ardă... Desigur, evreii aveau motive întemeiate să meargă în această direcţie, dar aceste motive erau în acelaşi timp şi sinucigaşe... Este adevărat că în această privinţă evreii nu erau cu nimic diferiţi de intelighenţia rusă, ori de societatea rusească în ansamblul ei... Dar noi, vechi popor de citadini, de negustori, artişti şi intelectuali, aveam datoria să fim altfel decât omul locului şi cel de la putere, ţărani, seniori şi funcţionari81".

Nu trebuie însă uitaţi cei care au ştiut să-şi marcheze diferenţa.

Nu trebuie să uităm niciodată că evreii, comunitatea lor, a fost întotdeauna foarte diversă şi a acoperit întregul evantai de opinii şi angajamente. În felul acesta dăinuiau în 1917 medii unde prevalau vederi rezonabile – în provincie, desigur, dar şi în capitală –, iar pe măsură ce ne apropiam de Octombrie, s-au tot lărgit.

Semnificativă în această privinţă este poziţia acelor evrei faţă de chestiunea unităţii Rusiei chiar în momentul în care aceasta era decupată în bucăţi nu numai de naţiuni străine, ci chiar de locuitorii Siberiei înseşi. „Tot timpul revoluţiei evreii, pe aceleaşi considerente cu velicoruşii, s-au arătat cei mai aprigi apărători ai Imperiului rus82". Acum că evreii obţinuseră egalitatea în drepturi, ce-i putea uni cu populaţiile de la marginea Imperiului? A dezmembra ţara ar fi condus la fărâmiţarea comunităţii evreieşti înşişi. La cel de-al IX-lea Congres al K.D., Winaver şi Nolde s-au declarat deschis împotriva demarcării teritoriale a naţionalităţilor şi pentru unitatea Rusiei83. La fel, în septembrie, în cursul unei reuniuni a secţiei naţionale a Conferinţei democratice, socialiştii evrei s-au pronunţat împotriva unei organizări federative a Rusiei şi pentru centralism. Iată ce se poate citi într-un periodic israelian de azi: detaşamentele evreieşti din Trumpelrod chiar s-au dat de partea Guvernului provizoriu pentru a pune capăt rebeliunii lui Kornilov84". Posibil, dar fiindcă că am studiat mult anul 1917, trebuie să spun că nu am avut niciodată cunoştinţă de faptul acesta. În schimb, chiar la începutul lunii mai 17, care a fost cel mai ascultat orator – care chema la apărarea Rusiei – din faimoasa

Delegaţie a Mării Negre cu poziţii contrarevoluţionare? Un marinar evreu – Batkin. Da, da!

D. S. Pasmanik a publicat scrisorile pe care bogatul armator Şulim

Bezpalov le-a adresat încă din septembrie 1915 ministrului Comerţului şi Industriei, V. Şahovskoi: „Profiturile excesive ale industriaşilor şi negustorilor ne conduc ţara la pieire" şi propune să se limiteze procentul la 15 % şi, în virtutea avântului, dăruieşte Statului o jumătate de milion de ruble. Dar iniţiativa sa nu are niciun ecou. Mediile progresiste însetate de libertate – oameni de felul lui Konovalov şi

Riabuşiński – nu se sfiau, în plin război, să facă profit 100%. Dar iată: Konovalov devine la rândul său ministru al Comerţului şi Industriei, iar Şulim Bezpalov reîncepe să scrie în 5 iulie 1917: „Profiturile excesive realizate acum de către industriaşi ne duc ţara la pieire; este indispensabil ca de acum încolo să se preleveze 50% din valoarea tuturor bunurilor şi averilor", şi spune că este gata să se dea ca exemplu.

Dar şi acum Konovalov se face că nu a prins de veste nimic.

În cursul Conferinţei de Stat ţinută la Moscova în luna august.

O.O. Gruzenberg (chemat nu mult timp după aceea să devină membru al Adunării constituante) declara: „În aceste zile poporul evreu… nu încearcă decât un singur sentiment, acela al devotamentului faţă de patrie, are o singură grijă: apărarea unităţii sale şi a cuceririlor democraţiei", fiind gata să pună la dispoziţia apărării naţionale „toate resursele sale materiale şi intelectuale, tot ce are mai scump, floarea sa, tineretul 86".

Aceste cuvinte reflectau ideea conform căreia regimul din Februarie era cel mai favorabil comunităţii evreieşti, că, graţie lui, aceasta ar cunoaşte prosperitatea economică şi dezvoltarea politică

Şi culturală. Iar această idee era justă.

În plus, ne apropiam de puciul din Octombrie. Cu cât comunitatea evreilor conştientiza ameninţarea bolşevică, cu atât îşi arăta mai mult împotrivirea faţă de bolşevism. Această stare de spirit

cuprinsese deja diferitele partide socialiste şi, când a izbucnit revoluţia din octombrie, mulţi socialişti evrei şi-au exprimat deschis ostilitatea împotriva sa, fără vreun efect. Paralizaţi de conştiinţa lor politică de socialişti, s-au mulţumit cu discuţii vagi şi articole în ziare pe care bolşevicii nu au întârziat să le interzică.

Trebuie spus foarte clar: puciul din Octombrie nu a fost condus de evrei (excepţie făcând gloriosul Troţki şi tânărul şi dinamicul

Grigori Ciudnovski care a luat parte activă la arestarea membrilor

Guvernului provizoriu şi la represiunea apărătorilor Palatului de

Iarnă). Au dreptate cei care ne obiectează că era imposibil ca o ţară cu 170 de milioane de locuitori să fi putut fi aruncată în bolşevism de o mică minoritate de evrei. Este adevărat: în 1917, noi ne-am pecetluit singuri soarta, este prostia noastră – de la început, din februarie, până în octombrie, decembrie.

Revoluţia din Octombrie a fost o catastrofă pentru Rusia. Dar situaţia anterioară nu lăsa să se prevestească ceva bun. Pierdusem deja simţul statului, lucru care s-a verificat din plin în decursul anului 1917. Ceea ce aştepta Rusia era – în cazul cel mai fericit – o pseudo-democraţie confuză, ca vai de ea şi ineficace, lipsită de sprijinul unei societăţi civile dezvoltate din punct de vedere politic şi economic.

După luptele din Octombrie de la Moscova, unii reprezentanţi ai

Bundului şi ai Poateition au participat la convorbirile privind un armistiţiu, formând un grup aparte, distinct faţă de iunkeri şi bolşevici.

Trebuie, de altfel, să amintim că printre iunkeri erau mulţi evrei – elevi ingineri militari – care au apărat Palatul de Iarnă, după cum mărturisesc memoriile unul dintre ei, Sinegub. Eu însumi am avut prilejul să cunosc pe unul dintre aceştia în închisoare.

La alegerile pentru Adunarea constituantă „peste 80% din populaţia evreiască din Rusia a votat” pentru partidele sioniste87.

Lenin scria: 550.000 de voturi pentru naţionaliştii evrei88. „Marea majoritate dintre partidele evreieşti au format o listă unică din care au fost aleşi şapte deputaţi – şase sionişti” şi Gruzenberg.

„Succesul repurtat de către sionişti” se explică şi prin publicarea (cu puţin timp înainte de alegeri) declaraţiei ministrului Afacerilor externe al

Marii Britanii (asupra creării unei „vetre naţionale” evreieşti în Palestina) „care a fost primită cu entuziasm de către majoritatea evreilor din Rusia (la Moscova, Petrograd, Odessa, Kiev, cât şi în multe alte oraşe s-a asistat la manifestaţii publice de bucurie, la mitinguri şi acţiuni de mulţumire”.

Bolşevismul nu era deloc popular printre evrei înaintea puciului din Octombrie. Dar chiar cu puţin înainte de a se petrece, Natanson.

Kamkov şi Steinberg au încheiat, în numele S.-R. de stânga, o alianţă cu bolşevicii Troţki şi Kamenev90. Iar unii evrei s-au trezit în rândurile bolşevismului, ilustrându-se chiar de la primele victorii pe care acesta le-a câştigat. Astfel, Semion Nahimson, comisarul faimosului regiment leton din cadrul Armatei a 12-a care a jucat un rol decisiv în momentul puciului. „În sânul armatei, evreii s-au ilustrat în pregătirea şi punerea în aplicare a revoltei din Octombrie 1917, la Petrograd ca şi în alte oraşe din Rusia, participând şi la înăbușirea rezistenţei armate împotriva noii puteri91”.

Se ştie că, în noaptea de 27 octombrie, în cursul unei reuniuni calificate drept „istorice”, Congresul Sovietelor a promulgat „decretul privind pacea” şi „decretul privind pământul”. Ceea ce se ştie mai puţin este că după primul decret – dar înaintea celui de al doilea –, s-a adoptat o rezoluţie care stipula că „Sovietele locale trebuie să-şi facă un ţel de onoare din împiedicarea forţelor obscure de a mai face pogromuri împotriva evreilor sau a altor categorii ale populaţiei92”. (Ideea că pot fi organizate pogromuri de luminoasele forţe roşii nici măcar nu era luată în calcul.)

Şi de această dată – în cursul unui Congres al deputaţilor muncitori şi ţărani –, chestiunea evreiască era trecută înaintea problemei ţărăneşti.

Note

1. Delo naroda [Cauza poporului], 1917, 25 martie, p3.

2. Russkaia volia [Voinţa rusească], 14 aprilie, p. 1; 20 aprilie, p.

1; Reci.

1917, 16 aprilie, p. 1; 20 aprilie, p. 1.

3. Russkaia volia, 1917, 23 aprilie, p. 4.

4. Birjevie vedomosti [Ştiri bursiere], 1917, 24 mai, p. 2.

5. Spre exemplu: Russkaia volia, 1917, 10 mai, p. 5; Birjevie vedomosti.

1917, 9 mai, p. 5; 1 iunie, p. 6; Reci, 1917, 29 iulie, p. 6.

6. MEE, vol. 7, p. 399.

7. Ibidem, pp. 380 – 381.

8. Ibidem, p. 379.

9. G. Aronson, Evreiskaia obşcestrenost v Roşii v 1917 – 1918. [Evreii în

Rusia anilor 1917 – 1918] – LJR-2. p. 6.

10. MEE, vol. 7, p. 378.

11. Izvestia, 1917, 9 aprilie, p. 4.

12. MEE, vol. 7, pp. 378 – 379.

13. MEE, vol. 7, p. 378.

14. Izvestia, 1917, 15 septembrie, p. 2.

15. MEE, vol. 6, p. 85; vol. 7, p. 379.

16. MEE, vol. 7, p. 378.

17. Birjevie vedomosti. 1917.12 aprilie, p. 4.

18. MEE, vol. 6, pp. 463, 464.

19. D.S. Pasmanik, Cego je mî dobivaemsia? [în fond, ce căutăm?] – ReE, p. 211.

20. MEE, vol. 7, p. 378.

21. Ibidem, p. 379.

22. Ibidem, pp. 380 – 381.

23. MEE, vol. 7., p. 379.

24. Reci, 1917, 27 aprilie, p. 3.

25. MEE, vol. 7, p. 378.

26. Russkaia volia, 1917, 25 aprilie, p. 5.

27. A.I. Denikin, Ocerki ruskoi smuti, Paris, 1922, vol. 1, pp. 129 – 130.

28. MEE, vol. 7, p. 379.

29. Birjevie vedomosti, 1917, 5 mai, p. 2.
30. MEE, vol. 4, p. 775.
31. MEE, vol. 5, p. 425.
32. Obşcee delo [Cauza comună], 1917, 14 octombrie; 16 octombrie.
33. E. Sittton, Wall Street şi revoluţia bolşevică (trad. În limba rusă.
Moscova, 1998, pp. 14 – 36).
34. Reci, 1917, 27 iunie, p. 3; 28 iunie, pp. 2 – 3.
35. Reci, 1917; 2 august, p. 3.
36. Sovietul suprem al Rusiei pentru Economie.
37. EER, vol. 1, p. 240; vol. 2, p. 124; vol. 3. pp. 29, 179, 280.
38. EER, vol. 1, p. 473; vol. 3, p. 41.
39. Narodnoe şoprotivlenie kommunizmu v Rossii: Urali Prikamie.
Noiabr 1917-ianvar 1919 [Rezistenţa populară împotriva comunismului în
Rusia: Uralul şi regiunea Kama, noiembrie 1917 – ianuarie 1919], sub direcţia lui M. Bemstam, Paris. YMCA-Press, 1982, p. 356.
40. EER, vol. 2, p. 85; vol. 3, p. 106.
41. EER, vol. 3, pp. 224, 505; vol. 1, p. 239.
42. Reci, 1917, 28 iunie, p. 2.
43. Russkaia volia, 1917, 13 aprilie, p. 3.
44. Ibidem, 9 aprilie, p. 3.
45. Birjevie vedomosti, 1917, 7 mai, p. 3.
46. G. Aronson, LER-2, p. 7.
47. MEE, vol. 7, p. 381.
48. Ibidem.
49.1.O. Levin, Evrei v revoliuţii [Evreii în revoluţie], ReE, p. 124.
50. MEE, vol. 7, p. 399.
51. Aronson, op. cit., p. 10; MEE, vol. 7, p. 381.
52. EER, vol. 3, pp. 162, 293.
53. Aronson, op. cit., 1.
54. Izvestia, 1917, 8 noiembrie, p. 5.

55. D.S. Pasmanik, Russkaia revoliuţiai evreistro: Bolşevizm i iudaizm.

[Revoluţia rusă şi lumea evree: bolşevismul şi iudaismull, Paris, 1923, pp. 153 – 154.

56. Reci, 1917, 28 iulie, p. 3.

57. Ibidem, 28 iulie, p. 3; G. Lelevici, Oktiabr v stavke [Statul-major general în octombrie], Gomei, 1922, pp. 13, 66 – 67.

58. V.B. Stankevici, Vospominania 1914 – 1919, [Memorii, 1914 – 1919].

Berlin, 1920, pp. 86 – 87.

59. A.I. Denikin, Ocerki russkoi smuti, vol. 1: Kruşenie vlasti i armii

(Povestiri despre vremurile tulburi din Rusia, vol. 1: Prăbuşirea puterii şi a armatei], p. 216.

60. Nik. Suhanov, Zapiski o revoliuţii [însemnări despre revoluţie].

Berlin, 1923, vol. 5, p. 287.

61. Russkaia volia, 1917, 7 mai, p. 4.

62. Ibidem, p. 6.

63. Rezumatele reuniunilor Guvernului provizoriu, Petrograd, 1917, vol. 1:

martie-mai. Reuniunea din 6 aprilie (rez. 44, p. 5 şi din 27 aprilie (rez. 64, p. 4).

64. Reci, 1917, 28 iunie, p. 2.

65. Ibidem, 3 mai, p. 6.

66. Iv. Najivin, Zapiski o revoliuţii [însemnări despre revoluţie], Viena.

1921, p. 28.

67. Russkaia volia, 1917, 17 iunie, p. 4.

68. Reci, 1917, 9 septembrie, p. 3.

69. Ibidem, 8 august, p. 5.

70. Russkaia volia, 1917, 17 iunie, p. 4.

71. V. Nabokov, Vremelnnoe Pravitelistro [Guvernul provizoriu], ARR, p. 1922, vol. l, p. 80.

72. V. /. Lemn, Socinenia: v 45 t. [Opere în 45 de volume] Moscova, 1941, vol. 4, p. 311.

73. Izvestia, 1917, 20 octombrie, p. 5.

74. Ibidem, 30 iunie, p. 10.

75. Reci, 1917, 20 octombrie, p. 3.

81. G.A. Landau, Revoliutionnâie idei v evreiskoi obşcestrennosti [Ideile revoluţionare în societatea evreiască] – ReE, Paris, YMCA-Press, 1978

(reluarea ediţiei de la Berlin, 1924), pp. 105 – 106.

82. D.S. Pasmanik, op. cit., p. 245.

83. Reci, 1917, 26 iulie, p. 3.

84. /. Eldad, Tak kio je nasledniki Jabotinskcogo [Dar cine sunt moştenitorii lui Jabotiński?], interviu – „22", 1980, nr. 16, p. 120.

85. D.S. Pasmanik, op. cit., pp. 179 – 181.

86. Reci, 1917, 16 august, p. 3.

87. V. Boguslavski, V zaşcitu Kuniaeva [Pledoarie pentru Kuniaev] – „22", 1989, nr. 16, p. 169.

88. Lenin, vol. 30, p. 231.

89. MEE, vol. 7, p. 381.

90. H.M. Astrahan, Bolşeviki i în politiceskie protivniki v 1917 godu

[Bolşevicii şi adversarii lor politici în 1917], Leningrad, 1973, p. 407.

91. Aron Abramovici, V reşaiuşcei voine: Uciastie i rol evreev SSSR v voine protiv ţarizma [Un război decisiv: participarea şi rolul evreilor din

URSS în războiul împotriva ţarismului], Tel-Aviv, 1982, vol. 1, pp. 45 – 46.

92. L. Troţki, Istoria russkoi revoliuţii [Istoria revoluţiei ruse], Berlin.

1933, vol. 2, p. 361 (Trad. În limba franceză: col. Points, Seuil, 1995.)

<titlu>Capitolul 15

<titlu>ALĂTURI DE BOLŞEVICI

Tema aceasta – evreii alături de bolşevici – nu este deloc nouă.

Câte pagini s-au scris pe acest subiect! Cel ce vrea să demonstreze că revoluţia era „orice numai rusă, nu”, „străină prin natura sa”, invocă patronime şi pseudonime evreieşti, pretinzând astfel că îi exonerează în felul acesta pe ruşi de orice răspundere în revoluţia din o mie nouă sute şaptesprezece. Cât despre autorii evrei, cei care au negat participarea pe care au avut-o evreii la revoluţie, ca şi cei care au recunoscut-o mereu, sunt cu toţii de acord să spună că evreii aceia nu erau evrei prin spirit, ci nişte renegaţi.

În privinţa aceasta suntem şi noi de acord. Oamenii trebuie judecaţi după spiritul lor. Da, aceştia erau nişte renegaţi.

Dar liderii ruşi ai Partidului bolşevic nu erau, nici ei, ruşi prin spiritul lor; erau tocmai nişte antiruşi, şi, cu siguranţă, antiortodocşi. La ei, marea cultură rusă, redusă la o doctrină şi la nişte calcule politice, era denaturată.

Ar trebui să punem problema altfel. Câţi renegaţi risipiţi ici şi colo ar trebui adunaţi pentru a forma un curent politic omogen? Ce proporţie de naţionali? În ceea ce-i priveşte pe renegaţii ruşi, răspunsul se cunoaşte: alături de bolşevici s-a aflat un număr enorm, de neiertat dintre aceştia. Dar în privinţa renegaţilor evrei, care le-a fost, prin efective şi energie cheltuită, partea în punerea în aplicare a puterii bolşevice?

O altă chestiune se referă la atitudinea naţiunii faţă de propriii săi renegaţi. Or, aceasta a cunoscut puternice accente contrastante, mergând de la ticăloşie la admiraţie, de la neîncredere la adeziune. Ea s-a manifestat chiar în reacţiile masei populare, fie ea rusă, evreiască sau lituaniană, în viaţa de zi cu zi mai mult decât în scrierile istoricilor.

Şi în final: pot naţiunile să-şi renege renegaţii? Există un sens în această renegare? Trebuie o naţiune să-şi amintească sau nu de aceştia? Poate ea uita monstrul pe care l-au zămislit? La această chestiune, răspunsul este neîndoielnic: trebuie să ni-i amintim. Fiecare popor trebuie să-şi aducă aminte de propriii renegaţi, să-şi aducă aminte de ei ca fiind ai săi – nu există nicio scăpare.

Şi apoi, în fond, există un exemplu mai izbitor de renegat ca

însuşi Lenin? Or, Lenin era rus, nu foloseşte la nimic să se nege acest lucru. Da, ura, detesta tot ceea ce ţinea de Rusia veche, întreaga istorie rusă şi afortiori ortodoxia. Din literatura rasă nu reţinuse decât pe Cernîşevski şi Saltîkov-Şcedrin; Turgheniev, cu spiritul său liberal, îl amuza; la fel şi Tolstoi, acuzatorul. Nu a manifestat niciodată nici cel mai mic sentiment de afecţiune pentru ceva, nici chiar pentru fluviul pe malurile căruia îşi petrecuse copilăria, Volga (nu a intentat el un proces ţăranilor pentru distragerile făcute pe pământul său?) Chiar mai mult: el a fost acela care şi-a lăsat în foamete regiunea în 1921. Da, toate acestea sunt adevărate.

Dar tocmai noi, noi, ruşii, am fost cei care am creat acel climat în care Lenin a crescut, umplându-l de ură. În noi credinţa ortodoxă şi-a pierdut din vigoare, această credinţă în care ar fi putut să crească, în loc să-i declare un război nemilos. Cum să nu vedem în el un renegat? Şi totuşi, este rus, iar noi, naşii ceilalţi, suntem responsabili pentru el. Se invocă uneori originile sale etnice. Lenin era un metis rezultat din rase diferite: bunicul din partea tatălui.

Nikolai Vasilievici, avea sânge calmuc şi ciuvaş; bunica sa, Anna

Alexeevna Smirnova, era calmucă; celălalt bunic, Israel (Alexandr, după numele de botez) Davidovici Blank, era evreu; cealaltă bunică.

Anna Iohannovna (Ivanovna) Grosşopf, era fiica unui neamţ şi a unei suedeze, Anna Beata Este dt. Acest lucru însă nu schimbă deloc lucrurile, căci nimic din toate acestea nu ne dă voie să-l excludem din poporal ras. Trebuie să recunoaştem în el, pe de o parte, un fenomen rusesc, întrucât toate aceste etnii care i-au dat viaţă au fost implicate în istoria Imperiului rus, iar pe de altă parte, un fenomen rus, fructul ţării pe care am construit-o, noi ruşii, şi al climatului social – chiar dacă ne apare, ca urmare a spiritului său mereu indiferent faţă de Rusia, şi chiar adeseori clar anti-ms, ca un fenomen absolut străin nouă. Nu putem, în ciuda tuturor lucrurilor, să-l renegăm deloc.

Ce să spunem acum de renegaţii evrei? Am văzut că, în cursul anului 1917, nu s-a manifestat nicio atracţie deosebită la evrei faţă de bolşevici. Dar activismul lor a jucat un rol în răsturnările

revoluţionare. La ultimul Congres al PMSDR (Partidul muncitoresc social-democrat rus) (Londra, 1907) care s-a ţinut, este adevărat, în comun cu menşevicii, din cei 302 – 305 de delegaţi, 160 erau evrei, adică mai mult de jumătate – era un fapt promiţător. Apoi, la sfârşitul Conferinţei din aprilie 1917, imediat după anunţarea explozivelor Teze din aprilie ale lui Lenin, printre cei 9 membri ai noului

Comitet central figurau G. Zinoviev, L. Kamenev, I. Sverdlov. La

Congresul al Vi-a din vară al PCR (b) (Partidul comunist rus al bolşevicilor, noua denumire a PMSDR), au fost aleşi unsprezece membri în Comitetul central, printre ei figurând Zinoviev.

Sverdlov, Troţki, Uritki. Apoi, cu ocazia „şedinţei istorice” din strada Karpovka, ţinută în apartamentul lui Himmer şi Flaksermann pe data de 10 octombrie 1917, când s-a luat hotărârea loviturii de stat bolşevice, printre cei doisprezece participanţi figurau Troţki.

Zinoviev, Kamenev, Sverdlov, Uritki, Sokolnikov. Aici a fost ales primul „Politbiro”, care urma să cunoască un viitor atât de strălucit, iar printre cei şapte membri ai săi, se aflau tot aceiaşi: Troţki.

Zinoviev, Kamenev, Sokolnikov. Ceea ce înseamnă deja mult. D.

S. Pasmanik scrie clar: „Nu există nicio îndoială, renegaţii evrei au depăşit ca număr procentul normal…; au ocupat un loc prea mare printre comisarii bolşevici2”.

Desigur, toate acestea se petreceau în sferele conducătoare ale bolşevismului şi nu prevesteau absolut deloc o mişcare de masă evreiască. În plus, evreii, membri ai Politbiro-ului nu acţionau în grup constituit. Astfel, Kamenev şi Zinoviev erau împotriva unei lovituri de stat grăbite. Unicul artizan, geniul loviturii de forţă din

Octombrie, a fost într-adevăr Troţki. Nu şi-a exagerat rolul în scrierile sale Lecţiile lui Octombrie. Fricosul de Lenin, care se ascunsese, nu a avut nicio contribuţie substanţială la puci.

În fond, ca urmare a internaţionalismului său şi a disputei cu

Bundul în 1903, Lenin considera că „naţionalitatea evreiască” nu există şi n-ar putea exista aşa ceva, că în acest caz este vorba de o acţiune reacţionară care dezbină forţele revoluţionare. (De acord cu el, Stalin îi considera pe evrei drept „o naţiune de hârtie”, şi estima

asimilarea lor ca fiind un fapt ineluctabil.) În consecinţă.

Lenin vedea în antisemitism o manevră a capitalismului, o armă uşoară în mâinile contrarevoluţiei, ceva nefiresc. Totuşi, înţelegea foarte bine ce forţă mobilizatoare reprezenta chestiunea evreiască în lupta ideologică în general. Lenin era totdeauna gata să exploateze, pentru binele revoluţiei, sentimentul de amărăciune deosebit de adânc răspândit la evrei.

Or, cât de necesar s-a dovedit a fi acest recurs, încă din primele zile ale revoluţiei! Lenin s-a agăţat puternic de acest lucru. El, care nu prevăzuse totul în plan statal, nu şi-a dat seama în ce măsură pătura cultivată a naţiunii evreieşti, şi încă şi mai mult pătura semicultivată a ei, cea care, ca urmare a războiului se trezise dispersată prin aproape toată Rusia, urma să-l ajute de-a lungul a luni şi ani de zile decisivi. Pentru început, ea urma să ia locul funcţionarilor ruşi hotărâţi în foarte mare măsură să boicoteze puterea bolşevică. Această populaţie se compunea din locuitorii de la graniţă care fuseseră alungaţi din satele lor şi care nu se reîntorseseră după război. (Spre exemplu, evreii expulzaţi din Lituania în timpul războiului nu s-au reîntors cu toţii după revoluţie; se întorseseră doar mărunţii oameni de la sate, în timp ce „contingentul urban”.

de evrei din Lituania şi „tinerii rămăseseră să locuiască în marile oraşe ale Rusiei”.)

Şi exact „după suprimarea Zonei de rezidenţă, în 1917, a urmat marele exod al evreilor dincolo de frontierele sale, spre interiorul ţării4”. Acest exod nu este cel al refugiaţilor sau expulzaţilor, ci tocmai al noilor colonişti. Surse sovietice de informare pentru anul

1920 spun: „Numai în oraşul Samara, în cursul ultimilor ani, s-au aşezat mai multe zeci de mii de refugiaţi şi expulzaţi evrei”; la

Irkutk, „Populaţia evreiască a crescut, atingând cincisprezece mii de persoane...; importante colonii evreieşti s-au constituit şi în Rusia centrală şi pe malurile Volgăi, precum şi în Ural”. Totuşi, „marea majoritate continuă să trăiască din subsidii de la Ajutorul social şi de la alte organizaţii filantropice”. Şi iată că hvestia lansează un apel ca „organizaţiile Partidului, secţiile evreieşti şi departamentele

Comisariatului pentru Naţionalităţi să organizeze o vastă campanie care îndemna evreii să nu se întoarcă la „mormântul strămoşilor” ci să participe la munca productivă în Rusia sovietică5”.

Dar puneţi-vă în locul bolşevicilor. Nu erau decât o mână de oameni care preluase puterea, o putere atât de fragilă. În cine, Dumnezeule mare, puteai să ai încredere? Pe cine să chemi în ajutor?

Semion (Şimon) Dimanstein, unul dintre bolşevicii din prima generaţie şi care, din ianuarie 1918, se afla în fruntea Comitetului european special creat în sânul Comisariatului pentru Naţionalităţi, ne dezvăluie ce gândea Lenin despre acest subiect: „Faptul că o mare parte din intelighenţia evreiască s-a fixat în oraşele ruseşti a făcut un mare serviciu revoluţiei. Intelectualii au făcut să eşueze vasta acţiune de sabotaj cu care ne-am confruntat după Revoluţia din

Octombrie şi care reprezenta un mare pericol pentru noi. Au fost numeroşi – nu toţi, desigur, departe de mine gândul acesta – care să saboteze acest sabotaj şi ei au fost cei care la acel ceas fatidic au salvat revoluţia”. Lenin estima ca fiind „inoportun să se sublinieze acest episod în presă...”, dar a remarcat că „dacă am reuşit să cucerim aparatul statului şi să-l structurăm, a fost exclusiv graţie acestei pepiniere de noi funcţionari – lucizi, instruiţi şi competenţi6”.

În felul acesta, bolşevicii au făcut apel la evrei încă din primele ore de la preluarea puterii, oferind unora posturi de conducere, altora sarcini de execuţie în sânul aparatului statului sovietic. Iar un mare număr, un foarte mare număr au răspuns chemării şi s-au angajat imediat. Noua putere avea o nevoie aprigă de executanţi de o mare fidelitate – şi s-a găsit un mare număr printre tinerii evrei laicizaţi care s-au amestecat astfel printre confraţii lor, slavi sau de alte naţionalităţi. Aceştia nu erau neapărat nişte „renegaţi”; printre ei se aflau

Şi persoane fără partid, exterioare revoluţiei, care până atunci rămăseseră indiferente la politică. La unii dintre ei acest demers nu avea nimic ideologic, putând fi dictat doar de interesul personal. A fost un fenomen de masă. Iar din acel moment evreii nu au mai căutat să se instaleze pe la sate, altă dată interzise, ci s-au străduit să pătrundă în

capitale. „Mii de evrei au trecut în masă de partea bolşevicilor, văzând în ei pe apărătorii cei mai înverşunaţi ai revoluţiei şi pe internaţionaliştii pe care te poţi baza cel mai bine… Evreii erau cei mai mulţi în păturile joase ale aparatului de partid”.

„Evreul care, evident, nu putea proveni din rândurile nobilimii, ale clerului sau din funcţia publică, se regăsea în rândul personalităţilor de viitor ale noului clan8”. Şi iată că, pentru a favoriza angajarea evreilor în bolşevism, „încă de la sfârşitul anului 1917, în timp ce bolşevicii încă mai puneau bazele instituţiilor lor, a început să funcţioneze un departament evreiesc în sânul Comisariatului pentru Naţionalităţi9”. Acesta a fost, începând cu 1918, transformat într-un Comisariat european aparte în martie 1919, la Congresul al VIII-lea al

P.C.R. (b). (Intenţia era de a integra această Uniune în Komintern şi de a săpa astfel în mod definitiv Bundul). S-a mai creat şi o secţiune europeană specială în sânul Agenţiei telegrafice ruse (FOSTA).

D. Sub justifică aceste iniţiative zicând că „importante contingente ale tineretului evreu au intrat în rândurile Partidului comunist” ca urmare a pogromurilor survenite în teritoriile ocupate de către albi10

(adică începând cu 1919). Dar această explicaţie nu se susţine, întrucât intrarea masivă a evreilor în aparatul sovietic s-a produs pe la sfârşitul anului 1917 şi în cursul lui 1918. Nu există nicio îndoială că evenimentele din 1919 (cf. infra, capitolul 16) au întărit legătura dintre elitele evreieşti şi bolşevici, dar nu au suscitat-o câtuşi de puţin.

Un alt autor, comunist, explică „rolul deosebit de important al revoluţionarului evreu în mişcarea noastră muncitorească” prin faptul că la muncitorii evrei se observă „foarte dezvoltate, trăsăturile de caracter pe care le cere orice rol de conducător”, trăsături care abia se schiţează la muncitorii ruşi: o excepţională energie, simţul solidarităţii, spiritul sistematic”.

Puţini autori neagă rolul organizator al evreilor în sânul bolşevismului. D.S. Pasmanik subliniază: „Apariţia bolşevismului este legată de particularităţile istoriei ruse… dar excelenta organizare a

bolşevismului se datorează comisarilor evrei". „Acest rol activ al evreilor în rândurile bolşevismului nu le-a scăpat observatorilor, mai ales în America: „Revoluţia rusă a trecut rapid de la faza distructivă la cea constructivă, iar acest fapt se datorează în mod evident geniului edificator inerent insatisfacţiei evreieşti13". În plină euforie a lui Octombrie, câţi evrei nu şi-au revendicat, cu mândrie, acţiunea lor în sânul bolşevismului!

Să ne amintim: la fel cum, înainte de revoluţie, revoluţionarii şi radicalii liberali s-au grăbit să exploateze în scopuri politice – şi nu din caritate – restricţiile impuse evreilor, tot astfel, în lunile şi anii ce au urmat lui Octombrie, bolşevicii s-au servit de evrei cu cea mai mare complezenţă în sânul aparatului de stat şi de partid – şi în acest caz, nu din simpatie, ci din interesul pentru în competenţa, inteligenţa şi caracterul distinctiv al evreilor faţă de poporul rus.

La locul faptelor i-au folosit pe letoni, pe unguri, pe chinezi:

aceştia nu puneau probleme sentimentale…

Masa populaţiei evreieşti a arătat o atitudine neîncrezătoare, chiar ostilă, faţă de bolşevici. Dar când, ca urmare a revoluţiei, şi-a câştigat o libertate completă care favorizează un adevărat avânt al activităţii evreieşti în domeniul politic, social, cultural – activitate care, pe deasupra, era şi foarte bine organizată –, nu a făcut nimic pentru a-i împiedica pe evreii bolşevici să ocupe poziţiile, cheie, aceştia folosind în mod deosebit de dur această nouă putere căzută în mâinile lor.

Prin anii '40 ai secolului XX, după ce puterea comunistă a rupt cu iudaismul mondial, evrei şi comunişti au fost cuprinşi de jenă şi de teamă, preferând să tacă şi să ascundă masiva participare a evreilor la revoluţia comunistă, în timp ce încercările de rememorare şi de etichetare a fenomenului erau calificate chiar de evrei drept intenţii clar antisemite.

În anii 1970 – 1980, sub presiunea unor noi dezvăluiri, viziunea despre anii revoluţionari s-a adaptat. Un număr considerabil de voci s-a făcut auzit în mod public. Astfel, poetul Naum Korjavin scria:

„Dacă din participarea evreilor la revoluţie se face un subiect tabu, nu se va mai putea vorbi de revoluţie. Cândva se făcea un titlu de

glorie din această participare… Evreii au luat parte la revoluţie, şi chiar în proporţii anormal de ridicate14”. M. Agurski scrie şi el:

„Participarea evreilor la revoluţie şi la războiul civil nu s-a limitat la o angajare extrem de activă în aparatul de stat, ea a fost infinit mai largă15”. La fel, socialistul israelian S. Ţârulnikov afirmă: „La începutul revoluţiei, evreii… au servit drept fundament noului regim”.

Există însă şi numeroşi autori evrei care, până acum, fie neagă aportul evreilor la bolşevism sau chiar resping cu vehemenţă ideea, fie – cel mai adesea – îl consideră o teorie fără nicio bază reală.

Lucrul însă este dovedit: aceşti renegaţi evrei au fost timp de câţiva ani lideri în rândul Partidului bolşevic, în fruntea Armatei Roşii

(Troţki), al VŢIK (Sverdlov), a celor două capitale (Zinoviev şi

Kamenev), a Kominternului (Zinoviev), a Profinterului (Dridzo-Lozovski) şi a Komsomolului (Oskar Râbkin, apoi, după el, Lazar

Şatkin, care a condus şi Internaţionala comunistă a Tineretului).

„Este adevărat că în rândul primului Sovnarkom se afla doar un singur evreu, dar acesta era Troţki, numărul doi după Lenin, a cărui autoritate o întrecea pe a tuturor celorl alţi 7”. Iar din noiembrie 1917

până în vara lui 1918, organul real al guvernului nu era Sovnarkom, ci ceea ce se numea „Micul Sovnarkom”: Lenin, Troţki, Stalin.

Karelin, Proşian. După Octombrie, Prezidiul VŢIK a luat o importanţă egală cu a Sovnarkom-ului, iar printre cei şase membri ai săi figurau Sverdlov, Kamenev, Volodarski, Steklov-Nahamkis.

M. Agurski observă cu justeţe: pentru o ţară unde nu exista obiceiul să-i vezi pe evrei la putere, ce contrast! „Un evreu la preşedinţia ţării… un evreu la Ministerul de Război… Era ceva cu care populaţia de origine se obişnuia cu greu18”. Da, ce contrast! mai ales când se ştie despre ce preşedinte, despre ce ministru era vorba!

*

Prima acţiune de anvergură a bolşevicilor a fost, prin semnarea păcii separate de la Brest-Litovsk, cedarea către Germania a unei

enorme porţiuni din teritoriul rus, pentru a-şi putea întemeia puterea pe partea rămasă. Şeful delegaţiei semnatare era Ioffe; şeful politicii externe, Troţki. Secretarul şi împuternicitul său, I. Zalkin, ocupase cabinetul tovarăşului Neratov la minister şi operase o curăţenie drastică în sânul vechiului aparat pentru a crea un nou organism, Comisariatul pentru Afaceri externe.

În cursul audierilor ţinute în 1919 de Senatul american, citate mai sus, doctoral A. Simons, care din 1907 până în 1918 fusese decanul Bisericii episcopale metodiste din Petrograd, a formulat o remarcă interesantă: „În timp ce se dezlănţuiau pentru a-i critica pe

Aliaţi, Lenin, Troţki şi ai lor nu şi-au exprimat niciodată – cel puţin eu nu am auzit vreodată – cel mai mic blam cu privire la Germania”. Şi în acelaşi timp, discutând „cu reprezentanţii oficiali ai guvernului sovietic, am descoperit că doreau să păstreze, pe cât posibil, relaţiile amicale cu America. Această dorinţă era interpretată de cancelariile aliate drept o tentativă ce viza să desprindă

America de partenerii săi. În afară de aceasta, în cazul în care regimul sovietic avea să se prăbuşească, sperau că ţara noastră [Statele

Unite] ar servi de refugiu demonilor bolşevici care ar putea să-şi salveze astfel pielea 19”.

Calculul este plauzibil. Nu cumva este chiar... sigur? Putem presupune că Troţki în persoană, întărit de recenta sa experienţă în

America, îşi liniştea tovarăşii dându-le această speranţă.

Dar calculul liderilor bolşevici era mai ambiţios şi pe deplin întemeiat atunci când se referea la recursul la marii bancheri americani.

Troţki însuşi era un internaţionalist incontestabil, şi putem să-l credem atunci când declară cu emfază că respinge orice apartenenţă personală la iudaitate. Dar dacă îl judecăm după alegerile pe care le-a făcut în numirile sale, vedem că evreii renegaţi îi erau mai apropiaţi decât ruşii renegaţi. (Cei doi asistenţi mai apropiaţi erau Glazman şi Sermuks; şeful gărzii sale personale, Dreister20.)

Astfel, când a trebuit să găsească un înlocuitor autoritar şi

nemilos pentru a ocupa acest post la Comisariatul de Război – gândiţi-vă! –.

Troţki l-a numit fără ezitare pe Ephraim Skliański, un medic care nu avea nimic nici dintr-un militar nici dintr-un comisar. Iar acest

Skliański, în calitate de vicepreşedinte al Consiliului revoluţionar de război, îşi va pune semnătura deasupra celei a Comandantului suprem, generalul S.S. Kamenev!

Troţki nu s-a gândit nicio clipă la impresia pe care o va face asupra militarilor de rang numirea unui medic sau extraordinara promovare a unui Skliański. Nu-l interesa. Şi totuşi, el este cel care a declarat într-o bună zi: „Rusia nu a atins maturitatea necesară pentru a tolera un evreu în fruntea sa”. Această celebră frază arată că problema îl preocupa totuşi, când era vorba despre sine…

A mai fost şi acea binecunoscută scenă: şedinţa inaugurală a

Adunării constituante este deschisă la 5 ianuarie 1918 de către decanul deputaţilor, S.P. Şevţov, dar Sverdlov, cu cea mai mare obrăznicie, îi smulge clopoţelul, îl îndepărtează de la tribună şi reia şedinţa. Lui Sverdlov şi matelotului Jelezniakov le-au trebuit doar câteva ceasuri pentru a înăbuşi această Adunare constituantă atât de mult timp aşteptată, atât de dorită, acest soare sfânt care urma să reverse fericirea asupra Rusiei!

Comisia panrusă pentru alegerile în Adunarea constituantă fusese dizolvată mai înainte, iar organizarea i-a fost încredinţată unei persoane particulare, tânărul Brodski. În privinţa Adunării – atât de dorită – conducerea îi revenea lui Uritki, care era ajutat de

Drabkin, însărcinat să formeze o nouă cancelarie. În felul acesta, printr-un asemenea gen de operaţiuni, s-a schiţat noul tip – evreiesc – de guvernare. Alte acţiuni preliminare. Unii membri eminenţi al Adunării constituante, unele personalităţi cunoscute în întreaga Rusie, ca, spre exemplu, contesa Panina, o mare binefăcătoare, au fost arestate de un personaj obscur, un anume Gordon.

(Conform ziarului Den [Ziua], Gordon era autorul câtorva articole patriotice răutăcioase apărute în Petrogradskii Kourier [Curierul de Petrograd], care s-a lansat mai apoi în comerţul cu varză

şi îngrăşăminte chimice – înainte de a deveni, în final, bolşevic21.)

Un alt lucru ce nu trebuie uitat: noii stăpâni ai ţării nu îşi neglijau interesul personal. Mai clar: îi furau pe oamenii cinstiţi. «Banii furaţi sunt de regulă convertiţi în diamante… La Moscova, Skliański trece drept „primul cumpărător de diamante”». A fost prins în Lituania la verificarea bagajelor soţiei lui Zinoviev, Zlata Bernstein-Lilina – s-au găsit bijuterii în valoare de mai multe zeci de milioane de ruble22”. (Şi când te gândeşti că noi crezusem în legenda conform căreia primii conducători revoluţionari erau nişte idealişti dezinteresaţi!) în Ceka, ne spune un martor demn de încredere, care el însuşi căzuse în ghearele ei în 1920, şefii închisorilor erau de obicei polonezi sau letoni, în timp ce „secţia însărcinată cu lupta împotriva traficanţilor, deci cea mai puţin periculoasă şi mai bănoasă, se afla în mâinile evreilor”.

În afara posturilor din primul plan al scenei, mai existau în structura puterii leniniste, ca în orice altă conspiraţie, figuri tăcute şi nevăzute, menite să nu-şi lase numele în nicio cronică: de la Ganetki, aventurier drag lui Lenin, până la toate figurile tulburi ce gravitau în jurul lui Pârvus. (Acea Evghenia Sumenson, mai ales, apărută pentru scurt timp în vara lui 1917 şi arestată pentru o inginerie financiară cu Germania şi care a rămas în legătură cu capetele bolşevice, deşi nu figura pe listele conducătorilor aparatului de partid.)

După „zilele din iulie”, Russkaia Volia a publicat nişte documente despre activitatea clandestină a lui Pârvus şi a celui mai apropiat colaborator al său, Zurabov, care „astăzi ocupă, în cercurile social-democrate din Petrograd, o poziţie importantă”; „se mai aflau tot la

Petrograd domnii Binstock, Levin, Perazici şi alţi câţiva24”.

Sau: Samuel Zaks, cumnatul lui Zinoviev (soţul surorii sale), patron al filialei companiei lui Pârvus la Petrograd şi fiu al unui bogat fabricant din oraş, care în 1917 le făcuse cadou bolşevicilor o imprimerie.

Ori, din echipa lui Pârvus însuşi, Samuel Pikker (Alexandr

Martânov, cu care Lenin polemizase odinioară asupra chestiunilor teoretice – numai că, iată, sosise vremea să servească

Partidul, iar

Martânov intrase în clandestinitate).

Să mai cităm şi alte câteva figuri marcante. Ilustrissima (pentru masacrele din Crimeea) Rosalia Zalkind-Zemliacika, o adevărată zgripţuroaică a terorii. Aceasta era între 1917 – 1920, cu mult înaintea lui Kaganovici, secretara Comitetului bolşevicilor din Moscova alături de V. Zagorski, I. Zelenski, I. Piatnitki26. Când ştim că evreii constituiau mai mult de o treime din populaţia Odessei, nu ne miră deloc să aflăm că „în instituţiile revoluţionare din Odessa se afla un mare număr de evrei". Preşedintele Consiliului revoluţionar de război, apoi al Sovnarkom-ului din Odessa, era V. Iudovski; preşedintele Comitetului provincial al partidului, I. Gamarnik27. Acesta va merge în curând la Kiev pentru a fi preşedintele Comitetelor provinciale – Comitetul revoluţionar, Comitetul executiv al Partidului, apoi preşedinte al Comitetelor regionale şi, în fine, secretar al Comitetului central al Bielorusiei. membru al Consiliului revoluţionar de război al regiunii militare Bielorusia28. Şi ce să spunem de steaua în ascensiune, Lazar Kaganovici, preşedintele Comitetului de partid din provincia Nijni-Novgorod în 1918? inaugust-septembrie, procesele-verbale care relatează despre operaţiunile de teroare masivă în provincie încep toate cu această menţiune: „În prezenţa lui

Kaganovici", „Kaganovici fiind prezent29" – şi cu câtă vigilenţă!...

Există o fotografie care s-a publicat din greşeală cu următoarele rânduri: „Fotografie a prezidiului uneia dintre reuniunile Comitetului din Leningrad, adică a Sovietului din Petrograd după Revoluţia din

Octombrie. Majoritatea absolută de la masa prezidiului este formată din evrei 50".

A trece în revistă numele tuturor celor care au ocupat posturi importante, şi adesea chiar posturi cheie, nu este la îndemâna oricui. Vom cita cu titlu de ilustrare vreo două, încercând să dăm şi câteva detalii.

— Iată-l pe Arkadi Rosengoltz printre actorii loviturii de stat din Octombrie la

Moscova: a fost mai apoi membru ai Consiliilor revoluţionare de război ale mai multor corpuri de armată, apoi al republicii. A fost „cel mai apropiat aghiotant” al lui Troţki, a ocupat mai apoi o întreagă serie de posturi importante: la Comisariatul de Finanţe, la Inspecţia Muncitorilor şi Ţăranilor (un organ de cercetare), în fine, la Comisariatul pentru Comerţ exterior timp de şapte ani. Semion Nahimson care, în ajunul lui Octombrie, era comisar al celebrilor trăgători letoni de tristă amintire, a fost crâncenul comisar al regiunii militare Iaroslav (a fost ucis în cursul unei insurecţii din oraş). Samuel Zwilling care, după victoria sa asupra atamanului din Orenburg, Dutov, a luat conducerea Comitetului executiv al regiunii

Orenburg (a fost ucis la puţin timp după aceea). Zorah Grindberg, comisar la învăţământ şi Artele Frumoase al Comunii din Nord, care a luat poziţie împotriva învăţării ebraicii, „braţul drept” al lui Lunacearski. îat-o pe Evghenia Kogan, soţia lui Kuibîşev. În 1917 era deja secretara Comitetului de partid din regiunea Samara. În 1918 – 19 devine membră a Tribunalului revoluţionar militar de pe Volga. În 1920 o găsim în Comitetul oraşului Taşkent, apoi, în 1921, la Moscova unde devine secretara Comitetului orăşenesc, apoi secretară a Comitetului naţional în anii ’30. Şi iată-l pe secretarului lui Kuibîşev, Semion Jukovski. Acesta trece de la o secţie politică la alta în cadrul armatei. îl regăsim ba în departamentul cu propaganda din cadrul Comitetului central din Turkestan, ba responsabil politic al Flotei din Baltica (pentru bolşevici totul este posibil…), ba, în sfârşit, la Comitetul central. Sau fraţii Belenki: Abram, în fruntea gărzii personale a lui Lenin în ultimii săi cinci ani, iar Grigori, care a trecut de la Comitetul de cartier din Krasnaia Presnia la postul de responsabil cu agitaţia şi propaganda în Komintern. Pe Efim îl regăsim în Consiliul superior al

Economiei naţionale, la Inspecţia muncitorească şi ţărănească (RKI), la

Comisariatul pentru Finanţe. Dimanstein, după ce a trecut prin Comisariatul european al Secţiei europene, se află la Comitetul central din Lituania-Bielorusia, la Comisariatul pentru învăţământ din Turkestan, apoi şef al Propagandei politice din Ucraina. Sau Samuel

Filler, un ucenic farmacist din provincia Hersones care a urcat până la prezidiul Ceka de la Moscova, apoi în RKI. Sau Anatoli (Isaac) Koltun („a dezertat şi imediat a emigrat”, s-a reîntors, mai apoi, în 1917). îl găsim şi într-un post de conducere la Comisia centrală de control al VKP (b) şi ca responsabil al Partidului în Kazahstan, apoi la Iaroslavol, la Ivanovo, iarăşi la Comisia de control, pe urmă la Tribunalul Moscova – şi, dintr-odată apare la Cercetare ştiinţifică31!

Rolul evreilor este deosebit de vizibil în cadrul organelor RSFSR însărcinate cu problema crucială a acelor ani, anii comunismului de război:

aprovizionarea. Să luăm doar aceste posturi cheie. Moisei Frumkin: din

1918 până în 1922, membru al colegiului Comisariatului pentru Aprovizionare al RSFSR, iar începând din 1921 – în plină foamete – Comisar adjunct. Este şi preşedintele Consiliului de administraţie al Fondului alimentar (Glavprodukt), având-l ca ajutor pe I. Rafailov. Iakov

Brandenburgski-Goldziński, revenit de la Paris în 1917 şi devenit imediat membru al Comitetului pentru Aprovizionare din Petrograd, iar începând cu 1918 membru al Comisariatului. În timpul războiului civil, însărcinat cu puteri extraordinare în VŢIK pentru operaţiunile de rechiziţionare în mai multe provincii. Isaac Zelenski: în 1918 – 20 se află la secţia de aprovizionare a Sovietului din Moscova, apoi este membru al colegiului Comisariatului pentru Aprovizionare al RSFSR. îl regăsim mai târziu la secretariatul Comitetului central şi secretar pentru Asia Centrală. Semion

Voskov (sosit din America în 1917, actor al loviturii de stat din Octombrie la Petrograd). În 1918, comisar la Aprovizionare pentru imensa regiune a Nordului. Miron Vladimirov-şeinfinkel: din octombrie 1917, în fruntea serviciului de Aprovizionare pentru oraşul Petrograd, apoi membru al colegiului Comisariatului pentru Aprovizionare al RSFSR. în 1921, comisar la Aprovizionare pentru Ucraina, apoi la Agricultură. Grigori

Zusmanovici, comisar în 1918 la Aprovizionarea armatei în

Ucraina

Moisei Kalmanovici: la sfârşitul lui 1917, comisar la Aprovizionarea

Frontului de Vest, în 1919 – 1920, comisar la Aprovizionare pentru RSS

Bielorusia, apoi al RSS Lituania-Bielonisia şi preşedintele unei comisii speciale la Aprovizionarea Frontului de Vest (în culmea carierei: preşedinte al Consiliului de administraţie al Băncii centrale a URSS) 32.

Documente recent publicate ne informează despre modul cum a izbucnit marea răscoală ţărănească din 1921 în Siberia de vest, insurecţia din Işim. După cruntele rechiziţionări din 1920, când regiunea îndeplinise, la 1 ianuarie 1921, cu 102% planul de rechiziţionare cerut, comisarul pentru Aprovizionare al provinciei Tiumen, Indenbaum, a mai continuat încă o săptămână pentru „a-l depăşi", de la 1 la 7 ianuarie, adică săptămâna care preceda Crăciunur. Comisarul însărcinat cu rechiziţionările din Işim a primit, ca şi ceilalţi, următoarea directivă oficială: „Rechiziţionările trebuie executate fără a se ţine seamă de consecinţe, confiscându-se, dacă este nevoie, până la ultimul bob din sate (subl. ns. – A.S.), lăsându-i-se producătorului doar o raţie cât să nu moară de foame". Într-o telegramă semnată de mâna sa, Indenbaum cerea „cea mai nemiloasă represiune şi confiscarea sistematică a grâului care putea să se mai afle pe acolo". Pentru formarea brigăzilor de confiscare erau înrolaţi, cu acordul lui Indenbaum, răufăcători, sărăntoci care nu aveau niciun scrupul în a-i tăbăci pe ţărani. Letonul Matvei Lauris, membru al Comisariatului provincial pentru Aprovizionare, a făcut uz de putere pentru a se îmbogăţi şi pentru plăcerea personală: instalându-şi cartierul într-un sat, a cerut să i se aducă treizeci şi una de femei pentru el şi iscoada sa. La Congresul al

X-lea al RKP (b), delegaţia din Tiumen a raportat că „ţăranii care refuzau să-şi dea grânele erau aşezaţi în picioare în gropi, stropiţi cu apă şi mureau îngheţaţi".

S-a aflat de existenţa unor anumiţi indivizi abia după câţiva ani,

graţie notiţelor necrologice apărute în Izvestia. Astfel: „Tovarăşul Isaak Samoilovici Kizelstein a murit de tuberculoză”. Acesta fusese mandatarul

<notă>

— După calendarul iulian rămas în vigoare în Biserica ortodoxă, Crăciunul se sărbătoreşte pe 7 ianuarie.

</notă>

colegiului Ceka, apoi membru al Consiliului revoluţionar de război pentru armatele a 5-a şi a 14-a, „totdeauna devotat Partidului şi clasei muncitoare34”. Şi câţi alţii asemenea „neştiuţi lucrători” de toate naţionalităţile, s-au numărat printre cei care au sugrumat Rusia!

Evreii bolşevici purtau adesea, în afara poreclelor de revoluţionar clandestin, şi pseudonime sau patronime modificate. Exemplu: într-o notiţă necrologică din 1928, decesul unui bolşevic de bază, Lev Mihailovici

Mihailov, cunoscut în partid drept Politikus, altfel spus printr-o poreclă.

Numele său adevărat, Elinson, şi l-a dus în mormânt35. Ce-l determina pe un Aron Rufelevici să-şi ia patronimul ucrainean de Taratut? Iosif

Aronovici Tarşis se ruşina de numele său, sau voia să-şi dea mai multă greutate luându-şi numele de Piatnitki? Şi ce să spunem de Goncearov.

Vasilenko şi alţii...? Erau consideraţi în propria familie drept nişte trădători, sau pur şi simplu nişte fricoşi?

Ne-au rămas observaţii directe. I.F. Najivin consemnează impresiile sale chiar la începutul puterii sovietice. La Kremlin, la administraţia Sovnarkom-ului „domneşte dezordinea şi haosul. Vezi letoni şi iarăşi letoni, evrei şi iarăşi evrei. Niciodată nu am fost antisemit, dar în cazul de faţă, erau atâţia, încât faptul îţi sărea în ochi, şi toţi care mai de care mai tânăr36”.

Korolenko însuşi, oricât de liberal şi arhitolerant era, el care încerca o vie simpatie pentru evreii victime ale pogromurilor, notează în Carnetele sale, în primăvara lui 1919: „Printre bolşevici există un

mare număr de evrei şi evreice. Lipsa lor de tact, siguranţa lor sunt frapante şi iritante”, „Bolşevismul s-a vlăguit în

Ucraina, „Comuna” nu mai întâlneşte decât ură în calea sa. Se văd apărând fără încetare în mijlocul bolşevicilor – mai ales în Ceka – fizionomii evreieşti, şi acest lucru exacerbează sentimentele tradiţionale, încă foarte virulente, de iudeofobie37”.

Încă din primii ani ai puterii sovietice, evreii sunt prea numeroşi nu numai în sferele înalte ale Partidului, ci şi, într-un mod încă evident pentru populaţie, în administraţiile locale, în provincii

Şi cantoane, în sferele inferioare, acolo unde se implantase masa anonimă a acelor Streitbrecher venită grabnic în ajutorul noii puteri încă fragile şi pe care o consolidase şi o salvase. Autorul lucrării

Cartea evreilor din Rusia scrie: „Nu putem să nu evocăm acţiunea a numeroşi bolşevici evrei care au lucrat în localităţi în calitate de agenţi subalterni ai dictaturii şi care au pricinuit nenumărate necazuri populaţiei ţării” – şi adaugă: „inclusiv populaţiei evreieşti”.

Omniprezenţa evreilor alături de bolşevici de-a lungul acestor zile şi luni teribile a avut cele mai atroce consecinţe. Printre ele, asasinarea familiei imperiale despre care vorbeşte astăzi toată lumea, acţiune în care rolul jucat de evrei este exagerat de către ruşi, care găsesc în acest gând sfâşietor o bucurie răutăcioasă. Aşa cum era de aşteptat, evreii cei mai dinamici (şi sunt numeroşi) se aflau în mijlocul evenimentelor şi adesea în posturi de comandă. Astfel în cazul asasinării familiei ţarului gardienii (asasinii) erau letoni, ruşi şi maghiari, dar două personaje au jucat un rol decisiv: Filip

Goloşciokin şi Iakob Iurovski (care fusese botezat).

Hotărârea finală îi aparţinea lui Lenin. Dacă el a îndrăznit să decidă în favoarea asasinatului (atât timp cât puterea îi era destul de firavă), este pentru că prevăzuse clar atât totala indiferenţă a

Aliaţilor (nu refuzase regele Angliei, vărul ţarului, în primăvara lui

1918, să-i acorde azil lui Nikolai II?) cât şi funesta slăbiciune a păturilor conservatoare ale poporului rus.

Goloşciokin, care fusese exilat în provincia Tobolsk în 1912

pentru patru ani şi care, în 1917, se afla în Ural, s-a înţeles de minune cu Sverdlov. Conversaţiile telefonice dintre Ekaterinburg şi

Moscova arată că în 1918 se tutuiau. Încă din 1912 (şi atunci fără ştirea lui Sverdlov) Goloşciokin era membru al Comitetului central al Partidului bolşevic; după lovitura de stat din Octombrie, a devenit secretarul Comitetului pentru provincia Perm şi Ekaterinburg, apoi al Comitetului regiunii Uralilor, cu alte cuvinte devenise stăpânul absolut al regiunii39.

Proiectul de asasinare a familiei imperiale prindea contur în mintea lui Lenin şi a acoliţilor săi – timp în care cei doi conducători ai regiunii Uralilor, Goloşciokin şi Bieloborodov (preşedinte al

Sovietului Uralilor) îşi puneau la cale propriile maşinaţiuni. Se ştie acum că la începutul lui iulie 1918 Goloşciokin mersese la Moscova în scopul de a-l convinge pe Lenin că a-i lăsa pe ţar şi familia acestuia „să fugă" este o soluţie proastă, că trebuie neapărat să fie executaţi, apoi să se anunţe faptu) în mod public. Nu era nevoie ca

Lenin să fie convins că ţarul şi familia sa trebuiau suprimaţi, căci el însuşi nu se îndoia nicio clipă de asta. Se temea de reacţia poporului rus şi a Occidentului. Existau totuşi indicii că faptul ar fi putut trece fără să facă valuri. (Decizia depindea, evident, tot de

Troţki, Kamenev, Zinoviev, Buharin – dar pentru moment aceştia lipseau din Moscova, şi apoi mentalitatea lor, probabil cu excepţia lui Kamenev, ne permite să presupunem că niciunul dintre ei nu ar fi avut nimic de spus în această privinţă. Troţki, se ştie, aproba fără sentimentalisme. În jurnalul său din 1935 povesteşte că la sosirea sa la Moscova a avut o conversaţie cu Sverdlov. «Am întrebat, întâmplător: „Bine, dar ţarul?" – „Rezolvat, răspunse el. împuşcat".

— „Iar familia?" – „Şi familia, odată cu el". – „Toţi?" l-am întrebat un pic uimit. – „Toţi! a răspuns Sverdlov... ei şi?"» Aştepta o reacţie din partea mea. Am tăcut. „Şi cine a hotărât?" l-am întrebat. – „Noi toţi, aici" – N-am mai întrebat nimic, am pus cruce subiectului. În fond, această hotărâre era mai mult decât rezonabilă, era necesară – nu numai în scopul de a înfricoşa, a înspăimânta duşmanul, de a-l face să

piardă orice speranţă, ci şi în scopul de a electriza propriile noastre rânduri, de a face să se înţeleagă oamenii că nu era cale de întoarcere, că nu aveam în faţă decât o victorie care nu trebuia împărţită sau o moarte sigură40”.

M. Heifeţ a căutat pe cineva care a putut să asiste la acest ultim consiliu prezidat de Lenin. Fără nicio îndoială: Sverdlov, Dzerjinski.

Probabil: Petrovski şi Vladimirski (de la Ceka), Stucika (de la Comisariatul de Justiţie). Posibil: V. Schmidt. Acesta a fost tribunalul care l-a condamnat pe ţar. Cât priveşte pe Goloşciokin, acesta se întorsese pe 12 iulie la Ekaterinburg în aşteptarea ultimului semnal trimis de Moscova. Sverdlov a fost cel care a transmis ultima instrucţiune a lui Lenin. Iar Iakob Iurovski, un ceasornicar, fiul unui criminal care fusese deportat în Siberia – unde i s-a născut şi odrasla –, fusese pus, în iulie 1918 în fruntea casei Ipatiev. Acest

Iurovski pusese la cale operaţiunea şi se gândea la mijloacele concrete de a o duce la bun sfârşit (cu ajutorul maghiarilor şi al ruşilor, printre care se găseau Pavel Medvedev, Piotr Ermakov), cât şi la cea mai nimerită formă de a face să dispară cadavrele41. (Să mai semnalăm aici şi concursul dat de P.L. Voikov, comisar la Aprovizionarea pentru regiune, care a furnizat benzina şi acidul sulfuric pentru distrugerea cadavrelor.)

Cum s-au succedat salvele ucigaşe în subsolul casei Ipatiev, care dintre aceste împuşcături au fost mortale, cine erau trăgătorii, nimeni nu a putut, mai târziu, să precizeze, nici chiar executanţii.

Mai apoi „lurovski se lăuda fără reţinere că ar fi fost cel mai bun:

„Glonţul din Coltul meu l-a dat gata pe Nikolai”. „Dar această onoare a avut-o şi Ermakov cu „tovarăşul său Mauser”.

Goloşciokin nu căuta gloria şi cel care i-a răpit-o a fost nătângul de Bieloborodov. În anii ’20 toată lumea ştia că el era asasinul al ţarului, în 1936, într-un turneu la Rostov-pe-Don, în cursul unei Conferinţe a partidului, încă se mai lăuda de la înălţimea tribunei – exact cu un an înainte de a fi el însuşi împuşcat. În 1941 a venit rândul lui

Goloşciokin să fie executat. În privinţa lui lurovski, după

asasinarea ţarului a sosit la Moscova, „a lucrat” un an pe lângă Dzerjinski (deci, tot unde curgea sânge) şi a murit de moarte naturală43.

În fapt, chestiunea privind originea etnică a celor care l-au asasinat pe ţar şi familia sa a planat în mod constant asupra revoluţiei în ansamblul său şi asupra fiecărei întâmplări. Toate participările şi complicităţile, de la asasinarea lui Stolîpin au rănit fără îndoială sentimentele ruşilor. Da, dar ce să spunem atunci despre asasinarea fratelui ţarului, Marele duce Mihail Alexandrovici? Cine i-a asasinat? Andrei Markov, Gavril Miasnikov, Nikolai Jujkov, Ivan

Kolpaşcikov – în mod clar, toţi aişi.

Aici, fiecare trebuie – şi încă în ce măsură! – să-şi pună întrebarea: mi-am luminat poporul cu o rază cât de mică de bine sau l-am afundat în întuneric cu toată forţa răului?

Iată deci ce se poate spune despre călăii revoluţiei. Dar despre victime, ce putem spune? Ostatici şi prizonieri la grămadă – împuşcaţi, înecaţi în barje supraîncărcate. Ofiţerii erau ruşi; nobilii – în majoritate ruşi; preoţii – ruşi; membrii zemstvelor – ruşi. Iar ţăranii care fugeau de înrolarea în Armata Roşie, prinşi prin păduri, erau tot ruşi. Iar acea intelighenţie rusă de o înaltă valoare morală, antisemită

— A avut parte tot de o moarte tragică şi de subsoluri însângerate.

Dacă am putea astăzi să le regăsim numele şi să facem lista, începând cu septembrie 1918 cu numele tuturor celor împuşcaţi şi înecaţi în cursul primilor ani ai puterii sovietice, dacă am putea face statistici, am fi surprinşi să constatăm că revoluţia nu şi-a manifestat caracterul ei internaţionalist, ci pur şi simplu caracterul său antistav

(de altfel, în conformitate cu visurile lui Marx şi Engels.)

Şi tocmai acest lucru a întipărit această pecete profundă şi crudă pe faţa revoluţiei. Este lucrul care o defineşte cel mai bine:

pe cine a exterminat, ducând cu ea morţii pentru vecie, fără drum de întoarcere, departe şi de această sordidă revoluţie şi de acest nefericit pământ şi de trupul acestui popor rătăcit?

*

În toate aceste luni, Lenin era foarte preocupat de climatul tensionat care se instaurase în jurul problemei evreieşti. Încă din aprilie 1918, Consiliul comisarilor poporului al oraşului Moscova şi al regiunii Moscova publicase în Izvestia44 (deci pentru o audienţă mai largă decât regiunea Moscovei) o circulară adresată

Sovietelor „asupra chestiunii propagandei antisemite duse de iniţiatorii de pogromuri", unde se evocau „fapte petrecute în regiunea

Moscova amintind de pogromurile antievreieşti" (nu se numea niciun oraş). Se sublinia aici nevoia de a se organiza „şedinţe speciale în cadrul Sovietelor privind chestiunea evreiască şi lupta împotriva antisemitismului", cât şi „mitinguri şi conferinţe". Pe scurt, o întreagă campanie de propagandă. Dar, la drept vorbind, cine era vinovatul numărul unu, cui trebuia să i se frângă cerbicia? Desigur, preoţilor ortodocşi! Primul punct spunea: „Să se dea cea mai mare atenţie propagandei antisemite duse de cler; se vor lua măsurile cele mai radicale pentru a împiedica contrarevoluţia şi propaganda preoţilor" (nu ne întrebăm pentru moment despre ce măsuri era vorba... dar, în realitate, cine le cunoaşte mai bine ca noi?)

Apoi, punctul 2 recomanda „să se recunoască faptul că nu este necesar să se creeze o organizaţie evreiască separată de luptă" (a existat ideea constituirii unei gărzi evreieşti). Punctul 4 încredinţa

Comisariatului pentru Afaceri evreieşti, cât şi Comisariatului de

Război, misiunea de a lua „măsuri preventive de luptă împotriva pogromurilor anti-evreieşti".

În momentul cel mai tensional din acel an 1918, Lenin a înregistrat pe un disc „un discurs special asupra antisemitismului şi a evreilor", în el denunţă „blestemata autocraţie ţaristă care i-a asmuţit mereu pe muncitorii şi pe ţăranii inculţi împotriva evreilor. Poliţia ţaristă, ajutată de moşieri şi capitalişti, a pus la cale în mod conştient pogromuri anti-evreieşti. Ostilitatea împotriva evreilor este puternică doar acolo unde cabala capitalistă a întunecat definitiv mintea muncitorilor şi a ţăranilor... Printre evrei există muncitori şi oameni care cultivă pământul. Aceştia sunt majoritari. Sunt fraţii noştri, oprimaţi asemenea nouă de capitalism, sunt tovarăşii noştri care luptă

împreună cu noi pentru socialism... Ruşine blestematului ţarism!... Ruşine celor ce seamănă duşmănie împotriva evreilor!”

„Înregistrări ale acestui discurs au fost trimise până pe front, transportate prin oraşe şi sate în trenuri speciale de propagandă care brăzdau ţara. Gramofoanele difuzau discursul în cluburi, mitinguri, adunări. Soldaţii, muncitorii şi ţăranii ascultau cuvântarea aprinsă a conducătorului lor şi începeau să înţeleagă ce voia să însemne45”.

Acest discurs, însă, nu s-a publicat la vremea aceea (... prin omisiune voită?); a apărut abia în 1926 (în cartea lui Agurski, tatăl).

Pe 27 iulie 1918 (imediat după execuţia familiei imperiale).

Sovnarkom a promulgat o lege specială asupra antisemitismului:

„Sovietul comisarilor poporului declară că orice mişcare antisemită constituie un pericol pentru cauza Revoluţiei muncitorilor şi a ţăranilor”. În concluzie (cuvintele îi aparţin chiar lui Lenin, susţine

Lunacearski): „Sovnarkom cere tuturor reprezentanţilor Sovietelor să ia măsuri radicale pentru eradicarea antisemitismului. Organizatorii pogromurilor, cei care le propagă vor fi declaraţi în afara legii”. Semnat: VI. Ulianov (Lenin) 46.

Dacă sensul cuvintelor „în afara legii” a putut să le scape pentru moment unora, în lunile Terorii Roşii acesta va deveni limpede, zece ani mai târziu, într-o frază a unui militant comunist – 98

Larin – care, el însuşi, a fost un timp comisar al poporului şi chiar promotorul „comunismului de război”: „a-i scoate «în afara legii»

pe antisemiţii activi, însemna a-i împuşca47”.

Există, însă, faimosul răspuns al lui Lenin dat lui Dimanstein în

1919. Dimanstein „a vrut să obţină de la Lenin oprirea manifestului lui Gorki care conţinea asemenea elogii la adresa evreilor încât se putea crea «impresia că revoluţia se sprijinea doar pe evrei şi, mai ales pe indivizii ieşiţi din pătura mijlocie». Lenin a replicat – am spus-o deja – că, imediat după Octombrie, evreii fuseseră cei care au salvat revoluţia, înfrângând rezistenţa funcţionarilor, şi, prin urmare.

„Părerea lui Gorki era cât se poate de corectă48”. Enciclopedia evreiască nu se îndoieşte nici ea: „Lenin a refuzat să ascundă

manifestul extrem de prosemit a lui M. Gorki, iar acesta a fost difuzat în mare tiraj în timpul războiului civil, în ciuda faptului că risca să devină un atu în mâinile antisemiţilor duşmani ai revoluţiei49”.

Iar aceasta a devenit aşa ceva, desigur, pentru Albi, care vedeau două imagini ce se suprapuneau: cea a iudaismului şi cea a bolşevismului.

Surprinzătoarea indiferenţă (la o privire rapidă!) a liderilor bolşevici faţă de sentimentul popular şi de iritarea crescândă a populaţiei este flagrantă când vedem care a fost partea de contribuţie a evreilor la represiunea dusă împotriva clerului ortodox. Asaltul împotriva bisericilor ortodoxe din Rusia centrală şi mai ales în regiunea Moscovei (care includea câteva provincii) a început în vara lui

1918, asalt care nu a încetat decât în urma revoltelor din parohii.

În ianuarie 1918, muncitorii care construiau fortăreaţa de la

Kronstadt s-au ridicat şi au protestat: comitetul executiv al Partidului, compus „exclusiv din alogeni”, desemnaseră pentru pază, ca miliţieni, nişte... preoţi ortodocşi, în timp ce „niciun rabin, niciun mollah musulman, niciun preot catolic, niciun pastor protestant nu a fost folosit”. (Să notăm în trecere că până şi în această mică insulă fortificată „a închisorii popoarelor” existau lăcaşuri de cult pentru toate confesiunile...)

Un text intitulat, în derâdere, „Şo, pe evrei!” apărut chiar şi în

Pravda, un apel al muncitorilor din Arhanghelsk către „muncitorii şi ţăranii ruşi conştienţi de soarta lor”, în care se putea citi: „sunt profanate, murdărite, jefuite” – „doar bisericile ortodoxe, niciodată vreo sinagogă... Moartea pricinuită de foame şi de boli răpeşte sute de mii de vieţi nevinovate printre ruşi”, în timp ce „evreii nu mor nici de foame şi nici de boală31” (în cursul verii lui 1918 a mai existat şi o chestiune, de natură criminală, legată de antisemitism la biserica Vasili Blajennîi din Moscova...”).

Ce nebunie din partea militanţilor evrei de a se fi amestecat în această cruntă represiune exercitată de bolşevici împotriva ortodoxiei,

mult mai crudă decât împotriva celorlalte confesiuni, la persecutarea preoţilor, la această dezlănţuire, în presă, a sarcasmelor la adresa lui Hristos! Condeiele ruseşti au făcut, şi ele, exces de zel:

Demian Bednîi (Efim Pridvorov), spre exemplu. Şi nu a fost singurul. Da. evreii ar fi trebuit să stea deoparte.

La 9 august 1919, patriarhul Tihon îi scria preşedintelui

VŢIK Kalinin (trimiţând şi o copie preşedintelui Sovnarkorn-ului.

Ulianov-Lenin) pentru a cere înlăturarea magistratului instructor

Şpiţberg, însărcinat cu „problemele” Bisericii: „un om care insultă în mod public credinţa religioasă a oamenilor, batjocoreşte şi ia în derâdere pe faţă gesturile rituale, care, în prefaţa cărţii Ciuma religioasă (1919), îl face pe Iisus Hristos în toate chipurile nemaipomenite, rănind adânc sentimentul meu religios52”. Textul a fost transmis Micului Sovnarkom de unde, la 3 septembrie, a venit următorul răspuns: „se va clasa plângerea cetăţeanului Belavin (patriarhul Tihon) fără a se da curs53”. Kalinin, însă, revine şi trimite o scrisoare secretă comisarului de Justiţie, Krasikov, pentru a-i spune că după părerea sa ar trebui, „din considerente practice şi politice... să fie schimbat Şpiţberg cu altcineva”, dat fiind că „auditoriul la tribunal este cu adevărat în majoritate ortodox” şi prin urmare trebuie „să privăm mediile religioase... de principalul lor motiv de revanşă etnică54”.

Ce ar fi de spus despre profanarea odoarelor? Cum ar putea masele populare să înţeleagă un ultraj atât de bine pus la punct, atât de provocator? «„Ar fi putut ei ruşii, ortodocşii să facă asemenea lucruri?” se zicea prin toată Rusia. „Toate astea le-au pus la cale evreii. Asta nu le face nici bine nici rău, lor, cei care l-au răstignit pe Hristos” 55». Şi cine este responsabil de această stare de spirit, dacă nu puterea bolşevică ce oferea poporului spectacole de o asemenea sălbăticie?

S, Bulgakov, care urmărea cu atenţie ce se petrecea cu ortodoxia sub bolşevici, scria în 1941: în URSS, persecuţia creştinilor „a depăşit în violenţă şi amplitudine toate celelalte persecuţii anterioare cunoscute în istorie. Desigur, nu trebuie să le imputăm totul evreilor,

dar nici nu trebuie să le minimalizăm influenţa36”. – „S-au manifestat în sânul bolşevismului, mai cu seamă, forţa voinţei şi energia iudaismului”. – Contribuţia evreilor la bolşevism este, din păcate, nemăsurat de mare. Şi este înainte de toate păcatul iudaismului împotriva lui bene-Israel… Nu este „sfântul Israel”, ci puternica voinţă a iudaismului care, la putere, s-a manifestat în bolşevism şi în zdrobirea poporului rus”. „Deşi decurgea din programul ideologic şi practic al bolşevismului, fără distincţie de naţionalitate, persecutarea creştinilor îşi afla actorii cei mai zeloşi printre

„Comisarii” evrei din ateismul militant”, şi faptul de a fi pus un

Gubelman-Iaroslavski în fruntea Uniunii celor Fără Dumnezeu însemna a comite „în faţa întregului popor rus ortodox un act de…

neruşinare religioasă57”.

O altă obrăznicie făţişă: aceea de a reboteza oraşe şi locuri. Obicei mai puţin evreiesc şi mai mult tipic sovietic. Dar putem afirma că, pentru locuitorii din Gacina, noul nume al oraşului – Trotk – nu avea o rezonanţă străină? La fel pentru Pavlovsk, devenit Slutk… Uritki dă numele său pieţei Palatului, Vorovski, pieţei Isaac, Volodarski, străzii

Turnătorilor, Nahimson îşi dă numele străzii Sfântul Vladimir, Roşal cheiului Amiralităţii, iar pictorul de mâna a doua Isaac Brodski îşi dă numele atât de frumoasei străzi Sfântul Mihail…

Nu mai ştiau cine sunt, li se urcase la cap. Prin Rusia nesfârşită, faptele de acest fel continuă: Elisabetgrad devine Zinovievsk… şi se merge cu multă îndrăzneală! Oraşul unde a fost ţarul asasinat ia numele asasinului: Sverdlovsk.

Este evident că în conştiinţa naţională rusă ideea unei revanşe naţionale din partea evreilor bolşevici era prezentă încă din 1920

fiindcă figura chiar în documentele guvernului sovietic (aceasta i-a servit de argument lui Kalinin).

Desigur, respingerea argumeniată a lui Pasmanik avea o ţintă precisă: „Pentru persoanele răuvoitoare şi mărginite, totul este cât se poate de limpede – kakal-uf s-a hotărât să cucerească Rusia;

sau: iudaismul revanşard este cel care face toate acestea,

întrucât își reglează conturile cu Rusia pentru umilințele îndurate în trecut58”. Desigur, nu în felul acesta am putea explica victoria și menținerea la putere a bolșevicilor. Dar: dacă pogromul din 1905 mai este viu în memoria familiei tale și dacă, în 1915, ți-au fost alungați frații de sânge cu lovituri de cravașa din teritoriile din Vest, poți foarte bine ca trei, patru ani mai târziu să dorești să te răzbuni cu o lovitură de cravașa sau un glonț de revolver. Nu vom încerca să știm dacă evreii comuniști doreau în mod conștient să se răzbune pe Rusia făcând praf și pulbere, distrugând patrimoniul rus, dar a nega în totalitate acest spirit de răzbunare ar însemna să negăm orice relație dintre inegalitatea în drepturi sub țar și participarea evreilor la bolșevism, relație evocată în mod constant.

Și iată cum I.M. Biekerman, confruntat „cu faptul participării nemăsurate a evreilor la opera de distrugere barbară”, cu cei care le recunosc evreilor dreptul de a se răzbuna pentru persecuțiile din trecut, le răspunde argumentând acest drept: „Răspunderea pentru zelul distructiv a coreligionarilor noștri este aruncată pe umerii statului, care, prin jignirile și persecuțiile sale i-ar fi împins pe evrei să ia parte la revoluție”. Ei bine, nu, zice el, întrucât „un individ se distinge de un altul prin modul în care reacționează la răul ce i s-a făcut, și tot astfel se întâmplă și cu colectivitățile umane”.

Mai târziu, în 1939, aruncând o privire asupra destinului sub norii negri ai noii ere care se anunța, același Biekerman scria:

„Marea diferență dintre evrei și lumea care îi înconjoară era aceea că nu puteau fi decât nicovala, niciodată ciocanul60”.

Nu pot aprofunda în această lucrare limitată marile destine istorice, dar asupra acestui punct îmi exprim o rezervă: poate că așa a

<notă>

— Fost organ de conducere al Comunității evreiești.

</notă>

fost de când e lumea lume, însă, începând cu 1918, în Rusia, și timp de încă vreo cincisprezece ani, evreii care au aderat la revoluție au servit și de ciocan – cel puțin o mare parte din ei.

Intervine aici, în recenzia noastră, vocea lui Boris Pasternak. În

cartea sa Doctor Jivago, scrie, este adevărat că după cel de al doilea război mondial, deci după Cataclismul care s-a abătut, zdrobitor şi sinistru, asupra evreilor din Europa şi care a bulversat întreaga noastră viziune asupra lumii – dar, chiar în roman, se pune problema anilor de revoluţie –, vorbeşte despre „acest mod pudic, de tip sacrificiu, de a sta deoparte, care nu zămisleşte decât nefericire", despre „fragilitatea şi incapacitatea lor [evreii] de a lovi".

Totuşi, nu aveam amândoi, şi unul şi celălalt, în faţa ochilor aceeaşi ţară – desigur la vârste diferite, dar am trăit aici aceiaşi ani

'20 şi '30? Contemporanul acelor ani rămâne mut de uimire: să nu fi văzut (cred eu) Pasternak ce se petrecea? Părinţii săi, tatăl – pictor, mama sa – pianistă, aparţineau mediului evreiesc foarte cultivat, trăind în perfectă armonie cu inteligheţia rusă. El însuşi a crescut într-o tradiţie deja foarte bogată, tradiţie care i-a făcut pe fraţii Rubinstein, pe emoţionantul Levitan, pe subtilul Gherşenzon, pe filosofii Frank şi Şestov să se ataşeze de Rusia şi de cultura sa... Este posibil că această alegere lipsită de ambiguitate, acest perfect echilibru între viaţa şi slujbele lor, să-i apară lui Pasternak drept norma, în timp ce diferenţele monstruoase, înspăimântătoare în raport cu această normă să nu-i fi sărit în ochi.

În schimb, aceste diferenţe au pătruns în câmpul vizual al altor mii de oameni. Astfel, martor al acelor ani, Biekerman scrie: „Participarea prea vădită a evreilor la saturnaliile bolşevicilor atrage asupra noastră privirile ruşilor şi ale celor din lumea întreagă61".

Nu, evreii nu au fost marea forţă motrice a loviturii de stat din

Octombrie. Aceasta, în ultimă instanţă, nu le aducea nimic, întrucât Revoluţia din Februarie le acordase deja o deplină şi totală libertate. Dar, după ce a avut loc lovitura, abia atunci tânăra generaţie laicizată a schimbat rapid macazul şi s-a lansat, fără să se gândească prea mult, în galopul infernal al bolşevismului.

Este foarte limpede că nu meditatorii particulari într-ale legii evreieşti au produs aceasta. Dar partea raţională a poporului rus s-a lăsat supusă de minţile înfierbântate. Astfel a devenit renegată aproape o generaţie întreagă. Iar cursa începuse.

G. Landau a căutat motivele care au făcut ca tânăra generaţie să intre în tabăra noilor învingători. Acesta scrie: „Aici intrau în calcul şi ranchiuna faţă de lumea veche, şi excluderea din viaţa politică şi din viaţa rusească în general, cât şi un anumit raţionalism propriu poporului evreu”, şi „o forţă a voinţei care, la fiinţele mediocre, poate lua forma insolenţei şi a arivismului62”.

Unii caută scuze care să servească drept explicaţii: „Condiţiile de viaţă materială de după lovitura de stat din Octombrie au creat un asemenea climat încât evreii au fost constrânşi să treacă de partea bolşevicilor63”. Această explicaţie este larg răspândită:

„42% din populaţia evreiască din Rusia exercita o activitate comercială”. Au pierdut-o, s-au trezit într-o situaţie fără ieşire – încotro s-o pornească? „Pentru a nu muri de foame au fost constrânşi să-şi ia slujbe pe lângă guvern, fără să aleagă prea mult ce fel de muncă li se cerea”. A fost absolută nevoie să intre în aparatul sovietic unde „numărul funcţionarilor evrei, încă de la începutul

Revoluţiei din Octombrie, era foarte ridicat”.

Nu aveau ieşirel Dar zecile de mii de funcţionari ruşi care au refuzat să servească bolşevismul aveau unde să meargă? Mureau de foame? Dar cum trăiau ceilalţi? Cu atât mai mult cu cât ei primeau ajutoare alimentare din partea organismelor cum era Joint.

OPT*, finanţate de evreii înstăriţi din Occident. Înrolarea în Ceka nu a constituit niciodată singura ieşire. Exista şi o alta: a nu o face, a rezista.

Rezultatul, conchide Pasmanik, este că „bolşevismul a devenit, pentru evreii înfometaţi din oraş, o meserie egală celorlalte anterioare – croitor, intermediar, spiţer65”.

Dar dacă este aşa, se mai poate spune, după şaptezeci de ani, cu toată conştiinţa: pentru cei „care nu voiau să emigreze în Statele

Unite şi să devină americani, care nu voiau să emigreze în Pales

<notă>

— Obşcestvo Remeslennogo Truda sude evreiev: Asociaţia meşteşugărească a evreilor.

</notă>

tina pentru a rămâne evrei, pentru aceştia singura ieşire era comunismul66”? încă o dată – singura ieşire!?

Tocmai asta se numeşte a-ţi nega răspunderea istorică!

Alte argumente au mai multă substanţă şi greutate: „Un popor care a avut parte de asemenea persecuţii” – şi asta de-a lungul întregii istorii – „nu putea, în marea sa majoritate să nu devină purtătorul doctrinei revoluţionare şi internaţionaliste «socialismului”, întrucât aceasta „dădea adepţilor săi evrei speranţa de a numai f, niciodată nişte pana” pe acest pământ şi nici în „himerica Palestina a marilor străbuni”. Mai departe: „Încă din timpul războiului civil şi imediat după, s-au arătat mai puternici în concurenţa cu nou parveniţi provenit! din populaţia băştinaşă, umplând un mare număr de goluri pe care revoluţia le crease în societate… În telul acest majoritatea au rupt cu tradiţia naţională şi spirituala, după care toţi cei care voiau să se asimileze, mai ales prima generaţie şi în vremea apariţiei lor masive, au prins rădăcini în straturile relativ superficiale ale unei culturi noi pentru ei

Există totuşi o întrebare: cum este posibil ca „tradiţiile seculare ale acestei antice culturi să se dovedească neputincioase în a contracara entuziasmul fără margini faţa de sloganurile barbare ale revoluţionarilor bolşevici68”. Când „socialismul, companionul revoluţiei s-a abătut asupra Rusiei, pe valul devastator nu au fost luaţi doar evreii aceia, numeros, şi dinamici, ci şi restul poporului evreu s-a trezit lipsit de orice idee de rezistenţă şi invitat să privească cele ce se întâmplau cu o simpatie perplexă, întrebându-se, neputincios ce urma să rezulte69”. Cum se face că „în toate mediile societăţii evreieşti, revoluţia a fost primită cu entuziasm, un entuziasm inexplicabil când se ştie din câte dezamăgiri este făcută istoria acestui popor”? Cum „a putut poporul evreu, raţionalist şi lucid, să se lase îmbătat de frazeologia revoluţionara.

D S Pasmanik îi evocă în 1924 pe „acei evrei care proclamau sus şi tare legătura genetică dintre bolşevism şi iudaism, care se lăudau în mod deschis cu sentimentele de simpatie pe care masa poporului evreu le nutrea faţă de puterea comisarilor. În acelaşi timp, Pasmanik

însuşi releva „punctele care pot, într-un prim început, să pună bazele unei apropieri între bolşevism şi iudaism...

Acestea sunt: grija faţă de fericirea pe pământ şi cea a justiţiei sociale... Iudaismul a fost primul care să pună pe primul loc aceste două mari principii72”.

Citim într-un număr al ziarului londonez Jewish Chronicle din

1919 (când revoluţia încă nu se răcise) o dezbatere interesantă asupra acestei chestiuni. Corespondentul permanent al acestui ziar, un anume Mentor, scrie că nu se cuvine ca evreii să pretindă că nu au nicio legătură cu bolşevicii. Astfel, în America, rabinul şi doctorul

Juda Magnes i-a susţinut pe bolşevici, ceea ce înseamnă că nu considera bolşevismul ca fiind incompatibil cu iudaismul71. În săptămâna următoare mai scrie: bolşevismul este în sine un foarte mare rău, dar, paradoxal, reprezintă şi speranţa umanităţii. Revoluţia franceză a fost, şi ea, sângeroasă, dar a fost totuşi justificată de

Istorie. Evreul este idealist prin natura sa şi nu-i de mirare, ci este chiar logic că a crezut în promisiunile bolşevismului. „Există destulă materie pentru a reflecta în chiar bolşevismul însuşi, ca fapt, în aderarea a numeroşi evrei la bolşevism, în faptul că idealurile bolşevismului, în multe puncte, le întâlnesc pe cele ale iudaismului

— Din care un mare număr au fost preluate de întemeietorul creştinismului. Evreii care gândesc trebuie să examineze toate acestea cu multă grijă. Trebuie să fii nebun ca să nu vezi în bolşevism decât aspectele sale respingătoare74...”

Totuşi, iudaismul nu este înainte de toate recunoaşterea Dumnezeului unic? Or, numai acest lucru este suficient să-l facă incompatibil cu bolşevismul care îl neagă pe Dumnezeu!

Mereu în căutarea motivelor care au permis o atât de largă participare a evreilor la aventura bolşevică, I. Biekerman scrie:

„În faţa faptelor ar trebui să ne îngrijorăm cu privire la viitorul poporului nostru – dacă nu am şti că dintre toate contagierile, cea mai rea este cea a cuvintelor. De ce s-a dovedit conştiinţa evreiască atât de receptivă la această contagiere? Ar trebui mult timp pentru a dezvolta această chestiune aici”. Cauzele rezidă „în ideile moştenite din timpuri

străvechi, care îi predispun pe evrei în a se lăsa contaminaţi de ideologie, fie ea chiar nulă şi subversivă75”.

S. Bulgakov scrie şi el: „Faţa pe care o arată iudaismul în bolşevismul rus nu este deloc adevărata faţă a lui Israel... Ea este dovada, chiar în sânul lui Israel a unei stări de teribilă criză spirituală care poate duce la bestialitate76”.

Cât priveşte argumentul conform căruia evreii din Rusia s-au aruncat în braţele bolşevicilor din cauza jignirilor suportate în trecut, trebuie să-l confruntăm cu alte două lovituri de forţă comuniste survenite în acelaşi timp cu a lui Lenin, în Bavaria şi Ungaria. Citim în I. Levin: „Numărul de evrei care servesc regimul bolşevic este, în aceste două ţări, foarte mare. În Bavaria, găsim printre comisari pe evreii E. Levin, M. Levin, Axelrod, pe ideologul anarhist Landauer, Ernst Toller”. „Proporţia evreilor care au ajuns în fruntea mişcării bolşevice din Ungaria este de 95%... Or, situaţia evreilor pe planul drepturilor civice era excelentă în Ungaria, unde de mult timp nu mai exista nicio îngrădire. În domeniul cultural şi economic, evreii ocupau o asemenea poziţie încât antisemiţii puteau vorbi chiar de o acaparare din partea acestora77”.

Am putea adăuga aici remarca unui eminent publicist evreu din

America. El scrie că evreii din Germania „au prosperat şi au ajuns la o poziţie înaltă în societate78”. Să nu uităm, legat de aceasta, că fermentul rebeliunii care a stat la baza loviturilor de forţă – despre care vom vorbi în capitolul 16 – fusese introdus de către bolşevici prin intermediul „prizonierilor repatriaţi” doldora de propagandă.

Ceea ce i-a unit pe toţi aceşti rebeli – chiar mai târziu, peste mări şi ţări – este o răbufnire de internaţionalism revoluţionar dezlănţuit, un elan către revoluţie, revoluţia mondială şi „permanentă”. Succesul rapid în administraţia bolşevică nu a putut fi ignorat în Europa şi în Statele Unite. Chiar mai rău: au fost admiraţi! în momentul trecerii de la Februarie la Octombrie, opinia publică evreiască din

America nu a încetat să vadă cu multă simpatie revoluţia rusă.

*

Între timp, bolşevicii îşi duceau cu grijă operaţiunile financiare

din străinătate, în principal via Stockholm. De la întoarcerea lui

Lenin în Rusia, le parveneau subsidii secrete de provenienţă germană prin Nia Banken a lui Olof Aschberg. Acest lucru nu excludea susţinerea financiară a unor bancheri ruşi, cei care, de frica revoluţiei, îşi găsiseră refugiu în străinătate, preschimbându-se în susţinători benevoli ai bolşevicilor. Un cercetător american.

Anthony Sutton, a găsit (după o jumătate de secol) nişte documente de arhivă şi ne spune că dacă dăm crezare unui raport trimis în 1918 la Departamentul de Stat de către ambasadorul Statelor

Unite la Stockholm, «printre aceşti „bancheri bolşevici" îl regăsim pe Dmitri Rubinstein, de tristă notorietate, pe care Revoluţia din

Februarie l-a scos din închisoare şi care s-a refugiat la Stockholm devenind agentul financiar al bolşevicilor». „Îl mai găsim şi pe

Abram Jivotovski, o rudă a lui Troţki şi a lui Lev Kamenev". Printre sindicalişti se aflau „Denisov, de la fosta Bancă a Siberiei.

Kamenka de la Banca Azov-Don şi Davidov de la Banca de Comerţ exterior. Alţi „bancheri bolşevici": Grigori Lessin, Ştifter.

Iakov Berlin şi agentul lor, Isidor Kohn79".

Aceştia părăsiseră Rusia. Alţii, invers, părăseau America pentru a reveni în ţară. Erau nişte strigoi, toţi „revoluţionari" (unii de mult timp, alţii de dată mai recentă) care visau să edifice în sfârşit şi să întărească Lumea Nouă a Fericirii universale. Am vorbit despre aceasta în capitolul 14. Veneau, traversând oceanele, plecând din portul New York spre a merge spre Est, sau din portul San

Francisco în direcţia Vestului, unii foşti supuşi ai Imperiului rus, alţii pur şi simplu cetăţeni americani. Oameni entuziaşti care nu ştiau o boabă ruseşte.

În 1919, A.V. Târkova-Williams a scris într-o lucrare apărută în Anglia: „Sunt puţini ruşi printre conducătorii bolşevici, puţini oameni impregnaţi de cultură rusă şi preocupaţi de interesele poporului rus… în afara unor cetăţeni străini, bolşevismul a recrutat emigranţi care au petrecut ani îndelungaţi dincolo de frontiere. Unii nu fuseseră

niciodată în Rusia. Printre ei mulţi evrei.

Aceştia vorbeau rău ruseşte. Naţiunea a căror stăpâni deveniseră le era străină şi, în plus, se comportau ca nişte invadatori într-o ţară cucerită”. Iar dacă, în Rusia ţaristă, „evreii erau excluşi din toate posturile oficiale, dacă şcolile şi serviciile statului le erau închise, în schimb, în Republica sovietică, toate comitetele şi comisariatele erau pline de evrei. Adesea îşi preschimbau numele evreiesc într-unul rusesc... dar această mascaradă nu înşela pe nimeni80”.

În acelaşi an 1919, în cursul Audierilor în Senat ale Comisiei

Overmen, un profesor universitar din Illinois, P.B. Dennis, sosit în

Rusia în 1917, declara că după opinia sa – „o părere care se alătura a altor americani, englezi, francezi... – aceşti oameni au desfăşurat în Rusia o cruzime, o ferocitate extreme în represiunea lor împotriva burgheziei” (cuvântul este folosit aici fără nuanţă peiorativă, în sensul său primar: locuitori ai oraşelor). Sau „Printre cei care au dus «o propagandă asasină» în tranşee şi în spatele frontului, existau unii care cu un an, doi mai înainte [adică în 1917 – 1918], încă mai trăiau la New York81”.

În februarie 1920, Winston Churchill îşi exprima părerea în paginile lui Sunday Herald. Într-un articol intitulat „Sionism contra bolşevism: bătălie pentru sufletul poporului evreu”, scria: „Noi vedem astăzi această companie de personalităţi remarcabile, ieşite din clandestinitate, din subsolurile marilor oraşe ale Europei şi Americii care a înşfăcat de păr şi a sărit la gâtul poporului rus, impunându-se ca stăpână de necontestat a imensului Imperiu rus82”.

Găsim multe nume cunoscute printre aceşti oameni reîntorşi de dincolo de ocean. Iată-l pe M.M. Gruzenberg: mai înainte stătuse în Anglia (unde l-a cunoscut pe Sun-Yat-sen), apoi a trăit mult în

Statele Unite, la Chicago, unde „organizase o şcoală pentru emigraţi” şi îl regăsim în 1919 consul general al RSFSR în Mexic

(ţară în care revoluţionarii îşi puneau mari speranţe: Troţki va debarca aici...), apoi, în acelaşi an, îşi are locul în organele centrale ale Kominternu-lui. Funcţionează în Scandinavia, în Suedia.

Este arestat în Scoţia. Reapare în China în 1923 sub numele de

Borodin cu o întreagă echipă de spioni: este „consilierul politic principal al Comitetului executiv al Komintang-ului”, rol care îi permite să favorizeze cariera lui Mao-Tze-Dun şi Ciu-În-Lai. Totuşi, bănuind că Borodin-Gruzenberg se dedă la un lucru subver

<notă>

— Este vorba de personajul din Condiţia umană de Andre Malraux.

</notă>

siv, Cian-Kai-şek îl alungă din China în 1927. Reîntors în URSS, petrece fără probleme anul 1937. În timpul războiului cu Germania îl regăsim redactor-şef la Biroul de informaţii sovietic alături de

Dridzo-Lozoski. Va fi împuşcat în 195153. (À-propos de evreii bolşevici împuşcaţi în anii ’30, vezi infra, capitolul 19.)

Printre ei îl găsim şi pe Samuel Agurski, care a devenit unul dintre conducătorii Bielorusiei. Arestat în 1938, va executa o pedeapsă de deportare. (Este tatăl regretatului M. Agurski, dispărut prematur, care nu a urmat, nici pe departe, acelaşi drum ca părintele său*!) 84 Să-l cităm şi pe Solomon Şlepak, membru influent al Kominternului, care se întoarce în Rusia prin Vladivostok unde ia parte la asasinate, pleacă mai apoi în China pentru a încerca să-i atragă atenţia lui Sun-Yat-sen într-o alianţă cu comunismul. Fiul său Vladimir va trebui să se smulgă, nu fără zgomot, capcanei în care căzuse tatăl său în drumul său în căutarea viitorului luminos al comunismului85. Istorii ca aceasta, dar şi mai paradoxale, se numără cu sutele.

Revenim şi asupra demolatorilor culturii evreieşti „burgheze”.

Printre aceştia, colaboratorii lui S. Dimanstein în cadrul Comisariatului european: eserul Dobkovski, Agurski (citat mai sus) dar şi

„Kantor, Shapiro, Kaplan, vechi anarhişti emigraţi şi reveniţi de la

Londra şi New York”. Obiectivul Comisariatului era să creeze un

„Centru al mişcării comuniste evreieşti”. În august 1918, noul ziar comunist în idiş Emes (Adevărul) anunţa: „Revoluţia proletară a

început pe uliţa evreilor”. A urmat imediat o campanie împotriva heclers-ilor, acei „Talmud-Tora”... în iunie 1919, contrasemnată de S. Agurski şi Stalin, s-a proclamat dizolvarea Biroului central al comunităţilor evreieşti86, care reprezentau fracţiunea conservatoare a iudaismului, cea care nu se aliniase de partea bolşevicilor.

*

Nu este mai puţin adevărat că evreii socialişti nu erau atraşi în special de bolşevici. Numai că se pune problema: unde erau cele

<notă>

— Colaborator la culegerea: Glasuri sub ruine, publicată de Alexandr

Soljeniţîn în 1974.

</notă>

lalte partide, ce se întâmplase cu ele? Ceea ce a permis Partidului bolşevic să ocupe o poziţie exclusivă a fost dezintegrarea vechilor partide politice evreieşti. Bundul, sioniştii socialişti şi sioniştii

Poalei se împărţiseră, iar liderii lor intraseră în tabăra învingătorilor renegând idealurile socialismului democratic – oameni caM.

Rafes, M. Frumkina-Ester, A. Weinstein, M. Litvinov87.

Este posibil? Chiar Bundului, această organizaţie arhibelicoasă căreia nici măcar poziţiile lui Lenin nu-i conveneau, care se arăta atât de intransigentă asupra principiului autonomiei culturale şi naţionale a evreilor? Ei bine, da, nici chiar Bundului! „După instaurarea puterii sovietice, conducerea Bund în Rusia s-a scindat în două grupuri (1920): la dreapta care, în mare majoritate, a emigrat, şi la stânga, cea care a trecut la lichidarea Bundului (1921), aderând în mare parte la Partidul bolşevicilor88”. Printre vechii membri Bund, să-l citām pe eternul David Zaslavski, cel care, decenii întregi, îşi va pune scrisul în serviciul lui Stalin (va fi însărcinat să-i stigmatizeze pe Mandelştam şi Pastemak.) Mai sunt şi fraţii Leplevski, Israel şi Grigori (unul, încă de la început, se va face agent Ceka şi va rămâne aici până la sfârşitul zilelor sale, celălalt va ocupa, încă din 1920, un post înalt în NKVD, apoi va fi vice-comisar al poporului, preşedinte al Micului Sovnarkom al

RSFSR, apoi procuror general adjunct al URSS (1934 – 39). Va fi victima represiunii din 1939. Solomon Kotliar, promovat imediat

Prim secretar al comitetului provinciei Orenburg, Vologoda, Tver, al Comitetului regional Oriol. Sau Abram Heifeţ. Acesta revine în

Rusia după Februarie 1917, intră în prezidiul Comitetului principal al Bundului din Ucraina, este membru al Comitetului central al

Bund. În Octombrie 1917 este deja de partea bolşevicilor, iar în

1919 figurează în plutonul fruntaş al Komintern-ului89.

Celor de stânga din Bund vine să li se alăture stânga sioniştilor socialişti şi cei din SERP*; aceştia au intrat încă din 1919 în rândurile

Partidului comunist. Aripa stângă a Poateition a făcut acelaşi lucru în 192 lw. În 1926, după un recensământ intern, în rândurile Partidu

<notă>

— Soţial-evreiskaia rabociaia pârtia: Partidul social muncitoresc evreu.

</notă>

lui se aflau până la două mii cinci sute de vechi membri ai Bundului.

Se înţelege că multora dintre ei le-a venit rândul: „Sub Stalin, majoritatea dintre ei au fost victime ale unor persecuţii crunte91”.

Biekerman spune: «Bundul, care îşi luase rolul de reprezentant

„Al maselor muncitoare evreieşti”, s-a alăturat bolşevicilor cu partea sa cea mai importantă şi mai activă92.»

În memoriile sale, David Azbel încearcă să explice raţiunile acestei adeziuni reflectând asupra exemplului unchiului său, Aron

Isaakievici Weinstein, membru influent al Bundului pe care l-am amintit mai sus: „Înţelesese înaintea tuturor celorlalţi că Partidul său, cât şi celelalte partide socialiste, erau condamnate… Mai înţelesese şi altceva: a supravieţui şi a continua să apere interesele evreilor nu va fi posibil decât trecând de partea bolşevicilor93”.

Pentru câţi dintre ei au fost hotărâtoare motivele 1) a supravieţui, 2) a continua apărarea intereselor evreilor? Provizoriu, şi

unul şi celălalt obiectiv erau atinse.

Vom mai nota şi că după Octombrie celelalte partide socialiste.

S.-R. şi menşevicii care, ştim asta, numărau mulţi evrei în rândurile lor şi la conducere, nu au făcut front comun împotriva bolşevismului. Foarte puţin sensibili la faptul că bolşevicii anulaseră acea Adunare constituantă pe care o întruniseră cu voturile lor, aceştia s-au dat deoparte, au ezitat, s-au reîmpărţit, proclamând fie neutralitate în războiul civil, fie intenţia de a temporiza. Cât despre eseri, aceştia au deschis pur şi simplu bolşevicilor o porţiune din frontul de Est şi s-au străduit să demoralizeze spatele Albilor.

Găsim însă evrei şi printre capii rezistenţei împotriva bolşevicilor în 1918. Dintre cele douăzeci şi şase de semnături ale „Scrisorii deschise a prizonierilor din afacerea Congresului muncitoresc", redactată în închisoarea de la Taganka, nu mai puţin de un sfert sunt evreieşti94. Or, bolşevicii erau necruţători faţă de menşevicii de această speţă. În vara lui 1918, R. Abramovici, important lider menşevic, a scăpat de execuţia capitală doar graţie unei scrisori adresate lui Lenin dintr-o închisoare austriacă de Friedrich

Adler, cel care îl ucisese în 1916 pe Primul ministru austriac şi care fusese graţiat. Şi alţii s-au arătat stoici: Grigori Bienstock.

Semion Weinstein. Arestaţi în mai multe rânduri, au sfârşit prin a fi expulzaţi din ţară95.

În februarie 1921, la Petrograd, menşevicii i-au susţinut, desigur, pe muncitorii înşelaţi şi înfometaţi, i-au împins să protesteze şi facă grevă – dar fără o convingere clară. Şi le-a lipsit îndrăzneala de a lua conducerea insurecţiei din Kronstadt. Or, acest lucru nu i-a pus deloc la adăpost de represiune.

Cunoaştem destui menşevici trecuţi în rândurile bolşevicilor, care au schimbat o etichetă de partid pentru o alta. Aceştia sunt:

Boris Maghidov (a devenit şeful secţiei politice a armatei a 10-a, apoi al întregului Donbass, secretar al comitetelor de provincie Poltava, Samara, instructor la Comitetul central); Abram

Deborin, adevărat transfug (s-a căţărat repede pe treptele unei cariere de „profesor roşu", împuindu-ne capul cu Materialismul

dialectic şi Materialismul istoric...); Alexandru Goihbarg (membru al Comitetului revoluţionar al Siberiei, acuzator public în procesul miniştrilor lui Kolceak, membru al colegiului Comisariatului pentru Justiţie, apoi preşedinte al Micului Sovnarkom). Unii au rezistat un timp, până la arestarea lor, cum a fost cazul lui 1.

Liahovetki-Maiski96; ceilalţi, în număr foarte mare, au fost curând reduşi la tăcere, încă de la procesul imaginarului „Birou unificat al menşevicilor" din 1931 (unde îl regăsim pe Ghimmer-Suhanov care concepuse strategia Comitetului executiv în martie 1917).

S-a organizat o razie de proporţii prin toată Uniunea pentru a-i prinde.

Au fost transfugi şi la S.-R. Iakob Lifehitz, spre exemplu.

(vice-preşedinte al Ceka din Cernigov în 1919, apoi din Harkov, pe urmă preşedinte al Ceka din Kiev şi, în culmea unei cariere rapide, vice-preşedinte al GPU din Ucraina). Au fost şi de la comuniştii anarhişti. Cel mai celebru fiind Lazar Kogan (Secţia specială a armatelor, adjunctul şefului armatelor de la VeCeka în 1930 – înalt responsabil al Gulag-ului iar, în 1931, şeful şantierului de la Marea Albă a NKVD). Întâlnim biografii extrem de sinuoase. Ilia

Kit-Viitenko, locotenent în armata austriacă, făcut prizonier de ruşi şi, din momentul în care bolşevicii se aflau la putere, îşi ia gradele în cadrul Ceka-GPU, apoi în armată, iar în anii '30 este unul din reformatorii Armatei Roşii. Apoi la mititica timp de douăzeci de ani97!

Dar ce s-a întâmplat cu sioniştii? Să ne reamintim: în 1906 au spus şi au proclamat că nu puteau rămâne deoparte în lupta ruşilor împotriva jugului Autocraţiei, angajându-se activ în lupta respectivă. Ceea ce nu i-a împiedicat deloc ca în mai 1918 (când jugul apăsa tot atât de greu) să declare că, în chestiunile de politică internă rusă, vor fi neutri, „foarte clar în speranţa de a evita riscul".

ca bolşevicii „să nu-i acuze" de a fi contrarevoluţionari98". Într-un prim timp treaba a mers. De-a lungul întregului an 1918 şi în primele şase luni ale lui 1919, bolşevicii i-au lăsat liniştiţi. Au mai putut, în vara lui 1918, să ţină la Moscova Congresul panrus al

comunităţilor evreieşti, iar sute de comunităţi au avut „Săptămâna lor palestiniană”; ziarele le apăreau liber şi s-a creat un club al tinerilor.

„Heraluts” 99.

— Dar, în primăvara lui 1919, autorităţile locale au început ici şi acolo să interzică presa sionistă, iar în toamna lui 1919

au fost arestate câteva personalităţi marcante, acuzate că fac „spionaj în favoarea Angliei”. În primăvara lui 1920, sioniştii au organizat la Moscova o Conferinţă panrusă. Rezultatul: toţi participanţii

(90 de persoane) au fost băgate la închisoarea din Butârki. Unii au fost condamnaţi, dar pedeapsa nu s-a aplicat, ca urmare a intervenţiei unei delegaţii sindicale evreieşti sosită din America. „Prezidiul

VeCeka a declarat că organizaţia sionistă era contrarevoluţionară, iar activitatea sa era interzisă pe viitor în Rusia sovietică… Din acest moment, pentru sionişti a început era clandestinităţii100”.

M. Heifeţ, care este un om chibzuit, ne aminteşte în această privinţă următoarele: lovitura de forţă din Octombrie nu a coincis exact, în privinţa datelor, cu declaraţia Balfour care punea bazele statului evreu independent? Ei bine, ce s-a întâmplat?: „O

parte din noua generaţie evreiască a pornit pe calea dată de

Herzl şi Jabotiński, în timp ce cealaltă parte [să precizăm: cea mai mare] a cedat tentaţiei şi a venit să îngroaşe rândurile bandei

Lenin-Trotki-Stalin”. [Exact de ceea ce se temea Churchill.]

„Calea lui Herzl apărea la vremea aceea îndepărtată, ireală, în timp ce aceea a lui Troţki şi Bagritki le permitea evreilor să capete o importanţă imediată şi să devină repede, în Rusia, o naţie egală în drepturi şi chiar privilegiată101”.

Tot transfug, şi nu dintre cei mai mărunţi, Lev Mehlis, din

Poateition. Cariera sa este binecunoscută: la secretariatul lui

Stalin, în comitetul de redacţie al Pravdei, în fruntea sectorului politic al Armatei Roşii, la Comisariatul pentru Apărare şi comisar la

Controlul de Stat. El a fost acela care a făcut să eşueze

debarcarea noastră în Crimeea din 1942. La apogeul carierei sale îl aflăm în

Orgbirou-ul Comitetului central. Cenuşa i-a fost introdusă în zidurile Kremlinului102.

Desigur că a fost şi o parte importantă de evrei din Rusia care nu au aderat la bolşevism: nici rabinii, nici cei care aveau în sarcină transmiterea învăţăturilor, nici marii medici, nicio întreagă masă de oameni destoinici nu au căzut în braţele bolşevicilor.

Târkova scrie în acelaşi pasaj din cartea sa, câteva rânduri mai departe: „Această predominanţă a evreilor în mijlocul liderilor sovietici îi aducea la disperare pe acei evrei ruşi care, în ciuda gravelor nedreptăţi de care au avut parte sub regimul ţarist, priveau Rusia ca pe o patrie-mamă şi ducea existenţa comună a întregii inteligheţe ruseşti, refuzând, în comuniune cu aceasta, orice colaborare cu bolşevicii103”. Dar la vremea respectivă nu aveau nicio posibilitate să se facă auzită public, iar paginile prezente sunt, fireşte, umplute nu de numele lor, ci de ale celor învingători, ale celor care au stăpânit cursul evenimentelor.

Două celebre acte teroriste puse la cale de către evrei împotriva bolşevicilor în 1918 ocupă un loc aparte: asasinarea lui Uritki de către Leonid Karmegiesser şi atentatul împotriva lui Lenin întreprins de Fanny Kaplan. Şi aici, deşi cu sens potrivnic, s-a manifestat vocaţia poporului evreu de a fi mereu printre primii. Probabil că focurile trase asupra lui Lenin ţin de intenţiile esere. Dar, în privinţa lui Karmegiesser (provenind din nobilimea ereditară prin bunicul său, intrase la Şcoala de elevi ofiţeri în 1917. În treacăt fie spus, a fost în relaţii de prietenie cu Esenin), admit explicaţia lui

<notă>

— Socialişti-revoluţionari (S.-R./eseri).

</notă>

Mark Aldanov: în faţa poporului rus şi a Istoriei, era mânat de dorinţa de a opune numelor lui Uritki şi Zinoviev un alt nume evreiesc. Acesta este sentimentul pe care îl exprimă într-un bilet trimis surorii sale în ajunul atentatului, în care spune că vrea să se răzbune pe pacea

de la Brest-Litovsk, că îi este ruşine să-i vadă pe evrei contribuind la instalarea bolşevicilor şi că răzbună şi executarea camaradului său de la Şcoala de artilerie de către Ceka din Petrograd.

Trebuie, totuşi, să precizăm că studii recente au arătat că cele două atentate fuseseră puse la cale în circumstanţe suspecte104.

Există puternice prezumţii că Fanny Kaplan nu a tras deloc asupra lui Lenin, dar că a fost prinsă „pentru a se închide ancheta”. Un vinovat comod, întâmplător. Ar exista şi o ipoteză conform căreia autorităţile bolşevice ar fi creat condiţiile necesare pentru ca acest Karmegiesser să poată trage. Mă îndoiesc mult de acest lucru. De ce şi-ar fi sacrificat bolşevicii copilul iubit, preşedinte al

Ceka? Un lucru, totuşi, ne tulbură: cum se face că mai târziu, în plină Teroare Roşie, când erau puşi la zid, prin toată ţara, mii de prizonieri nevinovaţi, totalmente străini problemelor, întreaga familie Karmegiesser a fost eliberată din închisoare şi i s-a dat voie să emigreze?... Nu recunoaştem aici mâna bolşevică! Sau este vorba de intervenţia unui braţ foarte lung pe lângă instanţele sovietice cele mai înalte? O recentă publicaţie ne aduce la cunoştinţă că rudele şi prietenii lui L. Karmegiesser elaboraseră chiar un plan de atac armat împotriva Ceka din Petrograd pentru a-l elibera pe prizonier, şi că toţi, abia arestaţi, au fost eliberaţi şi au rămas să locuiască la Petrograd fără probleme. O asemenea clemenţă din partea autorităţilor bolşevice se explică probabil prin grija lor de a nu se pune rău cu mediile evreieşti influente din Petrograd. Familia

Karmegiesser îşi păstrase credinţa iudaică, iar mama lui Leonid.

Rosalia Eduardovna, a declarat la un interogatoriu că fiul său trăsese asupra lui Uritki fiindcă acesta „se îndepărtase de iudaism103”.

Dar iată un nume de evreu care, până în prezent, nu a obţinut celebritatea meritată: Alexandr Abramovici Vilenkin, erou al luptei clandestine împotriva bolşevicilor. Angajat voluntar în corpul de husari la vârsta de şaptesprezece ani, în 1914, a fost decorat de patru ori cu Crucea Sfântul Gheorghe, promovat ofiţer, apoi, în ajunul revoluţiei, a devenit căpitan de cavalerie, în 1918 aderă la organizaţia clandestină Uniunea pentru apărarea Patriei şi a Libertăţii.

A fost prins de Ceka în momentul în care, organizaţia fiind descoperită, a întârziat distrugând documente compromiţătoare. Concentrat, inteligent, energic, intransigent faţă de bolşevici, a ştiut să le insufle celorlalţi spiritul de rezistenţă. A fost împuşcat de bolşevici – se înţelege. (Informaţiile despre el provin de la tovarăşul său de arme din clandestinitate din 1918, cât şi de la tovarăşul de celulă din 1919.

Vasili Fiodorovici Klementiev, căpitan în armata rusă106.)

Acestor luptători împotriva bolşevismului, oricare le-au fost motivările, le venerăm memoria ca evrei. Deplângem faptul că au fost atât de puţini, cum puţine au fost forţele albe unite în timpul războiului civil.

*

Un fenomen foarte prozaic şi complet nou vine să întărească forţa bolşevicilor. Aceştia ocupau posturi importante de unde decurgeau numeroase avantaje, cum ar fi faptul de a se bucura, în ambele capitale, de apartamente „goale” eliberate de proprietarii lor.

„De acum” fugiţi. În aceste apartamenteputeau veni să trăiască toate rubedeniile venite din vechea Zonă de rezidenţă. A fost un adevărat

„Exod”! G.A. Landau scrie: „Evreii au urcat treptele puterii şi au ocupat „vârfurile”... Din acest loc, este normal să-şi aducă (aşa cum se întâmplă pretutindeni, în orice mediu) rudele, prietenii, tovarăşii de copilărie... Un proces perfect natural: acordarea de funcţii unor oameni pe care îi cunoşti, în care ai încredere, pe care îi protejezi, sau care pur şi simplu îţi cer favortiri. Acest proces a sporit numărul de evrei din aparatul de stat sovietic107”. Nu vom spune câte rude, câţi apropiaţi a adus Lilina, soţia lui Zinoviev, şi nici câte posturi a împărţit Zinoviev „alor săi”. Ei sunt ceea ce se vede, dar afluxul, care nu a fost remarcat pentru moment, a fost enorm şi priveşte zeci de mii de persoane. Oamenii migrau în masă de la Odessa la Moscova. (Se ştie că însuşi Troţki i-a dat tatălui său, pe care nu îl iubea prea tare, un sovhoz la marginea Moscovei?)

Putem urmări aceste migraţii pe firul biografiilor. Iat-o pe cea a lui David (a nu se confunda cu Mark) Azbel. În 1919, pe când încă mai

era puşti, părăseşte Cernigov-ul natal pentru a veni la Moscova unde locuiau deja două dintre mătuşile sale. A locuit mai întâi la o femeie, Ida, „negustoreasă bogată din Prima Ghildă”, al cărei soţ se întorsese din America, apoi la cealaltă, Liolia, care locuia în Prima Casă a Sovietelor (Naţionalul) cu elita sovietică. Vecinul lor, Ulrich, care se va face cunoscut mai târziu, zicea glumind: „De ce nu se deschide o sinagogă la Naţional, unde locuiesc doar evrei?” O întreagă elită sovietică părăseşte în acele vremuri

Sankt-Petersburg pentru a se instala în cea de a Doua Casă a Sovietelor (Metropol), în a Treia (Seminarul, din strada Bojedomski), în a Patra (pe strada Mohovaia/Vozdvijenka) şi într-a Cincea (pe strada Şeremetievski). Aceşti locatari primesc de la un centra special de distribuţie multe colete: „caviar, brânzeturi, unt, sturion afumat, toate astea nu lipseau niciodată de la masă” (suntem în

1920). „Totul era special, conceput special pentru noua elită: grădiniţe de copii, şcoli, cluburi, biblioteci”. (în 1921 – 22, anul foametei ucigătoare de pe Volga şi a ajutorului din partea ARA, în

„Şcoala lor model, cantina se aproviziona de la fundaţia ARA şi servea mici dejunuri americane: orez cu lapte, ciocolată caldă, pâine albă şi ouă ochiuri”.) Şi „nimeni nu îşi amintea că, în ajun, în sălile de clasă se spunea cu glas tare că burghezia ar trebui luată de gât”. „Ţâncii din casele învecinate îi urau pe cei din „Casele sovietice” şi, la prima ocazie, săreau pe ei”.

A venit NEP. Locatarii de la Naţional au plecat în apartamente luxoase sau pavilioane care mai înainte aparţinuseră unor aristocraţi sau burghezi. În 1921: „Să-ţi petreci vara la Moscova unde te sufoci?” nu, eşti invitat într-o veche clădire aristocratică, astăzi confiscată, din împrejurimile Moscovei. Acolo „toate sunt la locul lor, ca pe timpul foştilor proprietari”... cu diferenţa că în jurul lor se înalţă garduri înalte şi că la intrare se află paznici... Soţiile

<notă>

— American Relief Administration (1918 – 1923): comisia Hoover a ajutat victimele foametei din 1922 din Rusia.

</notă>

comisarilor încep să frecventeze cele mai bune staţiuni din Occident. Vedem dezvoltându-se, ca urmare a penuriei din jur, a sărăciei şi lipsei de alimente, un comerţ pe sub mână şi un întreg trafic de mărfuri. „Cumpărând, pe o bucată de pâine, o cantitate de bunuri de la negustorii care emigrau, mătuşa Ida şi unchiul Misa le vindeau pe sub mână”, devenind astfel „probabil oamenii cei mai bogaţi din toată Moscova”. Totuşi, în 1926, au primit cinci ani de închisoare „pentru contrarevoluţie economică”, la care s-au adăugat, la sfârşitul NEP-ului, zece ani de lagăr108.

Să mai cităm încă ceva: «Când bolşevicii au devenit „guvernul”, tot soiul de indivizi ieşiţi din subproletariatul e\Teu s-au dat cu ei, dorind să-şi primească partea din prăjitură109.» Şi cum comerţul liber şi activitatea privată erau interzise, multe dintre familiile evreieşti şi-au văzut traiul zilnic mult schimbat: „Persoanele de vârstă înaintată au decăzut în majoritate, în timp ce cei mai tineri, debarasaţi de tot „lestul” spiritual şi social, făcând carieră au putut să-i întreţină pe cei mai mari... De unde şi numărul excesiv de evrei în aparatul de stat sovietic”. Să remarcăm: autorul nu justifică acest proces calificându-l de „unică ieşire”, ci constată cu mâhnire aspectul care are importanţă: „Acest proces distructiv nu a întâlnit rezistenţa care ar fi trebuit în mediul evreiesc”, dimpotrivă, a găsit „executanţi voluntari şi un climat de simpatie110”.

În felul acesta numeroşi evrei şi-au făcut intrarea în clasa conducătoare sovietică.

Or, acest proces, oricât de ascuns ar fi fost el, putea trece neobservat de păturile sociale ruseşti defavorizate?

Şi cum putea reacţiona omul de pe stradă? Fie prin porecle:

„Roşa din Sovnarhoz”, „soţul Haicăi de la Ceka”. Sau prin istorioare hazlii, din cele care s-au răspândit prin întreaga Rusie încă de pe la 1918: „Ceai Vâsotki, zahăr Brodski, Rusia Troţki”. Iar în

Ucraina: „Haida, ha, voi cu recolta, şi evreii tot cu troica!”

Începuse chiar să circule pe la colţuri o nouă lozincă: „Sovietele fără evrei!”

Co-autorii culegerii Rusia şi evreii s-au alarmat în 1924: este

limpede că „nu toţi evreii sunt bolşevici şi nu toţi bolşevicii sunt evrei, dar nu avem astăzi nevoie să dovedim partea enormă, participarea zeloasă a evreilor la martinul impus unei Rusii vlăguite de bolşevici. Ceea ce, dimpotrivă, trebuie să încercăm să elucidăm în chip hotărât, este în ce mod această lucrare de distrugere s-a reflectat în conştiinţa poporului rus. Ruşii, până atunci, nu văzuseră evrei la conducere" 1".

Astăzi vedeau la orice pas. Investiţi cu o putere nemiloasă şi fără margini.

„Pentru a răspunde la chestiunea responsabilităţii pe care o are iudaismul în apariţia evreilor bolşevici, trebuie mai întâi să considerăm psihologia ne-evreilor, cea a tuturor ruşilor care au suferit direct atrocităţile comise… Actorii evrei din viaţa publică, dornici să prevină orice nouă tragedie sângeroasă, să-i salveze pe evreii din Rusia de noi pogromuri, trebuie să ţină cont de acest lucru112".

Trebuie „să înţelegem psihologia ruşilor care s-au trezit dintr-odată supuşi autorităţii unei lifte urâcioase, arogante, fruste, sigure pe sine şi obraznice113".

Nu în scopul reglării de conturi trebuie să ne aducem aminte de

Istorie. Nici pentru a relua acuzaţii reciproce, ci pentru a înţelege cum, spre exemplu, s-a putut ca pături importante dintr-o societate evreiască absolut corectă au putut tolera o enormă participare a evreilor la urcarea în forţă (1918) a unui stat care nu era numai insensibil faţă de poporul rus, străin istoriei ruseşti, dar care, pe deasupra, supunea populaţia la toate excesele terorii.

Prezenţa evreilor alături de bolşevici ne face să ne întrebăm nu pentru că ar induce originea străină a acestei puteri. Când evocăm abundenţa de nume evreieşti în Rusia revoluţionară, schiţăm un tablou care nu are nimic inedit: într-adevăr, câte nume germanice şi baltice au figurat timp de un secol şi jumătate, două, în administraţia ţaristă? Adevărata chestiune este: în ce direcţie va lucra această putere?

D. S. Pasmanik ne propune această reflecţie: „Să se întrebe toţi ruşii în stare să gândească: bolşevismul, chiar cu Lenin în fruntea sa, ar fi triumfal dacă în Rusia ar fi existat o ţărănime îndestulată, instruită şi cu pământ? Toţi „înţelepţii Sionului" adunaţi ar fi putut, chiar cu un

Troţki în fruntea lor, să aducă marele haos în

Rusia114?" Are dreptate: n-ar fi putut-o face niciodată.

Dar cei dintâi care trebuie să-şi pună această întrebare ar trebui să fie mai mult evreii decât ruşii. Acest episod al Istoriei ar trebui să-i mai pună pe gânduri încă şi astăzi. Chestiunea pe care o pune participarea masivă a evreilor la administraţia bolşevică şi atrocităţile comise de aceasta ar fi bine să se elucideze într-un spirit de analiză lucidă a Istoriei. Nu se poate eluda problema zicând: sunt nişte gunoaie, renegaţi ai iudaismului, nu avem de ce răspunde pentru ei.

D. S. Şturman are dreptate să-mi amintească cele ce am spus despre liderii comunişti ai oricărei naţiuni: „cu toţii s-au îndepărtat de propriul popor depăşind linia umanului115". Cred acest lucru.

Pasmanik, însă, avea dreptate să scrie în anii '20: „Nu putem să ne limităm şi să spunem că poporul evreu nu răspunde de actele comise de unul sau altul dintre membrii săi. Răspundem pentru

Troţki atât timp cât nu ne desolidarizăm de el116". Or, a te desolidariza nu înseamnă a te îndepărta, ci dimpotrivă, înseamnă a respinge actele, până la capăt şi a trage învăţăminte.

M-am aplecat îndelung asupra biografiei lui Troţki şi sunt de acord cu ideea că nu avea mari ataşamente specific evreieşti, dimpotrivă, era un internaţionalist fanatic. Putem spune că un compatriot ca el este mai uşor de incriminat decât ceilalţi? Dar, din clipa în care steaua sa începe să urce, în toamna lui 1917, Troţki devine, pentru prea mulţi oameni, un subiect de mândrie, iar pentru stânga radicală a evreilor din America, un veritabil idol.

Ce spun eu America? Pretutindeni! în lagărul unde eram internat, prin anii '50, se afla un tânăr, Vladimir Gherşuni, socialist fervent, internaţionalist, care îşi păstrase deplina conştiinţă a iudaităţii sale. L-am revăzut prin anii '60, după eliberarea noastră, şi mi-a încredinţat notiţele sale. Am citit în ele că Troţki era

Prometeul din Octombrie pentru singura şi unica raţiune că era evreu: „A fost un Prometeu nu numai pentru că s-a născut astfel, ci pentru că era un copil al poporalui-Prometeu, acest popor care, dacă nu ar fi fost legat de stânca răutăţii obtuze prin lanţurile unei ostilităţi

manifeste şi latente, ar fi făcut mult mai mult decât a făcut pentru binele omenirii”.

„Toţi istoricii care dezaprobă participarea evreilor la revoluţie au tendinţa să nu recunoască în aceştia caracterul lor naţional. Cei care, dimpotrivă, mai cu seamă istoricii israelieni, văd în hegemonia evreiască o victorie a spiritului iudaic, aceştia îşi exaltă apartenenţa la iudaitate117”.

Încă din anii ’20, de pe la sfârşitul războiului civil, s-au făcut auzite argumente ce tindeau să-i disculpe pe evrei. I.O. Levin îi trece în revistă în culegerea Rusia şi evreii (evreii bolşevici nu au fost atât de numeroşi… nu există motiv ca un întreg popor să răspundă de actele câtorva… evreii erau persecutaţi în Rusia ţaristă

…În timpul războiului civil evreii au trebuit să se ferească de pogromuri căutând refugiu alături de bolşevici, etc.) şi îi recuză spunând că aici nu este vorba de o răspundere criminală, care este întotdeauna individuală, ci de o răspundere morală

Pasmanik considera drept imposibilă ştergerea răspunderii morale, dar se consola zicând: „De ce masa poporului evreu ar trebui să răspundă de mârşăviile unor comisari? Este absolut nedrept. Totuşi, a admite că există pentru evrei o răspundere colectivă înseamnă a recunoaşte existenţa unei naţiuni evreieşti aparte. Încă din clipa în care evreii vor înceta să mai fie o naţiune, din ziua când vor fi ruşi, germani, englezi de confesiune iudaică, abia atunci vor scăpa de jugul răspunderii colective” 9”.

Or, secolul tocmai ne-a învăţat să recunoaştem naţiunea ebraică ca atare, cu ancorarea sa în Israel. Iar responsabilitatea colectivă a unui popor (şi a poporului rus, desigur) este indisociabilă de capacitatea sa de a-şi construi o viaţă demnă din punct de vedere moral.

Da, sunt numeroase argumentele care explică de ce evreii s-au alăturat bolşevicilor (vom examina altele, foarte solide, când vom vorbi de războiul civil). Totuşi, dacă evreii din Rusia nu păstrează nicio amintire din această perioadă pentru a se justifica, aceasta ar însemna că nivelul conştiinţei lor naţionale a scăzut, că această conştiinţă se va

fi pierdut.

Germanii ar putea declina şi ei răspunderea pentru perioada hitleristă zicând: nu erau nişte germani adevăraţi, erau pleava societăţii, nu ne-au cerut părerea... Dar orice popor răspunde de trecutul său până la cele mai mizerabile perioade. Cum poate să-şi asume acest trecut? Străduindu-se să-l conştientizeze, să-l înţeleagă: cum de s-a putut produce un asemenea lucru? În ce constă greşeala noastră!

Există vreun pericol că aşa ceva să se mai producă?

În acest sens trebuie să răspundă poporul evreu pentru revoluţionarii săi asasini şi pentru coloanele de indivizi bine dispuşi care s-au pus în serviciul lor. Nu este vorba aici de a răspunde în faţa celorlalte popoare, ci faţă de sine, în faţa conştiinţei sale şi în faţa lui Dumnezeu. La fel cum şi noi, ruşii, trebuie să răspundem pentru pogromuri, pentru ţăranii care au incendiat, fără nicio milă, şi pentru soldaţii roşii căzuţi pradă nebuniei, pentru mateloţii noştri transformaţi în bestii sălbatice. (Am vorbit despre ei cu destulă elocvenţă, mi se pare, în Roata roşie, şi voi adăuga aici un exemplu: gardianul roşu A.R. Basov, însărcinat să-l escorteze pe

Şingariov* – acest om cu spiritul dreptăţii, mijlocitor popular –, începe prin a lua bani de la sora prizonierului, ca mită pentru transferul acestuia din fortăreaţa Petropavlovskaia la spitalul Mariiński –, apoi, după câteva ceasuri, în aceeaşi noapte, îl duce la spitalul mateloţilor care îi ucid cu sânge rece pe Şingariov şi pe

Kokoşkin120. La acest individ – câte trăsături specific ruseşti!!)

Trebuie să răspundem, da, aşa cum răspundem pentru un membru al familiei.

Căci dacă suntem eliberaţi de orice responsabilitate pentru actele compatrioţilor noştri, noţiunea însăşi de naţiune îşi pierde atunci orice semnificaţie adevărată.

Note l. MEE, vol. 7, p. 399.

2. D.S. Pasmanik, Russkaia revoliuţia i evreistro [Revoluţia rusă şi iudaismul], Paris, 1923, p. 155.

<notă>

* 1869 – 1918; publicist, medic, unul din liderii Cadeţilor (K.D.), deputat în Dumă în 1917, ucis de terorişti.

** 1871 – 1918, jurist, lider al partidului Cadet, deputat în Dumă în 1917, ucis tot de terorişti.

</notă>

3. S. Gringauz, Evreiskaia naţionalnaia avtonomia v Litve i drughih stranah Pribaltiki [Autonomia naţională evreiască în Lituania şi celelalte ţări baltice] – CLER-2, p. 46.

7. Leonard Schapiro, The role of trie Jews in the Russian Revolutionary

Movement, in The Slavonie and East European Review, vol. 40, London.

Athlone Press, 1961 – 62.

8. M. Heifeţ, Naşi obşcie uroki [Lecţiile noastre comune] – „22", nr. 14, p. 162.

9. Tribuna evreiască, hebdomadar. Număr consacrat intereselor evreilor ruşi, Paris, 1923, 7 sept., p. 1.

10. D. Sub, Evrei v russkoi revoliuţii [Evreii în revoluţia rusă] – CLER-2, p. 142.

11. Iu. Larin, Evrei i antisemitizn v SSSR [Evreii şi antisemitismul în

URSS], M, L., E.S., 1929, pp. 260 – 62.

12. D.S. Pasmanik, Cego mî dobâvaemsia? [Cu ce ne alegem?] – ReE, p. 212.

13. American Hebrew, 10 sept. 1920, p. 507.

14. Literaturnîi kurier [Curierul literar], trimestrial, USA, 1985, nr. 11, p. 67.

5.M. Agurski, Ideologhia naţional-bolşevizma [Ideologia naţional-bolşevismului], Paris, YMCA-Press. 1980, p. 264.

16. S. Ţirulnikov. SSSR, evreii Israil [URSS. evreii şi Israel] – ÎN, nr.

96, p. 155.

17. L. Shapiro, op. cit., pp. 164 – 165.

18. M. Agurski, p. 264.

19. Oktiabrskaia revoliuţia pered sudom amerikanskih senatorov [Revoluţia din Octombrie în faţa tribunalului senatorilor americani], rezumat oficial al Comisiei Overmen din Senat, M.; L., E.S., 1927, p. 7.

20. Robert Conquest, Bolşoi terror [Marea Teroare], trad. din engleză

«The Great Terror", Londra, 1968; trad. franc, Paris, 1968.

21. Den, 1917, 5 dec, p. 2.

22. S.S. Maslov, Rossia poste cetârioh let revoliuţii [Rusia după patru ani de revoluţie], Paris, Russkaia peceat, 1922, Livre 2, p. 190.

23. S.E. Trubetkoi, Minuvşee [Trecutul], Paris, YMCA Press, 1989, pp. 195 – 196., col. La Bibliothèque des Mémoires russes (BMR); seria: Notre passe recent, fasc. 10.

24. Russkaia Volia [Voinţa rusă], 1917, 8 iulie, ediţia de seară, p. 4.

25. Bolşeviki: Documentâpo istorii bolşevizmas 1903 po 1916 godbâvş.

Moskovscogo Ohrannogo Otdelenia [Bolşevicii: Materiale pentru istoria bolşevismului din 1903 până la 1916 de la fosta Ohrana din Moscova], prezentate de M.A. Ţiavlovski, completate de A.M. Serebriannikov, New York.

Telex. 1990, p. 318.

26. MEE, vol. 5, p. 476.

27. MEE, vol. 6, p. 124.

28. EER (Ediţia a II-a, revăzută şi adăugită), vol. 1, p. 267.

29. Nijegorodskii Pârţarhiv [Arhive ale Partidului din Nijni-Novgorod], f. 1, op. 1, dosarul 66, filele 3, 12, etc.

30. Larin, p. 258.

31. (Culegere) Bolşeviki [Bolşevicii], 1903 – 1916, p. 340; EER, vol. 1, pp. 100 – 101, 376, 427, 465 – 466; vol. 2, pp. 51, p. 61, 321, 482; vol. 3, p. 306.

32. EER, vol. 1, pp. 160, 250, 234, 483, 502, 533; vol. 3, p. 260.

33. Zemlia sibirskaia dalnievostocinaia [Pământ siberian, extrem-oriental], Omsk, 1993, nr. 5 – 6 (mai iunie), pp. 35 – 37.

34. Izvestia, 1931, 7 aprilie, p. 2.

35. Izvestia, 1928, 6 martie, p. 5; EER, vol. 2, pp. 295 – 296.

36. Iv. Najivin, Zapiski o revoliuţii [Note despre revoluţie], Viena, 1921, p. 93.

37. P.I. Negretov, V.G. Korolenko; Letopis jizni i tvorterestra [V. G. Korolenko: Cronica vieţii şi operei, 1917 – 1918], sub red. lui A.V. Hrabrovitki, Moscova: Kniga, 1990, pp. 97, 106.

38. G. Aronson, Evreiskaia obscestrennost v Rossii v 1917 – 1918 gg. [Opinia publică evreiască în Rusia în 1917 – 1918], MEE-2, 1968, p. 16.

39. (Culegere) Bolşeviki, 1903 – 1916, p. 13, pp. 283 – 284.

40. Lev Troţki, Dnevniki i pizma [Jurnale şi scrisori], Ermitaj, 1986, p. 101.

41. Mihail Heifetz, Ţareubistro v 1918 godu [Asasinarea ţarului în 1918]. Moscova-Ierusalim, 1991, pp. 246 – 247, 258, 268 – 271.

42. Ibidem, p. 355.

43. Ibidem, pp. 246, 378 – 380.

44. Izvestia, 1918, 28 aprilie, p. 4.

45. Iu. Larin, Evrei i antisemitism v SSSR [Evreii şi antisemitismul în URSS], pp. 7 – 8 (cu o referinţă la: S. Agurski, Evreiskii rabocii v kommunisticeskom dvijenii [Muncitorul evreu în mişcarea comunistă], Minsk: E.S. 1926, p. 155.

46. Izvestia, 1918, 27 iulie, p. 4.

47. Iu. Larin, p. 259.

48. V. 1. Lenin, O evreiskom voprose v Rossii [Despre chestiunea evreiască în Rusia], prefaţă de S. Dimanstein, M... Proletarii, 1924, 3 iulie.

49. MEE, vol. 4, p. 766.

50. Ţerkovnâie Vedomosti [Noutăţi bisericeşti]. 1918.nr. 1 (citat

după M.

Agurski, p. 10).

51. Pravda, 1919.3 iulie.

52. Sletistrennoe delo Patriarha Tihona [Ancheta patriarhului Tihon], culegere de documente din materialele Arhivelor centrale, M., 2000, doc. nr.

58, pp. 600 – 604.

53. GARF, F. 130, op. 4, ed. hr. 94, L.I. Proces-verbal al adunării Consiliului restrâns din 2 sept. 1920, nr. 546.

54. GARF, F. 1235, op. 56, d. 26. I. 43.

55. S.S. Maslov, p. 43.

56. Arh. Serghei Bulgakov, Hristianstvo i evreiskii vopros [Creştinismul şi chestiunea evreiască], Culegere, Paris, YMCA-Press, 1991, p. 76.

57. Ibidem, pp. 98, 121, 124.

58. D.S. Pasmanik, Russkaia revoliuţia i evreistro [Revoluţia rusă şi evreii], p. 156.

59. /. M. Blekerman, Rossia i russkoe evreistro [Rusia şi evreii ruşi].

ReE, p. 25.

60. ld, K Samosoznaniu evreia: cern mî bâli, cern mî doljnî bât [Pentru conştiinţa de sine a evreului: cine am fost, ce trebuie să devenim], Paris, 1930.

61.1. M. Biekerman, ReE, pp. 14 – 15.

62. G.A. Landau, Revoliutionnâie idei v evreiskoi obşestrennosti [Ideile revoluţionare în opinia publică evreiască], ReE, p. 117.

63. D.S. Pasmanik, Russkaia revoliuţia i evreistro [Revoluţia rusă şi evreii], p. 156.

64. D.S. Pasmanik, p. 157.

65. D. Sub, Evrei v russkoi revoliuţii [Evreii în revoluţia rusă], LMJR-2, p. 143.

66. Şlomo Avineri, Vozvrascenie v istorii [Reîntoarcere la Istorie] – „22”.

1990, nr. 73, p. 112.

67. D. Şturman, O naţionalnân fobiiah [Despre fobiile naţionale], – „22”.
1989, nr. 68, pp. 149 – 150.
68. /. O. Levin, Evrei v revoliuţii [Evreii în Revoluţie], ReE, p. 127.
69. Landau, ReE, p. 109.
70. D.O. Liński, O naţionalinom samosoznanii russkogo evreia [Despre conştiinţa naţională a evreului rus], ReE, pp. 145, 146.
1X.D.S. Pasmanik, ReE, p. 225.
72. D.S. Pasmanik. Russkaia revoliuţia i evreistro [Revoluţia rusă şi iudaismul], p. 129.
73. Jewish Chronicle, 28 martie 1919, p. 10.
75. Biekerman, ReE, p. 34.
76. Arh. Serghei Bulgakov, Hristianstvo i evreiskii vopros [Creştinismul şi chestiunea evreiască], pp. 124 – 125.
77. Levin, ReE, pp. 125, 126.
78. Norman Podgoreţ, Evrei v sovremennom mire [Evreii în lumea modernă] (Int.) BM. nr. 86, p. 113.
79. A. Sutton, Uol strit i bolşevitkaia revoliuţia [Wal] Street and the
Bolchevik Revolution] [Wall Street şi Revoluţia bolşevică], trad. din engl.
M –, 1998, pp. 141 – 142.
80. Ariadna Târkova-Williams, From Liberty to Brest-Litovsk, London.
Macmillan and Co., 1919, pp. 297 – 299.
81. Overmen, pp. 22 – 23, 26 – 27.
82. Jerry Müller, Dialektika traghedii: antisemitizm i kommunizm v
Ţentralnoii Vostocinoi Evrope, [Dialectica tragediei: antisemitism şi comunism în Europa Centrală şi de Est], Evreiskaia Tribuna* (Tribuna evreiască), 1920, nr. 10, p. 3.
83. EER, vol. l, p. 154.
84. Ibidem, p. 22.

85. Şaim Potok, The Gates of November. Chronicles of the Şlepak Family. New York, Alfred A. Knopf, 1996, pp. 37, 44 – 45.

86. G. Aronson, Evreiskii vapros v epohu Stalina [Chestiunea evreiască în epoca Stalin], CLER, pp. 133 – 134.

?! Ibidem, pp. 135 – 136.

88. MEE, vol. l, p. 560.

89. EER, vol. 1, p. 478; vol. 2, pp. 78, 163; vol. 3, p. 2.86.

90. S. Dimanstein, Revoliutionnoe dvijenie sredi evreev [Mişcarea revoluţionară printre evrei] în Revoluţionarii văzuţi prin mai multe eseuri, sub din lui M.N. Pokrovski, vol. 3, cartea 1, LC, E.S… p. 215.

91. MEE, vol. l, p. 560.

92. /. M. Biekerman, ReE, p. 44.

93. D. Azbel, Do, vo vremiai poste [înainte, în timpul şi după], ÎN, 1989, nr. 104, p. 231.

94. Nezavisimoe rabocee dvijenie v 1918 godu: Dokumenti i materialî

[Mişcarea muncitorească independentă], întocmit de M. Bemstam, Paris.

YMCAP – ress, 1981, pp. 291 – 293, în Cercetări asupra Istoriei ruse contemporane.

95. EER, vol. 1, pp. 135 – 136, 199 – 200.

96. EER, vol. 1, pp. 331, 419; vol. 2, pp. 221 – 222, 230.

97. EER, vol. 2, pp. 36, 51 – 52, 176.

98. I.B. Şehtinan, Sovetkaia Rossiia, sionizmi Israel [Rusia sovietică, sionism şi Israel], CLER-2, p. 31.

99. Ibidem, p. 315.

100. S. Hepstein, Russkie sionişti v borbe za Palestinu [Sioniştii ruşi în lupta pentru Palestina], CLER-2, pp. 390 – 392.

101. Heifeţ, „22”, 1980, nr. 14, p. 162.

102. EER, vol. 2, pp. 276 – 277.

103. Ariadna Târkova-Williams, op. cit., p. 299.

104. B. Odov, Mif o Fanni Kaplan [Mitul Fanny Kaplan], ME, 1975, nr. 2; G. Nilov, Uritki, Voldarski şi alţii, Stranai Mir, München,

1989, nr. 6.

105. Nikolai Koniaev, On ubival, slovno pisai stihotvorenie [Ucidea ca şi cum ar fi scris versuri], Don, pp. 241, 250 – 252.

106. V.F. Klementiev, V bolşevitskoi Moskve: 1918 – 1920 [în Moscova bolşevicilor], M., Russkii Put (Memorii ruse, seria: Trecutul nostru recent, cartea 3).

107. Landau, ReE, p. 110.

108. D. Aibel, ME, 1989, nr. 104, pp. 192 – 196, 199, 203, 209, 223.

225 – 226.

109. V.S. Mandel, ReE, p. 200.

110. Landau, ReE, pp. 111 – 112.

111. /. M. Biekerman, ReE, p. 22.

112. D.S. Pasmanik, ReE, p. 212.

113. D.S. Pasmanik, Russkaia revoliuţia i evreistro [Revoluţia rusă şi iudaismul], p. 200.

4. Ibidem, p. 157.

115. Dora Ştunnann, Gorodu i miru [Urbi et orbi], Paris-New-York, Al

Treilea val, 1988, p. 357.

116. D.S. Pasmanik, Russkaia revoluţia i evreistro [Revoluţia rusă şi iudaismul], p. 11.

117. Sonia Margolina, Das Ende der Lugen: Russland und die Juden im

20 Jahrehundent, Berlin, Siedler Verlag, 1992, pp. 99 – 100.

118. /. O. Levin, ReE, p. 123.

119. D.S. Pasmanik, p. 198.

120. A.I. Şingariova, postfaţă la Dnevnik A.I. Şingariova, Kak eto bâlo:

Petropavlovskaia krepost (Jurnalul lui A.I. Şingariov, cum a fost: Fortăreaţ a

Petropavlovsk, 27 nov. 1917 – 5 ian. 1918], ed. a II-a, M., 1918, pp. 66 – 68.

<titlu>Capitolul 16

<titlu>În RĂZBOIUL CIVIL

Troţki se lăuda într-o zi cu faptul că „chiar” şi în vagonul său revoluţionar „găsea timp”, în plin război civil, să ia cunoştinţă de noutăţile literaturii franceze.

Nu-şi dădea bine seama ce spunea. Nu îşi găsea timp, ci loc în sufletul său: îi rămânea în inimă un asemenea spaţiu între apelurile

„Către marinarii revoluţionari”, sau către detaşamentele Armatei

Roşii recrutate cu forţa, şi ordinul pe care îl dăduse de a fi împuşcat un soldat din zece în detaşamentele bănuite de a da înapoi, fără să se ostenească să asiste la executarea acestui ordin.

De-a lungul şi de-a latul întinselor câmpii ruseşti, ducea un război sângeros fără a fi câtuşi de puţin înduioşat nici de suferinţele nemaiauzite ale locuitorilor acestei ţări, nici de necazurile lor;

purtat pe aripile beţiei internaţionaliste, era deasupra, mult deasupra tuturor acestor lucruri.

Revoluţia din Februarie fusese o revoluţie rusă: incisivă, greşită, fatală, nu a avut intenţia să distrugă tot ce a fost înainte, să spulbere întreaga Rusie şi istoria sa. Imediat după Octombrie, revoluţia s-a preschimbat în revoluţie internaţională, esenţialmente distrugătoare.

— Se hrănea prin fagocitare, anihilând tot ceea ce, din Vechiul Regim, se găsea la îndemâna ei: să dărâme tot ce fusese construit, să rechiziţioneze toate recoltele, să împuşte tot ce opunea rezistenţă.

Roşiii nu aveau decât o singură idee: să experimenteze marele proiect prevăzut spre a fi reluat, extins, realizat la scară mondială.

Lovitura de stat din Octombrie, atât de uşoară la începuturile sale furtunoase, s-a transformat într-un teribil război civil care, timp de trei ani, a adus locuitorilor Rusiei nenumărate şi sângeroase nenorociri.

Ideologia şi politica inumană a Roşiilor au venit să se suprapună peste structura multinaţională a fostului Imperiu şi a abandonării nechibzuite a Marelui Război. În prima revoluţie franceză, pe un teritoriu uninaţional, cu excepţia unei scurte incursiuni din partea armatelor inamice, niciun străin nu se găsise implicat.

Această revoluţie, cu toate ororile sale, a fost, de la un capăt la altul, naţională. Revoluţia noastră însă a primit, pe deasupra, pecetea îngrozitoare a furiei multinaţionale: participarea masivă a letonilor roşii (cetăţeni ruşi), a foştilor prizonieri de război germani şi austrieci, regrupaţi asemenea ungurilor în regimente întregi, la care se adaugă un număr deloc neglijabil de chinezi. Desigur că marea masă a combatanţilor roşii se constituia din ruşi, unii mobilizaţi cu forţa sub pedeapsa execuţiei, alţii împinşi de credinţa nesăbuită că plecau să cucerească unui viitor luminos. Iar în această situaţie pestriţă, evreii – cetăţeni ruşi – nu au fost, nici ei, total absenţi.

Evreii ruşi, politic activi, cei care susţinuseră puterea civilă a bolşevicilor la sfârşitul anului 1917, se năpusteau acum în structurile militare bolşevice. În cursul primilor ani de după Octombrie, în beţia ameţitoare a internaţionalismului, puterea a căzut de la sine în mâinile celor care aderaseră la bolşevism – sucindu-le capul cu caracterul său fără margini. Iar aceştia din urmă (în numele unui ideal înalt, desigur, dar la ceilalţi în numele unor idealuri mai puţin res Pectabile: „la unii un fanatism exacerbat, la ceilalţi o aptitudine conformistă1" au început să se folosească de această putere cu neruşinare şi fără teama de a fi controlaţi. Că războiul civil urma să suscite încă din 1 919 în tot sudul pogromuri nemaiauzite prin cruzimea şi numărul de victime… nimeni nu şi-ar fi putut imagina un asemenea lucru.

Ce a însemnat acest război multinaţional, putem judeca după pogromul roşu care a urmat zdrobirii revoltei din Kronstadt din martie 1921, Să vedem ce spune despre aceasta un faimos sociolog membru al partidului socialiştilor revoluţionari: „Timp de trei zile, pleava societăţii letone, başkire, ungare, tătare, ruse, evreieşti sau de alte naţionalităţi, fără niciun fel de oprelişte, înnebunită în setea sa de sânge şi alcool, a început să ucidă şi să violeze2".

Sau martori anonimi. De închinarea magilor 1918, la Tula, o procesiune ortodoxă iese pe poarta cetăţii: „un detaşament internaţionalist" o mitraliază.

Garda Roşie, cu necruţătoarele sale multinaţionale, nu mai era suficientă. Puterea bolşevică avea nevoie de o armată regulată. În

1918, „Lev Troţki, cu ajutorul lui Skliański şi Iakov Sverdlov, a creat Armata Roşie”. În rândurile sale, combatanţii evrei erau numeroşi. „Mai multe unităţi ale Armatei Roşii se compuneau în întregime din evrei, ca, spre exemplu, brigada comandată de Iosif

Furman”. În comandamentul Armatei Roşii, partea de evrei a crescut în număr şi importanţă până după sfârşitul războiului civil.

Această participare a evreilor a făcut obiectul de studiu a multor autori evrei şi se menţionează în mai multe enciclopedii.

În anii ’80, cercetătorul israelian Aron Abramovici, folosind numeroase publicaţii sovietice – Cincizeci de ani ai forţelor armate ale URSS. Enciclopedia istorică sovietică, culegerile despre înaltul Comandament al fronturilor Armatei Roşii, precum şi altele –, a stabilit liste detaliate cu evrei care au ocupat posturi de conducere în Armata Roşie de la războiul civil până la cel de al doilea război mondial, precizând datele la care cutare post a fost ocupat de cutare sau cutare ofiţer.

Să răsfoim paginile consacrate de A. Abramovici războiului civil4.

Sunt liste întinse, începând cu membri ai Consiliului militar revoluţionar al Republicii (în afară de Troţki şi E. Skliański, mai făceau parte A.

Rosenholz, J. Drabkin-Gusev). Din ordinul lui Troţki „s-au format corpuri de armată cu stat major, noi arme, iar în toate consiliile militare revoluţionare ale acestor corpuri de armată precum şi al acestor arme se găseau evrei” (îi enumera pe cei mai cunoscuţi: D. Vaiman, E. Piatnitki, L.

Glezarov, L. Pecerski, I. Slavin, M. Lisovski, G. Bitker, Béla Kun.

Brilliant-Sokolnikov, I. Hodorovski). Tot la începutul războiului civil.

„Statul major extraordinar al regiunii militare Petrograd îi fusese încredinţat lui Uritki, iar Comitetul de apărare revoluţionar din Petrograd îi cuprindea pe Sverdlov (preşedinte), Volodarski, Drabkin-Gusev, I. Fischman

(acesta, un S.-R. de stânga), G. Ciudnovski. În mai 1918, între cei

11 comisari ai regiunilor militare se aflau doi evrei: E. Iaroslavski-Gubelman la Moscova, S. Nahimson la Iaroslavl. În decursul războiului, în fruntea armatelor s-au mai găsit evrei: M. Laşevici la armata a 3-a, apoi la a 7-a a frontului de est, V. Lazarevici (armata a 3-a, frontul de vest), G. Sokolnikov

(a 8-a, frontul de sud), N. Sorkin (a 9-a), I. Iakir (a 14-a). Printre şefii de stat major, „în consiliile revoluţionare ale armatelor” unul din trei era evreu (în enumerare figurează 20 de armate). Între „şefii de divizie” se găseau următorii evrei... (urmează o lungă enumerare). În ceea ce priveşte „comisarii militari în sânul diviziilor”, însărcinaţi cu directivele ideologice, lista este de trei ori mai lungă. Referitor la şefii de stat major de divizie, lista este asemănătoare. „Şefi de brigadă, comisari de brigadă...”

„Şefi de regiment şi de companie...”: lista este scurtă. Apoi „Şefi de secţii politice...”; „preşedinţi de tribunale revoluţionare...”; „proporţia evreilor în posturi de adjuncţi politici era deosebit de ridicată la toate eşaloanele

Armatei Roşii...” „Evreii au jucat un rol important în aprovizionarea corpurilor de armată, ale armelor şi diviziilor. Să citămcâţiva dintre ei...”

„Evreii au ocupat funcţii înalte în medicina militară, în fruntea administraţiei sanitare a grupurilor de armate şi de arme, ca medici şefi ai unităţilor şi corpurilor de trupe...” Cât priveşte „Evreii... care au devenit comandanţi de unitate şi de corpuri de trupe, de secţie, aceştia s-au distins prin curaj, eroism şi măiestria lor strategică”; „totuşi, caracterul general al acestui capitol nu ne permite să dăm o descriere detaliată a faptelor de arme comise de evreii de rang, comandanţi sau adjuncţi politici ai

Armatei Roşii”. (în lista comandanţilor de armate, istoricul a omis numele lui Tihon Hvesin care a comandat pe rând armata a 4-a de pe frontul de est, a 8-a de pe frontul de sud, grupul de arme de pe Don, în fine, armata 1 de pe frontul din Turkestan5.)

Enciclopedia evreiască rusă adaugă detalii sau lămuriri privind cariera unor comandanţi. (Apropo, câteva cuvinte despre această

enciclopedie: începută în 1994 sub auspiciile noii ere, când toate interdicţiile căzuseră, a făcut o alegere onestă: să scrie fără a ascunde nimic, inclusiv ceea ce astăzi nu ne face cinste).

Începând încă din 1921, Drabkin-Gusev a devenit şeful departamentului politic şi a întregii Armate Roşii, aflat mai târziu în fruntea departamentului istoric al Partidului, a fost un membru eminent al

Komintern-ului, trupul i-a fost depus în zidul Kremlinului. Mihail

Gaskovici-Laşevici, după mulţi ani petrecuţi în Sovietele revoluţionare, a comandat regiunea militară Siberia, a fost primul vice-preşedinte al

Comitetului revoluţionar militar al URSS (dar nu avut dreptul la un mormânt decât pe Câmpul lui Marte), Israel Răzgon a fost pe rând comisar militar la statul major al regiunii Petrograd (aparticipat lareprimarearevoltei din Kronstadt), comandant al Armatei Roşii din Buhara (reprimarea revoltei din Asia Centrală), apoi statul major al flotei Mării Negre.

Boris Goldberg, pe rând comisar al regiunii Tomsk, Perm, circumscripţiei militare a bazinului Volga, comandant al armatei de rezervă a Republicii, pentru a sfârşi ca „unul dintre fondatorii aviaţiei civile sovietice”.

Modest Rubinstein, vice-preşedinte al comitetului militar revoluţionar al

Armatei speciale, şef de secţie politică de corp de armată. Boris Ippo, şef al secţiei politice a flotei Mării Negre (mai târziu, mutat la secţia politică a flotei de pe Baltica, în corpul de armată din Turkestan, şef al administraţiei politice a regiunii Asiei Centrale, apoi al armatei din Caucaz).

Mihail Landa, şef al departamentului politic al Armatei, apoi adjunct de şef al administraţiei politice a RKKA* (apoi şef al secţiei politice a regiunii militare din Bielorusia, pe urmă a celei din Siberia). Lev Berlin, comisar al flotilei militare de pe Volga (apoi în administraţia politică a armatei din Crimeea, în final la flota de pe

Baltica) 6.

Câte personalităţi marcante se aflau în eşaloanele inferioare ale statelor majore? Se mai afla un modest ucenic din atelierul de ceasornicărie al lui S verdlov tatăl, Boris Skundin, care a reuşit să ajungă, în timpul războiului civil, comisar militar de divizie, comisar de stat major de armată, inspector politic de front, în fine, adjunctul şefului secţiei politice al armatei 1 – a de cavalerie. Sau Avenir Hanukaev: şef al unui detaşament de partizani, adus în 1919 în faţa tribunalului revoluţionar pentru banditism cu ocazia cuceririi Ashabadului, achitat şi, în acelaşi an, 1919, delegat politic al comisiei turce din Comitetul executiv central la nivelul Adunării din regiunea Kaşgaria, Buhara şi Hiva. Moisei Vinnitki (zis „Mişka

Jap "): în 1905 s-a aflat ba într-un detaşament de autoapărare evreiască, ba în fruntea unei bande de tâlhari. Eliberat din închisoare la Revoluţia din Februarie, ia conducerea unei unităţi evreieşti de luptă din Odessa, dar şi a întregului „mediu" criminal din acest oraş; în 1919 îl găsim în

Armata Roşie comandant al unui batalion special şi comandant al unui regiment de puşcaşi „format din anarhişti şi persoane de drept comun": este

<notă>

— Abreviere de la „Rabociaia Krestianskaia krasnaia armia" [Armata Roşie a muncitorilor şi ţăranilor], nume purtat de Armata URSS până în 1945.

</notă>

adevărat că a fost împuşcat (de ai săi). Mai figurează şi comisarul militar

Isaia Ţalkovici: în 1921, pe vremea reprimării revoltei din Kronstadt, comanda o companie de infanterie a elevilor ofiţeri7.

Vedem şi nişte femei remarcabile în posturi de comandant: Nadejda

Ostrovkaia, preşedintă comitetului de partid pentru provincia Vladimir, a devenit şefă a secţiei politice a armatei a 10-a. Sau Rebecca

Plastinina, din comitetul revoluţionar, apoi din comitetul de

partid

Arhanghelsk – voi vorbi puţin mai încolo. Să o menţionez pe Cecilia

Zelikson-Bobrovskaia (în tinereţe, croitoreasă la Varşovia; pe vremea războiului civil, şefă a departamentului militar al comitetului moscovit al partidului comunist rus8)? Sau pe Eugenia Main-Bosh, o scorpie? Ori pe sora ei, Elena Maisch-Rozmirovici?

Noi, sovieticii, suntem obişnuiţi să auzim vorbindu-se de „Corpul Cazacilor stacojii". Nu de cazacii care ar fi aderat cu trup şi suflet la ideologia roşie, ci de un grup de bandiţi (uneori, din viclenie, se îmbrăcau în uniformele Albilor) format din naţiunile cele mai diverse, de la români până la chinezi, cu un regiment de cavalerie în întregime leton); comandantul lor era un rus, Vital Primakov, secţia politică avea în fruntea sa pe

1.1. Mint (în divizia a doua, Isaac Grinberg), şeful lor de stat major era S.

Turovski, secţia operaţională era condusă de A. Schilman, redactorul ziarului diviziei era S. Davidson, iar în fruntea departamentului administrativ al statului major se afla I. Rubinov9.

Dar, întrucât ne aflăm la partea de enumerări, să trecem în revistă somităţile Armatei Roşii – nume nepieritoare: Vladimir

Antonov-Ovseenko, Vasili Bltícher, Semion Budionnîi, Klim

Voroşilov, Boris Dumenko, Pavel Dâbenko, Oleko Dundici.

Dmitri Jloba, Vasili Kikvidze, Epifan Kovtiuh, Grigori Kotovski.

Filip Mironov, Mihail Muraviov, Vitali Primakov, despre care am mai vorbit, Ivan Sorokin, Semion Timoşenko, Mihail Tuhacevski.

Ieronim Uborevici, Mihail Frunze, Vasili Ceapaev, Efim

Şciadenko, Nikolai Şciors. Se pare că, măcar aici, evreii nu erau majoritari.

Sute, chiar mii de generali şi ofiţeri ruşi, ieşiţi din Armata imperială şi care, odată intraţi în Armata Roşie, au adus servicii bolşevicilor, fără discuţie că nu în secţiile politice (nu erau convocaţi aproape niciodată), totuşi în posturi importante (este adevărat, cu un comisar la spate), mulţi de teamă ca nu cumva vreo represiune să se

abată asupra familiilor lor (mai ales în eventualitatea unor eşecuri militare). Toţi aceştia au dat comuniştilor un ajutor inestimabil, chiar decisiv în victoria lor. De altfel, „o bună jumătate din ofiţerii de stat major au rămas cu bolşevicii”...

Să nu uităm nici de receptivitatea iniţială, fatală pentru ei, a ţăranilor ruşi (nu toţi, desigur) la propaganda bolşevică. Şulghin a notat fără ocolişuri: «Dacă „Moarte burghezilor!” a mers atât de bine în Rusia, este pentru că mirosul sângelui, din păcate, îi ameţeşte pe prea mulţi ruşi. Şi iată-i îndrăciţi ca nişte fiare sălbatice11.»

Dar nici să nu ne lăsăm antrenaţi fără reţinere spre cealaltă extremă, de genul: „Puşcaşii cei mai zeloşi în rândurile cekiştilor... nu erau evreii aşa-zişi ritualişti, ci generalii şi ofiţerii, odinioară servitori credincioşi ai tronului12”. Cine i-ar fi suportat pe aceştia în

Ceka? Când erau invitaţi aici, era pentru a fi împuşcaţi! Dar de ce o asemenea violenţă? Evreii care serveau în Ceka nu erau cu siguranţă

„Nişte aşa zişi ritualişti”, ci tineri idealişti cu mintea împuiată de harababură revoluţionară. Şi cu siguranţă, majoritatea, nu serveau aici capuşcaşi, ci ca judecători de instrucţie.

Creată la finele lui 1917, într-o clipă Ceka şi-a luat puterea şi, de la începutul lui 1918, a inspirat întregii populaţii o spaimă de moarte. Tocmai acea Comisie extraordinară, Cerzvâcikaia, a fost cea care a instituit Teroarea Roşie cu mult înainte ca aceasta să fie proclamată oficial la 5 septembrie 1918. Ea a instituit-o încă de la crearea sa, în decembrie 1917, şi a continuat-o mult după sfârşitul războiului civil. Încă din ianuarie 1918 funcţiona „pedeapsa cu moartea pe loc, fără judecată şi cercetare”. Apoi a venit prinderea a sute şi în curând a mii de ostatici absolut nevinovaţi, împuşcaţi noaptea sau înecaţi în fluvii cu barjele. Istoricul S. Melgunov, care a cunoscut personal beciurile şi ameninţările Ceka, a descris într-un mod de neuitat epopeea Terorii Roşii în celebra sa carte:

„Nu exista oraş, district unde să nu-şi facă apariţia secţii ale atotputernicei Comisii extraordinare panruse care a devenit din acel moment nervul principal al direcţiei de stat, absorbind tot ceea mai rămânea ca drepturi”; „nu exista nici un singur loc [în întreaga

RSFSR] unde să nu se treacă la execuţii prin împuşcare"; „un singur ordin verbal de la un singur om [Dzerjinski] era suficient pentru a trimite la o moarte imediată mii şi mii de persoane". Iar dacă exista vreo dezbatere, se preciza cât se poate de limpede (M.

Latsis în buletinul Teroarea Roşie din 1 noiembrie şi în Pravda din 25 decembrie 1918) „să nu se caute, în cursul instruirii, fapte şi dovezi după care acuzatul ar fi acţionat în act sau prin viu grai împotriva puterii sovietice. Prima întrebare pe care trebuie să i-o puneţi este spre a şti cărei clase aparţine, care îi este originea, ce educaţie a primit, care îi este pregătirea sau profesia; sunt întrebări care trebuie să hotărască asupra sorţii acuzatului". Melgunov subliniază: „În acest domeniu Latsis nu dădea dovadă de nicio originalitate. Se mulţumea să reia cuvintele lui Robespierre din Convenţie… asupra terorii de masă: «Pentru a-i executa pe duşmanii patriei, este suficient să li se stabilească identitatea. Nu este vorba de a-i pedepsi, ci de a-i spulbera".» Dispoziţiile Centrului sunt trimise de către „hebdomadarele Veceka" în toată Rusia. Melgunov le citează abundent: „La Kiev apare Paloşul roşu…; în articolul redactorului-şef, Lev Kraini, putem citi: „Pentru noi, nu se pune problema de a ne împiedica de vechile principii ale moralei şi umanismului, inventate de burghezie"… Un oarecare Schwarz îi răspunde, ca un ecou: „Teroarea Roşie care s-a proclamat trebuie dusă în mod proletar… Dacă, pentru a institui dictatura proletariatului în lumea întreagă, va trebui să-i distrugem pe toţi servitorii ţarismului şi ai capitalului, nu vom ezita să o facem13". Este vorba de o teroare de mai mulţi ani, concepută dinainte într-un scop determinat. Melgunov avansează numărul prezumtiv al victimelor (la vremea aceea, cifrele exacte nu erau, practic, disponibile), cele ale

„Unui val de asasinate fără precedent". Dar „într-adevăr, aceste orori… în privinţa numărului de victime, pălesc în comparaţie cu ceea ce s-a petrecut în sud, după sfârşitul războiului civil. Puterea lui Denikin se prăbuşea. Noua putere se instala, însoţindu-se de o perioadă de teroare revanşardă, făcută doar din răzbunare. Nu mai era vorba de război civil, ci de spulberarea celui care fusese inamicul". În

valuri succesive, prin razii, percheziţii, alte razii şi arestări.

„Prizonierii sunt luaţi, celule întregi, şi împuşcaţi... Mitraliaţi, victimele fiind prea multe ca să fie împuşcate una câte una. Sunt trimişi la moarte copii de 15 – 16 ani şi bătrâni de 60 de ani ori mai mult”. Iată un anunţ din Veceka apărut în octombrie 1920 în

Kuban: „Satele cazacilor şi oraşele care adăpostesc Albi şi Verzi vor fi distruse, întreaga populaţie adultă împuşcată şi toate bunurile confiscate”. După plecarea generalului Wrangel, «Crimeea a fost supranumită „cimitirul panrus”» (se estimează numărul împuşcaţilor la 120 – 150.000). „La Sevastopol, nu conteneau să împuşte, să spânzure, nu cu zecile, ci cu sutele”; „calea Nahimov era arhiplină de spânzuraţi... care fuseseră arestaţi în plină stradă şi executaţi fără judecată”. Teroarea în Crimeea a continuat în tot anul 192114.

Dar degeaba vom scruta istoria Cekăi, a secţiilor speciale.

Cion\ prea multe acţiuni şi nume vor rămâne neştiute pe vecie, acoperite de praful mărturiilor. Dar cele care s-au păstrat sunt suficient de elocvente. Astfel, în arhivele lui Troţki de la Columbia

University, copia secretă a unui extras din procesul-verbal al şedinţei Politbiro al Comitetului central al Partidului comunist din

Rusia din data de 18 aprilie 1919:

„Prezenţi fiind tovarăşii Lenin, Krestiński, Stalin, Troţki.

Ascultă: 3 – declaraţia lui Troţki conform căreia un foarte mare procentaj de oameni lucrează în Ceka la fronturi, în comitetele executive de pe lângă fronturi şi în spatele frontului, precum şi în administraţiile sovietice centrale şi se compun din letoni şi evrei. De aceea, o puternică agitaţie şovină îşi face apariţia printre soldaţii Armatei Roşii şi găseşte un oarecare ecou. După părerea lui Troţki, este indispensabil să se procedeze la o nouă distribuire a efectivelor Partidului pentru o mai echitabilă repartizare a naţionalităţilor între front şi spatele său.

Hotărăsc: să propună tovarăşilor Troţki şi Smigla să întocmească un raport ceva servi ca directivă a CC pentru comisiile care repartizează efectivele între organizaţiile centrale, locale şi cele de pe front15”.

<notă>

— Abreviere pentru „Ciasti osobogo naznacenia” [Secţii cu destinaţii speciale], unităţi represive.

</notă>

Ne vine însă greu să credem că această adunare a dat vreun rezultat. Un cercetător contemporan – primul care a examinat „problema roiului şi a locului evreilor (cât şi a reprezentanţilor altor naţionalităţi) în aparatul sovietic – a tras concluzia, pe baza documentelor de arhivă devenite disponibile, că „în faza iniţială a activităţii organelor de represiune, în vremea Terorii Roşii, minorităţile naţionale formau aproape 50% din aparatul central de la

Veceka, şi aproape 70% din posturile de responsabili în sânul aparatului16”. Autorul citează date statistice din 25 septembrie 1918:

printre minorităţile naţionale, în afară de numărul mare de letoni şi de un număr deloc neglijabil de polonezi, evreii fac figură bună, mai ales „printre colaboratorii activi şi responsabili ai Veceka”, comisari şi judecători de instrucţie. Spre exemplu, printre judecătorii de instrucţie însărcinaţi cu lupta împotriva contrarevoluţiei – de departe secţia cea mai importantă în structurile Veceka –, jumătate era formată din evrei

17.

Iată, după datele din Enciclopedia evreiască rusă, câţiva cekişti din primele promoţii, cu statele lor de serviciu18:

Benjamin Gherson, care nu a făcut să se vorbească mult despre el, membru al Ceka din 1918; începând cu 1920, secretar particular al lui

Dzerjinski. Israel Leplevski, deja menţionat, membru Bund, aderă la bolşevici în 1917, în 1918 se află în Ceka, şef al secţiei provinciale a

GPU din Podolsk, apoi al secţiei speciale din Odesa (să ridicat mai apoi până la rangul de şef al GPU al URSS, înainte de a deveni ministru de

Interne al Bielorusiei şi Ucrainei!). Zinovi Katznelson: imediat după octombrie, în Ceka; şef al secţiilor speciale ale diferitelor armate,

apoi al ansamblului frontului de sud, pe urmă printre cei mai înalţi demnitari din Veceka, apoi, pe rând, preşedinte al secţiilor Ceka din regiunile

Arhanghelsk, Transcaucazia, GPU din Caucazul din Nord, Harkov. În fine, ministru adjunct de Interne în Ucraina, prim adjunct al şefului

Gulagului. Solomon Moghiliovski: începând cu 1917 preşedinte al tribunalului din Ivanovo – Voznezensk, în 1918 conduce Ceka din Saratov, iarăşi preşedintele unui tribunal, de data aceasta militar; apoi în secţia de anchetă la Ceka din Moscova, şef al departamentului străini din Ceka de la Moscova, şef de departament străini din Veceka, preşedintele Ceka din Transcaucazia.

Ignati Vizner se gândise câtuşi de puţin la importanţa a ceea ce făcea, instruind cauzul Nikolai Gumiiiov*? Avusese timp? Colaborator al secţiei speciale din Veceka pe lângă prezidiu) acesteia, crease Ceka din Briansk înainte de a fi judecător însărcinat cu instrumentarea cazurilor privind revolta din Kronstadt şi responsabil al prezidiului Veceka şi GPU pentru cazurile deosebit de sensibile. Sau Lev Levin-Belski, membru, nu cu mult timp înainte, al Bundului. În 1918 – 19, este preşedintele Cekăi regionale din Simbirsk, apoi şef al secţiei speciale al armatei a 8-a, pe urmă preşedintele Cekăi regionale din Astrahan. Începând din 1921, reprezentant plenipotenţiar al OGPU în Asia Centrală; începând din anii '30 îl găsim în administraţia moscovită a OGPU (şi, pentru a termina, vice ministru de

Interne al URSS).

Sau Naum (Leonid) Etingon: în Ceka încă din 1919, preşedinte al

Cekăi regionale din Smolensk (mai târziu în GPU din Başkiria, iar mult mai târziu unul dintre organizatorii asasinării lui Troţki). Isaak (Simeon)

Schwarz, în 1918 – 19 primul preşedinte al Ceka pe toată Ucraina. Este înlocuit de Iacov Livşiţ care a fost rând pe rând, în 1919 şeful secţiei secrete operaţionale la Ceka regională din Kiev, apoi vice-preşedintele acesteia, vice-preşedinte al Cekăi regionale din

Cernigov, apoi al celei din Harkov; şeful statului major operaţional al Ceka pe toată Ucraina. În

1921 – 22, preşedintele Cekăi regionale Kiev.

Faimosul Mathieu Berman. îşi face debutul în Ceka dintr-un district din Uralii de nord. În 1919 este adjunctul şefului Cekăi regionale din

Ekaterinburg; în 1920 o conduce pe cea din Tomsk; în 1923 pe cea din

Buriatie-Mongolia. În 1924 iată-l şef al OGPU pe întreaga Asie Centrală, în 1925 şef al OGPU din Vladivostok, în 1932 şeful Gulagului, în 1936

vice-ministru al NKVD. Fratele său, Boris, intră în poliţia secretă în

1920, în 1936 este primul adjunct al şefului contraspionajului din NKVD.

A mai contribuit la contopirea imaginii evreului cu cea a cekistului un anume Boris Posern, „căpetenia soldaţilor" în 1917, comisar al zonei

Petrograd – care, împreună cu Zinoviev şi Dzerjinski, a semnat la 2 septembrie 1918 apelul la Teroarea Roşie. (Enciclopedia a omis să-l menţioneze pe Alexandr Ioselevici, secretarul Ceka din Petrograd, care, în septembrie 1918, a parafat cu Gleb Bokii listele celor împuşcaţi în timpul Terorii Roşii.)

<notă>

— Celebru poet rus, fondator al şcolii acmeiste (născut în 1866. împuşcat fără judecată la 25 august 1921).

</notă>

Este cunoscut mai bine Iacov Agranov, cekist care a reuşit în mod stiâlucit în domeniul represaliilor, inventatorul tuturor pieselor din „complotul Taganţev" (şi prin aceasta a fost asasinul lui Gumiliov), ordonator a unor „crude interogatorii ale celor care participaseră la revolta din

Kronstadt". Este foarte cunoscut şi Iacov Bliumkin pentru participarea sa la asasinarea ambasadorului german în 1918. Arestat,

este amnistiat, apoi face parte din secretariatul lui Troţki. îl regăsim în Mongolia, Transcaucazia, Orientul Mijlociu. A fost împuşcat în 1929.

Fiecare organizator al muncii în cadrul Ceka antrena cu sine un număr considerabil de colaboratori cu care lucra la interogatoriile prin pivniţe, apoi la execuţiile a sute, mii de fiinţe nevinovate.

Printre aceştia găsim şi evrei… Lovitura de ghioagă comunistă se abătea asupra burgheziei, în principal asupra comercianţilor:

„Un negustor (numit Iuşkevici) din districtul Maloarhanghelsk, fiindcă nu şi-a plătit impozitele, a fost aşezat de un detaşament comunist pe plita înroşită a unei sobe”. În aceeaşi regiune, nişte ţărani care nu au dat cât trebuia la rechiziţiile forţate au fost supuşi unor scufundări în fântâni unde erau coborâţi atârnând de o frânghie, sau, pentru neplata impozitului revoluţionar, oamenii erau transformaţi în statui de gheaţă (era o întrecere a celor care se arătau cei mai inventivi în represalii 19). Korolenko* aduce cazul morarilor Aronov şi Mirkin, împuşcaţi fără judecată pentru că nu au ţinut cont de stupidul preţ fixat de comunişti la grâne20. Încă un exemplu: fostul guvernator al Kievului, Sukovnin, intervenise în 1913 în favoarea lui Beilis; la sosirea Roşiilor este arestat; mii de evrei din Kiev semnează o petiţie în favoarea sa, dar Ceka îl împuşcă.

Cum să explici atunci că populaţia rusă în ansamblul său a judecat Teroarea ca „o teroare evreiască”? câţi evrei, care nu aveau niciun amestec, s-au trezit acuzaţi? Pentru ce, în rândurile Roşiilor ca şi în cele ale Albilor, s-a acreditat impresia că cekişti şi evrei însemna unul şi acelaşi lucru? Şi cine poartă răspunderea acestei viziuni?

Responsabilii sunt numeroşi, între alţii Armata Albă (vezi infra).

<notă>

— Scriitor rus (1853 – 1921).

</notă>

Dar cei mai vinovaţi sunt cu siguranţă cei care, prin zelul lor la cel mai înalt nivel al Ceka, au favorizat această identificare.

Se aud astăzi nişte reproşuri amare: evreii nu au fost singurii care au aderat la putere, de ce să se aştepte de la aceşti evrei cekişti o atitudine mai umană decât la alţii? Justă remarcă. Dar aceste obiecţii

nu alterează amarul adevăr: aceşti evrei cekişti, la vremea aceea aflaţi în posturi superioare şi având grade dintre cele mai înalte, îi reprezintă pe evreii ruşi (oricât de cumplit ar putea să pară) şi primesc în schimb o putere quasi-nelimitată, pe care nu ar fi putut să şi-o imagineze mai înainte. Iar aceşti reprezentanţi (care nu fuseseră aleşi de poporul lor) nu au ştiut să găsească în ei înşişi o frână, o sursă de luciditate, de control – nu au ştiut să-şi vină în fire, să se oprească, să se dea la o parte. Conform proverbului: O, nu te grăbi să apuci, mai întâi scuipă-n palme! Dar populaţia evreiască, ea, care nu şi-a ales cekiştii, această importantă şi activă comunitate evreiască din oraşe (cu siguranţă că în sânul ei se găseau câţiva bătrâni înţelepţi?!) nici nu a ştiut să-i oprească: nu uitaţi, suntem doar o mică minoritate în această ţară (dar la vremea aceea bătrânii nu prea erau ascultaţi!)

G. Landau scrie: „Destructurarea socială care a răvăşit diferitele pături sociale organice ale populaţiei evreieşti a redus la tăcere toate forţele interne de rezistenţă, chiar de stabilitate, aruncându-le sub şenilele tancurilor bolşevismului triumfător”. El găseşte că în plus faţă de ideile socialiste, de naţionalism separatist, de revoluţie permanentă „am fost ajunşi de ceea ce lumea se aştepta să găsească cel mai puţin în mediul evreiesc – cruzime, sadism, violenţă care păreau a fi străine unui popor aflat departe de orice viaţă războinică. Cei care mai ieri încă nu ştiau să mânuiască o puşcă s-au trezit atunci printre schingiuitori şi călăi21”.

Încă un cuvânt despre Rebecca Plastinina-Maizel, membră a comitetului revo uţionar al provinciei Arhanghelsk, menţionată mai sus: „Faimoasă prin cruzimea ei în nordul Rusiei”... „găurea cefe şi frunţi” în mod deliberat...; „cu mâna sa a împuşcat peste o sută de persoane”. Sau acest „Bak, care pentru tinereţea şi cruzimea sa era poreclit „Băiatul măcelar”, mai întâi la Tomsk, apoi preşedinte al Cekăi regionale Irkutk22. (Cât despre Plastinina, a făcut carieră, ajungând în anii ’40 membră la Curtea superioară a

RSFSR23!) Unii îşi amintesc de detaşamentul de pedeapsă al lui Mandelbaum din regiunea Arhanghelsk, alţii de cel al lui „Mişka Jap ” în Ucraina.

Şi la ce să te aştepţi de la acei ţărani din Tambov, dacă în sinistrul bârlog al Comitetului regional, în plină represiune a marii mişcări ţărăneşti din această provincie a Rusiei centrale, inspiratorii rechiziţionării forţate, secretarii comitetului regional se numeau P.

Raivid şi Pinson, iar responsabilul cu propaganda, Eidman? (Se mai găsea şi A. Schlihter – ne amintim de el la Kiev în 1905 –, acum preşedinte al Comitetului executiv regional.) Comisarul regional care, prin rechiziţionările exorbitante de grâu, provocase răscoala, se numea I. Goldin, iar faimoasa căpetenie a detaşamentului însărcinat cu rechiziţionările, care îi biciuia pe ţăranii îndărătnici, N. Margolin (a făcut şi execuţii). Kakurin, şef de stat major al lui Tuhacevski, afirmă că reprezentantul plenipotenţiar al Veceka din provincia Tambov era, în aceste luni, un anume Levin.

Desigur, nu erau numai evrei! Dar, începând cu Februarie, când

Moscova s-a autoînsărcinat să înăbuşe revolta din 1921, „comisia interministerială de luptă împotriva banditismului” îl avea în frunte pe Efraim Sklianski. Ţăranul din Tambov afla acest lucru citind manifestele şi trăgea concluzii.

Ce să spui atunci de hecatomba de pe Don, care a înghiţit sute şi mii de cazaci de pe Don aflaţi în floarea vârstei? Cu o asemenea istorie, atâtea reglări de conturi între evreul (revoluţionar) şi cazac, la ce te poţi aştepta din partea memoriei cazace?

În august 1919, Armata Voluntarilor, intrând în Kiev, a descoperit mai mulţi „cekişti”, cadavre de persoane împuşcate recent.

Listele nominale, stabilite după anunţurile mortuare din ziarul

Kievlianin care reîncepuse să apară, sunt citate de Şulghin24 – iar numele sunt aproape toate slave: se împuşca mai întâi „elita rusă”.

Despre Ceka din Kiev şi şefii săi deţinem documente de la „comisia specială de instrucţie din sudul Rusiei” (mărturii ale judecătorului de instrucţie de la Ceka arestat la Kiev) 25: „Numărul colaboratorilor Ceka oscila între 150 şi 300...; proporţia evreilor în raport cu ansamblul colaboratorilor era de unu la patru, însă posturile cheie se aflau aproape în exclusivitate în mâinile lor”. Din cei 20 de membri ai comisiei, adică cei care hotărau soarta oamenilor, 14 erau

evrei. „Toate persoanele arestate erau închise la Ceka sau la închisoarea Lukianov... Pentru execuţii, se amenajase un hangar în apropierea casei de pe strada Institutului, numărul 40, colţ cu strada

Levaşev unde fusese transferată Ceka regională din strada Caterina.

În acest hangar mic, călăul (uneori era un „amator” din Ceka) introducea victima complet dezbrăcată şi îi ordona să se aşeze pe burtă, apoi, cu o împuşcătură în ceafă, o executa. Execuţiile se făceau cu revolverul (cel mai adesea un Colţ). Dar cum se trăgea de obicei de foarte aproape, craniul victimei se făcea ţăndări... Victima următoare era adusă tot aşa şi se întindea alături... Când numărul victimelor depăşea... capacităţile hangarului, noile victime erau aşezate deasupra celor ucişi înainte sau erau executate la intrarea în hangar...

Toate victimele mergeau la execuţie fără să opună vreo rezistenţă”.

Despre aceasta „fremăta rumoarea populară”. Iată o scenă din

Petersburg relatată de Remizov (cu trecutul său de democrat-revoluţionar nu poate fi suspectat de antisemitism): „De curând, în apropierea Academiei, se făceau exerciţii. Un soldat al Armatei

Roşii strigă: „Camarazi, să nu mergem pe front, căci ne batem pentru jidani!” Un tip cu servietă îl întreabă: „Din ce regiment eşti?” Celălalt continuă: „Camarazi, să nu mergem pe front, că mergem pentru jidani!” Omul cu servieta dă ordin: „Trageţi în el!”

Doi soldaţi din Armata Roşie se apropie, celălalt o ia la fugă, dar nu apucă să ajungă la colţ că ceilalţi îl ajung şi trag – creierul îi zboară şi o baltă de sânge se întinde pe trotuar26”.

Revolta din Kronstadt avea deja un caracter antievreiesc (ceea ce o făcea să fie şi mai mult sortită eşecului); s-au distrus portretele lui Troţki şi Zinoviev, nu cele ale lui Lenin, iar Zinoviev nu a avut curajul să vină să se explice în faţa revoltaţilor: îi era teamă că va fi linşat. În locul său a fost trimis Kalinin.

<notă>

— Alexei Remizov (1877 – 1957), scriitor rus. A emigrat în

1921.

</notă>

În februarie 1921, la Moscova au fost grevele muncitoreşti care aveau ca lozincă „Jos comuniştii şi evreii!”

Am subliniat deja că majoritatea socialiştilor ruşi – printre ei, evreii erau foarte numeroşi – în timpul războiului civil luase partea lui Lenin şi nu a lui Kolceak; mulţi dintre ei au luptat personal pentru bolşevici. (Un exemplu: Solomon Schwarz, membru al

Bundului. Sub Guvernul provizoriu, director de departament într-unul din ministere; pe durata războiului civil, voluntar în

Armata Roşie, fără a-şi preciza gradul; apoi emigrează şi publică în străinătate o primă, apoi o a doua carte despre situaţia evreilor din URSS – vom mai avea ocazia să cităm din aceste opinii.)

Impresia care se răspândea era aceea că nu numai evreii bolşevici, ci toţi evreii, în timpul războiului civil, îşi aleseseră tabăra:

cea a Roşiilor. Să mai spunem că nimic nu îi împinsese să facă această alegere! Eu unul nu aş putea. Sau că nu exista o altă soluţie. Nici asta nu putem spune.

Tot la Kiev, Şulghin descrie un exod masiv petrecut la 1 octombrie 1919, când se prăznuia Acoperământul Maicii Domnului – oraşul urma să fie ocupat de bolşevici –, un exod doar al ruşilor. Îi vedeai trecând, pe jos, cu boccelele lor, podurile de pe Nipru. Estimează că erau aproximativ şaizeci de mii. „Dar nici picior de evreu nu a fost aici; nu se zăreau printre miile de ruşi (bărbaţi, femei, copii), cu lucrurile făcute balot, strecurându-se pe magnificul pod, sub un cer înnorat. „Or, la vremea aceea, continuă Şulghin, în

Kiev trăiau peste 100.000 de evrei, iar printre ei mulţi erau oameni bogaţi, chiar foarte bogaţi; nimeni însă nu a plecat, au rămas cu toţii să-i aştepte pe bolşevici. „Nu au vrut să ne împărtăşească soarta, adâncind între ei şi noi o nouă prăpastie, fără îndoială cea mai profundă27”.

La fel s-au petrecut lucrurile şi în alte oraşe. Să ascultăm mărturia eserului Maslov: „Este un fapt că, în oraşele Rusiei de Sud, mai ales în cele din Ucraina de pe malul drept, care au trecut de mai

multe ori dintr-o mână în alta, ascensiunea puterii sovietice trezea o simpatie ostentativă şi bucuria cea mai mare în cartierele evreieşti şi, adeseori, nicăieri în altă parte28”.

Un istoric american contemporan (Bruce Lincoln, autor al unui important studiu asupra războiului civil de la noi) a afirmat „că

Ceka ucraineană era compusă aproape 80% din evrei”, ceea ce „se explică prin faptul că înaintea venirii Roşiilor, pogromurile cele mai crunte şi mai sângeroase de la Bogdan Hmelnitkr încoace nu încetaseră29”. Vom vorbi despre pogromuri, dar este evident faptul că aici se inversează cronologia: aceşti 80% făceau parte din Ceka încă din 1918 sau cel mult de la începutul lui 1919 – or, pogromurile puse la cale de forţele lui Petliura s-au dezlănţuit mai apoi, de-a lungul lui 1919 (pogromurile făcute de Albi încep abia în toamna acestui an).

Totuşi, nu putem găsi răspuns la eterna întrebare: cine este răspunzător de faptul de a se fi ajuns la un asemenea dezastru? A explica acţiunile Cekăi din Kiev doar prin faptul că trei sferturi din colaboratorii ei erau evrei este, desigur, insuficient. Dar şi în acest punct există, pentru memoria evreiască, o problemă şi un subiect de reflecţie.

Or, s-au găsit în anii aceia evrei care se adresează fraţilor lor de sânge şi încearcă să ajungă la o înţelegere superioară a tragediei care se abătuse asupra Rusiei şi, de asemenea, asupra evreilor din Rusia, în apelul „Evreilor din întreaga ţară!”, grupul de autori scrie în 1923:

„Ni se impută... zelul nemăsurat al participării evreilor bolşevici la aservirea şi distrugerea Rusiei... Puterea sovietică este asimilată puterii evreieşti, iar ura cumplită faţă de bolşevici se întoarce într-o ură nu mai puţin teribilă faţă de evrei... Avem ferma convingere că, pentru evrei ca şi pentru toate popoarele ce trăiesc în Rusia, bolşevicii reprezintă cel mai mare rău care poate exista, că a lupta din toate puterile noastre împotriva dominaţiei în Rusia a unei asemenea adunături de oameni veniţi din toate colţurile este datoria noastră sacră faţă de umanitate, cultură, patria noastră şi poporul evreu30”. Dar în societatea evreiască, „acest apel a fost primit cu cea mai mare indignare31”. (Vom vorbi despre aceasta în capitolul următor).

<notă>

— Una dintre marile căpetenii cazace care, pentru a se debarasa de hegemonia poloneză, hotărăşte în 1654 alipirea Ucrainei la Marea Rusie.

</notă>

*

Războiul civil a depăşit, într-o oarecare măsură, frontierele Rusiei. Câteva cuvinte despre acest subiect (deşi evenimentele petrecute mai apoi în Europa nu intră în această lucrare).

Bolşevicii au intrat în Polonia în 1920. Aici, şi-au amintit şi s-au servit în mod abil „de ardoarea şi entuziasmul naţional” căruia îi era consacrat editorialul lui Nahamkis-Svetlov din lzvesâian. Se pare că şi în Polonia populaţia evreiască a primit cu căldură Armata

Roşie. Conform unor surse sovietice, batalioane întregi de muncitori evrei au luat parte la lupta împotriva polonezilor de pe lângă

Minsk33. Iar Enciclopedia evreiască spune: „Polonezii i-au acuzat de mai multe ori pe evrei de a-i fi susţinut pe duşmanii lor, de a fi adoptat atitudini „antipoloneze”, probolşevice, chiar proucrainene”. În cursul războiului polono-sovietic, numeroşi evrei, acuzaţi de spionaj în favoarea Armatei Roşii, „au fost lichidaţi [de armata poloneză]34”. Este adevărat, şi să ne amintim de acuzaţiile de spionaj aduse evreilor de către comandamentul rus în timpul războiului, în 1915 –, că şi aici, exagerările şi-au avut locul lor.

Pentru Polonia, sovieticii au format în grabă un „guvern polonez revoluţionar”, aşezându-l în frunte pe F. Dzerjinski. Mai făceau parte din el I. Marhlevski şi F. Kohn. Aceştia erau, desigur, înconjuraţi de specialişti în „probleme de sânge” şi de propagandişti plini de energie. (între alţii, ex-farmacistul din Moghiliov.

A.I. Rotenberg. După lovitura de stat ratată din Polonia, acesta fuge, împreună cu Béla Kun şi Zalkind-Zemliacika, „să epureze”, prin moarte, Crimeea. În 1921 s-a înhămat la o nouă sarcină glorioasă: „epurarea” Georgiei, imediat sub Dzerjinski. Între anii ’20

şi ’30, Rotenberg a fost şef al NKVD din Moscova.)

Da, Revoluţia roşie s-a întins nu numai peste Polonia, ci şi în

Ungaria şi Germania. Un cercetător american scrie: „Atât în estul cât şi în centrul Europei, intensitatea şi permanenţa prejudecăţilor antisemite au fost întărite de partea pe care au avut-o evreii în mişcarea revoluţionară”. „La începutul lui 1919, sovietele, conduse mai ales de evrei, au provocat revolte la Berlin şi München”, iar

„În partidul comunist german de atunci… partea activiştilor evrei

…era absolut disproporţionată”, în timp ce „comunitatea evreiască în ansamblul ei nu acorda acestui partid decât o susţinere nesemnificativă”. „Dintre cei unsprezece membri ai CC, patru erau evrei cu pregătire superioară”, între alţii Rosa Luxemburg, care scria în decembrie 1918: „În numele scopurilor supreme ale umanităţii, deviza noastră în faţa duşmanilor trebuie să fie: să le scoatem ochii; să-i strivim sub genunchiul nostru!” Revolta din

München a avut drept conducător un evreu „cu alură boemă”, criticul de teatru Kurt Eisner. A fost ucis, dar în foarte catolică şi conservatoarea Bavarie, puterea a fost luată de „un nou guvern de intelectuali evrei de stânga care au proclamat „Republica sovietică

Bavaria” (G. Landauer, E. Toller, T. Muzam, O. Neirat). O săptămână mai târziu, această republică a fost răsturnată „de un grup încă şi mai radical” care a proclamat „A Doua Republică sovietică

Bavaria”, având în frunte pe Evgheni Levin35. Despre acesta din urmă, Enciclopedia face următoarele precizări: născut la Petersburg într-o familie de negustori evrei, socialist-revoluţionar, participă la revoluţia din 1905, apoi capătă naţionalitate germană, aderă la mişcarea Spartakus a Rosei Luxemburg şi Karl Liebknecht pentru a lua conducerea guvernului comunist din Bavaria din care mai fac parte T. Muzam, E. Toller şi M. Levin. Acesta din urmă este originar din Rusia36. În mai 1919, revolta este zdrobită. „Că diriguitorii revoltelor comuniste zdrobite au fost evrei, iată una dintre cauzele principale ale răbufnirii antisemitismului politic în Germania postrevoluţionară37”.

„Dar dacă în Rusia şi Germania, rolul evreilor în revoluţie a fost

„Foarte limpede”, în Ungaria acesta a fost decisiv… Din cei 49 de

comisari populari, 31 erau evrei", în primul rând Béla Kun însuşi.

„Ministru al Afacerilor externe (defacto şef al guvernului)", care, aşa cum ştim, peste un an şi jumătate va îneca Crimeea în sânge. îl găsim aici pe Mattias Rakoşi, Tiobor Samueli, Gerd Lukaci. „Este adevărat că Primul ministru, Şandor Garbai, nu era evreu, dar

Rakoşi a avut această sclipire: dacă Garbai a fost ales şeful guvernului a fost ca să mai rămână unul care să poată semna condamnările la moarte de sâmbăta". „Statuile regilor şi eroilor naţionali unguri au fost date jos, imnul naţional interzis, iar purtarea culorilor naţionale era un delict". „Tragicul situaţiei era întărit de faptul că evreii din

Ungaria erau mult mai bogaţi decât fraţii lor din Europa de răsărit şi cunoscuseră o reuşită socială mult mai însemnată38".

Legătura directă dintre Republica sovietică ungară şi războiul nostru civil apare în faptul că unele unităţi ale Armatei Roşii se pregăteau să le sară în ajutor, dar nu şi-au terminat pregătirile înainte de căderea acesteia (în august 1919).

Prăbuşirea atât de dispreţuitului Imperiu rusesc i-a costat scump pe toţi – inclusiv pe evrei. Aşa cum scrie G. Landau: „Revoluţia este în general şi mereu ceva care înspăimântă, ceva riscant, ceva periculos. În particular ea este teribilă şi periculoasă pentru o minoritate care, pe multe planuri, este străină masei preponderente a populaţiei... O asemenea minoritate trebuie să se sprijine din toate puterile, pentru a-şi asigura supravieţuirea, pe lege, pe intangibila continuitate a ordinii, pe inerţia juridică. Dezagregarea socială şi acel „totul este permis" din revoluţie se abat cu o forţă aparte, fără scăpare exact asupra unei asemenea minorităţi39".

Dar acest lucru urma să se petreacă mai târziu, după primele decenii promiţătoare. În timpul imediat următor, pe vremea războiului civil, în absenţa totală a legilor, populaţia evreiască a fost prădată şi supusă pogromurilor cum nu mai fusese, nici pe departe, vreodată sub ţari. Iar aceste pogromuri nu erau nişte fapte ale Albilor. Densitatea minorităţii era în aşa măsură de mare încât era nevoie să intervină în destinul evreilor, dincolo de Roşii şi de Albi, o a treia forţă:

separatismul ucrainean.

În aprilie 1917, când s-a creat parlamentul ucrainean, evreii încă nu credeau în victoria separatismului, care se manifesta în alegerile din vară pentru dumele municipale: evreii nu aveau atunci „niciun motiv să voteze pentru separatiştii ucraineni40”. Începând, însă, din iunie, când s-a părut că se stabileşte o putere ucraineană veritabilă sub care aparent ar fi toţi chemaţi să trăiască, reprezentanţii evreilor şi-au făcut intrarea în Malaia Rada*, a apărut un vice-secretariat la

<notă>

— Literal: „mică adunare naţională”.

</notă>

Afacerile minorităţii naţionale evreieşti (un „minister evreiesc”), însărcinat să elaboreze un proiect pe care societatea evreiască avea demult ambiţia să-l propună, acordând „o autonomie naţională specifică” (fiecare naţiune, inclusiv cea evreiască, constituie o entitate naţională, care poate promulga legi conform nevoilor şi intereselor respectivei naţiuni şi poate să primească subsidii de la Trezorerie.

Cât priveşte reprezentantul acestei entităţi, acesta poate face parte din guvern. Guvernul ucrainean nou creat a adoptat la început o atitudine în general binevoitoare cu privire la evrei, dar, la sfârşitul lui

1917, situaţia a evoluat. Proiectul de lege a fost primit în Parlament cu apelative şi semne de dispreţ pentru ca în final să fie adoptat nu fără greutate în ianuarie 1918. Dar şi ei au acceptat, nu fără reticenţe, „al 3-lea Universal” (9 noiembrie 1917: începutul separării

Ucrainei de Rusia), temându-se de acum încolo de anarhie, periculoasă pentru populaţia evreiască, şi de mărunţirea lumii evreieşti ruse în mai multe entităţi. Burghezii evrei îşi băteau joc de limba ucraineană, de firmele scrise în această limbă, fiindu-le teamă de ucrainizare şi având mai degrabă încredere în statul şi cultura rusă41. Lenin scria: evreii, ca şi velicoruşii, „nu cunosc importanţa problemei naţionale în Ucraina42”.

Dar se înainta spre secesiune, iar deputaţii evrei, cu excepţia

Bundului, nu au îndrăznit să voteze împotriva lui „4 Universal”.

(11 ianuarie 1918: desprinderea definitivă a Ucrainei). Imediat după aceea a început ofensiva bolşevică în Ucraina. În primul lor

C [omitet] Central] al P [artidului] C [omunist] bfolşevic] din

Uferaina], pus la cale la Moscova apoi transferat la Harkov, sub conducerea lui Georges Piatakov, figurau printre alţii Şimon

Schwarz şi Serafin Gopner. Odată stabilit la Kiev, la sfârşitul lui ianuarie 1918, s-au numit comisarii: pentru oraşul Kiev, Grigori

Ciudnovski; la finanţe, Kreizberg; la presă, D. Raichman; la armate, Schapiro. „Numele evreieşti nu lipseau nici la vârful autorităţilor bolşevice... în centre precum Odessa, Ekaterinoslav. Era destul pentru a alimenta conversaţiile despre „bolşevicii evrei" şi

<notă>

— Desemnează legi organice adoptate de Parlamentul ucrainean.

</notă>

„Evreii bolşevici" în sânul unităţilor de armată rămase fidele Parlamentului. «Glumele despre „trădătorii evrei" au devenit monedă curentă»; „în plină luptă de stradă [pentru cucerirea Kievului], fracţiunea sionistă a interpelat Adunarea asupra exceselor antievreieşti", având ca rezultat „o dispută oratorică între deputaţii ucraineni şi reprezentanţii minorităţilor naţionale43".

În felul acesta a început să se adâncească o prăpastie de adversitate între evreii şi separatiştii ucraineni.

Guvernul ucrainean şi conducătorii partidelor ucrainene s-au retras spre Jitomir, dar reprezentanţii evreilor nu i-au urmat", rămânând sub bolşevici. În plus, la Kiev, bolşevicii „au găsit sprijinul unui grup important de muncitori evrei reîntorşi din Anglia după revoluţie [din Februarie]", de aici înainte „cu totul de partea regimului sovietic... Au ocupat posturile de comisari şi... de personalităţi responsabile"; au mai creat şi „un detaşament evreiesc al gărzii roşii44".

Peste puţin timp, la începutul lui februarie 1918, după încheierea păcii cu Germania la Brest-Litovsk, guvernul Ucrainei independente a revenit la Kiev, ceea ce a permis „haidamacilor „şi

„Cazacilor liberi” să-i prindă pe „comisarii evrei proaspăt numiţi”.

pe care reuşeau să-i scoată la lumină şi să-i împuşte. Acestea încă nu puteau fi numite pogromuri antievreieşti. De altfel, guvernul lui

Petliura a trebuit să cedeze locul pentru şapte luni atamanului

Skoropadski. „Comandamentul unităţilor armatei germane care ocupase Kievul în primăvara lui 1918 arăta o atitudine înţelegătoare faţă de nevoile populaţiei evreieşti” (or, aceasta era importantă: în 1919, evreii reprezentau 21% din populaţia acestui oraş45.) în rândurile guvernului atamanului, Serghei Gutnik, un evreu din partidul cadet, a devenit ministru Comerţului şi al Industriei46. Sub această guvernare, sioniştii nu erau împiedicaţi în activităţile lor şi şi-au ales o Adunare naţională provizorie evreiască şi un Secretariat naţional evreiesc.

<notă>

* în secolul al XVIII-lea. nume dat răsculaţilor ucraineni care luptau împotriva autorităţilor poloneze. Odată cu anexarea Micii Rusii occidentale la

Imperiul rus, mişcarea dispare. Dar termenul reapare după Revoluţie pentru a desemna răsculaţii care se opun puterii bolşevice.

</notă>

Dar, odată atamanul alungat în decembrie 1918, a venit de la Vinniţa să se instaleze la Kiev Directoratul lui Petliura-Vinnicenko. Ca urmare a afinităţilor socialiste, Bundul şi Poateition i-au dat concursul în speranţa obţinerii egalităţii în drepturi cu ucrainenii. Secretariatul evreiesc s-adorit la fel de conciliant. Totuşi, organul oficial al lui Petliura, Renaşterea, scria: „Instaurarea unui guvern ucrainean a fost pentru evrei un eveniment neaşteptat. Evreii nu-l prevăzuseră, în ciuda excepţionalei lor abilităţi de a adulmeca tot ce este nou. Ei... insistă asupra faptului că ştiu limba rusă şi ignoră ce doreşte statul ucrainean... Evreii au trecut din nou în tabăra duşmanilor noştri47”.

Li s-au imputat evreilor toate victoriile repurtate de bolşevici în Ucraina. Cazacii zaporojeţi au prădat apartamentele oamenilor

înstăriţi care fugiseră din Kiev. Aceste acte de prădare s-au înmulţit cu atât mai multă insolenţă în localităţile secundare, duse de unităţile militare sau de căpeteniile cazace care făceau ce le trecea prin cap. Iar regimentul care purta numele lui Petliura a inaugurat, printr-un pogrom la Sarnaş, anul pogromurilor generalizate.

Un deputat evreu din Adunarea naţională restrânsă a încercat zadarnic să oprească acest val în creştere de incitări la pogrom: „Trebuie să-i prevenim pe ucraineni că nu vor reuşi să-şi instaureze guvernarea pe antisemitism. Să ştie domnii din Directorat că au de-a face cu un popor universal care a supravieţuit numeroşilor săi duşmani”. A ameninţat chiar că va declanşa lupta împotriva unei asemenea guvernări48. Iar partidele evreieşti au trecut rapid spre stânga, altfel spus s-au îndreptat cu tot mai multă simpatie spre bolşevici.

Aşa cum a declarat Arnold Margolin, la data aceea ministru al

Afacerilor externe în Directorat, „situaţia în Ucraina aminteşte de anii cei mai răi din vremea lui Hmelnitki şi Gonta49*”.

D. S. Pasmanik notează, nu fără amărăciune, că sioniştii şi naţionaliştii evrei „au susţinut timp îndelungat guvernarea dezordo

<notă>

— Unul dintre principalii conducători ai Revoltei Haidamacilor, în 1768, împotriva puterii poloneze. Trădat de ruşi, a fost predat polonezilor care l-au ucis.

</notă>

nată a lui Petliura-Vinnicenko, chiar când în Ucraina au avut loc nişte pogromuri antievreieşti deosebit de crunte30”. I. M.

Biekerman se întreabă: cum de au putut uita socialiştii evrei, „care s-au aşezat la aceeaşi masă cu Petliura şi alţi eroi ai revoluţiei ucrainene pentru a reconstrui lumea împreună cu ei, eroicele pogromuri ale fraţilor lor întru ideologie?... Cum de se grăbesc să uite, din cauza simpatiilor lor socialiste, tot acest sânge evreiesc care a fost vărsat de descendenţii şi discipolii lui Bogdan Hmelnitki, ai lui Gontaşi Jelezniak*M?” „Din decembrie 1918 până în august

1919, partizanii lui Petliura au pus la cale zeci de pogromuri

care au făcut, după datele comisiei Crucii Roşii internaţionale, aproape

50.000 de victime. Pogromul cel mai important a avut loc pe data de 15 februarie 1919 la Proskurov… după tentativa nereuşită de lovitură de stat bolşevică52”. „Pogromurile antievreieşti, care au început aproape în acelaşi timp cu instaurarea puterii ucrainene, se ţineau lanţ şi au devenit deosebit de crude pe vremea epocii numite Directorat şi nu au încetat atât timp cât puterea ucraineană s-a menţinut cu forţa armelor54”.

Să fim atenţi la cele scrise de S. Maslov: „Mai fuseseră ucişi evrei şi în pogromurile de pe vremea ţarismului, dar niciodată atât de mulţi şi cu atâta sânge rece, aproape indiferenţă, aşa cum se întâmplă astăzi. În cursul pogromurilor puse la cale de către detaşamentele de ţărani răsculaţi, în oraşelele pe care le cuceresc, aceştia masacrează populaţia evreiască până la ultimul. Nu iartă nici copiii, nici femeile, nici bătrânii54”. La acea dată, în oraşe se găseau mărfuri ce nu se puteau desface, iar ţăranii din satele învecinate mergeau cu căruţele pentru ca, în vălmăşeala pogromului, să-şi ia partea din jaf”.

<În toată Ucraina, când răsculaţii atacau trenurile, în vagoane a răsunat de multe ori ordinul:

„Comuniştii şi evreii, jos!” Cei care se supun ordinului sunt împuşcaţi imediat la scara vagonului», dacă nu „se verifică docu

<notă>

— Maxim Jelezniak, căpetenie cazacă. S-a distins prin cruzime în exterminarea polonezilor şi a evreilor. Arestat de ruşi şi deportat în Siberia. Mort pe la 1770.

</notă>

mentele de identitate sau oamenii sunt forţaţi să pronunţe cuvântul cucuruz*, iar dacă se observă un defect de pronunţie, cel considerat evreu este dus şi împuşcat”.

Un cercetător american consideră că „exterminarea masivă a evreilor în Bielorusia şi în Ucraina în decursul războiului civil a fost, în fapt, mai puţin rezultatul unei politici determinate cât mai degrabă o reacţie populară şi ţărănească57”.

Deosebit de iresponsabile şi, prin urmare, de o extremă

sălbăticie, s-au arătat în Ucraina bandele necontrolate: cele ale lui Grigoriev.

Sokolov, Zelionîi, Struk, Angel, Tiutiunik, Iaţeik, Volâneţ, Kozâr-Zârka.

În această înşiruire, Mahno ocupă totuşi un loc aparte.

Mahno – amestec perfect de revoluţionar şi deţinut de drept comun – s-a dezlănţuit ca un diavol în dezlănţuirea sălbatică a războiului civil. A releva ieşirile sale patologice şi criminale nu intră în intenţiile noastre. Mahno, personal, era străin oricărui antisemitism, iar anarho-monarhiştii au semnat, la ordinele sale, rezoluţii care proclamau „o luptă nemiloasă împotriva tuturor formelor de antisemitism", într-o anumită vreme l-a aşezat în fruntea Statului său major pe Aron Baron, a Contraspionajului pe Lev Zadov-Zinkovski, a departamentului Propagandei pe Eichenbaum-Volin, deja citat. L-a avut drept consilier apropiat pe Arkinov, iar un anume Kogan era preşedinte al Sovietului din Guliaipol. Mai există şi un batalion distinct de evrei care număra vreo 300 de soldaţi comandaţi de

Taranovski. Acesta, însă, a greşit faţă de Mahno. Mai apoi a fost iertat şi distins din nou până la a ajunge şef de Stat major. S-a scris că „evreii sărmani se înrolau masiv în armata lui Mahno" şi că acesta l-ar fi capturat prin trădare pe căpetenia cazacă, Grigoriev, şi l-ar fi împuşcat pentru antisemitism. În mai 1919, Mahno a trimis la moarte nişte ţărani din Uspenovski care s-ar fi dedat la un pogrom în colonia agricolă evreiască din Gorkoe. Dar, deşi

„Mahno a avut incontestabile merite în ochii evreilor (şi mai târziu, la Paris, până când a murit, s-a mişcat într-un mediu evre

<notă>

— Acest cuvânt care înseamnă „porumb", permitea prin sonorităţile sale repetitive decelarea particularităţilor de pronunţie evreiască.

</notă>

Iese"), armata sa dezordonată s-a dedat la mai multe pogromuri, între altele în decembrie 1918 nu departe de Ekaterinoslav cât şi în vara lui 1919 la Alexandrovsk. Totuşi, Enciclopedia recunoaşte:

„Mahno şi ceilalţi şefi din mişcarea sa au combătut cu tărie pogromurile şi i-au împuşcat pe autorii acestora59”.

Avem în faţă o carte-album, Pogromurile antievreieşti: 1918

1921. A fost editată în 1923 la cererea Comitetului social evreiesc de ajutorare a victimelor pogromurilor, dar a apărut abia în 192660.

(Anul apariţiei ne permite să înţelegem de ce această carte nu spune nimic despre pogromurile făcute de Roşii; este consacrat în totalitate

„Rolului jucat de armata lui Petliura, de armatele albe şi poloneze în dezlănţuirea pogromurilor din această perioadă.)

Detaşamentele militare luau parte la pogromuri în oraşele importante şi nodurile feroviare aflate în calea lor, dar bandele „micilor căpetenii (…) acţionau până în satele cele mai îndepărtate”.

aşa că pentru evrei nu mai existau locuri absolut sigure.

Printre pogromurile puse la cale de armatele lui Petliura şi care se distingeau printr-o cruzime deliberată şi o exterminare metodică, uneori fără jaf, să le reţinem în 1919 pe cele din Proskurov

(în februarie), nu departe de locul acesta pe cele de la Felştinsk şi

Jitomir (februarie), cele din Ovruci (martie), Trostineţ (mai).

Uman (mai), Novomirgorod (mai). Pogromuri puse la cale de bande: cele din Smelsk (martie 1919), Elizabetgrad (mai).

Radomist (mai), Vapniar (mai), Slovecen şi Dubov (iunie); de armatele lui Denikin: cele din Fastov (septembrie 1919), Kiev (octombrie). În Bielorusia, au fost puse la cale pogromuri de către polonezi – la Borisov şi în districtul Bobruisk – şi de către detaşamentele lui Bulak-Balahovici susţinute de polonezi (în 1919 şi

1920, apoi până în vara lui 1921 la Mozîr, Turov, Petrakov.

Kopotkevici, Kovteniţ, Gorodiatici).

Evreii din Ucraina au fost terorizaţi de aceste valuri distrugătoare. Din locurile unde pogromurile avuseseră loc şi din acelea unde încă mai plana ameninţarea, în momentele de acalmie, populaţia evreiască fugea în masă; orăşele şi cătune s-au golit de tot în

favoarea marilor oraşe cele mai apropiate. Unii au fugit către frontiera română (în speranţa deşartă că vor fi apăraţi), alţii „panicaţi, fără nicio ţintă sau scop precis”, cum sunt cei din Tetiev sau

Radomist. „Orăşelele şi satele cele mai înfloritoare aveau aerul unor cimitire abandonate: casele erau arse sau distruse, uliţele pustii, ca moarte… O întreagă serie de locuri populate de evrei, ca spre exemplu Volodarka, Boguslav, Borceagov, Znaemnka, Fastov.

Tefiopol, Kutuzovka, şi altele, fuseseră incendiate în întregime, oferind privirilor doar o grămadă de moloz61”.

*

Să ne îndreptăm acum spre tabăra Albilor. Am fi putut gândi că pe timpul războiului civil, nu sub opresiunea roşie, ci în partea Albilor ar fi putut să subziste într-o oarecare măsură nişte potenţialităţi democratice. La Denikin, la Vranghel nu se găseau doar monarhişti său. naţionalişti de diferite naţionalităţi, ci şi numeroase rămăşiţe din grupurile liberale de toate tendinţele, chiar socialişti de diverse nuanţe – toţi care se arătau intransigenţi faţă de bolşevism.

La fel se întâmpla pe frontul oriental înainte de a lua Kolceak puterea. Dar dacă era aşa, atunci de ce evreii care împărtăşeau aceleaşi orientări şi aceleaşi simpatii nu şi-ar fi găsit aici locul?

E pentru că, urmare a turnurii fatale şi a iremediabilei – din vina uneia şi alteia dintre tabere – direcţii luate de evenimentele ulterioare, accesul evreilor în Armata albă a fost blocat.

Enciclopedia evreiască ne informează că, chiar la început, „numeroşi evrei din Rostov susţineau mişcarea Albilor. La 13 decembrie 1917 A. Alpenn, negustor important, dat atamanului de pe Don.

A. Kaledin, 800.000 de ruble adunate de evreii din Rostov pentru organizarea armatelor cazace care luptau împotriva puterii sovietice62. Dar iată o altă bătaie de clopot, venind tot din Rostov. Când generalul Alexeev, încercând să adune primul său detaşament (era tot în decembrie 1917), a avut nevoie de bani, i-a cerut, fără a dori să procedeze la rechiziţionări, de la burghezia din Rostov şi

Nahicevan, în majoritate compusă din evrei şi armeni. Cum

bogătașii din Rostov au refuzat, nu a putut aduna decât o sumă derizorie, ceea ce l-a făcut pe Alexeev să ducă în plină iarnă „Campania în

gheţară", cu un detaşament care nu era câtuşi de puţin echipat. Iar mai târziu: „La toate apelurile/urmatei de Voluntari, populaţia a răspuns dând mai nimic; însă când în aceleaşi locuri apăreau bolşevicii, la prima cerere dădea milioane de ruble şi magazii întregi de mărfuri63". (Iar când, la sfârşitul lui 1918, ex-prim-ministral G. Lvov, acum obligat să ceară ajutor, a mers la Washington şi la New York unde s-a întâlnit cu o delegaţie de evrei americani, nu a primit nicio promisiune de asistenţă64.)

Este adevărat, Pasmanik citează o scrisoare conform căreia la sfârşitul lui 1918, „peste trei milioane şi jumătate de ruble... au fost adunate într-un cerc închis de evrei" în schimbul unor „promisiuni şi asigurări ale comandamentului alb de a arăta o atitudine binevoitoare faţă de evrei". Imediat s-a transmis o decizie care le interzicea evreilor să cumpere pământ în regiunea Mării

Negre (pe motiv de „speculă neruşinată făcută de mai mulţi indivizi aparţinând naţiunii evreieşti") – dar această măsură a fost în curând abrogată65.

Tot la Rostov, tot în aceşti zori luminoşi, pe când mişcarea

Albilor, abia vizibilă în penumbră, părea aproape fără speranţă, am cunoscut personal cazul prietenului nostru, A. Arhangorodski, un evreu în vârstă, inginer foarte activ în domeniul industriei, care se considera sincer un patriot rus. În acea noapte de februarie când tineretul pleca în „Campania îngheţată", a vrut să-şi forţeze fiul student care refuza să meargă voluntar (nici fiica nu s-a opus mai puţin plecării fratelui său). Enciclopedia evreiască precizează

„Evreii din Rostov se înrolau în detaşamentele de partizani cazaci, în batalionul studenţesc al Armatei Voluntarilor a lui Kornilov66".

În 1975, la Paris, ultimul comandant al regimentului lui

Kornilov, M.N. Levitov, mi-a declarat că numeroşi fruntaşi evrei, promovaţi pe timpul lui Kerenski, i-au rămas fideli lui Kornilov în

zilele istorice din august 1917. Iar în armata Albilor, punea în

<notă>

— Pentru a preveni o lovitură de stat bolşevică, generalul Kornilov, comandatul şef al armatei ruseşti, a pornit spre Petrograd, însă a fost arestat de

Kerenski şi făcut prizonier.

</notă>

frunte numele lui Katzman din prima divizie a lui Kutepov, care fusese decorat cu ordinul Sfântul Gheorghe.

Se ştie însă că numeroşi Albi nu-i încurajau deloc pe evreii neutri şi nici chiar pe cei care simpatizau cu ei, din cauza participării prea numeroase a altor evrei alături de Roşii. Albii aveau din ce în ce mai puţină încredere în evrei, chiar tunau şi fulgerau împotriva lor.

Un recent studiu cu caracter ştiinţific ne informează că, „în primul său an de existenţă, mişcarea Albilor era practic lipsită de orice antisemitism (cel puţin în privinţa manifestărilor de masă) şi că evreii figurau în rândurile Armatei Voluntarilor! Dar în 1919 (...), lucrurile s-au schimbat radical. În primul rând, după victoria Antantei asupra

Germaniei, sentimentul împărtăşit de majoritatea Albilor că germanii favorizau bolşevismul a lăsat locul mitului conform căruia evreii constituiau principalul susţinător al bolşevismului. În al doilea rând, ocupând Ucraina, Albii au suferit influenţa aprigului antisemitism local, ceea ce a antrenat participarea lor la excese antievreieşti67”.

Armata albă a fost „hipnotizată de Troţki şi Nahamkis, ceea ce a făcut-o să identifice bolşevismul în ansamblul său cu evreii, având drept consecinţă pogromurile”. Albii îşi făcuseră ideea că

Rusia pe care ei porneau să o elibereze se afla în mâinile comuniştilor evrei. Şi, ţinând cont de faptul că această armată abia formată, abia unificată, dispersată pe întinderi imense, era prost controlată, prost condusă, din cauza faptului că pretutindeni, în acest război, triumfa insubordonarea, se putea lesne trece de la idee la înflăcărări spontane şi, din păcate, la pogromuri puse la cale de Albi. „A.

Denikin… ca şi mulţi alţi conducători ai Armatei din Sud (V.

Mai-Maevski), aderau la poziţiile cadeţilor şi ale eserilor, căutând să pună capăt exceselor oamenilor lor. Dar aceste tentative nu aveau aproape niciun efect.

Era un lucru natural ca numeroşi evrei să fi fost animaţi de instinctul de conservare. În ciuda primelor speranţe într-un compor

<notă>

* înaintat general în 1918, a emigrat în Vest după înfrângerea Albilor. A

fost răpit de pe stradă, în 1930, la Paris de GPU.

** Distincţie militară.

</notă>

tament uman al Armatei Voluntarilor, după pogromurile făcute de partizanii lui Denikin, practic totalitatea evreilor a abandonat orice veleitate de a se ralia Albilor.

Iată un exemplu grăitor dat de Pasmanik. Oraşul Alexandrovsk este recucerit de la bolşevici. Voluntarii au intrat în oraş, trezind bucuria generală şi sinceră a întregii populaţii… încă din prima noapte, jumătate din oraş este jefuită. Se umple imediat de ţipetele şi gemetele evreilor martirizaţi… Sunt violate femei, sunt bătuţi şi masacraţi oameni, apartamentele evreieşti sunt practic golite de conţinut. Pogromul durează trei zile şi trei nopţi. Comandantul oraşului, sublocotenentul Silva, ca răspuns la doleanţele Administraţiei, răspunde: „La noi este întotdeauna aşa: oraşul este cucerit şi ne aparţine timp de trei zile”. Aceste jafuri şi execuţii făcute de soldaţii

Armatei Voluntarilor nu se pot explica prin rolul comisarilor evrei.

Unul din cei mai înalţi în grad printre generalii albi, A. von

Lampe, afirmă cu tărie că zvonurile care circulau despre pogromurile antievreieşti făcute de către Albi „sunt exagerate cu bună ştiinţă”; că, într-o armată lipsită de intendenţă şi aprovizionată în mod neregulat, începând chiar cu spatele frontului era vorba de inevitabile „jafuri-rechiziţionări care nu-i afectau pe evrei în mod preferenţial, ci pe toţi locuitorii oraşului cucerit, printre care adeseori se aflau evrei”,

mai numeroşi şi mai bogaţi, şi de aceea „sufereau mai mult decât alţii". „Declar fără ocolişuri, scrie Lampe, că în districtele unde acţionau Albii nu au existat pogromuri antievreieşti, adică acţiuni organizate vizând să ucidă sau să jefuiască evrei… Au existat jafuri şi chiar asasinate… care mai apoi au fost amplificate de o anumită presă, şi calificate drept pogromuri antievreieşti…

Pentru aceste fapte, cea de a doua brigadă din Kuban a fost dizolvată, ca şi regimentul de Cavalerie osetă. Victimele, în aceste regiuni cu tulburări, au fost atât creştine cât şi evreieşti71". Au fost şi execuţii (pe baza denunţurilor făcute de locuitori) de comisari şi cekişti care nu avuseseră timp să fugă; printre ei, numeroşi evrei.

Evenimentele din Fastov, în septembrie 1919, sunt prezentate într-o altă lumină de către Enciclopedia evreiască: aici, „Cazacii s-au dedat la exagerări… ucigând, violând, jefuind, bătându-şi joc de sentimentele religioase ale evreilor (pătrunzând în sinagogă în ziua de Yom Kippur, cazacii i-au tăbăcit pe credincioşi, le-au violat femeile, au sfârtecat rulourile Torei). Au pierit aproape o mie de persoane72".

„Un pogrom mai degrabă blând" – aceasta a fost reputaţia jefuirii sistematice a evreilor, cartier cu cartier, în momentul scurtei reveniri a Albilor la Kiev pe la sfârşitul lui octombrie 1919. Să-l ascultăm pe Şulghin: «Autorităţile interziseseră ferm „prădarea".

Dar… mai întâi, „evreii" au făcut rău; în al doilea rând „eroii" nu aveau nimic de mâncare… Voluntarii ţipau de foame în marile oraşe". Au fost mai multe nopţi de jaf, însă fără ucideri sau violenţe. Acest lucru s-a petrecut la apusul Denikiniadei [sau epopeea lui Denikin]… la începutul agoniei Armatei Voluntarilor73".

„Pe drumul ofensivei sale, dar mai degrabă al retragerii", în momentul ultimului şi crudului său recul din noiembrie-decembrie

1919, Armata albă a pus la cale „o lungă suită de pogromuri antievreieşti" (recunoscute de către Denikin) se pare că nu numai pentru a jefui, ci şi spre a se răzbuna. Totuşi, notează Biekerman.

„Aceste omoruri, jafuri şi violuri nu însoţesc neapărat Armata albă, aşa cum afirmă, înrăutăţind în scopuri proprii o situaţie deja suficient de gravă, socialiştii [evrei]74".

Şulghin spune şi mai multe în acest sens: „În ce priveşte adevărata stare de spirit a Albilor, reprimarea sălbatică împotriva unei populaţii dezarmate – cu ucideri de femei şi copii, jefuirea bunurilor –, era pur şi simplu de neconceput”. De aceea „Albii sunt cu adevărat răspunzători, în cazul de faţă, de faptul că au lăsat lucrurile să se petreacă de la sine. Nu au fost destul de fermi pentru a stăpâni pleava care se infiltrase în tabăra Albilor75”.

Pasmanik adaugă: desigur „admit cu toţii că generalul Denikin nu dorea pogromuri, dar, când am fost la Novorossiisk şi la

Ekaterinodar în aprilie şi mai 1919, adică înaintea debutului ofensivei către Nord, am simţit o atmosferă încărcată de un antisemitism care răzbătea de peste tot76”. Pe acest teren făcut din răzbunare sau de neglijenţă au izbucnit pogromurile „albe” din 1919.

Cu aceasta „după opinia comună a celor care au avut nefericirea să îndure pogromurile unora şi altora [ale partizanilor lui

Petliura şi ale Albilor], partizanii lui Petliura mai mult decât alţii erau înverşunaţi chiar pe viaţa evreilor; de preferinţă ucideau”.

„Nu Armata albă a declanşat pogromurile în noua Rusie.

Acestea au izbucnit în Polonia „renovată”, imediat ce şi-a recăpătat libertatea şi a redevenit un stat independent. Chiar şi în Rusia, acestea au fost amorsate de către armatele ucrainene ale democratului Petliura şi socialistului Vinnicenko... Ucrainenii au transformat pogromurile în fenomen curent78”.

Nu Armata voluntarilor a fost aceea care a început pogromurile, ci doar le-a continuat, convinsă pe nedrept că toţi evreii trecuseră de partea bolşevicilor.

„Numele de Troţki trezea, atât în gărzile albe cât şi în rândurile partizanilor lui Petliura, o ură deosebită. Fiecare pogrom sau aproape fiecare era însoţit de lozinca: „Plătiţi pentru Troţki!”

Chiar Cadeţii care odinioară condamnau orice formă de antisemitism şi cu atât mai mult pogromurile... la conferinţa de la Harkov din noiembrie 1919... au cerut ca evreii „să le declare un război nemilos elementelor din lumea evreilor care participă activ la mişcarea bolşevică”. Aici, „ei afirmă... că autorităţile Albilor făceau

totul pentru a contracara pogromurile". Prin aceasta, ei înţelegeau că, începând din octombrie 1919, „comandamentul acestei armate luase împotriva celor care puneau la cale pogromuri diferite măsuri de pedepsire, până la pedeapsa capitală", şi „că pentru un timp pogromurile încetaseră". Totuşi, „din decembrie 1919 până în martie 1920, odată cu retragerea Armatei Voluntarilor, pogromurile au căpătat în Ucraina un caracter deosebit de crud"; evreii erau acuzaţi „că profită de retragerea Voluntarilor pentru a-i împuşca pe la spate. (Este bine de subliniat în paralel că „în teritoriile din Siberia unde acţionau trupele lui A. Kolceak… nu au fost pogromuri… Kolceak nu admitea pogromurile") 79".

D. Lińnski, care a servit în Armata albă, scrie cu mult suflet:

„Evreii aveau o ocazie unică să se bată pentru pământul rus, pentru ca, o dată pentru totdeauna, toate calomniile să înceteze a pretinde că Rusia nu este pentru evrei decât un spaţiu geografic, şi că nu este patria lor". În fapt, nu exista şi nu putea fi aici o altă alegere: victoria… forţelor opuse bolşevismului trebuia să ducă, prin suferinţe, la renaşterea întregii ţări şi, între altele, la cea a poporului evreu…

Evreii trebuiau să se implice total în cauza rusească, să-şi dea viaţa şi toate resursele lor pentru ea. Sub petele negre de pe tunica albă, trebuia văzut sufletul curat al mişcării albe… în rândurile acestei armate unde se numărau mulţi tineri evrei, în sânul acestei armate care s-ar fi sprijinit pe o mare susţinere financiară a evreilor, antisemitismul şi-ar fi putut pierde suflul, iar mişcarea pogromurilor ar fi întâlnit forţe interne care s-ar fi împotrivit. Da, evreii ar fi trebuit să susţină armata rusă lansată într-o acţiune eroică şi nemuritoare pentru pământul rusesc… Evreii au fost, desigur, îndepărtaţi de la participarea activă la această acţiune eroică în favoarea cauzei ruseşti, însă evreii aveau datoria să-i îndepărteze pe cei care îi înlăturau!" Toate acestea le scrie „bazându-se pe neplăcuta experienţă a participării sale la mişcarea Albilor. Oricare ar fi fost aspectele dificile şi întunecate ale acestei mişcări, ne plecăm, cumilă şi admiraţie, capetele descoperite în faţa faptului unic şi demn de respect pe care îl reprezenta lupta împotriva acestei ruşini a «storiei ruse numită din

comoditate… revoluţia rusă”. Era vorba de „o largă mişcare în apărarea valorilor nepieritoare ale umanităţii80”.

Cu toate acestea, Armata albă nu-i ajuta deloc pe evreii care intraseră în rândurile ei. Câte umilinţe au trebuit să suporte oameni ca doctorul Pasmanik aderând la Armata albă (provocând indignarea a numeroşi evrei în ochii cărora se presupunea că se „alăturase iniţiatorilor de pogromuri”)! Armata voluntarilor refuza sistematic să-i primească în rândurile sale pe sublocotenenţii marinari şi pe elevii ofiţeri evrei, inclusiv cei care, în octombrie 1917, luptaseră vitejeşte împotriva bolşevicilor. „A fost o puternică lovitură mortală dată evreilor”.

Scrie: „Nu voi uita niciodată scena în care unsprezece sublocotenenţi marinari evrei au venit să mă vadă la Simferopol pentru a se plânge că fuseseră excluşi de la serviciul „Arme” şi trimişi în spatele frontului ca bucătari81”.

Şulghin scrie şi el: „Dacă în rândurile mişcării albe ar fi fost tot atâţia evrei ca în „Revoluţia democratică” sau, la vremea ei, în

„Democraţia constituţională”!… Un grup infim de evrei s-a raliat

Albilor… câţiva evrei izolaţi al căror spirit de sacrificiu nu l-am putea aprecia suficient, atunci când antisemitismul era foarte clar pronunţat. Or, în tabăra Roşiilor, era o sumedenie de evrei şi… pe deasupra, ocupau, ceea ce este încă şi mai grav, „înalte posturi în comandament”. În schimb, „nu cunoaştem noi amara tragedie a acestor evrei izolaţi care se înrolau în Armata voluntarilor? Viaţa acestor evrei voluntari era ameninţată atât de un glonţ venit de la duşman, cât şi din partea „eroilor din spatele frontului” care tranşau chestiunea evreiască în felul lor.»

Dar, aceşti „eroi din spatele frontului” nu explică totul. Proveniţi din familii ale intelighenţiei, tinerii ofiţeri albi, de acum înainte şi în ciuda tradiţiei intelectualităţii în care fuseseră educaţi, nu erau, nici ei, străini sentimentelor antievreieşti.

Este ceea ce condamna tot mai mult Armata albă la izolare şi pieire.

Liński ne informează că, sub autoritatea Armatei Voluntarilor,

evreii li se permitea ocuparea unor funcţii administrative, nici acceptaţi la departamentul de propagandă al Armatei. Dezminte însă faptul că publicaţiile acestui Departament ar fi conţinut propagandă antisemită, şi că ucigaşii nu au fost niciodată pedepsiţi. Nu.

„Comandamentul nu voia să existe pogromuri, dar… nu se putea împotrivi sentimentelor antievreieşti ale masei de combatanţi…

Din punct de vedere psihologic, nu putea da dovadă de fermitate…

Armata nu mai era ceea ce fusese şi nu i se puteau aplica regulile obişnuite din fosta armată rusească pe timp de pace sau de război”, moralul combatanţilor era minat de războiul civil83. „Desigur, nu se doreau pogromuri, dar guvernul lui Denikin nu reuşea să se ridice hotărât împotriva propagandei antisemite”, deşi pogromurile făcuseră deja o mare nedreptate armatei sale. Armata voluntarilor

„În ansamblul său a adoptat o poziţie ostilă lumii evreieşti rase84”, conchide Pasmanik.

Levin contestă: „Oricărei mişcări i se atribuie vederile unei singure componente – a celor care pun la cale în mod deliberat pogromuri”, în timp ce „mişcarea Albilor era complexă, reunea tendinţe… adesea diametral opuse85”. Şi „a conta pe bolşevici, a te ascunde în spatele lor de teama aceloraşi pogromuri… este, clar, o nebunie… Evreul zice: ori bolşevicii, ori pogromurile, în timp ce ar trebui să spună: cu cât bolşevicii vor sta mai mult la putere, cu atât vom pieri mai repede86”. Deşi invectiva „iudeo-eomunişti” era pe buzele propagandiştilor albi.

La toate acestea le-a pus capăt Vranghel în Crimeea: nimic din toate acestea nu a fost acolo. (I-a interzis personal decanului bisericii să ţină predici antisemite).

Vranghel, în Crimeea, primeşte în luna iulie 1920 o nouă scrisoare de la milionarul evreu Şulim Bezpalov, despre care am vorbit. Acesta îi scria: „Patria trebuie salvată. Ea va fi salvată de ţărani şi industriaşi. Trebuie să donăm trei pătrimi din averea noastră până la restabilirea valorii rublei şi a unei vieţi normale87”.

Dar deja era prea târziu…

Şi o parte din populaţia evreiască din Crimeea a fost evacuată odată cu armata lui Vranghel88.

Da, mişcarea Albilor avea o presantă, o indispensabilă nevoie de a fi susţinută de opinia publică din Occident care era în mare parte condiţionată de destinul evreilor ruşi. Avea mare nevoie, dar, după cum am văzut, s-a lăsat dusă fatalmente şi fără cale de întoarcere către o atitudine ostilă faţă de evrei şi, pe urmă, nu a ştiut să prevină pogromurile. Winston Churchill, pe atunci ministru de

Război, „era cel mai înflăcărat partizan al intervenţiei occidentale în Rusia şi al unui ajutor militar pentru Armata albă”. Din cauza pogromurilor, Churchill s-a adresat direct lui Denikin: „Sarcina mea, care constă în a primi susţinerea Parlamentului pentru a ajuta mişcarea naţională rusă, va fi foarte dificilă” dacă pogromurile nu încetează. „Lui Churchill îi era teamă şi de reacţiile cercurilor evreieşti influente din sânul elitei britanice89”. În America, opinia mediilor evreieşti era asemănătoare.

Şi, totuşi, pogromurile nu au încetat, ceea ce explică într-o mare măsură precarul ajutor pe care Occidentul reticent l-a acordat armatelor albe. Cu atât mai mult cu cât calculele de pe Wall Street duceau în mod natural la susţinerea bolşevicilor, fără îndoială viitorii stăpâni ai bogăţiilor ruseşti. În rest, tendinţa în Statele Unite şi în

Europa mergea în sensul unei simpatii faţă de constructorii „Lumii noi”, faţă de proiectul lor grandios şi de şantierul lor social imens.

Cu toate acestea, de-a lungul războiului civil, atitudinea recenţilor aliaţi ai Rusiei uimeşte prin simţul profitului de care dau dovadă şi indiferenţa oarbă faţă de mişcarea Albilor, moştenitoarea

Rusiei imperiale. Tabăra Albilor a fost presată să-şi trimită o delegaţie la Versailles, alături de bolşevici, pentru a se reconcilia mai apoi în mod stupid cu aceştia din urmă la Prinkipo. Antanta, care nu recunoscuse niciunul din guvernele albe, s-a grăbit să recunoască toate guvernele naţionale care se formau la marginea Rusiei.

Englezii s-au grăbit să ocupe puţurile de petrol din Baku, japonezii.

Extremul Orient şi Kamciatka. Americanii n-au făcut altceva decât să-i deranjeze pe Albi în Siberia, contribuind la ocuparea litoralului de către bolşevici. Pentru orice ajutor dat Armatelor Albe, Aliaţii erau plătiţi scump, în aur de către Kolceak, în sudul Rusiei prin navele din Marea Neagră sau prin concesiuni. (Uneori, s-au întâmplat lucruri ruşinoase: englezii, părăsind Arhanghelsk-ul, pe frontul de nord, au luat o parte din echipamentul militar de pe vremea ţarilor, livrând o altă parte Roşiilor, iar restul l-au scufundat pentru ca Albii să nu poată profita de el.) în primăvara lui 1920, Antanta le-au cerut în mod imperativ lui Denikin-Vranghel să-şi înceteze lupta împotriva bolşevicilor. (în vara lui 1920, Franţa i-a trimis un ajutor alimentar mărunt lui Vranghel pentru ca acesta să elibereze Polonia. Dar şase luni mai târziu lua bani pentru hrana dată combatanţilor ruşi refugiaţi la Gallipoli).

Ceea ce au adus slabele forte de ocupaţie ale Antantei a putut fi observat imediat, în 1919, un diplomat foarte serios cum era prinţul G. Trubetkoi, la Odessa unde tocmai debarcase armata franceză: „Politica francezilor în sudul Rusiei şi atitudinea lor faţă de problemele statului rus frapau prin confuzie şi o proastă înţelegere a ceea ce se petrecea în jur

*

Seria neagră a pogromurilor din Ucraina s-a întins pe întreg anul 1919 până la începutul lui 1920. Prin întinderea lor, prin dimensiuni şi cruzime, aceste pogromuri depăşesc cu mult tot ce am consemnat în această lucrare referitor la anii 1881 – 1882, 1903 şi

1905. Un înalt funcţionar sovietic, Iu. Larin, a scris prin anii ’20 că

„În Ucraina, pe timpul războiului civil, seria de pogromuri masive împotriva populaţiei evreieşti a depăşit cu mult tot ce se văzuse până atunci, atât prin numărul de victime, cât şi prin numărul de participanţi”. Vinnicenko ar fi declarat: „Pogromurile nu vor înceta decât atunci când evreii vor înceta de a mai fi comunişti”.

Nimeni nu a făcut bilanţul exact al tuturor acestor victime. Este limpede că, date fiind circumstanţele, fie că este vorba de ce s-a

petrecut în timpul evenimentelor, fie imediat după, nu se puteau întocmi statistici bune. Lucrarea Pogromurile antievreieşti afirmă:

„Numărul celor ucişi în Ucraina şi Bielorusia, din 1917 până în

1927 inclusiv, oscilează între 180.000 şi 200.000… Numărul orfanilor, care depăşeşte, doar el, 300.000, arată amploarea colosală a acestei catastrofe92”. Prima Enciclopedie sovietică avansează aceleaşi cifre. În recenta Enciclopedie evreiască citim: „Conform unor estimări diverse au pierit între 70.000 şi 180.000 – 200.00094”.

Coroborând datele furnizate de surse evreieşti, un istoric actual estimează numărul pogromurilor de masă la 900, printre care 40% au fost comise de forţele lui Petliura şi de Directorat, 25% de către detaşamentele comandate de căpetenii ucrainene, 17% de armatele lui Denikin şi 8, 5% de prima armată de Cavalerie a lui Budionnîi şi alte forţe roşii95”.

Câte destine sfărâmate, în spatele acestor cifre!

Încă de la războiul civil partidele naţionale şi socialiste evreieşti încep să fuzioneze cu Roşii, Fareinikte se transformă în

Komfareinikte, „adoptă programul comunist şi, împreună cu fracţiunea comunistă din Bund, formează Kombund (panrus) în iunie

1920. În Ucraina, cei care vin din Fareinikte formează împreună cu

Kombund Komfarbund – Alianţa comunistă evreiască –, alianţă care, la rândul ei, se dizolvă în Partidul comunist rus al bolşevicilor96”. La Kiev, în 1919, presa oficială sovietică îşi publică articolele în trei limbi: rusă, ucraineană şi idiş.

„Bolşevicii au tras un profit enorm din aceste pogromuri [în

Ucraina], le-au exploatat într-un mod foarte ingenios pentru a acţiona asupra opiniei publice nu numai în Rusia, ci şi în străinătate… „în numeroase medii care nu erau doar evreieşti, atât în Europa cât şi în America97”.

Totuşi, Roşiii făcuseră şi ei pogromuri antievreieşti şi cu mult înaintea celorlalţi! «în primăvara lui 1918, pogromuri având drept slogan „Jos evreii şi burghezii!” erau puse la cale de către detaşamentele Armatei Roşii care veneau din Ucraina”; „deosebit de

crude au fost pogromurile duse de Armata I de Cavalerie la finele lui august 1920, pe când se retrăgea din Polonia98". Cu toate acestea, pogromurile făcute de Armata Roşie au rămas aproape neştiute în istorie. Cu excepţia câtorva glasuri, cum este cel al lui Biekerman:

„În timpul primei ierni de dominaţie bolşevică, forţele roşii, arborând steagul roşu, au organizat o serie de pogromuri sângeroase;

Între altele, cele de la Gluhov şi Novgorad-Seversk, s-au distins prin numărul de victime, cruzimea deliberată, jignirile suportate de către cei martirizaţi, lăsând în urma lor crimele comise la Kaluş.

Retrăgându-se sub presiunea germanilor, trupele roşii au devastat cătunele evreieşti întâlnite în cale".

S. Maslov este la fel de clar: „Când Cavaleria lui Budionnîi a fost îndreptată de pe frontul polonez către cel din Crimeea, aceasta a lăsat în urma ei mii de evrei ucişi, de femei violate, zeci de sate jefuite complet... La Jitomir fiecare nouă putere, instalându-se, începea prin pogromuri. Acestea, făcute de polonezi, sovietici sau partizanii lui Petliura, se distingeau prin numărul mare de morţi100". Regimentele lui Bogun şi Taraşan au fost deosebite. Este adevărat că se raliaseră lui Budionnîi după ce serviseră Directoratul. În urma acestor pogromuri au fost desfiinţate, iar cei care le-au pus la cale, împuşcaţi.

Socialistul Schwarz, citat mai sus, conchide, după o perioadă de recul (în 1952): „Pe vremea r, evoluţiei, şi mai ales în timpul războiului civil, antisemitismul s-a amplificat în mod deosebit, câştigând teren, mai ales în sud, în rândul păturilor populaţiei urbane şi săteşti101".

Din păcate, rezistenţa ruşilor la bolşevism (fără de care n-am avea dreptul să ne numim un „popor") s-a clătinat, abătându-se din drum în multe privinţe, cum ar fi, spre exemplu, chestiunea evreiască. Cât priveşte puterea bolşevică, aceasta încerca să-i seducă pe evrei, iar aceştia i se alăturau de bunăvoie. De-a lungul întregului război civil, prăpastia dintre ei nu a încetat să se lărgească. Dacă, în ansamblu, revoluţia i-a exonerat pe evrei de orice bănuială de atitudine contrarevoluţionară, aproape întreaga contrarevoluţie a suspectat lumea evreiască de a se fi arătat favorabilă revoluţiei. De aceea „războiul civil a fost pentru evrei o încercare grea şi i-a întărit în

poziţiile lor revoluţionare înşelătoare. Nu au ştiut să discearnă misiunea cu adevărat salvatoare a Armatelor Albe102".

Dar să nu pierdem din vedere nici climatul general al războiului civil: „Era Vremea Tulburărilor în sensul propriu al termenului – o anarhie totală. Fiecare ucidea, jefuia; cine voia şi putea să o facă, ataca pe cine voia… Hoarda dezlănţuită linşa sute şi mii de ofiţeri ai armatei ruseşti. Familiile proprietarilor de pământ erau exterminate… proprietăţile incendiate, obiectele de valoare furate sau distruse. Judecăţile sumare erau la ordinea zilei pe străzi. Proprietarii de fabrici şi uzine erau alungaţi din întreprinderile lor. Zeci de mii de fiinţe umane au fost ucise întru deplina glorie a revoluţiei proletare pe toată întinderea Rusiei… alte zeci de mii zăceau ca prizonieri în duhoarea fetidă a închisorilor. Nu un delict şi niciun act oarecare era ceea ce făcea să cadă securea pe grumaz, ci apartenenţa la o clasă, la o pătură socială determinată. În aceste condiţii, când grupuri întregi de fiinţe umane erau sortite morţii, ar fi fost ciudat să nu se ia şi de grupul „evreilor". Blestemul acestui timp venea din faptul că o clasă, o categorie socială, o naţionalitate putea fi declarată dăunătoare. A condamna o întreagă clasă socială la exterminare înseamnă o revoluţie; a-i ucide şi a-i jefui pe evrei înseamnă pogrom. Pogromul evreilor comis cu bună ştiinţă în sudul Rusiei a fost o componentă a pogromului suferit de întreaga Rusie103".

Aceasta a fost soarta nefericită a tuturor popoarelor din Rusia, inclusiv a evreilor ruşi după ce aceştia au avut norocul să obţină egalitatea în drepturi în urma unei revoluţii născute într-o senină zi de martie. De aceea, simpatia largilor pături de evrei ruşi faţă de tabăra bolşevicilor, cât şi atitudinea Armatei Albe faţă de evrei au compromis, apoi au anulat, binele pe care l-ar fi putut aduce o eventuală victorie a Albilor: o evoluţie raţională a statului rus.

Note

1. G.A. Landau, Revoliutionnie idei v evreiskoi obşcestrennosti [Ideile revoluţionare în mediile evreieşti] în ReE, p. 117.

2. Pitirim Sorokin, Leaves from a Russian diary, New York, 1925, p. 267.

3. MEE, Ierusalim, 1976, vol. 1, p. 686.

4. Aron Ahrant Ovici, V reşaiuşcei voine: uciastie i rol evreev v voine protiv nazizma [în războiul decisiv: participarea şi rolul evreilor din URSS în războiul împotriva nazismului], Tel-Aviv, 1982, ed. a II-a, vol. 1, pp. 45 – 61.

5. EER, ed. a II-a revăzută şi adăugită. Moscova, 1997, vol. 3, p. 285.

6. EER, vol. l, pp. 122, 340, 404, 515; vol. 2, pp. 120, 126, 434, 511.

7. EER, vol. 3, pp. 61, 278, 305, 503.

8. EER, vol. 1, p. 144; vol. 2, pp. 354, 388 – 389.

9. Cervonnoe kazacestvo: vospominania veteranov [Cazacii stacojii:

amintiri ale veteranilor]. Moscova, Voenizdat, 1969.

10. V.V. Şueghin, „Cito n-am v nih ne mavitsia”: Ob antisemitisme v

Rossii [” Ce nu ne place la ei”: despre antisemitismul în Rusia], Paris, 1929, p. 145.

U. Ibidem, p. 157.

12. B. Mirski, Câornaia sotnia [Sotnia neagră]. Tribuna evreiască, hebdomadar consacrat apărării intereselor evreilor ruşi, Paris, 1924, 1 februarie, p. 3.

13. S.P. Melgunov, „Krasnîi terror” v Rossii, 1918 – 1923 [Teroarea Roşie în Rusia], ed. a II-a adăugită, Berlin, 1924, pp. 43, 48, 57, 70 – 71, 72 – 73.

14. Ibidem. pp. 50, 99, 100, 105, 109, 113.

15. Columbia University, New York, Trotsky’s Archives. bMs Russ 13

— 160.

16. L. Iu. Kricevski, Evrei v apparate VCK-OGPU v 20-e godi [Evreii în aparatul Veceka-OGPU în anii ’20], în culegerea „Evreii şi revoluţia rusă”, edit. de O. Dudnitki. Moscova-Ierusalim, 1999, pp. 321 – 344.

17. Ibidem, pp. 327 – 329.

18. EER, vol. 1, pp. 106, 124, 223, 288; vol. 2, pp. 22, 176, 302.350.
393; vol. 3, pp. 374.
19. S.S. Maslov, Rossia poste cetârioh let revoluţii [Rusia după patru ani de revoluţie], Paris, 1922, vol. 2, p. 193.
20. P. l. Negretov, V.G. Korolenko: Letopis jizni i tvorcestra (1917
1921) [Korolenko: cronica vieţii şi operei sale], Moscova, 1990, pp. 151 – 154.
232 – 236.
21. G.A. Landau, Revoliutionnie idei v evreiskoi obşcestrennosti [Ideile revoluţionare în societatea evreiască], ReE, pp. 117 – 118.
22. S.S. Maslov, p. 196.
23. EER. vol. 2, pp. 288 – 389.
24. V.V. Şulghin, Prilojenia [Anexei, pp. 313 – 318.
25. Cekist o Ceka [Un cekisi mărturiseşte despre Ceka] în Na ciujoi storone, culegeri de istorie şi literatură, editai de S. Melgunov, Praga, 1925, vol. 9, pp. 111 – 141.
26. Alexei Remizov, Vzvihrennaia Rus [Rusia învolburată], Londra, 1979, pp. 376 – 377.
27. V.V. Şulghin, pp. 95 – 96.
28. S.S. Maslov, p. 44.
29. Izlojenie besedi e B. Linkolnom [Relatarea unei convorbiri cu B.
Lincoln] în V. Liubarski, Cito delat a ne kio vinovat [Ce-i de făcut şi nu cine-i vinovat?], ÎN, 1990, nr. 109, p. 134.
30. ReE, pp. 6, 7.
31. G. Landau, p. 100.
32. Iu. Svetlov, Narodnaia oborona – naţionalnaia oborona [Apărare populară = apărare naţională], în Izvestia, 1920, 18 mai, p. 1.
33. Iu. Larin, Evrei i antisemitizm v SSSR [Evreii şi antisemitismul în
URSS], M., L., 1929, p. 31.
34. MEE, vol. 6, p. 646; vol. 1, p. 326.

35. John Müller, Dialektika traghedii: antisemitizm i kommunism v ţentralnoi i vastocinoi Evrope [Dialectica tragediei: antisemitismul şi comunismul în Rusia centrală şi Orientală] în „22”, 1990, nr. 73, pp. 96.

99 – 100.

36. MEE, vol. 4, pp. 733 – 734.

37. J. Müller, p. 99.

38. Ibidem, pp. 100 – 101.

39. G.A. Landou, p. 115.

40. J.B. Schehtman, Evreiskaia obşestrennost na Ukraine (1917 – 1919)

[Societatea evreiască în Ucraina] în CLER-2, p. 22.

A\. Ibidem, pp. 29, 30, 35.

42. V. Uniri, Opere în 45 de volume. M. 1941 – 1967, vol. 30, p. 246.

43 J. Şehtman, pp. 35 – 37.

44. Ibidem.

45. MEE, vol. 4, p. 256.

46. EER, vol. l, p. 407.

47. /. M. Troţki, Evreiskie pogromî na Ukraine i v Belorusii 1918 – 1920

[Pogromurile antievreieşti în Ucraina şi în Bielorusia], în CLER-2*, p. 59.

48. Ibidem, p. 62.

49. Ibidem.

50. D.S. Pasmanik, Cevo je mî dobâvaemsia? [Cu ce ne alegem?]. În

ReE, p. 211.

51.7. M. Biekennan, Rossia i russkoe evreistro [Rusia şi lumea evreiască], în ReE, pp. 66 – 67.

52. MEE, vol. 6, p. 570.

53. /. M. Biekerman, p. 65.

54. S.S. Maslov, pp. 25, 26.

55. Iu. Larin, Evrei i antisemitizm v SSSR [Evreii şi

antisemitismul în

URSS, pp.40, 41.

56. S.S. Maslov, p. 40.

57. J. Müller, p. 97.

58. V. Litvinov, Mahno i evrei [Mahno şi evreii] în „22",) 983, nr. 28, pp. 191 – 206.

59. MEE, vol. 6, p. 574.

60. Evreiskie pogromî, 1918 – 1921, sub direcţia lui Z.S. Ostrovski, M.

1926.

61. Evreiskie pogromî, 1918 – 1921, pp. 73 – 74.

62. MEE, vol. 7, p. 403.

63. D.S. Pasmanik, Russkaia revoliuţia i evreistro: Bolşevizm i iudaizm

[Revoluţia rusă şi lumea evreiască: Bolşevism şi iudaism], Paris, 1923, p. 169

64. T.I. Polner, Jiznennîi put kneazia G. Lvova [Itinerariul biografic al prinţului G. Lvov], Paris, 1932, p. 274.

65. MEE, vol. 7, p. 403.

66. Ibidem.

67. G. Kostârcenko, Tainaia politika Stalina: vlast i antisemitizm [Politica secretă a lui Stalin: puterea şi antisemitismul], Moscova, 2001, pp. 56 – 57.

68. D.S. Pasmanik, Cevo mî dobivaesmia? [Cu ce ne alegem?], RIE, p. 216.

69. G. Kostârcenko, p. 56.

70. D.S. Pasmanik, Russkaia revoluţia i evreistro [Revoluţia rusă şi lumea evreiască], p. 185.

71. General von Lampe, Pricini neudaci voorujennogo vârstuplenia belân

[Cauzele eşecului intervenţiei armate a Albilor], Posev, 1981, nr. 3, pp. 38 – 39.

72. MEE, vol. 6, p. 572.

73. V. Şulghin, pp. 97 – 98.

74. /. M. Biekerman, p. 64.
75. V. Şulghin, p. 86.
76. D.S. Pasmanik, pp. 186 – 187.
77. /. M. Biekerman, pp. 65 – 66.
78. D.S. Pasmanik, pp. 173 – 174.
79. MEE, vol. 6, pp. 572 – 574.
80. D. Liński, O naţionalnom soznanii russkogo evreia [Despre conştiinţa naţională a evreului rus], în ReE, pp. 149 – 151.
81. D.S. Pasmanik, p. 183.
82. V. Şulghin, pp. 55, 81, 82.
83. D. Liński, pp. 157, 160 – 161.
84. D.S. Pasmanik, pp. 181, 1187.
85. haac Levin, Evrei i revoluţia [Evreii şi revoluţia], în ReE, p. 136.
86. /. M. Biekerman, pp. 81 – 82.
87. D.S. Pasmanik, p. 181.
88. MEE, vol. 4, p. 598.
89. MichaelJ. Cohen, Churchill and the Jews, London, 1985, pp. 56, 57.
90. Pr. Gr. Trubetkoi, Ocerk vzaimootnoşenii Voorujennân să iuga

Rossiii Precistavitelei Franţuzskogo Komandovania [Eseu asupra raporturilor dintre forţele armate din sudul Rusiei şi reprezentanţii comandamentului francez], Ekaterinodar, 1919, în G. Trubetkoi, Godi smut i nadejd [Ani de tulburări şi de speranţe], Montreal, 1981, p. 202.
91. Iu. Lavrin, Evrei i antisemitizm v CCCP [Evreii şi antisemitismul în

URSS], p. 38.
92 Evreiskie pogromî, 1918 – 1921, p. 74.
93. Moscova, 1932, vol. 24, p. 148.
94. MEE, vol. 6, p. 569.
95. G. Kostârcenko, p. 56.
96. J. Şehtman, Sovetkaia Rossia, sionizmi Israel [Rusia sovietică,

sionismul şi Israelul], în CLER, p. 321; MEE, vol. 6, p. 85; vol. 1, p. 560.

97.7. Levin, p. 134.

98. MEE, vol. 6, pp. 570, 574.

99. /. M. Biekerman, p. 63.

100. S. Maslov, p. 26.

101. S. Schwarz, p. 14.

102. D. Liński, pp. 147, 148, 149.

103. /. M. Biekerman, pp. 58 – 60.

<titlu>Capitolul 17

<titlu>În EMIGRAŢIA DINTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE

În urma loviturii din Octombrie şi a războiului civil, sute şi sute de mii de cetăţeni ruşi au emigrat, unii retrăgându-se din faţa inamicului, alţii fugind din ţară. Se regăseau printre ei cei scăpaţi din

Armata albă şi o parte din cazaci. Nobilimea de viţă, care nu se manifestase aproape deloc în anii hotărâtori ai Revoluţiei, s-a refugiat şi ea în străinătate; bogăţia o avea din pământurile sale, din domeniile proprii – iar foştii deţinători de exploataţii agricole care soseau în Europa (cel puţin cei care nu putuseră lua obiecte preţioase) s-au făcut şoferi de taxi sau chelneri în restaurante. Se mai găseau şi industriaşi, finanţişti din care mulţi aveau bani în străinătate. Mai erau şi cetăţeni simpli, adesea fără învăţătură, dar care, în sufletul şi în inima lor, nu puteau rămâne sub bolşevici.

În componenţa emigraţiei se afla un număr important de evrei.

„Printre cei 2 milioane şi mai mult de emigranţi, veniţi din republicile sovietice între 1918 – 22, se numărau. peste 200.000 de evrei.

Majoritatea dintre ei trecuseră frontiera poloneză şi română pentru a emigra, mai târziu, în Statele Unite, Canada, în ţările Americii

Latine şi în Europa de Vest. Mulţi dintre ei au plecat în Palestina1”. Polonia recent formată constituia de acum un caz aparte, ea adăpostea o importantă populaţie evreiască autohtonă şi toţi cei care fuseseră deplasaţi pe durata războiului se reîntorceau în ţară.

„Polonezii estimează că după revoluţia bolşevică, între 200.000 şi

300.000 de evrei au venit din Rusia în Polonia2. (Această estimare ar fi de imputat mai puţin emigrării, cât noului traseu frontalier dintre Rusia şi Polonia). Totuşi, „cea mai mare parte dintre evrei care părăsiseră Rusia după Revoluţie s-au instalat în Europa de vest. Astfel în Germania, la sfârşitul Primului Război mondial, se numărau aproape 100.000 de evrei ruşi 3”.

„Încă de la început, Paris a devenit centrul politic al Rusiei de peste hotare, capitala sa defacto, dar, de la sfârşitul anului 1920 şi până la începutul lui 1924, cea de a doua capitală a sa, mai exact capitala sa literară, a fost Berlin (în anii ’20, Praga rusească trăia şi ea dintr-o viaţă culturală intensă, devenind [...] oraşul universitar cel mai important al ruşilor emigraţi4.) ” La Berlin „existau, în general, mai multe facilităţi pentru a te instala, pe motiv de inflaţie”.

Pe străzile Berlinului te puteai încrucişa cu „reprezentanţi ai marii industrii şi comerţului, bancheri şi antreprenori3”, iar mulţi dintre ei deţineau capitaluri. Prin comparaţie cu ceilalţi emigranţi din Rusia, evreii aveau mai puţine dificultăţi în a se aclimatiza în diasporă. Se simţeau mai în largul lor. Emigraţia evreiască s-a arătat mai dinamică decât ruşii, evreii emigraţi scăpând, în general, de slujbe umilitoare. Mihail Levitov, comandant al regimentului lui

Kornilov, trecut prin toate muncile grele, mi-a mărturisit: „La cine puteam primi un salariu decent? La evrei. Milionarii ruşi erau nişte zgârie-brânză faţă de compatrioţii lor”.

La Berlin şi Paris, „intelighenţia evreiască era deja larg reprezentată: avocaţi, editori, savanţi, scriitori şi jurnalişti6”, mulţi dintre ei erau asimilaţi demult. Emigranţii ruşi originari din Sankt-Petersburg aparţineau, în majoritate, tendinţei liberale, – ceea ce suscita o prietenie reciprocă (inexistentă faţă de cei de tendinţă monarhistă). În viaţa culturală a emigraţiei, între cele două războaie mondiale, influenţa şi participarea evreilor ruşi sunt deosebit de clar perceptibile.

(Cum să nu menţionăm în acest caz publicarea în Israel – începând cu anii ’90 şi în prezent – a unor culegeri deosebit de interesante consacrate „evreilor în cultura Rusiei de peste hotare7”?)

Unele familii evreieşti care îşi păstraseră bunăstarea animau saloanele destinate mediilor artistice ruseşti, arătându-şi prin aceasta gustul lor pentru cultura rusă în care trăiseră. Generoasa casă a lui Mihail şi

Marie Tetlin, la Paris, cunoscută de toţi, I. Hessen la Berlin, Ilia

Fonsaminski-Bunakov, neobosit „în grija sa permanentă şi dezinteresată faţă de cultura rusă în sânul emigraţiei8”, Sophie Pregel, Sonia

Delaunay, Alexandr şi Salomé Halperine – toţi erau preocupaţi în mod constant să-i ajute pe scriitorii şi artiştii aflaţi la nevoie. Susţinerea lor era considerabilă nu numai pentru scriitorii de renume – Bunin, Remizov, Balmont, Teffi –, ci şi pentru tinerii poeţi şi pictori puţin cunoscuţi. (Acest ajutor nu privea mediile „albe” şi monarhiste din emigraţia rusă; aici neîncrederea era reciprocă). În general, evreii ruşi s-au arătat în emigraţie mult mai activi decât toţi ceilalţi în privinţa vieţii culturale şi sociale. Era atât de uimitor faptul că

Mihail Osorghin a putut să publice în ziarul sioniştilor ruşi Rassvet

[” Aurora”], preluat de Jabotiński, un articol pe această temă, intitulat „Singurătatea rusească”.

Iată ce scria Osorghin: „În Rusia, nici în mişcarea socială şi nici în mişcarea revoluţionară (înţeleg prin aceasta: în profunzime, nu la suprafaţă), singurătatea rusească nu se simţea. Tonul şi culoarea erau date de ruşi – de slavi”. Nu mai este cazul în emigraţie: „Aici, unde nivelul cultural este mai ridicat, gândirea şi strădania creatoare mai profunde, elementul uman cu mai multă greutate, rusul încearcă un sentiment de solitudine naţională. În această privinţă, în timp ce aceia care îi sunt apropiaţi prin sânge sunt şi mai numeroşi, pentru el domină izolarea culturală. Această tragedie am numit-o în titlul articolului meu: Singurătatea rusească… Nu sunt deloc antisemit, dar mai întâi sunt un rus, un slav… Ruşii îmi sunt mult mai apropiaţi spiritual, prin puritatea limbii lor, pronunţie, calităţile şi defectele lor naţionale specifice. îmi este mai de preţ să-i am ca tovarăşi de idei şi de acţiune; este mai confortabil şi mai plăcut. În Rusia multinaţională, ne-rusă, ştiu să-i respect şi pe evreu şi pe tătar şi pe polonez, şi le

recunosc acelaşi drept cu al meu asupra Rusiei, mama noastră comună. Dar eu însumi am răsărit dintr-un grup de ruşi, acest grup a cărui influenţă spirituală a dat culturii ruse tăria de nezdruncinat”. Iată însă că acum, „rusul în străinătate s-a ofilit, s-a retras, cedând în societate posturile de vază energiei unei alte naţionalităţi... Evreul se aclimatizează mai uşor... spre fericirea sa! Nu simt invidie, sunt gata să mă bucur pentru el. Sunt gata să-i cedez onoarea şi locul în cadrul diferitelor iniţiative şi organizaţii sociale ale emigraţiei... Există însă un domeniu în care „predominanţa evreiască” îmi face cu adevărat rău:

cel al acţiunii caritabile. Nu ştiu cine are mai mulţi bani şi mai multe diamante: evreii bogaţi sau ruşii bogaţi. Dar ştiu foarte bine că toate marile organizaţii de caritate, la Paris ca şi la Berlin, nu sunt în măsură să ajute emigranţii ruşi aflaţi în nevoie decât pentru că strâng sumele necesare de la evreii care ştiu ce-i suferinţa... Organizarea de serate, concerte, recitaluri poetice a arătat suficient că a te adresa ruşilor înstăriţi nu-i decât o zadarnică şi umilitoare pierdere de timp... De-ar fi şi numai pentru a atenua tonalitatea care se va considera „antisemită” din prezentul articol voi adăuga că, după opinia mea, un evreu sensibil în sentimentul său naţional crede adeseori că vede o nuanţă antisemită acolo unde în realitate nu se exprimă decât sensibilitatea naţională a slavului9”.

Articolul lui Osorghin era însoţit în acelaşi număr de un comentariu al redactorului (felul de a gândi şi stilul ne permit să-l atribuim redactorului şef, Jabotiński): domnul Osorghin „se teme că cititorii lui Rassvet văd [în articolul său] tendinţe antisemite. Este adevărat că a fost un timp când o generaţie era instinctiv cuprinsă de mânie la auzul cuvântului „evreu” din gura unui ne-evreu. Unul dintre corifeii acestei generaţii, stabilit în străinătate, a putut spune: „Cel mai bun serviciu pe care ni l-ar putea face presa de avangardă este să nu vorbească despre noi”. A fost ascultat şi, timp îndelungat, în mediile progresiste elevate, în Rusia ca şi în Europa, era la modă să se considere cuvântul „evreu” ca o silabă ce nu trebuie pronunţată. Slavă Domnului, această perioadă a trecut. Putem să-l asigurăm pe Osorghin de înţelegerea şi simpatia noastră...

Este adevărat că, asupra unui punct, suntem în dezacord. Dă o prea mare importanţă rolului evreilor în acţiunile de caritate din sânul emigraţiei. Pentru început, acest rol nu are nimic deosebit, întrajutorarea este una dintre atitudinile fundamentale în diaspora.

Ne-am iniţiat în tactica şi obiceiurile proprii diasporei timp de ani şi ani; ruşii, niciodată... Dar chestiunea conţine un aspect mai profund... Am primit din partea culturii atâtea bogăţii, inclusiv pentru a ne favoriza creativitatea noastră naţională... [încât] noi, evreii ruşi, suntem datori faţă de cultura rusă – iar această datorie nu poate fi răscumpărată cu niciun fel de bani. Cei dintre noi care fac ce pot pentru a o ajuta în aceste vremuri grele fac bine şi, să sperăm, vor face la fel şi pe viitor10".

Dar să revenim la primii ani post-revoluţionari. „În emigraţia rusă, pasiunile politice încă mai clocoteau. Se simţea nevoia de a înţelege bine ce se întâmplase; de unde şi apariţia de ziare, reviste, case de editură11". Iar în rândul publiciştilor, directorilor de revisje şi ziare, editurilor, evreii erau numeroşi. (O enumerare detaliată a aportului lor la publicaţii şi în domeniul editurilor este consemnat în Cartea evreilor din Rusia, şi, mai apoi, în volumele din seria

Evreii în cultura emigraţiei ruse).

În frunte trebuie semnalate Arhivele Revoluţiei ruse, de I.

Hessen, importantă contribuţie istorică (22 de volume). Hessen însuşi, cu concursul lui A. Kaminka şi V.D. Nabokov (apoi, după moartea sa tragică, cu cel al lui G. Landau), publica la Berlin marele cotidian Rul (Cârma"); acesta din urmă „trecea drept moştenitorul în emigraţie a lui Reci („Cuvântul"), dar, spre deosebire de

Miliukov, Iosif Hessen adoptase o poziţie patriotică plină de consecvenţă. Colaboratorii săi erau G. Landau şi Isaac Levin pe care îi citām adesea, dar şi criticul literar J. Aichenwald. În raport cu Rul, spectrul politic al ziarelor berlineze era orientat spre stânga socialistă. A. Kerenski publica Dni („Zilele") la care colaborau printre alţii A. Kuliher-Iunius, autor al „unei serii de lucrări ştiinţifice de sociologie, un sionist apropiat de Jabotiński, S. Soloveiciuk, O.

Minţiov, cunoscut pentru trecutul său de socialist-revoluţionar

(mai colabora şi la revista Volia Rossii [" Voinţa Rusiei"] de la Praga), şi fostul secretar al Adunării constituante M. Vişniak.

— La

Berlin, în 1921, Iu. Martov şi R. Abramovici au creat Soţialisticeskii vestnik („Mesagerul socialist"), transferat mai apoi la Paris, apoi la

New York. Avea drept colaboratori, printre alţii, pe F. Dan, D. Dalin, P. Garvi, G. Aronson.

După trei ani petrecuţi la Ierusalim, V. JabotińSki soseşte la

Berlin în acelaşi timp cu primul val al emigraţiei. Mai întâi la Berlin, apoi la Paris, reia publicarea lui Rassvet. Publică şi romane.

Printre altele, numeroşi jurnalişti ruso-evrei locuiau la Berlin între

1920 şi 1923, colaborând la presa rusă locală şi la cea din străinătate. Printre ei, I. Troţki, de la fostul cotidian Russkoe slovo („Cuvântul rus"), N. Volkovâsski, P. Zvezdici (victimă a naziştilor în cel de al Doilea Război mondial), menşevicul S. Portugheis (ca gazetar: St. Ivanovici), de la fostul cotidian din Petersburg Den

(„Ziua"). Să citãm şi piesele lui Ossip Dâmov-Perelman, romanele şi nuvelele lui V. Iretki12.

Berlin a devenit şi capitala caselor de editură ruseşti: „În 1922, toate aceste case au făcut să apară mai multe cărţi şi publicaţii ruseşti decât editorii de limbă germană din toată Germania. Majoritatea editorilor şi librarilor erau evrei". Printre cei mai importanţi se află: „I. Ladâjnikov", care aparţinea încă de la Primul Război mondial lui B. Rubinstein (literatură clasică, contemporană, de popularizare ştiinţifică); „Slovo", creat încă din 1919 şi condus de

I. Hessen şi A. Kaminka) opere ale scriitorilor clasici ruşi, scriitori şi filosofi din emigraţie, amintiri şi lucrări istorice de mare valoare), „Z. Grijebin" (care avea legături cu Sovietele şi ale cărui numeroase lucrări se vindeau atunci în URSS); fasciculele de înaltă calitate artistică Jar-Ptiţa („Pasărea de foc") (A. E. Kogan), cât şi

Gratii („Bornele"), conduse de A. Tatkis; „Helikon" al lui A.

Vişniak, Skifi („Sciţii") de I. Steinberg. Tot la Berlin s-a publicat

şi

Istoria universală a poporului evreu de S. Dubnov, în zece volume, în germană, apoi în rusă, prin anii ’30, la Riga.

Riga şi alte oraşe din Ţările Baltice libere (cu o populaţie evreiască importantă) au fost centre foarte vii ale emigraţiei evreieşti.

În plus, „singura limbă comună letonilor, estonienilor şi lituanienilor s-a întâmplat să fie rasa”, de aceea cotidianul rus din Riga.

Segodnea („Azi”), editat de J. Brams şi B. Poliak, „a exercitat, aici, multă influenţă”. Colaboratorii săi erau în majoritate ziarişti ruso-evrei. Redactorul său şef, M. Ganfman, apoi, după moartea acestuia, M. Mitrud; Segodnea vecerom („Azi seara”) avea ca redactor pe B. Hariton (ultimii doi citaţi au fost arestaţi de NKVD în

1940 şi au pierit în lagărele sovietice). La Segodnea colaborau economistul V. Ziv, M. Aizenstadt (cu numele de publicist:

Jeleznov, apoi Argus), la Berlin, Gherşon Svet; corespondentul parizian era Andrei Sedân (J. Tvibak), corespondentul berlinez.

Volkovâsski, iar cel de la Geneva, L. Nemanov14.

La sfârşitul anilor ’20, din cauza instabilităţii economice şi a rapidei ascensiuni a nazismului, Berlinul şi-a pierdut rolul de centru cultural al emigraţiei. Rul a trebuit să-şi înceteze apariţia în 1931.

În acel moment emigraţia s-a dispersat, dar fluxul cel mai important s-a îndreptat spre Franţa, mai ales către Paris, deja unul dintre principalele centre.

La Paris, cotidianul central cu cel mai mare tiraj era Poslednie novosti („Ultimele Ştiri”), fondat la începutul lui 1920 de avocatul petersburghez M. Goldstein. M. Zalşuopin îşi ia sarcina să finanţeze ziarul; şase luni mai târziu ziarul „i-a revenit lui P. Miliukov…

Atât timp cât existenţa ziarului a rămas precară, i-a fost acordată o solidă susţinere financiară de către M. Winaver”. „Braţul drept al lui Miliukov” era A. Poliakov. „Editorialele şi articolele politice erau redactate de către Kuliher-Iunius (arestat în Franţa în 1942, a pierit într-un lagăr de exterminare german). Rubrica străină era asigurată de M. Berhin-Benediktov, care era în relaţie strânsă cu

Jabotiński. Printre colaboratori figurau S. Poliakov-Litovţev, un

jurnalist specializat (care „a stăpânit rusa vorbită şi scrisă abia la vârsta de 15 ani”), B. Mirkin-Gheţevici (nume de publicist: Boris Mirski), un eminent jurnalist al partidului K.-D., Piotr Râss, între alţii. În

Ultimele Ştiri apăreau foiletoanele lui Isaac Dioneo-şklovski, articolele de popularizare ştiinţifică ale lui J. Delevski (J. Iudelevski).

Printre umoriştii cei mai faimoşi figurau VI. Azov (V. Aşkenazi).

Saşa Cernîi (A. Gliksberg), „regele umoriştilor” Don-Aminado

(Şpoliański). „Ultimele Ştiri era, dintre toate ziarele emigraţiei, cel mai citit15.

Şulghin l-a numit „citadela lumii politice evreieşti şi a ruşilor iudaizanţi 7”. Sedân consideră că această părere este „în mod manifest exagerată”. Tensiunea politică care s-a manifestat în jurul cotidianului venea din faptul că, imediat după războiul civil, a încercat să demaşte, iar în unele articole chiar să discrediteze Armata

Voluntarilor. Sedân notează: „la Paris, linia de despărţire era atât politică precum şi naţională”, „echipa de redactori a cotidianului lui Miliukov număra prea mulţi ziarişti ruso-evrei”, în timp ce „în coloanele cotidianului de dreapta Vozrojdenia („Renaşterea”), cu excepţia lui I.M. Biekerman, numele evreilor erau în general absente17”, (în rest, „Renaşterea”, creat în urma tuturor celorlalte ziare, a deviat în 1927, când bogătaşul Gukasov l-a înlăturat pe redactorul-şef, Piotr Struve).

La Paris, din 1920 până în 1940, apărea revista politică şi literară cea mai influentă, Sovremennăe zapiski („Analele contemporane”), fondată şi condusă de socialiştii-revoluţionari: N. Avksentiev.

I. Fondaminski-Bunakov, V. Rudnev, M. Vişniak şi A. Gukovski;

„Din cei cinci redactori, notează Sedân, trei erau evrei. În cele 70 de numere ale Analelor contemporane, găsim texte literare, articole cu subiecte dintre cele mai diverse şi amintiri de autori evrei”.

Illiustrirovannaia Rossia („Rusia ilustrată”), care a „dat cititorilor săi, ca supliment, 52 de volume de autori ruşi clasici sau din emigraţie”, fusese fondată de M. Mironov, un ziarist din

Sankt-Petersburg, apoi, începând cu 1922, a fost condus de B. Gordon (odinioară proprietar al Băncii Regiunea Azov18). (în mediul literar al emigraţiei figurau nume ruso-evreieşti importante: Mark Aldanov, Semion Iuşkievici şi Jabotiński, J. Aâchenwald, M. Tetlin (Amari)

deja citaţi, însă viaţa literară nu intră în vederea acestei lucrări: este în ea însăşi o vastă temă aparte.)

Este locul să atragem atenţia asupra personalităţii şi destinului lui Ilia Fondamiński (născut în 1880). Originar dintr-o familie înstărită de negustori, căsătorit de tânăr cu nepoata unui comerciant de ceai milionar (V. Vâsotki), Fondamiński, aderând la recent înfiinţatul partid al socialiştilor-revoluţionari, „a donat o mare parte din banii săi şi din zestrea soţiei pentru cauza revoluţiei 19” în vederea cumpărării de arme. În 1905, dă impulsul iniţial la greva generală în Rusia şi participă la statul major al S.-R. care conduce rebeliunea, în 1906 emigrează la Paris, unde devine prietenul intim al lui D. Merejkovski şi al Zinaidei Hippius şi manifestă interes pentru creştinism. Revine la Petrograd în aprilie 1917. În vara lui

1917, este comisar al flotei Mării Negre, apoi deputat al Adunării constituante. După dizolvarea acesteia, intră în clandestinitate. În

1919, iată-l din nou emigrat în Franţa – unde va trăi pe toată durata anilor care fac obiectul acestui capitol. Pune în redactarea Analelor contemporane mult suflet şi publică o serie de eseuri intitulată

Căile Rusiei. Joacă un rol important în viaţa culturală a emigraţiei, susţine prin toate mijloacele scriitorii şi poeţii ruşi. Reuşeşte chiar să creeze la Paris un Teatru Rusesc. „În privinţa energiei, eclectismului, tenacităţii şi generozităţii… nu avea egal printre emigranţi20”. Se îndepărtează de poziţiile socialist-revoluţionare pentru a deveni democrat-creştin. împreună cu G. Fedotov şi F. Stepun, ale căror idei le împărtăşeşte, publică revista democrat-creştină Noua

Cetate. „Tinde tot mai mult, în acei ani, către ortodoxie21”. „În iunie 1940, fuge din Paris din faţa trupelor germane, dar se întoarce,

fiind arestat în iulie 1942 şi trimis în lagărul de la Compiègne", în apropiere de Paris, „unde este botezat... în cursul anului 1942 este deportat la Auschwitz unde va muri22".

În privinţa problemelor evreieşti propriu-zise, organul cel mai important, între 1920 şi 1924, a fost hebdomadarul Evreiskaia tribuna („Tribuna evreiască"), publicate la Paris în limbile franceză şi rusă cu participarea activă a lui M. Winaver şi S. Pozner. Mai colaborează la ea şi alţi ziarişti menţionaţi mai sus.

De cealaltă parte a Oceanului se făcea auzit cotidianul Nevoie russkoe slovo („Noul Cuvânt rus"), fondat în Statele Unite în 1910, publicat începând din 1920 de către V. Şimkin, având-l ca redactor-şef, din 1922, pe M. Weinbaum. Acesta din urmă notează în amintirile sale: „Ziarul făcea obiectul unor frecvente critici, şi pe bună dreptate; era luat în batjocură şi nu fără temei. Dar a prins rădăcini şi şi-a cucerit publicul23". (Astăzi, poartă menţiunea „cel mai vechi ziar rusesc din lume", iar dacă ne raportăm la date, este cu doi ani mai bătrân ca Pravda. Toate celelalte ziare apărute în diferite locuri, în anumite momente, au dispărut din varii motive.)

Publicaţii de tendinţă de dreapta şi naţională au văzut lumina zilei la Sofia, Praga: Nevoie vremea („Timp nou") al lui Suvorin a reapărut la Belgrad sub titlul Vecernee vremea („Timpul de seară"), dar toate au sfârşit prin a se pierde şi dispărea fără urmă.

(Editorul lui Rossia [" Rusia"] de la Sofia a fost chiar asasinat). Cât despre Renaşterea, publicată la Paris sub direcţia lui J. Semionov

(dar nu când redactorul său era Piotr Struve) ea „nu dispreţuia publicarea de invective antisemite24".)

*

Cei care plecaseră la puţin timp de la sosirea la putere a bolşevicilor nu puteau să-şi imagineze baccanala diabolică ce urma să se dezlănţuie în Rusia. Părea imposibil să dai crezare zvonurilor care circulau. Însă publiciştii democraţi ruşi (A. Târkova-Williams, membră a partidului K. D.; socialista E. Kuskova, exilată în 1922;

S.-R. Maslov, care fugise din Rusia), unul după altul s-au străduit să transmită pe calea presei – spre stupoarea celor emigraţi – că în

Rusia sovietică antisemitismul popular progresa rapid: „Iudeofobia este una dintre trăsăturile dominante ale chipului Rusiei actuale. Este, poate, trăsătura cea mai puternică. Iudeofobia se manifestă pretutindeni: la nord, la sud, est şi vest. Nimic nu o împiedică: nici nivelul de dezvoltare culturală, nici apartenenţa la partid, nici naţionalitatea, nici vârsta... Nici măcar apartenenţa la lumea evreiască nu constituie o garanţie25".

Afirmaţiile de acest gen au fost primite, mai întâi, de emigraţii ruşi, plecaţi mai din timp, cu neîncredere: de ce ar fi fost astfel? Tribuna evreiască, în aceşti primi ani, spunea combătând: „Evreii ruşi în ansamblul lor au suferit din cauza bolşevicilor mai mult decât celelalte grupuri naţionale din Rusia"; în ceea ce priveşte „faptul banal de a-i asimila pe evrei cu comisarii", este un zvon răspândit de

„Sutanele negre". Mai înainte, se dorea să se ştie că poporul nu era răspunzător de antisemitism, sursa principală a sa era ţarismul;

acum, se lăsa să se înţeleagă că poporal rus era prin definiţie purtătorul său. De aici, zdrobirea tendinţelor reacţionare trebuia trecută la capitolul merite bolşevice. (Unii au mers până la a le ierta tratatul laş de la Brest-Litovsk. (În 1924, Tribuna evreiască prezintă un argument neconvingător: „Revoluţia rusă din 1917, care a ajuns în mod tragic la pacea de la Brest-Litovsk, a împiedicat o trădare mult mai gravă şi fatidică ce urma să vină de la Ţarskoe Selo26.")

<notă>

— Aluzie la timidele încercări făcute în 1917 de către ţarul Nikolai II

pentru a încheia o pace separată cu Germania.

</notă>

Iar aceste informaţii se confirmau în timp ce apăreau clar tendinţele antievreieşti ale unei notabile fracţiuni din emigraţie. Alianţa pentru salvarea Rusiei (care avea o stimă deosebită pentru Marele prinţ Nikolai Nikolaevici) proclama în manifestele destinate URSS:

„Către Armata Roşie: Iată, sunt şapte ani de când evreii domnesc peste Marea Rusie..." „Muncitorilor ruşi: Vi s-au dat asigurări că veţi fi

stăpânii ţării voastre, că se va instaura „dictatura proletariatului". Unde este? Cine se află la putere azi în toate oraşele Republicii?..." De bună seamă că aceste manifeste nu ajungeau până în

URSS, însă înfricoşau emigraţia evreiască şi o jigneau.

S. Litotvţev a scris: „La începutul anilor '20, antisemitismul emigranţilor avea un caracter quasi-patologic, era un fel de delirium tremens21". Într-un mod mai general: în primii ani care au urmat victoriei bolşevicilor, mulţi au tras concluzii ostile sau răuvoitoare în privinţa evreilor; „asimilarea bolşevismului cu iudaismul a devenit, în gândirea europeană a epocii, un mod de a gândi urmat de toţi. Şi ar fi ridicol să afirmăm că doar antisemiţii profesează această erezie socială şi politică28". În 1922, doctorul

Pasmanik era probabil prea grăbit să tragă concluzii, scriind: „În ansamblul lumii civilizate, în toate naţiunile şi printre membrii tuturor claselor sociale şi ai tuturor partidelor politice, există ferma convingere că evreii joacă un rol hotărâtor în apariţia şi în toate manifestările bolşevismului. Experienţa noastră personală ne-a demonstrat că această părere nu este doar apanajul al antisemiţilor veritabili, ci că... reprezentanţii democraţi ai societăţii... în privinţa acestui subiect fac referinţă la fapte, adică la rolul evreilor în mişcarea bolşevică, nu numai în Rusia, ci şi în Ungaria, Germania, pretutindeni unde această mişcare şi-a făcut apariţia. Cu precizarea că antisemiţii declaraţi nu ţin cu adevărat cont de adevăr. Pentru ei, toţi bolşevicii sunt evrei şi toţi evreii – bolşevici 9".

Un an mai târziu, Biekerman scrie în acelaşi sens: „Valurile de iudeofobie se revarsă astăzi asupra ţărilor şi popoarelor, iar un reflux apropiat încă nu se face simţit"; „nu numai în Bavaria sau în

Ungaria... şi nici în ţările care s-au format din rămăşiţele fostei

Ruşii Mari... ci şi în ţările care nu au avut parte de tulburări şi sunt despărţite de Rusia de continente şi oceane... Savanţi japonezi au venit în Germania să studieze literatura antisemită. Interesul faţă de noi se arată chiar şi în cele mai îndepărtate insule, unde evreii sunt practic absenţi... Aceasta este iudeofobia: teama de evrei ca forţă distructivă. Iar dovada materială care sperie şi întăreşte poziţiile

rezidă în tristul destin al Rusiei30”.

Într-o declaraţie comună intitulată „Către evreii din toate ţările”.

(1923), un grup de autori scria, nu fără temere: „Încă niciodată nu s-au adunat deasupra poporului evreu atâţia nori ameninţători31”.

Se poate spune că aceşti autori, prea vulnerabili, au exagerat?

că au amplificat nişte ameninţări care nu existau? Dar noi, care am avut cunoştinţă despre aşa ceva mai apoi, menţiunea făcută aici despre o „literatură antisemită în Germania” sună deja ca un grav avertisment.

„Părerea că bolşevismul a fost creat de evrei” era deja atât de larg răspândită în Europa (era „opinia comună a burgheziei mici şi mijlocii atât în Franţa cât şi în Anglia”, notează Pasmanik), încât a fost susţinută chiar de ginerele lui Plehanov, Georges Batault.

Acesta afirma în cartea32 sa că evreii sunt toţi, prin natura lor, nişte revoluţionari: „În măsura în care iudaismul profesează idealul de dreptate socială pe pământ… el este chemat să apere revoluţia”.

Pasmanik îl citează pe Batault: „De-a lungul secolelor… evreii s-au împotrivit ordinii stabilite… Aceasta nu înseamnă că evreii au făcut toate revoluţiile sau că au fost singurii sau principalii actori;

ei ajută la revoluţie şi participă la ea”; „suntem în drept să afirmăm, aşa cum o fac numeroşi patrioţi ruşi, inclusiv cei mai avansaţi dintre ei, că astăzi Rusia agonizează sub dictatura şi teroarea evreiască”; „o analiză imparţială a situaţiei mondiale ne permite să constatăm că regimul general al antisemitismului este îndreptat mai puţin contra evreilor ca indivizi, cât împotriva manifestărilor spiritului evreiesc33”. Un englez, Hilaire Belloc34, vorbeşte şi el

„Despre caracterul evreiesc al revoluţiei bolşevice”, şi chiar, în mod neaşteptat, „despre revoluţia evreiască în Rusia”. Iar „cine a trăit în ultimul timp în Anglia”, adaugă Pasmanik, „ştie că opinia lui Belloc nu constituie o excepţie”. Lucrările unuia ca şi ale altuia

„Se bucură de o mare popularitate în public”; „publiciştii străini arată că toate ideile distructive ale secolului care s-a scurs au fost răspândite de către evrei, tocmai graţie iudaismului 5”.

„Suntem aduşi în situaţia de a ne apăra”, mai scrie Pasmanik.

„Fiindcă nu putem nega nişte greşeli care sar în ochi... Nu ne putem mulţumi să spunem că poporul evreu nu răspunde pentru cutare sau cutare acţiune a membrilor săi... Ţelul nostru... nu este doar acela de a ne împotrivi antisemitismului, ci de a lupta cu bolşevismul... nu doar pentru apară loviturile, ci şi de a da celor care au proclamat domnia lui Sama... Lupta cu Sama trebuie dusă de

Iafet şi Sim, de către elini cât şi de evrei”. Într-adevăr, unde trebuie căutate rădăcinile bolşevismului? „Bolşevismul este, înainte de toate, un fenomen anticultural... Aceasta este o problemă rusă şi universală în acelaşi timp, şi nu rezultatul faptelor proaste ale pretinşilor „înţelepţi din Sion °6”.

„Nevoia de apărare” a fost resimţită cu acuitate şi de evrei, Europa şi America fiind inundate încă dinainte de război cu tiraje enorme din aceste Protocoale ale înţelepţilor din Sion care, în mod neaşteptat, s-au difuzat într-o clipă: cinci ediţii în Anglia, mai multe în Germania şi Franţa, o jumătate de milion de exemplare în

Statele Unite, tipărite de Henry Ford. „Succesul nemaiauzit al

Protocoalelor, traduse în mai multe limbi, arăta cât de mulţi erau oamenii convinşi că revoluţia bolşevică era o revoluţie evreiască37”. Istoricul englez Norman Cohn constată: „În anii ce au urmat imediat Primului Război mondial, când Protocoalele au apărat din ceaţă şi răsunat în lumea întreagă, numeroase persoane absolut sănătoase la minte le-au luat pe deplin în serios38”. Autenticitatea lor a fost recunoscută de Times şi de Morning Post, dar, încă din august 1921, Times publica o serie de articole ale corespondentului său din Istanbul, Philip Greyvs, care au făcut senzaţie revelând faptul că în Protocoale, pasaje întregi au fost preluate din pamfletul politic al lui Maurice Joly care îl luase ca ţintă pe Napoleon al III-lea (Dialog în infern între Machiavelli şi Montesquieu, sau politica machiavelică în secolul al XIX-lea, 1864). La vremea respectivă, toate exemplarele acestui manifest fuseseră adunate şi confiscate de poliţia franceză.

Aceste Protocoale au trecut în Occident venind din Rusia în timp ce aceasta era pradă războiului civil.

Acest fals fabricat la începutul secolului (1900 sau 1901) fusese

publicat pentru prima dată în 1903 la Petersburg. Comanditarul ar fi fost P. Racikovski care s-a aflat din 1884 până în 1902 în fruntea

Serviciului de informaţii externe al Poliţiei. Principalul său artizan a fost M. Goloviński (este adevărat că noi ipoteze au continuat să apară până astăzi). Deşi Protocoalele au fost reeditate în 1905.

1906 şi 1911, nu au beneficiat de nicio distribuire în Rusia de dinainte de Revoluţie şi „nu au găsit credit în societatea rusă… Propagatorii săi nici nu au obţinut sprijinul curţii39”. După mai multe tentative infructuoase, Protocoalele au fost, într-un final, prezentate lui Nikolai al II-lea în 1906, producând asupra acestuia o puternică impresie. Iată câteva dintre notaţiile sale făcute pe margine: „Ce anticipare!” „Câtă exactitate în execuţie!”, „Anul 1905, de la noi, a fost, desigur, condus de ei!”, „Nu ne putem îndoi de autenticitatea lor”. Dar când oamenii politici de dreapta au propus folosirea abundentă a Protocoalelor pentru apărarea monarhiei, primul ministru

Stolîpin a ordonat o verificare secretă a originii lor. Ancheta a tras concluzia că este indubitabil vorba de o falsificare. Suveranul a fost zguduit de raportul lui Stolîpin şi a dat ordin ferm: „Protocoalele trebuie confiscate. Nu putem apăra o cauză curată prin mijloace murdare40”. Drept urmare, „atitudinea negativă a autorităţilor ruseşti faţă de Protocoalele înţelepţilor din Sion nu a făcut decât să se întărească: nicio aluzie la Protocoale… nu a mai fost tolerată, chiar şi cu prilejul pregătirii procesului lui M. Beilis41”.

Dar „anul 1918 a fost un an de cotitură în istoria Protocoalelor42 1. După luarea puterii de către bolşevici, după asasinarea familiei imperiale şi cu războiul civil care se întindea, interesul pentru Protocoale s-a trezit brusc până la a deveni un fenomen de masă. Departamentele Osvag* le-au publicat şi republicat la

Novocerkask, Harkov, Rostov-pe-Don, Omsk, Habarovsk, Vladivostok. Au avut o largă răspândire şi în rândurile populaţiei şi în

<notă>

— Abreviere pentru Osvedomitelnoe aghenstvo, serviciu de informaţii.

</notă>

Armata Voluntarilor (mai târziu în unele medii ale emigraţiei, mai ales la Sofia şi Belgrad).

„După victoria bolşevicilor, difuzarea Protocoalelor în Rusia a fost interzisă sub pedeapsa de urmărire penală, dar în Europa.

Protocoalele, aduse de emigranţii albi, au jucat un rol malefic în formarea ideologiei mişcărilor de dreapta, mai ales a naţional-socialismului în Germania43”. Temele dominante ale articolelor publicate în rândurile emigraţiei liberale din anii ’20 şi ’30 au fost denunţarea

Protocoalelor ca fiind o falsificare, iar în mod mai general, opoziţia la identificarea bolşevismului cu iudaismul. Printre autorii ruşi, să-i cităm pe cei mai semnificativi: Miliukov, Rodicev, Burţev.

Kartaşev. Istoric al Bisericii şi teolog ortodox, A. Kartaşev vorbise despre caracterul inacceptabil al antisemitismului pentru orice creştin în culegerea Scit („Scutul”) 44, apărută încă înainte de revoluţie şi deja citată de noi de mai multe ori. În 1923, aflat în emigraţie, a redactat prefaţa la lucrarea lui Iu. Delevski consacrată Protocoalelor45.

Mai târziu, Burţev i-a mai cerut să-i prefaţeze cartea. Kartaşev scrie în această prefaţă: „Un om sănătos la minte, de bună credinţă şi de o disciplină ştiinţifică normală, nu poate discuta serios despre problema autenticităţii acestui fals de origine poliţienească, fabricat cu talent şi contagios pentru oamenii neştiutori”. Totuşi „spălându-le ignoranţilor ochii de praful din Protocoale, ar fi nepermis ca, făcând lucrul acesta, să-i întunecăm din nou făcându-i să creadă că prin aceasta se elimină problema evreiască 6”.

Într-adevăr, „problema evreiască” nu putea fi rezolvată prin articole sau cărţi. Căci care era noua situaţie concretă a evreilor, în cursul anilor ’20, în Polonia şi Ţările Baltice? Deşi în acestea evreii au reuşit timp de mai mulţi ani să salveze nişte poziţii influente în comerţ şi industrie47, nu erau mai puţin supuşi la presiunea societăţii. „O bună jumătate din evreii ruşi s-a trezit în noile state separaţi de Rusia… Aceste noi state cultivau cu atât mai mult zel naţionalismul, cu

cât erau mai puţin asigurate în privinţa stabilităţii lor[48]". Aici, „evreii se simt înconjuraţi de o lume ostilă şi de o activitate necontenită. Ba se cere ca în şcolile superioare să nu existe, proporţional, mai mulţi evrei ca în armată… ba în viaţa socială atmosfera devine atât de apăsătoare încât evreul se sufocă… La aceste popoare devenite independente, societatea însăşi se războieşte cu evreii: studenţi, militari, partide politice – şi strada". Iar Biekerman conchide: „Evreul care s-a zbătut pentru dreptul popoarelor de a fi libere pe destinul lor şi-a fabricat constrângeri: o mai mare dependenţă faţă de viaţa aproapelui[49]". Situaţia evreilor în Letonia, Estonia şi Lituania este cu adevărat tragică. Oprimaţii de ieri au devenit repede asupritori, şi încă nişte asupritori de joasă speţă, cărora nu le este ruşine de lipsa lor crasă de cultură".

S-a ajuns astfel să se spună „că ruinarea Rusiei a însemnat şi ruina evreilor ruşi"; în mod paradoxal, istoria a arătat că Imperiul rus unificat, inclusiv cu constrângerile sale, era mult mai favorabil evreilor. Şi iată că în aceste ţări limitrofe care s-au scindat, „evreii sunt păstrătorii fideli ai limbii şi culturii ruse, aşteptând cu nerăbdare restaurarea Marii Rusii. Şcolile unde încă se mai predă în limba rusă se umplu de copii evrei", şi nu se ţine neapărat la învăţarea limbii noului stat. „În aceste state-cuşcă, evreul rus care cunoscuse viaţa în spaţiile largi ale Imperiului se simte înghesuit, comprimat, micşorat în cetăţenia sa. În consecinţă, aşa resimte şi toate drepturile şi autonomia… într-adevăr, destinul poporului nostru este strâns legat de destinul Marii Rusii[51]".

Dar poziţia internaţională a evreilor implicaţi în negocierile tratatului de la Versailles, în special la Paris, era solidă, mai ales în ceea ce priveşte sionismul. „În iulie 1922, Societatea Naţiunilor a recunoscut Organizaţia sionistă mondială sub numele de Agenţia evreiască", menită să reprezinte în primul rând interesele sioniştilor, dar şi ale non-sioniştilor, şi care, pe deasupra, întărea situaţia evreilor din ţările Europei[52].

Biekerman le reproşa sioniştilor faptul de a considera „că, pentru Rusia, dezmembrarea… ar fi soluţia ideală. De aceea, organizaţia sioniştilor ruşi îşi spune nu rusă, ci ruso-ucraineană. Iată

de ce sioniştii şi grupările evreieşti care le rămâneau apropiate fraternizau cu atât zel cu luptătorii pentru independenţă ucraineni53”.

*

Rusia sovietică s-a afundat după războiul civil într-o muţenie adâncă. Din acest motiv, timp de decenii – toate vocile independente fiind sufocate – nu s-a mai auzit decât sonora voce oficială.

Emigraţia fierbea cu atât mai pătimaş. Întregul său evantai, de la anarhişti până la monarhişti, era luminat de sclipiri de suferinţă şi de discuţii aprinse: cine, aşadar, este responsabil, şi în ce măsură, de tot ce s-a întâmplat?

Asemenea discuţii au izbucnit chiar şi între evreii din emigraţie.

În 1923, Biekerman scria: „Evreul răspunde la toate printr-un gest şi cuvinte rituale: se ştie bine, noi suntem vinovaţi pentru tot;

acolo unde este un necaz se caută şi se găseşte un evreu. Nouă zecimi din ceea ce se scrie în presa evreiască despre evrei şi Rusia este doar repetarea acestor formule stereotipe. A fi mereu şi în totul vinovat este, desigur, un lucru imposibil, dar evreul trage concluzii

— Foarte flatante pentru noi şi, la prima vedere, foarte comode în viaţa cotidiană – că noi avem întotdeauna şi în toate dreptate54”.

Să ne gândim puţin: „Societatea evreiască apărase atunci [înaintea revoluţiei.] cu putere dogma caracterului salutar al revoluţiei pentru evrei; chiar şi astăzi ţine cu fervoare la acest punct de vedere”. Înseşi organizaţiile evreieşti care strâng ajutor pentru coreligionarii lor suferinzi din URSS, atunci când adună aceste fonduri din ţările occidentale, denigrează tot ceea ce şi pe toţi acei care reprezentau în Rusia, înaintea bolşevicilor şi înaintea revoluţiei, o forţă în acelaşi timp conservatoare şi novatoare”. Astăzi, „Rusia bolşevică se transformă cu uşurinţă pentru ei în „Pământul promis”, unde domnesc egalitatea şi socialismul. Numeroşi evrei plecaţi din Rusia s-au stabilit în Statele Unite, iar „printre ei, ideile probolşevice proliferează fără greutate”. „Evreii cred de obicei că mult mai bun este bolşevismul decât restaurarea ţarismului. Mulţi gândesc: „căderea bolşevismului în Rusia i-ar ameninţa pe evrei cu un nou val de pogromuri şi o exterminare masivă… ceea ce serveşte drept fundament preferinţei acordate

bolşevismului considerat ca fiind cel mai mic rău56”.

În aceste condiţii apare NEP – aşadar, bolşevicii se schimbă în bine. Nu sunt pe ducă! Cu cât strânsoarea economică slăbeşte, cu atât bolşevicii devin acceptabili. „NEP, apoi vor veni concesiunile şi totul se va aranja57”.

Nu se poate spune despre emigraţia evreilor că este probolşevică. Dar pentru ea nu regimul sovietic era principalul inamic, iar cei care păstraseră faţă de el o atitudine binevoitoare erau numeroşi.

Totuşi, cazul scriitorului Goriański, un evreu emigrat descris în foiletonul umoristic al unui ziar sovietic cu multă bătaie de joc, reţine atenţia58. În 1928, Babei, la vremea aceea glorificat destul de mult (şi nu mai puţin lăudat pentru legăturile sale cu Ceka), „stătea provizoriu la Paris” în căutarea inspiraţiei literare. Face o plimbare pe la cafeneaua La Rotonde şi, zărind un vechi prieten (pe care îl cunoscuse fără îndoială la Odessa) îi întinde, generos, mâna: „Salut.

Goriański!” Goriański se ridică şi-i întoarce, dispreţuitor, spatele.

Odată cu ascensiunea hitlerismului în Germania, preferinţa pentru bolşevism nu face decât, natural, să se întărească în opinia publică evreiască mondială, şi încă pentru timp îndelungat.

M. Vişniak reproşează atitudinea faţă de bolşevism, aşa cum a fost exprimată, fără menajamente, de către Nahum Goldman la Primul Congres evreiesc mondial la Geneva în 1936: „Dacă tot felul de organizaţii şi guverne dornice de libertate acceptă bolşevismul” şi chiar fac sluj în faţa lui, „atunci de ce partizanii entuziaşti ai unităţii naţionale şi culturale evreieşti nu le-ar urma? Doar implicarea Moscovei în excesele antievreieşti din Palestina a făcut să se ridice cu câteva grade emoţia indignată a conducătorilor Congresului faţă de puterea sovietică. Dar acest lucru nu era decât… pentru a se scandaliza faţă de interzicerea vechii limbi evreieşti… a interdicţiei puse evreilor de a emigra în Palestina, în sfârşit, faţă de suferinţele pe care continuă să le îndure sioniştii în închisori şi lagăre. Aici, N.

Goldman a găsit cuvintele potrivite şi accentele care se

impuneau59", în 1939, în ajunul celui de al doilea război mondial, se spunea: este imposibil să se nege că, în mediile evreieşti din emigraţie, domină sentimentul că „trebuie să avem încredere în caracterul de necontestat al literaturii sovietice", numai să nu existe pogromuri60.

Ce atitudine trebuia atunci adoptată faţă de evreii bolşevici?

Pentru I.M. Biekerman: „Mânzul nu-i mânz dacă nu-şi rupe hamul

— Astfel se poate defini atitudinea opiniei publice evreieşti faţă de bolşevicii apăruţi din mijlocul nostru şi faţă de devierea lor diabolică. Sau, pentru a vorbi într-un limbaj mai modern: evreii au dreptul să-şi aibă bolşevicii lor"; „această revendicare am auzit-o de mii de ori"; la întâlnirile de la Berlin ale evreilor emigraţi, „se urcau la tribună unul după altul un K. D" un simplu democrat, un sionist, toţi pentru a afirma acest drept al evreilor de a-şi avea bolşevicii lor", într-un cuvânt „o declaraţie a dreptului lor la o asemenea monstruozitate61".

„Or, consecinţele unui astfel de discurs sunt următoarele: opinia publică a evreilor din lumea întreagă s-a îndepărtat de Rusia pentru a se îndrepta spre bolşevici"; „când o personalitate publică evreiască şi în vârstă, plină de merite, pe care o cunoaştem bine – un fel de pasăre rară –, a propus, într-o capitală europeană, unui înalt demnitar religios evreu să organizeze o adunare de protest împotriva executării preoţilor ortodocşi în Rusia [URSS], acesta din urmă, după ce a reflectat, i-a răspuns că asta ar însemna combaterea bolşevicilor, ceea ce, estima el, este imposibilă întrucât căderea bolşevismului ar duce la reluarea pogromurilor62".

Dar dacă te poţi acomoda cu bolşevicii, ce să spui atunci despre mişcarea Albilor? Când, în noiembrie 1922, la Berlin, I. M.

Biekerman a luat cuvântul la o adunare consacrată celei de a V-a aniversări a creării Armatei albe, mediile evreieşti, în ansamblul lor, indignate, i-au interpretat intervenţia ca o ofensă adusă iudaismului.

Între timp, doctorul Pasmanik (până în februarie 1917 aflat în armata care lupta împotriva germanilor, apoi în Armata albă până în luna mai 1919, dată la care părăseşte Rusia) şi-a terminat şi publicat în

1923 la Paris cartea Revoluţia rusă şi evreii (bolşevism şi iudaism), pe care am citat-o deja. El contestă aici, cu tărie, interpretarea, răspândită cam peste tot, constând în explicarea bolşevismului prin credinţa evreiască: „A identifica iudaismul şi bolşevismul reprezintă un imens pericol pentru întreaga lume”. În 1923, împreună cu I.M. Biekerman, G. Landau, I. Levin, D. Liński

(acesta din urmă fost membru al Armatei albe) şi V. Mandel organizează Uniunea patriotică a evreilor ruşi din străinătate. În acelaşi an, acest grup face public manifestul „Către evreii din toate ţările!”

şi publică la puţin timp după aceea culegerea Rusia şi evreii.

Obiectivul pe care şi-l fixează şi starea lor de spirit sunt descrise în următorii termeni de Pasmanik: „Durerea de nespus a evreilor şi sfâşietoarea tristeţe a cetăţeanului rus” au fost acelea care au dictat această lucrare. „Nu a fost uşor de elaborat o atitudine echilibrată faţă de problemele ruseşti şi evreieşti în relaţie cu sinistrele evenimente din ultimii ani. Noi… am încercat să conciliem interesele Rusiei care renăştea şi ale lumii evreieşti ruseşti care suferă63”. Liński: „Sunt foarte nefericiţi” cei care, „recunoscându-şi apartenenţa la poporul evreu, se consideră cu tot atâta tărie drept ruşi”. Este atât de uşoară situaţia celor la care „unul dintre fluxurile conştiinţei a secat, încât se simt fie numai evrei, fie doar ruşi:

pe câmpul tragic al experienţei ruseşti, poziţia lor faţă de această problemă este simplificată… Anii grei ai revoluţiei au înăbuşit semnele bune apărute înainte de război care permiteau să se spere într-o apropiere a lumilor evreieşti şi ruse”; astăzi, „aceste două lumi se resping puternic64”. Levin: „Nouă ne revine sarcina de a discerne în mod conştiincios şi obiectiv cauzele şi limitele participării evreilor la revoluţie… Ceea ce ar putea avea o anume influenţă asupra raporturilor viitoare dintre Rusia şi evrei65”. Autorii culegerii le recomandau pe bună dreptate ruşilor să nu confunde sensul Revoluţiei din Februarie cu partea de participare a evreilor la ea. Biekerman tindea chiar să minimalizeze această participare

(în rest, majoritatea contemporanilor nu aveau o idee foarte

precisă despre rolurile respective ale Comitetului executiv al Partidului social-democrat rus şi ale Guvernului provizoriu). Totuşi, estima el, după Octombrie „dreptul de a-şi avea bolşevicii săi nu putea atrage după sine decât obligaţia de a avea dreapta sa şi extrema sa dreaptă, diametral opuse acestor bolşevici”. Pasmanik: „Comunismul bolşevic sub toate aspectele şi formele sale… este un inamic înverşunat şi constant al iudaismului, întrucât este mai presus de orice duşmanul persoanei în general şi al omului cultivat în special67”. „Legaţi prin legături strânse şi aparte de patria noastră, de regimul său, de economia sa, de cultura sa – noi nu putem duce zile fericite când, în jurul nostru, totul se prăbuşeşte68”.

Se vede prin aceasta că acest grup de autori înţelegea cu o acuitate excepţională orice semnificaţie a dezastrului suportat de Rusia, în descrierea acestei perioade, dacă facem apel atât de des la aceşti autori, este pentru că sperăm ca reflecţiile lor dezamăgite, dar niciodată purtând amprenta „urii faţă de sine”, vor fi în sfârşit înţelese şi studiate în profunzime.

În Apelul lor din 1923, citim: „Alianţa patriotică a evreilor ruşi are drept fundament ferma convingere că pentru evrei, la fel ca pentru toate naţiunile care populează Rusia, bolşevismul este cel mai rău dintre toate relele posibile… E timpul pentru evrei de a nu se mai întreba cu teamă dacă nu păcătuiesc împotriva revoluţiei…

Este vorba de a nu păcătui împotriva ţării natale [Rusia şi scumpului nostru popor [evreu]69”.

Însă, după părerea autorilor culegerii, nu aceasta era atitudinea evreilor la începutul anilor ’20. „Aproape în toate păturile şi mediile populaţiei ruse… s-a ajuns la autocritică şi la întoarcerea spre trecut… Legitime sau nu, aceste acuzaţii şi căinţe arată lucrarea gândirii, trezirea conştiinţei, suferinţa sufletului… Nu este exagerat să spunem că această zbatere tocmai în intelighenţia evreiască este mai puţin perceptibilă… ceea ce traduce bine starea sa patologică… Un observator din afară ar putea crede că, din punctul de vedere al unui intelectual evreu de mijloc… totul este în ordine70”. Pentru acest din urmă „vinovaţi sunt doar cei din exterior

— Guvernul, generalii, ţăranii. Noi nu avem niciun amestec... Nu am fost câtuşi de puţin artizanii destinului nostru şi al acelor oameni care se aflau în jurul nostru; noi suntem acel trecător căruia îi cade o cărămidă în cap”; „am contribuit la distrugerea [ordinii stabilite); o dată distrusă, nu ne-am dat aproape deloc seama că am contribuit la aceasta7”.

Cei care îi fac să sufere cel mai mult pe autorii respectivei culegeri sunt tocmai evreii bolşevici. „Acest păcat poartă în sine propria pedeapsă, căci pentru un popor nu poate exista nefericire mai mare decât să-şi vadă fiii abătuţi de la drumul drept72”. Nu este atât de grav că s-au găsit persoane care au favorizat tulburările, nici că aceste persoane provin din mediul evreiesc; ceea ce este deosebit de grav este că nu au găsit în propriul lor mediu suficientă rezistenţă şi împotrivire73”. „Datoria noastră este de a ne asuma orice luptă chiar împotriva bolşevicilor evrei, împotriva diferitor secţii evreieşti şi în special a comisarilor evrei74”.

Să notăm că aceşti autori nu au fost singurii care să explice de ce evreii ruşi (şi de acum, emigranţii) trebuie să lupte împotriva bolşevismului. Iată ce se scria în Tribuna evreiască: „În cazul în care bolşevismul ar fi măturat din Rusia, printr-o furtună de indignare populară, evreii ar putea fi consideraţi în ochii maselor drept responsabili de a fi prelungit existenţa bolşevismului... Numai o participare activă a evreilor la lupta pentru lichidarea bolşevismului ar garanta fericirea lumii evreieşti în opera comună ce vizează salvarea Rusiei7”.

Biekerman avertiza: dacă îi susţinem pe bolşevici «în numele principiului „Cămaşa mi-e mai aproape de trup”, să nu uităm atunci că trebuie să-i recunoaştem Rusiei dreptul de a avea grijă de propria-i cămaşă, iar lozinca: „Moarte jidanilor, să salvăm Rusia!”

să se consacre76».

Dar care este situaţia cu Armata albă? „Atitudinea nedemnă a evreilor faţă de oamenii care şi-au asumat teribila misiune de a lupta pentru Rusia în numele a milioane de oameni supuşi şi laşi mărturiseşte o profundă decadenţă morală, o conştiinţă pervertită...”

În timp ce „noi toţi, evrei şi ne-evrei, ne lăsăm înhămaţi şi ne punem spinarea la bătaie fără a crâcni, iar ruşii curajoşi şi mândri, trecând peste toate barierele, s-au adunat din toate rămăşiţele rezultate dintr-un front zdrenţuit, şi-au strâns rândurile şi au ridicat steagul luptei… Chiar şi numai acest fapt, de a fi îndrăznit să lupte în asemenea condiţii, îi aşază pe aceşti oameni şi cauza lor la o înălţime pe care Istoria nu o acordă decât acţiunilor nepieritoare. Or, aceşti oameni au devenit ţinte a unor injurii" a numeroşi evrei, „primul palavragiu îi insultă"; „în locul unui simţ al tragicului, vedem exprimându-se o frivolitate generală, un limbaj excesiv, fără nicio reţinere, o dezinvoltură triumfătoare". Dar

«Rusia pentru care Albii au luptat nu ne este străină; ea este şi

„Cămaşa noastră"»; „evreii, în ansamblul lor, ar fi trebuit să se bată pentru cauza Albilor de care depindea salvarea poporului evreu, întrucât… numai în restaurarea în cel mai scurt timp a statului rus şi în salvarea lui vor găsi evreii propriile şanse de a scăpa de dezastrul care nu a fost niciodată mai aproape ca în decursul ultimilor ani78".

(Iar Dezastrul se apropia, într-adevăr, dar nu venea din partea aceea.)

Astăzi, după decenii sovietice, cine ar mai contesta aceste argumente? Puţini erau autorii – evrei sau ruşi – care să vadă lucrurile atât de departe. Dar societatea evreiască emigrată în ansamblul ei a respins acest mod de a gândi. S-a clătinat la această nouă încercare a Istoriei. Ni se va replica: asta nu a adus lumii evreieşti stricăciuni deosebite, şi a fortiori nimic echivalent catastrofei aduse de hitlerism. Desigur, dar fără a antrena pierderi fizice comparabile, dacă judecăm privind întregul curs al Istoriei, lucrul a provocat un foarte notabil prejudiciu spiritual. În particular, bolşevismul a reuşit să alunge religia evreiască din ţara unde ea îşi apărase odinioară rădăcinile intime. În afară de aceasta, faptul că evreii au mizat pe bolşevism a avut influenţă asupra cursului general al evenimentelor din Europa.

Autorii culegerii de articole din 1923 implorau zadarnic: „În istoria multiseculară a împrăştierii evreieşti… nu a existat o catastrofă care să fi ameninţat atât de profund existenţa noastră naţională ca

prăbuşirea statului rus; fiindcă niciodată forţele vii ale poporului evreu nu au fost unificate ca în vechea şi noua Rusie.

Nici măcar dezmembrarea califatului arab nu s-ar putea compara cu pericolul care ne atinge astăzi79”. „Pentru unitatea lumii evreieşti ruse, dezmembrarea Rusiei în diferite state naţionale independente constituie o nefericire naţională”. „Dacă pe întinsele spaţii ale pământului rus, în nemărginirea sufletului rus nu se află un loc pentru evrei, atunci nu se va găsi niciunde în altă parte pe acest pământ... Vai nouă, dacă nu înţelegem asta81!”

Fără discuţie că, la final de secol XX putem să respingem cu uşurinţă aceste predicţii, chiar de-ar fi şi numai din motive materiale; evreii de origine rusă au putut să beneficieze pe acest pământ de suficient spaţiu, un stat evreu s-a constituit şi s-a consolidat în timp ce Rusia zace în haos, în neputinţă şi umilită astfel încât avertismentele autorilor culegerii par foarte exagerate – o profeţie ratată. Ne revine însă sarcina de a reflecta la asemenea lucruri în această ordine spirituală care, într-un mod atât de neaşteptat, a legat cele două popoare ale noastre în Istorie.

„Dacă Rusia nu mai este o patrie pentru noi, atunci suntem nişte străini şi, desigur, nu mai avem dreptul să ne amestecăm în viaţa ţării82”. „Rusia va trăi, iar renaşterea sa trebuie să fie cauza noastră naţională, cauza... tuturor evreilor ruşi 83”. În sfârşit, într-o jumătate de pagină imprimată, de disperare, în litere cursive: „Destinele lumii evreieşti ruseşti sunt legate indisolubil de destinele

Rusiei: Rusia trebuie salvată dacă vrem să ne salvăm lumea noastră evreiască... Evreii trebuie să lupte împotriva celor care pervertesc Rusia, cot la cot cu toţi ceilalţi anti-bolşevici: o luptă frăţească împotriva unui inamic comun va purifica atmosfera şi va slăbi în mod notabil valul antisemit care s-a revărsat. Numai salvând Rusia vom putea preveni o catastrofă evreiască”.

O Catastrofă! Iată ce s-a spus cu zece ani înainte de venirea la putere a lui Hitler, cu zece ani înainte de răsunătoarea sa înaintare pe teritoriul URSS, şi cu mult înainte de programul său de exterminare a evreilor. Or, Hitler nu ar fi fost, oare, împiedicat să propovăduiască în

Germania cu acelaşi succes ura „faţă de evrei şi de comunişti”, să pună între ei un semn de egalitate dacă evreii ar fi fost, după părerea tuturor, nişte combatanţi îndârjiţi împotriva puterii sovietice? Cât despre autorii acestei culegeri, căutarea lor spirituală, profetismul lor le-ar fi permis să simtă în mod intuitiv Catastrofa care se manifesta din plin asupra evreilor, dar s-au înşelat din punct de vedere geografic şi nu au putut prevedea şi alte evoluţii fatale.

Iar sensul gravului lor avertisment nu a fost înţeles.

<notă>

— Perioada de redactare a prezentei lucrări.

</notă>

*

În istoria raporturilor dintre evrei şi ruşi, eu nu cunosc nimic comparabil cu această culegere: Rusia şi evreii. Pentru evreii din emigraţie, a avut efectul unei bombe. Să ne imaginăm cât de dureros a fost să se audă aceste cuvinte din gura unui evreu, din interiorul lumii evreieşti.

Cât despre noi, ceilalţi, ruşii, nu trebuie să privim această culegere cu uşurătate. Dimpotrivă, trebuie să ne servească drept exemplu: cum, iubindu-ţi poporul, să vorbeşti despre propriile erori, iar acolo unde este nevoie, să vorbeşti fără indulgenţă. Şi fără a te da deoparte, fără a te disocia de poporul tău. Drumul cel mai sigur pentru a accede la adevăr în chestiunile legate de societate este cel al recunoaşterii propriilor greşeli, din orice parte ar fi.

Cum eu le-am acordat acestor autori mult timp şi am reflectat îndelung asupra lor (implicându-l şi pe cititor), aş vrea să reţin în prezenta lucrare câteva date despre viaţa lor:

IosiJMenassievici Biekerman (1867 – 1942). Originar dintr-o familie modestă. Şi-a făcut studiile într-un heder, apoi la yeshiva. De la vârsta de 15 ani îşi câştigă existenţa în condiţii grele, continuând să înveţe ca autodidact. În 1903 termină Facultatea de Litere la universitatea din Novorossiisk (după ce a fost exclus timp de doi ani ca urmare a mişcărilor studenţeşti). Adversar al ideii de sionism, pe care o consideră înşelătoare şi reacţionară. îi îndeamnă pe evrei să se

unească, fără a renunţa la personalitatea lor spirituală, cu poporul rus pentru binele patriei comune. îşi face debutul cu un articol amplu despre sionism în revista Russkoe bogatstro (Bogăţia rusă) (1902, nr. 7) care trezeşte ecouri până în străinătate. În 1905, ia parte activă la Mişcarea de eliberare. Colaborator la revistele

Sin otecestra („Fiul Patriei”), La Richesse russe, Naş den („Ziua noastră”), Bodroe slovo („Cuvântul activ”). În emigraţie publică articole în cotidianul parizian Vozrojdenie („Renaşterea”) pe vremea când acesta era condus de P. Struve.

Daniel Samoilovici Pasmanik (1869 – 1930). Fiul unui melamed

(învăţător în heder). În 1892, îşi termină studiile de medicină la

Universitatea din Zürich, apoi, timp de şapte ani, lucrează ca medic în Bulgaria. Între 1899 – 1905, lector la facultatea de medicină din cadrul Universităţii din Geneva. În 1900, aderă la mişcarea sionistă, devenind unul dintre cei mai marcanţi teoreticieni şi purtători de cuvânt ai săi. În 1905, se întoarce în Rusia unde îşi trece examenele necesare exercitării medicinii. Militează pentru drepturile civice ale evreilor în Rusia. Ia poziţie împotriva Bundului, dezvoltă principiile teoretice ale mişcării Poateition. Între 1906 – 1917, membru al Comitetului central al organizaţiei sioniste din Rusia. Membru al redacţiei ziarului Evreiskaia jizn („Viaţa evreiască”), apoi Rassvet

(„Aurora”). Publică numeroase articole în Evreiskii mir („Lumea evreiască”) şi în Enciclopedia evreiască. Contribuţiile medicale îi apar în publicaţii de specialitate în limbile germană şi franceză. Războiul îl surprinde la Geneva, de unde revine în Rusia, nu fără greutate, se înrolează în armată şi activează în spitale de campanie până în februarie 1917. După Revoluţia din Februarie, aderă la partidul K.

D. îl susţine pe generalul Kornilov şi mişcarea Albilor. În 1918 – 19, participă la guvernul regional din Crimeea, este ales preşedinte al

Alianţei comunităţilor evreieşti din Crimeea. În 1919 emigrează în

Franţa. Între 1920 – 22, în colaborare cu V. Burţev, publică la Paris ziarul emigrat alb Obşcee delo („Cauza comună”). Dintre sute de

articole şi zeci de cărţi, să reţinem: Israel în rătăcire. Psihologia evreilor risipiţi prin lume (1910); Destinul poporului evreu. Problemele societăţii evreieşti (1917); Revoluţia rusă şi lumea evreiască

(Bolşevism şi iudaism) (1923); Anii revoluţionari în Crimeea

(1926); Ce este iudaismul? (ediţie franceză, 1930).

Isaac Osipovici Levin (1876 – 1944). Istoric, ziarist. Înainte de revoluţie, cronicar de politică externă în Russkie Vedomosti („Noutăţi ruseşti") şi în revista lui P. Struve, Russkaia mist („Gândirea rusă").

În emigraţie se instalează mai întâi la Berlin. Membru al Institutului ştiinţific rus, colaborator la cotidianul Rul („Cârma"), la Russkie zapiski („Analele ruseşti") şi la almanahul istorico-literar Na ciujoi storone („în ţară străină"); este invitat să ţină conferinţe (între altele asupra antisemitismului german). În 1931 – 1932, locuieşte la Paris.

Văduv, trăieşte într-o mare mizerie. îi amintim lucrările: Emigraţia în vremea revoluţiei franceze, şi o lucrare asupra Mongoliei (în franceză, la Payot). Pe timpul Ocupaţiei se supune recensământului ca aparţinând „rasei evreieşti". Arestat la începutul lui 1943. După o scurtă şedere într-un lagăr din apropierea Parisului, este deportat în

Germania, într-un lagăr nazist unde moare în 1944.

Grigorii (Gabriel) Adolfovici Landau (1877 – 1941). Fiul unui eminent editor şi jurnalist, A.E. Landau. În 1902, îşi termină studiile la Facultatea de Drept de la Universitatea din Sankt-Petersburg. Începe să publice încă din 1923 în ziarele Voshod

(„Aurora"), Naş den („Ziua noastră"), Evreiskoe obozrenie („Panorama evreiască") şi în revistele Cuvântul activ, Lumea evreiască, Mesagerul Europei, Contemporanul, Analele Nordului; participă la revista anuală Logod. Unul dintre fondatorii Grupului democratic evreiesc (1904) şi al Uniunii pentru acordarea integralităţii drepturilor evreilor din Rusia (1905). Membru de vază al partidului K.-D., face parte din Comitetul central al acestui partid. În august 1917, membra al Comitetului executiv al comunităţii evreieşti din Petrograd. În 1919, emigrează în Germania; din 1922

până în 1931, director adjunct al cotidianului Rul, publică şi în revista Gândirea rusă, în hebdomadarul Rossia i slavianstvo („Rusia şi lumea slavă”), culegerile Cisla („Numerele”), etc. Ţine frecvent conferinţe la seratele organizate de emigranţi (în 1927, în expunerea „Iluzia eurasiană”, critică mişcarea eurasiană ca negator al valorilor Istoriei ruse şi ca fiind pe calea ideologiei bolşevice). Părăseşte Germania nazistă şi merge în Letonia unde colaborează la cotidianul din Riga, Segodnia („Azi”). În 1941, este arestat de

NKVD; moare în noiembrie al aceluiaşi an la Usollag (în apropiere de Solikamsk) 85.

Printre lucrările sale cele mai importante, semnalăm: Şutovskaia kultura („O cultură bufonă”), în Naş Den, 1908; articolul „Amurgul Europei”, în Severnăe Zapiski („Analele Nordului”), 1914, nr.

2, anticipând mai multe teme care au adus faima universală lui

Oswald Spengler86, apoi o carte cu acelaşi titlu (Berlin, 1923); Relaţiile polono-evreieşti (Petrograd, 1915), „Să depăşim răul”, (în

Trudi russkih uceonân za graniţei, vol. 2, Berlin, 1923; „Bizantinul şi evreul”, în Gândirea rusă, 1923, nr. 1 – 2; „Teze contra lui

Dostoievski”, în Numerele, cartea 6, Paris 1932; „Epigrafe” (Berlin, 1927). Mult din ceea ce a scris nu a reţinut atenţia contemporanilor săi. Din cauza spiritului său conservator nu a obţinut favorurile intelighenţiei progresiste. Gânditor de o mare profunzime.

Despre D. Liński (care, în timpul războiului civil, luptase în Armata albă) şi despre V. Mandel (participant activ la adunările politice din 1907 – 1918 din Rusia, emigrat la Berlin, mort în 1931) nu am putut găsi nicio informaţie semnificativă.

*

Găsim în culegerea de articole admonestări şi reproşuri la adresa conduitei evreilor emigraţi în anii ’20, mai directe şi mai violente decât am prezentat noi. îşi chemau compatrioţii „să-şi recunoască greşeala, să nu mai judece Marea Rusie în care au trăit şi care s-au adaptat de-a lungul unui secol”; ar trebui „să ne amintim că ei [ruşii]

cer o atitudine de echitate faţă de ei, să ne amintim cât de tare

au fost jigniţi când au fost condamnaţi, gratuit, în bloc pentru actele câtorva indivizi izolaţi87”, să nu ne temem „să le atribuim evreilor o parte din răspunderea celor ce s-au petrecut88”. „Înainte de toate, trebuie să definim partea de responsabilitate şi prin aceasta să respingem cu argumente calomniile antisemiţilor… ceea ce nu înseamnă că trebuie să cădem la înţelegere cu antisemitismul, aşa cum l-au trâmbiţat unii demagogi evrei. Mărturisirea este importantă pentru noi; este vorba de o datorie morală89”. „Evreii ar trebui să urmeze o cale dreaptă, corespunzătoare înaltei înţelepciuni din credinţa lor religioasă şi care ar duce la o reconciliere fraternă cu poporul ras… Să înalţe edificiul secular al casei ruseşti şi al locuinţei evreieşti90”.

„Semănăm furtuni şi uragane şi dorim să fim mângâiaţi de blândul zefir… Ştiu că vor fi vociferări: aprobaţi pogromurile! Ştiu ce valoare au aceşti oameni care se cred sarea pământului, stăpânii destinului, cel puţin drept lumina călăuzitoare a lui Israel… Ei, care repetă mereu „Sutanele negre”, „ultrareacţionarii”… ei înşişi sunt oameni întunecaţi şi obscuri, adevăraţi viri obscuri, care nu au înţeles niciodată… ce înseamnă grandoarea forţelor creatoare în

Istorie…” „Ceea ce se cere în mod imperativ de la noi este să ne arătăm mai puţin suferinţa, să nu ne mai bocim atât ceea ce am pierdut. Este timpul să înţelegem că lacrimile şi văicăreala… [trădează] prea adesea doar o slăbiciune sufletească, o lipsă de cultură a spiritului nostru… Nu te afli singur pe lume, iar tristeţea ta nu poate, singură, să umple universul… A-ţi arăta doar propria ta nenorocire, propria ta durere înseamnă a dovedi… lipsă de respect pentru nenorocirea şi suferinţele aproapelui91”.

Sună ca şi cum ar fi din zilele noastre. Şi adresat nouă, tuturor!

Aceste cuvinte nu trebuie anulate nici de milioanele celor care şi-au pierdut viaţa în lagărele Gulagului, nici de milioanele celor care au pierit în lagărele naziste.

La vremea aceea, expunerile autorilor culegerii prezentate în cadrul Uniunii patriotice „au fost primite cu o mare indignare” de către mediile evreieşti. „Chiar şi cei care recunoşteau, public sau în

particular, justeţea argumentelor şi analizelor, îşi arătau nemulţumirea sau stupoarea faţă de voinţa deliberată de a-i înfrunta în dezbatere deschisă. Nu este oportun, spuneau ei, să vorbim despre evrei, să-i criticăm, să facem o constatare a păcatelor lor revoluţionare sau a responsabilităţii ce le revine, când evreii au înfruntat deja şi vor mai avea, fără îndoială, de înfruntat atâtea nenorociri92". Autorii culegerii au fost trataţi drept „duşmani ai poporului

[evreu], complici ai reacţiunii, aliaţi ai iniţiatorilor de pogromuri93". «Tribuna evreiască le răspundea atunci de la Paris:

„Chestiunea «răspunderii evreilor în revoluţia rusă» nu a fost pusă până în prezent decât de antisemiţi". Or, iată că acum se anunţă o campanie de pocăire şi de acuzaţii; „adică, ar trebui nu numai să acuzăm pe alţii, dar să ne recunoaştem şi propriile greşeli"; şi nimic nou, „în afară de un pomelnic de nume de care suntem sătui până peste cap". „Prea târziu, domnule Landau, pentru a agrea vechea ordine statală. Evreii care se căiesc au devenit adevăraţi reacţionari; luările lor de poziţie publice... incompatibile cu demnitatea poporului evreu, sunt absolut iresponsabile 94". Deosebit de odioasă este aici încercarea „de a disocia antisemitismul popular de antisemitismul «oficial», de a demonstra că „ansamblul societăţii, ţării, populaţiei urăşte pe evrei şi îi consideră drept adevăraţii autori ai tuturor nenorocirilor lor naţionale"; asemenea celor care lasă să se desfăşoare pogromurile, se răspândeşte prin aceasta „vechea teorie a mâniei populare95". Sau se aud invective: „un grup de ziarişti şi de activişti care, se pare, au părăsit arena publică evreiască... a umblat în amintirile noastre... şi nu a găsit altceva mai bun de făcut decât să pornească o campanie împotriva fraţilor lor, evreii ruşi"; „acest grup de evrei credincioşi Vechiului Regim...

este orbit de patima de a vrea cu orice preţ să întoarcă mersul Istoriei". Scrie „lucruri indecente", „dă sfaturi lipsite de sens şi îşi atribuie rolul ridicol de vindecător al rănilor poporului". Să ia aminte:

„Uneori este mai decent să taci96". Un autor din zilele noastre, deosebit de rafinat, nu găseşte ceva mai bun de spus despre această culegere decât că: este vorba de o „penibilă isterie". Tentativa acestor

autori, estimează el, „precum şi destinul lor constituie o adevărată tragedie”, iar această tragedie el o explică prin „complexul urii de sine97”. Biekerman ar fi scris cu ură, mai ales cu puţin timp înainte de „destinul său tragic”: „Poporul evreu... nu este o sectă, nu este un ordin monastic, ci un popor risipit prin lume; dar, unificat în sine, a înălţat steagul muncii paşnice şi s-a adunat în jurul acestui steag, simbol al unei ordine plăcute lui Dumnezeu.”?

Nu putem spune nici că evreii europeni sau emigraţi prin alte părţi nu au aplecat urechea la acest gen de interpretări şi avertismente. Cu câţiva ani mai înainte, în 1922, a apărut o altă perspectivă. În revista Rassvet („Aurora”), care îşi reluase apariţia, naţionalistul G. Şehtman mărturisea că nu înţelege cum intelectualii altor naţiuni puteau să nu fie naţionalişti. Inteligheţia aparţine în mod necesar naţiunii sale şi îi simte suferinţele. Evreul nu poate fi „un democrat rus”, el este în mod natural „un democrat evreu”.

Imposibil de admis o dublă apartenenţă, naţională şi democratică.

Iar dacă inteligheţia rasă „nu-şi simte apartenenţa naţională”.

(Herzen), este doar pentru că nu a avut încă „ocazia sau nevoia de a avea o percepţie dureroasă şi acută a existenţei sale naţionale şi să se preocupe de acest fapt. Dar iată că acel moment a venit”. De acum înainte, inteligheţia rusă „trebuie să-şi reprime pretenţia de a reprezenta „ansamblul Rusiei”, iar acesteia să-i conştientizeze caracterul democratic velicorus” ’9”.

Nu-i uşor de răspuns. Dar mănuşa a fost ridicată de P. Miliukov, este adevărat că fără prea multă siguranţă. Ne amintim (capitolul 11)

că în 1909 fusese alarmat de aducerea la lumină a acestei chestiuni naţionale, pe cât de spinoasă pe atât de deranjantă: „Cui foloseşte acest lucru?”, „chipul nostru naţional” ne va plasa în tabăra şovinilor. Dar nu fondul gândirii istoricului rus a fost raţiunea care l-a determinat să-şi revizuiască puţin poziţia, mai degrabă această nouă situaţie jenantă: când numeroşi intelectuali ruşi în emigraţie conştientizează că au dat pe nimica toată Rusia. Nu în Ultimele Ştiri, ci în

Tribuna evreiască, cu tiraj net inferior, întoarce prudent Miliukov elementele polarizării, într-un răspuns mai degrabă ambiguu dat lui

Şehtman, insistând ca şi în trecut pe faptul că evreul rus poate şi trebuie să fie „un democrat ras". „Când această exigenţă... se realizează şi apare „noul chip naţional" al democraţiei ruse [velicoruse]", nu este Şehtman primul care se teme „să nu vină o putere democratică rusă care să fi conştientizat esenţa statală „velicorusă"? Dar dacă este aşa, la ce ne-ar servi aceste fantasmagorii? Şi este oare nevoie ca relaţiile noastre să sufere din această pricină100?"

Emigraţia trăia într-o tensiune care nu era numai verbală.

În 1927, la Paris, a fost un proces răsunător: un ceasornicar.

Samuel Schwarzbard, a cărui familie pierise în pogromurile din

Ucraina, l-a ucis pe Petliura trăgând asupra lui cinci gloanţe101.

(Portretul lui Schwarzbard fusese publicat în Izvestia 02). Avocaţii ridicau dezbaterea până la a legitima asasinatul considerat ca o pedepsire justă a lui Petliura, care condusese pogromurile: „Acuzatul voia şi trebuia să ridice în faţa conştiinţei mondiale problema antisemitismului103". La proces, numeroşi martori ai apărării au afirmat că Petliura era personal responsabil de pogromurile care avuseseră loc în Ucraina în perioada războiului civil. Din partea acuzaţiei, se pretindea că asasinarea fusese comandată de Ceka.

„Schwarzbard s-a ridicat şi a strigat plin de emoţie: [acest martor]

nu vrea să recunoască faptul că am acţionat ca evreu, de aceea pretinde că sunt bolşevic104!" Schwarzbard a fost achitat de tribunalul francez şi eliberat. În decursul procesului se menţionase şi numele lui Denikin, iar avocatul lui Schwarzbard a declarat: „Dacă vreţi să-i deschideţi un proces lui Denikin, sunt gata să vă susţin şi voi pune tot atâta patimă să-l apăr pe cel care se va răzbuna pe Denikin pe cât pun astăzi pentru a-l apăra pe cel care s-a răzbunat pe

Petliura103". Pentru o asemenea răzbunare, calea era deschisă:

Denikin locuia chiar la Paris, fără gardă de corp. Totuşi, nu i s-a intentat niciun proces lui Denikin. (Un omor asemănător a avut loc la

Moscova. În 1929, Lazar Kolenberg l-a asasinat pe Slaşcev

— Fost general alb trecut la sovietici – pentru că a tolerat pogromurile de la Nikolaev, iar în cursul anchetei a fost declarat iresponsabil, apoi eliberat106.) Cât despre procuror, în procesul Schwarzbard, a amintit şi a pus în paralel un alt proces răsunător (cel al lui Boris

Koverda): „Petliura locuia în Polonia, iar dumneavoastră [zise, adresându-se lui Schwarzbard] nu l-aţi ucis acolo, pentru că ştiaţi că în Polonia aţi fi fost trimis în faţa unui tribunal militar excepţional107”. În acelaşi an 1927, pentru că l-a asasinat pe sceleratul de bolşevic, Voikov, la Varşovia, tânărul Koverda, care a vrut, şi el, „să interpeleze conştiinţa mondială”, a primit zece ani de închisoare pe care i-a executat în întregime.

Tot la Varşovia, la aceeaşi vreme, după cum mi-a povestit căpitanul Klementiev, un emigrant alb, care aparţinuse grupului

Savinkov, foştii ofiţeri ruşi erau trataţi, în aşa măsură, de evrei drept „Canalii de gardieni-albi” încât „nu îndrăzneau să mai intre în magazinele evreieşti”. Aşa apăreau uneori în viaţa cotidiană divergenţele dintre cele două comunităţi, şi nu numai la Varşovia.

Emigraţia rusă în întreaga Europă era apăsată de lipsuri, mizerie, dificultăţi practice ale existenţei, şi a încetat curând să se mai înflăcăreze pentru genul de discuţii „cine este mai vinovat”. În a doua jumătate a anilor ’20, tendinţele antisemite în sânul emigraţiei au scăzut şi s-au stins. Aflăm la Şulghin, în aceşti ani, reflecţii de felul următor: „Calvarul nostru pentru a obţine vize nu ne aduce în memorie, dacă nu ne înşelăm, tracasările pe care le-au cunoscut evreii cu „Zona de rezidenţă”? Paşapoartele Nansen, asemănătoare cu documentele eliberate puşcăriaşilor cu interdicţia de a se deplasa, nu reamintesc menţiunea „de confesiune evreiască” pe care o puneam pe paşapoartele evreieşti, lucru care, închidea multe uşi celor interesaţi? Fără a fi capabili, dată fiind situaţia noastră, de a accede în serviciul statului sau în alte profesiuni, nu ne ocupăm şi noi de tot felul de chestii numite „micul trafic” (intermedieri şi altele de acelaşi soi)? Nu ne obişnuim încetul cu încetul să „ocolim” legile care ne deranjează,

aşa cum făceau evreii, ceea ce le reproşam lor108?”

Dar chiar, în aceşti ani, tendinţele antievreieşti se consolidau în

URSS şi apăreau chiar şi în presa sovietică – ceea ce a stârnit neliniştea emigraţiei evreieşti. În mai 1928 s-a organizat la Paris, pentru emigraţi, „o dezbatere asupra antisemitismului”. Un rezumat al acesteia s-a publicat în cotidianul 109 lui Miliukov. Grupul lui Biekerman şi Pasmanik, care nu se mai exprima, nu a participat.)

Pretext pentru următorul schimb de vederi: „În Rusia, astăzi, se abate unul dintre acele puternice valuri de iudeofobie care se ridică periodic”. Eserul N. Avkseniev prezida şedinţa; iar în public, „erau mai mulţi ruşi decât evrei”. Mark Slonim explica: „evreii din Rusia, mult timp oprimaţi, după ce şi-au căpătat libertatea s-au repezit să ocupe posturi care le fuseseră inaccesibile până atunci”, fapt care îi irită pe ruşi. „În general, trecutul apasă în mod fatal asupra prezentului”. Iar „supărătoarele obiceiuri” (de pe vremea farului) au „antrenat consecinţe neplăcute”. St. Ivanovici adaugă: în URSS, evreii sunt hăituiţi, fiindcă nu mai pot fi urmăriţi „burghezii”, ca urmare a

NEP-ului. Ceea ce nelinişteşte este faptul că mediile inteligheniţiei ruseşti, în URSS, neutre în privinţa problemei evreieşti, îşi permit acum să gândească: da, e bine, „începem cu antisemitismul, apoi vom sfârşi prin a le da libertate ruşilor… Stupidă şi periculoasă iluzie!”

Aceste intervenţii l-au indignat pe oratorul următor, V.

Grossman: de ce acest ton de avocat? „Ca şi cum evreii s-ar afla pe banca acuzaţilor!” Problema trebuie pusă mai în profunzime: „Nu există nicio bază pentru a distinge antisemitismul sovietic de antisemitismul din vechea Rusie”, altfel spus, este vorba de aceeaşi reacţie, atât de dragă ruşilor, deloc atenuată, care continuă să acţioneze; „nu este o problemă evreiască, ci o problemă rusească. O

problemă proprie culturii ruse”.

(Dar dacă este, mai înainte de orice, o problemă rusească, de la un capăt la altul, fundamental rusească, nu poate fi în niciun fel rezolvată? Iar înţelegerea reciprocă nu ar mai fi deci necesară?)

Autorul relatării acestei dezbateri, S. Litovţev, lansa un apel:

„Era necesară invitarea la o asemenea discuţie a unor persoane oneste care să fi avut curajul să-şi mărturisească antisemitismul…

Care să fi spus foarte simplu şi fără maliţiozitate: iată ce ne displace la evrei… Şi, în acelaşi timp, să fi intervenit evrei, tot pe atât de sinceri, care să răspundă: iată ce nu ne place la vol… Putem fi absolut siguri că un schimb de acest fel, cinstit şi deschis, cu dorinţa sinceră de a se ajunge la o înţelegere reciprocă, ar fi fost realmente util şi evreilor şi ruşilor – Rusiei110…"

Reacţia lui Şulghin: Astăzi, după câte se pare, în emigraţia rusă, este nevoie mai degrabă de curaj pentru a te declara filosemit". El răspunde într-o carte, al cărei titlu era între ghilimele – întrebarea lui Litovţev: „Ce nu ne place la ei"?"

Cartea lui Şulghin a fost declarată antisemită, şi „schimbul de păreri" propus nu a mai avut loc. Iar Catastrofa care se abătea din

Germania din ce în ce mai ameninţător a îndepărtat orice posibilitate de dezbatere.

La Paris s-a înfiinţat Uniunea intelighenţiei ruso-evreieşti – tentativă de a menţine legătura între cele două culturi. A apărut atunci ideea „că viaţa în exil a săpat o prăpastie" între „taţi" şi „fii", aceştia din urmă nemaiînţelegând ce voia să spună „Intelighenţia ruso-evreiască1". Iar taţii constată cu tristeţe: „Evreii ruşi, care se aflau cândva în fruntea lumii evreieşti universale pe planul creaţiei spirituale, ca şi pe cel al educaţiei naţionale, au părăsit, din acest punct de vedere, arena publică113". Înainte de război, Uniunea reuşise să publice culegerea de articole Lumea evreiască – /. Odată cu războiul, cei mai norocoşi au trecut de cealaltă parte a oceanului şi, neobosiţi, au creat la New York „Uniunea evreilor ruşi", publicând un al doilea volum din Lumea evreiască. În anii '60, Uniunea a editat două Cărţi despre lumea evreiască rusă: cea de dinainte şi cea de după revoluţie. Sperau să arunce astfel o privire retrospectivă asupra unei vieţi apuse, într-o Rusie care nu mai exista.

Aceste cărţi le citez cu recunoştinţă şi respect în lucrarea pe care o scriu astăzi.

Note l. MEE, vol. 8, p. 294.

2. James Parks, Evrei sredi narodov: obzor pricin antisemitizma [Evreii între popoare: privire asupra cauzelor antisemitismului], Paris, Ymca-Press.
1932, p. 44.
3. D. Haruv, Evreiskaia emigraţia iz Rossiskoi imperiii Sovetscogo soiuza:
statisticeskii aspect [Emigraţia evreiască din Imperiul rus şi Uniunea
Sovietică: aspect statistic], Ierusalim, 1998, vol. 1 (6), p. 352.
4. Gleb Struve, Russkaia literatura v izgnanii [Literatura rusă din emigraţie], ed. a II-a, Paris Ymca-Press, 1984, p. 24.
5. A. Sedth, Russkie evrei v emigrantskoi literature [Evreii ruşi în literatura emigraţiei] CLER-2, pp. 426 – 427.
6. Ibidem, p. 426.
7. Ierusalim, 1992 – 1998 şi urmat., sub direcţia lui M. Parhomovski.
8. Roman Gul, la unios Rossiu [Am luat Rusia cu mine], New York.
1984, vol. 2; Rossia vo Frânţii [Rusia în Franţa], p. 99.
9. M. Osorghin, Rassvet, Paris, 1925, 15 februarie, nr. 7, reluat în „Evrei v kulture Russcogo Zarubejia” [Evreii în cultura emigraţiei ruse], vol. 1.
pp. 15 – 17.
10. Ibidem, pp. 18 – 19.
11. A. Sedân, p. 427.
12. Ibidem, pp. 429, 430.
13. /. Levitan, Russkie izdatelstra v 20-h godah v Berline [Casele de editură ruseşti la Berlin în anii ’20], în CLER-2, p. 448.
14. A. Sedân, ţip. 431, 432.
15. Ibidem, pp. 431, 432 – 434.
16. V. Şulghin, „Cito n-am v nih ne mavitsia...”: Ob antisemitizme v Rossii
[Ce nu ne place la ei: despre antisemitism în Rusia], Paris, 1929, p. 210.

17. A. Sedân, pp. 432, 434.
18. A. Sedân, pp. 435 – 436.
19. MEE, vol. 9, p. 253.
20. Roman Gul, vol. 2, p. 100.
21. Gleb Struve?. 230.
22. MEE. vol. 9. p. 255.
23. A. Sedân, p. 443.
24. Ibidem, p. 432.
25. S. Maslov, Rossia poste cetârioh let revoliuţii [Rusia după patru ani de revoluţie], Paris, 1922, cartea 2, p. 37.
26. B. Mirski, Ciornaia sotnia [Sotnia neagră], în Evreiskaia tribuna.
Paris, 1924, 1 febr., p. 3.
27. S. Litovţev, Disput ob antisemitizme [Dezbatere despre antisemitism]
În Poslednie novosti [Ultimele Ştiri], 1928, 29 mai, p. 2.
28. D.S. Pasmanik, Russkaiarevoliuţia i evreistro (Bolşevizm i iudaizm)
[Revoluţia rusă şi lumea evree. Boşevism şi iudaism], Paris, 1923, p. 9.
29. ibidem.
30. /. M. Biekerman, Rossia i russkoe evreistro [Rusia şi evreii ruşi].
ReE, pp. 11 – 12.
31. ReE, p. 6.
32. Georges Batault, Chestiunea evreiască, Ed. a V-a Paris, 1921.
33. D.S. Pasmanik, pp. 15 – 16, 95.
34. Hilaire Belloc, The Jews, London, 1922.
35. D.S. Pasmanik, pp. 16 – 17.
36. Ibidem, pp. 11 – 13.
37. M. Agurski, Ideologhia naţional-bolşevizma [Ideologia naţional-bolşevismului], Pris, Ymca-Press, 1980, p. 195.
38. Normart Cohn, Blagoslovenie na ghenoţid. Mif o vsemirnom zagovore evreev i „Protokolî sioniskih mudreţov”, trad. din engleză,

Moscova, 1990, p. 24. Trad. fr.: „Istoria unui mit: conspiraţia evreiască şi Protocoalele înţelepţilor din Sion”, Paris, 1982.

39. MEE, vol. 6, p. 846.

40. Aceste informaţii au fost culese de V. Burţev în 1934 de la generalul K. Globacev.

41. MEE, vol. 6, p. 847.

42. Ibidem.

43. MEE, vol. 8, p. 848.

44. A. Kartaşev, Izbrannie i pomilovannie [Aleşi şi graţiaţi], în Scit [Scutul], culegere literară sub redacţia lui L. Andreev, M. Gorki şi F. Sologub, Ed. a III-a, 1916, pp. 110 – 115.

45. Iu. Delevski, Protocoli sioniskih mudreţov: Istoria odnogo podloga [Protocoalele înţelepţilor din Sion: povestea unei falsificări]. Berlin, 1923.

46. Kartaşev a scris prefaţa, dar pentru raţiuni care ne scapă nu a fost publicată de Burţev în lucrarea sa apărută în 1938; totuşi s-a păstrat printre hârtiile lui V. Burţev (GARF, f. 5802, dos. 1, doc. 31). Am cules aceste informaţii din articolul lui Oleg Budintki. „Evreiskii vopros v emigrantskoi publiţistike [Chestiunea evreiască în publicistica emigraţiei] în Evrei i russkaia revoliuţia: materiali i issledovania [Evreii şi revoluţia rusă: documente şi cercetări], Moscova-Ierusaiim, 1999.

47. /. Gar, Evrei v Pribaltiiskih stranah pod nemetkoi okupaţii [Evreii în ţările baltice sub ocupaţia germană], CLER-2, p. 95.

48. Evreilor din toate ţările, în ReE.

49. /. M. Biekerman. pp. 87 – 89.

50. D.S. Pasmanik, Cevo mî dobâvaemsia? [Cu ce ne alegem?], în ReE, p. 219.

51. /. Af. Biekerman, pp. 84, 89.

52. MEE, vol. 7, p. 890.

53. Ibidem, p. 12.
54. Ibidem.
55. //bwfem, pp. 47, 48, 72.
56. J. Delevski, Menşee îi zio bolşeviki? [Bolşevicii sunt un rău mai mic?] în Evreiskaia tribuna, 1922, 19 sept., p. 2.
57. D.S. Pasmanik, p. 221.
58. G. Râklin, Sluciai's Babelem [Un episod cu Babei], Izvestia, 1928, 16
martie, p. 5.
59. Poslednie Novosti, 1936, 13 aug., p. 2.
60. St. Ivanovici, Evrei i sovetskaia literatura [Evreii şi literatura sovietică], le, Paris, 1939. p. 53.
61. /. M. Biekerman, pp. 23 – 24.
62. Ibidem, pp. 54 – 55.
63. D.S. Pasmanik, pp. 7, 14.
64. D. Liński, O naţionalinom samosoznanii russkogo evreia [Despre conştiinţa naţională a unui evreu rus], în ReE, pp. 141, 144 – 145.
65. /. O. Levin, Evrei v revoliuţii [Evreii în revoluţie], în ReE, p. 124.
66. /. M. Biekerman, p. 24.
67. A.S. Pasmanik, p. 215.
68. Către evreii din toate ţările, în ReE, p. 5.
69. Ibidem, pp. 7 – 8.
70. G. Landau, Revoliutionnie idei v evreiskoi obşcestrennosti [Ideile revoluţionare în societatea evreiască], în ReE. p. 100.
71. Ibidem, p. 104.
72. Către evreii din toate ţările, în ReE, p. 6.
73. G. Landau, p. 118.
74. D.S. Pasmanik, p. 225.
75. / Delevski, p. 3.
76. /. M. Biekerman, p. 78.
77. Ibidem, pp. 52, 53 – 54.
78. D. Liński, p. 149.

79. /. M. Biekerman, p. 92.

80. V. Mndel, Konservativnîe i razruşitelnie elementi v evreistre [Elementele conservatoare şi distructive în lumea evreiască], în ReE, p. 202.

81.D. Liński, pp. 153, 154.

82. D.S. Pasmanik, pp. 227 – 228.

83. /. M. Biekerman, p. 93.

84. D.S. Pasmanik, art. cât., pp. 217 – 218.

85. Informaţiile despre arestarea şi moartea lui G. Landau se găsesc în articolul lui V. Hessen. Iosif Hesse: jurist, om politic şi jurnalist în Evrei v kulture russkogo zanibejia [Evreii în cultura emigraţiei ruse]. Ierusalim.

1993, vol. 2, p. 543.

86. Feodor Stepuri, Bă veee i nesbâvşeesia [Ceea ce a fost şi ceea ce nu s-a împlinit], Ed. a II-a, Londra. 1990, vol. I, p. 301.

87. V. Mandel, p. 204.

88. D.S. Pasmanik, p. 210.

89. /bidem. pp.2 l2, 2 l3.

90. D. Liński, p. 152.

91. /. M. Biekerman, pp. 74 – 75.

92. G. Landau, pp. 100 – 101.

93. D. S, Pasmanik, p. 226.

94. A. Kidiher, Ob otvestrennosti i bezotvetstrennosti [Despre responsabilitate şi iresponsabilitate], în Tribuna evreiască, 1923, 6 aprilie, pp. 3 – 4.

95. B. Mirski, 16 punctov [16 puncte], ibidem, 1924, 7 aprilie, p. 2.

96. S. Pozner, V ciorn je delo? f despre ce este vorba?], ibidem, pp. 1 – 2.

97. S. Markiş, O evreiskoi nenavisti k Rossii [Despre ura evreilor faţă de

Rusia], în „22”, Tel-Aviv. 1984, nr. 38, p. 218.

98. /. M. Biekerman, p. 25.

99. P. Miliukov, Naţionalinost i naţia [Naţionalitate şi naţiune],

Tribuna evreiască, 1922., I sept., pp. 1 – 2.

100. Ibidem.

101. Poslednie novosti [Ultimele ştiri], 1927, 14 oct., p. 2; 19 oct., pp. 1 – 2.

102. Izvestia, 1927, 21 oct., p. 3.

103. Ibidem, 22 oct, p. I.

104. Ibidem, 23 oct., p. 1.

105. Poslednie novosti [Ultimele ştiri], 1927, 25 oct. p. 2.

106. EER, vol. 2, p. 59.

107. Poslednie novosti [Ultimele ştiri], 1927, 23 oct. p, 1.

108. V. Şulghin, p. 156.

109. Ultimele Ştiri, 1928, 29 mai.

110. S. Litovţev, Disput ob antisemitizme [Dezbatere despre antisemitism], în Ultimele Ştiri, 1928, 29 mai, p. 2.

111. K Şulghin, p. 11.

112. S. Ghinzburg. O russkoi-evreiskoi intellighenţii [Despre intelighenţia ruso-evreiască], înle. p. 33.

113. Predislovie [Introducere], le, p. 7.

<titlu>Capitolul 18

<titlu>În ANII, 20

Atmosfera care a domnit în Uniunea Sovietică în decursul anilor ’20 a avut ceva unic, ceva care a stârnit timp îndelungat admiraţia entuziastă a opiniei progresiste din lumea întreagă, subjugată de grandoarea acestei experienţe sociale. Şi astăzi, încă, acest sentiment mai dăinuie prin unele locuri. Cât despre cei care au trebuit să trăiască într-adevăr în această atmosferă viciată, au părăsit, aproape toţi, acest Pământ.

Acest ceva unic îl regăsim atât în ascuţirea conflictelor de clasă, cât şi în promisiunile unei lumi noi şi luminoase, în transformarea relaţiilor umane, în bulversarea economiei, a obiceiurilor, a familiei. Mutaţiile sociale au fost cu adevărat colosale, ca şi mişcările migratoare şi demografice.

„Marele Exod” al populaţiilor evreieşti către capitale – ale căror raţiuni le-am evocat deja – începuse încă din primii ani ai regimului

comunist. Unii autori evrei sunt categorici: «Mii de evrei şi-au părăsit satele sau orăşelele din sudul Rusiei pentru a se grăbi către Moscova, Petrograd, Kiev, sperând să găsească aici „adevărata viaţă” 1» încă din anul 1917, „evreii s-au năpustit în masă către

Leningrad şi Moscova”. Enciclopedia evreiască citează următoarele cifre: „Sute de mii de evrei s-au instalat la Moscova, Leningrad şi în alte mari oraşe3”; „în 1920, aproape 28.000 de evrei erau stabiliţi la Moscova; în 1923, aproape 86.000. Recensământul din

1926 număra 131.000; cel din 1933, 226.5004”. La Odessa se glumea: „Moda se găseşte la Moscova”. – După Lurie-Larin, fanaticul organizator al „comunismului de război”, „nu mai puţin de un milion” de evrei au părăsit provincia în decursul primilor ani ai noului regim; în 1923, „aproape jumătate din populaţia evreiască a

Ucrainei” trăia în marile oraşe; asistam la un „important flux migrator către RSFSR” (adică spre regiunile odinioară interzise evreilor), provenind din Ucraina şi Bielorusia, cât şi spre Transcaucazia şi Asia Centrală. În total, 500.000 de persoane, din care patru cincimi au venit să se stabilească în RSFSR, iar dintre ei unul din cinci a ales Moscova5.

M. Agurski estimează că cifrele avansate de Larin sunt „cu mult sub realitate”. Şi adaugă: aceste evoluţii demografice au afectat „interesele fundamentale ale populaţiei ruseşti6”.

În perioada comunismului de război, „odată cu interzicerea comerţului privat şi restricţiile impuse micilor meşteşugari”, aplicate cu o rigoare deosebită „celor de faţă” şi după criteriul „originii sociale”, a apărut o nouă categorie de populaţie, „decăzuţii” (cei decăzuţi din drepturile lor civice). Astfel numeroşi evrei au fost «privaţi de drepturile lor şi reduşi la statutul de „decăzuţi”». Cu toate acestea, „migraţia evreilor din Bielorusia către marile centre ale

URSS, în principal Moscova şi Leningrad” nu a încetat7. Aici erau primiţi de rade sau foşti locuitori ai aceluiaşi sat care nu fuseseră afectaţi de aceste măsuri.

Conform recensământului din 1926, în URSS se numărau

2211.000 de evrei stabiliţi în oraşe (83% din populaţia

evreiască), şi 467.000 la ţară. Printre altele, „300.000... nu se declaraseră evrei” şi locuiau „aproape în exclusivitate în oraşe”, încât „în

URSS, cinci evrei din şase trăiesc în mediul urban”. În oraşele din

Ucraina, ei reprezentau aproape 23% din populaţie, în cele din

Bielorusia, până la 40%8.

În privinţa capitalelor şi oraşelor, afluxul evreilor a fost mai important în aparatul de stat. La al XV-lea Congres al Partidului comunist, în 1927, Ordjonikidze a prezentat un raport asupra componentelor naţionale ale aparatului nostru”. După spusele lui, acesta din urmă cuprindea 11, 8% evrei la Moscova, 22, 6% în Ucraina (la

Harkov, capitala, 30, 3%), 30, 6% în Bielorusia (38, 3% la Minsk) 9.

Dacă avem încredere în aceste cifre, procentajul de evrei în cadrul populaţiei urbane este echivalent cu proporţia din sânul aparatului de Partid. Bazându-se pe observaţiile statistice şi economice ale lui

Lev Singer, Solomon Schwarz afirmă şi el că în 1925 – 1926, organele puterii sovietice „numărau un procentaj de evrei practic identic cu procentajul din cadrul populaţiei urbane10”. Însă, tot după cifrele furnizate de Ordjonikidze, evreii reprezentau în aparatul de stat, în medie şi pe întreg teritoriul ţării, un procentaj de 6, 5

ori mai mare decât procentajul lor în ansamblul populaţiei (după recensământul din 1926: 1, 82%).

Să nu neglijăm efectul psihologic al acestui puseu brutal pornind de la o situaţie în care evreii nu dispuneau de drepturi civice:

„Înainte, evreii nu puteau accede la putere, astăzi au mai multă putere decât oricine”, constată I.M. Biekerman”. Acest efect psihologic s-a făcut simţit, deşi în grade diverse, în toate păturile populaţiei. S. Schwarz scrie: „Începând cu mijlocul anilor ’20, un nou val de antisemitism s-a abătut asupra Uniunii Sovietice”, fără a fi

„Ecoul antisemitismului de odinioară („moştenirea trecutului”)”.

De asemenea, „ar fi foarte exagerat de a-l imputa originilor rurale”.

ale muncitorilor înapoiaţi, în măsura în care „practic nu există indicii despre manifestări de antisemitism la ţară”. Nu, „era vorba de un fenomen mult mai grav”. Acest val de antisemitism se născuse printre păturile mijlocii de la oraşe şi pătrunsese în „păturile superioare ale clasei muncitoare”, în „acest mediu muncitoresc care rămăsese practic impermeabil la antisemitism înainte de revoluţie”, „în mediile studenţeşti, printre membrii Partidului comunist şi ai Komsomolului”, şi înainte de aceasta, „în aparatul de stat la nivel local, mai ales în orăşelele de provincie” şi iată că începuse să se reverse „un antisemitism activ şi agresiv –”. La capătul secolului XX, Enciclopedia evreiască se face ecoul următoarelor cuvinte: „Deşi propaganda oficială sovietică a afirmat că antisemitismul din a doua jumătate a anilor ’20 a fost „moştenirea trecutului”... faptele demonstrează că acesta a rezultat în marile oraşe dintr-un conflict apărut între diferite forţe sociale”. Aceste dispoziţii erau întărite de „opinia larg răspândită că puterea fusese confiscată de evrei şi că aceştia formau nucleul dur al bolşevismului13”. Încă de la începutul anilor ’20 (1923), Biekerman îşi exprima întreaga sa nelinişte în această privinţă: „Astăzi, evreul se află pretutindeni, la toate nivelurile puterii. Omul rus îl vede în fruntea Moscovei, prima capitală a tuturor Rusiilor, în fruntea capitalei de pe malurile Nevei, în fruntea Armatei Roşii, această incomparabilă maşină de autodistrugere. Vede că bulevardul Sfântul

Vladimir poartă numele gloriosului Nahimson... Rusul vede în evreu şi pe judecător şi pe călău; la fiecare pas, întâlneşte evrei care nu sunt comunişti, care sunt la fel de necăjiţi ca şi el, dar care, în ciuda acestui lucru, apucă totul şi lucrează în favoarea puterii sovietice... Nu trebuie să ne mirăm că rusul, comparând vechiul cu noul, se ancorează în ideea că puterea actuală este evreiască... Că această putere este făcută pentru evrei, că le serveşte interesele, – şi chiar puterea însăşi îi întăreşte această certitudine14”.

Dacă participarea evreilor la exercitarea puterii era vizibilă, apariţia neaşteptată a unei noi ordini în domeniul educaţiei şi al

culturii era, fără îndoială, la fel. Instaurarea unei noi forme de inegalitate nu avea ca obiectiv crearea unui clivaj între naţionalităţi, ci între capitale şi restul ţării. Cititorul rus ştie de ce avantaje s-au bucurat locuitorii capitalei în toată perioada sovietică. Printre cele mai importante: nivelul de pregătire şi evantaiul debuşeurilor. Cei care, încă din primii ani ai regimului sovietic, s-au fixat într-una din capitale, le-au asigurat copiilor lor şi nepoţilor un avantaj decisiv asupra provincialilor în privinţa accesului la învăţământul superior şi în cercetare, ceea ce condiţiona la rândul său accesul direct şi asigurat al elitei intelectuale. În acelaşi timp, încă din anul

1918 intelighenţia rusă a trecută „prin ciur”. De-a lungul anilor ’2 0

erau excluşi studenţi din instituţiile de învăţământ superior din cauza originii lor sociale, fiindcă proveneau din rândurile nobilimii, mediului ecleziastic sau al funcţionarilor, din burghezie şi chiar mica burghezie. Timp de ani de zile li s-a refuzat accesul în Universitate celor care proveneau din familii cu pregătire intelectuală.

<notă>

— Petrograd.

</notă>

Aceste măsuri discriminatorii nu s-au extins şi la evrei, fiindcă aceştia aparţineau unei „naţii persecutate sub regimul ţarist”: tineretul evreu, chiar de origine burgheză, era primit cu braţele deschise în universităţi; evreul era iertat că nu avea origine proletară.

Iată ce putem citi în Enciclopedia evreiască: „În absenţa oricărei discriminări naţionale... 15, 4% dintre studenţii înscrişi în instituţiile de învăţământ superior din URSS în anii 1926 – 1927 erau evrei, ceea ce reprezenta o proporţie mult superioară celei a populaţiei evreieşti în ansamblul ţării”. Mai apoi, studenţii evrei „graţie înaltului lor nivel de motivare”, îi devansau fără greutate pe tovarăşii lor de origine proletară, mai prost pregătiţi pentru studii, şi intrau direct în cariera universitară. Acesta este faptul care explică înainte de orice locul preeminent deţinut decenii de-a rândul de evrei în viaţa intelectuală sovietică. G. Aronson notează că „această facilitate de acces în

învăţământul superior sau specializat a avut drept consecinţe nu numai formarea a numeroşi evrei în profesiunile de medic, profesor şi mai ales de inginer şi tehnician superior, ci şi de deschidere a căii învăţământului şi cercetării universitare „în diverse institute de cercetare ştiinţifică, institute care au început să apară peste tot. La începutul anilor '20 cel care conducea cercetarea ştiinţifică nu era un savant, ci un responsabil bolşevic, Martin Mandelstam-Liadov17.

Transformări încă şi mai spectaculoase au afectat viaţa economică a ţării. La începutul anului 1927, Buharin declara la o conferinţă a Partidului că „în timpul comunismului de război, am curăţat atât marea şi mica burghezie, cât şi pe cea de mijloc”. Din clipa în care s-a instaurat comerţul liber, „burghezia evreiască de mijloc şi mica burghezie au ocupat poziţiile burgheziei de mijloc şi a micii burghezii ruse... Se observă aproape acelaşi lucru la intelectualitatea noastră rusă care s-a împotrivit şi a sabotat: pe alocuri, locul i-a fost luat de intelighenţia evreiască. În plus, „burghezia şi intelighenţia evreiască au părăsit regiunile din vest şi oraşele din sud pentru a se concentra în centrul ţării”. Şi iată că „nu este un lucru rar ca chiar în sânul Partidului nostru să se manifeste tendinţe antisemite, cum s-ar spune o uşoară deviere... Tovarăşi, trebuie să combatem fără milă antisemitismul 18”.

Buharin descria aici tabloul pe care fiecare îl vedea. Burghezia evreiască nu fusese eliminată la fel de sistematic ca burghezia rusă.

Comerciantul era mult mai rar considerat un fost. El găsea protecţie şi sprijin. Avea în aparatul sovietic rude sau relaţii care interveneau în favoarea sa, ori îl preveneau dinainte în caz de confiscare a bunurilor sau arestare. Dacă pierdea ceva, acesta era capitalul – dar nu viaţa. Acest ajutor îmbrăca pe atunci un caracter semioficial, prin

Comisariatul evreu de pe lângă Sovietul comisarilor poporului: întrucât până atunci, naţiunea evreiască fusese persecutată, ea trebuia, natural, ca de acum încolo să primească ajutor. Iar Larin, trecând peste eliminarea „burgheziei” ruse, se mulţumea să spună că puterea îşi luase ca sarcină ca de acum încolo „să corecteze erorile care se

petreceau sub țarism, înainte de revoluție 19”.

— Și la fel, când

NEP-ul a fost lichidat, loviturile date nepmen-i\or evrei nu s-a putut să nu fie atenuate de relațiile lor din sânul administrației sovietice.

Aceste cuvinte ale lui Buharin veneau ca răspuns la discursul foarte remarcat pe care profesorul Y.V. Kliucinikov, fost membru al partidului K.-D., îl ținuse în decembrie 1926, la un „miting privind chestiunea evreiască” la Conservatorul din Moscova: „Se observă la noi forme de huliganism… monstruoase. Ele își au izvorul în ofensa adusă sentimentului național [al rușilor]. Începând cu

Revoluția din Februarie [1917], egalitatea în drepturi le fusese acordată tuturor cetățenilor Rusiei, inclusiv evreilor. Revoluția din

Octombrie a mers și mai departe. Națiunea rusă a tăcut dovada simțului său de sacrificiu. Se observă un anume dezechilibru între numărul global [de evrei] din URSS și locurile ocupate în prezent de către evrei în orașele noastre… Suntem acasă la noi, în cetatea noastră, și iată că vin să ne invadeze. Când rușii văd cum alți ruși – femei, bătrâni, copii – stau la coadă zeci de ore în frig sau pe ploaie în fața magazinelor de stat și le compară cu prăvăliile relativ bine aprovizionate [ale evreilor], încearcă un sentiment de nemulțumire. Toate acestea au un efect dezastruos… Trebuie să ținem cont de asemenea lucruri. Găsim aici o teribilă disproporție la nivel de administrație, cât și al vieții de zi cu zi și în alte domenii…

Și dacă nu ar mai fi și criza de locuințe la Moscova – însă oamenii se înghesuie în locuințe în care este imposibil de trăit în timp ce-i vedem pe alții sosind din provincie și ocupând locuințe. Acești nou-veniți sunt evrei… Asistăm la o creștere a nemulțumirii și a atenției față de apartenența națională, iar neliniștea se ridică printre celelalte naționalități. Nu trebuie să ignorăm așa ceva. Ceea ce un rus îi va spune altui rus, nu-i va spune unui evreu. Se spune printre masele muncitoare că sunt prea mulți evrei la Moscova. Trebuie să luați aceasta în calcul, nu să spuneți că este antisemitism”.

Totuși, Larin considera spusele lui Kliucinikov drept expresia

însăşi a antisemitismului – mai mult chiar: „Acest discurs poate servi ca exemplu al blândeţii nemăsurate a organelor sovietice în lupta lor împotriva antisemitismului. Kliucinikov a fost aspru dojenit de oratorii care i-au urmat la acest miting, fără a se lua vreo măsură administrativă împotriva sa21”. (Este tocmai ceea ce regretă acest comunist militant.) Iar Agurski comentează: Da, „pe tot parcursul anilor ’20 şi ’30, un discurs că acesta ar fi atras în mod ineluctabil măsuri represive”, în timp ce Kliucinikov nu se nelinişte. Se putea deci bănui în spatele acestui lucru prezenţa unor susţineri nevăzute”. (Dar trebuie să căutăm aici nişte raţiuni ascunse? Pedepsirea unei personalităţi politice de prim plan, abia revenită din străinătate, ar fi iscat un scandal care ar fi putut compromite mişcarea de întoarcere a emigraţilor, foarte utilă puterii sovietice.)

Este ceea ce s-a numit prin anii ’20, „cucerirea” de către evrei a capitalelor şi a marilor oraşe ale Rusiei, acolo unde condiţiile de viaţă şi de aprovizionare erau mai bune. Mişcări de acelaşi fel din partea populaţiei s-au produs chiar în interiorul oraşelor, îndreptate spre cartierele cele mai agreabile. G. Fedotov evocă în termenii următori Moscova din acea vreme: revoluţia „i-a distrus sufletul, a dat-o peste cap, golindu-şi locuinţele deosebite pentru a le umple cu o populaţie străină23”. Iată şi o glumă evreiască din epocă: „Chiar şi cei mai bătrâni îşi părăsesc văgăuna din provincie pentru a se instala la Moscova”; „E mult mai bine să mori într-un oraş evreiesc 4”. Iată şi ce se poate citi într-o scrisoare particulară a academicianului V.I. Vernadski, scrisă în 1927: „Anumite cartiere din Moscova te fac să te gândeşti la Berdicev; puterea evreilor aici este uluitoare, iar antisemitismul (inclusiv printre comunişti) creşte exponenţial25”.

Larin: „Nu ascundem creşterea populaţiei evreieşti în Moscova şi în alte mari oraşe”, ea „va fi inevitabilă şi pe viitor”. Prezice atunci venirea a alţi 600.000 de evrei din Ucraina şi Bielorusia. „Acest fenomen nu trebuie considerat ca fiind ceva ruşinos, pe care Partidul ar vrea să-l ascundă… Trebuie să facem muncitorimea să înţeleagă că oricine se declară împotriva venirii evreilor la Moscova… este, conştient sau nu, un contrarevoluţionar 6”.

Şi fiecare ştie ce merită un contrarevoluţionar: nouă grame de plumb27.

*

Dar ce-i de făcut cu această „tendinţă antisemită” prezentă

„Până în rândurile Partidului nostru”? Această întrebare trezea neliniştea conducătorilor.

După datele oficiale din Pravda, evreii reprezentau 5, 2% din efectivele Partidului la nivelul anului 192228. M. Agurski: „Totuşi, greutatea lor netă reală era mult mai mare. În acelaşi an, la Congresul al XI-a al Partidului, evreii reprezentau 14, 6% dintre delegaţii cu drept de vot deliberaţiv, 18, 3 cu vot consultativ, şi 26%

dintre membrii Comitetului central aleşi la acest Congres29”. (Uneori dăm peste mărturii ocazionale, cum este cea a unui moscovit care, după ce a luat cunoştinţă din ziar de lucrările celui de al

XVI-lea Congres, în iulie 1930, notează: „Printre cei 25 de membri ai Prezidiului Partidului comunist ale căror portrete sunt publicate în Pravda, 11 sunt evrei, 8 ruşi, 3 caucazieni şi 3 letoni30.”) – în organizaţiile Partidului din marile oraşe din fosta Zonă de rezidenţă, la începutul anilor ’20 se aflau: la Minsk: 35, 8%; la

Gomei: 21, 1%; la Vitebsk: 16, 6%. Larin notează că „evreii joacă un rol mai important printre cadrele revoluţionare decât în ansamblul maselor revoluţionare”; „calităţile lor le permit muncitorilor evrei să devină mai uşor secretari de celulă32”.

Aceeaşi informaţie oficială publicată în coloanele din Pravda arată că evreii, cu 5, 2% ocupau locul al treilea după ruşi (72%), ucraineni (5, 9%). Pe locul al patrulea se situau letonii (2, 5%).

Veneau apoi georgienii, tătarii, polonezii, bieloruşii. De asemenea ocupau un loc situat foarte sus prin numărul de membri de partid în raport cu populaţia: ruşi: 3, 8 comunişti la mia de locuitori;

evreu, 8, 1.

Agurski notează tocmai faptul că majoritatea comuniştilor erau desigur ruşi (slavi), dar „acest fapt era mascat de rolul preponderent al evreilor în raport cu ruşii” în exercitarea puterii34. Lucru care nu era prea vizibil.

Zinoviev, spre exemplu, „a adunat în jurul său un mare număr de evrei în instanţele conducătoare din Petrograd”. (Agurski presupune că este tocmai ceea ce avea Larin în vedere când comenta, în cartea sa, fotografia din 1918 a Prezidiului Sovietului din Petrograd: „La masa Prezidiului, evreii sunt în majoritate absolută35”.) în 1921.

„Preponderenţa evreilor în organizaţia de partid din Petrograd... devenise, se pare, atât de odioasă în ochii opiniei încât Politbiro, luând în consideraţie lecţiile de la Kronstadt şi climatul antisemit care domnea în Petrograd, s-a hotărât să trimită acolo câţiva comunişti ruşi în scop, este adevărat, de strictă propagandă. În felul acesta

Uglanov a luat locul lui Zorin-Gomberg în calitate de secretar al Comitetului regional al Partidului, Komarov pe cel al lui Trilisser, iar

Semionov a fost numit la Ceka. Dar „Zinoviev a declarat război noilor veniţi şi a cerat Politbiro-ului să-şi reconsidere hotărârea” – iar

Uglanov a fost rechemat în timp ce „se forma în mod spontan, un grup de opoziţie exclusiv rus în sânul organizaţiei partidului din

Petrograd”, „care a fost constrâns să lupte împotriva restului organizaţiei, dominată de evrei36”.

Dar lucrul acesta nu se petrecea doar la Petrograd. La Congresul al XII-lea al Partidului (1923), trei din cei şase membri ai

Politbiro-ului erau evrei. În 1922, din cei şapte membri ai prezidiului conferinţei panruse a Komsomolului, această „anexă a Partidului”, trei erau evrei37. O asemenea disproporţie numerică la vârful partidului trebuie că părea insuportabilă unor conducători; se pare că o ofensivă antievreiască se pregătise pentru al XIII-lea

Congres (mai 1924); „Există mărturii conform cărora un grup de membri ai Comitetului central avusese intenţia să-i alunge pe evrei din Politbiro pentru a-i înlocui prin Noghin, Troianovski şi alţii, numai că moartea lui Noghin a făcut ca acest complot să nu se mai concretizeze. Cât priveşte această moarte survenită „practic în ajunul deschiderii celui de al XIII-lea Congres”, a fost rezultatul unei

„Operaţii ratate (şi care nu era necesară) de ulcer la stomac”, făcută de acelaşi chirurg care, un şi jumătate mai târziu, îl va elimina

pe

— Io

Frunze cu ocazia unei operaţii tot atât de puţin necesare…

În privinţa puterii reale în ţară, Ceka se afla pe locul al doilea.

Specialistul în arhivele vremii la care ne-am referit deja în capitolul 16 citează, pe baza unor statistici privind personalul organelor centrale şi regionale ale Ceka, cifre foarte interesante pentru anii

1920, 1922, 1923, 1924 şi 192739. Autorul trage următoarele concluzii studiindu-le evoluţia: „Până la mijlocul anilor '20 proporţia reprezentanţilor minorităţilor naţionale s-a redus progresiv. Pe ansamblul OGPU, a căzut la 30 – 35%, iar în forurile conducătoare la

40 – 45% (în timp ce, în perioada „Terorii Roşii”, cifrele erau de

50% şi respectiv 70%). Totuşi, „se poate constata diminuarea procentajului de letoni şi creşterea celui de evrei… Anii '20 au înregistrat un important aflux de cadre evreieşti în organele OGPU”.

Autorul dă acestui fapt explicaţia următoare: „Evreii aspirau să-şi împlinească acele aptitudini pe care nu putuseră să le exprime înainte de revoluţie. Cum nivelul de profesionalism al organelor de securitate se ridica încontinuu, evreii răspundeau adesea mai bine ca alţii la ceea ce se aştepta de acum din partea cadrelor OGPU”.

Astfel, spre exemplu, „din cei patru adjuncţi ai lui Dzerjinski, când acesta s-a aflat în fruntea OGPU, trei erau evrei”: G.G. Iagoda.

V. L. Gherson şi M.M. Lutki40.

În cursul anilor 1920 – 1930, înalţii responsabili ai Ceka au împânzit ţara ca nişte vulturi care se aşază pe creasta unei prăpăstii pentru ca mai apoi să-şi reia imediat zborul: din Asia Centrală în

Bielorusia, din Siberia în Caucaz, de la Harkov la Orenburg, de la

Oriol la Vinniţa – un vârtej migrator fără oprire. Iar cei câţiva rari supravieţuitori ai aceste epoci, martori şi observatori, nu au putut păstra decât nişte amintiri vagi despre aceşti călăi în mişcare. Ceka nu spunea numele celor care activau în rândurile sale decât cu multă zgârcenie – forţa sa rezida în secretul care îi înconjura activitatea. Dar iată că sună ceasul celebrării celei de a zecea aniversări a glorioasei

Ceka! Iar noi citim în presa vremii textul unei hotărâri semnat de omniprezentul Unchlicht (vice-preşedinte la Ceka în 1921, membru al Consiliului revoluţionar de război al URSS în

1923, comisar adjunct la Marina de război în 192541) unde găsim numele celor care au fost decoraţi pentru „meritele lor excepţionale": lagoda („pentru devotamentul său în combaterea contrarevoluţiei"), M. Trilisser („pentru devotamentul şi neobosita sa energie de a combate duşmanii revoluţiei"), şi încă alţi 32 de alţi cekişti... Dar de ce nu ni s-au spus numele lor până acum? Şi totuşi, fiecare dintre ei putea să ne preschimbe în cenuşă cu un singur gest! Sunt foarte diferiţi unii de alţii, iar printre ei găsim nume pe care le cunoaştem deja: Iacob Arganov (în acei ani „fabrica acuzaţiile în procesele politice cele mai importante"; mai apoi va activa în cadrul afacerii Zinoviev-Kamenev şi încă altele42), Zinovi

Katznelson, Marvei Berman (care a trecut din Asia Centrală în Siberia orientală), Lev Belski (care a făcut drumul invers). Descoperim şi nume noi: Lev Zalin, Lev Meyer, Leonid Vul („curatorul".

taberei Solovki), Semion Ghendin, Karl Pauker. Unii, deja cunoscuţi de noi, erau prezentaţi poporului. În acest număr special din

Izvestia43, putem să mai vedem o fotografie mare: Menjiński, cu un surâs răutăcios pe buze, flancat de credinciosul şi taciturnul lagoda, dar şi Trilisser – nu se putea să nu fie prezent. Nu după mult timp, lumea şi-a dat seama că unii nu fuseseră distinşi pentru meritele lor, iar Comitetul Central a decernat ordinul Steagul roşu la alte două duzini de cekişti, printre care ruşi, letoni şi evrei – în aceeaşi proporţie: o treime.

Alţii, numeroşi, nu apăreau niciodată în public. Semion

Schwarz a condus Ceka din Ucraina în timpul războiului civil.

Colegul său Evsei Schirwindt urma să ia conducerea, pentru zece ani, Direcţiei generale a locurilor de detenţie din URSS. Se înţelege că agenţii de informaţii din Ceka sunt lăsaţi în umbră, cum ar fi Grimmeril Heifeţ, care a fost în misiune în străinătate încă de la finele războiului civil până la sfârşitul celui de al doilea război mondial, sau Serghei Spiegelglas, agent al Ceka din 1917; a urcat treptele până la

conducerea departamentului extern al NKVD, fiind decorat de două ori cu medalia de cekist emerit. Alţii, în schimb, ca Albert Stromin-Stroiev, nu au luat niciun grad stând la comisia de epurare de la Academia de ştiinţe din Leningrad şi

«procedând la interogarea savanţilor cu ocazia „afacerii Academiei” în 1929 – 193144».

David Azbel îi evocă în Amintirile sale pe cei din familia

Nehamkin, o familie hassidă din Gomei, Nehamkin, (el însuşi s-a aflat într-un lagăr de concentrare în urma unui denunţ al celui mai mic dintre ei, Liova): „Revoluţia a dus familia Nehamkin pe creasta valului. Nu se gândeau decât la răzbunare: toată lumea să plătească – aristocraţii, bogaţii, ruşii –, să se răzbune şi nimic altceva! Era felul lor de a se afirma. Nu este o întâmplare dacă destinul i-a legat pe membrii acestei glorioase familii de Ceka, GPU.

NKVD. Pentru a-şi duce la îndeplinire planurile, bolşevicii aveau nevoie de „turbaţi” şi i-au găsit în familia Nehamkin. Unul dintre ei, Roghiński, a ajuns chiar pe „culmile luminoase”: a fost procuror; în anii ’30 s-a trezit totuşi în Gulag, unde s-a comportat ca un „mic turnător”, dar, „după lagăr, şi-a reluat ascensiunea şi a participat în calitate de procuror la procesul de la Nürnberg” – destin cu adevărat remarcabil, un simbol! „Ceilalţi fraţi Nehamkin nu au ajuns la o asemenea notorietate. Şi-au luat nume mai familiare ruşilor şi au ocupat posturi înalte în organele de securitate43”.

Unchlicht, însă, nu şi-a preschimbat numele. Acest frate slav a devenit un adevărat tată pentru poporul rus: avionul de luptă care a fost fabricat graţie fondurilor societăţilor ţărăneşti de întrajutorare

— Adică folosindu-se şi ultimii bănuţi storşi de la oamenii satelorâi poartă numele. Ţăranii ar fi fost incapabili să-l pronunţe şi credeau cu siguranţă că este evreu, când de fapt era polonez. Chestiunea evreiască se află aici pe plan secund, iar noi trebuie să ne amintim că ea nu rezumă totul, că nu explică puterea distructivă a revoluţiei, ci nu face decât să-i întărească trăsăturile. Este tocmai ceea ce se petrecea în mintea ţăranului rus când auzea această puzderie de nume pe care nu putea să le pronunţe – de la polonezul

Dzerjinski la letonul Vaţetis. Ei, dar iată o temă, letonii, pe care am putea-o dezvolta, iar lista este lungă: de la trăgătorii care au împrăştiat Adunarea constituantă apoi au asigurat protecţia conducătorilor de la Kremlin pe întreaga durată a războiului civil, de la

Hekker care a zdrobit răscoala din Iaroslavl la un lung pomelnic de înalţi responsabili sovietici – Rudzutak, Eismont, Eihe, Eichmans.

Karklin, Kaktân, Kisis, Knorin, Skudre (care a luat parte la represiunea de la Tambov), cekiştii Peters, Laţis (se cuvine să le alăturăm un lituanian, „cekistul emerit”, I. Iusis) – iar această listă nu se va încheia decât în 1991 (Pugo...). Iar dacă ţinem morţiş să-i distingem pe ruşi de ucraineni, după cum vor aceştia acum, atunci trebuie să cităm zeci de nume de înalţi conducători ucraineni, activi chiar de la începutul regimului bolşevic până la dispariţia sa.

Nu, la vremea aceea, puterea nu era în mâinile evreilor. Nu!

Puterea era plurinaţională, şi cuprindea un mare număr de ruşi.

Dar, deşi componenţa sa era foarte eterogenă, această putere se aduna în jurul unor poziţii deliberat antiruseşti, în jurul unei voinţe comune de a distruge statul rus, tradiţiile ruseşti.

Atunci de ce – în ciuda acestei orientări antiruseşti a puterii şi a acestei amestecături pestriţe de călăi –, de ce, în Ucraina, în Asia

Centrală, a fortiori în Ţările Baltice, tocmai în ruşi îşi vedea poporul opresorii? Pentru că erau străini. Un compatriot rămâne un compatriot, chiar dacă îţi este călău. Un străin rămâne pe veci un străin. Şi chiar dacă toate aceste ravagii nu se pot explica prin rădăcini sau motive naţionale, rămâne o întrebare care se ridică apropo de Rusia anilor ’20, aceeaşi pe care, mulţi ani mai târziu.

Leonard Shapiro a formulat-o în termenii următori: de ce „oricine avea nenorocul să cadă în mâinile Cekăi era aproape sigur că se va afla în faţa unui judecător de instrucţie evreu sau că va fi împuşcat la ordinul acestuia46”?

Dar cât de îndepărtate de toate aceste întrebări se află atâtea condeie contemporane – chiar şi în prezent! Unii autori evrei îşi folosesc întreaga pricepere să dezgroape şi să publice lungi liste de conducători evrei de la acea vreme. Revista Aleph publică, nu fără un

dram de mândrie – mai degrabă insolită – în articolul său „Evreii la Kremlin 47”, lista, pentru anul 1925, a evreilor care au ocupat funcţii administrative importante în sânul Sovietelor comisarilor poporului: 8 din cei 12 membri din conducerea Băncii de stat, tot atât printre conducătorii sindicatelor sovietice. Şi iată explicaţia:

„Nu avem de ce să ne temem de acuzaţii. Dimpotrivă: participarea activă a evreilor la viaţa publică în această perioadă explică o dată în plus de ce lucrurile mergeau mai bine ca astăzi, când nu există nici urmă de evreu în sferele înalte ale puterii”. Aceste rânduri au fost scrise în 1989 – ne vine, într-adevăr, greu să-l credem!...

Şi iată un alt autor israelian contemporan, l-am citat deja, care întocmeşte, mândru, o listă nesfârşită – cel puţin este oare completă? – a înalţilor gradaţi din Armata Roşie care se găseau în vremea războiului civil în statele majore şi direcţiile politice. În privinţa armatei, un alt cercetător israelian a publicat nişte statistici pe baza recensământului din 1926: „Evreii de sex masculin reprezentau atunci 1, 7%

din populaţia masculină a URSS... Printre ofiţerii frontului, evreii reprezentau 2, 1%...; printre ofiţerii de stat major, 4, 4%...; printre comisarii politici, 10, 3; printre medicii militari, 18, 6%49”.

Iar Occidentul ce vedea? Da, pe plan intern, posturile de răspundere din aparatul guvernamental au putut rămâne mult timp secrete (Partidul comunist, odată ajuns la putere îşi păstrase metodele conspirative), funcţiile diplomatice, însă apăreau în ochii tuturor. De la primele conferinţe internaţionale la care URSS lua parte

— Cea de la Geneva, de la Haga (1922) –, Europa nu a putut să nu remarce că delegaţiile sovietice erau compuse în majoritate de evrei50. Istoria a lăsat pe nedrept în umbră frumoasa şi îndelungata carieră diplomatică a lui Boris Efimovici Stein (numele nici măcar nu îi este citat în Marea Enciclopedie sovietică din 1971). Şi totuşi, a fost adjunctul lui Cicerin – adică al numărului doi din delegaţia sovietică – la conferinţa de la Geneva, apoi la cea de la Haga.

Îl regăsim mai târziu în fruntea delegaţiei sovietice timp de mai

mulţi ani de negociere asupra dezarmării. Va fi membru al delegaţiei sovietice la Societatea Naţiunilor, ambasador în Italia şi în Finlanda unde a purtat discuţii dificile chiar înaintea războiului dintre aceasta şi Uniunea Sovietică; în sfârşit, a condus delegaţia sovietică la ONU din 1946 până în 1948. Printre altele a predat mult timp la Şcoala superioară de diplomaţie (a fost exclus în perioada campaniei împotriva cosmopolitismului, apoi reintegrat în 1953).

Un alt apropiat al lui Cicerin, secretarul său, Lev Haikis, a lucrat multă vreme la Comisariatul poporului pentru Afaceri externe. În

1937 a fost numit ambasador în Spania, în plin război civil, pentru a îndruma acţiunea guvernului republican, dar a fost imediat arestat. O altă figură interesantă este cea a lui Fiodor Rotstein. El a fost acela care a creat Partidul comunist din Anglia în 1920 şi, în acelaşi an, participa alături de sovietici la convorbirile cu Anglia!

După doi ani reprezenta RSFSR la conferinţa de la Haga51. (Este mâna dreaptă a lui Litvinov, primeşte personal ambasadori. Până în 1930 face parte din conducerea Comisariatului poporului pentru

Afaceri externe şi, timp de treizeci de ani, până la moarte, va preda la universitatea din Moscova.)

Iar când, în celălalt capăt al lumii, în sudul Chinei – unde M.

Gruzenberg-Borodin activează deja de cinci ani –, izbucneşte, în decembrie 1927, răscoala de la Canton, aflăm că a fost pregătită de vice-consulul nostru Abraham Hassis (33 de ani), dar iată că este ucis de soldaţii chinezi, iar lzvestia îi publică pe prima pagină fotografia, un necrolog, şi mai multe articole, unde sunt evocaţi „tovarăşii săi de luptă", Kuibîşev în frunte, iar defunctul este comparat cu Furmanov şi Frunze *, ceea ce înseamnă ceva52.

În 1922, Gorki îl încredinţează pe academician Ipatiev că misiunea comercială sovietică de la Berlin era compusă în 98% din evrei53. Şi putem gândi că nu exagera prea mult. Situaţia devine comparabilă în celelalte capitale occidentale pe măsură ce sovieticii pătrundeau în ele. G.A. Solomon dă în cartea sa54 o descriere pătrunzătoare a ceea constituia „munca" în aceste reprezentanţe comerciale ale tinerei Uniuni Sovietice – el însuşi a fost primul

reprezentant comercial sovietic la Tallin, prima dintre capitalele

<notă>

— Valerianvladimirovici Kuibîşev (1888 – 1935), membru al Politbiro începând din 1927, preşedinte al Gosplan începând din 1930, mort „subit”.

În 1935.

** înalte figuri militare.

</notă>

europene care au recunoscut regimul bolşevic. Nu există cuvinte pentru a califica formidabilul jaf la care s-au dedal în detrimentul

Rusiei (făcând în acelaşi timp acţiuni subversive împotriva guvernelor ţărilor respective), şi descompunerea, degenerescenta morală a tuturor acestor oameni.

La puţin timp după convorbirea cu Ipatiev, Gorki „a fost atacat violent în presă pentru un articol în care îi reproşa guvernului sovietic că a încredinţat prea multe posturi de răspundere evreilor. Nu avea nimic împotriva evreilor ca atare, dar, revenind asupra celor spuse în 1918, ruşii trebuiau să domine prin număr53”. Iar ziarul moscovit Deremes („Adevărul”) se indigna la rândul său: „În fond, ei [Gorki şi Şalom Asch, ziaristul care consemnase cele spuse de acesta] propun ca evreii să renunţe complet la participarea la afacerile statului. Să-şi vadă de treabă! O asemenea hotărâre nu poate fi luată decât de nişte contrarevoluţionari sau de nişte laşi 36”.

În cursul anilor ’20, nu s-a luat, totuşi, o asemenea hotărâre. În lucrarea deja citată, Evreii la Kremlin, M. Zarubejnîi, bazându-se pe „Anuarul Comisariatului poporului pentru Afaceri externe” din anul 1925, ne aduce ia cunoştinţă numele şi funcţiile a mai multor înalţi responsabili ai acestui departament. Printre altele adaugă, nu fără satisfacţie: „Cât priveşte secţia editorială a Comisariatului, nu am găsit nici un singur ne-vreu”. Apoi vine „lista reprezentanţilor diplomatici sovietici din străinătate, şi se constată că nu exista ţară unde Kremlinul să nu fi trimis pe unul dintre fidelii săi evrei37!” Şi autorul dă lista completă.

Pentru această perioadă a anilor ’20, M. Zarubejnîi ar fi putut să

mai găsească multe nume evreieşti la Tribunalul suprem al Federaţiei nise58, la Procuratură, cum este cel al lui A. Goihbarg, spre exemplu, pe care îl cunoaştem deja. Acesta pune la punct legislaţia privind NEP-ul, îndrumă redactarea Codului civil al RSFSR, ia conducerea Institutului de drept sovietic.

Este mult mai dificil să ne facem o idee despre cariera responsabililor la nivel local: nu numai pentru că presa centrală a vorbit puţin despre acest lucru, dar şi pentru că, şi mai ales, din cauza uimitoarei ei mobilităţi, de rapiditatea cu care treceau dintr-un post în altul. Acest du-te-vino neîncetat pe întreg teritoriul ţării se explica, pe timpul lui Lenin, prin insuficienţa extremă de cadre fiabile, iar, sub Stalin, prin neîncredere: trebuiau tăiate legăturile pe care putuseră să le facă la locurile respective.

Iată câteva traiectorii. Lev Mariasin: a fost în mod succesiv secretar al Comitetului regional al Partidului la Orlov, preşedinte al sovnarhoz din Tătaria, responsabil la Comitetul central al Partidului în Ucraina, preşedinte al direcţiei de la Gosbank al URSS, adjunct de comisar la Finanţe. Sau Maurice Belotki: şef al secţiei politice al

Primei Armate de cavalerie (ce forţă!), participă mai apoi la zdrobirea insurecţiei din Kronstadt. îl regăsim mai târziu la Comisariatul

Afacerilor externe, pe urmă ca prim secretar al Comitetului regional din Osetia de Nord, în sfârşit ca prim secretar al Comitetului central din Kirghizia, exact alături. Sau Grigori Kamiński: secretar al Comitetului regional la Tula, apoi secretar al Comitetului central în

Azerbaidjan, pe urmă preşedinte al conducerii Kolhozurilor, apoi

Comisar la Sănătate un om bun la toate. Sau, un altul, Avram

Kamenski: comisar al Republicii Doneţk-Krivoi-Rog, vice-comisar

Ia Naţionalităţile RSFSR, secretar al Comitetului regional la

Doneţk, responsabil la Comisariatul pentru Agricultură, director al

Academiei Industriei, responsabil în cadrul Comisariatului

pentru

Finanţe60.

Multe nume mai sunt şi printre conducătorii Komsomolului.

Spre exemplu, Efim Tetlin – o carieră promiţătoare. Începând cu toamna lui 1918, este primul preşedinte al Uniunii Tineretului comunist din Rusia; revenit din războiul civil, devine secretar al Comitetelor central şi local al acestei organizaţii; în 1922, îl regăsim ca membru al Comitetului executiv al Internaţionalei comuniste a Tineretului. Din anii 1923 – 1924, este trimis în Germania pentru a desfăşura „activităţi ilegale”. În 1925 – 1926 se găseşte în Leningrad „în serviciul Partidului”, mai târziu lucrează la secretariatului Comitetului executiv al Kominternului, la ziarul Pravda; apoi va conduce secretariatul lui Buharin; acesta este şi lucrul care îl va pierde61.

Uimitoare este şi cariera lui Isaia Hurghin. În 1917, în Rada ucraineană lucrează la un proiect de lege asupra autonomiei evreilor din Ucraina. În 1920, revine în rândurile Partidului bolşevic; în

1921, este reprezentantul comercial al Ucrainei în Polonia. În

1923, este reprezentantul comercial, în Statele Unite, a unei societăţi de transport germano-americane, „îndeplinind defacto funcţiile de ministru plenipotenţiar” sovietic. Fondează şi conduce societatea Amtorg, dar această carieră fulgurantă este întreruptă brutal. La vârsta de 38 de ani (1925) se îneacă într-un lac din Statele Unite62. Ce parcurs politic, ce destin!

Să trecem acum la domeniul economic. Vice-preşedintele Sovietului panrus al economiei se numeşte Moisei Ruhimovici. îl aflăm pe

Ruvim Levin la Gosplan ca membra în conducere, în acelaşi timp fiind preşedintele Gosplan-ului din RSFSR (va deveni mai târziu comisar adjunct la Finanţele URSS). Zahari Katzenelenbaum este inventatorul providenţialului „împrumut pentru industrializare” din

1927 (şi, în consecinţă, a tuturor „împrumuturilor” care au urmat), mai este şi unul dintre fondatorii Gosbank a URSS. Moisei

Frumkin este, începând din 1922, adjunctul comisarului la

Comerţul extern; şi A.I. Weinstein, deja citat, va fi timp de ani îndelungaţi membru în conducerea Comisariatului pentru Finanţe ale

URSS. Îl întâlnim din nou pe Vladimirov-şeinfinkel: tocmai ocupase postul de comisar la Aprovizionare din Ucraina, apoi pe cel de comisar la Agricultură – şi iată-l de acum comisar la Finanţele

RSFSR şi comisar adjunct la Finanţele URSS63.

A construi o moară înseamnă a răspunde de ape.

În noiembrie 1927 are loc reuniunea solemnă a comitetului director al Gosbank a URSS cu ocazia aniversării a cinci ani de la introducerea „cervoneţ"-ului; Izvestia publică un articol semnat de

Z. Zangwil despre importanţa creării acestui bilet de bancă, precum şi o fotografie de grup unde sunt scoşi în faţă în mod deosebit

„Scheiman, preşedintele comitetului, şi Katzenelenbaum, membru al acestui comitet64". Scheiman nu s-a mulţumit să fie preşedintele

Gosbank, a cărui semnătură figura pe fiecare „Cervoneţ"; începând din 1924, devine comisar la Comerţul intern al URSS. în aprilie

1929 – atenţie, cititori... – alege să rămână în străinătate65, adică în vizuina capitalismului!

Privind chestiunea dintr-un unghi mai larg, profesorul B. D.

Brudskus se întreabă: „Nu deschisese revoluţia noi perspective populaţiei evreieşti?" Printre acestea – serviciul public. „Ceea ce frapează cel mai mult... este numărul mare de evrei printre funcţionari, adesea în posturi foarte înalte"; în plus, „majoritatea funcţionarilor evrei nu provin din masele populare evreieşti, ci din elită". Dar

„Elitele evreieşti, constrânse să se pună în serviciul regimului sovietic, desigur că mai mult au pierdut decât au câştigat aici" – în comparaţie cu ceea ce ar fi cunoscut în sânul propriilor întreprinderi, „lucrând pentru alte întreprinderi capitaliste sau în cadrul profesiunilor liberale". Printre altele, „intraţi în această ierarhie [a administraţiei sovietice], evreii trebuiau să facă dovada celui mai mare tact pentru a nu trezi gelozie sau nemulţumire în jurul lor. Apariţia

masivă de funcţionarii evrei, independent chiar de calităţile lor, nu putea decât să întărească antisemitismul printre ceilalţi funcţionari şi intelectualitate”. Constată că „funcţionarii evrei sunt deosebit de numeroşi în

Comisariatele însărcinate cu probleme economice66”.

Cât despre Larin, acesta se exprima mai simplu: „Inteligenţia evreiască a intrat de bunăvoie şi masiv în serviciul revoluţiei triumfătoare”, văzând în ea o posibilitate „de a accede la funcţia publică, până atunci închisă pentru ea”.

Cincizeci de ani mai târziu, G. Pomeranţ justifică această atitudine astfel: Istoria „i-a împins pe evrei în aparatul de stat”, „pentru ei nu exista o altă ieşire decât administraţia publică”, inclusiv

Ceka68 – am avut deja ocazia să ne exprimăm asupra acestui punct de vedere. De altfel, chiar bolşevicii înşişi „nu aveau altă ieşire”, ne explică Tribuna evreiască din Paris: „De ce se găsesc evrei în administraţia sovietică?” – „Administraţia face apel la evrei fiindcă are nevoie de agenţi instruiţi şi care să nu fie alcoolici69”.

Totuşi, în Lumea evreiască, culegere publicată la Paris, se pot citi următoarele: „Nu am putea nega că un număr important de tineri evrei” cuprinzând un procentaj semnificativ de „rataţi irecuperabili”, de „elemente dezrădăcinate din punct de vedere social şi cultural… s-au lăsat antrenaţi în bolşevism, unii de pofta de putere şi dorinţa de a face carieră, alţii pentru a realiza „revoluţia proletară mondială”, iar alţii de un amestec al acestor două motivaţii70”.

Desigur, nu toţi evreii s-au lăsat „antrenaţi în bolşevism”. Mai era şi mulţimea de oameni de treabă pe care revoluţia i-a ruinat.

Dar ceea ce se petrecea în fosta Zonă de rezidenţă nu se scotea la vedere. Ceea ce vedeau oamenii este ceea ce descrie cu atâta vivacitate M. Heifeţ: «Un pic cam bădărani, foarte satisfăcuţi de ei înşişi, evreii cântau cu ocazia „sărbătorilor roşii” şi a căsătoriilor:

„Acolo unde tronau ţari şi generali odinioară / Noi tronăm, iar de-acum, / Sunt sub cizma noastră!” 71!»

Dar cine se ascundea în spatele acestui „noi”? Bolşevicii convinşi? Nu, puterea şi-a deschis porţile pentru „milioane de oameni

care veneau din sate nenorocite din provincie – peticari, crâşmari, contrabandişti, negustori ambulanţi –, formaţi de lupta pentru supravieţuire ziua şi de lectura Torei şi a Talmudului seara”. Au fost poftiţi „să vină să se instaleze la Moscova, Petrograd, Kiev şi să apuce cu mâinile lor iuţi şi nervoase tot ceea ce trebuie să fi scăpat din mâinile delicate ale elitei de odinioară, – totul, de la finanţele publice la fizica nucleară, de la şah la poliţia secretă. Nu au putut să reziste în faţa unei farfurii de linte, cu atât mai puţin cu cât li se oferea în plus să edifice „Pământul făgăduinţei… Comunismul72”.

Este adevărat, „mulţi evrei au crezut în Idee, mulţi au fost victime ale iluziei că acolo era ţara „lor” 73. Nu toţi evreii s-au aruncat în vârtejul revoluţiei şi nici nu au intrat în Partidul bolşevic – nici pe departe – dar tendinţa generală era de simpatie pentru bolşevici şi speranţa că viaţa, pentru ei, va fi infinit mai bună de acum încolo. „Majoritatea evreilor au întâmpinat revoluţia bolşevică fără teamă, sincer încrezători74”. În aceste dispoziţii se aflau evreii din

Ucraina şi Bielorusia „care cântăriseră greu în lupta împotriva influenţei ucrainene şi bieloruse” în favoarea centralismului de la

Moscova (începutul anilor ’20) 75. Conform unei mărturii despre starea de spirit „a majorităţii evreieşti” în 1923, „bolşevismul este

„Cel mai mic rău”, că bolşevicii pleacă şi va fi încă şi mai rău pentru noi, – iată la ce concluzii ajungeau spirite lipsite de maturitate politică76”. Nu-i adevărat că astăzi „un evreu poate comanda o armată”? „O asemenea binefacere era suficientă pentru ca evreii să se aşeze în masă de partea puterii comuniste”; „sistemul bolşevic apare ca o victorie strălucitoare a egalităţii, în timp ce anularea completă a libertăţii trece neobservată77”.

Istoria represiunilor care începeau să se abată în URSS asupra socialiştilor arată că un foarte mare număr de socialişti evrei s-au abţinut să emigreze după revoluţie, incapabili cum erau să realizeze cât de sângeros era noul regim. Şi totuşi, statul sovietic era deja la fel de nedrept şi nemilos ca în 1937 sau 1950, – dar, în cursul anilor ’20, nu a trezit la majoritatea evreilor nici respingere, nici împotrivire: nu

ei erau vizaţi în primul rând.

*

Când, în faţa comisiei Pahlen, Leskov a respins unul câte unul argumentele despre presupusele consecinţe asupra populaţiei ruse ale expansiunii evreilor pe teritoriul Rusiei, era evident că nu-şi putea imagina o situaţie ca aceea a anilor '20, cu o participare atât de masivă a evreilor la conducerea statului, administraţie, economie şi cultură.

Dar revoluţia a schimbat complet cursul evenimentelor şi nu ne putem imagina ce s-ar fi putut întâmpla dacă ea nu ar fi avut loc.

Totuşi, când în 1920 profesorul Salornon Lurie, istoric al Antichităţii, a descoperit că antisemitismul a reapărut în Rusia sovietică internaţionalistă şi comunistă, nu s-a mirat deloc, afirmând, dimpotrivă: „cursul evenimentelor confirmă în chip strălucit justeţea concluziilor la care [el] ajunsese mai înainte", şi anume: „cauza antisemitismului rezidă în evreii înşişi", – şi că de aceea „în ciuda absenţei oricărei limitări importante impuse evreilor de către autorităţi, antisemitismul a ţâşnit şi mai tare luând proporţii care ar fi fost de neimaginat sub Vechiul Regim78".

Antisemitismul rus (sau mai exact cel ucrainean) de altă dată, cel din veacurile trecute şi de la începutul secolului XX fusese totuşi eradicat din temelii din ţară de furtuna din Octombrie, eradicat complet – ca tot ceea ce era atins de revoluţie. Cei care făcuseră parte din Uniunea poporului rus, care se dedaseră lajefuirea magazinelor evreieşti, care ceruseră executarea lui Beilis, cei care protejaseră tronul, toţi aceşti mic-burghezi de la oraşe şi cei apropiaţi lor, fie li se asemănau, sau erau bănuiţi că li se aseamănă, – toţi aceştia, miile de oameni fuseseră deja executaţi sau închişi în lagăre. Cât despre muncitorii şi ţăranii ruşi, printre ei nu exista antisemitism înainte de revoluţie, după cum atestă de altfel toţi conducătorii revoluţiei. Iar în privinţa inteligheţiei, ea încerca o profundă simpatie faţă de evrei, fiindcă aceştia erau oprimaţi. În sfârşit, după revoluţie, copiii au fost educaţi într-un spirit exclusiv internaţionalist.

Atunci, care este acea forţă obscură care a făcut să reapară antisemitismul? Era, totuşi, lipsit de vlagă, discreditat, definitiv

zdrobit. Atunci, de unde reapăruse?

Am evocat deja uimirea emigraţiei ruso-evreieşti atunci când a aflat că în URSS antisemitismul nu murise, când a fost informată în 1922 de către socialişti atât de demni de încredere că E.

Kuskova şi S. Maslov.

E. Kuskova publică un articol în Tribuna evreiască, unde scrie

„Că nu există niciun fel de îndoială" că antisemitismul în URSS nu este o pură invenţie, că „actualmente bolşevismul şi evreii formează un întreg în Rusia". Ea a întâlnit chiar evrei „deosebit de cultivaţi" „care sunt autentici antisemiţi... de un gen nou, „à la sovietique". Un medic evreu declară că „responsabilii evrei bolşevici au compromis excelentele relaţii [pe care el le avea] cu populaţia locală". O învăţătoare: copiii „îmi strigă în faţă că predau într-o şcoală evreiască" fiindcă „lor li se interzice să înveţe catehismul şi că preotul le-a fost alungat", că „sunt numai evrei la Comisariat şi la Instrucţiunea publică". Printre liceeni („proveniţi din familii radicale") nu se vorbeşte decât de „invazia evreiască". „Tinerii sunt, de altfel, mult mai antisemiţi decât cei vârstnici" care

„Nu pierd niciun prilej ca să spună... ei şi-au arătat adevărata faţă, tare ne-au mai făcut ăştia să suferim!" „Iată ce-a ajuns viaţa în

Rusia" „La întrebarea: cine sunt ei, aceşti antisemiţi, – răspund:

majoritatea populaţiei". „Această mişcare este atât de amplă încât

„Direcţia politică a transmis o proclamaţie în care se explică de ce sunt atâţia evrei în administraţie: „Când proletariatul din Rusia a avut nevoie de cadre administrative şi tehnice, nu este de mirare că evreii i-au ieşit în întâmpinare, ei care se aflau în opoziţie... Prezenţa evreilor în posturi administrative în noua Rusie este un fenomen natura] şi, din punct de vedere istoric, inevitabil, fie că această

Rusie era condusă de K.D., de eseri sau de proletariat". [Şi dacă]

În locul lui Ivan Petrovici Ivanov îi găsim astăzi pe Aron

Moiseevici Tankelevici, se cuvine „să ne descotorosim"... de orice sentiment ostil". Dornică să apere onoarea liberalismului, Kuskova continuă: este adevărat că „dacă Rusia ar fi fost condusă de

K.D.

sau eseri, multe posturi administrative ar fi fost ocupate de evrei”, dar „nici K.D., nici eserii... nu ar fi interzis învăţământul religios în şcoală, nici nu ar fi făcut să cadă capete”. Şi lansează următorul apel: „Încetaţi de a vă mai servi de Tankelevici pentru a vă duce la bun sfârşit acţiunile voastre josnice... iar microbii antisemitismului vor dispărea de la sine79”.

Cât despre Maslov, cuvintele sale au avut efectul unui duş rece asupra emigraţiei evreieşti. Era un eser confirmat, bucurându-se de o excelentă reputaţie, şi iată că acest martor direct ai primilor patru ani ai regimului sovietic declara: „Actualmente, în Rusia, iudeofobia renaşte pretutindeni. A pătruns în regiuni unde odinioară evreii erau aproape necunoscuţi şi unde chestiunea evreiască nici măcar nu trecea prin mintea cuiva” (la Vologda, „la

Arhanghelsk, în oraşele din Siberia, în Ural – peste tot aceeaşi ură faţă de evrei80”). Iar ţăranul rus nu putea decât să fie zăpăcit de ieşiri de genul acesta. La Tiumen, comisarul cu Aprovizionarea.

Indenbaum (chiar acela care îi împinsese la revoltă pe ţăranii din

Işim), deşi nu se pricepea absolut deloc la agricultură, a ordonat ţăranilor care nu-şi achitaseră cota de lână să mai tundă o dată oile la sfârşitul toamnei (chiar înainte de căderea frigului. Treaba lor ce se va întâmpla cu ele!), pe motiv că „republica avea neapărat nevoie de lână”! Maslov nu-i aminteşte pe comisarii care distribuiau mei pentru însămânţări, chiar seminţe de floarea soarelui prăjite, sau care ameninţau că vor interzice să se semene malţ, dar putem spune cu siguranţă că nu proveneau din mijlocul oamenilor de rând, nici dintre foşti, ori nobili, – iar ţăranii trăgeau concluzia că puterea „era în mâinile evreilor”. Acelaşi lucru în privinţa muncitorilor, în rezoluţiile adresate Kremlinului de către muncitorii din

Urali în februarie-martie 1921, se vorbea despre „indignarea iscată de acapararea de către evrei a administraţiei centrale şi locale”. – „Partidul comunist însuşi este cuprins de ideofobie”. „Desigur, mediile cultivate nu cred că puterea este în mâna evreilor, dar constată

puternica lor prezenţă în sânul său, – o prezenţă absolut disproporţionată” în raport cu ceea ce reprezintă la nivelul populaţiei ţării. Iar „dacă oameni [ne-evrei] discută liber între ei despre politică, este suficient ca un evreu – fie chiar şi o cunoştinţă – să li se alăture pentru ca toţi să schimbe subiectul 81”.

Maslov încearcă să înţeleagă: „De ce această ură generalizată faţă de evrei?” Pentru el, motivul principal este că „numeroase pături ale populaţiei identifică puterea sovietică cu cea a evreilor. Expresia «puterea jidanilor» este foarte răspândită în Rusia, mai ales în Ucraina şi în fosta Zonă de rezidenţă, nu ca o provocare la adresa puterii, ci ca o definiţie obiectivă a celor care o deţin şi a politicii lor”. „Trebuie să vedem în aceasta o dublă semnificaţie:

mai întâi – puterea sovietică răspunde dorinţelor şi intereselor evreilor, deci aceştia se arată cei mai înflăcăraţi apărători ai ei; în al doilea rând – puterea se află efectiv în mâinile evreilor”. – „Printre motivele care explică [după opinia sa] această iudeofobie”, Maslov citează şi „puternica solidaritate naţională a evreilor, călită de-a lungul mileniilor unei istorii dificile”. „Ea se manifestă mai ales când este vorba de recrutarea de agenţi pentru administraţie… Dacă lucrul acesta depinde de evrei, putem paria cu siguranţă că toţi funcţionarii investiţi cu vreo responsabilitate vor fi evrei”, chiar dacă acest fapt antrenează „dezorganizarea echipelor existente”. Iar manifestarea „aceleiaşi preferinţe faţă de ai să-i ia adeseori o formă grosieră şi umilitoare pentru ceilalţi”. La un funcţionar evreu „puterea sovietică… dezvăluie într-un mod mult mai ostentativ părţile sale rele… Vinul puterii acţionează mult mai puternic asupra evreilor… li se urcă mai mult la cap”. – „Nu ştiu unde se află izvorul acestui fenomen”, se întreabă Maslov, „poate în faptul că avem de-a face cu foşti spiţeri, foşti vânzători de prin magazine? Sau lipsa drepturilor a căror victime erau, odinioară, evreii să fie cauza tuturor acestor lucruri82?

Ziarul sioniştilor de la Paris, Zorii, scria în 1922: recent, Gorki a declarat în esenţă că „bolşevicii evrei înşişi contribuie la creşterea valului de antisemitism în Rusia sovietică prin conduita lor adesea deplasată. Este adevărul adevărat!” Şi nu Trofki, Kamenev ori Zinoviev

sunt cauza, „nu despre ei vorbeşte Gorki. Putem şi trebuie să vorbim despre comuniştii de bază, cei care umplu comitetele de conducere şi prezidiile, cei pe care îi găsim în fruntea organismelor sovietice de importanţă mică şi mijlocie, cei care, prin funcţiile lor, intră în contact zilnic şi permanent cu populaţia... Ei ocupă locuri la vedere, ceea ce în ochii populaţiei le înzeceşte numărul 83".

Iar D.S. Pasmanik comentează: „Trebuie să mărturisim că numeroşi evrei provoacă, prin atitudinea lor, reacţii de antisemitism acut";

„Toţi acei bădărani care au îngroşat rândurile comuniştilor – acei spiţeri, vânzători, comis-voiajori, studenţi fără diplomă, intelectuali rataţi – provoacă mult rău Rusiei şi comunităţii evreieşti84".

„Niciodată ostilitatea faţă de evrei nu a atins un asemenea grad de intensitate atât în Rusia cât şi în afara ei... Această ostilitate este alimentată prin fapte clare şi indiscutabile – participarea evreilor la procesele distructive care se află în curs de desfăşurare în

Europa –, dar şi prin exagerare şi zvon85". „Antisemitismul se răspândeşte în mod alarmant, se hrăneşte doar din bolşevism, pe care continuăm să-l identificăm cu evreii86".

În 1927, Mihail Kozakov (împuşcat în 1930) vorbea, într-o scrisoare adresată fratelui său care se afla în străinătate, despre

„Climatul de iudeofobie care domneşte în rândul maselor (atât în afara Partidului, cât şi în sânul său) ... Masele muncitoare nu-i iubesc pe evrei – acesta nu-i un secret pentru nimeni87".

Şulghin, de asemenea, după călătoria „secretă" în URSS din

1928, spune astfel: nimeni de acum încolo nu mai spune că „antisemitismul este o invenţie a „puterii imperiale" şi că „doar „drojdia societăţii" este infectată de el... Din punct de vedere geografic, acesta se întinde din zi în zi, ocupând progresiv întreaga Rusie. Focarul principal se pare că este la Moscova". Iar, „pentru Rusia propriu-zisă, Marea Rusie, antisemitismul este un fenomen nou" şi cu atât mai violent (în regiunile sudice, el este, tradiţional, mai glumeţ, temperat de bancurile evreieşti88).

Larin însuşi citează „un slogan antievreiesc” (pe care îl atribuie propagandei Albilor) care circula prin Moscova: „Siberia pentru ruşi, Crimeea pentru evrei89”.

Autorităţile s-au alarmat în faţa acestei situaţii, deşi cu întârziere, încă din 1923, Tribuna evreiască face cunoscut, cu o undă de scepticism, că «Recent comisariatul de Interne a format o comisie specială însărcinată să-i „protejeze pe evrei împotriva forţelor din umbră” 90». – în 1926, Kalinin (şi alţii) a fost interpelat în legătură cu acest subiect în cursul mai multor mitinguri sau prin scrisori.

Tot atunci Larin s-a înhămat la redactarea unui studiu de fond asupra acestei chestiuni: Evreii şi antisemitismul în Rusia.

Larin îşi făcuse o colecţie personală cu „numeroasele bilete care îi parveneau în timpul reuniunilor despre antisemitism” (mai ales în timpul consultărilor care aveau loc „în cabinetul de lucru al Partidului într-unul din comitetele de cartier din Moscova” – altfel spus, cei care participau erau comunişti sau muncitori „simpatizanţi”). Citează vreo şaptezeci, „fără a schimba o iotă din ele”. Iată câteva91:

— De unde vin evreii care se instalează la Moscova?

— Au pus evreii mâna pe putere?

— De ce nu vedem evrei stând la coadă?

— De ce evreii care vin din Berdicev sau alte oraşe obţin imediat locuinţă?

— De ce evreii sunt bogaţi, de ce îşi au propriile brutării etc?

— De ce evreii caută o treabă mai uşoară, de ce evită munca fizică?

— De ce evreii se ajută între ei, în timp ce ruşii nu o fac?

— Ei nu vor pur şi simplu să muncească, vor să facă o carieră.

— De ce nu lucrează în agricultură când acum au dreptul să o facă?

— De ce în Crimeea li s-au dat pământuri bune, în timp ce ruşilor li s-au dat mai puţin bune?

— De ce există antisemitism doar împotriva evreilor şi nu... împotriva celorlalte naţionalităţi?!

— Ce trebuie să facă un agitator politic atunci când se află

singur în faţa unei mulţimi de muncitori montaţi împotriva evreilor şi când nimeni nu vrea să-i audă explicaţiile?

În spatele acestor întrebări, Larin vede „mâna unei organizaţii contrarevoluţionare clandestine [!] care răspândeşte minciuni în rândul maselor muncitoare92”. Aşa cum vom vedea mai departe.

„Organele” vor trage concluzii adecvate.

El începe însă prin a analiza sistematic acest fenomen neaşteptat şi a da un răspuns ştiinţific la următoarea întrebare: „Cum de s-a putut întâmpla ca în URSS, antisemitismul să capete proporţii semnificative în rândul păturilor populaţiei unde mai înainte era puţin perceptibil (muncitorii din uzine, studenţii) 93?” Şi trece metodic în revistă toate formele sale.

Antisemitismul intelectualilor. În rândurile intelighenţiei „antisemitismul este mai răspândit decât în alte părţi”. Totuşi, el insistă asupra faptului că „nemulţumirea se datorează… nu procentajului prea ridicat de evrei”, ci chiar prezenţei lor şi concurenţei pe care o fac intelectualilor ruşi. „Creşterea antisemitismului printre muncitorii şi funcţionarii de la oraşe, clar perceptibilă în 1928, nu se poate explica nicidecum prin numărul prea mare de evrei în slujbe plătite”. Printre „profesiunile care cer o înaltă calificare, antisemitismul este sensibil mai ales în mediul medical”; se constată şi printre ingineri; în timp ce, în armată, cadrele „primesc o pregătire politică sistematică” şi aici nu se observă antisemitism, – în timp ce „procentajul de evrei… printre ofiţerii Armatei Roşii… este net mai ridicai decât media naţională94”.

Antisemitismul burgheziei de la oraşe. – „Focarul central al antisemitismului… se află în toate straturile burgheziei urbane”, însă „lupta împotriva antisemitismului burghez… se confundă…

cu problema eradicării burgheziei înseşi”. Astfel „antisemitismul burghez va dispărea atunci când va dispărea burghezia95”.

Antisemitismul de la sate.

— Aici, „suntem pe cale de a lichida complet practica vânzării grâului de către ţărani unor comercianţi particulari”, de aceea „antisemitismul nu aprins rădăcini în rândul maselor ţărăneşti; este

chiar în regres în raport cu perioada de dinainte de război”, – şi nu este observat decât în regiunile unde s-au aşezat evrei. Aceasta însă este greşeala chiaburilor şi a foştilor proprietari de terenuri96.

Antisemitismul în mediul muncitoresc. „Antisemitismul nu a încetat să se extindă printre muncitori în cursul ultimilor ani”; în 1929.

„Nimeni nu se îndoieşte” de existenţa sa. El se manifestă azi mult mai frecvent şi intens „decât acum câţiva ani”. Este deosebit de răspândit „printre elementele întârziate ale clasei muncitoare” – femeile şi muncitorii sezonieri –, totuşi, aceste stări de spirit se pot, din păcate, observa în păturile mult mai largi ale populaţiei muncitoare”, şi nu numai printre „elementele sale corupte”. Iar aici nu ar putea fi o chestiune de concurenţă economică: de altfel, evreii nu reprezintă decât 2, 7% din populaţia muncitorească. La aceasta se adaugă faptul că „la bază, organizaţiile profesionale au încercat să ascundă manifestările antisemite”. Dificultatea vine însă din aceea că aceste tentative de „a ascunde antisemitismul” au fost fapta „proletarilor militanţi” – chiar mai rău: manifestările de antisemitism au fost opera aceloraşi „proletari militanţi”. „Există mulţi antisemiţi printre membrii de Komsomol şi de Partid”. În decursul unor adunări se vorbesc multe despre „acapararea puterii de către evrei”, „se zice că puterea sovietică nu combate decât religia ortodoxă”.

Antisemit, proletariatul? Dar aceasta este o adevărată aberaţie!

Proletariatul este avangarda progresului şi a conştiinţei de clasă!

Atunci, unde este cauza? S-a aflat: pentru „a acţiona asupra maselor, Albilor nu le mai rămâne un alt mijloc „decât antisemitismul;

de acum înainte „planul lor de atac” se bazează „pe linia antisemitismului97”. Concluzia acestui raţionament devine, după cum vedem, tot mai ameninţătoare.

Acest straniu antisemitism, reperat în anii ’20 de către Larin, a mai fost identificat, mulţi ani mai târziu, şi de alţi autori.

S. Schwarz interpretează astfel: este „ideea vulgară conform căreia evreii ar fi fost principalii vectori ai NEP-ului”. Dar şi el crede că „guvernul sovietic avea motive bune de a considera antisemitismul

drept o armă potenţială în mâinile contrarevoluţiei98”.

În 1968, V. Alexandrova mai adăuga: „După războiul civil, antisemitismul s-a răspândit aproape peste tot, inclusiv în rândul păturilor care nu fuseseră atinse de acest fenomen înainte de revoluţie99”.

În faţa acestei situaţii, nu se mai punea problema de a purta discuţii academice, ci de a acţiona repede şi în forţă. În mai 1928 a avut loc adunarea propagandiştilor în cursul căreia s-a dat o atenţie deosebită problemei privind „măsurile ce trebuie luate pentru a lupta împotriva antisemitismului”. (Conform unei practici răspândite în sânul partidului, materialele acestei conferinţe nu au fost publicate, ci trimise sub formă de circulare kiterne la diferite instanţe).

Lupta împotriva antisemitismului trebuia „să figureze pe ordinea de zi a adunărilor de Partid”, să fie menţionată în conferinţele publice, presă, radio, cinema şi manualele şcolare; trebuia să se arate că nu se poate ierta antisemitismul. În fine: „a se aplică sancţiunile disciplinare cele mai aspre celor care se fac vinovaţi de practici antisemite100”. A urmat o violentă campanie de presă, după cum se vede din articolul „Săriţi pe complicii contrarevoluţiei!” publicat în

Pravda de către Lev Sosnovski, un om care avea uşile deschise în înaltele sfere ale Partidului: la Kiev, cutare responsabil „este un antisemit notoriu”, îi alungă pe evrei din aparatul de Partid cu sprijinul Comitetului regional; „lucrurile merg rău în instituţiile de învăţământ superior din Kiev... pe zidurile Institutului de economie se găsesc afişe ca acesta: „Să-i batem pe evrei, să salvăm Sovietele”.

Şi continuând să cheme la „întărirea luptei împotriva antisemitismului”, autorul acestui articol cere «să se accentueze represiunea împotriva „vectorilor concreţi” ai antisemitismului, cât şi împotriva

„Celor care îi protejează”», – toată lumea înţelegea perfect ce însemna un asemenea discurs în limbajul GPU101.

Inspiraţi de tezele lui Larin, militanţii comunişti dintr-un cartier al Moscovei hotărăsc să introducă problema antisemitismului în programa şcolară, în timp ce acelaşi Larin continua să facă dizertaţie

asupra „Căilor şi metodelor de lupă împotriva antisemitismului.

Vână în prezent nu a existat suficientă rezistenţă din partea noastră”, iar „antisemitismul s-a insinuat cam peste tot”; „în organizaţiile şi celulele de Partid, antisemitismul nu este întotdeauna tratat cu severitatea cuvenită”. În mod eronat, presa «se teme să „aducă în faţă chestiunea evreiască” (spre a nu „contribui la răspândirea şi mai mare a antisemitismului”)», – întrucât aceasta duce la „a face mai puţin vizibilă lupta împotriva acţiunilor contrarevoluţionare”.

Antisemitismul trebuie pus printre „perversiunile sociale”, ca alcoolismul şi desfrâul, prea adesea, ne-am mulţumit cu o simplă chemare la ordine atunci când unii comunişti s-au făcut vinovaţi de acest lucru, „Excludem fără ezitare din Partid un om care merge la biserică sau se căsătoreşte religios, în timp ce antisemitismul este un rău la fel de grav, dacă nu chiar mai mult”. Şi chiar dacă perspectivele unui viitor sunt total luminoase – pe măsură ce URSS va înainta pe calea socialismului, rădăcinile antisemitismului „sovietic” vor fi stârpite, ca şi rămăşiţele raporturilor sociale de dinainte de revoluţie.

Rămâne totuşi faptul că „este indispensabil să se reprime cu tărie manifestările de antisemitism printre membrii intelighentiei, fie că au intrat în viaţa activă sau sunt în pregătire102”.

Ah, aceşti ani ’20, de neuitat, aceşti magnifici ani războinici – ce-a mai rămas din ei? Ideile s-au spulberat, cuvintele au rămas literă moartă. „Propaganda antievreiască în URSS… este de natură politică şi nu naţională”. „La noi, în URSS, propaganda antievreiască nu este îndreptată doar împotriva evreilor, ci, indirect, împotriva puterii sovietice”. De ce „indirect”? Antisemitismul este „o mobilizare ascunsă împotriva puterii sovietice”. Iar „cei care sunt împotriva poziţiei puterii sovietice faţă de chestiunea evreiască sunt prin urmare împotriva muncitorilor şi pentru capitalism”. Frazele despre „acapararea de către evrei”… trebuie considerate ca fiind contrarevoluţionare, îndreptate chiar împotriva temeliilor politicii revoluţiei proletare în materie de naţionalităţi”.

— Este evident că în manifestările de antisemitism, „o parte a

inteligentiei joacă rolul de curea de transmisie a ideologiei burgheze (când nu este pur şi simplu a Albilor)”. Este clar că avem de-a face cu „o propagandă sistematică orchestrată de organizaţii secrete emanând de la Armata albă”: „În spatele propagandei antievreieşti se află întotdeauna mâna unor organizaţii clandestine monarhiste”. Şi toate acestea ajung până la „organele centrale” ale emigraţiei antisovietice („unde bancherii evrei îşi încrucişează paşii cu generalii armatei ţariste”, toţi uniţi) – şi „la un întreg sistem de curele de transmisie care duc până la uzinele noastre”, de unde putem deduce că „propaganda neruşinată împotriva evreilor din URSS este o afacere de clasă şi nu de naţionalitate”. „Trebuie să facem absolut totul pentru ca masele să înţeleagă că agitaţia antievreiască nu are un alt scop decât să pregătească contrarevoluţia. Trebuie ca masele să înveţe să nu se încreadă în oricine ar manifesta… simpatii antisemite… Trebuie ca masele să vadă în el fie un contrarevoluţionar”, fie „un intermediar… al organizaţiilor secrete monarhiste” (peste tot numai comploturi!); trebuie «ca în conştiinţa maselor muncitoare, cuvântul „antisemit” să devină sinonim cu cel de „contrarevoluţionar” 103».

Totul este trecut prin raze X, totul este desemnat printr-un nume: contrarevoluţie, Armata albă, monarhişti şi generali albi, fără a uita „neîncrederea faţă de toţi cei care…”

Iar pentru cazul în care cineva nu va fi înţeles prea bine, tribunul revoluţionar aduce un plus de explicaţii: „metodele de combatere a antisemitismului sunt „perfect clare”. Mai întâi trebuie organizate în uzine întâlniri publice ale „tribunalului popular însărcinat cu problemele legate de antisemitism”, „pentru a informa elementele mai grele de cap şi a reprima elementele active”. „Nu există nicio raţiune pentru a nu aplica legea lui Lenin104”.

Or, conform acestei faimoase „legi a lui Lenin” din 27 iulie

1918, «antisemiţii activi trebuiau plasaţi „în afara legii” – adică împuşcaţi – doar pentru că s-au făcut vinovaţi de incitare la pogrom”, şi nu numai pentru că au participat la el105. Legea îi încuraja pe evrei să denunţe orice atingere la demnitatea lor naţională. Totuşi, aşa cum se plânge S. Schwarz, „legea din 27 iulie” nu a mai fost inclusă în

„Culegerea de Legi şi Ordonanţe ale guvernului” şi nici în Codul penal din 1922. Iar dacă Codul penal din 1926

consacră un articol „incitării la ură şi la împărţire naţională”, nu găsim „articole specifice vizând manifestările de antisemitism”.

Or, aceste reproşuri nu sunt întemeiate. Într-adevăr, articolul 59 – 7

din Codul penal („incitare la ură şi la divizare naţională sau religioasă”) era arhisuficient pentru a pronunţa condamnări la care se mai putea adăuga, în caz de dezordine publică, confiscarea bunurilor, iar „în cazul în care circumstanţele ar fi deosebit de agravante” (origine de clasă, spre exemplu), pedeapsa cu moartea.

Acest articol făcea referire la Dispoziţiile privind crimele împotriva statului din 26 februarie 1927 care «lărgea noţiunea de „incitare la ură naţională” incluzând „difuzarea, redactarea sau deţinerea de documente scrise” 106».

Deţinere de documente scrise! Cât de familiar sună această formulare! O regăsim în dragul nostru articol 58 – 10*...

Un mare număr de broşuri despre antisemitism au fost publicate în anii 1926 – 1930, în timp ce pe 19 februarie 1929, „Pravda a consacrat în sfârşit un articol pe prima pagină împotriva antisemitismului107”.

O hotărâre a Comitetului central al Partidului comunist din

Bielorusia arată că „nu se acordă o atenţie suficientă caracterului contrarevoluţionar” manifestărilor de antisemitism, iar organele judiciare sunt invitate să „întărească şi mai mult lupta împotriva antisemitismului, urmărindu-i nu numai pe cei care s-au făcut vinovaţi de acte concrete incitând la ură naţională, ci şi pe cei care le-au inspirat108”.

Tot în 1929, secretarul Comitetului central al Komsomolului.

Raşmanov, declară că „cel mai grav, în împrejurările actuale, este antisemitismul ascuns109”. Cei care cunosc limba noastră sovietică

(şi ce sovietic nu o cunoaşte?) vor înţelege imediat că aici este vorba de a combate opinii doar pe baza bănuielii. (Cum să nu aminteşti

aici de Grigori Landau, care spunea referitor la opozanţii săi evrei: ei „bănuiesc şi acuză de antisemitism… toate naţionalităţile care ne înconjoară… Cei care exprimă păreri defavorabile despre evrei sunt consideraţi de ei ca nişte antisemiţi declaraţi, în timp ce cei care nu o fac – drept nişte antisemiţi ascunşi 10”.)

Şi, tot în 1929, un anume I. Silberman se plângea în coloanele

Hebdomadarului Justiţiei sovietice (nr. 4) că prea puţine cauze legate de antisemitism fuseseră judecate în cursul anului anterior de către tribunalele regiunii Moscova: 34 numai la Moscova (adică un proces pentru antisemitism la fiecare zece zile undeva în capitală).

<notă>

— Faimos articol din Codul penal sovietic care a trimis multă lume în Gulag.

</notă>

Şi să nu uităm că ceea ce se scrie în organul Comisariatului pentru

Justiţie are valoare de declaraţie oficială.

Cel mai înrăit dintre antisemiţi nu ar fi putut găsi un mai bun mijloc pentru ca poporul să identifice puterea sovietelor cu cea a evreilor.

Să ajuns până acolo încât în 1930 Tribunalul suprem al RSFSR

a trebuit să aducă precizările următoarele: articolul 59 – 7 nu trebuia aplicat „în caz de agresiune împotriva unor indivizi separaţi aparţinând minorităţilor naţionale în contextul unui diferend personal”. Înseamnă că mecanismul judiciar mergea din plin…

*

Dar ce se petrecea cu masele de evrei care nu se aflau „la cârmă”?

Tribuna evreiască a publicat rezumatul unei anchete făcute în oraşele şi târgurile din sud-vestul Rusiei: „Situaţia materială este practic disperată. Elementele cele mai dinamice şi mai adaptate au plecat; au mai rămas doar familiile numeroase, persoanele vârstnice prea legate de locurile unde au trăit dintotdeauna. Dar nu mai au niciun venit… în aceste târguri care altă dată îl uimeau pe vizitator cu

numeroasele dughene, nu se mai află nimic”. Din ce trăiesc locuitorii lor, „fără activitate, fără negoţ, fără provizii?...

Majoritatea se hrănesc cu America... povestiri despre America, visuri americane... Şi, în fapt, trăiesc cu adevărat graţie Americii;

graţie banilor şi pachetelor trimise de rudele emigrate în America şi de asociaţiile de binefacere americane” 2”.

Efectiv, la ieşirea din perioada comunismului de război (1918

1920), când era interzisă orice activitate comercială, orice cumpărare sau vânzare, când erau în vigoare rechiziţiile şi cotele, organizaţiile de binefacere evreieşti au fost cele care au venit în ajutorul evreilor din Rusia, începând cu Joint Committee american, urmată de organizaţii care existau înainte de revoluţie şi care se retrăseseră în străinătate, ca ORI (Asociaţia meşteşugarilor), EKOPO (Comitetul evreiesc pentru Ajutorarea victimelor de război) sau EKO

(Asociaţia evreilor pentru Colonizare). În 1921 – 1922, activau la

Moscova şi Petrograd organizaţii caritabile evreieşti cu baza în

URSS. în ciuda intervenţiilor nedorite din partea „secţiilor evreieşti” (organizaţii de militanţi comunişti evrei), „Joint” a adus evreilor un sprijin financiar şi material important”. În prima jumătate a anilor ’20, ORI „şi-a concentrat activitatea asupra creării în

URSS de întreprinderi meşteşugăreşti şi colonii agricole evreieşti în sudul Ucrainei113”.

Conform unui recensământ efectuat în timpul NEP-ului, iată care erau categoriile sociale care constituiau populaţia evreiască:

„Persoanele active reprezintă două cincimi din totalul populaţiei evreieşti repartizate astfel: funcţionari – 28%; meşteşugari – 21%;

muncitori (inclusiv ucenicii meşteşugarilor) – 19%; comercianţi – 12%; ţărani-9%; militari1 %: „alţii”10%. Printre funcţionari.

„Cel mai mare procentaj se află în sectorul comercial”: spre exemplu, la Moscova, găsim 16% dintre evrei în marile trusturi, 13% în bănci şi comerţul cu amănuntul (Mica Enciclopedie evreiască avansează cifra de 30%’14), 19% în diverse organisme sociale, 9%

În administraţia finanţelor, 10% la Sovietul deputaţilor, şi, ca să

zicem aşa, nimeni în poliţie. (în fosta Zonă de rezidenţă, procentajele corespunzătoare sunt mai ridicate: „până la 62% în sectorul comercial în Bielorusia, 44% în Ucraina unde găsim printre altele

71 % evrei în profesiunile liberale”.) în acelaşi timp, creşterea numărului de evrei printre muncitorii industriali era mult mai lentă decât dorea puterea. Niciun evreu la calea ferată sau mine; cel mai adesea îi găsim în confecţii, pielărie, imprimerie, sectorul lemnului şi alimentaţiei cât şi în alte ramuri ale industriei uşoare. Pentru „a încuraja muncitorii evrei să se îndrepte către industrie”, s-au creat şcoli profesionale speciale; cu toate acestea, ele erau finanţate „nu de guvern, ci graţie unui sprijin important dat de organizaţii evreieşti străine115”.

Nu trebuie să uităm că ne aflam în plin NEP, perioadă când

„Poziţiile economice ale populaţiei evreieşti au cunoscut o întărire pe baze noi, sovietice116”. Moscova, 1924: 75% dintre farmacii şi parfumerii sunt ţinute de către evrei; La fel 55% din comerţul cu produse manufacturate, 49% din cel cu bijuterii, 39% dintre mercerii, 36% din depozitele de lemn şi încălzire. «Sosind într-un oraş necunoscut, comerciantul evreu îşi făcea o clientelă „spărgând preţurile” pe piaţa privată117.» Găsim adesea evrei printre cei care s-au îmbogăţit în perioada NEP-ului. Ura împotriva lor se datora şi faptului că ei acţionau pe terenul instituţiilor sovietice, nu numai ale pieţei: numeroase demersuri le erau facilitate de relaţiile pe care le aveau în sânul aparatului sovietic. Uneori aceste legături ajungeau la cunoştinţa autorităţilor. Astfel, spre exemplu, în cazul celebrei „afaceri cu parafină” (1922) în care au fost implicaţi şefi ai unor cooperative-fantomă. Aşa cum am văzut, anii ’20 au creat condiţii foarte favorabile achiziţionării de bunuri aparţinând „foştilor”, provenind de la tot felul de rechiziţionări, în special mobilier de valoare. Ettinger notează că „majoritatea nepmen-Wor (sau noii îmbogăţiţi) era formată din evrei”, ceea ce este confirmat de impresionanta listă publicată în Izvestia în 1928, listă a celor care nu-şi plătiseră impozitele sau se sustrăseseră colectărilor119”.

Totuşi, odată cu sfârşitul NEP-ului, evreii care, în mod majoritar,

se orientaseră către finanţe, comerţ şi domeniul meşteşugăresc au suportat din plin valul de măsuri anticapitaliste decretate de puterea sovietică. Mulţi au trecut în serviciul statului, dar tot în domeniul financiar, bancar sau comercial. Sancţiuni dure au lovit comerţul privat: confiscarea mărfurilor şi a bunurilor mobiliare, privarea de drepturi civice. „Un anumit număr de comercianţi evrei, căutând să se sustragă unei impozitări discriminatorii şi din ce în ce mai apăsătoare, au declarat, cu ocazia recensământului, că nu exercitau nicio activitate regulată120”. Cu toate acestea, la începutul anilor ’30, odată cu campania de confiscare a valorilor din aur şi obiecte preţioase, „în micile oraşe de provincie, aproape toţi evreii de sex masculin au ajuns în închisorile GPU121”. Niciodată, nici în coşmarurile cele mai rele, comercianţii evrei nu şi-ar fi putut imagina aşa ceva pe vremea ţarilor. Multe familii evreieşti au plecat să se instaleze în marile oraşe pentru a evita să fie private de drepturile civice. „În 1930, totalul micilor oraşe şi târguri nu mai număra decât o cincime din populaţia evreiască din URSS „2”.

„Experienţele făcute de puterea sovietică în materie socială şi economică, naţionalizările şi socializările de tot felul nu au atins numai burghezia de mijloc, ci au privat de resurse micii comercianţi şi meşteşugari1”. În provincie, „nu este nimic de vânzare şi nimeni pentru a cumpăra”; negustorii „au trebuit să tragă obloanele din lipsa fondurilor de rulment şi sub presiunea impozitelor”;

„Cei mai energici s-au făcut nevăzuţi”, în timp ce masa celor care au rămas „rătăceşte fără vreun ţel pe străzile pe jumătate devastate, cerând ajutor, blestemând soarta, oamenii, pe Dumnezeu”; „se simte că masele evreieşti nu mai dispun de nicio bază economică”. Exact aşa se petrec lucrurile în multe locuri, încât la sfârşitul anului 1929 Sovietul Comisarilor poporului a publicat o rezoluţie „Asupra măsurilor ce trebuie luate în favoarea situaţiei economice a maselor evreieşti”.

G. Sirnon, un fost emigrant care s-a dus în URSS pe la sfârşitul anilor ’20 în calitate de negociator american, cu misiunea de „a stabili nevoile în utilaje ale meşteşugarilor evrei”, a publicat o carte cu un titlu ironic, Evreii domnesc în Rusia, unde face un tablou despre starea

comerţului şi a domeniului meşteşugăresc deţinute de evrei şi le vede strivite şi desfiinţate de puterea sovietică, aducând ca mărturie întâlnirile, convorbirile şi impresiile pe care le-a avut. Sentimentul general este că lucrurile merg tot mai rău:

„Ce se poate spune despre Rusia? Răul, crima sunt peste tot, dar trebuie să ne ferim de ura care ne orbeşte": „evreii nu sunt protejaţi decât de cimitire"; „se vorbeşte tot mai mult că se va ajunge la o revoluţie «à la russe», adică la masacrarea evreilor". Un evreu bolşevic: doar revoluţia ne va salva de „partizanii grandorii Rusiei plătită cu dezonorarea femeilor evreice şi cu sângele copiilor evrei care i-a stropit brazda125".

Încă din 1920, cunoscutul economist B. Brutkus făcuse o analiză lucidă a economiei socialiste (a fost condamnat la exil de către

Lenin, în 1922); în 1928, la sfârşitul NEP-ului, a publicat în Analele contemporane un lung articol: „Populaţia evreiască sub regimul comunist", în care studia modul cum s-a desfăşurat NEP-ul în fosta Zonă de rezidenţă, în Ucraina şi Bielorusia.

Importanţa relativă a sferei economice private nu a făcut decât să se diminueze. Dacă meşteşugarii încă mai beneficiază de câteva drepturi, comercianţii, chiar şi cei mai modeşti, sunt privaţi de toate drepturile politice (deci de a lua parte la alegeri) şi, prin aceasta, de drepturile lor civice. „Lupta pe care puterea sovietică o duce împotriva economiei private şi a reprezentanţilor ei se reduce într-o mare măsură la o luptă împotriva populaţiei evreieşti".

Într-adevăr, „la ora actuală, evreii sunt nu numai singurii reprezentanţi – sau aproape – ai economiei private în oraşele din Ucraina şi din Bielorusia, dar şi ai micii elite capitaliste a capitalelor – Moscova, Petrograd, Harkov –, în sânul cărora... joacă un rol foarte semnificativ126".

Brutkus împarte NEP în trei perioade: 1921 – 1923, 1923 – 1925.

1925 – 1927. „Doar în primele două perioade ale NEP economia privată a întâlnit cele mai puţine obstacole care să vină din partea puterii comuniste", pentru că „bolşevicii erau cam buimăciţi de

eşecurile de pe frontul economic". „Prima reacţie comunistă s-a manifestat" de la sfârşitul anului 1923 până în primăvara lui 1925.

„Comerţul en gros, ca şi cel cu amănuntul, au fost distruse în 1924

pe teritoriul ex-Zonei de rezidenţă; a supravieţuit doar micul comerţ din pieţe". Domeniul meşteşugăresc „a fost lovit de aceleaşi impozite. Rechiziţionările i-au privat pe meşteşugari de uneltele lor de lucru şi de materia primă, aceasta fiind cel mai adesea proprietatea clienţilor lor ţărani". „Egalitatea în drepturi pentru evrei era de acum doar o ficţiune. Peste două treimi dintre ei nu dispuneau de dreptul de vot".

Aşa cum „partidele socialiste evreieşti au cultivat o ură deosebită faţă de mica burghezie evreiască şi au considerat că misiunea lor era de a o combate" – tot astfel Secţia evreiască a Partidului comunist „a moştenit această mentalitate". Tocmai de aceea, „la începutul NEP s-a depărtat în mod sensibil de linia politică a Partidului". Secţia evreiască a profitat de cea de a doua perioadă a

NEP-ului „pentru a finaliza exproprierea micilor burghezi evrei, pe care nu a avut timpul să o ducă la bun sfârşit" în timpul perioadei

„Comunismului de război". Cu toate acestea, informaţii privind situaţia demnă de milă a evreilor trecuseră în presa evreiască din străinătate. Atunci Secţiunea evreiască „a dat vina pe Vechiul

Regim care, după ea, îi împiedicase pe evrei de a se consacra muncii productive – sinonimă, pentru comunişti, cu munca fizică.

Iar cum evreii continuau să se consacre muncii „neproductive", ei bine, nu le mai rămânea decât să sufere. Regimul sovietic nu avea niciun amestec".

Dar, obiectează Brutkov, „în realitate era exact invers, dificultăţile tot mai mari întâlnite de micii patroni pentru a întreţine funcţionari sau ucenici aproape că au dus la dispariţia clasei muncitoreşti evreieşti… în timp ce sub Vechiul Regim, progresul economic şi dezvoltarea schimburilor între Zona de rezidenţă şi restul

Rusiei avuseseră drept consecinţe micşorarea numărului de mici intermediari mai mult sau mai puţin inutili şi diversificarea

calificării profesionale a maselor evreieşti, populaţia evreiască se găsea acum cantonată masiv în rolul de intermediar economic de importanţă secundară”.

În decursul celei de a treia perioade a NEP-ului – din primăvara lui 1925 până în toamna lui 1926 –, meşteşugarii, vânzătorii ambulanţi „au beneficiat de avantaje fiscale semnificative”, comerţul de la târguri a fost scutit de impozite, iar „inspecţia financiară a fost invitată să-şi exercite misiunea în cadrul legalităţii” în ceea ce priveşte întreprinderile comerciale mai importante. În cursul acestei perioade, „dezvoltarea rapidă a schimburilor... a fost în profitul populaţiei evreieşti”, „în primul rând a meşteşugarilor”; „numeroşi comercianţi s-au îndreptat spre cumpărarea produselor agricole”.

„S-a asistat şi la o dezvoltare rapidă a industriei uşoare în cele două republici din Vest, iar aceasta a început să concureze statul în cumpărarea materiilor prime”. – în acelaşi timp, „ca urmare a aplicării noilor instrucţiuni [privind alegerea în Soviete], o proporţie mai mare de evrei a avut acces la drepturi politice şi, drept urmare, la unele drepturi civice”.

La sfârşitul anului 1926, „Rusia intrase deja în cea de a doua fază a reacţiei comuniste care se traducea... prin distrugerea completă a NEP-ului. Acest proces a debutat prin interzicerea comerţului privat de grâne. Apoi, această măsură s-a extins la piei, la oleaginoase, la tutun... S-au închis mori, fabrici de unt, manufacturi de tabac. În cursul verii lui 1927 s-a trecut la fixarea de preţuri de vânzare în comerţul privat”. „De acum încolo, majoritatea meşteşugarilor s-au trezit fără activitate, din lipsă de materie primă127”.

Situaţia micilor oraşe din regiunile vestice a emoţionat comunitatea evreiască internaţională. În 1922 (la ieşirea din „comunismul de război”), Pasamik scrie nu fără o oarecare exagerare: „Sub bolşevism, evreii sunt pur şi simplu condamnaţi la dispariţie”; triumful bolşevicilor a transformat pe „toţi evreii din Rusia într-o gloată de cerşetori128”.

Totuşi, nu acesta este lucrul pe care voia să-l audă Occidentul.

Opinia publică – inclusiv evreii – rămânea binevoitoare faţă de

puterea sovietică. Această atitudine se explică nu numai prin simpatia pe care ansamblul inteligheniței europene o încerca față de toate mişcările socialiste, oricare ar fi fost ele, dar şi, într-o mare măsură, prin faptul că evreii din lumea întreagă, şi mai ales cei din

Statele Unite, se simțeau asigurați asupra sorții evreilor din Rusia, convinşi fiind că aceştia ar fi tratați bine de puterea sovietică şi că, de acum încolo, niciun pogrom nu-i amenința. Dinspre partea sa, propaganda sovietică se străduia abil să ridice în slăvi, iar şi iar, prosperitatea şi perspectivele deschise evreilor.

Acest sentiment general de simpatie le permitea conducătorilor sovietici să obțină mai uşor ajutorul financiar din Occident, îndeosebi cel din America. Fără acest ajutor, erau incapabili să iasă din marasmul economic provocat de gloriosul „comunism de război".

În martie 1921, Lenin a spus următoarele cuvinte la Congresul

Partidului: „Atât timp cât nu există revoluție în celelalte țări, vom avea nevoie de zeci şi zeci de ani să reuşim şi de aceea nu trebuie să ezităm să strângem sute şi sute de milioane, chiar miliarde din materiile noastre prime – nesfârşite bogății – pentru a obține ajutorul marelui capitalism modern1". Iar afacerea s-a încheiat: capitalismul modern nu s-a sfiit să ciugulească un pic din bogățiile Rusiei, în toamna lui 1922, a luat ființă prima bancă sovietică internațională – Roskombank", având în frunte personalități care ne sunt deja familiare: Olof Aschberg care canalizase către Lenin ajutorul internațional pe toată durata revoluției, vechi bancheri de pe timpul țarismului (Schlesinger, Kalaşkin, Ternovski), şi m-ar Mei, care i-a ajutat atât de mult pe sovietici în Statele Unite. S-a elaborat un sistem de schimb conform căruia toate fondurile disponibile „trebuiau să servească la cumpărarea din Statele Unite de produse pentru folosință civilă". Secretarul de stat american a protestat zadarnic că aceasta însemna „recunoaşterea de facto a Sovietelor", nu a fost ascultat. Profesorul G. Kassel, consilier la „Roskombank" a avut această formulă: „Nu ar fi rezonabil ca Rusia să fie abandonată destinului său, ținând cont de resursele de care dispune130".

Aceasta a însemnat sosirea în Rusia a primilor concesionari –

atât de aşteptaţi, atât de doriţi de către Soviete! – printre ei fiind şi favoritul lui Lenin, Armând Hammer. Încă din 1921 „este în

Urali… unde hotărăşte să contribuie la renaşterea industriei din această regiune”. Obţine concesionarea zăcămintelor de amiant de la Alpaievsk. Într-o notă din 14 octombrie 1921 adresată membrilor Comitetului central, Lenin anunţă că tatăl lui Hammer „dă peste 16 milioane de kilograme de grâu muncitorilor din Urali în condiţii foarte avantajoase şi se însărcinează să vândă în America producţiile preţioase din Urali131”. Mai târziu, în schimbul livrării de creioane către Soviete, Hammer a exportat fără ruşine tezaurele colecţiilor imperiale. (S-a întors frecvent la Moscova, sub Stalin ca şi sub Hruşciov, continuând să ia vapoare întregi cu icoane, tablouri, porţelanuri, piese de orfèvrerie Fabergé.)

Totuşi, importante resurse au fost distribuite pe teritoriul URSS

de către American Relief Administration in cadrul căreia lucrau numeroşi evrei. „Emoţionaţi de atâtea catastrofe… şi mai ales de pogromurile sângeroase, evreii americani au adunat în 1921 – 1922

sume considerabile… Aceşti bani s-a cheltuit sub egida ARA…

pentru a se veni în ajutorul victimelor pogromurilor, pentru a salva oraşele din sudul Rusiei şi ţărănimea de pe Volga132”.

*

Printre ideile cele mai în vogă în anii ’20, trebuie să menţionăm colonizarea pământurilor de către evrei – concept care nu emana atât de la evrei, cât din ceea ce puterea sovietică programase pentru ei. Iată ce acoperea acesta: în decursul îndelungatei lor rătăciri, evreii au fost privaţi de posibilitatea de a cultiva pământul şi numai de nevoie şi împotriva voinţei lor s-au dedat la cămătărie şi comerţ. De acum înainte pot prinde rădăcini, pot să renunţe la proastele obiceiuri moştenite din trecut iar, graţie muncii productive pe care vor fi realizat sub cerul sovietic, să împrăştie toate legendele răuvoitoare care circulă despre ei!

Autorităţile sovietice şi-au clădit această teorie în scopul ameliorării productivităţii, dar mai ales din raţiuni politice: era nevoie să se creeze un puternic curent de simpatie din partea occidentalilor,

dar şi, fapt mult mai important, să obţină bani… Brutkos scrie: „În goana sa după credite, puterea sovietică caută să atragă simpatia burgheziei străine, mai ales a celei evreieşti”. Cu toate acestea, donaţiile au încetat să mai vină începând din 1924 şi chiar

„Organul principal al binefacerii evreieşti americane [” Joint] a trebuit să pună capăt activităţilor sale în Europa… Pentru a aduna din nou sume importante [aşa cum fusese cazul cu ARA în 1921], era nevoie de cum se spune în Statele Unite, un boom. Cea care trebuia să îndeplinească acest oficiu era colonizarea. Grandiosul proiect al unei colonizări a pământurilor, implicând o sută de mii de familii evreieşti, nu viza, se pare, decât scopuri propagandistice 33”. – în toamna lui 1924, s-a creat un Comitet guvernamental pentru Stabilirea la ţară a Muncitorilor evrei, flancat de o Uniune panrusă de voluntari pentru Stabilirea la ţară a Muncitorilor evrei.

(O amintire din copilărie: în 1927 – 1928, la şcoală eram obligaţi să cotizăm – adică să le cerem bani părinţilor – pentru Asociaţia prietenilor copiilor din… numita Uniune panrusă!) în numeroase ţări s-au creat asemenea fundaţii pentru sprijinirea acestei iniţiative.

Lucrurile au fost foarte repede cât se poate de limpezi: „Să ajutăm puterea sovietică… să-i transforme [pe evreii sărmani] în ţărani”, iată „un fenomen de anvergură internaţională” care permite muncitorilor din celelalte ţări să judece „puterea şi soliditatea puterii sovietice”. Acest proiect a fost susţinut activ – inclusiv pe plan financiarde puternicul „Joint Committee” american. Iar Jewish

Chronicle din Londra scrie următoarele (16 octombrie 1925): „Se proiectează înlocuirea Palestinei cu Crimeea. La ce foloseşte ca evreii să fie trimişi în Palestina, acest pământ atât de puţin fertil şi care nu justifică… atât de mari sacrificii şi o muncă atât de obositoare…? Bogatele pământuri ale Ucrainei le sunt deschise, iar câmpiile mănoase din Crimeea îi surâd sărmanului evreu… Moscova va deveni protectoarea evreilor din Rusia şi poate pretinde sprijinirea morală a evreilor din toate ţările”; în plus, „ea nu va avea de dat niciun ban, evreii americani preluând toate cheltuielile134”.

Presa rusă din emigraţie a înţeles imediat manevra sovietică.

Piotr Struve, în revista Vozrojdenie editată la Paris: „Orice întreprindere vrea să-i lege în mod demonstrativ pe evrei – pe cei din

Rusia ca şi pe cei din restul lumii – de puterea comunistă135”. Editorialul din Rid din Berlin spune: „Lumea îi identifică suficient pe bolşevici cu evreii. Mai trebuie să-i facă şi coresponsabili de soarta a sute de mii de oameni sărmani. Atunci bogaţii americani vor putea fi supuşi următorului şantaj: dacă puterea sovietică se prăbuşeşte, un pogrom uriaş va mătura toate coloniile evreieşti pe care ea le-a fondat, – de aceea este nevoie ca puterea sovietică să fie susţinută cu orice pre (136”. Poslednie Novosti scrie: „Ironie a sorţii – în acest proiect se combină bluff-ul bolşevic şi puciul american” – iar americanii au înhăţat momeala fiindcă nu înţeleg nimic din ceea ce se petrece în URSS137.

Şi, într-adevăr, ideea unei reabilitări a lucrării pământului de către evrei a stârnit un val de speranţă bucuroasă în comunitatea evreiască internaţională. În septembrie 1925, un Congres pangermanic... al burgheziei evreieşti, prezidat de preşedintele de la

Reichsbank”, Hjalmar Schacht, a luat hotărârea de a contribui la proiect. În Franţa, Leon Blum a strâns fonduri pentru a trimite tractoare noilor ţărani evrei. La New York s-a creat Asociaţia de ajutorare a agriculturii evreieşti din URSS. S-au organizat colecte în numeroase ţări, inclusiv în Africa de Sud; toată lumea şi-a dat contribuţia: social-democraţii, anarhiştii, simpli muncitori. Iar când „redactorul-şef de la Morning Journal, Fishman, a pus, după multe altele, întrebarea: «Este conform eticii ca evreii din Rusia să colonizeze pământuri expropriate»” şi când Jewish Chronicle a amintit că dintre proprietari „majoritatea se află în închisori, în exil sau împuşcaţi”, – însuşi preşedintele lui „Joint”, marele jurist american Louis Marshall a răspuns, declarând că problema confiscărilor revoluţionare constituia un drept de binefacereiăs. (în fapt, încă din anii 1919 – 1923, „peste 23.000 de evrei s-au stabilit pe terenuri expropriate în apropierea micilor oraşe din fosta Zonă de rezidenţă”. În primăvara lui 1923 nu mai existau pământuri neocupate şi chiar atunci „s-au format mici grupuri de evrei dornici să se aşeze pe pământurile libere din sudul

Ucrainei139”. Această mişcare s-a accelerat începând cu 1925.)

Atunci a apărut în prim-planul scenei Agro-Joint internaţional (având în frunte, alături de Marshall, pe bancherul germano-american Paul Warburg). Acesta a încheiat un acord cu Comitetul guvernamental pentru Stabilirea la ţară a Muncitorilor evrei în vederea livrării de tractoare, maşini agricole, seminţe, construirii de puţuri, instruirii agricole a tineretului evreu.

În 1926, la congresul Asociaţiei panruse a voluntarilor pentru Stabilirea la ţară a Muncitorilor evrei, Kalinin „s-a ridicat cu putere împotriva asimilării [evreilor sovietici], propunând un vast program vizându-le autonomia” (cunoscut în Occident sub numele de „Declaraţia lui Kalinin”). „Se prevedea, la început, transplantarea către sudul Ucrainei şi Crimeii a aproximativ o sută de mii de familii evreieşti, adică aproape 20% din populaţia evreiască a URSS”; se mai prevedea şi crearea de regiuni evreieşti autonome.

(Totuşi, „mulţi evrei, deşi nu aveau de lucru, au refuzat să se consacre agriculturii”; şi „doar jumătate dintre evreii care acceptaseră să plece s-au stabilit durabil pe noile lor locuri de trai140”.)

Cu toate acestea, acest program a trezit reacţii critice din partea sioniştilor americani „care vedeau în propaganda dusă în favoarea colonizării agricole evreieşti din Uniunea Sovietică o alternativă la sionism şi la ideea întoarcerii în Israel”. Asociaţia panrusă a voluntarilor pentru Stabilirea la ţară a Muncitorilor evrei a trebuit să încerce să se justifice, ajungând la concluzia că proiectul său nu contrazicea cu nimic colonizarea Palestinei141.

Cea mai mare speranţă era Crimeea. Proiectul prevedea să se atribuie colonizării evreieşti 455.000 de hectare în Ucraina şi în Bielorusia şi 697.000 de hectare în Crimeea. „Conform planului de zece ani privind transferul evreilor în Crimeea”, procentajul lor în cadrul populaţiei trebuia să treacă de la 8% în 1939 (se presupunea că evreii urmau să devină mai numeroşi decât tătarii), – şi că „în principiu, nu ar trebui să existe obiecţii” faţă de constituirea „unei Republici sau a unei Regiuni autonome evreieşti a Crimeii de

Nord în cadrul Republicii autonome sovietice din Crimeea142”.

Stabilirea evreilor în Crimeea a provocat reacţii ostile printre tătari („Le cedăm evreilor Crimeea?”) şi ţărănimea locală care nu avea destul pământ. Şi iată, după cum scrie Larin, că „tot felul de poveşti răuvoitoare se răspândesc prin ţinut (evreilor li se face cadou pământul cel mai bun, ceilalţi sunt păgubiţi, puterea acordă favoruri numai colonilor evrei, etc.)”. Totul ajunge la un asemenea grad încât preşedintele Comitetului central executiv al Republicii

Crimeea, Veli Ibraimov, dă un interviu într-un ziar din Simferopol.

Crimeea roşie (26 septembrie 1926), pe care Larin nu-l citează, dar îl califică de „incitare la pogrom”, de manifestare de „şovinism burghez plin de ură”. îbraimov s-a mai făcut vinovat şi de divulgarea de documente oficiale care „nu trebuiau încă făcute publice”.

Larin a denunţat afacerea autorităţilor superioare (fapt de care se laudă în cartea sa), Ibraimov fiind „destituit, apoi împuşcat”, iar colonizarea a continuat cu şi mai multă forţă. Iată un detaliu care aruncă o lumină asupra metodelor comuniste: Ibraimov nu a fost judecat pe motive politice, ci pentru „legăturile sale cu o organizaţie de chiaburi şi bandiţi”, altfel spus, pur şi simplu pentru banditism143. Vice-preşedintele Comitetului executiv, „un anume

Mustafa”, a fost şi el condamnat la moarte pentru aceleaşi capete de acuzare şi executat împreună cu Ibraimov

Zvonurile privind ajutoarele substanţiale de care ar fi beneficiat colonii evrei nu încetau. Autorităţile se străduiau să le pună capăt.

Să deschidem un exemplar din Izvestia din 1927: „Colonii evrei primesc un ajutor important din partea organizaţiilor evreieşti” (nu se spune că aceste organizaţii se află în Occident) şi nu a guvernului, după cum se vorbeşte. Pentru a face ca aceste zvonuri să înceteze, comisarul pentru Agricultură din Ucraina, Schlichter (chiar acela, dacă ne amintim, care a făcut gălăgie în Duma de la Kiev în

1905), a trebuit să meargă personal în sudul Ucrainei. Într-adevăr, umblau zvonuri conform cărora „evreii nu îşi lucrează pământurile ce le-au fost atribuite, ci le arendează sau sunt cultivate

de alţii”, adică de oameni cu ziua. Ei bine: „Noi nu am constatat asemenea lucruri”; totuşi, este bine de spus, trebuie „să se interzică colonilor evrei să-şi dea în arendă pământurile”. Apropo de recursul la munca salarizată, Schlichter s-a limitat să declare că „nu am găsit cazuri unde să se fi recurs la muncă plătită”. Şi, vorbind mai general, trebuie dusă „o largă campanie de explicare pentru a combate atmosfera dăunătoare ce domneşte în jurul chestiunii colonizării evreieşti145”. În acest articol, mai găsim şi câteva cifre: de la sfârşitul anului 1925 până în iulie 1927, „630 de exploataţii agricole deţinute de evrei” s-au creat în regiunea Kerson146. Pe ansamblul

Ucrainei, „în 1927, se aflau 48 de colonii agricole evreieşti... care numărau 35.000 de persoane”. În Crimeea, „4 463... populau coloniile agricole evreieşti147”. Privind aceste cifre, afirmaţia conform căreia „coloniile agricole evreieşti numărau, în 1928, 220.000 de persoane”, pare mai mult decât îndoielnică, ca şi cifrele avansate de către Larin: 200.000 de coloni evrei în 1929. De ce aceste divergenţe? Cu atât mai mult cu cât acelaşi Larin declara în 1929 că

„Partea de evrei în cadrul populaţiei săteşti este nesemnificativă”:

mai puţin de 02, % (în timp ce evreii reprezentau 20% dintre comercianţi şi 2% din populaţia globală a URSS) 149.

Maiakovski vedea lucrurile astfel:

Prin munca sa tenace evreul în Crimeea face să rodească pământul pietros.

Şi totuşi, acest program de conversie a evreilor către agricultură a fost un eşec. Nimic nu-i incita cu adevărat pe coloni să rămână.

Transferul lor (ca şi construirea de locuinţe) se hotărâse de sus şi fusese finanţat de către organizaţiile occidentale. În plus, statul însuşi ar fi recurs la munca „salarizată” pentru a facilita instalarea colonilor evrei: Spre exemplu, „puţină lume ştie” că şiruri de tractoare din colhozul Şevcenko, în Ucraina, au lucrat pământurile

„Din satele evreieşti învecinate150”. Şi în ciuda faptului că „la sfârşitul anilor ’20 şi la începutul anilor ’30, două până la trei mii de familii evreieşti au plecat să se instaleze în Crimeea”, „după cinci ani de

muncă” din cele zece până la cincisprezece mii de familii cât se prevăzuse „doar cinci mii” se stabiliseră în Crimeea. Motivul: „revenirea frecventă a colonilor la vechile locuri de baştină sau plecarea către oraşele din Crimeea ori alte regiuni ale

URSS1”. Putem compara această situaţie cu cea a coloniilor evreieşti din secolul al XIX-lea, cu diferenţa că de acum încolo, „[le]

erau deschise noi posibilităţi în industrie” (ca şi în administraţie, ceea ce nu era cazul în secolul al XIX-lea) 132.

Pentru a încheia, colectivizarea era de acum încolo pornită.

Semion Dimanstein, un comunist încercat care a fost timp de mulţi ani în fruntea „Secţiei evreieşti” şi care a acceptat fără să murmure toate măsurile luate de Soviete în cursul anilor ’20, şi-a călcat dintr-odată pe inimă, în 1930, cu scopul de a apăra coloniile evreieşti, pentru „a denunţa”, într-un articol de presă, „colectivizarea totală în regiunile atribuite minorităţilor naţionale”, „fapt care i-a atras un avertisment”. Dar colectivizarea s-a impus „fără a feri

154., tinerele mlădiţe ale agriculturii evreieşti”, „colhozurile evreieşti au fost unite cu celelalte135” iar proiectul de colonizare agricolă evreiască în Ucraina şi în Crimeea a fost definitiv îngropat.

Cu toate acestea, cea mai importantă iniţiativă în acest domeniu a fost, după cum se ştie, Birobidjan, teritoriu situat între doi afluenţi ai Amurului, la frontiera cu China, „cu o suprafaţă aproape egală cu a Elveţiei”. Mai târziu s-au dat tot felul de descrieri. În

1956, Hruşciov, într-o convorbire cu comuniştii canadieni, i-a lăudat pământurile, – printre cele mai fertile, climatul meridional.

„Bine udat şi însorit”, „râurile bogate în peşte”, „pădurile imense”.

Publicaţia Soţialisticeskii Vestnik îl descrie ca „o taiga parţial mlăştinoasă 156”. Enevelopaedia Britannica scrie: „o câmpie cu mlaştini întinse, prin unele locuri cu păduri mlăştinoase”, dar şi cu

„Pământuri fertile de-a lungul Amurului157”. Proiectul a luat naştere în 1927 în sânul Comitetului guvernamental pentru Stabilirea la ţară a Muncitorilor evrei. Era vorba nu numai „de a transforma o parte importantă din populaţia evreiască într-o comunitate compactă

de ţărani sedentari” (Kalinin), ci şi de a crea (pentru a da o replică sionismului reacţionar) un focar naţional, o Republică autonomă a evreilor cu o populaţie ce se ridică la o jumătate de milion de persoanei;) 8. (Nu am putea exclude o altă intenţie: crearea unui grup de fideli regimului sovietic într-o regiune populată de cazaci care îi erau ostili.)

O expediţie ştiinţifică a fost trimisă imediat la Birobidjan; în

1928, s-a hotărât trecerea – înaintea sosirii masive de coloni evrei – la lucrări pregătitoare, la construirea de sate (pentru aceasta s-ar fi recurs la populaţia locală sau la echipe itinerante de muncitori chinezi sau coreeni). Locuitorii ţinutului (cazacii care se instalaseră acolo de prin anii 1860 – 1890 şi depăşiseră multe greutăţi în aceste zone dificile) s-au neliniştit când au auzit de sosirea acestor venetici. Ei cultivau pământul în rotaţie – lăsându-l un timp pârloagă şi trecând la un altul –, având nevoie de mult teren şi se temeau că li se va lua. Comisia mandatată de Comitetul guvernamental pentru

Stabilirea la ţară a Muncitorilor evrei „avea în vedere posibilitatea instalării progresive a 35.000 de familii… dar ancheta efectuată la faţa locului a arătat că aceste perspective erau prea optimiste”. Comitetul central executiv al URSS a hotărât în martie 1928 ca

Birobidjan să fie afectat special colonizării cu evrei, formându-se imediat primele convoaie. Erau oameni de la oraş proveniţi din

Ucraina şi Bielorusia, deloc pregătiţi pentru lucratul pământuluil59.

(Li se promitea în schimb restituirea drepturilor civice). Komsomolul s-a amestecat în treabă, pionierii brăzdând ţara pentru a aduna fonduri pentru colonizarea Birobidjanului.

Expediate astfel, în grabă, toate familiile evreieşti s-au trezit la sosire în nişte condiţii înspăimântătoare. Au fost instalate în baracamente în apropierea gării Tihonka (viitorul oraş Birobidjan).

„Printre locuitorii acestor barăci… unii reuşiseră să obţină credite şi ajutoare pentru instalare şi îşi cheltuiesc banii fără se mişte

din loc. Alţii, mai puţin pricepuţi, au că/ut în mizerie160". „În decursul primului an s-au construit doar 25 de izbe, s-au lucrat doar 125 de hectare, din cam niciunul nu a fost însămânţat". Mulţi nu au mai stat. În primăvara lui 1928 sosesc o mie de muncitori, dar 25%

dintre ei pleacă înapoi, dezamăgiţi, încă de la sfârşitul lunii iulie.

Dintre toţi cei sosiţi în 1928, „mai mult de jumătate au părăsit

Birobidjan începând cu februarie 1929161". Între 1928 şi 1933.

18.000 de coloni au venit să se instaleze la Birobidjan, în timp ce populaţia evreiască atinge cu greu şase mii de persoane. După alte surse, „în 1929, au rămas doar 14% dintre colonii evrei prevăzuţi 62"; ceilalţi s-au întors pe la locurile lor, sau au plecat spre

Habarovsk şi Vladivostok.

Larin, care se întreabă în mod inteligent şi pătimaş asupra celei mai bune modalităţi de a organiza stabilirea în domeniul agricol a evreilor, se revoltă totuşi: „Gălăgie nesănătoasă... în jurul

Birobidjanului... Stabilirea în aceste locuri a milioane de evrei este o utopie... Bine că acest proiect nu a fost ridicat la nivelul de datorie naţională pentru evreii sovietici; „este sionism pe dos".

„Un soi de narodnicism". Cât priveşte organizaţiile evreieşti, ele refuză de la bun început îndepărtatul Birobidjan, considerând toată această întreprindere ca fiind „prea scumpă şi riscantă163". Dacă nu au aprobat-o este pentru că ideea emana nu din voinţa evreilor, ci dintr-aceea a puterii sovietice care îşi pusese în minte să remodeleze ţara dintr-un capăt într-altul 164.

*

Încă de la Revoluţia din Octombrie şi până la sfârşitul anilor

'20, viaţa evreilor de rând a fost profund afectată de activitatea

Secţiilor evreieşti. Alături de Comisariatul pentru populaţia evreiască, ataşat Comisariatului poporului pentru naţionalităţi (din ianuarie 1918 până în 1924), s-a constituit o organizaţie evreiască în sânul Partidului comunist. S-au creat Secţii şi Comitete evreieşti în provincie încă din primăvara lui 1918, devansându-se aproape

Secţia evreiască centrală. Era un mediu format din comunişti fanatici, mai fanatici decât autorităţile sovietice înseşi, iar uneori în

avans faţă de ele în proiectele lor. În felul acesta „la presiunea Secţiei evreieşti, Comisariatul pentru populaţia evreiască a promulgat, la începutul anului 1919, un decret denunţând limba ebraică drept

„O limbă reacţionară şi contrarevoluţionară” şi prescriind învăţământul în idiş pentru şcolile evreieşti165”. Biroul central al Secţiilor evreieşti era ataşat Comitetului central al Partidului, iar acestea erau foarte numeroase în fosta Zonă de rezidenţă. „Obiectivul principal al Secţiilor evreieşti era educaţia politică şi sovietizarea populaţiei evreieşti în limba maternă, idiş”. Din 1924 până în

1928, „întreaga sferă a instrucţiei şi culturii evreieşti a subordonată birourilor evreieşti din comisariatele pentru învăţământul public

[din republici]”; apoi au fost suprimate „pentru excesele comise prin faptul că au vrut să impună prin forţă practicarea generalizată a limbii idiş166”.

Acţiunea Secţiilor evreieşti în cursul anilor ’20 a fost totuşi contradictorie. Pe de o parte, o intensă activitate de propagandă comunistă în limba idiş, o luptă nemiloasă împotriva iudaismului, a învăţământului tradiţional evreiesc, a organizaţiilor evreieşti independente, a partidelor şi mişcărilor politice, a sionismului, a limbii ebraice. Pe de altă parte, refuzul asimilării, sprijinirea limbii idiş şi a culturii sale, organizarea unui sistem de învăţământ sovietic evreiesc, a unei cercetări ştiinţifice evreieşti, activitatea în favoarea îmbunătăţirii situaţiei economice a evreilor sovietici”; şi, cu toate acestea, „Secţiile evreieşti adoptau adesea poziţii mai radicale decât organele centrale ale Partidului167”.

Cine făcea parte din rândurile acestei Secţii evreieşti antisioniste? Aceştia erau „în majoritate foşti membri ai Bund-ului şi ai socialiştilor-teritorialişti168”. Numeroşi transfugi, sau „comunişti neofiţi”, intraseră în Partidul comunist. Obiectivul Secţiei evreieşti era de a întări influenţa comunismului printre evreii din Rusia şi, pe termen mai lung, de a crea o „naţiune evreiască sovietică” izolată de comunitatea evreiască mondială – dar, în acelaşi timp, «acţiunea Secţiei evreieşti a dus, paradoxal, la situaţia ca din „dispozitiv tehnic”

destinat să înroleze evrei la „edificarea socialismului”, ea se transformă în centru de consolidare a specificităţii evreieşti în Uniunea Sovietică». În felul acesta s-a produs o sciziune în sânul Secţiei evreieşti; pe de o parte „partizanii asimilării în marş forţat”, pe de alta, cei care considerau că activitatea de propagandă îndreptată către populaţia evreiască, sub toate formele sale, era „o unealtă necesară pentru apărarea poporului evreu169”. În Cartea evreilor din Rusia, G. Aronson constată cu satisfacţie că acţiunea de la Secţia evreiască „purta, în ciuda aparenţelor, sub sosul proletar, semnul clar al identităţii naţionale evreieşti”. „Nu este o întâmplare faptul că această acţiune a avut un ecou, iar uneori a trezit simpatie printre păturile populaţiei evreieşti din Polonia şi Statele

Unite”; autorul vorbeşte chiar de o „variantă a naţionalismului evreiesc sub aparenţa comunismului170”. Dar, în 1926, Partidul a pus frână activităţilor Secţiei evreieşti, transformând-o în birou evreiesc.

Acesta a fost închis în 1930 la fel cu celelalte birouri naţionale de pe lângă Partid171. De atunci totul s-a făcut doar sub egida comunismului. „După aceea, evreii din Rusia nu au mai dispus de niciun mijloc de a se exprima, inclusiv în calitate de comunişti172”.

Se poate spune că sfârşitul Secţiei evreieşti marchează dispariţia definitivă a Bundului ca mişcare ce ţinea „să facă posibilă o existenţă naţională specifică, fie şi în contradicţie cu principiile teoriei social-democrate173”. Totuşi, chiar după închiderea sa, numeroşi activişti ai Secţiei evreieşti, ca şi mulţi alţi socialişti evrei nu s-au oprit şi, fără să le pese de compatrioţii lor şi de restul lumii, în numele

„Edificării socialismului” au continuat să lucreze în rândurile aparatului de Partid şi de stat. Şi ceea ce se reţine este tocmai acest lucru.

Putem să ne referim la statistici sau să cităm o multitudine de cazuri aparte, un lucru este sigur: în acei ani, valul evreiesc se infiltrase adânc în aparatul puterii sovietice. O putere care sufoca libertatea de expresie a comerţului, a religiei, a demnităţii umane.

*

Starea culturii evreieşti în URSS a făcut, în 1923, obiectul unui

diagnostic foarte pesimist din partea „grupului Biekerman

Pasmanik”: „Cultura evreiască a fost răvășită, călcată în picioare174;

„Întreaga temelie a culturii naționale evreiești a fost zdruncinată și toate valorile noastre sacre au fost împroșcate cu noroi175”. În 1922.

S. Dubnov formula o judecată asemănătoare, vorbind despre un

„Câmp în ruine”, despre spectacolul „de puteri întunecate și sălbatice zbătându-se să distrugă ultimele vestigii ale unei culturi176”.

Numai istoriografia evreiască a fost scutită în timpul primului deceniu al regimului sovietic, după cum mărturisesc publicațiile destul de numeroase autorizate în cursul acestei perioade. Arhivele de stat, inclusiv cele ale departamentului de Poliție, au fost deschise încă de la începutul revoluției, ceea ce a făcut posibile cercetările și publicațiile atât despre participarea evreilor la mișcarea revoluționară cât și despre pogromurile și procesele „rituale”. Societatea istorico-etnografică evreiască și-a reluat activitatea în 1920 și a publicat „Materiale pentru istoria pogromurilor antievreiești în

Rusia”, în două volume. În continuare, „ea a fost obiectul unor atacuri din partea Secției evreiești” și „a intrat în declin”, pentru a fi suprimată în 1929. Reviste precum Evreiskii Vestnik sau

Evreiskaia Letopis au fost interzise în 1926 – 1928. Revista lui Dubov.

Evreiskaia Străină, a continuat să apară (chiar după plecarea în străinătate a acestuia, în 1922), dar a fost închisă în 1930. Muzeul etnografic evreiesc are parte de aceeași soartă, în același an177.

Destinul culturii evreiești în anii ’20 este destinul celor două limbi care se despart: ebraica și idiș. Ebraica a fost combătută și interzisă pentru că puterea vedea în ea limba religiei și a sionismului, înainte de consolidarea regimului sovietic (în 1917 – 19).

„Peste 180 de publicații în ebraică – broșuri, cărți, reviste – au apărut în Rusia” (în special la Odessa, dar și la Kiev și la Moscova).

Ideea că „destinul ebraicii este legat de cel al revoluției comuniste triumfătoare” ajunge să se mențină la începutul anilor ’20

«printre tinerii care au încercat „să creeze o tribună literară revoluţionară sub stindardul căreia ar fi putut să se strângă tinerele forţe creatoare ale comunităţii evreieşti mondiale” 178». Totuşi „Secţia evreiască a insistat pe lângă Comisariatul pentru evrei” ca ebraica să fie declarată „limbă reacţionară” şi, din 1919, Comisariatul pentru învăţământul public „interzice predarea ei în toate instituţiile şcolare. Cărţile în ebraică au fost retrase în mod progresiv din biblioteci179”.

Destinul culturii în limba idiş a fost şi mai zbuciumat. Limba idiş rămânea limba vorbită de masele evreieşti. Să notăm că, în conformitate cu recensământul din 1926, încă mai existau 73%

dintre evrei care „declarau că idiş era limba lor maternă180” (o altă sursă dă 66%181) – altfel spus, masa de evrei era încă şi atunci gata să-şi păstreze cultura în limba idiş. Puterea sovietică a profitat de această situaţie. Dacă în cursul primilor ani ce au urmat revoluţiei, erau numeroşi bolşevicii care gândeau că evreii trebuiau să se depărteze de limba şi naţionalitatea lor, Secţia evreiască centrală şi secţiile evreieşti de pe lângă comisariatele de învăţământ public al diferitelor republici au pornit la crearea unei culturi sovietice în idiş. În anii ’20 aceasta a fost recunoscută, în Bielorusia, ca una dintre limbile oficiale. La Odesa, în anii ’20 şi chiar în anii ’30, limba idiş era „limba principală folosită în numeroase organisme de stat”; era utilizată la tribunale şi dispunea de tranşe orare la radio182.

„Începând din 1923, asistăm la o dezvoltare rapidă a învăţământului şcolar în limba idiş pe ansamblul URSS” (inclusiv în Marea Rusie şi la Moscova). Începând din 1923 (şi până în 1930), începe să se impună limba idiş în şcolile evreieşti din fosta Zonă de rezidenţă, fără a se ţine cont de părerea părinţilor. În 1923, în

URSS existau 495 de şcoli unde învăţământul se desfăşura în idiş, primind 70.000 de elevi; în 1928, erau 900, iar în 1930, 160.000 de elevi erau şcolarizaţi în idiş. (Acest fapt se explică şi prin aceea că ucrainenii şi bieloruşii ajunseseră la o deplină autonomie culturală şi nu voiau ca fiii evreilor să introducă un element de rusificare.

Cât priveşte părinţii, aceştia nu doreau ca odraslele lor să studieze în ucraineană sau bielorusă, iar şcoli ruseşti nu mai existau şi,

ca atare, nu le mai rămânea decât să-şi trimită copiii în şcolile cu predare în idiş.) Să precizăm, în trecere, că în aceste şcoli nu se preda istoria evreilor, fiind înlocuită cu o materie intitulată „lupta de clasă la evrei183”. (La fel cum în şcolile ruseşti nu se preda istoria

Rusiei, de fapt, nicio alta, ci doar „sociologia”.) în cursul anilor

'20 „cele câteva rare elemente de cultură evreiască predate în şcolile sovietice evreieşti au fost rând pe rând suprimate”. La începutul anilor '30, „sistemul de gestionare relativ autonom al şcolilor sovietice evreieşti a fost abolit definitiv184”.

Începând din 1918, s-au creat instituţii de învăţământ superior pentru evrei: Universitatea populară evreiască la Moscova (până în

1922) şi Universitatea populară evreiască din Petrograd, transformată în 1920 în Institut evreiesc de Cunoştinţe superioare (unul dintre creatorii săi a fost Semion Loziński) „care a numărat printre membrii săi mulţi savanţi eminenţi, şi a instruit mulţi studenţi evrei”; acest Institut a funcţionat până în 1925 graţie ajutorului dat de „Joint”. Au fost deschise departamente în facultăţile pedagogice ale Universităţii din Bielorusia (începând din 1926). Să nu uităm nici Şcoala centrală evreiască a Partidului, unde învăţământul se preda în idiş (începând din 1921). S-a pus la punct şi o reţea de instituţii de învăţământ tehnic (peste 40 de instituţii tehnice, industriale şi agricole) 185.

Cultura evreiască îşi continua drumul, beneficiind chiar de un ajutor substanţial, dar în condiţiile fixate de regimul sovietic. Istoria poporului evreu a fost complet ocultată chiar în momentul în care şcoala istorică şi filosofia rusă erau desfiinţate.

Cultura, evreiască a anilor '20 este deja o cultură sovietică.

„Proletară”, dar în idiş. Cu acest titlu, a putut să obţină sprijinul statului pentru ziarele şi teatrele sale. Şi, fără îndoială, că de aceea, patruzeci de ani mai târziu, Cartea evreilor din Rusia judecă mai degrabă pozitiv situaţia culturii în URSS din primii ani ai regimului sovietic. Până în anii '40, o secţie a Agenţiei telegrafice evreieşti mondiale şi-a avut biroul său la Moscova. A fost singura agenţie de informaţii care nu făcea parte din agenţia Tass şi a putut să-şi trimită

depeşele în străinătate (desigur, sub controlul cenzurii sovietice). Mai existau şi ziare în idiş, principalul dintre ele fiind organul Secţiunii evreieşti, Der Emes, care a apărut între

1920 – 1938. (După opinia lui Dimanstein, în 1928 erau treizeci şi patru de edituri care publicau în limba idiş.)

Literatura în limba idiş era încurajată, cu condiţia, însă, să adopte o orientare foarte precisă: să nege trecutul istoric evreu – 262

„Înainte de Octombrie" nu este decât un sumbru prolog al epocii de fericire şi înflorire; să denigreze tot ceea ce avea legătură cu religia şi să vadă pe „omul nou" în evreul sovietic. Acest lucru a părut suficient de atrăgător în ochii unor scriitori evrei de frunte, plecaţi din Rusia după revoluţie, pentru a se hotărî să revină în URSS.

Este ceea ce a făcut, în 1925, poetul David Hofstein (deşi „a fost bănuit tot timpul de «naţionalism»"); Leib Kvitko (s-a adaptat uşor la condiţiile sovietice, iar producţia sa poetică a fost abundentă");

În 1926, a fost rândul lui Pereţ Markiş („se supune uşor exigenţelor liniei de Partid"); în 1928, Moise Kulbak şi Der Nistor (Pinhos

Kaganovici – ulterior s-a distins cu romanul Familia Machber.

„Opera cea mai puţin sovietică şi mai liberă dată vreodată de literatura evreiască în Uniunea Sovietică"); în 1929, David Bergelson, care „a trebuit să plătească un greu tribut celor care deţineau puterea": „revoluţia are dreptul să fie crudă1". (Experienţă pe care au îndurat-o şi Markiş şi Kvitco, în 1952.)

Cultura burgheză în ebraică a fost zdrobită. Un grup de scriitori, în frunte cu H.N. Bialik, a plecat în Palestina în 1921. Un alt

„Grup de scriitori care scriau în ebraică a reuşit să se menţină până pe la mijlocul anilor '30. Operele lor erau publicate din timp în timp" în reviste străine. Unii dintre aceşti scriitori au fost în curând arestaţi, dispărând fără să lase vreo urmă, alţii au reuşit să iasă din

Uniunea Sovietică187".

Cât priveşte cultura evreiască în limba rusă, Secţia evreiască o considera „drept un rezultat al politicii de asimilare dusă sub Vechiul Regim". În cursul celei de a doua jumătăţi a anilor '20, scriitorii care se

exprimau în idiş, la fel cu toţi ceilalţi scriitori sovietici, s-au împărţit în „proletari” şi „tovarăşi de drum”. Scriitorii evrei cei mai importanţi s-au integrat în literatura sovietică de limbă rusă188. (Pentru că nu îşi are locul, această categorie nu va fi examinată în această carte.)

Începând din 1921, statul a subvenţionat o trupă de teatru de calitate, Teatrul Evreiesc de Cameră, ale cărei reprezentaţii erau date în idiş; devenită, în 1925, Teatrul Evreiesc de Stat. Această companie a făcut numeroase turnee în Europa, contribuind la creşterea autorităţii regimului sovietic în ochii evreilor din lumea întreagă.

Ea se străduia să ridiculizeze moravurile şi religia micilor comunităţi evreieşti de dinainte de revoluţie. Unul dintre actori, Mihoels, s-a distins în mod deosebit şi a luat conducerea ei în 1928189.

Mai complexă este povestea unei alte companii teatrale care exista deja înainte de Revoluţia din Octombrie şi dădea spectacole în ebraică. Se numea „Gabima”. Aceasta beneficia de susţinerea lui

Lunacearski, Gorki şi Stanislavski, dar a fost acuzată de Secţia evreiască de a fi „un bârlog sionist”, şi a fost nevoie de o intervenţie a lui

Lenin pentru a-şi putea continua existenţa. A obţinut statut de teatru de stat. Era „ultima insuliţă de ebraică din Uniunea Sovietică, dar era limpede că acest teatru nu avea viitor 190”. (Criticul dramatic, A.

Kugel, i-a reproşat renegarea moravurilor şi spiritului evreiesc.) În

1926, trupa a plecat în turneu în străinătate şi nu s-a mai întors, ceea ce nu a împiedicat-o să dispară puţin mai târziu 192.

Dimpotrivă, Teatrul de Stat în idiş „a provocat un adevărat boom al artei dramatice evreieşti în URSS. La începutul anilor ’30, se numărau, în întreaga ţară, nouăsprezece trupe profesioniste în idiş... Exista şi o şcoală evreiască de teatru la Moscova, teatre-studio la Kiev şi Minsk 193”. Să adăugăm la acestea teatrul-studio

Freikunet care a funcţionat la Moscova în anii ’20.

Se cuvine să amintim destinul teatral postum al nefericitului

Semion Iuşkevici, supranumit „un Gogol evreu”. A publicat în

1926

O carte intitulată Episoade care „ridiculiza atitudinea burghezilor evrei în timpul revoluţiei”. Iuşkievici a murit în 1927 şi, după un an, cenzura sovietică a interzis piesa de teatru făcută după cartea sa. Era o operă de orientare antiburgheză: ce mai era de spus? Dar „întreaga acţiune se desfăşura în mediul evreiesc” şi în care sunt luate în derâdere „prostia, laşitatea, cupiditatea”, – iar cenzura a hotărât să interzică piesa „de teama unor reacţii iudeofobe 194”.

*

Dar în ce stare se aflau organizaţiile sioniste din URSS în acest timp? Acestea erau în mod fundamental inacceptabile pentru puterea comunistă, acuzate de „colaborare cu Antanta”, cu „imperialismul mondial”, – însă tocmai recunoaşterea internaţională de care beneficiau obliga la tratarea lor cu o anumită reţinere. În 1921.

Secţia evreiască „le-a declarat război civil pe teren evreiesc”. Măsurile luate împotriva sionismului au mai fost agravate şi de interdicţiile care vizau limba ebraică. Cu toate acestea, „presiunea antisionistă nu s-a făcut simţită peste tot şi nici cu suficientă forţă”.

— Altfel spus, „condamnările la pedepse grele cu închisoarea şi deportarea au fost relativ rare”. În primăvara lui 1920, au fost arestaţi câţiva sionişti de dreapta, doar aşa, ca să-i sperie, însă au fost amnistiaţi cu ocazia zilei de 1 mai. „Ambivalenţa politicii Kremlinului” s-a mai făcut simţită în cursul negocierilor cu reprezentanţii

Organizaţiei sioniste mondiale (februarie 1921). Cicerin nu le-a respins toate cererile, puterea sovietică „nefiind încă gata să stigmatizeze definitiv sionismul”, aşa cum îl îndemna Secţia evreiască. Totuşi, odată cu începutul NEP-ului, „slăbirea generală a presiunii administraţiei a permis grupurilor sioniste să-şi mai tragă sufletul 195”. (Este interesant de notat că Dzerjinski scria în 1923:

„Programul sioniştilor nu este periculos pentru noi, ba dimpotrivă, consider că ne este folositor”, iar în 1924: „Avem raţiuni de fond de a fi prieteni cu sioniştii 196”. Respectivii sionişti au ajuns să-şi păstreze între 1920 şi 1924 Biroul central la Moscova (membrii săi au fost arestaţi în martie 1924, şi doar graţie numeroaselor

intervenţii în URSS şi în străinătate pedeapsa cu deportarea în Asia centrală le-a fost comutată în expulzare 197). Începând cu „1923, în

Uniunea Sovietică nu mai existau decât două organizaţii sioniste autorizate": Poateition şi fracţiunea „legală" a organizaţiei de tineret Gekhaluţ, care îşi fixase ca scop colonizarea agricolă a Palestinei, pregătindu-se pentru aceasta în colhozurile din URSS. Şi-a editat o revistă între 1924 şi 1926198. Chiar aripa stângă a partidului sionist-socialist Teireition („Tineretul din Sion") a adoptat un ton din ce în ce mai agresiv faţă de bolşevici; au urmat arestări masive, deşi de scurtă durată, după care acest Partid a intrat în clandestinitate şi nu a fost lichidat definitiv decât la sfârşitul anilor '20.

Ne putem face o idee despre această formă de activitate clandestină urmărind traseul Partidului Teireition care încadra o importantă organizaţie de tineret (Kiev, Odessa). «Aveau ca deviză:

„Sângele de evreu nu trebuie să servească la ungerea mecanismelor revoluţiei".» în ceea ce priveşte puterea sovietică, „au recunoscut-o formal, chemând, în acelaşi timp, la război împotriva dictaturii Partidului comunist". Şi-au luat ca ţintă principală a propagandei lor politice Secţia evreiască. „În particular au militat cu multă virulenţă împotriva transferării evreilor la sate [Crimeea]", văzând în aceasta o atingere la „specificitatea lor naţională". Unii dintre aceşti tineri sionişti s-au trezit în închisoare. Începând cu 1926, acest Partid a început să coboare, apoi a dispărut complet 199.

Un val de arestări s-a abătut asupra mediilor sioniste în septembrie-octombrie 1924. O parte dintre membrii lor au fost judecaţi cu uşile închise şi condamnaţi la pedepse de la trei la zece ani de lagăr, în 1925, Comitetul executiv central (Smidovici), Comisariatul pentru învăţământul Public (Rîkov) şi chiar GPU (Menjiński şi

Deribas) i-au asigurat pe delegaţii sionişti că nu aveau nimic împotriva lor „în măsura în care [nu ridicau] populaţia evreiască împotriva puterii sovietice în 1924, Pasmanik declara că „sioniştii, evreii ortodocşi şi naţionaliştii trebuiau să fie în primele rânduri ale celor care luptau împotriva puterii sovietice şi a bolşevismului201". Apelul său însă a rămas fără răspuns.

Urmăririle împotriva sioniştilor s-au reluat în a doua jumătate a anilor ’20; comutarea condamnărilor în posibilitatea de a emigra a devenit tot mai rară. „În 1928, autorităţile au proclamat dizolvarea Poateition, au lichidat organizaţia «legală» Gekhaluţ” şi „au închis exploataţiile agricole care îi aparţineau. În acelaşi timp, aproape toate mişcările sioniste clandestine au fost distruse definitiv”. Dreptul de a părăsi URSS „a fost redus în mod sistematic”.

după 1926. O parte dintre sionişti au rămas în închisoare sau au fost deportaţi202.

*

Dacă este adevărat că tineretul evreu de la oraşe s-a angajat masiv în favoarea comunismului şi a Sovietelor, rezistenţa pe care au opus-o la aceasta evreii mai vârstnici, religioşi, cei din fosta Zonă de rezistenţă, nu a fost mai puţin înverşunată. Partidul, prin intermediul Secţiei evreieşti, s-a impus cu brutalitate şi apăsa cu toată greutatea sa. „Trebuie să fi mers într-unul din acele oraşe tradiţional evreieşti, să zicem Minsk sau Vitebsk, pentru a constata în ce măsură tot ceea ce era demn, respectabil şi respectat în sânul comunităţii evreieşti a decăzut, adus în mizerie, la mâhnire şi disperare, pentru a vedea primele locuri ocupate de oameni fără morală, fără judecată şi fără scrupule203”. Puterea bolşevică a provocat „teribile ravagii, atât pe plan material cât şi pe plan moral... şi în sânul comunităţii noastre204”. „Înmulţirea numărului de bolşevici evrei pe de o parte, cea a nepmen-Wor pe de alta, dovedeşte în mod alarmant profunda descompunere culturală a comunităţii evreieşti. Iar dacă poporul rus nu poate spera să se lecuiască de bolşevism decât refăcându-şi în viaţa publică principiile sale religioase şi morale, gândirea evreiască trebuie, şi ea, să acţioneze în acelaşi sens205”.

Şi este tocmai ceea ce face. Dar asupra eficacităţii şi a rezultatelor acestei munci, mărturiile sunt divergente. Cu privire la aceste evenimente un autor contemporan consideră că „societatea evreiască s-a trezit fie complet debusolată, fie zbătându-se în cea mai profundă confuzie, s-a îndepărtat de ceea ce se petrecea în jurul său” – spre deosebire de societatea rusă care a manifestat o anumită

rezistenţă, deşi „neîndemânatic şi fără succes206”. „La sfârşitul anilor ’20 şi începutul anilor ’30, evreii se detaşează în masă de tradiţiile lor207”. O mărturie mai târzie (1933) arată că „în decursul ultimilor douăzeci de ani”, evreii din Rusia „s-au îndepărtat tot mai mult de trecutul lor, de spiritul lor, de tradiţii208”.

— Câţiva ani mai târziu, înaintea celui de al doilea război mondial:

„Odată cu venirea dictaturii bolşevice, conflictul dintre taţi şi fii a luat forme deosebit de violente în mediul evreiesc209”.

O jumătate de secol mai târziu, M. Argutki amintea că nenorocirile care i-au lovit pe evrei ca urmare a revoluţiei se explică în mare parte prin faptul că tineretul se îndepărtase de religia sa şi de cultura sa naţională „sub influenţa exclusivă a ideologiei comuniste”... „Pătrunderea masivă a evreilor în toate sferele vieţii publice ruseşti” şi în sferele conducătoare sovietice timp de douăzeci de ani care au urmat revoluţiei s-a dovedit neconstructivă şi nefastă pentru ei210.

Pentru a încheia, iată ce spune un autor din anii ’90: „Evreii au constituit elita revoluţiei, erau în tabăra învingătorilor. Este un aspect ciudat al acestei revoluţii ruse, în acelaşi timp plurinaţională şi socială. Printre altele, evreii au fost supuşi unui proces de bolşevizare politică şi de sovietizare socială: comunitatea evreiască luată ca structură etnică, religioasă şi naţională a dispărut fără urmă 2 n”. Tineretul evreu care se aruncase cu trup şi suflet în bolşevism era ameţit de noua sa misiune, prin influenţa pe care aceasta o exercita asupra mersului lucrurilor. Unii şi-au renegat cu entuziasm originile. Dar această conversie la internaţionalism şi la ateismul cel mai intransigent nu a condus la asimilarea de care poporul evreu se temuse timp de secole, adică la integrarea în cultura dominantă. Ca şi toţi ceilalţi tineri de altfel, aceşti tineri evrei au pornit într-adevăr la crearea unui popor nou, poporul sovietic.

După cum notează M. Agurski, doar o mică minoritate – printre care oameni care merseseră până acolo încât s-au convertit la ortodoxie, vrând în acelaşi timp să păstreze „formele politice ale bolşevismului”, aşa cum a fost avocatul A. Gurovici care l-a apărat pe

mitropolitul Veniamin în 1922212 –, doar această minoritate a aspirat la topirea în cultura rusă şi justifică faptul de a vorbi despre asimilare. Astăzi, apropo de evreii care au lucrat „în aparatul de partid şi de stat, în instituţii economice, ştiinţifice şi chiar militare”.

Enciclopedia evreiască notează că „majoritatea nu-şi ascundeau originea evreiască, dar au adoptat repede, ei şi familiile lor, cultura şi limba rusă, iar apartenenţa lor la lumea evreilor a pierdut orice conţinut cultural213”. Da, aceşti oameni au respins cultura care i-a format – se pregătea homo sovieticus; dar după mai multe decenii, viitorul a arătat că ceva din conştiinţa lor naţională evreiască mai rămăsese totuşi în ei, rezistând eradicării complete.

Chiar în timpul anilor ’20, în plină apoteoză a internaţionalismului, căsătoriile mixte („între evrei şi ruşi sau alţii care nu erau ruşi”) nu reprezentau în medie decât 6, 3% din ansamblul ţării – 16, 8% în RSFSR, şi doar 2% în Bielorusia şi 4, 5% în Ucraina214

(după alte surse, pentru anul 1926 găsim 8, 5%, 21%, 3, 2% şi respectiv 5%215). Procesul de asimilare abia începea.

*

Dar care era situaţia religiei evreieşti în toate acestea? Ostilă oricărei forme de religie, pe când lovea fără milă Biserica ortodoxă, puterea bolşevică a manifestat mai întâi o atitudine mai degrabă tolerantă faţă de practica religioasă a evreilor. „În martie

1922, ziarul Deremes făcea cunoscut faptul că la secţia de agitaţie şi de propagandă politică a Comitetului central nu exista câtuşi de puţin intenţia de a ofensa sentimentele religioase ale oamenilor…

În cursul anilor ’20, această toleranţă nu privea ortodoxia, pe care autorităţile o considerau ca pe unul dintre duşmanii cei mai periculoşi ai regimului sovietic215”. Este adevărat că şi sinagogile au fost atinse de campania de confiscare a obiectelor de valoare aparţinând Bisericii ortodoxe. E. Iaroslavski a publicat în Izvestia un articol intitulat „Ce se poate lua din sinagogi?”: „Rabinii spun adesea că nu există obiecte preţioase în sinagogi. Cel mai adesea aşa este… De obicei zidurile sunt goale. Dar sfeşnicele cu şapte braţe sunt adeseori din argint. Trebuie neapărat confiscate”. Este absolută nevoie să

spunem că mai înainte cu trei săptămâni „fuseseră confiscate şaisprezece obiecte din argint dintr-o sinagogă”, iar din alta „cincizeci şi şapte de obiecte din argint şi două din aur”.

Iaroslavski mai prevedea şi stabilirea unui impozit progresiv pe cumpărarea locurilor „bune” din sinagogi. (Dar proiectul acesta, aparent, nu a avut urmări217.)

Totuşi, „Secţia evreiască insista pe lângă instanţele înalte ca să adopte aceeaşi politică faţă de iudaism ca şi în privinţa creştinismului218”, încă din 192J, cu ocazia Noului An evreiesc, Secţia evreiască a organizat, la Kiev, „un proces public al religiei evreieşti”. Cartea evreilor din Rusia aminteşte şi alte „procese exemplare” de acest gen la Vitebsk, Rostov, Odessa. Acestea se desfăşurau în idiş, iar Secţia evreiască făcea în aşa fel ca iudaismul să fie „judecat” în aceste cazuri de către bolşevici evrei.

Şcolile religioase au fost interzise pe cale administrativă; în

1920, secţia evreiască din cadrul Comisariatului pentru învăţământ public a emis o circulară privind lichidarea heder-elor şi a yeshivat-elor. „Totuşi, acestea au continuat să funcţioneze în clandestinitate timp îndelungat219”. „Există un mare număr de asemenea instituţii mai mult sau mai puţin ilegale”. „În ciuda interzicerii instruirii religioase, anii ’20 au fost în ansamblul lor cei mai favorabili vieţii religioase evreieşti în Rusia220”.

Desigur, „la cererea muncitorilor evrei”, au avut loc numeroase tentative de închidere a sinagogilor, dar „s-au izbit de rezistenţa sălbatică a credincioşilor”. În ciuda acestui lucru, „în cursul anilor ’20, au fost închise sinagogile centrale din Vitebsk, Minsk.

Gomei, Harkov şi Bobruisk221”. Sinagoga centrală din Moscova

„A putut fi salvată graţie intervenţiei rabinului Maze pe lângă

Dzerjinski şi Kalinin222”. În 1926, „s-a închis la Kiev sinagoga centrală pentru a se instala un teatru evreiesc pentru copii223”. Însă

„Majoritatea sinagogilor a continuat să funcţioneze. Astfel, în

1927, se numărau în Ucraina 1034 de sinagogi şi case de rugăciune în activitate”, iar „sinagogile erau chiar mai numeroase la sfârşitul anilor ’20 decât în 1917224”.

Autoritățile au încercat să pună bazele unei „Sinagogi vii” (pe modelul „Bisericii vii” a ortodocșilor) în care „portretul lui Lenin era atârnat foarte la vedere”; s-a mai încercat formarea de „rabini roșii”, de „rabini comunizanți”. Totuși, „această întreprindere a eșuat, nereușindu-se să se provoace vreo schismă printre credincioșii religiei evreiești225”. Zdrobitoarea majoritate a evreilor religioși se opunea cu înverșunare „Sinagogii vii”, și de aceea planurile elaborate de către puterea sovietică... s-au soldat cu un eșec total226”.

La sfârșitul anului 1930, un grup de rabini a fost arestat, „fiind eliberați după două săptămâni și constrânși să semneze o scrisoare redactată de agenții GPU227”: 1) religia evreiască nu face obiectul nici unei persecuții în URSS, „contrar celor ce se petreceau sub regimul țarist”; 2) niciun rabin nu a fost împușcat de la venirea la putere a regimului sovietic.

În regiunile cu populație evreiască, „s-a încercat instaurarea ca zi de sărbătoare duminica sau ziua de luni; Secția evreiască a cerut ca școlile să funcționeze sâmbăta, iar ziua de odihnă să fie duminica”.

(în curând, însă, începând din 1929, au făcut cunoștință cu „săptămâna de cinci zile” sau „de șase zile” având ca zile de repaus date diferite – iar creștinii și-au pierdut duminica lor, așa cum și evreii, sâmbăta.) În timpul sărbătorilor religioase, membrii Secției evreiești se manifestau zgomotos în fața sinagogilor: la Odessa, „s-au repezit în sinagoga Brodski... mâncând demonstrativ pâine în fața credincioșilor care țineau post”. Au organizat și zile de muncă de interes general (pe modelul subotniki și voskresniki) cu ocazia de Yom

Kippur. „Când erau sărbători, mai ales când urma închiderea sinagogilor, se proceda frecvent la rechiziționarea rulourilor cu Tora, a cărților de rugăciune”. „Importarea de azimă din străinătate... era ba autorizată, ba interzisă228”; în plus, „începând cu 1929, s-a pus o taxă mare pe producerea acesteia229”. Larin prezintă „autorizația aiuritoare” acordată de autorități importului de azimă din Königsberg pentru Pastele din 1929230.

În cursul anilor ’20, s-au putut tipări lucrări religioase de către întreprinderi particulare. „La Leningrad, hasideenii au reușit să scoată

cărţi de rugăciune în mai multe mii de exemplare”, în timp ce rabinul Leningradului, D. Keţenelson, era publicat de tipografia

Agitatorul roşu. S-au produs calendare evreieşti „difuzate în zeci de mii de exemplare231”. Mai mult: „Comunitatea evreiască a fost singura [la Moscova] care a obţinut autorizaţia de a construi noi lăcaşuri religioase în cursul anilor ’20”: o a doua sinagogă, în strada

Vâşeslavţev, şi o a treia în Cerkizov. Aceste trei sinagogi au putut să funcţioneze de-a lungul anilor ’30232.

Totuşi, „tinerii scriitori şi poeţi evrei… consacrau pagini înflăcărate sinagogilor goale, rabinilor fără auditoriu, figurilor din provincie devenite comisari roşii de temut233”.

Cunoaştem însă şi furia distrugătoare a membrilor komsomolurilor ruseşti la sărbătoarea Paştelui ortodox: smulgeau lumânările din mâna credincioşilor, aruncau pe jos pasca sfinţită, se căţărau pe clopotniţe şi smulgeau crucile. Mii de biserici frumoase au fost făcute mormane de moloz, mii de preoţi împuşcaţi, alte mii aruncaţi în lagăre…

În anii aceia, am vrut cu toţii să-l alungăm pe Dumnezeu.

*

Încă din primii ani ai regimului sovietic, porţile ştiinţei şi ale culturii ruse s-au deschis larg intelectualităţii şi tineretului evreu – perspective largi, însă limitate, în privinţa conţinutului, de către puterea sovietică. (Chiar la începutul acestei perioade, cea care domnea peste elita culturală era Olga Kameneva, sora lui Troţki.)

Începând cu anul 1919, „tineretul evreu s-a îndreptat masiv” către cinema, artă care îi plăcea lui Lenin pentru „efectul său de propagandă imediat”. „Mulţi evrei s-au regăsit în fruntea unor studiouri, direcţii centrale sau locale de cinema, centre de formare sau echipe de operatori”. (B. Şumiatki, unul dintre fondatorii Republicii Mongolia şi S. Dukelski s-au aflat, în diferite perioade, la conducerea Direcţiei centrale a Industriei cinematografice234.) Evreii au contribuit indubitabil la reuşitele tânărului cinema sovietic. Enciclopedia evreiască citează o lungă listă de administratori, regizori, realizatori, actori, scenarişti, critici de cinema. Dintre realizatori, Dziga

Vertov este considerat ca fiind unul dintre clasicii cinematografului sovietic, în special a cinematografului documentar:

Kino-Pravda, înainte sovietl, Simfonia Donbassului, Trei cântece despre Lenin23 (se ştie mai puţin că el a fost cel care a condus filmările la distrugerea moaştelor Sfântului Serghei Radonej). În genul „film istoric documentar”, Estir Sub, „făcând montaje tendenţioase de pelicule de actualitate, a realizat mai multe lung-metraje de propagandă (Căderea dinastiei Romanovilor, 1927 etc), iar, mai târziu, folosind acelaşi procedeu, filme patetice dedicate gloriei comunismului”. Toată lumea îi cunoaşte pe G. Kozînţev şi L.

Trauberg (S. V.D., Noul Babilon), S. lutkevici, F. Ermier au organizat un Atelier de cinema experimental. Mai pot fi citaţi G. Roşal

(Gospoda Skotinini, Excelenţa Sa – atentatul lui Ghirş Lekkert), I.

Raizman (Ocna, Pământul însetat) şi alţii. Dar figura cea mai importantă a începutului cinematografiei sovietice este incontestabil

Serghei Eisenstein. El adus „suflul său unic, simţul grandorii monumentale a scenelor de masă, ştiinţa montajului – ritm şi intensitate emoţională236”. Însă şi-a pus talentul în serviciul propagandei.

Răsunătorul succes mondial Crucişătorul Potemkin a fost o maşină de război în favoarea Sovietelor, însă acest film nu a făcut altceva decât să brodeze pe tema istoriei ruse, să exacerbeze ura împotriva vechii Rusii folosind „accesorii cinematografice” cum este prelata cu care este acoperită mulţimea de marinari înainte de a fi împuşcaţi (iar lumea întreagă a crezut că lucrurile s-a petrecut într-adevăr aşa), unde „masacrul” de pe marea scară din Odessa este pură invenţie. (Mai târziu, a fost nevoie să-l servească pe Stalin pe terenul ideologiei totalitare, apoi cel al naţionalismului, iar Einsenstein a răspuns mereu prezent.)

Deşi Enciclopedia evreiască a ales artiştii care figurează pe criteriul naţionalităţii, tjrebuie să mai spunem o dată că nu acesta a fost criteriul decisiv la vremea respectivă, ci vântul de naţionalism care a trecut peste primii ani ai regimului sovietic, măturând orice formă de spirit naţional, orice tradiţie. Personalitatea care se detaşează cel mai

mult în acest context este un om de teatru, dar apropiat puterii

— Meyerhold. A fost steaua teatrului sovietic. Şi-a avut admiratorii săi necondiţionaţi, dar a avut şi detractori. A. Târkova-Williams povesteşte în memoriile sale că se impunea în faţa autorilor ca şi a actorilor „prin spiritul său dogmatic şi sec”. Actriţa Komissarjevskaia

„A simţit că inovaţiile sale erau lipsite de simplitate creatoare cât şi de limpezime etică şi estetică”, el „le tăia actorilor aripile… considera că rama este mai importantă ca tabloul237”; printre altele, a fost un adversar încrâncenat al lui Mihail Bulgakov.

Desigur, vremurile cereau ca fiecare să plătească preţul situaţiei pe care o avea. La acest lucru au trebuit să se rezume şi

Kacealov şi Nemirovici-Dancenko şi toţi ceilalţi… printre care talentatul regizor A. Tairov-Komblit, o celebritate a epocii, care, în

1930, a denunţat în presă „complotul industriaşilor”.

Marc Chagall a emigrat în 1923. Dar majoritatea pictorilor anilor ’20 au trebuit să se conformeze imperativelor propagandei sovietice, iar mai mulţi pictori s-au străduit cu succes, începând cu

Eli Lisifki. Văzând în Revoluţia din Octombrie „o nouă eră a istoriei şi umanităţii”, „a participat din plin la activitatea a tot felul de comitete şi comisii, desenând primul drapel al Comitetului executiv central pe care membrii guvernului l-au purtat în Piaţa Roşie în

1918”; unul dintre afişele sale cele mai celebre a participat la numeroase expoziţii sovietice în străinătate, sau a intrat în albume de propagandă („URSS edifică socialismul” etc.) 2J8. Dar marele favorit al puterii sovietice (numeroase portrete ale lui Lenin, Troţki şi alţi înalţi demnitari, Voroşilov, Frunze, Budionnîi) a fost Isaac

Brodski care, „după ce a executat portretul lui Stalin, a devenit portretistul oficial al regimului sovietic” în 1928, iar începând cu

1934, a fost numit director al Academiei de Arte Frumoase239.

„În cursul primilor ani care au urmat revoluţiei… viaţa muzicală a evreilor a fost şi mai animată”. La începutul secolului luase fiinţă în Rusia, „pentru prima dată în lume, o şcoală muzicală evreiască unind tradiţiile naţionale cele mai profunde cu ştiinţa muzicală europeană”,

iar acum, în cursul anilor ’20, „compozitorii evrei se arătau deosebit de productivi – au apărut numeroase lucrări pe teme şi subiecte evreieşti”: spre exemplu opera: Tinereţea lui Abraham de

M. Gnesin, Cântarea cântărilor de A. Rrein, Rapsodia evreiască de fratele său G. Krein. În ciuda limitelor impuse la acea dată de către regimul sovietic, ultimul a putut să-şi însoţească fiul într-o misiune de opt ani la Viena şi la Paris, pentru ca acesta „să-şi aprofundeze cunoştinţele în domeniile compoziţiei şi interpretării240”. Evreii cunoscuseră întotdeauna succesul ca muzicieni, puteau de acum să-şi demonstreze talentul în cele mai bune condiţii, în afara oricărei ideologii. Tineri necunoscuţi chemaţi să devină celebri şi-au făcut mâna în decursul acestei perioade. Mai aducem la lumină un anumit număr de „responsabili ai vieţii muzicale”, Matias Sokolski-Grinberg a fost

„Inspector principal de muzică la Comisariatul pentru învăţământul public” şi redactor-şef al revistei, foarte ideologizate, Muzică şi revoluţie. Mai târziu (în perioada anilor ’30), Moise Grinberg, „responsabil important al vieţii muzicale”, a condus Editura muzicală de

Stat, a fost redactor-şef al revistei Muzica sovietică, apoi director al emisiunilor muzicale de la radioul de stat241. Mai era şi un Conservator evreiesc la Odessa242.

În domeniul varietăţilor, Leonid Utiosov cunoştea un succes triumfal, răspândind în toată ţara folclorul evreiesc din Odessa.

Multe dintre cântecele sale de succes îl aveau ca autor pe A. d’Aktil.

Marşul Aviaţiei sovietice a fost compus de P. Gherman şi I. Hait

(toţi cei din generaţia mea l-au cântat243). Erau începuturile cântecului sovietic de masă.

Totuşi, cultura sovietică făcea obiectul unei supravegheri şi al unui control tot mai puternic. Consiliul ştiinţific de Stat. Editura de

Stat. (Dotate de către „comisarul lor politic” – în 1922 – 1923.

David Cernomordikov –, au sufocat un mare număr de edituri private244.) Pe acelaşi model, Editura muzicală de Stat. Comisia de

Stat pentru achiziţionarea drepturilor de autor, adică mijlocul de subzistenţă al artiştilor. (Supravegherea politică – aşa cum a fost aceea al cărei obiect a fost directorul Conservatorului din Moscova, Glazunov – va fi evocată aparte.)

Evreii, desigur, nu au făcut decât să participe la marşul triumfal al culturii proletare. Dar acest climat de euforie şi de conştiinţă împăcată a împiedicat să se vadă cum cultura sovietică era pe cale să strivească, să sufoce cultura rusă.

*

Între 1923 şi 1927, Stalin şi Troţki şi-au disputat aprig puterea.

Apoi a fost Zinoviev cel care pretindea, nu cu mai puţină încrâncenare, locul întâi în Partid. În 1926, înşelaţi de Stalin, Zinoviev şi

Kamenev s-au aliat cu Troţki („Opoziţia unificată") – altfel spus, trei conducători evrei de prim plan s-au regăsit pe acelaşi front.

Nu-i de mirare că printre tinerii troţkişti de mai puţină greutate politică, regăsim un mare număr de evrei. (Este ceea ce arată mărturia lui A. Cighili, citat de Agurski, care a avut mai târziu mai mulţi troţkişti tovarăşi de celulă: „Troţkiştii erau efectiv tineri intelectuali evrei", majoritatea venind din aripa stângă a Bundului245.)

„Opoziţia era considerată ca fiind majoritar evreiască", fapt care-l nelinişte serios pe Troţki. În martie 1924, i s-a plâns lui

Buharin de faptul că muncitorii nu ezitau să declare deschis că

„Evreii se revoltă"; ar fi primit chiar „mai multe sute de scrisori referitoare la acest subiect". Buharin a considerat că aici era vorba doar de cazuri izolate. Atunci „Troţki a încercat să pună chestiunea pe ordinea de zi a unei adunări a Politbiro, dar nimeni nu l-a sprijinit". Lui Troţki îi era mai ales teamă ca nu cumva Stalin să folosească împotriva sa cartea antisemitismului. Ceea ce, parţial, a fost cazul (Uglanov, pe atunci secretar al comitetului de Partid din

Moscova). Iar când a fost vorba de împrăştierea (ordonată de acelaşi Uglanov) manifestării troţkiste organizată la Moscova pe 7 noiembrie 1927, „s-au auzit cuvinte antisemite246".

Stalin probabil că avusese de gând să joace cartea

antisemitismului împotriva „Opoziţiei unificate”, fapt care putea părea avantajos pe termen scurt, dar incomparabilul său simţ politic l-a făcut să renunţe când se părea că se orientează către această soluţie. Înţelegea că evreii erau la vremea respectivă foarte numeroşi în Partid (dacă se uneau împotriva lui, aceasta putea reprezenta o adevărată forţă). Aceştia îi mai erau necesari şi pentru a obţine ajutor din străinătate şi, în fine, se gândea că mai avea încă nevoie pentru un timp de cadre evreieşti în Partid. (De altfel, nu s-a despărţit niciodată de Lev Mehlis, ajutorul său preferat, şi nici de credinciosul tovarăş de pe vremea războiului civil, Moise Ruhimovici.) Iar când ascensiunea lui Stalin se însoţea, la sfârşitul anilor ’20, de o reducere a numărului de evrei în sânul aparatului de Partid, nu degeaba

I-a trimis pe Ienukidze să se fotografieze „printre delegaţii evrei”.

la congresul „muncitoarelor şi ţărăncilor247”. I-a ordonat apoi lui

Iaroslavski să scrie în ziarul Pravda că „manifestările izolate de antisemitism în lupta împotriva Opoziţiei” constituiau o tentativă

„De folosire a celei mai mici fisuri, celei mai mici breşe” în dictatura proletariatului; „nimic nu-i mai prostesc, mai reacţionar decât să explici rădăcinile Opoziţiei prin originea naţională a cutărui sau cutărui opozant248”. Şi tocmai în cursul celui de-al XV-lea Congres, când „Opoziţia unificată” a fost pusă în derută, a încredinţat

Stalin lui Ordjonkidze sarcina de a trata despre chestiunea naţională ca şi cum ar lua apărarea evreilor. Aparatul de Partid „este majoritar compus din ruşi… de aceea vorbăria despre pretinsa acaparare de către evrei nu are niciun temei249”. Stalin însuşi a declarat la Congresul al XVI-lea, în 1930, că „şovinismul rus” reprezintă „principalul pericol pentru chestiunea naţională”. De aceea nu şi-a pus în practică proiectul de a „epura” aparatul de Partid şi de guvern de evreii care se găseau în interior, ci, dimpotrivă, a încurajat pătrunderea lor în numeroase instanţe şi instituţii.

La Congresul al XV-lea (decembrie 1927), a fost nevoit să se hotărască să abordeze redutabila problemă a ţărănimii: ce-i de făcut cu

aceşti ţărani insuportabili care pretind să obţină bunuri fabricate în schimbul grâului pe care îl produc? Molotov a fost cel însărcinat să ţină discursul principal. Însă printre oratori îi găsim şi pe Şlihter şi Iakovlev-Epstein, aceşti doi gropari ai ţărănimii230.

Era nevoie să se aibă în vedere un război total împotriva ţăranilor, iar Stalin nu-şi putea permite să se despartă de nişte cadre experimentate; probabil se gândea şi la faptul că această campanie fiind puternic îndreptată împotriva populaţiei slave, ar fi mai sigur să se sprijine pe evrei decât pe ruşi. În sânul aceluiaşi Gosplan a păstrat o puternică majoritate evreiască. îl regăsim, natural, pe Larin în instanţele care au conceput şi condus colectivizarea; Lev Kritman a condus Institutul agrar începând din 1928, a fost vice-preşedinte al

Gosplan între 1931 – 1933, a jucat un rol de prim plan în campania împotriva lui Kondratiev şi Ceaianov. Iacob Iakovlev-Epstein a luat conducerea Comisariatului pentru Agricultură. (Avea în spate o lungă carieră în agitaţie şi propagandă, însă încă din 1923, la al

XII-lea Congres, el a fost cel care elaborează proiectul de plan asupra politicii agricole, şi astfel este propulsat la Comisariatul pentru

Agricultură251. El a fost cel care a condus operaţiunile de colectivizare, ale Marii Fracturi, cu executanţii săi zeloşi pe teren. Un autor din zilele noastre scrie: „La sfârşitul anilor ’20, s-a văzut pentru prima oară un număr apreciabil de comunişti evrei investiţi cu putere de viaţă şi de moarte la sate. Tocmai în timpul colectivizării s-a fixat în mod definitiv imaginea evreului ca duşman implacabil al ţăranului – până prin cele mai îndepărtate locuri, unde nimeni nu văzuse vreodată un evreu în carne şi oase”.

Ar fi fals, desigur, ca această nemiloasă acţiune de distragere a ţărănimii, în numele comunismului, să se explice doar prin rolul ju

<notă>

— Specialist în economie agrară, arestat în 1929. trimis la Alma-Ata, arestat din nou. dispare în Gulag (1888 – 1939).

</notă>

cât de evrei. Dacă nu ar fi fost Iakovlev-Epstein s-ar fi găsit un rus care ar fi putut prelua Comisariatul pentru Agricultură; istoria

sovietică a demonstrat-o din plin. Sensul şi consecinţele deschiaburirii şi a colectivizării nu se puteau limita la domeniul socio-economic.

Ceea ce se distrugea nu era o masă fără chip, ci persoane concrete cu experienţa, cultura lor, cu rădăcinile şi tradiţiile lor. Deschiaburirea nu a avut numai un efect social, ci şi, mai profund, unul naţional

— Iar acesta era conţinut, şi nu este deloc nevoie să o demonstrăm, în proiectul comunist însuşi. Lenin îşi orientase strategia împotriva poporului rus pe care îl considera drept obstacolul principal în calea victoriei comunismului – iar această strategie a fost pusă în practică, după dispariţia lui, cu succes. În toţi aceşti ani, comunismul a apăsat cu întreaga sa cruzime asupra poporului rus. Şi nu poţi decât să te miri că în aceste condiţii au putut supravieţui nişte spirite sănătoase.

Mai mult decât orice altă acţiune dusă sub egida comunismului, colectivizarea face caducă orice teorie asupra caracterului pretins „naţional” a dictaturii „ruse” a lui Stalin. Cât priveşte conducătorii comunişti evrei care au luat parte la ea, trebuie să ne amintim că au dat dovadă de zel şi talent. Iată, spre exemplu, mărturia unui emigrant din cel de al treilea val din Ucraina: „Îmi aduc aminte de tata, mama, de unchii şi de mătuşile mele – cât de entuziasmaţi au fost să pună în aplicare colectivizarea, să scrie romane în cinstea ei”!” Şi iată ce se putea citi în Izvestia: „Nu există problemă evreiască la noi.

A fost demult rezolvată de Revoluţia din Octombrie. Toate naţionalităţile sunt egale în drepturi – acesta este răspunsul254”. Dar când, pe teren, la sate, comisarul pentru deschiaburire era evreu, problema încă mai rămânea.

„La sfârşitul anilor ’20, scrie Ş. Ettinger, viaţa în URSS era grea, şi mulţi oameni aveau impresia că singurul popor care a avut avantaje din revoluţie erau evreii: ei ocupau posturi importante în guvern, ei reprezentau o proporţie importantă printre studenţi şi, după cum se zvonea, obţinuseră cele mai bune pământuri în

Crimeea, invadaseră Moscova255”.

Iată însă că o jumătate de veac mai târziu, în iunie 1980,

Universitatea din Columbia organizează o conferinţă (am ascultat-o la radio) despre situaţia evreilor din URSS. Doctele intervenţii au zugrăvit un tablou al condiţiilor dificile în care trăiau evreii sovietici, insistând îndeosebi asupra faptului că aceştia trebuiau să renunţe la rădăcinile lor, la credinţa, la cultura lor, şi să se topească într-un ansamblu fără identitate naţională, – sau să emigreze.

În niciun caz! în anii '20, este exact ceea ce se cerea şi se obţinea prin forţă de la toate popoarele Vechiului Regim, cu diferenţa că nimeni nu avea dreptul să emigreze.

Ah, aceşti „luminoşi" ani '20-ar fi timpul să-i examinăm cu luciditate!

Au fost marcaţi şi de persecuţii masive şi nemiloase făcute pe criterii de clasă, iar acestea au afectat copii nevinovaţi, dar care erau consideraţi responsabili de viaţa, pe care nici măcar nu o cunoscuseră, dusă de părinţii lor – or, la acea dată, nici copii şi nici părinţii nu erau evrei.

Spre sfârşitul anilor '20, s-a asistat la un val de procese intentate inginerilor formaţi înainte de revoluţie, val care a pus la pământ o profesiune compusă în majoritate de ruşi, dar şi din câţiva germani.

Au fost distruse şi bazele şi cadrul ştiinţei ruse a numeroase discipline – istorie, arheologie, etnologie; ruşii nu trebuiau să aibă trecut. Nu vom considera că responsabili pentru aceste decizii au avut vreo motivaţie personală. (Şi dacă este adevărat că printre membrii comisiei care a pregătit decretul cu privire la suprimarea facultăţilor de Litere în universităţile ruseşti, găsim nume precum

Goihbarg, Larin, Radek şi Rotstein, există şi cele ale lui Buharin.

Pokrovski, Skvorţov-Stepanov, Frice – Lenin este cel care a parafat respectivul decret în martie 1921.) Cât despre spiritul acestui decret, el consta în afirmaţia că poporul „velicorus" nu mai avea nevoie nici de istoria şi nici de limba sa. În cursul anilor '20, însăşi noţiunea de „istorie a Rusiei" a fost abandonată – aşa ceva nu existase niciodată! Noţiunea „velicoruşi" a fost şi ea măturată: nu au existat vreodată!

Toate acestea sunt cu atât mai dureroase cu cât noi, ruşii am mers pe acest drum sinucigaş. Şi tocmai această perioadă, a anilor '20,

este de obicei considerată cea a „înfloririi” unei culturi eliberate de ţarism şi de capitalism! însuşi cuvântul „rus” – a spune: „sunt rus” – era perceput ca fiind provocator şi contrarevoluţionar. Eu însumi am avut parte de o asemenea experienţă când eram şcolar.

Pravda publica la loc de frunte un poem de V. Alexandrovski
(un ilustru necunoscut, de altfel):
„Rusia! Putredă? Moartă? Crăpată?
Ei bine! Fie-i ţărâna uşoară!
...În cârje-aproape se târa, toată.
Iar slinul din icoane pe buze-i se-ntindea.
Zburând, precum un corb peste pământuri, roată.
Ca-ntr-un coşmar de secole zăcea.
Oho, bătrâno! Oarbă eşti şi proastă256!...”

În coloanele din Vecernaia Moskva, V. Blum îşi putea permite să ceară „să fie măturate «scursorile istorice» din pieţele oraşelor noastre”: monumentul lui Minin şi Pojarski din Piaţa Roşie, cel dedicat împlinirii a o mie de ani ai Rusiei din Novgorod, statuia sfântului

Vladimir din Kiev, „toate aceste tone de metal demult trebuiau aruncate”, între timp David Zaslavski, cunoscut pentru osanalele sale politice şi totala lipsă de ruşine, chema la distrugerea atelierelor de restaurare ale lui Igor Grabar: „Venerabilii noştri artişti-părinţi... lucrează în ascuns ca să unească din nou Biserica şi arta237!”

Această renunţare de sine nu a întârziat să-şi producă efectele asupra însăşi limbii ruse: strivită de compresorul volapiik-ului sovietic, şi-a pierdut profunzimea, frumuseţea, forţa de expresie.

În beţia generală care domnea în acea epocă, nimeni nu se ocupa de asemenea detalii: oare nu fusese abolit demult patriotismul rusesc? Dar să nu uităm, să nu uităm niciodată sentimentul popular.

Când inginerul Jevalkin, ieşit dintr-o familie de ţărani din districtul

Skopin, a aruncat în aer Biserica Mântuitorului, privirile nu s-au îndreptat spre el, ci înspre cel care dinamitase, şeful, Kaganovici

(care a insistat să fie rasă de pe faţa pământului şi catedrala

Vasili Blajennîi). Biserica ortodoxă era pe atunci ţinta atacurilor

publice duse de o întreagă bandă de „atei militanţi”, în frunte cu

Gubelrnan-Iaroslavski. Astăzi, se subliniază pe bună dreptate că

„Poporul era revoltat de faptul că evreii comunişti au participat la distrugerea bisericilor ruseşti”. Şi tocmai această participare a reprezentanţilor altor naţionalităţi la persecuţiile comise în mod premeditat împotriva bisericii ortodoxe (iar, mai târziu, contra ţărănimii) – chiar dacă s-au făcut vinovaţi şi fii de ţărani ruşi – a lovit spiritele ca o grea umilinţă şi li s-au întipărit în memorie. Toate acestea mergeau împotriva vechiului proverb rusesc: Dacă intri într-o izbă, nu-l alunga de acolo pe Dumnezeu în pădure.

După A. Voronel, anii ’20 „au fost percepuţi de evrei ca o perioadă favorabilă intereselor lor, în timp ce pentru poporul rus a fost tragică239”.

Este adevărat că intelectualii occidentali de stânga o mai priveau încă plini de încântare, nu din raţiuni naţionale, desigur, ci pentru că vedeau în ea triumful socialismului. Cine îşi aminteşte de execuţia din 1930 a patruzeci şi opt de cadre din sectorul agro-alimentar, oameni acuzaţi de a fi „organizat foametea” (ei, nu Stalin), de a fi „sabotat” producţia de carne, peşte, conserve, legume? Nu mai puţin de zece evrei erau printre aceşti nefericiţi. Dar cum să te hotărăşti să întuneci imaginea splendidă a regimului sovietic? Dora

Ştuiman, care a cercetat minuţios această afacere, povesteşte cum B.

Brutkus s-a străduit în zadar să provoace o reacţie de protest printre intelectualii occidentali. Şi a găsit, dar pe cine? – nişte germani şi

„Oameni de dreapta”. Albert Einstein a început prin a-şi pune semnătura, dar, fără să roşească, şi-a retras-o după aceea, spunând că

„Uniunea Sovietică a realizat imense progrese”, iar „Europa occidentală... în curând vă va invidia”; cât priveşte această condamnare, ea nu reprezintă „decât un caz izolat” şi „nu trebuie să excludem total ipoteza vinovăţiei acestor oameni”. Romain Rolland a păstrat o muţenie plină de demnitate. Bravând mânia comuniştilor, Arnold

Zweig nu şi-a retras semnătura, dar a declarat că „acestea erau nişte metode demne de Vechea Rusie”. Şi la ce ne puteam aştepta din partea academicianului Ioffe, care l-a convins pe Einstein să-şi retragă semnătura în timp ce el trăia în URSS”?

Nu, Occidentul nu a început să ne invidieze. Iar rezultatul „cazurilor izolate de acest gen” a fost moartea a milioane de nevinovaţi. Să nu încercăm să înţelegem pentru ce opinia publică mondială a uitat aceste crime. Şi pentru ce, încă şi astăzi, nu îi place să le amintim.

Un mit este pe cale să se nască: sub regimul sovietic, evreii ar fi fost mereu nişte cetăţeni de zona a doua. Începuturile acestuia sunt desemnate ca o perioadă „în care evreii nu au avut încă de suferit persecuţiile ale căror victime au fost mai apoi[262]”.

Ei bine, rari sunt cei care acceptă să recunoască nu numai participarea evreilor la actele comise cu bună ştiinţă de acest tânăr stat barbar, ci şi virulenţa de care unii au dat dovadă: acest amestec de ignoranţă şi aroganţă care, după Hannah Arendt, îi caracterizează pe evreii parveniţi, se observă la prima generaţie a elitei politice şi culturale socialiste. Aroganţa, vehemenţa care însoţesc punerea în aplicare a hotărârilor luate de bolşevici, cum ar fi confiscarea bunurilor Bisericii sau atacurile împotriva „intelectualilor burghezi”, au „marcat” efectiv „regimul bolşevic al anilor ’20 cu un anumit stil propriu evreilor[263]”.

În anii ’90, un alt autor evreu declara în legătură cu anii ’20: „În sălile de curs ale universităţilor, adeseori evreii erau cei care dădeau tonul, fără să-şi dea seama că festinul lor intelectual se desfăşura pe un fond de distrugere a poporului majoritar în ţară”. Sau:

„Timp de decenii, evreii au fost mândri de acei compatrioţi de-ai lor care făceau o carieră strălucitoare în revoluţie, fără a reflecta prea mult la ce suferinţe provocase această carieră poporului rus”.

Iar astăzi: „Suntem izbiţi de unanimitatea cu care compatrioţii mei neagă orice răspundere în istoria rusă a secolului XX[264]”.

Asemenea cuvinte ar fi salvatoare pentru ambele noastre popoare dacă nu ar fi atât de izolate… Căci acesta este adevărul: în

cursul anilor ’20, au fost numeroşi evreii care s-au repezit să intre în serviciul Moloh-ului bolşevic, fără a se gândi la această nefericită ţară care urma să servească drept teren pentru experimentele lor, şi fără a visa la consecinţele care urmau să rezulte pentru ei înşişi. Numeroşi au fost evreii care, ajungând în sferele cele mai înalte ale puterii, au ajuns să-şi piardă simţul măsurii: până unde trebuie să mergi ca să nu fie prea departe.

Note

1. M. Popovski, O nas – se vsei iskrennostiu [Despre noi – cu toată sinceritatea], Novai americaneţ, New York, 1981, 20 – 26 sept. (nr. 84), p. 7.

2. A. Lvov, Gde ti, Adam [Unde eşti, Atlante], Novaia Gazeta, New York.

1981, nr. 82, p. 4.

3. MEE, vol. l.p. 235.

4. Ibidem, vol. 5, pp. 477 – 478.

5. /. Larin, Evrei i antisemitizm v SSSR [Evreii şi antisemitismul în

URSS] M.-L., 1929, pp. 58 – 60.

6. M. Agurski, Ideologhia naţional-bolşevizma [Ideologia naţional-bolşevicaL-Paris, Ymca-Press, 1980, p. 265...

7. MEE, vol.], p. 326...

8. /. Larin, pp. 63 – 64, 74.

9. Izvestia, 1927, 11 dec, p. 1.

10.5. M. Schwarz, Antisemitizm v Sovetskom Soiuze [Antisemitismul în

Uniunea Sovietică], New York, 1952, pp. 44 – 46, 48 – 49.

11. /. M. Biekerman, Rossia i russkoe evreistro [Rusia şi comunitatea evreiască din Rusia], ReE, p. 28.

12. S.M. Schwrz, pp. 7, 17, 25, 29, 39.

13. MEE, vol. 8, pp. 161 – 162.

14. /. M. Biekerman, pp. 22 – 23.

15. MEE, vol. 8, p. 186.

16. G. Aronson, Evreiskii vopros v epohu Stalina [Chestiunea

evreiască în vremea lui Stalin], CLER-2, p. 137.
17. EER, vol. 2, p. 218.
18. N. Buharin, Pravda, 1927, 2 febr., p. 4.
19. l. Larin, p. 86.
20.1. Larin, pp. 124 – 125.
21. Ibidem, p. 127.
22. M. Agurski, p. 223.
23. G.P. Fedotov, Liţo Rossii [Chipul Rusiei], Paris, Ymca-Press, 1967, p.57.
24. G. Simon, Evrei ţarstvuiut v Rossii: Iz vospominanii amerikanţa
[Evreii domnesc în Rusia: Din amintirile unui american], Paris, 1929, p. 50.
25. Scrisoare a lui V.I. Vernadski către 1.1. Petrunkievici din 14 iunie
1927, Novai Mir, 1989, nr. 12, p. 219.
26.7. Larin, pp. 61 – 63, 86.
27. /. Larin, p. 259.
28. Nationalnîi sostav kommunisticeskoi parţii v Sovetskoi Rossii [Componenţa naţională a Partidului comunist în Uniunea Sovietică], Tribuna evreiască, Paris, 1923, 1 iunie (nr. 164).
29. M. Agurski, p. 264.
30. /. /. Schütz, Dnevnik «Velikogo pereloma» (mart 1928 – avgust 1931)
[Jurnalul «marii fracturi» (martie 1928 – august 1931), Paris, Ymca-Press.
1991, p. 202.
31. Evrei v kommunisticeskoi pârtii [Evreii în Partidul comunist], Tribuna evreiască 1923, 1 iunie (nr. 164)
32. Larin, pp. 257, 268.
33. Tribuna evreiască, 1923, 21 sept.
34. Agurski, p. 303.
35. Larin, p. 258.
36. Agurski, pp. 238 – 239.

37. Izvestia, 1922, 17 mai, p. 4.
38. Bolşeviki: Documentâpo istorii bolşevizmac 1903 po 1916 godbâvş.
Moskovskogo Ohrannogo Otdelenia [Bolşevicii: documente despre istoria bolşevismului de la 1903 la 1916, după arhivele poliţiei secrete din Moscova].
New York, „Telex”, 1990, p. 316.
39. L.I. Kricevski, Evrei v aparate VCK-OGPU v 20-godi [Evreii în aparatul Veceka şi OGPU în anii ’20], levrei i russkaia revoluţia: Materialî i issledovania [Evreii şi revoluţia rusă: Documente şi studii], Moscova-Ierusalim, Geşarim, 1999. pp. 330 – 336.
40. Ibidem, pp. 340, 344 – 345.
41. EER, vol. 3, p. 178.
42. EER, vol. l.p. 21.
43. Izvestia, 1927, 18 dec, pp. 1, 3, 4.
44. EER, vol. 3, pp. 115 – 116, 286, 374, 394, 414.
45. D. Azbel, Do, vo vremea i poste [înainte, în timpul şi după], ÎN, 1989, nr. 105, pp. 204 – 205.
46. Leonard Shapiro, The role of the Jews in the Russian Revolutionary
Moment, in The Slavonie and East European Review, vol. 40, London.
Athlone Press, 1961 – 62, p. 165.
47. M. Zarubejnîi, Evrei v Kremle [Evreii la Kremlin], Aleph, Tel-Aviv.
1989, febr. (nr. 263), pp. 24 – 28.
48. Aron Abramovici, V reşaiuşcei voine: uciastie i rol evreiev SSSR v voine protiv nazizma [într-un război decisiv: participarea şi rolul evreilor din
URSS în războiul împotriva nazismului], Tel-Aviv, 1982, vol. 1.
49. /. Arad, Holocaust evropeiskogo evreistra (1933 – 1945) [Holocaust:
catastrofa evreilor din Europa (1933 – 1945), Ierusalim, 1990, p. 96.

50. Cf. D.S. Pasmanik, Russkaia revoliuţia i evreistro [Revoluţia rusă şi evreii], Paris, 1923, p. 148.

51. EER, vol. 2, pp. 499 – 500; vol. 3, pp. 273, 422.

52. Izvestia, 1927, 22 dec, p. 1.

53. Vladimir Ipatiev, The life of a Chemist, Stanford, 1946, p. 377.

54. G.A. Solomon, Sredi krasnân vojdei [Printre conducătorii roşii].

Paris, 1930.

55. Vladimir Ipatiev, p. 377.

56. Tribuna evreiască, 1922, 6 iunie (nr. 130), p. 6.

57. Zarubejnîi, pp. 26 – 27.

58. Izvestia, 1927, 25 aug., p. 2.

59. EER, vol. l, p. 331.

60. EER, vol. 1, pp. 105, 536, 538; vol. 2, p. 256.

61. EER, vol. 3, pp. 311 – 312.

62. EER, vol. 3, p. 302.

63. EER, vol. 1, pp. 197 – 198, 234, 275 – 276; vol. 2, pp. 18, 140, 518; vol.

3, p. 260.

64. Izvestia, 1927, 27 nov., p. 4.

65. EER, vol. 3, p. 383.

66. B. Bnitkus, Evreiskoe naseleniepodkommunisticeskoi vlastiu [Populaţia evreiască sub puterea comunistă], Syntaxis, Paris, 1980, nr. 6, pp. 52 – 53, 68.

67. Larin, p. 73.

68. G. Pomeranţ, Son o spravedlivom vozmezdii [Visul privind o răzbunare], Syntaxis, Paris, 1980, nr. 6, pp. 52 – 53, 68.

69. B. Mirski, Ciornaia sotnia [Sotnia neagră], Evreiskaia Tribuna, 1924.

1 febr. (nr. 58), p. 3.

70. S. Ivanovici, Evrei i sovietskaia diktatura [Evreii şi dictatura sovietică], le, Paris, 1939, p. 47.

71. M. Heifeţ, Mesto i vremie [Locul şi timpul], Paris, 1978, p. 43.

72. Ibidem, pp. 44 – 45.
73. V. Boguslavski, V zascitu Kuniaeva [În apărarea lui Kuniaev], „22”.
Tel-Aviv, 1980, nr. 16, p. 174.
74. R. Rutman, Solzhenitsyn and the Jewish Question –, Soviet Jewish
Affairs, 1974, vol. 4, nr. 2, p. 7.
75. Agurski, p. 150.
76. EER, p. 7.
77. /. M. Biekerman, K samopoznaniu evreia: Cem mî bâli, cern mî stali, cern mî doljnî bâti [Pentru ca evreul să se cunoască pe sine: ce am fost, ce am devenit, ce trebuie să fim?], Paris, 1939, p. 70.
78. S. hurie, Antisemitizm v drevnem mire [Antisemitismul în lumea antică], Tel-Aviv, 1976, p. 8 [Ediţia I: Praga, 1922].
79. E. Kuskova, Kio om i kak bâti? [Cine sunt ei şi ce-i de făcut], Tribuna evreiască, 1922, 19 oct. (nr. 144), pp. 1 – 2.
80. S. Maslov, Rossia poste cetârioh let revoliuţii [Rusia după patru ani de revoluţie], Paris, 1922, p. 41.
81. Ibidem, pp. 41, 42, 43, 155, 176 – 177.
82. Ibidem, pp. 42, 44 – 45.
83. D.S. Pasmanik”, pp. 198 – 199.
84. Ibidem, pp. 198, 200.
85. G. Landau, Revoliutionnâie idei v evreiskoi obşcestrennosti [Ideile revoluţionare în opinia publică evreiască], ReE, p. 101.
86. D.S. Pasmanik, Cevo je mî dobâvaemsia? [Cu ce ne alegem?], ReE, p. 217.
87. M. Kozakov, Scrisoare, Biblioteca ruşilor din străinătate, fond 1, E-60, p. 1.
88. V. Şulghin, „Cito n-am v nih ne mavitsia…”: Ob antisemitizme v
Rossii [Ce nu ne place la ei…”: despre antisemitismul din Rusia], Paris.
1929, pp. 41 – 43.
89. Larin, p. 254.

90. G. Rimskii, Pravitelstrennîi antisemitizm v Sovetskoi Rossii [Antisemitismul oficial în Rusia sovietică], Tribuna evreiască, 1923, 7 sept. (nr. 170), p.3.

91. Larin, pp. 240 – 244.

92. Larin, p. 244.

93. Larin, p. 47.

94. Larin, pp. 35, 86, 108 – 110, 120.

95. Larin, pp. 121, 134, 135.

96. Larin, pp. 144, 145.148 – 149.

97. Larin, pp. 238 – 240, 244 – 245, 247, 248.

98. Scwarz, pp. 8, 39.

99. V. Alexandrova, Evrei v sovietskoi literature [Evreii în literatura sovietică], CLER-2, p. 290.

100. Schwarz, pp. 83 – 84.

lOl. Pravda, 1928, 17 mai.

102. Larin, pp. 9, 119 – 120, 269 – 270, 276 – 277, 280 – 282.

103. Larin, pp. 27, 45 – 46, 106, 116, 252, 254, 255, 257.

104. Larin, pp. 138, 283, 288.

105. Larin, pp. 259, 278.

106. Schwarz, pp. 72 – 73.

107. Schwarz*, p. 32.

108. Schwarz, pp. 88 – 89.

109. Schwarz, pp. 90 – 91.

110. G. Landau, p. 101.

UI. Schwarz*, pp. 73, 74.

112. NEP şi evreii, Tribuna evreiască, 1923, 21 sept. (nr. 171), pp. 3 – 4.

113. MEE, vol. 8, pp. 170, 171.

114. Ibidem, p. 186.

115. Larin, pp. 75, 77 – 90, 107.

116. Aronson, p. 137.

117. Larin, pp. 121 – 122.

118. Samuel Ettinger, Russian Society and the Jews, Bulletin on Soviet and East European Jewish Affairs, 1970, nr. 5, pp. 38 – 39.

119. Izvestia, 1928, 22 aprilie, p. 7
120. MEE, vol. 8, p. 187.
12\. Ibidem, p. 161.
122. Ibidem, p. 188.
123. Aronson, p. 136.
124. NEP şi evreii, pp. 3 – 4.
125., – G”. „Simon, pp. 22, 159, 192, 217, 237.
126. B. Brutkus, Evreiskoe naselenie pod kommunisticeskoi vlastiu
[Populaţia evreiască sub puterea sovietică], Sovremennie zapiski, 1928, nr.
36, pp. 511 – 512.
127. Ibidem, pp. 513 – 518.
128. D.S. Pasmanik, pp. 194, 195.
129. V.I. Lenin, Opere în 45 de volume [în limba rusă], 1941 – 1967, vol.
32, p. 201.
130. E. Sutton, Wall Street şi revoluţia bolşevică [trad. din engleză în rusă], Moscova, 1998, pp. 64 – 66, 193.
131. V. Lenin, Opere complete în 55 de volume, vol. 53, p. 267.
132. B. Brutkus, p. 525.
133. Ibidem, pp. 524 – 526.
134. Larin, pp. 293, 297 – 298.
135. P. Struve, Proiect evreiskoi kolonizaţii Rossii [Proiectul de colonizare evreiască a Rusiei], Vozrojdenie, Paris, 1925, 25 oct. (nr. 145), p. 1.
136. Rul, Berlin, 1925, 1 oct. (nr. 1469), p. 1.
137. M. Benediktov, Evreiskaia kolonizaţia v SSSR [Proiectul de colonizare evreiască în URSS], Poslednie novosti, 1925, 6 nov. (nr. 1699), p. 2.
138. Larin, pp. 295, 296, 300 – 302.
139. MEE, vol. 8, p. 184.
140. Ibidem, pp. 185, 188.
141. Ibidem, vol. 6, pp. 139 – 140.

142. Larin, pp. 74, 174, 175, 308.
143. Larin, pp. 150 – 152, 233 – 234.
144. Izvestia, 1928, 1 mai, p. 4.
145. Izvestia, 1927, 13 iulie, p. 4.
146. Ibidem.
147. MEE, vol. 2, p. 552; vol. 4, p. 599.
148. G. Aronson, p. 137.
149. Larin, pp. 97 – 98, 236.
150. Larin, p. 206.
151. MEE, vol. 4, p. 600.
152. MEE, vol. 2, p. 554.
153. Ibidem. p. 354.
154. G. Amnson, p. 137.
15.5. MEE, vol. 2, p. 554.
156. Hruşciov i mif o Birobidjane [Hruşciov şi mitul Birobidjanului].
Soţialisticeskii vestnik, New York, 1958, nr. 7 – 8, pp. 142 – 143.
157. Encyclopaedia Britannica, Ed. XV, 1981, vol. X, p. 817, ei. 2.
158. MEE. vol. 1, pp. 445 – 446.
159. Larin, pp. 183 – 184.
160. Hruşciov i mif o Birobidjane [Hruşciov şi mitul Birobidjanului].
Soţialisticeskii vestnik, New York, 1958, nr. 7 – 8, pp. 144.
161. Larin, pp. 188, 189.
162. MEE, vol. 1, p. 448; vol. 8, p. 188.
163. Larin. pp. 184, 186 – 189.
164. MEE, vol. 8, p. 188.
165. Ibidem, p. 146.
166. Ibidem, pp. 165 – 166.
167. MEE, vol. 8, p. 166.
168. MEE, vol. 7, p. 947.
169. MEE, vol. 2, p. 465.
170. G. Amnson, p. 137.
171. MEE, vol. 2. p. 465.

172. B. Orlov, Rossia bez evreev [Rusia fără evrei], „22”, 1988, nr. 60, p. 161.

173. Leonard Shapiro, p. 167.

174. EER, p. 5.

175. D.S. Pasmanik, Cu ce ne alegem?, ReE, p. 214.

176. D.S. Pasmanik*, Revoluţia rusă şi evreii, p. 195.

177. MEE, vol. 2, p. 439, EER, vol. 2, p. 432; Orlov, op. cit., p. 161.

178. /. Slutki, Sudba ivrit v Rossii [Destinul ebraicii în Rusia], CLER-1, pp. 241 – 242, 246.

179. MEE. vol. 2, p. 422.

180. S. Schwarz, Evrei v Sovetskom Soiuze's naceala Vioroi mirovoi voini (1939 – 1965) [Evreii în URSS de la începutul celui de al Doilea Război mondial (1939 – 1965)], New York, 1966, p. 407.

181. Larin, p. 56.

182. MEE, vol. 1, p. 326; vol. 2, p. 465; vol. 6, p. 125.

183. /. Mark, Evreiskaia şcola v Sovetskom Soiuze [Şcoala evreiască în

Uniunea Sovietică], CLER-2, pp. 235 – 238.

184. MEE. vol. 8, p. 175.

185. Ibidem, pp. 177 – 179; EER, vol. 2, pp. 195 – 196.

186. I. Mark, Literatura na idiş v Sovetsckoi Rossii [Literatura în idiş în

Rusia sovietică], CLER-2, pp. 224 – 229.

187. /. Slutki, pp. 245, 247.

188. MEE, vol. 8, pp. 174, 181 – 182.

189. G. Svet, Evreiskii teatr v Sovetskoi Rossii [Teatrul evreiesc în Rusia sovietică], CLER-2, pp. 266 – 271.

190. MEE, vol. 9, p. 477.

191. MEE, vol. 4, p. 616.

192. G. Svet, pp. 273 – 278.

193. MEE, vol. 8, p. 183.

194. V. Levitina, Stoilo îi sjigat svoi hram... [Oare merita să-şi ardă templul...], „22”, 1984, nr. 34, p. 204.

195. /. Şehtman, Sovietskaia Rossia, sionizmi Israel [Rusia

sovietică, sionismul şi Israel], CLER, pp. 321 – 323.
196. MEE, vol. 8, p. 200.
197. Ibidem, p. 201.
198. MEE, vol. 5, p. 476; vol. 7, p. 948.
199. M. Heifeţ, Vospominanii grustnîi svitok [Tristul ghem al amintirilor], Ierusalim, 1996, pp. 74 – 79.
200. /. Şehtman, pp. 324 – 325.
201. D.S. Pasmanik, p. 214.
202. MEE, vol. 7, p. 948; Şehtman, pp. 325 – 328.
203. /. M. Biekerman, p. 92.
204. Ibidem, p. 53.
205. /. Levin, Evrei v revoliuţii [Evreii în revoluţie], ReE, p. 118.
206. G. Landau, p. 118.
207. MEE, vol. 8, p. 199.
208. G. Sfiosberg, De la minuvşih d-nei; Zapiski russkovo evreia [Fapte din trecut: însemnările unui evreu rus], Paris, 1934, vol. 3, p. 376.
209. S. Ivanovici, p. 47.
210. Jerusalem Post, 13 aprilie 1973; 7 oct. 1979.
211. Sonia Margolina, Das Ende de Liigen: Russland und die Juden im
20, Jahrhundert, Berlin, Siedler Verlag, 1992, p. 106.
212. M. Agurski, p. 114.
213. MEE, vol. l, p. 235.
214. S. Pozner, le, p. 271.
215. Larin”, p. 304.
216. MEE, vol. 8, p. 194.
217. Tribuna evreiască*, 1922, 21 aprilie (nr. 120), p. 7.
218. MEE, vol. 8, p. 196.
219. G. Svet, Evreiskaia relighia v Sovetskoi Rossii [Religia evreiască în
Rusia sovietică], CER, pp. 205 – 207.
220. MEE, vol. 8, p. 194.
22\. Ibidem, p. 195.

222. G. Svet, p. 209.
223. MEE, vol. 4, p. 257.
224. MEE, vol. 8, p. 195.
225. G. Svet, p. 208.
226. MEE, vol. 8, p. 197.
227. Ibidem, p. 198.
228. G. Svet, pp. 208 – 209.
229. MEE, vol. 8, p. 199.
230. Larin, p. 285.
2 i\. Slutki, p. 246.
232. Sorok sorokov: Albom-ukazatel vseh moskovskih ţerkvei [Puzderie de biserici: Album-indice al tuturor bisericilor din Moscova], Paris, YMCA-Press.
1988, vol. 1, p. 13; Pozner, p. 271.
233. M. Popovski, O nas – se vsei iskrennostiu [Despre noi – cu toată sinceritatea], Novai amerikaneţ, 1981, 20 – 26 sept. (nr. 84), p. 7.
234. MEE, vol. 4, p. 275: EER, vol. 3, p. 439.
235. MEE, vol. 1, p. 653.
236. MEE, vol. 4, pp. 276 – 277.
237. A. Târkova-Williams, Teni minuvşevo [Umbrele trecutului], în
New York, 1990, nr. 111, pp. 214 – 215.
238. MEE, vol. 4, pp. 860 – 862.
239. MEE, vol. 1, p. 547.
240. MEE, vol. 5, pp. 541 – 542; EER, vol. 2, pp. 86 – 87.
241. EER, vol. l, p. 377.
242. EER, vol. 2, p. 287.
243. EER, vol. 1, pp. 288, 409.
244. EER, vol. 3, p. 336.
245. Agurski, p. 240.
246. Ibidem, pp. 240 – 242, 244.
247. Izvestia, 1927, 13 oct., p. 2
248. E. Iaroslavski, Protiv antisemitizma [împotriva antisemitismului].

Pravda, 1927, 12 nov., p. 2.
249. Izvestia, 1927, 11 dec, p. 1.
250. Ibidem, 22 dec, pp. 2 – 4; 23 dec, pp. 4, 5.
251. EER, vol. 2, p. 93; vol. 3, p. 497.
252. Sonia Margolina, p. 84.
253. M. Popovski, p. 7.
254. Izvestia, 1927, 20 aug., p. 3.
255. S. Ettinger, pp. 38 – 39.
256. Pravda, 1925, 13 aug., p. 3.
257. Sorok sorokov... vol. 1, p. 15.
258. Sonia Margolina, p. 79.
259. A. Voronel, Trepet iudeiskih zabot [Frământarea grijilor evreieşti].
Moscova-Ierusalim, 1981, p. 120.
260. Izvestia, 1930, 22 sept., pp. 1, 3 – 4; 25 sept, p. 1”.
261. D. Şturman, Oni vedali [Ei ştiau], „22”, 1990, nr. 73, pp. 126 – 144.
262. /. Zundelevici, Voshojdenie [Ascensiunea], „22”, 1983, nr. 29, p. 54.
263. Sonia Margolina, pp. 144 – 145.
264. G. Şurmak, Şulghin i ego apologheti [Şulghin şi apologeţii săi].
Novai mir, 1994, nr. 11, p. 244.
<titlu>Capitolul 19
<titlu>În anii ’30
Anii ’30 au fost în URSS teatrul unei expansiuni industriale fără precedent, care a înghiţit şi a sfărâmat masele ţărăneşti, impunând întregii populaţii forme noi de viaţă la care aceasta a fost constrânsă să se adapteze. Prin sacrificii supraomeneşti şi în ciuda a numeroase tare ale sistemului de organizare sovietic, din această epocă teribilă apare totuşi o mare putere industrială.
Reuşita primelor două Planuri cincinale nu s-a datorat nici vreunui miracol spontan, nici numai exploatării forţate a maselor muncitoreşti cu mâinile goale: ea a necesitat livrări abundente de

material, tehnologie de vârf şi colaborare cu experţi. Or, toate acestea au venit din ţările capitaliste din Occident şi în primul rând din Statele

Unite. Desigur, nu cu titlu de asistenţă gratuită, de donaţie generoasă, întrucât comuniştii sovietici plăteau substanţial în natură, – minereuri, lemn, materii prime; exportau toate bogăţiile jefuite din fostul imperiu al ţarilor şi promiteau să deschidă piaţa rusească produselor occidentale. Aceste tranzacţii se făceau sub egida magnaţilor finanţelor internaţionale, în special de pe Wall Street. Tranzacţiile preluau ştafeta legăturilor comerciale inaugurate în sânul burselor americane din timpul războiului civil şi confirmate de convoaiele de nave încărcate cu aur sau transportând capodopere de la Ermitaj.

Dar vă rog să-mi permiteţi! N-am citit noi în Marx, care ne explică în detaliu: capitaliştii sunt inamicii declaraţi ai socialismului, de la ei nu vine niciodată vreun ajutor, ci un război sângeros şi nemilos! Ei bine, nu-i aşa! Oficial, pe plan diplomatic, nu exista recunoaştere, dar public, până în paginile Izvestiei se declara: „Negustorii americani sunt interesaţi de extinderea legăturilor economice cu URSS1”. Sindicatele americane se ridicau împotriva acestei extinderi, căci îşi apărau propria lor piaţă de produsele fabricate la preţ scăzut de mâna de lucru – servilă – sovietică. Cât despre Camera de comerţ ruso-americană creată în acei ani, aceasta nu voia să audă vorbindu-se de vreo rezistenţă politică la comunism, nu voia să „amestece politica şi afacerile”.

Istoricul american A. Sutton, deja menţionat în această lucrare, a putut să urmărească în arhivele diplomatice şi financiare deschise recent, întâlnirile dintre Wall Street şi bolşevici. A arătat caracterul amoral al acestor legături, începând cu „planul Marburg”.

de la începutul secolului, care se sprijinea pe enormul capital al lui

Carnegie şi al cărui scop era să întărească puterea finanţiştilor internaţionali graţie unei „socializări” a ţărilor de pe glob pentru controlul… şi instaurarea forţată a păcii”. Iar Sutton conchide:

„Marele finanţe preferă să aibă de a face cu state centralizate.

Comunitatea bancherilor doreşte mai puţin ca orice o economie liberă şi o putere descentralizată" – dimpotrivă: „Revoluţia şi finanţele internaţionale nu se contrazic, din moment ce revoluţia aduce o putere centralizată" care „face ca pieţele să fie uşor controlabile".

Alt punct de convergenţă: „Bolşevicii şi bancherii au o platformă comună – internaţionalismul 3".

Pe acest teren, sprijinirea „de către Morgan şi Rockefeller a întreprinderilor colectivizate şi a abolirii drepturilor individuale" nu are nimic uimitor. S-au auzit argumente pentru justificarea acestui sprijin în timpul Audierilor din Senatul american: „De ce o mare putere industrială ca America ar trebui să dorească să se creeze un mare rival industrial capabil să-l concureze4?" întrucât cu un regim totalitar care şi-a centralizat economia, devenită neputincioasă pe planul concurenţei, nu este absolut deloc nevoie să te lupţi. Evident, Wall Street nu a prevăzut aptitudinea regimului bolşevic de a se dezvolta, a-şi mobiliza oamenii, a-i exploata până la sânge şi a-şi crea, împotriva oricărei aşteptări, propria sa industrie, monstruoasă, dar puternică.

Dar ce legătură are cu subiectul nostru? Iată-l: finanţiştii americani, am văzut, au refuzat mereu cu încăpăţânare să împrumute bani Rusiei de dinainte de revoluţie, luând ca pretext necazurile de care au parte evreii, şi aceasta în ciuda avantajelor consistente pe care le-ar fi putut avea. Or, dacă la vremea aceea, erau gata să-şi afecteze propriile interese, este limpede acum, la începutul anilor

'30, că orice bănuială, cât de mică, de persecutare a evreilor în

URSS ar fi îndepărtat „imperiul Rockefeller" de la orice obiectiv pe piaţa sovietică şi l-ar fi determinat să nu-i mai ajute pe bolşevici.

Tocmai aici este problema, căci pentru Occident, persecuţiile exercitate de sovietici împotriva culturii evreieşti tradiţionale şi a sioniştilor, pe care le-am descris deja, au dispărut în spatele i impresiei generalizate că Sovietele nu-i vor mai asupri pe evrei şi că, dimpotrivă, îi vor menţine la cârma puterii.

Imaginile trecutului au darul de a se metamorfoza în mintea noastră şi de a lua forme care o liniştesc. De unde şi ideea bine ancorată azi că, în anii '30, evreii au fost alungaţi din posturile cheie şi

că nu mai luau parte la conducerea ţării. Se va merge chiar până la a se afirma, în anii ’80, că în perioada sovietică, evreii în URSS

fuseseră „practic exterminaţi ca popor, transformaţi într-un grup social aşezat în marile oraşe, «un contingent în serviciul clasei conducătoare»”.

Nu, nu numai „în serviciul”, departe de asta, căci mulţi dintre ei încă mai aparţineau „clasei conducătoare”! Cât despre marile oraşe, capitalele, vreau să spun, acestea erau aprovizionate, echipate de către putere, în timp ce imensa ţară, strivită în jug, crăpa de mizerie. La ieşirea din războiul civil, din comunismul de război, din NEP, din primul an cincinal şi din convulsiile acestora, viaţa civilă a ţării se definea tot mai mult prin acţiunea aparatului de stat în care rolul evreilor, cel puţin până în 1937 – 1938, era cum nu se poate mai important.

În 1936, la al VIII-lea Congres al Sovietelor din URSS, Molotov a ţinut, la ordinul lui Stalin (pentru a se delimita de Hitler în ochii

Occidentului), următoarea tiradă: „Sentimentele noastre frăţeşti faţă de poporul evreu se datorează faptului că acest popor a dat naştere geniului care a conceput ideea eliberării comuniste a omenirii” – Karl Marx –, din aceea că poporul evreu, egal cu naţiunile cele mai dezvoltate, a dat lumii oameni eminenţi în domeniile ştiinţific, tehnic şi al artelor [ceea ce este de necontestat şi s-a dovedit încă din anii ’30, confirmându-se şi în anii de după război. – A. S.], eroi valoroşi ai luptei revoluţionare (...) iar în ţara noastră a dat şi încarnai dă noi conducători şi organizatori remarcabili care îşi exercită talentele în toate ramurile edificării şi apărării cauzei socialismului6”.

Eu am subliniat aceste rânduri. Este evident că această tiradă urmărea un scop propagandistic. Dar corespundea şi realităţii. Or.

„Apărarea cauzei socialismului” însemna: GPU, armata, diplomaţia şi frontul ideologic. Activitatea voluntară a multor evrei în sânul acestor organisme s-a perpetuat până în 1937 – 1938.

Ne vom limita aici la o scurtă apreciere a posturilor şi a numelor cele mai cunoscute, cele care apar tocmai în aceşti ani ’30.

Acest rezumat, bazat pe ziarele vremii, pe publicaţiile de mai

târziu şi pe enciclopediile recente, poate avea erori punctuale datorate faptului că nu ştim despre existenţa – sau nu –, la indivizii în cauză, a unui sentiment naţional, şi, desigur, nu ar putea fi exhaustiv.

După ce „opoziţia troţkistă” a fost zdrobită, numărul evreilor în aparatul de Partid a scăzut considerabil. Dar această epurare nu avea deloc o orientare antievreiască. La Politbiro rămânea într-un post de frunte Lazar Kaganovici, tip pe cât de îngrozitor de nemilos, pe atât de ridicol de mediocru. (Iar, de pe la jumătatea anilor ’30, a fost în acelaşi timp secretar al Comitetului central şi membru al Orgbiro al Comitetului central, două funcţii pe care, până atunci, doar Stalin a ştiut să le cumuleze.) Şi-a pus fraţii în posturi importante: Mihail se găseşte încă din 1931 ca vice-preşedinte al Sovnarhoz (Sovietul Economiei naţionale), apoi, în 1937.

Comisar al poporului la Industria de armament, pe urmă, cu titlu cumulativ, la Industria aeronautică. Un alt frate, Iuli, după ce a ocupat pe rând posturi de prim plan în Partid la Nijni-Novgorod

(unde se găseau toţi fraţii săi), a fost promovat vice-comisar al poporului la Comerţul exterior7. Un alt frate, o perfectă nulitate, era într-o poziţie importantă la Rostov-pe-Don, ceea ce ne face să ne gândim la personajul lui Saltîkov-Şcedrin, Vooz Oşmiański, instalându-şi fratele într-un post bine plătit. La începutul anilor

’30, două opoziţii, total ruseşti pe planul apartenenţei naţionale, cea a lui Rîkov-Buharin-Tomski pe de o parte, şi cea a lui

Sîrţov-Riutin-Uglanov pe de alta, au fost zdrobite de Stal în Pentru aceasta el s-a sprijinit pe evreii bolşevici care i-au furnizat un înlocuitor. Kaganovici era sprijinul neclintit al lui Stalin în Politbiro: a cerut executarea lui Riutin (octombrie 1932 – ianuarie 1933) şi se ştie că la vremea aceea nici Stalin însuşi nu reuşise să o impună.

Epurarea din anii 1930 – 1933 a răvăşit rândurile ruseşti din Partid.

La prezidiul Comisiei centrale de control înfiinţată la Congresul al X VI-lea al Partidului (1930), între cei 25 de membri numărăm 10

evrei, cum sunt: A. Soltz, „conştiinţa Partidului” (iar în anii execuţiilor masive – 1934 – 1938 –, asistentul procurorului general

Vîşinski9), Z. Belenki (care se adaugă celor trei fraţi pe care i-am citat), A. Goltzman (un transfug care se alăturase lui Troţki în problema sindicatelor), vehementa Rosalia Zemliacika, Mihail

Kaganovici, cekistul Trilisser, Iaroslavski militantul cel „fără Dumnezeu”, B. Roisenman, un ex-adjunct al lui Troţki care supravieţuise, A.P. Rozengolţ. Dacă vom compara situaţia din Comitetul central al Partidului din anii ’20 şi începutul anilor ’30, vom constata că nu s-a schimbat nimic cu adevărat: la fel ca în 1925 şi după Congresul al XVI-lea, evreii constituie o şesime din efective10.

La vârful Partidului şi după Congresul al XVII-lea („învingători”), în 1934, proporţia evreilor în sânul Comitetului central este tot de o şesime; la Comisia de control a Partidului, este de aproape o treime, ca şi la Comisia de revizie a Comitetului central (pe care a condus-o foarte mult timp M. Vladimirski, a urmat Lazar

Kaganovici care a fost instalat în fruntea Comisiei de control).

Aceeaşi proporţie se regăsea pe atunci în Comisia de control sovietică11. Vice-procurorul general al URSS a fost, de-a lungul celor cinci ani fierbinţi 1934 – 1939, Grigori Leplevski12.

Posturile ocupate în rândurile Partidului nu erau divulgate, nici măcar în paginile ziarului Pravda. Putem, totuşi găsi pentru toamna lui 1936: secretar al Comitetului central al Komsomolului – E.

Eainberg13; şef al departamentului Presă şi Edituri al Comitetului central (întreaga ideologie) – B. Tal (care îl înlocuieşte pe Lev

Mehlis, trecut în redacţia de la Pravda, iar în 1937, în postul de vice-comisar la Apărare şi şef al Direcţiei politice a Armatei Roşii).

Mulţi ocupă posturi de conducere la regiuni, cum ar fi: Biroul

Asiei Centrale, Comitetul teritorial al Siberiei Orientale, primi secretari ai Comitetelor regionale ale germanilor de pe Volga, Tătaria.

Başkiria, Tomsk, Kalinin, Voronej, şi altele. Iată-l pe Mendel

Hataievici (membru al Comitetului central din 1930) care este rând pe rând secretar al Comitetelor regiunilor Gomei, Odessa, Tătaria.

Dniepropetrovsk, secretar al comitetelor teritoriale de pe Volga mijlocie, secretar adjunct al Partidului ucrainean. Iacob Ciubin:

secretar al comitetelor regiunilor Cernigov, Akmolinsk, circumscripţiei Şahtin, apoi membru în Comisiile (din Moscova, Crimeea.

Kursk, Turkmenia) de control ale Partidului, pe urmă, începând din 1937, prim secretar al Comitetului central al Turkmeniei14.

Nu-l vom obosi pe cititor cu o enumerare de nume, dar ţinem să subliniem aici aportul foarte real al acestor secretari la opera generală a bolşevicilor, nu fără a remarca uimitoarea mobilitate geografică a acestor cadre (ca în anii '20). Nu sunt mulţi, dar îi fac să treacă de la un post la altul fără să le pese că orice „nou" este incompetent în fiecare nou ţinut unde este trimis.

Dar puterea reală a bolşevicilor se concentrează în mâinile Comisarilor poporului, în 1936, numărăm 8 evrei printre ei: Litvinov la Afacerile externe, cunoscut în toată lumea (şi pe care Izvestia, în caricaturile sale binevoitoare, îl prezintă sub aspectul unui cavaler al păcii atacând cu lancea sa pe Răii din străinătate); nu mai puţin celebrul comisar de la Interne, Iagoda; obiectul tuturor ditirambilor, comisarul de la Căile ferate, Lazar Kaganovici „cu mână de fier"; la Comerţul exterior – I. Ia. Weiţer; la Sovhozuri – acelaşi

M. Kalmanovici (comisar la Aprovizionare de pe la sfârşitul lui

1917); la Sănătate – G. Kamiński (cu predicile sale din coloanele hvestiei); la Comisia de control sovietic, tot Z. Belenki15. În acelaşi Guvern, găsim un mare număr de evrei printre vice-comisarii diferitelor comisariate: Finanţe, Comunicaţii, Transporturi feroviare şi fluviale, Agricultură, Industria lemnului, învăţământ, Justiţie

(încă un Soltz, Isaac), iar printre cei mai eminenţi: Ia. Gamarnik

(la Apărare), A. Gurievici („a contribuit din plin la crearea industriei metalurgice a ţării16"), Semion Guinzburg (vice-comisar la Industria grea, apoi comisar la Construcţiile de locuinţe, apoi ministru la Construcţia întreprinderilor de război).

Între sfârşitul lui 1929 şi începutul lui 1930 s-a produs faimoasa

„Mare Fractură". Se profila la orizont tortura colectivizării – şi în această oră fatidică, Stalin a desemnat, pentru a o duce la capăt, sinistra figură a lui Iakovlev-Epstein, ale cărui fotografii sau portrete făcute de Brodski apăreau în format mare în ziare18. Ca şi M.

Kalmanovici, era membru al Consiliului Muncii şi al Apărării unde figurau Stalin, Molotov, Mikoian, Ordjonkidze, Voroşilov şi mulţi alţii 19. În martie 1931, la al VI-lea Congres al Sovietelor.

Iakovlev face un raport atât asupra mfiinţării sovhozurilor cât şi a creării colhozurilor (exterminarea întregii vieţi a poporului) 20. Pe această glorioasă cale ce ducea la ruinarea Rusiei apăreau, printre colaboratorii lui Iakovlev atât vice-comisarul V.G. Feiguin, cât şi membrii colegiului Comisariatului pentru Agricultură M.M. Wolf.

G.G. Roşal, între alţi mari cunoscători ai treburilor ţărăneşti. Cu titlu de ajutor substanţial i s-a afiliat Trustul de cereale (a lua cu japca grâul pentru stat) al cărui director este G. Ghercikov: îşi are portretul în Izvestia, iar Stalin în persoană îi adresează telegrame de încurajare21. În 1932, este creat Comisariatul poporului pentru

Sovhoz şi i se pune în frunte M. Kalmanovici22. În privinţa preşedintelui Sovietului colhozurilor pe întreaga Uniune, îl aflăm pe acelaşi

Iakovlev începând din 193423. Preşedintele Comitetului comenzilor pentru stat este I. Kleiner (decorat cu ordinul Lenin). M. Kaganovici a fost şi el, în cursul ameninţătoarelor luni ale colectivizării, vice-comisar la Agricultură înainte de a fi mutat, la finele lui 1930, la Comisariatul pentru Finanţe, apoi devine preşedintele Consiliului de administraţie de la Gosbank (Banca de Stat), pentru bunul motiv că afacerile băneşti trebuie gestionate de o voinţă de fier. Vor fi numiţi preşedinţi ai Consiliului de administraţie de la Gosbank, Lev

Mariasin în 1934, apoi Solomon Kruglikov în 193624.

<notă>

— Isaac Israielevici Brodski (1883 – 1939), pictor oficial, director al Academiei de Arte Frumoase din Leningrad.

</notă>

În noiembrie 1930 s-a creat Comisariatul pentru Comerţul exterior avându-l în frunte – şi a rămas timp de şapte ani – pe A. P.

Rosengoltz. Numărăm o treime de evrei printre membrii colegiului. Unul dintre ei, Ş. Dvoilatki, va intra în Comitetul principal

pentru concesiuni (unde se vântură valută) şi va fi reprezentant comercial în Franţa (1934 – 1936) 25. La finele anului 1930 este creat

Comisariatul poporului pentru Aprovizionare, cu Mikoian în frunte

(este membru al colegiului un M. Belenki, cel de-al cincilea cu numele acesta, care va deveni în curând comisar înlocuitor al lui

Mikoian). Aceste comisariate – pentru Comerţ şi pentru Aprovizionare – au într-adevăr o proporţie de evrei mai importantă decât în instanţele superioare ale Partidului: între o treime şi o jumătate.

Să nu uităm Uniunea centrală, acest organism birocratic de pseudo-cooperaţie; a fost condusă (după Lev Hinciuk în anii '20), de la

1931 până în 1937 de către I.A. Zelenski pe care l-am întâlnit ca membru al colegiului Comisariatului pentru Alimentaţie26.

Să mai amintim încă o dată: aceste enumerări nu au valoare ilustrativă şi nu urmărea nicidecum să-l facă pe cititor să creadă că celelalte naţionalităţi nu erau reprezentate în sânul acestor colegii ori în prezidiu – bineînţeles că erau. Şi apoi, persoanele citate nu au ocupat posturile în chestiune decât un timp, înainte de a fi mutate prin alte părţi.

Căile de comunicaţie. Căile ferate l-au avut mai întâi în frunte pe

M. Ruhinovici (în ziare, portretul său este prezentat în mărime naturală27), apoi îi cedează locul lui L. Kaganovici pentru a deveni comisar la Industria de armament (M. Kaganovici, nu are, pentru moment, decât o funcţie de adjunct28). Mari mutaţii au loc în sânul

Industriei carbonifere: I. Schwarz îşi pierde postul de director în favoarea lui M. Deutsch29. Administratorul de la Petrol este T.

Rozenoer. Construirea giganticului combinat siderurgic de la

Magnitogorsk este condusă de Iacov Gughel; directorul combinatului de la Kri voi Rog este Iacov Vesnik; cât priveşte construirea combinatului de la Kuzneţ – un infern unde îşi dau sufletul două sute de mii de muncitori în zdrenţe şi înfometaţi –, este încredinţată lui S.

Frankfurt, apoi lui I. Epstein (arestat în 1938 şi, ca măsură de

clemenţă specială, trimis să ridice combinatul din Norilsk30. Or, în anii
’30 nu existau combinate mai puternice ca acestea.

Consiliul Economiei naţionale încă mai există, deşi importanţa sa este mai mică. În fruntea lui, după Unschlichte, îl vedem pe A.

Rosengoltz, apoi pe Ordjonkidze: prezidiul său conţine o majoritate evreiască31.

În schimb, Gosplan se întăreşte. În 1931, sub preşedinţia lui

Kuibîşev, prezidiul său numără, din 18 membri, mai mult de jumătate evrei.

Fără a părăsi sfera economică, să trecem la ultimul an „înfloritor” al erei staliniste – înaintea memorabilului an 1937. În 1936.

Izvestia a publicat33 componenţa Sovietului Comisariatului pentru

Comerţ intern: 135 de persoane concentrând în mâinile lor (şi probabil nu fără a găsi aici şi interesul personal) întregul comerţ intern al

URSS. în lista de nume, proporţia evreilor se apropie de 40%. Găsim doi vice-comisari, inspectori şi numeroşi administratori ai centrelor regionale pentru produse alimentare, produse de larg consum, geranţi ai uniunilor de consumatori, de trusturi care controlează restaurante, cantine, depozite, vagoane-restaurant, bufete de gară, fără a uita, desigur, Gastronomul nr. 1 din Moscova (faimosul magazin Eliseiev). Cât facilitau toate acestea armonia între toate instanţele de-a lungul acestor ani amărâţi, zdrenţăroşi şi prost încălţaţi!

Am mai putut citi, în paginile Izvestiei, şi un titlu formulat în felul următor: „Direcţiunea Industriei peştelui s-a făcut vinovată de grave erori politice”. Aceasta antrena intrarea în dizgraţie a unuia dintre membrii colegiului Comisariatului pentru Comerţ, Moisei

Frumkin (l-am văzut, în anii ’20, vice-comisar la Comerţul exterior).

Au urmat pedepsele: un blam sever pentru tovarăşul Frumkin, şi o ameninţare de destituire; acelaşi lucru pentru tovarăşul Kleikman;

cât despre comisarul Nepriahin, acesta va fi exclus din Partid34.

La puţin timp după aceasta, Izvestia a publicat35 o listă complementară a membrilor Comisariatului pentru Industria grea: o listă de

215 de nume. Orice persoană interesată poate să o studieze. Autorul acestor rânduri a descoperit următoarele: în zorii anilor '30, «copiii foştilor mici burghezi au putut deveni „şefi" conducând activitatea zilnică a „marilor şantiere"... Şi, trudind şaisprezece ore din douăzeci şi patru, săptămâni şi luni de-a rândul, fundurile gropilor, mlaştinilor, deserturilor şi taigalei... au înţeles că aceasta era „ţara lor" 36». Numai că există aici o confuzie: cei care munceau în fundul gropilor şi prin mlaştini erau muncitorii cu mâini bătătorite şi ţăranii de ieri; „şefii", mai treceau din când în când, restul timpului petrecându-l la biroul unde se bucurau de un regim special („Maiştrii de bronz"). Un lucru este adevărat: că graţie voinţei lor de fier şi ordinelor nemiloase, aceste şantiere au fost duse la bun sfârşit, venind să întărească potenţialul industrial al URSS.

În felul acesta evreii sovietici au primit o parte notabilă din gestiunea economică, industrială, statală a ţării la toate nivelurile.

*

Îi rezervăm un loc special lui B. Roisenman. Judecaţi singuri:

este decorat cu ordinul Lenin „pentru merite excepţionale", pentru a fi adaptat aparatul de stat „la exigenţele unei ofensive socialiste de mare amploare" – ce misterioase şi insondabile profunzimi poate tăinui această „ofensivă"? – şi, în fine: pentru a fi îndeplinit

„Sarcini de natura specială, de o deosebită gravitate, pentru binele statului, constând în epurarea aparatului de stat din sânul reprezentanţelor din străinătate37".

Privirea noastră se îndreaptă în prezent cât se poate de natural spre Diplomaţie. Pentru anii '20, subiectul a fost tratat în capitolul precedent. Vom întâlni acum noi şi foarte importante personalităţi.

Astfel, în primăvara lui 1930, se putea citi în Izvestia, pe prima pagină şi cu titluri de o şchioapă, următoare informaţie capitală: „F.

A. Rotstein, membru al colegiului Comisariatului pentru Afacerile externe, s-a întors din vacanţă reluându-şi atribuţiile38”. (Se vorbea în felul acesta de oricine, în afară de tovarăşul Stalin? Nici măcar de un Ordjonkidze sau de un Mikoian!) Rotstein însă trebuie să fi făcut vreun pas greşit căci, la nici două luni, şi-a încheiat socotelile: în iulie 1930, când Litvinov este numit comisar al poporului.

Rotstein (în a cărui biografie figura întemeierea Partidului comunist britanic), este îndepărtat din colegiu. În acei ani ’30, când

Litvinov se află la apogeu, o nouă generaţie îşi face apariţia. Enciclopedia evreiască scrie: «Se vorbeşte de „diplomaţi ai şcolii

Litvinov”» şi îi citează pe: K. Uşański, Ia. Suritz, B. Stein (care făcuse deja carieră în anii ’20), E. Gnedin (fiul lui Pârvus39).

Ehrenburg adaugă la aceste nume pe cel al lui E. Rubin. La fel ca în anii ’20, diplomaţia atrage la începutul şi la mijlocul anilor ’30

cadre ieşite din populaţia civilă. Încă din momentul în care URSS

a fost admisă în cadrul Societăţii Naţiunilor, numele lui Litvinov.

Stein, Gnedin ca şi al lui Brenner, Staşevski, Markus, Rozenberg şi al georgianului Svanidze figurează în fruntea delegaţiei sovietice.

Ei sunt cei care au reprezentat Rusia sovietică la acest forum al naţiunilor, în mijlocul reprezentanţelor din Europa: eternul Maiski în

Anglia, Ia. Suritz în Germania (apoi în Franţa), B. Stein în Italia (îi succede lui Kamenev), şi alţii în Spania, Austria, România, Grecia.

Lituania, Letonia, Belgia, Norvegia, ici şi colo prin Asia, spre exemplu în Afghanistan unde, în timpul războiului civil se afla deja acest Suritz, iar, începând cu 1936, B. Skvirski (care, timp de mulţi ani, a fost reprezentantul sovietic neoficial la Washington40). În reprezentanţele comerciale, la începutul şi mijlocul anilor ’30, numeroase personalităţi evreieşti continuă să figureze pe listă şi să acţioneze (încă un Belenki, B.S., al şaselea cu acest nume, ataşat comercial în Italia între 1934 şi 193741).

Apropo de Armata Roşie, să-l cităm pe acel autor israelian meticulos pe care îl cunoaştem deja şi care scrie: în anii ’30 Armata

Roşie „păstra în rândurile sale un număr important de ofiţeri evrei.

Mai ales în sânul Consiliului revoluţionar de război şi în administraţiile centrale ale Comisariatului pentru Apărare, la Cartierul general etc. La fel în regiunile militare, armele, corpurile de armată, diviziile, brigăzile şi toate unităţile militare. Ca şi înainte, evreii ocupau un loc important în organele politice ale armatei42. De fapt, după sinuciderea omului sigur care a fost Gamarnik, întregul Serviciu politic central al Armatei Roşii trecuse în mâinile sigure ale lui Mehlis… Iată câteva nume ale unor membri ai acestui serviciu:

Morduh Horoş, vice-preşedinte în anii ’30 (înainte de arestare), şef al Serviciului politic din circumscripţia Odesa; Lazar Aronştam, din decembrie 1929, apoi, în anii ’30, până în 1937, şef al Serviciului politic al circumscripţiei Bielorusia, al armatei din Extremul

Orient, apoi al circumscripţiei Moscova; Isaac Grindberg este inspector al Armatei Roşii, apoi director adjunct al Serviciului politic pe circumscripţia Leningrad; Boris Ippo (l-am văzut deja în timpul războiului civil; când Asia Centrală răsculată este înăbuşită, el se afla în fruntea Biroului politic al frontului din Turkestan, apoi al regiunii Asia mijlocie), în anii ’30, se află în fruntea Armatei Roşii din

Caucaz, apoi a Academiei politice şi militare; o personalitate pe care am menţionat-o deja: Mihail Landa, redactor-şef la Steaua roşie din

1930 până în 1937; Naum Rozovski – procuror militar în timpul războiului civil şi, în 1936, procuror general al Armatei Roşii43.

Până în 1934, cât Consiliul revoluţionar de război mai exista, adjunct al preşedintelui (Voroşilov) a rămas Gamarnik. În anii ’30, în plus faţă de lista de nume citate în paragraful precedent, întâlnim în fruntea Serviciilor generale ale Armatei Roşii pe: Abram Volp la administraţie şi mobilizare (citat mai înainte în calitate de şef al Cartierului general pe circumscripţia Moscova; Semion Uritki (şeful Spionajului până în 1937), Boris Feldman, şef al serviciului efective

(până în 1937), Leonti Kotliar, şef al Serviciului general al geniştilor militari în anii de dinainte de război. În fruntea Aviaţiei, începând cu

1932, A. Goltzman (l-am întâlnit deja şi la Comisia de control şi

ca militant sindical; a pierit într-un accident de avion). În fruntea regiunilor militare, îi vedem pe: Iona îakir (regiunea Crimeea, apoi Kiev, de o importanţă capitală), Lev Gordon (cea din Turkestan) 44. Nu avem date despre posturile subalterne, foarte numeroase, dar credem că nu putem fi contrazişi dacă spunem că în sânul serviciilor politice al Armatei, al Aprovizionării, al aparatului de Partid şi cel al Comisariatelor, acolo unde şeful era evreu, proporţia posturilor ocupate de evrei era de obicei foarte importantă.

Totuşi, activitatea în Armată nu are nimic pernicios, ea poate fi, dimpotrivă, absolut pozitivă. Ce să spunem de scumpul nostru copil, GPU-NKVD? Iată ce scrie un istoric contemporan, bazându-se pe arhive: „Prima jumătate a anilor ’30 este marcată de o creştere a rolului evreilor în aparatul Securităţii”. Şi, pentru a ne face o idee „în ajunul represaliilor cele mai masive... de repartizarea pe bază de apartenenţă naţională a organelor NKVD-ului”.

se poate consulta „lista, publicată de presa centrală, a celor 407
responsabili de rang înalt care au fost decoraţi cu ocazia celei de
a
20-a aniversări a CEKA-GPU-NKVD. Din cei 407, 56 sunt evrei
(13, 8%) iar 7 letoni (1, 7%) 45”.

Dar iată că GPU se metamorfozează în NKVD, avându-l în frunte pe Iagoda (1934), şi că se fac publice (în două rânduri! – rară ocazie de a arunca o privire în spatele zidurilor oarbe46) – numele comisarilor de la Securitatea statului, denumită NKVD (Comisariatul poporului pentru treburile interne). În primul eşalon: Ia.
S. Agranov (primul adjunct al lui Iagoda), V.A. Balitki, T. D.
Deribas, G.E. Prokofiev, S.F. Redens, L.M. Zakovski; eşalonul
2: L.N. Belski, K.V. Pauker (aceştia fuseseră deja decoraţi în
1927 la aniversarea a 10 ani de la înfiinţarea Cekăi), M.I. Gai.
S. A. Goglidze, L.B. Zalin, Z.B. Kaţnelkom, I.M. Leplevski.
G. A. Molcianov, L.G. Mironov, A.A. Slutki, A.M. Şartin.
R.A. Pilliar. Dacă nu toţi dintre aceştia erau evrei, măcar o bună parte erau. Şi nu au fost daţi afară, nu au demisionat din acest
NKVD care s-a înverşunat, după moartea lui Kirov, asupra

întregii ţări şi, vom vedea în curând, asupra propriilor membri…

A. A. Slutki se afla în fruntea departamentului care se ocupa cu problemele externe. Conducea, aşadar, serviciile de spionaj din străinătate. „Adjuncţii săi erau Boris Berman şi Serghei Şpiguelglas”.

Despre Pauker aflăm: era frizer la Budapesta, a avut legături cu comuniştii pe vremea când a stat închis în Rusia în 1916, a fost mai întâi şeful gărzii de la Kremlin, apoi şeful unui serviciu operaţional al NKVD47. Desigur, aceste persoane de rang înalt se află prea bine la adăpostul secretului aparatului pentru a putea să-i cunoaştem în profunzime. Unul dintre ei, Naum (Leonid) Etingon, iese totuşi din umbră: el este maestrul asasinării lui Troţki, el, organizatorul grupului celor „cinci spioni de la Cambridge” şi, după război, al spionajului nuclear48.

Apoi, sunt cei care ocupau posturi mai puţin importante – o, dar cât de numeroase – ca, spre exemplu, Lev Feldbin, total necunoscut de public până când a dezertat, fapt care a făcut mult zgomot, sau Alexandr Orlov (pseudonim răsunător), colaborator fidel al

GPU, care a condus „departamentul economic al serviciului extern”, ceea ce înseamnă că exercita controlul NKVD-ului asupra comerţului exterior al URSS. Era la curent cu instrucţiunile cele mai secrete date de Stal în anchetatorilor NKVD cum ar fi „extorcarea [de la victime] de mărturii false”. Iar mulţi [anchetatori] se aflau la ordinele [sale]49. Este şi Mihail Kolţov-Friedland („consilierul politic” al guvernului republican spaniol50), care cu siguranţă nu era departe de cele mai grandioase acţiuni puse la cale de GPU.

La trei zile de la numirea (pe 27 septembrie 1936) lui Ejov în postul de comisar al poporului pentru Afacerile Interne este numit adjunctul său: M. Berman, care îşi păstrează şi postul din fruntea

Gulag-ului51. Ejov este umbra lui pretutindeni. Credinciosul său colaborator (începând cu 1931) de la Comitetul central al PCR (b).

Mihail Litvin, devine şef al Serviciului cadre la NKVD, iar, în mai

1937, statele sale de plată îl arată în postul de şef al inegalabilului şi neegalatului Departament politic secret al Serviciului central al

Securităţii Statului (GUGB) al NKVD. Adjunctul şefului acestui serviciu, între 1931 şi 1936 este Henrik Liuşkov (a fost ucis de un glonţ japonez, întrucât, în 1938, trecuse în tabăra lor; la sfârşitul războiului, japonezii au refuzat să-l extrădeze şi, neştiind ce să facă, l-au împuşcat... Am putea astfel adăuga câteva pagini la povestea fiecăruia dintre ei). În sânul aceluiaşi serviciu, Alexandr

Radzivilovski este „însărcinat cu misiuni speciale". Iată şi un alt fidel colaborator al lui Ejov, Isaac Shapiro, referentul său încă din

1934, care se află acum în fruntea secretariatului NKVD, apoi al

Departamentului special al GUGB al NKVD (un alt serviciu, foarte glorios şi el...32).

În decembrie 1936, printre şefii a zece departamente ale GUGB

al NKVD desemnaţi prin cifre secrete, găsim şapte evrei: departamentul Gărzilor de corp (1) – K. Pauker, al Contraspionajului (3) – L. Mironov, Departamentul special (5) – 1. Leplevski, Transporturilor (6) – A. Şanin, Externe (7) – A. Slutski, Registrelor (8) – V.

Ţesarki, închisorilor (10) – Ia. Weinstock. Au mai fost şi alţii în cursul măcelului din 1937: A. Zalpeter la Departamentul operaţional (2), Ia. Agranov, apoi M. Litvin la Departamentul politic secret

(4), A. Minaiev-Tikanovski la Contraspionaj (3), I. Shapiro, am spus, la Departamentul special (9) 53.

Personalul de conducere al Gulagului l-am numit în Arhipelagul.

Da, contribuţia evreilor nu a fost nici acolo neînsemnată. (Faptul că am reprodus portretele şefilor de şantier al faimosului canal Marea

Albă – Baltica, găsiţi în culegerea publicată în 1936 cu ocazia celebrării acestei glorioase acţiuni, a provocat indignare: am fost acuzat de a-i fi ales doar pe evrei. Dar nu am ales pe nimeni, am reprodus fotografiile tuturor şefilor lagărului Marea Albă – Baltica, aflaţi în această carte nepieritoare. Atunci cine a făcut alegerea, cui aparţine vina că aceştia erau evrei?) Pentru informare, voi adăuga aici câteva detalii despre trei personaje importante, detalii pe care tocmai le-am citit şi pe care nu le ştiam mai înainte: Lazar Kogan, înainte de a fi pe canalul Mării Albe, fusese în fruntea Gulagului, iar Zinovi

Katznelsohn, după 1934, era al doilea în această ierarhie. Începând cu 1936, şeful Gulagului a fost Israel Pliner, iar canalul Moscova-Volga a fost terminat sub ordinele sale54.

Nu se poate nega: Istoria a făcut să intre mulţi evrei sovietici în rândurile executorilor tristului destin al întregului popor rus.

Din surse diferite ne parvin informaţii despre momente diferite şi care nu au fost niciodată făcute publice până acum: este vorba de împuterniciţii regionali ai GPU-NKVD din anii '30 (până în 1937). Funcţia lor ar merita scrisă cu majusculă, întrucât ei, iar nu secretarii comitetelor regionale, erau stăpânii absoluţi ai acestor teritorii, cu drept de viaţă şi de moarte asupra fiecărui locuitor, aflându-se sub directa îndrumare a

NKVD-ului central. Se cunosc câţiva cu numele de familie întreg, alţii doar cu iniţiale. îşi schimbau neîncetat locurile, unii luau locul altora şi invers. Cât priveşte momentele când aveau loc aceste repartizări, l-am invidia pe cel care ar putea să le precizeze: totul se făcea în cel mai mare secret. Or, de-a lungul acestor ani '30, se mai afla încă un mare număr de evrei printre aceşti potentaţi regionali. Nişte cifre publicate recent dau, pentru organele locale ale Securităţii, fără a socoti GUGB, 1 776 de evrei (7, 4%) 55.

Pot fi citate regiunile următoare: Bielorusia (Israel Leplevski, fratele substitutului de procuror general Grigori Leplevski, – l-am văzut deja la

VCEKA, apoi şef al GPU. Şi-a făcut apariţia în calitate de comisar de rangul doi şi, iată-l, între 1934 şi 1936, comisar al poporului la Afacerile interne din Bielorusia); Regiunea de Vest (I. M. Blat, pe care îl vom regăsi mai târziu la Celiabinsk); Ucraina (Z. Katznelsohn, pe care l-am văzut în războiul civil; a avut timp să fie peste tot, de la Marea Caspică până la Marea Albă, tocmai a fost numit ca adjunct de şef al Gulagului;

Iată-l acum vice-comisar al poporului la Afacerile Interne în Ucraina – în 1937, îi va ceda postul aceluiaşi Leplevski); regiunea Doneţk, apoi

Vinniţa (şi într-una şi în cealaltă – D.M. Sokoliński); Caucazul de

nord
(L. Ia. Faivilovici şi de asemenea Friedberg); Azerbaidjan (M. G. Raiev-Kamiński, dar şi Purnis); regiunea Stalingrad (G. Rappoport);
Oriol (P. Ş. Simanovski); regiunea Tambov (Livşiţ); Gorki (G. Ia. Abrampolski); Arhanghelsk (aici, A.S. Şiiron este cel însărcinat să-i aşeze pe ţăranii deschiaburiţi); Republica Germanilor de pe Volga
(I. S. Ressin); Başkiria (Zelikman); regiunea Orenburg (N. Raiski);
Sverdlovsk (G. I. Şkliar); Kazahstan (L. B. Zalin); Asia Centrală
(Krukovski); şi de asemenea Siberia răsăriteană (Troţki), până la Ţinutul
Nordului (Rutkovski).

Aceste posturi sunt sporadice, intermitente; şefii regionali ai NKVD
erau schimbaţi de la o regiune la alta nu mai rar sau mai puţin radical ca secretarii de comitete regionale. Spre exemplu: Vladimir Ţesarski a fost, în calitate de împuternicit al GPU-NKVD, la Odessa, la Kiev şi în Extremul Orient, apoi este numit, 1937, în înaltul post de şef al Serviciului special al GUGB al NKVD (se pare că a fost înaintea lui Shapiro). Sau:

S. Mironov-Korol care, în 1933 – 1936, se află în fruntea GPU-NKVD din
Dniepropetrovsk (în acelaşi timp se află şi la GPU central), iar în 1937, în
Siberia apuseană55. Mijlocul anilor ’30 ne face să-l regăsim pe amicul nostru L. Vul în funcţia de „director” al Miliţiei din Moscova (iar mai târziu din Saratov). Chiar la Moscova, împuternicitul era (după trecerea prin
Asia centrală) L. Belski. Se mai profilează în anii ’30: şeful Armatelor de grăniceri, Foşan, şeful Serviciului economic al NKVD, Meirson, şeful
Serviciului financiar al Gulagului, L.I. Berenson, şi cel care i-a succedat.

L. M. Abramson, şeful Serviciului cadre, Abram Flikser. Toate acestea cu litere abia bănuite: nicio listă, nicio hartă nu s-ar putea întocmi pentru fiecare an. Şi apoi, exista un Serviciu special în interiorul fiecărui NKVD

regional. Iată o informaţie culeasă la întâmplare: în fruntea secretariatului acestui serviciu special din Kiev se afla Iakob Broverman, cel care mai târziu va avea aceleaşi funcţii în cadrul NKVD central57.

Mai târziu, în 1940, când Sovietele au ocupat Ţările Baltice, se ştie că la conducerea NKVD din Dvina se găsea un anume Kaplan, care a făcut atâtea rele încât în 1941, exact după plecarea trupelor sovietice şi înaintea sosirii germanilor, populaţia a avut o explozie de mânie împotriva evreilor.

Nuvela lui D.P. Vitkovski, Jumătatea unei vieţi, conţine un paragraf care descrie înfăţişarea specific evreiască a instructorului său Iakovlev; faptele se petrec într-o epocă foarte recentă, cea a lui

Hruşciov. Această aluzie, în nuvelă, este destul de nedelicată, iar evreii de la sfârşitul anilor '60, în opoziţie făţişă cu puterea comunistă, care primeau cu simpatie toate amintirile scrise despre lagăr, au fost neîndoielnic ofensaţi de acest pasaj. Legat de acest lucru.

V. Gherşuni mi-a pus întrebarea următoare: dar câţi anchetatori evrei a putut vedea Vitkovski într-un interval de treizeci de ani?

Aceste cuvinte nevinovate, „într-un interval de treizeci de ani”.

(cât de natural ar fi fost să se spună „într-un interval de cincizeci”, sau „de patruzeci de ani”!) denotă o incredibilă capacitate de a uita! într-o perioadă de treizeci de ani, de la sfârşitul anilor '30, este posibil ca Vitkovski să nu fi întâlnit mulţi anchetatori evrei

(încă se mai găseau prin anii '60), dar Vitkovski, care a fost persecutat de către Organe timp de patruzeci de ani şi care a stat la

Solovski, cu siguranţă că nu a uitat zilele când era mai greu să întâlneşti un anchetator rus sau unul leton.

Însă întrebarea lui Gherşuni este legitimă în sensul că toate aceste posturi, înalte, mai puţin înalte, chiar subalterne, pe măsură ce se apropia prăpădul din 1937, îşi purtau în sine propria lor anihilare.

*

Stăpânii destinelor noastre lucrau fără teamă pe culmile lor asigurate – iar lovitura zdravănă, neaşteptată care i-a izbit li s-a părut a fi zdruncinarea întregului univers, sfârşitul lumii. Cine dintre ei îşi închipuise înainte de aceasta destinul fatal al autorilor oricărei revoluţii?

Dacă studiem separat listele înalţilor conducători care au pierit în

1937 – 1938, vom constata că evreii sunt într-o proporţie mare. Un istoric contemporan scrie: dacă „de la 1 ianuarie 1935 până la 1 ianuarie 1938, reprezentanţii acestei naţionalităţi se aflau în fruntea a

50% dintre principalele servicii ale aparatului central pentru Afaceri

Interne, la 1 ianuarie 1939 nu mai ocupau decât 6% din posturi58".

Bazându-ne pe numeroase „liste de împuşcaţi" publicate în cursul ultimilor zece ani, şi pe volumele biografice ale Noii Enciclopedii evreieşti ruse, suntem în măsură să urmărim cu mai multă sau mai puţină precizie soarta ulterioară a cekiştilor de marcă, a şefilor Armatei Roşii, a conducătorilor Partidului, a diplomaţilor, a celor care, pe când se mai aflau la comandă, au fost citaţi în capitolele precedente.

Cekiştii au fost cei care au plătit cel mai greu tribut:

G. Ia. Abrampolski; L.M. Abramson a murit în închisoare în

1939; Iacob Agranov, 193959; Abram Belenki, 1941; Lev

Belski-Levin, 1941; Matvei Berman, 1939; Boris Berman, 1939, Iosifblat, 1937; Ia. Weinstock, 1939; Leonid Vul, 1938; Mark

Gai-ştokliand, 1937; Semion Ghendin, 1939; Veniamin Gherson.

1941; Lev Zadov-Zinkovski, 1938; Lev Zaklin-Levin, 1940; A.

Zalpeter, 1939; Lev Zaharov-Meier, 1937; N. Zelikman.

1937; Alexandr loselevici, 1937; M.G. Kamiński, 1937; Zinovi

Katsnelsohn, 1938; Lazar Kogan, 1939; Mihail Kolţov-Friedland.

1940; Kruovski, 1938; hrail Leplevski, 1938; Mihail Litvin s-a sinucis în 1938; Nathan Margoline, 1938; A. Minaiev-Ţikanprski.

1939; Lev Mironov-Kagan, 1938; Serghei Mironov-Korol, 1940; Karl Pauker, 1937; hrail Pliner, 1939; Mihail Raiev-Kamiński. 1939; Alexandr Radzivilovski, 1940; Naum Raiski-Lehâman. 1939; Grigori Rappoport, 1938; Ilya Ressin, 1940; A. Rutkovski; Pinkhus-Simanovski, 1940; Mihail Trilisser; Leonid Faivilovici. 1936; Evsei Şirvindi, 1938; Grigori Şkliar; Serghei Şpighelglas. 1940; Henrik Iagoda, 1938.

În zilele noastre se publică anuare întregi cu numele principalilor conducători ai aparatului central al GUGB-NKVD care au căzut victime ale epurării „ejoviene” şi întâlnim un foarte mare număr de nume evreieşti.60

Există însă biografii complet secrete, ascunse, pe care nu le cunoaştem decât graţie unor informaţii întâmplătoare care s-au scurs în favoarea „transparenţei „încă nestrunite de la începutul anilor

’90. Astfel, profesorul Grigori Mairanovski, specialist în substanţe toxice, a condus începând cu 1937 „Laboratorul X” al unui serviciu specia] al NKVD, laborator însărcinat să execute prin injectare condamnaţii la moarte „la ordinul direct al guvernului din 1937

până în 1947, 1950” – atât în celula specială a „Laboratorului X”.

cât şi în străinătate în anii 1960 – 197061. Mairanovski a fost arestat abia în 1951, iar din celulă îi scria lui Beria: „Prin mâna mea au fost executaţi zeci de duşmani de moarte ai puterii sovietice, mai ales naţionalişti de tot felul62”. Iată însă că în 1990 a transpirat o surprinzătoare informaţie care ne spune că faimoasele duşegubki

(camere de gazare ambulante) au fost inventate nu de Hitler în cel de al doilea război mondial, ci de NKVD-ul sovietic în 1937, iar inventatorul (evident, nu singur, dar a fost în centrul acestei invenţii) era Isai Davidovici Berg, şeful Serviciului economic al

NKVD din Moscova. Vedem aici că este important să ştim cine ocupa posturile, chiar inferioare. Povestea este următoarea: I. D.

Berg avea ca misiune punerea în aplicare a sentinţelor date de

„Troica” NKVD-ului regional Moscova, iar acesta îşi ducea la bun sfârşit sarcina: îi escorta pe condamnaţi la locul execuţiei. Dar când au hotărât, simultan, trei „troici” regionale din Moscova, plutonului de

execuţie i-a devenit imposibil să-şi îndeplinească sarcina. Cineva a avut atunci o idee: să dezbrace victimele, să le lege, să le împiedice să ţipe şi să le arunce într-un furgon închis, camuflat în camionetă care livrează pâine. În timpul lungului traseu, gazele de eşapament intrau înăuntrul vehiculului, iar când ajungea la groapă, prizonierii erau „eliminaţi". (Trebuie să adăugăm că Berg a fost el însuşi împuşcat nu după mult timp, în 1939

nu pentru aceste atrocităţi, nu, bineînţeles, ci pe baza unei acuzaţii de „complot". Iar în 1956 a fost reabilitat fără dificultate, deşi în dosarul păstrat până azi, s-a consemnat povestea acestei ucigaşe invenţii care a fost citită ziariştilor! 63

În enumerarea de mai sus, câte destine a căror linie este trasată cu litere de foc! Aici au căzut sub cuţitul ghilotinei cekiste capul

<notă>

— Cuvântul glasnost = publicarea dezbaterilor.

</notă>

călăului Crimeii, Béla Kun în persoană, şi împreună cu el încă 12

comisari ai poporului ai guvernului comunist de la Budapesta64!

Nu putem totuşi accepta (nu ar fi decent, cinstit) să includem în persecuţiile împotriva evreilor faptul că au fost alungaţi din Organele represive, întrucât aici nu era nicio motivaţie antievreiască.

(Fără a vorbi despre faptul că, dacă zbirii stalinişti nu ar fi fost interesaţi de bunăstarea personală imediată şi de onorurile trecătoare, ci de părerea poporului pe care îl guvernau, ar fi trebuit ca ei să trântească uşa NKVD-ului, şi nu să aştepte să fie alungaţi. Desigur, acest lucru nu i-ar fi salvat pe toţi de la moarte, dar poate că i-ar fi scutit de infamie?) – Este exact invers: judecând după anumite date, una dintre rarele minorităţi naţionale la care, în ochii

NKVD-ului, nu era condamnabil să aparţii, era minoritatea evreiască. Dispoziţiile privind politica naţională şi de încadrare ce vor caracteriza sfârşitul anilor '40 şi începutul anilor '50 încă nu erau în vigoare în sânul Organelor Securităţii Statului63.

*

Mulţi funcţionari de rang înalt din aparatul de Partid au fost măturaţi de valul ucigaş din 1937 – 1939. Începând din 1936 – 1937, componenţa Sovnarkom-ului se schimbă în mod esenţial; epurările din anii care preced războiul i-au decimat pe Comisarii poporului.

Glonţul ucigaş l-a atins şi pe iniţiatorul colectivizării, Iakovlev, şi pe cel mai apropiat adjunct al său, Kalamanovici, sau Ruhimovici şi, evident, încă mulţi alţii. Marele măcel nu i-a ocolit nici pe bătrânii bolşevici „emeriţi": Kamenev şi Zinoviev, desigur, dar şi

Riazanov (îndepărtat de mult timp), Goloşciokin care organizase asasinarea ţarului. (Singurul care a scăpat din dezastru a fost Lazar

Kaganovici: el a reuşit să fie „mătura de sârmă" în mai multe epurări din 1937 – 1938 – spre exemplu în oraşul Ivanovo, pe care l-a devastat şi unde i se zicea „uraganul negru66".)

Ni se propune viziunea următoare: „este vorba de victimele dictaturii sovietice, folosite, apoi lichidate fără milă din clipa în care nu mai aveau întrebuinţare67". Frumoasă explicaţie! Dar aceste persoane au fost, oare, folosite timp de douăzeci de ani? Nu şi-au pus tot zelul în a fi motorul acestei dictaturi, şi, înainte de „a nu mai avea întrebuinţare", nu au luat ele parte într-un mod foarte activ la distrugerea religiei, culturii, la spulberarea intelectualităţii şi a câtorva milioane de ţărani?

Au căzut, luaţi de val, numeroşi şefi ai Armatei Roşii. „În vara lui 1938, toţi comandanţii regiunilor militare, fără excepţie, toţi cei care ocupau un asemenea post în iunie 1937, au disparat fără urmă". Direcţia politică a Armatei Roşii, când a fost dezmembrată în 1937 şi după sinuciderea lui Gamarnik, „a avut parte de maximum de pierderi ca urmare a terorii". Printre responsabilii politici au pierit cei 17 comisari de armate, fără excepţie, 25 din cei 28 de comisari ai corpurilor de armată, 34 din 36 de comisari de divizie68. Remarcăm o mare proporţie de evrei, în listele publicate astăzi, între şefii de la război împuşcaţi în 1937 – 193869.

Grigori Stern a făcut o carieră militară absolut aparte urcând una câte una treptele politice: începând cu războiul civil, comisar de regiment, de brigadă, de divizie. Din 1923 până în 1925, comandant al

Forţelor speciale al grupului de armate din Horezm

(adică: represiune în Asia centrală). Încă dinainte de 1926, şef al serviciului politic al unei divizii. Urmează apoi cursurile pentru cadre superioare din Armată. În 1929 – 1934, „este însărcinat cu misiuni de o importanţă particulară pe lângă Comisariatul cu Problemele militare şi navale, adică pe lângă Voroşilov. În 1937 – 1938, este „consilier militar pe lângă guvernul republican spaniol (a nu se confunda cu Manfred Stern, care s-a distins, şi el, pe lângă

Roşiii spanioli, fiind poreclit „generalul Kleber”). Apoi este şef de stat major pe frontul din Extremul Orient unde, împreună cu

Mehlis, pune la cale lupte sângeroase pe lacul Hasan în 1938 şi, simultan, puiie la cale intrigi pentru arestarea mareşalului Bliicher, căruia îi dorea pieirea spre a-i lua locul în postul de comandant al frontului. În martie 1939, la al XVIII-lea Congres al Partidului, ţine următorul discurs: „Noi, împreună cu dumneavoastră, am exterminat o mulţime de canalii – tot felul de tuhacevski, gamarnici, uborevici şi alte scursori de genul acesta”; a fost împuşcat abia în toamna lui 1941 70. Un camarad de arme al lui Stern, de la aviaţie.

Iacov Smuşkevici, a făcut, şi el, o carieră strălucitoare. A început la fel (până pe la mijlocul anilor ’30), ca instructor politic, comisar. Şi el a urmat cursurile pentru cadre superioare. În 1936 – 1937

se află în Spania, în aviaţie, unde este supranumit „generalul

Douglas”. În 1939, comanda grupul aerian la Halhin-Gola. Apoi s-a ridicat până la postul de comandant-şef al tuturor forţelor aeriene ale Armatei Roşii, de inspector al Forţelor armate aeriene; a fost arestat în mai 1941 şi împuşcat în acelaşi an71.

Valul nu i-a cruţat nici pe lucrătorii din sectorul economic şi nici pe înalţii funcţionari. Cât despre diplomaţi, majoritatea dintre cei citaţi aici au fost împuşcaţi.

Să numim personalităţile Partidului, militarii, diplomaţii, responsabilii cu economia ţării pe care i-am întâlnit în aceste pagini şi care au căzut victime ale represiunii (cei împuşcaţi sunt scrişi cu italice):

Samuel Agurski, arestat în 1938; Lazar Aronştman, 1938; Boris

Belenki, 1938; Grigori Belenki, 1938; Zahăr Belenki, 1940; Mark Belenki, 1938; Maurice Belotki, 1938; Herman Bitker, 1937; Aron Weinstein, 1938; Iacob Vesnik, 1938; Israel Weiţer, 1938; Abram Wolpe, 1937; Ian Gamarnik s-a sinucis în 1937; Mihail Ghercikov. 1937; Evgheni Gnedin, arestat în 1939; Filip Goloşciokin, 1941; Ia. Goldin, 1938; Lev Gordon, arestat în 1939; Isaac Grinberg. 1938; Iacob Gughel, 1937; Alexandr Gurevici, 1937; Şolom Dvoilatki, 1937; Mark Deutsch, 1937; Semion Dimansâein, 1938; E. Dreiţer, 1936; Semion Jukovski, 1940; Samuil Zaks, 1937; Zinovi Zangwil; Isaac Zelenski, 1938; Grigori Zinoviev, 1936; S. Zorin-Gomberg, 1937; Boris Ippo, 1937; Mihail Kaganovici se sinucide în aşteptarea arestării, 1941; Moisei Kalganovici, 1937; Lev Kamenev, 1936; Abram Kamenski, 1938; Grigori Kamiński, 1938; Ilya Kit-Viitenko, arestat în 1937, petrece 20 de ani de temniţă grea; /. M. Kleiner, 1937; Evghenia Kogan, 1938; Alexandr Krasnoşciokov-Tobinson, 1937; Lev Kritman, 1937; Solomon Kruglikov, 1938; Vladimir Lazarevici, 1938; Mihail Landa, 1938; Ruvim Levin, 1937; Iacov Lifşitz, 1937; Moisei Lisovski, arestat în 1938; Fried Markus, 1938; Lev Mariasin, 1938; Grigori Melniciański, 1937; Alexandr Minkin-Menson a murit într-un lagăr în 1955; Nadejda Ostrovskaia, 1937; Lev Pecerski, 1937; Moisei Rafes, 1942; Marcel Rozenberg, 1938; Arkadi Rozengolţ. 1938; Naum Rozovski, 1942; Boris Roizenman, 1938; E. Rubinin, temniţă grea timp de 15 ani; Iacov Rubinov, 1937; Moisei Ruhimovici, 1938; Oscar Râvkin, 1937; David Riazanov-Goldenbah, 1938; Veniaminăverdlov, 1939; Boris Skvirski, 1941; Iosifălavin, 1938; Grigori Sokolnikov-Brilliant, ucis în închisoare în 1939; Isaac Solţ, mort în temniţă în 1940; Naum Sorkin, 1938;

Lev Sosnovski, 1937; Arthur Sâaşevski-Guirşfeld, 1937; Iuri Svetlov-Nahamkis, 1941; Nikolai Guimmer-Suhanov, 1940; Boris Tal, 1938; Semion Turovski, 1936; Semion Uritki, 1937; Evgheni Fainberg, 1937; Vladimir Feighin, 1937; Boris Feldman, 1937; Iacov Fischman, arestat în 1937; Moisei Frumkin, 1938; Maria Frumkina-Ester, moartă într-un lagăr în 1943; Leon Haikis, 1938; Avenir Hanukaiev; Moisei Haritonov, mort într-un lagăr în 1948; Mendel Hataievici, 1937; Isai Ţalkovici, arestat în 1937; Efim Tetlin, 1937; Iacov Ciubin; N. Ciujak-Nasimovici; Lazar Şatkin. 1937; Iakov Iakovlev-Epstein, 1938.

Şi iată acum destinul câtorva socialişti ruşi eminenţi care nu s-au raliat bolşevicilor şi chiar au luptat împotriva lor:

Boris Osipovici Bogdanov (născut în 1884) – originar din Odessa, nepot şi fiu de negustori de cherestea. Şi-a făcut studiile în cea mai bună şcoală de comerţ din Odessa. Aderă la cercurile social-democrate de pe băncile facultăţii. În iunie 1905, când în port intră crucişătorul Potemkin pe care izbucnise o răscoală, este primul civil care urcă la bord, îşi ţine discursul în faţa echipajului adunat pentru miting, îl îndeamnă să se alăture grevei muncitorilor din Odessa şi preia scrisorile şi rugăminţile adresate guvernelor europen». Evită condamnarea fugind la Sankt-Petersburg unde activează în clandestinitate pentru Partidul social-democrat menşevic. Două pedepse de surghiun consecutive, fiecare de câte doi ani, una la Silvâtcegod iar cealaltă la Vologda. Exact înainte de război, se află printre conducătorii Partidului menşevic, se ocupă şi de probleme care ţin de condiţia muncitorilor. Începând din

1915, intră ca secretar la Grupul muncitoresc de pe lângă Comitetul militaro-industrial, cu care este arestat în ianuarie 1917; este eliberat ca urmare a Revoluţiei din Februarie. Intră în Comitetul executiv al Sovietului din Petrograd şi-i rămâne preşedinte permanent, mereu prezent la nenumăratele şi zgomotoasele şedinţe; în iunie,

devine membru al biroului VŢIK şi se opune cu înverşunare tentativelor de lovitură de forţă la care se dedau deja bolşevicii.

După insurecţia bolşevicilor din iulie, el este cel care primeşte capitularea detaşamentului de mateloţi care ocupase fortăreaţa

Petropavlovskaia. După lovitura de stat din Octombrie, este, în

1918, unul dintre organizatorii mişcării muncitoreşti antibolşevice din Petrograd. Petrece războiul civil la Odessa. Când acesta ia sfârşit, încearcă să reînnoade legăturile cu menşevicii, dar, la sfârşitul anului 1920, este arestat pentru un an – acum începe lunga campanie de arestări şi condamnări, de deportări şi detenţii, marele joc de cărţi, „lunga răbdare" vizând atâţia socialişti în URSS

— Doar pentru trecutul său şi vechile convingeri de menşevic, întrucât în rarele intervale, îşi exercită funcţiile în domeniul economic şi nu mai doreşte decât un singur lucru: să ducă o viaţă liniştită – dar este bănuit şi de „sabotaj" economic. În 1922, cere să plece în străinătate, dar este arestat exact înaintea plecării. Închisoare la Solovki, deportare la Peciora, prelungiri regulate de pedepse de la trei la cinci ani de fiecare dată, izblator la Sâzdal, mereu şi mereu deportarea. În 1931, se încearcă implicarea sa în afacerea „Biroului menşevicilor" apoi este eliberat. Dar în 1937, cade în razia generală; are parte în închisoarea din Omsk (unde îi sunt tovarăşi de celulă comuniştii) de interogatorii „pe bandă".

(trei comisari anchetatori care se succed fără întrerupere), execută şapte ani în lagărul de la Kargopol (alţi menşevici sunt împuşcaţi), deportare la Sâktâvkar; în 1948, un nou tur de pistă cu „dublări", deportare în Kazahstan. Este reabilitat în 1956. Moare în 1960; nu mai era decât un bătrân vlăguit.

Boris Davâdovici Kamkov-Kaţ (născut în 1885). Fiul unui medic de zemstvă. Aderă la Partidul S.-R. Încă din adolescenţă. Deportat în 1905, în ţinutul Turuhan de unde evadează. În emigraţie, îşi termină studiile de drept la Universitatea din Heidelberg. Participă la Conferinţa socialiştilor din Zimmerwald în 1915. Revine în

Rusia după Revoluţia din Februarie. Unii dintre fondatorii Partidului S.-R. de stânga care, în ajunul loviturii din Octombrie, intră

în coaliţie cu bolşevicii. Ia parte la dizolvarea Adunării constituante în ianuarie 1918. În aprilie, incită la ruperea alianţei cu bolşevicii, iar în iunie cheamă la „o insurecţie revoluţionară" împotriva lor.

Insurecţia eşuează şi intră în clandestinitate. După o scurtă arestare în 1920, este din arestat în 1921, deportat în 1923. Între mai multe pedepse cu deportarea, încă doi ani de închisoare – mereu acelaşi joc al „răbdării". În 1933, deportat la Arhanghelsk, arestat în 1937

şi împuşcat în 1938.

Abram Rafailovici Gotz (născut în 1882). Nepot al milionarului, negustor de ceai V. Ia. Brodski. Aderă la mişcarea revoluţionară de la vârsta de 14 ani şi este în Partidul S.-R. în 1901 (fratele său Mihail este un lider al acestui partid). În 1906, devine membru al unei organizaţii S.-R. de luptă, terorist. La ocnă din

1907 până în 1915. La închisoarea centrală din Alexandrov. Ia parte la Revoluţia din Februarie la Irkutk, apoi la Petrograd.

Membru al Comitetului executiv al Sovietului Partidului social-democrat şi al Sovietului deputaţilor ţărani, membru al prezidiului VŢIK. Începând din 25 octombrie 1917, se află în fruntea

Comitetului antibolşevic pentru Salvarea Rusiei şi a Revoluţiei, îşi continuă lupta împotriva bolşevicilor în timpul războiului civil. Arestat în 1920, condamnat în procesul eserilor la pedeapsa capitală, comutată în 5 ani de închisoare. Apoi a urmat obişnuitul joc al „răbdării", valsul pedepselor şi deportărilor succesive. În

1939, este condamnat la 25 de ani de lagăr. Moare în anul următor, în lagăr.

Mihail akovlevici Ghendelman (născut în 1881). Eser din

1902, avocat de profesie. Participă la Revoluţia din Februarie la

Moscova, membru al Comitetului executiv al Sovietului, membra al prezidiului VŢIK, membru al Comitetului central al partidului

S.-R. La 25 octombrie 1917, părăseşte şedinţa celui de-al II-lea

Congres al Sovietelor în semn de protest împotriva bolşevicilor.

Membru al Adunării constituante, ia parte la unica ei şedinţă din

Ianuarie 1918. La Samara îşi continuă activitatea la Comitetul membrilor Adunării constituante. Arestat în 1921, condamnat la pedeapsa capitală în procesul S.-R. –ilor, pedeapsă comutată în 5

ani de detenţie. Apoi, jocul „răbdării", înlănţuirea pedepselor. împuşcat în 1938.

Mihau Isaakovici Lieber-Goklman (născut în 1880). Unul dintre fondatorii Bundului (1897), membru al Comitetului central al Bundului în emigraţie, reprezentant al său la Congresul Partidului social-democratrus. Ia parte la revoluţia din 1905 – 06. Surghiunit în 1910 pentru trei ani în provincia Vologda, de unde evadează şi emigrează din nou. Adversar aprig şi constant al lui Lenin. Revine în Rusia după 1914, reintră în rândurile socialiştilor „apărători ai Patriei". După Revoluţia din Februarie, membru al Comitetului central al Sovietului din Petrograd, apoi membru al prezidiului

VŢIK, din care demisionează după lovitura de forţă din Octombrie. Aderă la Partidul social-democrat (al menşevicilor), îl părăseşte. Exercită funcţii în sectorul economic. Unul dintre liderii clandestinităţii menşevice în URSS. Începând din 1923 – arestări, deportări, jocul „răbdării". În 1937, arestat din nou şi împuşcat în acelaşi an la Alma-Ata.

...Câţi au cunoscut un destin asemănător, marcat de o succesiune neîntreruptă de pedepse cu închisoarea şi deportarea până la deznodământul din anii 1937 – 1938!

Peste tot, în toată ţara, mătura de fier a acelor ani, care înspăimânta pe toată lumea – pe cei simpli, pe cei care nu aveau nimic de-a face cu puterea, politica, şi mai ales pe evrei. Iată numele câtorva schingiuiţi:

Nathan Bernstein (născut în 1876) – muzicolog şi critic muzical, a predat istoria muzicii şi estetica muzicală, a scris mai multe cărţi. Arestat în 1937, moare în detenţie.

Matvei Bronstein (născut în 1906) – savant, fizician de talent, doctor în ştiinţe, obţine rezultate remarcabile. Era soţul L. K.

Ciukovskaia. Arestat în 1937, împuşcat în 1938.

Serghei Ghinter (născut în 1870) – arhitect şi inginer. Arestat în

1934, deportat în Siberia, arestat din nou în 1937 şi împuşcat.

Veniamin Zibelminti. s (născut în 1887) – geochimist şi mineralog, specialist în elemente rare, autor al unui proiect ştiinţific despre microprocesoare, victimă a represiunilor din 1938.

Mihail Kokin (născut în 1906) – orientalist, sinolog, istoric.

Arestat în 1937, împuşcat.

Ilya Kricevski (născut în 1885) – microbiolog, imunolog (are şi o pregătire de fizician şi matematician), doctor în medicină, fondator al unei şcoli ştiinţifice, preşedinte al Asociaţiei ruse de microbiologi. Arestat în 1938, mort în 1943.

Solomon Levit (născut în 1894) – genetician. Arestat în 1938, moare în detenţie.

Iohiel Ravrebe (născut în 1883) – orientalist, semitolog, dintre cei care, în 1920, au reactivat Societatea de etnografie. Acuzat de a fi creat o organizaţie sionistă, arestat în 1937, moare în detenţie.

Ilya Hetrov (născut în 1887) – igienist, epidemiolog (igiena mediului înconjurător, protecţia suprafeţelor acvatice, apelor de izvor, igienă socială). Arestat în 1938. împuşcat.

Naum Schwarz (născut în 1888) – medic psihiatru, studia specificul psihologic al evreilor. A predat din 1921 până în 1923, ebraica; compunea poezii în ebraică. Acuzat de activitate sionistă, arestat în 1937, mort în detenţie.

Cei trei fraţi Şpilrein, din Rostov-pe-Don:

Yan (născut în 1887) – matematician, a aplicat metoda matematică la tehnica electrică şi termică. Profesor la Şcoala tehnică superioară din Moscova, apoi decan al Facultăţii de electrotehnică.

Victimă a represiunii şi piere în 1937.

haac (născut în 1891) – psiholog, doctor în filosofic în 1927, este în fruntea Societăţii ruse de psihotehnică şi fiziologie aplicată;

autor a numeroase studii asupra analizei psihologice a meseriilor şi raţionalizarea muncii. Arestat în 1935, împuşcat.

Emil (născut în 1899) – biolog, decan al Facultăţii de biologie din Rostov. împuşcat în 1937.

Leonid Iurovski (născut în 1884) – doctor în economie politică,

unul dintre autorii reformei monetare din 1922 – 1924. Apropiat al lui A.V. Ciaianov şi N.D. Kondratiev. Arestat în 1930, eliberat în

1935, arestat din nou în 1937 şi împuşcat.

*

Zdrobitoarea superioritate în număr revreilor sus plasaţi care au căzut sub ghilotina lui Stalin nu ne împiedică să constatăm, după cum reiese din aceleaşi pagini scrise de către publiciştii evrei din Occident, că acest fenomen în sine nu era perceput ca o ofensivă împotriva evreilor pe planul naţionalităţii lor: evreii au căzut în tocătoare fiindcă ocupau în număr mare posturi la vârf. Iată ce putem citi în culegerea Lumea evreiască (1939): „Nu există nicio îndoială; evreii din URSS au posibilităţi, oportunităţi pe care nu le aveau înainte de revoluţie, pe care nu le au nici acum în unele state democratice. Pot fi generali de armată, miniştri, diplomaţi, profesori universitari, pot fi înalţi funcţionari aşa cum pot fi şi cei mai umili supuşi", – dar, pentru evreii sovietici, sunt doar posibilităţi

„Şi nicidecum un drept" şi aceasta tocmai pentru că acest drept nu există, fiindcă din acele vârfuri au fost împinşi, pierzându-şi viaţa

„Un Iakir, Zinoviev, Radet, Troţki72". Dar ce popor, sub dictatura comunistă, se bucura de un asemenea drepţi Realitatea era: te menţii, ori dispari.

St. Ivanovici (S. O. Portugheis), un socialist cu state vechi şi tenace, recunoştea: „Evreii, sub autocraţie, aveau mult mai puţin decât sub bolşevici „dreptul de şedere", dar mult mai mult „dreptul la viaţă". Un lucru de netăgăduit. Totuşi, cum el nu ignoră „revoluţia colhoznică", conchide: „Formele de implantare în Rusia a „socialismului", aplicate tocmai din străfundul Paşehoniei până în

Taşkent, au fost deosebit de dure pentru evrei", „asupra nici unui popor nu s-au înverşunat scorpionii roşii cu mai multă violenţă ca asupra evreilor".

În acelaşi timp, odată cu Marea Ciumă a colectivizării şi lichidarea chiaburilor, nu mii, ci milioane de ţărani nu au avut nici dreptul de şedere, nici cel de viaţă. Iar toate condeiele sovietice

(printre acestea, multe evreieşti) au rămas fără nicio reacţie în

faţa acestei exterminări cu sânge rece a ţărănimii ruse. Mut şi întregul

Occident. Credeţi că din neştiinţă? Sau din grija de a menaja puterea sovietică? Ori pur şi simplu din indiferenţă? Căci este aproape de neimaginat: 15 milioane de ţărani nu numai că sunt afectaţi de interdicţia de a merge în învăţământul superior şi în funcţii publice, ci sunt pur şi simplu ruinaţi, ţinuţi ca nişte animale în staule, alungaţi din căminul lor şi deportaţi către o moarte sigură în străfundul taigalei şi al tundrei. Şi s-au văzut apărând, în rândurile activiştilor surescitaţi, evrei proveniţi de la oraşe care s-au repezit să împingă la roata colectivizării şi să lase în urma lor o amintire tangibilă şi sinistră. Ar fi ridicat cineva glasul pe atunci în apărarea ţăranilor? La puţin timp după aceea, în 1932 – 1933, între cinci şi şase milioane de persoane agonizează şi mor de foame, lucru ce se întâmplă chiar pe treptele Europei – iar presa liberă a lumii libere tace mâlc şi nu scoate o vorbă?... Fără îndoială că trebuie să acceptăm, drept cea mai plauzibilă cheie a acestei enigme, extrem-stângismul presei occidentale din acea vreme şi entuziasmul neţărmurit pentru „experienţa" socialistă din URSS; şi totuşi, cum să nu fii stupefiat când vezi cât de puternică poate fi orbirea şi la ce înalt grad de indiferenţă se poate ajunge în faţa suferinţelor unor oameni, a zeci de milioane de oameni?

Ceea ce ochiul nu vede, nici sufletul nu simte.

În Ucraina, evreii îşi pierduseră deja elanul anilor 1917 – 1920, dorinţa de a sprijini statul rus şi, la sfârşitul anilor '20, „şovinii partizani ai autonomiei ucrainene" sunt evrei şi „exercită o mare influenţă, deşi numai la oraşe74". Chiar putem citi următoarea concluzie: distrugerea, în 1937, a culturii de limbă ucraineană era condusă în parte împotriva acestor evrei care creaseră „într-adevăr" cu ucrainenii Uniunea pentru dezvoltarea culturii locale în limba ucraineană75. Dar această uniune, realizată în mediile intelectuale, nu putea ameliora sentimentele populaţiei ucrainene faţă de evrei.

Am văzut în capitolul precedent că în cursul colectivizării „un mare număr de comunişti evrei au apărut pe la sate cu gradul de comandant şi drept de viaţă şi de moarte asupra oamenilor76".

Acest lucru înveninase relaţiile – încordate de secole – dintre

evrei şi ucraineni. Însă, deşi foametea a fost rezultatul direct al politicii lui Stalin, deşi nu a atins numai Ucraina (tot atât de îngrozitoare a fost şi pe Volga şi în Urali), ucrainenii au avut impresia că foametea, la ei, era imputabilă evreilor. Această idee s-a perpetuat mult timp (se mai găseşte încă şi prin anii '80 în presa ucraineană din emigraţie). „Unii ucraineni sunt convinşi că evreii au jucat un rol deosebit în apariţia foametei... Unii declară că în 1933 evreii se răzbunau pentru anii de sub Hmelnitki77".

Cine seamănă vânt, culege furtună. Atâţia evrei la conducere şi atâta indiferenţă faţă de nenorocirile restului populaţiei puteau induce tot felul de interpretări.

Autorii evrei care au urmărit îndeaproape „desfăşurarea curbei antisemitismului în URSS" au neglijat totuşi această cenuşă călcată în picioare şi au tras concluzii mai degrabă optimiste. Astfel.

Solomon Schwarz scrie: „Încă de la începutul anilor '30, antisemitismul în Uniunea Sovietică s-a văzut net diminuat", iar „la mijlocul anilor '30 îşi pierduse caracterul de fenomen de masă", „curba antisemitismului atinsese atunci cel mai scăzut nivel al său". El explică acest fapt, între altele prin sfârşitul NEP-ului, dispariţia evreilor îmbogăţiţi în această perioadă, cât şi prin „industrializarea forţată şi uraganul colectivizării", pe care le compară în glumă cu „un fel de tratament de şoc". Se mai adaugă aici o altă idee: tocmai în decursul acestor ani conducătorii comunişti au început să lupte împotriva „şovinismului puternic" al ruşilor (nu, ei nu au „început" – au continuat, urmând în acest caz linia intransigentă a lui Lenin).

Şi, spune Schwarz, autorităţile au decis atunci să „păstreze o tăcere încăpăţânată asupra semitismului (...) pentru a nu lăsa impresia că această luptă împotriva şovinismului de mare intensitate era o luptă pentru apărarea evreilor78". Este o remarcă judicioasă.

Or, în ianuarie 1931, tocmai apare în New York Times 19, apoi în toată presa mondială, o declaraţie demonstrativă a lui Stalin dată

Agenţiei telegrafice europene: „Comuniştii, care sunt nişte internaţionalişti consecvenţi, nu pot să nu fie inamicii declaraţi ai antisemitismului. În URSS, antisemitismul este aspru pedepsit de lege

ca fenomen profund potrivnic regimului sovietic. Antisemiţii activi.

<notă>

— Bogdan Mihailovici Hmelnitki (1595 – 1697), hatman al Ucrainei, şef al mişcării de eliberare din jugul polonez. A proclamat în 1654 unirea Ucrainei cu Rusia.

</notă>

conform legilor URSS, riscă pedeapsa capitală80, – nu se vede, oare, aici pedeapsa pronunţată pentru urechile democratice din Occident? Or, este unica naţiune printre toate celelalte care trăiesc în

URSS pe care binevoieşte să o scoată în relief „în felul acesta”.

Opinia publică mondială s-a simţit pe deplin satisfăcută.

Dar, detaliu caracteristic: această declaraţie a Conducătorului nu a fost publicată în presa sovietică (datorită şireteniei şi prudenţei sale). O destinase exportului. A ascuns această luare de poziţie supuşilor săi. Nu a fost publicată în URSS decât la sfârşitul lui 193681. Molotov a fost trimis atunci să dea o declaraţie asemănătoare la Congresul Sovietelor.

Un autor evreu dă o interpretare proprie discursului ţinut de

Molotov aşa cum l-a auzit el, dar se înşală când spune că oratorul.

„În numele guvernului”, îi ameninţa cu pedeapsa capitală pe cei care manifestau „sentimente antisemite8”. Sentimente! Nu, discursul lui Molotov nu spunea aşa ceva; el vorbea de aceiaşi „antisemiţi activi” ca şi Stalin. Nu cunoaştem pedepse capitale date pentru antisemitism în anii ’30, însă pedepse cu închisoarea (bazate pe un articol din Codul penal) au fost. (Se şoptea la vremea aceea: „Altă dată vi se dădea mai puţin „pentru ţar”)”.

S. Schwarz notează o schimbare: «În a doua jumătate a anilor

30, aceste sentimente [lipsa de prietenie a populaţiei faţă de evrei]

s-au răspândit şi s-au amplificat… mai ales în centrele importante unde trăiau un mare număr de intelectuali şi semiintelectuali evrei… S-a văzut renăscând puţin câte puţin legenda „acaparării de către evrei”, şi apărând idei false despre rolul exagerat

al evreilor în sânul organismelor statului.» O legendă care nu este o legendă, dar asortată cu această explicaţie oarecum naivă, această justificare rituală: intelectualii şi semiintelectualii evrei nu aveau „în condiţiile sovietice aproape nicio posibilitate de supravieţuire, afară de serviciile de la stat83”.

Te ruşinezi citind aşa ceva. Care este această situaţie de opresiune şi disperare care nu-ţi lasă ca posibilitate de supravieţuire decât posturile privilegiate? Dar restul populaţiei? Aceştia aveau deplina libertate să se spetească pe câmpurile colhozurilor, să sape gropi cu târnăcopul, să care tărgi cu materiale pe şantierele planurilor cincinale…

Cât despre hotărârile guvernamentale, putem spune fără niciun risc de a ne înşela că în anii ’30 nimic, în chestiunea evreiască, nu se schimbase de la revoluţie, nicio antipatie oficială faţă de evrei nu se manifestase încă. În rest, fără să trâmbiţăm, nu ni se vorbea despre „sfârşitul pentru totdeauna ai contradicţiilor naţionale”?

Nici în străinătate, mediile evreieşti nu putuseră, nu puteau să aibă sentimentul că evreii erau oprimaţi în (JRSS. în articolul său

„Evreii şi dictatura sovietică”, acelaşi St. Ivanovici scria: „În străinătate, multă lume este convinsă că nu există antisemitism în Rusia;

aceasta fiind raţiunea bunăvoinţei faţă de puterea sovietică. Dar, chiar în Rusia, se ştie că acest lucru nu era adevărat”, ceea ce nu-i împiedică pe evrei să „spere în longevitatea puterii sovietice… şi să se teamă de căderea ei”, întrucât „Stalin nu lasă şi, speră ei, nu va lăsa să izbucnească pogromuri”. Autorul este sedus de următoarea părere larg răspândită, deşi o consideră greşită: „Dacă dictatura bolşevică va cădea, ne putem aştepta cu siguranţă la o explozie de patimi şi violenţe antisemite… Căderea puterii sovietice va fi pentru evrei o catastrofă şi orice simpatizant al poporului evreu trebuie să respingă perspectiva acestei orori…” Totuşi, chiar el notează că

„Dictatura sovietică începe deja să fie încurcată de faptul de a fi considerată iudeofilă şi colonizată de evrei84”.

Linia generală pentru anii ’30 este dată de hotărârea

Congresului al XVI-lea (1930), formulată de Stalin în raportul său: este un apel la o luptă aprigă împotriva şovinismului, şi în primul rând împotriva şovinismului velicorus. Înţelegem să folosim aici jargonul

Partidului pe care îl înţelege toată lumea. Această luptă va fi dusă în mod hotărât timp de încă mulţi ani. Dar, pentru Dumnezeu, ce nebunie îl apucase pe Stalin? Nu exista nici umbră de un astfel de şovinism, iar Tătucul încă nu presimţise viitorul apropiat, clipa naufragiului, când va fi constrâns să apeleze la ajutorul aceluiaşi patriotism rus care îl va salva.

Da, la vremea aceea, alarma deja suna: reapăruse ameninţarea patriotismului rus! St. Ivanovici, în 1939, se grăbea să observe o tendinţă către „iubirea de patrie", „mândria naţională" (între ghilimele, din bătaie de joc), „patreotism" a acestei dictaturi care ne trimite astăzi „la anumite tradiţii naţionaliste ale vechii Rusii de la

Moscova şi ale Rusiei imperiale".

Iată aşadar unde stătea cea mai rea ameninţare pentru Rusia în ajunul ofensivei lui Hitler: în „patreotismul" rusesc!!

Această obsesie nu-i va mai lăsa în pace pe publiciştii evrei; va mai dura încă o jumătate de secol – chiar şi atunci când consideră acest război care a văzut înflăcărându-se patriotismul de masă, acest război care i-a salvat, între altele, pe evreii sovietici! Citim într-o revistă israeliană din 1988: „Tradiţiile încă vii ale Sutanelor negre… au servit ca bază «patriotismului sovietic dătător de viaţă»

care a înflorit mai apoi, în anii Marelui Război patriotic[86]…"

Să privim acest război din 1941 – 1945, şi să recunoaştem că această judecată este marcată de o bună doză de ingratitudine.

Aceasta vrea să spună că, o dată pentru totdeauna, nu poate exista patriotism rus curat, nevinovat, care să nu fie vinovat în faţa nimănui? De ce să tranşăm chestiunea în fel acesta? De ce tocmai patriotismul rusesc?

*

Închiderea Secţiei europene de pe lângă Comitetul central al

PCR (b) a fost un eveniment important în viaţa evreilor din Rusia sovietică. Ea împiedica să se dezvolte separat (fie chiar şi

conform unui program sovietic) o viaţă publică evreiască, „o autonomie naţională, culturală, personală”: aceasta trebuia să se topească în curentul general. În 1937 – 1938, membrii acestei secţiuni europene care, după aprecierile lui Iu. Margolin, „în serviciul puterii s-a procedat la o imensă jefuire a tuturor valorilor culturale ale poporului evreu87”, – adică Dimanstein, Litvinov.

Esther-Frumkina şi consorţii (Motl Kiper, Itzhok Sudarski.

Alexandr Cernerisski) – au fost arestaţi şi, foarte repede, executaţi la grămadă. Peste alţi membri ai acestei secţii „care ocupau poziţii conducătoare în departamentele centrale şi locale ale

OZET (Societate pentru stabilirea la sate a muncitorilor evrei), în structurile sovietice cu caracter social, cultural şi educativ”, a trecut tăvălugul compresorului. În 1936 – 1939, „zdrobitoarea majoritate dintre ei au fost victime ale represiunii 88. Climatul alterat al anilor ’30 se infiltrase până acolo. Se începuse, în adunările publice, acuzarea şi demascarea unor eminenţi comunişti evrei, cei care fuseseră altă dată membri ai Bundului, ai socialiştilor sionişti şi chiar al Poateition, pe care totuşi Sovietele le autorizaseră mai mult sau mai puţin. Dar aţi văzut vreodată ca bolşevicii să-i ierte cuiva trecutul? „Ce făceai înainte de… l în 1938, Der Emes a fost închis şi el.

Dar şcoala? – „Până în 1933, numărul şcolilor evreieşti şi al elevilor acestora continua să crească în ciuda criticilor formulate încă de pe la sfârşitul anilor ’20 împotriva «revărsărilor naţionaliste» ale secţiilor europene (…) în favoarea „trecerii forţate la ebraică89”…” Notăm, între 1936 şi 1939, „un declin rapid şi o sărăcire încă şi mai rapidă a şcolilor idişofone” 90. După 1936 – 1939.

„Numărul şcolilor evreieşti începe să scadă, chiar în Ucraina şi

Bielorusia”; chiar şi dorinţa părinţilor este mai mică de a-şi trimite copiii în aceste şcoli. „Raţiunea acestui lucru era o descreştere a prestigiului educaţiei în idiş şi dorinţa crescândă de a se transmite copiilor învăţătura în limba rusă”. La fel, „începând de pe la mijlocul anilor ’30, multe dintre unităţile de învăţământ superior unde cursurile se ţineau în idiş încep să scadă vertiginos”: practic toate unităţile evreieşti de învăţământ superior şi secundar existente în

URSS au fost închise în 1937 – 193891”.

La începutul anilor ’30 au fost închise şi institutele ştiinţifice evreieşti de pe lângă Academia de ştiinţe a Ucrainei şi

Bielorusia. La Kiev a încetat orice activitate „Institutul culturii evreieşti proletare”. Au urmat imediat arestări (Mihail Kolkin, de la Institutul de istorie, de filosofie şi literatură din Leningrad, împuşcat; Iohiel Ravrebe, cadru vechi la Institutul de înalte Studii evreieşti din Petrograd şi director în anii ’30 al secţiei evreieşti a Bibliotecii publice, condamnat la opt ani, mort într-un lagăr de tranzit92.)

Persecuţiile, arestările s-au abătut şi asupra scriitorilor evrei care se exprimau în idiş: au fost victime ale reprimării Moişe

Kulbak. În 1937; Zelikăxelrod, 1940; Abram Abciuk, profesor de idiş, critic, 1937: Gherţi Bazov, scriitor, 1938. Mai sunt citaţi şi scriitorul 1. Harâka şi criticul H. Duneţ.

A supravieţuit totuşi, „până la sfârşitul anilor ’30, o intensă activitate editorială în idiş. La Moscova, Kiev, Minsk funcţionau Case de editură evreieşti”. Dar ce texte publicau? în anii ’30, „zdrobitoarea majoritate [a lucrărilor! erau stereotipe, conforme canoanelor imuabile al „realismului socialist»”. Literatura în idiş, începând din 1930 şi până în 1941, traversează o fază de stalinizare: „valuri de laude lui Stalin se revarsă în sânul poeziei evreieşti…” Itzik

Fefer „se străduieşte chiar să insufle o notă poetică în propaganda oficială. îi sunt atribuite maxime de genul «Ţi-ai trădat tatăl – e bine!» sau «Spun Stalin, şi gândesc: Soare» 95”. Majoritatea acestor scriitori atât de grăbiţi să-l aduleze pe Stalin aveau de aşteptat doar vreo zece ani pentru a fi arestaţi la rândul lor. Unii, tocmai am văzut, au avut parte de această soartă încă de pe acum.

În acelaşi fel „presiunea ideologică a dogmei comuniste însemna, pentru mulţi artişti şi sculptori evrei, ruptura, tragică adeseori, cu tradiţia lor naţională”. (Ce cultură era, la vremea aceea, ia adăpost de aşa ceva în URSS!) La fel cele nouăsprezece teatre profesioniste în idiş, şi de asemenea „un mare număr de trupe de amatori, studiouri, cercuri”: „Marea majoritate a teatrelor evreieşti în anii ’30 prezentau în principal spectacole de propagandă96”.

Cât despre cultura în ebraică, pare-se că şi-ar fi păstrat tradiţiile naţionale, este inutil să mai vorbim: era definitiv proscrisă şi intrase în clandestinitate.

Apropo de sioniştii intraţi, şi ei, în clandestinitate, am scris că, încă de la începutul anilor ’30, fuseseră împrăştiaţi, majoritatea arestaţi. Ceilalţi erau acuzaţi de „conspiraţie sionistă”. Cine îşi mai aminteşte (cap. 8*) de Pinhas Daşevski? Arestat în 1930 ca sionist.

Un altul, deloc sionist, însă considerat ca atare în actul de condamnare la moarte: Pinhas Krasnîi, fost ministru în Directoratul lui

Petliura, care revine mai apoi în URSS, a fost împuşcat în 1939.

Wolf Averbuch, membru de tânăr al Poateition, plecat în Israel în

<notă>

— Cf. vol. 1, pp. 299 ş.c.l.

</notă>

1922, „a colaborat aici cu presa comunistă”: a fost expulzat în

URSS şi odată ajuns acolo, aruncat în închisoare97.

Tot atunci au fost închise „majoritatea heder-elor şi a yeshivot-uruor”. Ici şi colo s-au mai petrecut arestări, ca o rămăşiţă a sfârşitului anilor ’20, arestări în clandestinitatea hasidică din

Lubavici (Iacob-Zahariia Maskalik, 1937; Avrom Levik Slavin.

1939). La finele anului 1930, „257 de sinagogi fuseseră închise, adică 57% din cele existente în primii ani ai puterii sovietice… La mijlocul anilor ’30, această închidere a sinagogilor s-a accelerat”.

Pornind din 1929 „autorităţile au impus taxe suplimentare pentru producerea azimei”. În 1937, „Comisia în probleme de cult de pe lângă Comitetul central executiv al URSS interzice tuturor comunităţilor evreieşti să producă ele însele azima”. În 1937 – 1938, „majoritatea celor care slujeau în cultul ebraic erau victime ale represiunii.

Aproape toate sinagogile erau lipsite de rabini98”. „În 1938, s-a descoperit într-o sinagogă centrală din Moscova «un cuib de rabini ostili regimului», au fost arestaţi împreună cu mai mulţi credincioşi”.

Marele rabin al Moscovei, Şmariagu Medalie, a fost arestat şi

împuşcat în 1938. (A fost arestat în acelaşi timp cu fiul său Moişe Medalie), în 1937 a fost arestat rabinul din Saratov, Iosif Bogatin100.

În acest început de ani '30, în timp ce religia evreiască era asuprită, s-a văzut abătându-se asupra întregii ţări un val de închideri şi distrugeri a mii de locuri de cult ortodoxe. Trebuia, înainte de toate, ca Moscova să fie debarasată de bisericile sale pentru a-i conferi un aspect convenabil – sovietic. „Reamenajarea" capitalei a fost încredinţată unui anume Boris Iofan. Chiar în anul în care ţara, ruinată, murea de foame, s-a lansat proiectul construirii unui ameţitor palat al Congresului chiar pe locul unde fusese catedrala

Mântuitorului Hristos, iar proiectele arhitecţilor au fost prezentate.

hvestia anunţa: „Pentru moment, au fost expuse unsprezece proiecte. Printre cele mai interesante sunt cele ale lui Friedman, B.

Iofan, Bronstein, Ladovski101". Mai târziu, aceşti arhitecţi vor cunoaşte, şi ei, persecuţia şi închisoarea.

Evreii sovietici au mai văzut risipindu-se şi dispărând din orizontul lor „stabilirea la sate a muncitorilor evrei"; „Diminuarea colonilor finanţaţi de fondurile agricole ale KomZET (Comitetul pentru stabilirea la sate a muncitorilor evrei) rămânea o problemă cronică". În 1930 – 1932, activitatea în URSS a organizaţiilor caritative evreieşti din străinătate, în special Agro-Joint, ORI (Societatea meşteşugarilor evrei) şi EKO (Societatea pentru colonizarea evreiască), a scăzut considerabil"; în 1933 – 1938, încă se mai desfăşura în limitele noilor acorduri restrictive; „în 1938, această activitate a încetat". În primele zece luni ale anului 1938, mai întâi

OZET, apoi KomZET au fost dizolvate. Majoritatea zdrobitoare a colaboratorilor încă în libertate au căzut victime ale represiunii", în 1939, „Comitetul central al Partidului comunist din Ucraina a adoptat o rezoluţie privind lichidarea (...) districtelor şi a Sovietelor rurale [evreieşti] „«create în mod artificial» 102".

Cu toate acestea, ideea Birobidjan nu a fost deloc abandonată în anii '30; dimpotrivă, avansa prin măsuri impuse de stat. În decembrie

1930, pentru a întări entuziasmul, autorităţile au organizat, la

Moscova, al II-lea Congres al OZET103. La sfârşitul lui 1931, dintr-o populaţie globală, pentru provincie, de patruzeci şi cinci de mii de persoane, abia se numărau cinci mii şi ceva de evrei în ciuda faptului că pentru instalarea lor se construiseră case, drumuri, terenuri.

(Unele dintre aceste lucrări au fost efectuate de către zek-ii din taberele învecinate ca, spre exemplu, gara din Abidjan104.) Colonizarea ne-evreiască a regiunii progresa mai repede decât cea evreiască...

Pentru a remedia această stare de fapt, prezidiul VŢIK al

RSFSR a decretat, în toamna lui 1931, că până în doi ani, douăzeci şi cinci de mii de evrei se vor stabili la Birobidjan, şi că atunci se va putea declara acest teritoriu Republica autonomă evreiască. Totuşi, în decursul câtorva ani care au urmat, refluxul de evrei sosiţi mai înainte s-a dovedit superior celor sosiţi, iar la finalul anului

1933, la capătul a şase ani de colonizare, se numărau abia 8.000 de evrei stabiliţi definitiv, din care doar 1.500 lucrau la colhoz, adică mai puţin de o cincime din numărul de colhoznici din regiunea respectivă. (După unele informaţii, colhozurile evreieşti cultivau adeseori pământul angajând cazaci şi coreeni.) Regiunea nu-şi putea satisface nevoile de produse agricole105.

Dar aceasta nu a împiedicat ca în mai 1932, când populaţia neevreiască atingea 50.000 de persoane, să se declare cu mare vâlvă Birobidjan „Regiune autonomă evreiască" (nu „Republică";

ar fi fost, totuşi, exagerat!).

Astfel nu a existat „elanul naţional în sânul maselor evreieşti, elan care ar fi ajutat la suportarea tuturor enormelor dificultăţi legate de această colonizare". Nicio industrie nu s-a creat în

Birobidjan, iar viaţa colonilor, „prin însăşi structura sa economică şi socială, amintea iudaismul orăşelelor şi al târgurilor ucrainene şi bieloruse din acea vreme", mai ales în oraşul Birobidjan unde

„Rolul evreilor în aparatul administrativ" era hipertrofiat" 106.

În această regiune autonomă se dezvolta (moderat) o cultură în idiş: ziare, radio, şcoli, teatrul Kaganovici (al cărui director era viitorul

scriitor E. Kazakevici), biblioteca Şalom Alehem, muzeul

Culturii evreieşti, săli de lectură. Iar Peretz Markiş publica în presa centrală un articol triumfalist intitulat „Un popor care renaşte107”.

(Apropo de Birobidjan, să semnalăm soarta demografului Ilya

Weiţblit. Acesta spunea: „Trebuie să se renunţe la luarea oamenilor de la oraş pentru a fi instalaţi la ţară”; „nu există printre evrei, persoane declasate care să accepte să populeze Birobidjan”. A fost arestat încă din 1933 şi a pierit probabil atunci108.)

Autorităţile centrale au înţeles că era nevoie să se activeze această colonizare şi, începând din 1934, nu au mai fost trimişi la

Birobidjan voluntari, ci meşteşugari şi muncitori din provinciile din Răsărit, o întreagă populaţie citadină gata să facă de toate, în afară de agricultură! A apărut şi un slogan: „Întreaga URSS participă la edificarea Regiunii autonome evreieşti!”, şi, prin urmare, pentru a accelera această edificare se cuvine să fie trimis acolo un personal ne-evreu. În ultimă instanţă, „scopul nostru nu este de a crea o majoritate de evrei în Regiunea autonomă evreiască... Lucrul acesta ne-ar contrazice internaţionalismul nostru”, scria neobositul membru al „secţiilor europene” Dimanstein109.

Or, toate eforturile de înscriere, pe parcursul următorilor trei ani, nu au reuşit să adauge decât 11.000 de evrei la cei 8.000 sau 9.000

care se aflau în zonă (toţi strânşi în capitală sau de-a lungul căii ferate, nutrind speranţa de a-şi lua tălpăşiţa oriunde cât mai repede cu putinţă). Totuşi, bolşevicii nu recunosc niciodată că sunt învinşi şi perseverează. În 1936, nemulţumit de KomZET, „ŢIK

(Comitetul executiv centrai) al URSS dă un decret privind transferarea parţială a răspunderii pentru colonizarea Regiunii autonome evreieşti de la KomZet la un departament special al NKVD110”. Iar în august 1936, prezidiul ŢIK decretează: „Pentru prima dată în istoria sa, poporul evreu vede realizându-i-se aspiraţia sa arzătoare de creare a propriei patrii, a propriului stat naţional1”. „Şi se pun ia cale planuri de trimitere la Birobidjan a 150.000 de evrei.

Se constată deci, cu întârziere, că nici sovieticii nu au reuşit să

facă din evrei agricultori, cum nu reuşise cu un secol mai înainte, puterea ţaristă…

Totuşi, ne aflam în ajunul anului 1938. KomZET era deja închis, OZET dizolvat, membrii influenţi ai secţiilor europene de la

Moscova se aflau după gratii, ca şi conducătorii administrativi ai

Regiunii autonome evreieşti. Aceia dintre evreii din Birobidjan care puteau să-şi permită se mutau – fie în oraşele din Extremul Orient, fie la Moscova. Recensământul din 1939 dă drept cifră a populaţiei din Birobidjan 108.000, dar „Numărul de evrei în Regiunea autonomă evreiască rămânea un mister (…), populaţia evreiască din

Birobidjan rămânea la un nivel scăzut”. Mai existau vreo 18

aşa-zise colhozuri, şi vreo 40, 50 de familii112, dar limba vorbită era rusa, iar scrisorile adresate administratorilor erau în rusă.

Şi ce putea fi mai normal? Ce putea reprezenta, pentru evrei.

Birobidjan? După vreo patruzeci şi cinci de ani de la acea vreme generalul israelian Beni Peled a spus foarte bine din ce cauză nici

Birobidjan şi nici Uganda nu le puteau furniza evreilor acea legătură cu pământul: „Simt pur şi simplu că nu mi-aş fi putut da viaţa pentru o bucată de pământ rusesc, o bucată din Uganda, nici chiar pentru statul New Jersey!…”

Israelul urma să fie acela care să ofere această legătură după o mie de ani de despărţire.

*

Migraţia evreilor către marile oraşe în decursul anilor „30 nu a încetinit. Enciclopedia evreiască ne arată că la Moscova se găseau

131.000 evrei după recensământul din 1926, 226.500 în 1933, şi 250

.000 în 1939. „Proporţia de evrei veniţi din Ucraina în sânul populaţiei evreieşti de la Moscova a crescut cu 80%, ca urmare a afluxului lor masiv”. În Cartea evreilor din Rusia (1968) citim că în anii

’30, se aflau până la o jumătate de milion de evrei „printre funcţionarii statului, unii ocupând posturi înalte, mai ales în aparatul economic”. (Autorul ne informează şi că în anii ’30, „până la o jumătate de milion de evrei se aflau în industrie, îndeplinind în principal lucrări

fizice".) în Larin găsim cifra de 2, 7%, ceea ce corespunde cu

200.000116, adică de două ori şi jumătate mai puţin.) „Afluxul evreilor în rândul funcţionarilor continua să crească. Acest fapt era legat şi de migraţiile masive către marile oraşe şi de creşterea spectaculoasă a nivelului de instruire a tineretului, a tineretului evreu mai ales117". Evreii trăiau, în principal, în marile oraşe, nu sufereau din cauza limitelor sociale atât de cunoscute de fraţii lor ruşi şi, trebuie să o spunem, studiau cu sârguinţă, pregătind astfel o întreagă structură de cadre tehnice pentru anii sovietici care urmau.

Iată câteva date statistice: „În 1929, evreii reprezentau 13, 5%

din contingentul studenţesc din toate unităţile de învăţământ superior din URSS: în 1933, această proporţie era de 12, 2%; în 1936, de 13, 3% (pentru studenţi) şi de 18% pentru cei care pregăteau o teză" (proporţia de evrei în rândurile populaţiei globale era atunci de 1, 8%) 118; din 1928 până în 1935, „numărul de studenţi evrei la mia de evrei a crescut, trecând de la 8, 4% la 20, 4, [în timp cel la o mie de ruşi, se numărau 2, 8 studenţi, la o mie de bieloruşi, 2, 4, iar la mia de ucraineni, doar 2"; – în 1935, „proporţia de studenţi evrei era de şapte ori mai ridicată decât cea a evreilor în cadrul populaţiei globale, distingându-se astfel de toate celelalte popoare din Uniune1 19". Cât priveşte rezultatele recensământului din 1939, ele sunt comentate în felul următor de G.B. Kostârcenko, istoric al politicii staliniste faţă de evrei: „El [Stalin] nu putea totuşi ignora că la începutul anului 1939, la o mie de evrei existau 268 cu un nivel de instruire secundar şi 57 la un nivel superior (la ruşi, cifrele erau de

81 respectiv 6) 120". Şi, după cum ştie fiecare, „succesele în cadrul studiului, la absolvire, permiteau ocuparea de posturi importante în economia sovietică aflată în plină expansiune prin anii '30121".

Dar nu citim noi în Cartea evreilor din Rusia: „Se poate spune fără exagerare că după „era" Ejov, nu mai exista nici un singur nume cât de cât prestigios în viaţa publică evreiască, jurnalism, activitate culturală şi chiar în ştiinţă122?" Or, acest lucru este absolut inexact, fiind formulat cu o exagerare total deplasată. (Nu scrie el, acelaşi autor,

Grigori Aronson, în aceeaşi carte, două pagini mai încolo, despre anii ’30 în general, că „evreii nu erau privaţi de drepturi civice elementare (…), ei continuau să ocupe posturi în aparatul de stat şi de Partid”, şi că „în corpul diplomatic, în fruntea armatei, printre profesorii unităţilor de învăţământ superior, se aflau mulţi evrei… Ne aflăm la sfârşitul anilor 1939123”.)

Moscova vorbea prin vocea actorului Iuri Levitan. El era „glasul URSS-ului”, incoruptibilul purtător de cuvânt al Adevărului nostru, purtătorul de cuvânt nr. 1 de la staţia Kominternului şi favoritul lui Stalin. Generaţii întregi au crescut în sunetul glasului său; el a fost acela care a citit celebrele discursuri ale lui Stalin şi comunicatele Biroului de informaţii sovietic; el a fost cel care a anunţat izbucnirea şi încheierea războiului124.

Începând cu 1936, şi timp destul de îndelungat, şeful de orchestră a teatrului Bolşoi a fost Samuil Samosud. Mihail Gnesin continua să compună „în stilul muzicii europene a secolului nostru şi în stilul numit: «muzica neo-evreiască»”; surorile Gnesin continuau să-şi conducă şcoala în mod strălucit, devenită celebrul Institut de muzică. Baletul lui Aklexandr Krein prezenta spectacole la teatrul

Mariiński şi la Bolşoi (acest Krein a fost obligat într-o zi să compună o rapsodie pe… cuvintele unui discurs de Stalin!); iar fratele şi nepotul său cunoşteau un mare succes125. O întreagă pleiadă sclipitoare de virtuozi au cucerit atunci un renume naţional şi internaţional. Iată câteva din aceste nume binecunoscute: Grigori

Guinzburg, Emil Ghilels, Iacov Zak, Lev Oborin, David Oistrah.

Iacob Filer. Numeroşi regizori, critici literari, istorici muzicali au rămas la posturile lor şi şi-au păstrat prestigiul.

Cum să nu cităm, apropo de activitatea culturală în anii ’30, strălucitele reuşite ale compozitorilor de cântece? Aşa este Isaac

Dunaevski, „Unul dintre fondatorii operetei şi al cântecului popular în muzica sovietică”; scria „cântece uşor de reţinut… care ridicau în slăvi modul de viaţă sovietic (Marşul băieţilor veseli, 1933;

Cântare Kahovskăi, 1935; Cântare patriei, 1936; Cântare lui

Stalin, 1936; şi multe altele). Critica oficială a spus că aceste

cânturi… erau încarnarea gândurilor şi sentimentelor a milioane de sovietici126”; tot el a compus semnalul de la radio Moscova.

(Dunaevski era foarte grijuliu în a face carieră. A fost primul decorat cu ordinul Steagul Roşu al Muncii şi primul ales în Sovietul suprem al URSS în acel faimos an 1937. Mai târziu a fost decorat cu ordinul Lenin. îi oprima pe compozitori, spunând că poporului sovietic nu-i pasă de simfonii1 7…) îi găsim aici şi pe Matvei Blanter şi pe fraţii Daniil şi Dmitri Pokrasa, cântecul de voie bună Dacă mâine e război (vom zdrobi inamicul într-o clipă), sau şi mai înainte, celebrul Marşul lui Budionnîi. Dar şi pe Oskar Feltman.

Soloviov-Sedoi – nu aş putea fi exhaustiv. (Anticipând, pentru a nu mai reveni asupra subiectului: poeţii-autori de cântece Ilya

Frenkel, Mihail Tanici, Igor Şaferan, compozitorii Ian Frenkel.

Vladimir Şaiński… Mă opresc aici!) Tiraje uluitoare, glorie, onorarii – cine va putea spune că aceşti actori ai culturii sovietice erau asupriţi? Or, alături de aceste opere de talent, câte sloganuri asurzitoare, care tâmpeau şi burduşeau creierul maselor, au trâmbiţat, câte minciuni au făcut ei să fie înghiţite şi cât au alterat gustul şi sensibilitatea oamenilor?

Dar să luăm încă o dată cinematograful! Citim în Noua Enciclopedie publicată în Israel: în anii ’30, „se cerea ca filmele să laude succesele socialismului şi, pe lângă asta, să conţină o acţiune uşor distractivă. La conceperea standardelor unei producţii cinematografice unificate, puternic ideologizate, conservatoare în formă şi peste măsură de didactică, au participat, alături de alţii…

numeroşi autori evrei” (am vorbit de unele opere în capitolul precedent, cum ar fi Simfonia Donbassului de D. Vertov, 1931, imediat după procesul Partidului industrial); F. Ermler (Trecătorul, Un mare cetăţean, Pământ deşţelenit), S. Iutkevici (Minerii din mină).

Mihail Romm, acoperit de onoruri (Lenin în Octombrie, Lenin în

1918), L. Amştam (Prietenele, Prietenii), I. Trauberg (Fiul Mongoliei, Anul 1919), A. Zarhi şi I. Heifiţ (Zile fierbinţi, Deputatul de

Baltica) 12. De notat: în anii ’30, realizatorii nu erau aruncaţi în închisoare. În schimb, au fost arestaţi administratorii, producătorii,

difuzorii şi cei doi patroni al industriei cinematografice, B.

Şumiatki (a fost împuşcat) şi S. Dukelski129.

Printre realizatorii anilor ’30, evreii erau majoritari. Atunci, cine erau cei asupriţi? Spectatorii înşelaţi, peste al căror suflet s-a trecut cu buldozerul minciunii de un didacticism grosolan, sau realizatorii creatori de „biografii falsificate, de filme de propagandă fals istorică sau pretinse a fi de actualitate” cu „monumentalismul lor hipertrofiat şi lipsa lor de conţinut”? Şi fără vreo concesie, Enciclopedia adaugă „numărul enorm de evrei, operatori şi realizatori, muncind în cinematograful de popularizare, filmele şcolare şi documentare, adică domeniul cel mai oficial al cinematografului sovietic unde, graţie montajului, se poate realiza o abilă combinare a unui document – ceea ce un R. Karmen nu ezita să o facă K”.

(Da, el, renumitul documentarist sovietic: cronici ale războiului civil din Spania, ale procesului de la Nürnberg, «filmul jubiliar care exalta „Marele Război patriotic”», Vietnam, un film despre Cuba, trei premii Stalin, un premiu Lenin, un premiu de stat, Artist al poporului, Erou al Muncii socialiste131…) Să-l mai cităm şi pe realizatorul Konrad Wolf, chiar fratele asului spionajului sovietic.

Markus Wolf132.

Într-adevăr, climatul oficial sovietic al anilor ’30 era lipsit de antipatie faţă de evrei. Iar până la război, marea majoritate a evreilor sovietici a rămas în corul ideologiei sovietice şi în acord cu regimi l.

„Nu exista sau aproape nu exista o problemă evreiască în URSS”; ia vremea aceea, „iudeofobii noforii nu erau încă stăpâni în redacţiile ziarelor şi revistelor… nu conduceau încă serviciile de Personal133”.

(dimpotrivă, tocmai aceste posturi erau ocupate de evrei).

Desigur, patriotismul sovietic, cel care consta în a servi cu credinţă regimul în sensul indicat de la o zi la alta, a fost acela care constituia pe atunci „cultura” sovietică. Iar în acest domeniu, din păcate, evreii erau numeroşi; unii chiar se ridicau până la postul de controlori de texte tipărite în ruseşte. În fruntea Glaviit (Direcţia centrală pentru Literatură şi Arte), atotştiutoarea Cenzură, care dădea orientarea generală, îl vedem, la începutul anilor ’30 pe B. M.

Volin-Fradkin. Personalul de la Glaviit era constituit în mare parte din evrei. Astfel, între 1932 şi 1941, A.I. Bendik care, în anii de război, va deveni directorul Camerei Cărţii134. (Nu o vom vedeaunde şi cum putea fi văzută? – pe Emma Kaganova, soţia cekistului

Pavel Sudoplatov, căreia „i se încredinţase conducerea activităţii informatorilor în mediile intelectuale ucrainene133”.) Iar după închiderea editurilor private, „şi-au adus contribuţia la ridicarea editurilor sovietice, având în fruntea lor, printre alţii, pe M. Aliański, M.

Wolfson, I. lonov (Bernstein), A. Kantorovici, B. Malkin, I. Verit.

B. Fiedman136”. În curând, domeniul editorial, în ansamblul său, a fost concentrat într-un organism foarte uşor de controlat, GIZ (Editurile de Stat): pentru un autor era singura uşă la care putea să bată.

Şi în cadrul propagandei tipărite, sub diverse forme, evreii erau în mod constant la vedere. Grosolanele caricaturi ale lui Boris

Efirnov – oameni politici occidentali prezentaţi într-o lumină odioasă, Nikolai al II-lea pe cap cu o coroană şi înarmat cu o puşcă, călcând peste cadavre – făceau parte din porţia zilnică a cititorului.

O dată la două, trei zile, venea rubrica odiosului G. Râklin, a sarcasmelor lui D. Zaslavski, a scamatoriilor echilibristului Radek, a şarjelor insistente ale lui Şeinin şi ale fraţilor Tur. Înainte de a deveni scriitor, L. Kasil a scris articole în hvestia. Apăreau şi alte nume:

P. Karmen, Tess, K. Rappoport, D. Cernomordikov, B. Levin, A.

Kantorovici, Ia. Perelman. Trecem în revistă doar hvestia, în timp ce vreo două duzini bune de ziare centrale vărsau aceleaşi mormane de minciuni. Apoi, mai era şi o mare de broşuri murdare destinate să prostească populaţia. Când a fost nevoie să se fabrice urgent un pamflet pentru mase în vederea procesului Partidului Industrial (iar de-a lungul anilor ’30 a fost o mare cerere în acest sens) – a fost găsit B. Izakson care a scris repede: „Să strivim vipera intervenţiei!”

A apărut numele lui E. Gnedin (diplomatul, fiul lui Pârvus) la sfârşitul articolelor mincinoase, fie despre „rănile incurabile ale Europei”, despre sfârşitul inevitabil al lumii occidentale, fie pentru a

dezminţi „calomniile" venite din Vest privind pretinsa muncă forţată a deţinuţilor la tăiatul copacilor: „Munca socialistă în pădurile Nordului sovietic". (Când Gnedin s-a întors, în anii '50, după o lungă pedeapsă ispăşită în lagăr – fără ca totuşi să fi muncit la doborârea copacilor – avea prestigiul celui care a suferit şi nimeni nu i-a amintit minciuna de odinioară...)

În 1929 – 1931 a avut loc desfiinţarea ştiinţei istorice ruseşti – Comisia arheologică, Comisia Nordului, Casa Puşkin, Biblioteca

Academiei de ştiinţe, întreaga tradiţie distrusă, cei mai buni istorici trimişi în lagăr ca să putrezească. (Am auzit noi vorbindu-se mult despre acest dezastru?) Şi am văzut în schimb venind un întreg contingent de categoria a treia şi a patra. Aceştia au devenit prin improvizaţie istorici ruşi şi ne-au minţit timp de o jumătate de secol în continuu. Desigur, au existat destui ruşi printre aceşti cabotini, însă evreii nu s-au dat înapoi de la ocuparea locurilor vacante.

În ştiinţa sovietică, în general, cum ar fi în ramurile cele mai de vârf, savanţii evrei jucau deja, în anii '30, un rol major (care urma să mai crească). „Încă de la sfârşitul anilor '20, evreii reprezentau

13, 6% dintre toţi colaboratorii ştiinţifici din ţară; în 1937, această cifră era de 17, 6%, iar în 1939 „existau peste cincisprezece mii de cercetători şi profesori în unităţile de învăţământ superior, adică

15, 7% din cei care lucrau în acest sector137".

O tânără şi strălucită şcoală de fizicieni se formase sub bagheta academicianului A.F. Ioffe. Acesta, încă din 1918, fondase la Petrograd Institutul fizico-tehnic. Apoi, în anii următori, „s-au creat

15 centre ştiinţifice conduse de elevii lui Ioffe. Alţi discipoli ai săi lucrau şi în alte institute ştiinţifice din ţară, contribuind la crearea potenţialului ştiinţific şi tehnic al URSS138". (Represiunea s-a exercitat şi aici: în 1938, la Institutul fizico-tehnic din Harkov, din 8

directori de departamente, 6 erau evrei – Rumân, Leipunski.

Gorski, Landau, Weisberg, Slutkin, iar cinci au fost arestaţi împreună cu doi ruşi"). Mult timp au rămas necunoscute numele constructorilor de avioane ca Semion Aizikovici (avioanele „Lavocikin") 140.

Nici numele a numeroşi colaboratori ai Complexului militaro-industrial nu erau divulgate. (Desigur, aceasta era situaţia atunci, însă nici acum nu le ştim pe toate. Astfel, dacă M. Şkud „stabilea programele puternicelor staţii de radio141", cine punea la punct puternicele staţii de bruiaj?)

Atâtea nume evreieşti în tehnică, ştiinţă şi aplicaţiile lor! Câte dintre cele mai bune minţi ale mai multor generaţii de evrei au pornit pe această cale? Ne putem mulţumi să frunzărim tomurile Enciclopediei evreieşti ruseşti consacrate biografiilor celor care s-au născut şi au trăit în Rusia şi vom fi impresionaţi de această lungă şi sclipitoare enumerare de savanţi şi de aportul lor, pe cât de divers, pe atât de concret. O supraabundenţă de talente. (Trebuie să credem că din punct de vedere social, drumul le era deschis.)

Fără îndoială că şi ştiinţa a trebuit să facă act de obedienţă faţă de politică. Astfel (1931), la „prima conferinţă a Uniunii pentru planificarea ştiinţei", academicianul Ioffe ia cuvântul: „Capitalismul modern este de-acum incapabil să facă o revoluţie tehnică", aceasta nu este posibilă decât ca rod al revoluţiei sociale, aceea „care a transformat Rusia înapoiată şi barbară într-o Uniune de republici socialiste". Continuă vorbind despre gestionarea ştiinţei de către proletariat, declarând că ştiinţa nu este liberă decât sub regimul sovietic. Filosoful-gangster E. Ia. Kolman („unul dintre principalii ideologi ai ştiinţei sovietice în anii '30", care a înfierat şcoala de matematică): „Noi trebuie… să instituim o disciplină de serviciu în munca ştiinţifică, să adoptăm metode de lucru colective vizând emulaţia socialistă, activitatea de şoc"; ştiinţa îşi urmează planul

„Graţie puternicei dictaturi proletare"; orice savant trebuie să studieze „materialismul şi empiriocriticismul". Iar academicianul A. G.

Goldman (Ucraina) adaugă cu entuziasm: „Academia de astăzi a luat conducerea luptei pentru dialectica marxistă în ştiinţă142".

Enciclopedia evreiască face bilanţul: „Pe întreaga durată a puterii sovietice, rolul evreilor în diferite sfere de activitate ale vieţii societăţii a atins apogeul la sfârşitul anilor '30". Conform recensământului din 1939, 40% din populaţia activă evreiască era

formată din funcţionari. La categoria intelectuali figurau aproximativ

364.000 de persoane, din care 106.000 erau ingineri şi tehnicieni, ceea ce înseamnă 14% din această categorie pe toată ţara; 139.000

conducători la diverse niveluri, adică 7% dintre toţi responsabilii din URSS; „39.000 de medici, adică un pic mai puţin de 27% din totalul medicilor; 38.000 de directori de şcoală, adică peste 3%;

peste 6.500 de scriitori, ziarişti, redactori-şefi; peste 5.000 de actori şi realizatori, peste 6.000 de muzicieni, nu cu mult sub 3.000

de pictori şi sculptori, peste 5.000 de jurişti143”. După cum scrie în

Enciclopedie, „succese atât de importante din partea unei minorităţi naţionale, fie şi sub un regim care proclama internaţionalismul şi fraternitatea între popoarele URSS, creau premisele unei reacţii de respingere din partea statului144”.

*

Stalin nu s-a ferit, în cariera sa politică, să constituie uniuni şi blocuri împreună cu lideri evrei al Partidului comunist şi să se sprijine pe personalităţi de rangul doi. Dacă există un lucru cert, acesta este că, ajuns la mijlocul anilor ’30, vedea bine cât era de inoportun să-şi facă, precum Hitler, un inamic din evrei. Dar animozitatea faţă de ei trebuie să fi fost demult în sufletul său (Memoriile fiicei sale confirmă aceasta), chiar dacă nu lăsa să se simtă asta în faţa colaboratorilor săi. Ducând lupta directă cu troţkiştii, nu neglija un alt aspect, avantajos pentru el – posibilitatea de a avea, în sfârşit, mâinile libere, de a reduce influenţa evreilor în

Partid. Şi apoi, nu existau ameninţări de război? Iar Stalin bănuia că nu „internaţionalismul proletar” îl va scoate din aceasta, ci mai degrabă noţiunea de „patrie”, cu majusculă chiar, dacă trebuia!

Aici social-democratul S. Schwarz, care deplânge schimbarea antirevoluţionară a PCR (b) – „această „epurare”, fără precedent prin amploarea sa, a Partidului de la putere, o cvasi-exterminare a fostului partid şi crearea, în locul său, a unui nou Partid comunist

(sub acelaşi nume) nou prin componenţa sa socială şi prin ideologie", remarcă şi „eliminarea progresivă a evreilor care se aflau în planul secund în toate sferele vieţii sociale" începând din 1937.

„Printre vechii bolşevici înscrişi în Partid înainte ca acesta să ajungă la putere şi înaintea revoluţiei, procentajul de evrei era net superior mediei pentru Partid în general, iar în rândurile generaţiilor mai tinere acest procentaj nu a încetat să se micşoreze cu timpul, în favoarea [epurării], aproape toţi evreii comunişti care au jucat un rol cât de cât semnificativ au dispărut de pe scenă145". Cea mai flagrantă excepţie: Lazar Kaganovici. Dar şi: în 1939, după hecatombă, i se propune postul de vice-preşedinte al Sovnarkom-ului lui Zemliacika, o persoană sigură, iar cel de vice-comisar la Afacerile externe lui S. Dridzo-Lozovski146. Tabloul de ansamblu este chiar cel văzut de comentator, care scrie în cunoştinţă de cauză, iar noi am arătat acest lucru din plin.

S. Schwarz adaugă că în a doua jumătate a anilor '30, „evreilor li s-au închis porţile unităţilor de învăţământ superior care pregăteau viitoarele cadre pentru Afacerile externe şi Comerţul exterior, precum şi şcolile superioare ale armatei147". S. Guzenko, celebrul transfug, după plecarea din URSS spunea că începând din 1939 s-a introdus în mod absolut oficios un nume rus clausus pentru admiterea evreilor în unităţile de învăţământ superior.

Iar în anii '90, scrie limpede că Molotov ar fi declarat în toamna lui 1939, primindu-l pe comisarul Afacerilor externe şi în faţa întregului cabinet: – „Aici vom sfârşi definitiv cu sinagoga!" – şi că ar fi dat afară chiar în aceeaşi zi nişte evrei. (Litvinov încă va mai fi util în timpul războiului, ca ambasador în Statele Unite, însă, plecând, în 1943, va avea curajul să-i transmită o scrisoare personală lui Roosevelt pentru a-i spune că Stalin este pe punctul de a declanşa în URSS o campanie antisemită148.)

Spre mijlocul anilor '30, avântul de simpatie al evreilor din

Europa pentru URSS a cunoscut o recrudescenţă. Troţki, în drum spre Mexic, explica acest fapt în felul următor: „O mare parte a inteligheнţiei europene… s-a întors către Komintern nu din interes

pentru marxism şi comunism, ci în căutarea unui sprijin împotriva antisemitismului agresiv” care venea din Germania la acea dată.

Şi să mai spunem că tocmai acest Komintern este cel care a aprobat pactul Ribbentrop-Molotov! Un pact care a dat o lovitură de moarte evreilor din Europa de Est...

„În septembrie 1939, sute de mii de evrei polonezi au fugit din faţa ofensivei armate germane afundându-se tot mai spre răsărit pentru a încerca să ajungă în teritoriul ocupat de Armata Roşie...

În primele două luni, au reuşit graţie înţelegerii autorităţilor sovietice. Dar şi germanii încurajau această fugă”. Însă „la sfârşitul lunii noiembrie, guvernul sovietic a închis frontiera150”.

Lucrurile s-au petrecut diferit în diverse puncte ale frontului:

Într-un loc refugiaţii erau doar împiedicaţi să treacă, în altul erau primiţi cu braţele deschise, pentru ca, mai apoi, să-i facă să treacă graniţa înapoi. Oricum, se estimează la aproximativ trei sute de mii numărul de evrei care au trecut din Polonia vestică în Polonia estică în decursul primelor luni de război, şi care au fost mai apoi evacuaţi de către Soviete mai departe în interiorul ţării, pe teritoriul sovietic. Li se cerea să se înregistreze drept cetăţeni sovietici, însă mulţi dintre ei au tergiversat lucrurile: războiul urma să se sfârşească în curând şi se vor întoarce la ei acasă sau vor emigra în

America, chiar în Palestina. (Ceea ce în ochii regimului sovietic însemna deja acuzaţie de „P.S”. („prezumţie de spionaj” –, cu atât mai mult cu cât aceştia se străduiau să ia contact cu rudele lor din

Polonia1 – 51). Cu toate acestea, citim în ziarul Sentinela din Chicago:

Uniunea Sovietică „a acordat refugiu la nouă zecimi din toţi evreii

Europei care au fugit de Hitler, fiind salvaţi152”.

Conform datelor recensământului din ianuarie 1939, în URSS

erau trei milioane douăzeci de mii de evrei. Prin ocuparea Ţărilor

Baltice şi o parte din Polonia, odată cu afluxul de refjigiaţi, acest număr a crescut cu două milioane, apropiindu-se de cinci milioane153.

Dacă în 1939 evreii, prin numărul lor, ocupau locul şapte printre popoarele URSS, ca urmare a anexării tuturor provinciilor din vest, au trecut pe locul patru după cele trei popoare slave.

„Pactul de neagresiune încheiat la 23 august 1939 între cel de Al

Treilea Reich şi Uniunea Sovietică a trezit serioase nelinişti în privinţa viitorului evreilor sovietici. Totuşi, politica Uniunii Sovietice faţă de cetăţenii săi evrei nu s-a schimbat”. Şi, deşi găsim mărturii despre cazuri de evrei deportaţi în Germania în masă, „în decursul a douăzeci de luni de colaborare sovieto-germană, situaţia populaţiei evreieşti a rămas neschimbată154”.

Când a început războiul în Polonia, evreii şi-au orientat definitiv simpatiile şi asupra teritoriilor poloneze cedate URSS, sosirea

Armatei Roşii, în septembrie, fiind primită cu entuziasm, mai ales de tineretul evreu. Iar aici, la fel ca în Bucovina, Basarabia, Lituania, evreii au fost, conform multor mărturii (cum este cea a lui M.

Agurski), principalul sprijin al puterii sovietice, cei care s-au grăbit să-i vină în ajutor!

Ce ştiau toţi aceşti evrei din Europa de Est despre cele ce se petreceau în URSS?

Ceea ce ştiau în mod sigur este că Germania trimitea asupra lor ceva ce nu se cunoştea prea bine, ceva neclar, însă cert – marea

Catastrofă.

Braţele Sovietelor li se deschideau, oferindu-le, gândeau ei, o salvare sigură.

Note

1. Izvestia, 22 ian., 1928, p. 1.
2. Ibidem, 26 ian., p. 3.
3. A. Sutton, Wall Street şi revoluţia bolşevică.
4. Ibidem, pp. 214, 215.
5. A. Voronel, „22”, Tel-Aviv, 1986, nr. 50, p. 160.
6. Izvestia, 30 nov. 1936, p. 2.
7. EER, Ed. a II-a, vol. 1, pp. 527 – 528.
8. Robert Conquest, Marea Teroare, op. cit.
9. EER, vol. 3, p. 95.

10. Izvestia, 1930, 14 iunie, p. 1.
11. Izvestia, 1934, 11 febr., pp. 1 – 2.
12. EER, vol. 2, p. 163.
13. EER, vol. 3, p. 189.
14. Ibidem, pp. 283, 344.
15. Izvestia, 1936, 18 ian., p. 1; 6 febr., p. 3.
16. EER, vol. 1, p. 394.
17. Ibidem, p. 313.
18. Vezi, spre ex., Izvestia, 1930, 12 iulie; 1931, 14 şi 17 martie; 1934, 6
Ian.; 1936, 10 ian., 21 febr.
19. Izvestia, 1930, 25 dec, p. 1.
20. Izvestia, 1931, 14 martie, pp. 3 – 4, 17 mart., pp. 1 – 2.
21. Ibidem, febr., p. 4; 30 mai, pp. 1 – 2.
22. Izvestia, 1936, 20 febr., p. 4.
23. EER, vol. 3, p. 497.
24. EER, vol. 2, pp. 98, 256.
25. EER, vol. 1, p. 418.
26. EER, vol. 1, p. 483.
27. Vezi, spre ex., Izvestia, 1931, 17 mai, p. 3.
28. Izvestia, 1936, 9 dec, p. 1.
29. Izvestia, 1930, 7 iunie, p. 2.
30. EER, vol. 1, pp. 222, 387; vol. 3, pp. 237, 464.
31. Izvestia, 1930, 14 nov., p. 2, 16 nov. p. 4.
32. Izvestia, 1931, 13 febr., p. 3.
33. Izvestia, 1936, 9 aprilie, p. 2.
34. Izvestia, 1930, 5 nov., p. 2.; 11 nov., p. 5.
35. Izvestia, 1936, 11 iunie, p. 5.
36. V. Boguslavski, V zaşcitu Kuniaeva [în apărarea lui Kuniaev], „22”.
1989, nr. 16, p. 174.
37. Izvestia, 1931, 24 aprilie, p. 2.
38. Izvestia, 1930, 18 mai, p. 1.
39. MEE, vol. 4, p. 879.

40. EER, vol. 3, p. 58.

41. EER, vol. l, p. 101.

42. Aron Abramovici; V reşaiuşcei voine: Uceastie i rol evreev SSSR v voine protiv nazizma. 2° izd. [în războiul decisiv: participarea şi rolul evreilor din URSS în războiul împotriva nazismului], Ed. a II-a, Tel-Aviv.

1982, vol. l, p. 61.

43. EER, vol. 1, pp. 63, 376, 515; vol. 2, pp. 120, 41; vol. 3, pp. 300 – 301.

43. EER, vol. 1, pp. 63, 376, 515; vol. 2, pp. 120, 141; vol. 3, pp. 300 – 301.

44. EER, vol. 1, pp. 244, 350; vol. 2, p. 78; vol. 3, pp. 179, 206 – 207.

493 – 494; A. Abramovici, vol. 1, p. 62.

45. L. Iu. Kricevski, Evrei v aparate VCK-OGPU v 20-godi [Evreii în aparatul Ceka şi GPU în anii '20], Eevrei i russkaia revoliuţia: Materiali i issledovania [Evreii şi revoluţia rusă: Documente şi studii], Moscova-Ierusalim.

1999, pp. 343 – 344; Izvestia, 1937, 20 dec. p. 2.

46. Izvestia, 1935, 27 nov., p. 1; 29 nov., p. 1.

47. V. Conquest, Marea Teroare, op. cit.

48. EER, vol. 3, p. 473.

49. Alexandr Orlov, Iz predislovia k knige „Tainaia istoria stalinskih prestuplenii" [Din prefaţa la cartea „Istoria secretă a crimelor lui Stalin"], în

ÎN, nr. 67, p. 202.

50. EER, vol. 2, p. 62.

51. Izvestia, 1936, 27 sept., p. 1; 30 sept., p. 3; EER, vol. 1, p. 124.

52. EER, vol. 2. p. 187, 218, 432; vol. 3, p. 358.

53. A. Kokurin, N. Petrov, NKVD: structura, funcţii, cadrî [NKVD-ul:

structură, funcţii, cadre], în Svobodnaia mist [Gândirea liberă], 1997, nr. 6, pp. 113 – 116.

54. EER, vol. 2, pp. 22, 51 – 52, 389.

55. A Kokurin, N. Petrov, op. cit., p. 118.
56. EER, vol. 2, p. 293; vol. 3, p. 311.
57. EER, vol. l, p. 170.
58. G.V. Kostârcenko, Tainaia politika Stalina: vlast i antisemitizm
[Politica secretă a lui Stalin: puterea şi antisemitismul], M., 2001, p. 210.
59. Scriem în italice numele împuşcaţilor şi anul execuţiei; în alte cazuri, cifra semnalează anul arestării; sunt notate altfel sinuciderile petrecute în aşteptarea arestării şi decesele în închisoare.
60. Cf. spre ex. N. Petro, K.V. Skorkin, Kio rukovodil NKVD, 1934
1941 [Cine era în fruntea NKVD, Anuar], M., Zvenia, 1999.
61. Pavel Sudoplatov, Speţoperaţii: Lubiankai Krerul, 1930 – 1950 godi
[Operaţiunile speciale: Lubianka şi Kremlin, anii 1930 – 1950], M., OLMA-Press, 1997, pp. 440 – 441.
62. Izvestia, 1992, 16 mai, p. 6.
63. E. Jirriov, „Proţedura kaznî nosila omerziletinîi harakter" [Procedeele de execuţie aveau un caracter josnic], în Komsomolskaia Pravda, 1990, 28 oct.
64. R. Conquest, Marea Teroare, op. cit.
65. L. Iu. Kricevski, Evrei v aparate VCK-OGPU v 20-godi [Evreii în aparatul Ceka şi GPU în anii '20], Eevrei i russkaia revoluţia [Evreii şi revoluţia rusă], pp. 343 – 344.
66. Robert Conquest, op. cit.
67. Iu. Margolin, Tel-Avivskii bloknot [Bloc-notesul din Tel-Aviv], în
Nevoie russkoe slovo, New York, 1968, 5 aug.
68. Robert Conquest, op. cit.
69. Cf. spre ex. O.F. Suvenirov, Traghedia RKKA, 1937 – 1938 [Tragedia
Armatei Roşii, 1937 – 1938], M., Terra, 1998.
70. EER, vol. 3, p. 430; A. Abramovici, V reşaiuşcei voine [în războiul decisiv], vol. 1, p. 66; V. Katunţev, I. Koţ: Inţident. Podoplioka

Hasanskih sobâtii [Un incident. Dedesubturile evenimentelor din Hasan], în Rodina.

1991, nr. 6 – 7. p. 17.

71. EER, vol. 3, p. 82", A. Abramovici, pp. 64 – 66.

72. St. Ivanovici, Evrei i sovetkaia diktatura [Evreii şi dictatura sovietică], în p. 23.

73. Ibidem, pp. 44 – 46.

74. Scrisoare a lui V.I. Vernadski către I.I. Petrunkevici din 14 iunie

1927, în Novai Mir, 1989, nr. 12, p. 220.

75. Mihail Heifeţ, Uroki proştogo [Lecţiile trecutului], în „22" 1989, nr. 63, p. 202.

76. Sonia Margolina, Das Ende der Liigen: Russland und die Juden im 20

Jahrundert, Berlin, Siedler Verlag, 1992, p. 84.

77. M. Tarinnik; Ukrainsko-evreiskii dialog [Dialogul ucraino-evreu], în

„22" 1984, 'nr. 37, p. 160.

78. S.M. Schwarz, Antisemitizm v Sovetskom Soiuze [Antisemitismul în

Uniunea Sovietică], New York, Ed. Cehov, 1962, pp. 8, 98 – 99, 107 – 108.

79. New York Times, 1931, 15 ian., p. 9.

80. /. V. Stalin, Opere [în ruseşte] în 13 vol., M. Gospolitizdat.

1946 – 1951, t. 13, p. 28.

81. Izvestia, 1936, 30 nov., p. 2.

82. S. Pozner, Rusia sovietică, înle, p. 260.

83.5". N. Schwarz, p. 118.

84. St. Ivanovici, Evreii şi dictatura sovietică, înle, pp. 50, 51, 52.

85. Ibidem, pp. 51 – 52.

86. B. Orlov, Rossiia bez evreev [Rusia fără evrei], în „22", 1988, nr. 60, p. 160.

87. Iu. Margolin, Tel-Avivskii bloknot [Bloc-notesul din Tel-Aviv], în

Nevoie russkoie slovo, New York, 1968, 5 aug.
88. MEE, vol. 8, p. 167.
89. Ibidem, p. 176.
90. Iu. Mark, Evreiskaia şkola v Sovetskom Soiuze [Şoala evreiască în
Uniunea Sovietică], în CLER-2, p. 239.
91. MEE, vol. a-pp. 176, 177, 179.
92. EER, vol. 2, pp. 58, 432.
93. MEE, vol. 8, pp. 179, 181.
94. Iu. Mark, Literatura na idiş v Sovetskoi Rossâi [Literatura în idiş în
Rusia sovietică], în CLER-2, p. 216.
95. Ibidem, p. 230.
96. MEE, vol. 8, pp. 182 – 183.
97. EER, vol. 1, pp. 15, 417; vol. 2, 84.
98. MEE, vol. 8, pp. 198 – 199.
99. G. Svet, Evreiskaia relighiia v Sovetskoi Rossii [Religia evreiască în
Rusia sovietică], în CLER-2, p. 209.
100. EER, vol. 1, 145; vol. 2, p. 260.
101. Izvestia, 1931, 19 iulie, p. 2.
102. MEE, vol. 8, pp. 173, 190, 193.
103. Izvestia, 1930, 12 dec, p. 2.
104. S.M. Schwarz, Birobidjan, în CLER-2, pp. 170 – 171, 200.
105. Ibidem, p. 177 – 178.
106. Ibidem, pp. 173, 180.
107. Izvestia, 1936, 26 oct., p. 3.
108. EER, vol. 1, p. 214.
109. S.M. Schwarz, p. 176.
110. MEE, vol. 8, p. 190.
l. S.M. Schwarz\p. 177.
112. Ibidem, pp. 178, 179.
113. Beni Peled, Mî ne mojem jdat eşcio dve tâsiaci let! [Nu mai putem aştepta încă două mii de ani!], interviu în „22”, 1981, nr. 17, p.

116.
114. MEE, vol. 5, pp. 477 – 478.
115. G. Aronson, Evreiskji vopros v epohu Stalina [Chestiunea evreiască în epoca lui Stalin], în CLER-2, p. 137.
116. Iu. Larin, Evrei i antisemitizm v SSSR [Evreii şi antisemitismul în
URSS], M., L. ES, 1929, p. 245.
117. MEE, vol. 8, p. 190.
UZ. Ibidem.
119. S. Pozner, Sovetskaia Rossia [Rusia sovietică], le, p. 264.
120. G.B. Kostârcenko, Tainaia politika Stalina [Politica secretă a lui
Stalin], p. 198.
121. MEE, vol. 8, p. 190.
122. A. Aronson, Evreiskii vopros v epohu Stalina [Chestiunea evreiască în epoca lui Stalin], în CLER-2, p. 138.
123. Ibidem, pp. 140 – 141.
124. EER, vol. 2, p. 150.
125. G. Svet, Evrei v russkoi muzâkalnoi kulture v sovetskii period
[Evreii în cultura muzicală rusă în epoca sovietică], în CLER-2, pp. 256 – 262.
126. MEE, vol. 2, pp. 393 – 394.
127. Iuri Elaghin, Ukroşcenie iscusstr [încetinirea Artelor], prefaţă de M.
Rostropovici, New York, Ermitage, 1988, p. 340 – 345.
128. MEE, vol. 4, p. 277.
129. MEE, vol. 4, p. 275.
130. MEE, vol. 4, pp. 277 – 278.
131. MEE, vol. 4, p. 116.
132. EER, vol. 1, pp. 245 – 246.
133. Lev Kopelev, O pravde i terpimosti [Despre adevăr şi toleranţă].
New York, Hronika Press, 1982, pp. 56 – 57.

134. EER, vol. 1, pp. 108, 238 – 239.

135. Pavel Sudoplatov, Speţoperaţii [Operaţiuni speciale], M., 1997, p. 19.

136. MEE, vol. 4, p. 397.

137. MEE, vol. 8, pp. 190 – 191.

138. L L Mininberg, Sovetskie evrei v nauke i promâşlennosti SSSR v period Vioroi mirovoi voini (1941 – 1945) [Evreii sovietici în ştiinţa şi industria URSS în perioada celui de al Doilea Război Mondial], M., 1995, p. 16.

139. Robert Conquest, op. cit.; EER, vol. 3, pp. 74 – 75.

140. MEE, vol. 4, p. 660.

141. EER, vol. 3, p. 401.

142. Izvestia, 1931, 7 aprilie, p. 2; 11 aprilie, p. 3; 12 aprilie, p. 4; EER, vol. 2, pp. 61 – 62.

143. MEE, vol. 8, p. 191.

144. Ibidem.

145. S.M. Schwarz, pp. 111 – 112, 114, 121 – 122.

146. EER, vol. 1, p. 486; vol. 2, p. 196.

147.5”. Schwarz, Evrei v Sovetskom Soiuze’s naciala Vioroi mirovoi voini (1939 – 1965) [Evreii în Uniunea Sovietică de la începutul celui de al Doilea Război Mondial], New York, Ed. Comitetului evreiesc al muncitorilor americani, 1966, p. 410.

148. Zinovi Şeinif, Soverşenno secretno [Strict secreti, M., 1992, nr. 4, p. 15.

149. Lev Troţki, Pocemu om kaialis [De ce s-au căit], ZVM, New York. 1985, nr. 87, p. 226.

150. E. Kulişer, Izgnanie i deportaţia evreev [Izgonirea şi deportarea evreilor], CLER-2, p. 259.

151. S. Schwarz, Evreii în Uniunea Sovietică, pp. 33 – 34.

152. The Sentinel, Chicago, vol. XXXXIII, nr. 13, 1946, 27 iunie, p. 5.

153. G. Aronson, Chestiunea evreiască în epoca lui Stalin, în CLER-2, p. 141.

154. /. Şehtman, Sovietskoe evreistro v ghermano-sovietskoi voine [Evreii sovietici în războiul sovieto-german], în CLER-2, pp. 221 – 222.

<titlu>Capitolul 20

<titlu>În LAGĂRELE GULAGULUI

Dacă nu aş fi stat eu însumi în lagăr, nu aş fi putut niciodată să scriu acest capitol.

Înainte de lagăr, gândeam la fel cu toată lumea: „naţionalităţile nu trebuie să le remarci"; nu există naţiuni, există omenirea.

Dar eşti trimis în lagăr şi afli că dacă aparţii unei naţii bune, ai noroc, eşti liniştit, vei supravieţui. În schimb, dacă naţia ta este a tuturor, nu da vina pe nimeni.

Fiindcă tocmai pe criteriul naţionalităţii erau aleşi, cel mai adesea, cei cărora li se spunea zeks pentru a fi introduşi în categoria salutară a celor puşi la adăpost. Orice fost prizonier care a trăit din plin viaţa din lagăr va confirma că unele naţionalităţi aveau mai mulţi reprezentanţi printre cei privilegiaţi decât, proporţional, printre deţinuţi. Aşa că nu veţi găsi aproape niciun baltic, deşi erau numeroşi printre prizonieri; ruşi găseai mereu, desigur, dar într-o slabă proporţie în raport cu numărul lor din lagăr (şi, deseori, fuseseră recrutaţi printre credincioşii Partidului); în schimb, mulţi evrei, armeni, georgieni; mulţi azeri şi munteni din Caucaz.

Dar niciunul dintre ei nu poate fi socotit vinovat de acest lucru.

Fiecare naţiune în Gulag căuta soluţii pentru a supravieţui; or, cu cât era mai puţin numeroasă, cu atât era mai descurcăreaţă, şi reuşea mai uşor. Ruşii, în aceste lagăre „ale lor, ruseşti", erau ultima dintre naţiuni, ca şi germanii în Kriegsgefangenenlager.

În rest, ei – armenii, georgienii, muntenii – ar fi în drept să ne ia drept vinovaţi şi nu invers; în drept să ne spună: „Voi aţi ridicat aceste lagăre! De ce ne ţineţi cu forţa, cetăţeni ai statului vostru?

Daţi-ne drumul – şi nu vom avea niciun motiv de a fi aici şi de a ocupa aceste adăposturi atât de râvnite! Totuşi, atât timp cât suntem

prizonierii voştri – la război ca la război!”

Şi ce s-a întâmplat cu evreii? Fiindcă soarta le-a legat destinul de al ruşilor poate pentru totdeauna, şi tocmai aceasta este raţiunea de a fi a acestei cărţi.

Dar, de acum încolo, înainte de a scrie acest rând, se vor găsi cititori – unii care au „beneficiat” de ocnă, ceilalţi nu – care să respingă cu tărie ideea că am spus adevărul. Ei vor spune că mulţi evrei erau afectaţi la munci generale. Vor nega că au existat lagăre unde evreii constituiau majoritatea adăpostiţilor. Vor mai nega cu tărie că în lagăr naţiunile se ajutau reciproc, dar în dauna altora.

Vor spune că mulţi evrei nu se simţeau evrei, ci ruşi la fel ca şi alţii. Iar dacă se afla o proporţie mai mare de evrei la posturile de comandă ale lagărului, nu era ceva premeditat, ci ţinea de calităţile particulare şi de eficacitatea fiecăruia. Cui aparţine vina dacă ruşii nu făceau dovada acestor virtuţi de eficienţă? Alţii vor susţine morţiş exact invers: nimeni nu era mai maltratat în lagăr ca evreii, iar Occidentul a înţeles bine acest lucru – în lagărele sovietice, evreii sufereau mai mult decât toţi ceilalţi. Printre scrisorile pe care le-am primit în legătură cu o zi din viaţa lui Ivan Denisovici, se găsea scrisoarea unui evreu anonim: „Aţi întâlnit evrei, victime nevinovate ca şi dumneavoastră, şi aţi avut nenumărate ocazii de a fi martor la torturile şi la persecuţiile pe care le îndurau. Ei suportau un dublu jug: detenţia şi duşmănia celorlalţi prizonieri. Vorbiţi-ne despre ei!”

Dacă aş fi vrut să generalizez afirmând că evreii în lagăr aveau o viaţă deosebit de aspră, nimeni nu m-ar fi împiedicat să o fac şi nu aş fi acoperit de reproşuri pentru faptul că aş fi generalizat pe nedrept. Dar, în cele pe care le-am cunoscut, lucrurile stăteau altfel: pe cât putem generaliza, evreii trăiau un pic mai bine decât ceilalţi.

Tovarăşul meu de detenţie de la Ekibastuz, Semion Badaş, povesteşte în amintirile sale cum s-a angajat – mai târziu, în lagărul de la Norilk – la infirmerie: Max Mintz l-a rugat în numele său pe radiologul Laslo Nusbaum să adreseze cererea sa responsabilului infirmeriei. Şi a fost luat. Dar Badaş, cel puţin, terminase trei ani de medicină înainte de a fi arestat. Colaboratorii săi erau Ghenkin.

Gorelik, Gurevici (ca şi prietenul său L. Kopelev, din lagărul de la Unja), şi nu avuseseră niciodată vreo legătură cu medicina.

Trebuie să fi pierdut orice simţ al umorului ca să scrii: A.

Belinkov „fusese aruncat în categoria cea mai dispreţuită, a «adăpostiţilor»...” (adăugând foarte neinspirat: „şi a «speţiţilor»” – dar speţiţii erau la antipodul adăpostiţilor, iar Belinkov nu a fost niciodată unul dintre aceştia!) „Aruncat la cei adăpostiţi”: ce mai expresie! „Coborât la stăpâni”?

— Şi iată motivul: „Să sapi pământul?

Dar la 23 de ani, nu săpase niciodată pământul, nici măcar nu văzuse vreun hârle (2”. Aşadar, nu-i mai rămânea nimic de făcut decât să caute un adăpost, este limpede!

Aflăm din cartea lui Levitin-Krasnov că profesorul de literatură

Piński era instructor-infirmier în lagăr, ceea ce, pe scara posturilor, la închisoare, nu era rău deloc, însemna că persoana găsise o scândură de salvare. Dar Levitin vorbeşte despre acest lucru ca despre o formidabilă umilire pentru acest profesor de ştiinţe umaniste.

Fostul zek Lev Răzgon este un ziarist care a publicat mult şi care nu are nimic în comun cu medicina. Or, aflăm dintr-o povestire publicată recent în revista Ogoniok (1988) că la Vojael, era medic la infirmerie şi liber să circule. O altă povestire ne spune că a fost însărcinat cu numerotarea într-un lagăr unde se tăiau copaci şi nicăieri nu apare că ar fi fost, fie şi pentru un scurt timp, la munci generale.

Când, din îndepărtata Brazilia, a venit în URSS evreul Frank

Diekler, a fost, evident, imediat arestat şi, el, care nu ştia o boabă ruseşte s-a trezit responsabil cu bucătăria spitalului – un post râvnit de mulţi!

Alexandr Voronel, care a fost trimis la ocnă ca prizonier „politic, pe când era copil”, povesteşte că de la primii paşi în lagăr, „am primit un ajutor spontan de la prizonierii evrei care nu-mi cunoşteau opiniile”. Şeful băilor (post care are tot ce poate fi mai privilegiat), un evreu, l-a şi remarcat şi i-a spus să „vină să ceară tot ajutorul pe care şi-l doreşte”; gardianul, tot un evreu, îl încredinţase unui alt evreu, şef de echipă: „Haim, îi vezi pe cei doi puşti evrei, vezi să nu le facă cineva

vreun rău”. Iar şeful de echipă i-a luat sub oblăduirea sa. «Ceilalţi puşcăriaşi, mai ales „bătrânii”, îl aprobau: „Aşa Haim, bine faci! îi sprijini pe-ai tăi! Noi, ăştilalţi, ruşii, suntem ca lupii unii cu alţii” 3.»

Să nu uităm nici că, în lagăre, evreii, mai mult prin forţa tradiţiei decât prin voinţă personală, făceau anumite tranzacţii de tip comercial. Astfel, M. Heifeţ notează, nu fără spirit de observaţie: „Păcat că nu putem scrie acest gen de situaţii pe pânza vieţii din lagăr! Ar fi subiecte frumoase, grase! Dar etica evreului „fiabil”, responsabil, îmi pecetluieşte buzele. Ce-i de făcut: un secret, chiar mărunt, dar de ordin comercial, trebuie păstrat – este legea tribului4”.

Letonul Ans Bernstein, unul dintre martorii mei pentru redactarea Arhipelagului, consideră că, dacă a supravieţuit lagărului, este pentru că în clipele cele mai grele s-a îndreptat spre evrei, iar aceştia, graţie numelui său şi aiurii dinamice, l-au luat drept unul de-ai lor şi l-au ajutat întotdeauna. Mai remarcă şi că în lagărele unde a fost deţinut (cele de la Burepolomski, spre exemplu, unde şef era Perelman), evreii erau întotdeauna socotiţi nişte scursuri, dar de aici erau recrutaţi funcţionarii liberi (Şulman, şef de departament special; Grinberg, şeful lagărului; Keghels, mecanicul şef al uzinei), iar aceştia îşi alegeau la rândul lor ca adjuncţi tot evrei.

Acest contact, bazat pe naţionalitate, dintre funcţionarii liberi şi deţinuţi merită relevat. Evreul liber nu era atât de stupid ca să vadă în evreul prizonier un „duşman al poporului”, sau un acaparator de bunuri aparţinând naţiei (cum făcea rusul îndoctrinat în faţa altui rus); el vedea înainte de toate în acesta un compatriot nefericit – fie lăudaţi evreii pentru luciditatea lor! Cel care cunoaşte formidabila solidaritate a evreilor la nevoie (accentuată şi mai mult de exterminarea ordonată de Hitler), acela va înţelege că niciun funcţionar liber nu putea să vadă cu indiferenţă prizonierii evrei prăbuşindu-se sau crăpând de foame fără a le veni în ajutor. Dimpotrivă, nu poţi concepe un rus liber care să se preocupe să salveze şi să promoveze în locuri privilegiate prizonieri ruşi doar pentru că sunt ruşi – nu am pierit 15 milioane dintre noi în timpul colectivizării?

Suntem prea numeroşi, nu ne putem ocupa de fiecare, e o idee

care nici măcar nu ne trece prin minte.

Uneori se forma câte un grup de evrei prizonieri la adăpost, preocupat de altceva decât de supravieţuirea personală – şi ce făceau aceştia? Inginerul Abram Zisman povesteşte: la ocna de la

Novo-Arhanghelsk, „profitam de un moment liber pentru a socoti câte pogromuri antievreieşti au fost pe vremea statului rus. Această chestiune îi interesa pe responsabilii lagărului, relativ binevoitori cu noi. „Şeful de lagăr" era căpitanul Gremin [N. Gherşel, un evreu, fiu de croitor din Jlobin]. Acesta a trimis o scrisoare la Leningrad, la arhivele MVD. După aproape opt luni a ajuns răspunsul: între 1811 şi 1917, au fost 76 de pogromuri antievreieşti pe întregul teritoriul Rusiei, iar numărul de victime fusese de aproximativ 3.000" (nu se preciza dacă era vorba doar de morţi). Autorul aminteşte că în Spania Evului Mediu au fost exterminaţi aproape

20.000 de evrei în interval de şase luni5.

Altă rezonanţă – cea a amintirilor comunistului Iosif Berger despre faimosul turnător Lev Ilici Injir. Fost menşevic, arestat în

1930, acesta a acceptat imediat să colaboreze cu GPU de teama represaliilor împotriva familiei sale şi pentru a nu-şi pierde apartamentul situat în plin centrul Moscovei; „a ajutat la pregătirea procesului menşevicilor din 1931; a fost eliberat şi numit şef contabil la Belomorstroi; sub Ejov, a devenit şef contabil al întregului Gulag, bucurându-se „de o încredere absolută din partea

NKVD-ului şi de legături foarte strânse la cel mai înalt nivel".

(Injir evocă în amintirile sale figura unui „veteran al NKVD, un evreu care îşi împăna discursul cu citate din Talmud"). A fost arestat din nou odată cu valul anti-ejovian. Dar foştii săi colegi din Gulag i-au făcut rost de un post privilegiat în lagărul unde s-a făcut remarcat ca „provocator şi delator"; zeki îl bănuiau că pachetele substanţiale pe care le primea nu veneau din partea familiei, ci de la Biroul Trei. Totuşi, în 1953, în lagărul Taişet i s-a dat o nouă pedeapsă, de data aceasta pentru troţkism şi pentru faptul că ar fi ascuns Biroului Trei „simpatiile" sale pentru statul Israel6".

Arhicunoscutul lagăr Marea Albă-Baltică (Belbalt) a înghiţit în

anii 1931 – 1932 sute de mii de ţărani ruşi, ucraineni sau din Asia

Centrală. Să deschidem un ziar datat august 1933, consacrat terminării canalului. Citim aici lista persoanelor recompensate: medalii modeste pentru betonişti şi tâmplări, dar înalta medalie – ordinul Lenin – pentru opt persoane cărora li se publică fotografia în întregime; printre acestea, doar doi ingineri, fiindcă este decorat tot ansamblul colectivului de conducere (conform noţiunii staliniste a cultului personalităţii). Şi pe cine vedem în frunte?

Henrik Iagoda, comisarul NKVD-ului, Matvei Berman, şeful

Gulagului, Semion Firin, şef al Belbalt (în momentul primirii recompensei era deja şeful Dmitlag unde totul s-a repetat de la capăt). Lazar Kogan, şeful lucrării (va pleca având aceleaşi funcţii la canalul de pe Volga). Iacov Rappoport, adjunct de şef al lucrării. Naftali Frenkel, şef al lucrărilor şantierului de la Marea Albă

(şi geniul rău al întregului Arhipelag) 7.

Portretele vor fi şi acum redate în întregime în cartea triumfalistă şi josnică – Belomorkanat – mare şi grea ca un Evangheliar anunţând o împărăţie milenară ce va să vină.

Şi iată că, după aproape patruzeci de ani, am reprodus portretele acestor şase mizerabili în Arhipelagul Gulag, le-am luat aşa cum erau expuse, fără să le aleg – da, toţi cei care figurau acolo.

Dumnezeule mare! Ce nu am făcut acolo? Cum de am îndrăznit?

Întregul univers s-a indignat. Este antisemitism! Eram un antisemit marcat de pecetea infamiei, irecuperabil! Sau şi mai bine, a reproduce aceste portrete însemna „ultraşovinism”, adică naţionalism rusesc! Iar celor care spun acestea, limba nu le amorţeşte în gură când citesc în următoarele pagini din Arhipelag cum îngheţau ascultători şi mureau striviţi sub greutate, copiii „chiaburilor”.

Dar unde se uitau, în 1933, când aceste portrete au fost publicate pentru prima dată? De ce nu şi-au exprimat atunci indignarea?

Le voi spune, ca şi bolşevicilor: nu trebuie să ne fie ruşine când se vorbeşte despre mârşăvii, ci atunci când se comit!

Naftali Frenkel, acest neobosit demon al Arhipelagului, este o

enigmă: cum se explică ciudata sa întoarcere din Turcia în URSS

În anii ’20? Scăpase nevătămat din Rusia, cu toate averile sale, primelor efluvii ale revoluţiei; în Turcia îşi făcuse o situaţie confortabilă; nu avusese niciodată vreo umbră de convingeri comuniste. Şi de această idee de a se întoarce? A reveni pentru a fi jucăria GPU

şi a lui Stalin, pentru a petrece mai mulţi ani în detenţie, – şi, în schimb: pentru a zdrobi fără milă pe ingineri şi extermina sute de mii de „deschiaburiţi”? Ce-i anima sufletul plin de ură? Nu văd altă explicaţie decât setea de răzbunare împotriva Rusiei. Dacă poate explica altcineva mai bine, să o facă9.

Şi dacă, ştiind structura administrativă, coborâm o treaptă? Şeful primei secţii a lucrării canalului Belomor – Wolf; şeful secţiei

Dmitrovski a canalului Volga – Bovşover. Departamentul financiar al Belomorstroi îl are în frunte pe L. Berenson, adjunctul său este A. Dorfman, ceilalţi fiind Injir (despre care tocmai am vorbit).

Loevetki, Kagner, Anghert. Dar câte posturi rămân fără vreun nume? Putem totuşi presupune că erau lăsaţi evreii pe şantierul canalului să sape pământul cu o simplă lopată, să care roabe cu pământ, să se clatine şi să se prăbuşească de epuizare sub povară?

— Credeţi ce vreţi. A.P. Skrâpnikova şi D.P. Vitkovski, foşti la

Belomor, mi-au relatat că printre cei puşi în locuri călduţe de la canal se aflau mulţi evrei care nu cărau greutăţi în spate şi nu agonizau sub încărcătură.

Belbalt nu este cu siguranţă singurul lagăr unde vedem evrei în posturi de comandă. La construirea căii ferate Kotlas-Vorkuta:

Iacov Moroz, Şeiman. Delegatul cu puteri extraordinare al Gulagului pentru regiunea Extremului Orient: Graci. Aceste nume au apărut întâmplător. Astfel, nu aş fi ştiut nimic despre şeful Administraţiei miniere Ciai Uriński, din Kolîma, din 1943 până în 1944

(când războiul era în toi), dacă americanul-fost-zea: Thomas Zgovio nu mi-ar fi scris următoarele: „Locotenentul-colonel Arm era un evreu înalt cu părul negru şi având o reputaţie teribilă… Garda sa vindea alcool oricui voia: 50 de grame – 50 de ruble. îşi întreţinea

propriul profesor de engleză, un tânăr american care fusese arestat în Karelia. Soţia sa primea un salariu de contabil, deşi nu lucra deloc: un prizonier muncea în locul ei” (bun mijloc pentru familiile stăpânilor din Gulag de a face bani).

Un ziar sovietic, în perioada glasnost, publică informaţii despre îngrozitoarea administraţie a taberelor însărcinate cu construirea tunelului care trebuia să lege continentul cu insula Sahalin. I se spune „trustul lui Arais O”. Cine era acest tovarăş Arais? Nu ştiu.

Dar câte suflete au pierit în minele administrate de el, precum şi în acest tunel care nu va fi terminat niciodată?

Da, desigur, am cunoscut evrei (şi m-am împrietenit cu ei) care au îndurat toată cruzimea muncilor generale. L-am descris în Arhipelag pe tânărul Boria Gammerov, şi cum a murit devreme în lagăr. (Dar prietenul său Ingal, un om de litere care nu ştia mare lucru în aritmetică, a fost încadrat la contabilitate). Am vorbit de

Volodia Gherşuni, intransigent şi incoruptibil; despre log

Masamed care, din principiu, a rămas să lucreze la muncile generale ale lagărului din Ekibastuz, deşi i se propunea un adăpost bun.

Aş vrea să o menţionez aici şi pe Tatiana Moiseevna Falike, pedagogă, care a tras timp de zece ani „ca o vită înjug” după propria-i expresie. Ori Vladimir Efroimson, un genetician care, din cele 36

de luni de detenţie (prima pedeapsă; va mai primi încă una) a petrecut 13 la muncile generale, tot din principiu, fiindcă ar fi putut să se sustragă. Bazându-se pe pachetele trimise de ai săi (lucru perfect legitim în sine), s-a înhămat la cărat pământ tocmai pentru că la Djezkazgan erau prea mulţi evrei din Moscova printre cei puşi

Ja adăpost, dorind să facă să se împrăştie în felul acesta sentimentul de animozitate faţă de evrei pe care această situaţie nu putea decât să o trezească. Şi cum credeţi că i-a fost apreciat gestul? – „Păi, e pur şi simplu un evreu degenerat: unul adevărat ar împinge la roabă?” Evreii care stăteau în aceste posturi privilegiate îşi băteau joc de el, iar el voia să acţioneze în felul acesta pentru a-i blama.

Aceleaşi reacţii le regăsim faţă de Iacov Davidovici Grodzenski,

care trăgea la generale: „Nu, ăsta nu-i evreu!”

Câtă profunzime! Animaţi de motivele cele mai înalte, Efroimson şi Grodzenski făceau tot ce puteau face evreii mai corect şi mai nobil

— Să împărtăşească în mod loial soarta comună... şi au fost neînţeleşi din ambele părţi! Fiindcă în Istorie aşa este mereu: căile de autodelimitare, de renunţare la sine sunt anevoioase, te expun sarcasmelor, când de fapt sunt singurele care pot salva umanitatea.

Eu nu uit niciodată aceste exemple şi îmi pun întreaga speranţă în ele.

Să-l mai adăugăm şi pe cel al îndrăzneţului Gherş Keller, care a fost unul dintre conducătorii insurecţiei din Kenghir în 1954 şi care a fost împuşcat în pragul vârstei de treizeci de ani. Am citit de asemenea despre Itzhak Kaganov: comandant al unei baterii de artilerie în timpul războiului cu germanii, în 1948 a fost condamnat la douăzeci şi cinci de ani pentru sionism; în şapte ani de temniţă a compus 480 de poezii în ebraică, pe care le ştia pe dinafară fără să le fi scris vreodată pe hârtie1.

La cel de al treilea proces al său din (10 iulie 197 8), după ce ispăşise deja două pedepse, Alexandr Guinzburg, la întrebarea: „Naţionalitatea?” a răspuns „zek!”. Era un răspuns formidabil, nu o glumă, şi a provocat furia tribunalului. Dar el este cel care merita recunoştinţa din partea întregii Rusii pentru ceea ce făcea pentru

Fondul rus de ajutorare a familiilor prizonierilor politici de toate naţiile, şi prin curajul său din închisoare. Adevăratul trib al zek-i\or suntem noi, fără distincţie de naţionalitate.

Dar lagărele noastre nu erau aşa, începând de la cel care însuma totul, „marele” Belomor, până Iacei mai modest, divizia 121 din lagărul general 15 de la Administraţia lagărelor de reeducare prin muncă (ITL) din Moscova (care, de altfel, a lăsat o amintire foarte vizibilă: o clădire semicirculară la poarta Kaluga, în Moscova).

Acolo, întreaga noastră viaţă era condusă şi călcată în picioare de trei principali indivizi puşi la adăpost: Solomon Solomonov, şeful contabil; David Burstein, „educatorul”, care a ajuns mai apoi şeful de

şantier şi Isaac Berşader. (Solomonov şi Berşader conduseseră în acelaşi fel un lagăr al MADI, Institutul de drumuri şi poduri de la

Moscova.) Iar şeful, în plus, era un rus, sublocotenentul Mironov.

Toţi trei au sosit pe când mă aflam în lagăr, deci sub ochii mei.

Ca să li se facă loc, fuseseră daţi afară nişte ruşi. Primul care a venit a fost Solomonov şi şi-a ocupat serios locul atribuit, i-a intrat în graţii sublocotenentului (cred că graţie unor pachete şi bani veniţi din afară). În curând li s-a alăturat Berşader, trimis acolo pentru că s-a purtat rău la MADI. O dispoziţie care îl privea spunea: „a nu fi folosit decât la muncile generale” (nu era ceva curent pentru un deţinut de drept comun, acest lucru voia să spună că făcuse o gravă greşeală). În vârstă cam de cincizeci de ani, gras şi mic de statură, cu o privire rapace, a făcut turul zonei arborând un aer condescendent, ca un general din Administraţia centrală. Gardianul şef l-a întrebat: „Ce meserie ai?” – Magazioner.

— Nu există meseria asta.

— N-are a face, eu sunt magazioner – Asta n-o să te împiedice să mergi să tragi tare cu o echipă în zonă”. A mers două zile. Pornea ridicând din umeri, apoi, ajuns la locul de muncă, se aşeza pe o piatră şi se odihnea demn. Şeful de echipă i-ar fi tras o bătaie, însă nu îndrăznea: noul venit era atât de sigur pe el, se bănuia că avea pe cineva mare în spate. Magazionerul din zonă, Sevastianov, se simţea rău. De doi ani se ocupa cu stocul de alimente şi îmbrăcăminte, avea o poziţie sigură, se înţelegea bine cu şefii – dar iată că vântul se schimba. Era un lucru ca şi făcut! Berşader era „magazioner de profesie”! Puţin mai târziu, la infirmerie, Berşader a fost scutit de orice muncă „pe caz de boală” şi a rămas să piardă vremea în interiorul zonei. Apoi se pare că i s-a trimis ceva din partea celor liberi, şi nici după o săptămână Sebastianov era dat afară şi numit magaziner Berşader (nu fără ajutorul lui Solomonov). Aici, s-a observat că manipularea făinii şi a încălţărilor, pe care

Sebastianov o făcea singur, era contraindicată lui Berşader şi i s-a dat unul care să-l slugărească, tip care a fost promovat mai apoi ca

membru al personalului în registrele lui Solomonov. Dar tot nu era de ajuns, iar pentru ca viaţa să meargă din plin, a trebuit să o seducă pe cea mai frumoasă şi cea mai mândră dintre femeile din lagăr, frumoasa M... o trăgătoare de elită, cu grad de locotenent. A

făcut-o să se supună şi a obligat-o să vină seara la el, în rezerva lui.

La fel a fost şi când a sosit Burstein: şi el a constrâns o altă frumuseţe din lagăr, A. Ş... să vină în cabina sa.

Greu de înghiţit? Dar lor nu le păsa deloc de efectul pe care îl avea o asemenea faptă, văzută din exterior; se părea chiar că forţau lucrurile. Şi câte asemenea mici lagăre, prin întreg Arhipelagul, unde astfel de aranjamente erau monedă curentă?

Dar, veţi spune dumneavoastră, ruşii care se aflau la adăpost se comportau la fel, fără nicio oprelişte? Da. Dar în interiorul unei naţiuni acest lucru este resimţit ca un viciu social, eternul conflict bogat / sărac, stăpân / slugă. Când, în schimb, cineva care nu este de pe la tine „capătă drept de viaţă sau de moarte” asupra ta, jignirea capătă proporţii exagerate. S-ar putea crede că nefericitului puşcăriaş, redus la zero, strivit, condamnat, ajuns la capătul puterilor nu-i foloseşte la nimic să afle cine a luat puterea în interiorul lagărului, cine organizează picnicuri de vulturi pe mormântul său, pe marginea tranşeelor unde moare? Ei bine, este fals: îl doare; e o rană care nu se vindecă.

În piesa mea Republica muncir am prezentat o parte dintre evenimentele care se desfăşurau în zona lagărului aflat la 30 de km de

Bolşaia Kaluga. Înţelegând că a prezenta lucrurile aşa cum au fost era imposibil, fiindcă s-ar fi considerat că este un mod de a aţâţa ura faţă de evrei (ca şi cum acest trio ar fi stârnit-o prin fapte, fără să le pese de consecinţe), l-am lăsat în umbră ve pofticiosul josnic

Berşader, ca şi pe Burstein, am făcut din traficanta Rosa Kalikman o Bella vag orientală, lăsând în lumină doar un singur evreu, contabilul Solomonov, făcându-i portretul exact aşa cum era.

Şi care a fost reacţia, după lectură, a bunilor mei prieteni evrei?

V.L. Teuş a fost indignat de piesa mea. Nu a citit-o imediat, ci

doar după ce „Sovremennik**” şi-a propus să o pună în scenă, în

1962, iar chestiunea nu mai avea nimic academic. Soţii Teuş erau profund ofensaţi de personajul Solomonov; găseau necinstit şi nedrept să fie prezentat un asemenea evreu (chiar de-ar fi fost aşa în viaţă, în lagăr!) într-o vreme când evreii erau persecutaţi. (Dar o asemenea epocă nu este mereu prezentă? Când nu au fost evreii persecutaţi la noi?) Teuş nu ştia ce să mai facă, indignat peste măsură, şi mi-a dat un ultimatum: dacă nu şterg sau cel puţin nu fac figura lui Solomonov mai blândă, s-a dus dracului prietenia noastră, şi ca atare el şi soţia sa nu-mi vor mai putea păstra manuscrisele. Chiar mai mult: prezicea că numele meu va fi pe veci blestemat şi murdărit dacă îl lăsam pe Solomonov în piesă. De ce n-aş face din el un rus? se mira el. Faptul că este evreu are atât de multă

<notă>

— Vezi Opere de A. Soljeniţîn, vol. 3, Ed. Fayard.

** „Contemporanul”, teatru deschis la Moscova în 1957.

</notă>

Importanţă? (Iar dacă asta are atât de puţină importanţă, de ce alegea Solomonov, pentru posturile privilegiate, numai evrei?)

M-a luat cu frig. Am văzut dintr-odată cuţitul ghilotinei unei cenzuri care îmi venea din cu totul altă parte, fără a fi mai puţin brutal decât al cenzurii oficiale sovietice.

Totuşi, lucrurile s-au rezolvat repede, fiindcă „Sovremennik” a primit interdicţia de reprezentare a piesei.

Teuş a mai găsit şi alte reproşuri de făcut: Solomonov, spunea el, nu are caracterul unui evreu. Un evreu este tot timpul în gardă, prudent, mai degrabă un tip care cere, aproape viclean – de unde i-ar veni obrăznicia, dezmăţul celor care se simt investiţi cu deplină putere? E fals, aşa ceva nu poate exista!

Dar eu îmi aminteam bine de acest Solomonov şi faptul că lucrurile s-au petrecut în felul acesta! Din anii ’20 şi pe parcursul anilor

’30, la Rostov-pe-Don, am fost adeseori martorul unor asemenea lucruri. Şi Frenkel, după cum povestesc inginerii care au supravieţuit,

se comporta exact la fel. Dobândirea unui asemenea cinism favorizat de putere şi de aroganţă este tocmai ceea ce-l frapează cel mai mult pe observator. Bineînţeles că nu-l întâlnim decât la cei mai răi, cei mai neciopliţi, dar asta lasă urme. (După cum întunecă imaginea rusului toate aceste murdării datorate mârşăviilor făcute de monştrii noştri.)

Aceste nenumărate insinuări, aceste apeluri repetate la a nu scrie cum a fost în realitate sfârşesc, pic cu pic, să semene cu ceea ce am auzit mereu din înaltul tribunelor sovietice: nu trebuie să înnegrim realitatea, să urmăm regulile realismului socialist, să scriem cum ar fi trebuit să fie, şi nu cum era.

Ca şi cum artistul ar fi capabil să uite sau să refacă trecutul!

Ca şi cum adevărul adevărat nu se putea scrie decât în anumite situaţii, unde se admite, unde nu sunt riscuri, unde este popular.

O, cât am mai scrutat, cât am detaliat toate figurile de evrei în cărţile mele, cum am cântărit cu balanţă de farmacist fiecare trăsătură a lor! însă povestea cumplită a lui Grigori M... z care, de teamă, nu a transmis regimentului său muribund ordinul de a se retrage (Arhipelagul Gulagului, partea a Vi-a, cap. 6) nu a fost remarcată de nimeni, a fost trecută sub tăcere!

Dar chiar şi Ivan Denisovici i-a şocat pe mulţi evrei, Erau aici, vedeţi dumneavoastră, oameni nefericiţi atât de delicaţi, iar eu am scos în faţă un vulgar mujic! în perioada de „glasnost” a lui

Gorbaciov, Asir Sandler a prins curaj şi şi-a publicat amintirile din lagăr: „Încă de la prima lectură, O zi din viaţa lui Ivan Denisovici.

mi-a displăcut categoric... Personajul principal, Ivan Denisovici, este o fiinţă cu aspiraţii spirituale minime, aplecat asupra grijilor sale imediate” – iar Soljeniţîn face din el imaginea emblematică a poporului rus... (Exact – este tocmai ceea ce le ieşea din gură, la vremea aceea, comuniştilor de treabă!) Însă „adevărata intelighenţie, cea care determină nivelul culturii şi ştiinţei naţionale, [Soljenitâni a binevoit să o ignore”. Apoi Sandler a discutat despre povestire cu

Miron Markovici Etlis (amândoi puşi la adăpost la infirmerie), iar

Etlis a remarcat acelaşi lucru „Ceea ce se povesteşte aici este în

multe puncte denaturat, răsturnat”… „Soljeniţîn nu pune accentul acolo unde trebuie în privinţa categoriei instruite a contingentului nostru”, „oportunismul [lui Ivan Denisovici]… această răbdare…

această atitudine pseudo-creştină faţă de anturajul său…” în 1964.

Sandler a avut fericirea să-şi deschidă sufletul chiar lui Erhenburg însuşi, care a dat din cap confirmând „o opinie extrem de negativă” asupra povestirii12.

Dar există un mic detaliu pe care niciun evreu nu mi l-a reproşat vreodată, şi anume că Ivan Denisovici, într-adevăr, stă pe lângă

Cezar Markovici ca o slugă şi îl serveşte, jur pe ce am mai sfânt, animat de cele mai frumoase sentimente.

Note

1. Semion Badaş, Kolîma ti moia… [Tu, Kolîma mea…], New York.

Efect Publishing Inc., 1986, pp. 65 – 66.

2. V. Temport, Ellipsi sudbî [Elipsele destinului], ÎN, nr. 113, p. 168.

3. A. Voronel, Trepet iudeskih zabot [Frământarea grijilor evreieşti].

Moscova-Ierusalim, 1981, pp. 28 – 29.

4. Mihail Heifeţ, Mesto i vremea (evreiskie zametki), [Locul şi timpul

(observaţii evreieşti)], Paris, Tretiaia volna [Al treilea val], 1978, p. 93.

<notă>

— Cf. A. Soljeniţîn, Opere, vol. 2, Ed. Fayard.

</notă>

5. A. Zisman, „Kniga o russkom evreistre” [Cartea evreilor din Rusia].

Novaia Zaria, San Francisco, 1960, 7 mai, p. 3.

6. Iosif Berger, Kruşenie pokolenia: Vospominania [Ruinarea unei generaţii. Amintiri], trad. din engleză, Firenze, Edizioni Aurora, 1973, pp. 148 – 164.

7. Izvestia, 1933, 5 aug., pp. 1 – 2

8. Belomorsko-Baltisk Kanal imeni Stalina: Istoria stroitelstra [Canalul

Stalin de la marea Albă la Baltica: povestea construirii sale], sub red. lui M.

Gorki, L.L. Averbach, S.G. Firin, M., Povestiri din fabrici şi uzine, 1934.

9. À-propos de Frenkel, vezi pentru mai multe detalii Arhipelagul Gulag.

10. G. Mironov, Turmel v proştoe [Un tunel spre trecut], Komsomolskaia pravda, 1989, 18 aprilie, p. 1.

11. EER, M” 1994, vol. 1, pp. 526 – 527; 1995, vol. 2, p. 27.

12. Asir Sandler, Uzelki na pamiat: Zapiski reabilitirovannogo [Mici noduri în memorie: însemnările unui reabilitat], Ed. de Magâdan, 1988, pp. 22, 62 – 64.

<titlu>Capitolul 21

<titlu>În RĂZBOIUL cu GERMANIA

Începând cu „Noaptea de cristal” (noiembrie 1938), evreii din

Germania nu mai aveau îndoieli asupra pericolului mortal care îi ameninţa pe toţi. După ce Hitler şi-a pornit campania în Polonia, norul morţii se întinsese spre est. Nimeni însă nu ştia că începutul războiului cu URSS urma să inaugureze o nouă fază în politica nazistă: exterminarea fizică masivă a evreilor.

Deşi invazia germană i-a făcut să se aştepte la tot felul de nenorociri, evreii sovietici nu puteau totuşi să prevadă execuţiile masive de fiinţe nevinovate de toate vârstele şi de ambele sexe: imposibil de imaginat dinainte un asemenea lucru. Iar cei care rămăseseră pe loc, la casa lor, s-au trezit dintr-odată confruntaţi cu o situaţie îngrozitoare, de la care nu te puteai eschiva, fără nicio posibilitate de rezistenţă. Vieţile erau secerate în mod brutal. Erau tot felul de încercări care precedau fatalul rezultat: îngrămădirea în ghetouri, lagăre de muncă forţată, furgoane cu gaz, dacă nu cumva victimele erau obligate să sape gropi şi să se dezbrace înainte de a fi împuşcate.

Enciclopedia evreiască rusă citează multe nume de evrei ruşi care au căzut victime Catastrofei. îi numeşte pe cei care au pierit la

Rostov, Simferopol, Odessa, Minsk, Belostok, Kaunas, Narva.

Printre ei, numeroase personalităţi de prim plan. Celebrul istoric S.

M. Dubnov îşi petrecuse toată perioada dintre cele două războaie în emigraţie, apoi, după accederea la putere va lui Hitler, părăsise

Berlinul pentru a merge la Riga. A fost arestat odată cu ocuparea oraşului de către nemţi, trimis într-un ghetou şi „în decembrie

1941, trecut pe lista condamnaţilor la moarte din ziua respectivă”.

De la Vilnius, s-au regăsit în lagărul de concentrare istoricul Dina loffe şi directorul liceului evreiesc Josif Iaşunski (amândoi au dispărut la Treblinka în 1943). Rabinul Samuel Bespalov, conducătorul hasidinilor din Bobruisk, a fost împuşcat în 1941 cu ocazia ocupării oraşului de către nemţi. În 1943 a pierit Varşovie Gherşon

Sirota, cântăreţ la sinagogă, care odinioară „a atras atenţia lui

Nikolai II asupra sa”; mergea în fiecare an să cânte la Moscova şi la Petersburg. Sau fraţii Pavel şi Vladimir Mint. Cel mai mare.

Pavel, era un om de stat leton de prim plan, „unicul evreu în guvernul Letoniei”. Vladimir era chirurg şi a fost cel însărcinat să-l îngrijească pe Lenin în 1918, după atentat. Se aşezase şi el în Letonia din 1920. După ocupaţia sovietică din 1940, fratele cel mare a fost arestat şi aruncat într-un lagăr din regiunea Krasnoiarsk, unde a murit la puţin timp după aceea. În timpul acela, cel mic nu s-a neliniştit şi a rămas la Riga, dar urma să piară în 1945 la

Buchenwald.

— Sabina Spielrein, doctor în medicină, psihanalist, colaboratoare apropiată a lui C. Jung, lucrase în clinicile din

Zürich, München, Berlin, Geneva; se întorsese în Rusia în 1923; în

1942, la Rostov-pe-Don, oraşul său natal, a fost împuşcată de nemţi împreună cu toţi evreii din oraş. (Cei trei fraţi ai săi, oameni de

ştiinţă, muriseră sub teroarea stalinistă; am vorbit despre asta în capitolul 19.) Totuşi mulţi au scăpat exterminării, în 1941 şi 1942, graţie măsurilor de evacuare. Mai multe surse evreieşti de dinainte şi de după război subliniază fără cel mai mic echivoc caracterul energic al măsurilor luate. Citim, spre exemplu în culegerea Lumea evreiască din 1944: „Autorităţile sovietice şi-au dat foarte bine seama că evreii constituie categoria cea mai ameninţată a populaţiei şi, în ciuda nevoilor armatei de mijloace de transport, mii de trenuri au fost rechiziţionate pentru evacuarea lor… în multe oraşe… evreii au fost evacuaţi înaintea altora”; autorul estimează totuşi exagerată „afirmaţia scriitorului evreu David

Berghelson după care [aproximativ] 80% dintre evrei au fost evacuaţi şi salvaţi” 1. La Cernigov, înainte de război, populaţia evreiască număra 70.000 de suflete; la sosirea nemţilor, nu erau mai mult de 10.000… La Dniepropetrovsk, din 100.000, nu erau mai mult de 30.000 de evrei la sosirea nemţilor”. La Jitomir, 44.000 de evrei din 50.000 au fost evacuaţi”. În buletinul Haiasa, în vara lui

1946, E.M. Kulişer scrie: „nu există nicio îndoială că autorităţile sovietice au luat măsuri speciale pentru a salva populaţia evreiască sau pentru a-i uşura fuga. La fel ca şi înalţii funcţionari, muncitorii din industrie şi funcţionarii, evreii aveau prioritate… Puterea sovietică a închiriat mii de trenuri special pentru evacuarea evreilor3”; pentru a scăpa de bombardamente, erau transportaţi cu miile în căruţe rechiziţionate din colhozuri şi sovhozuri pentru a-i duce la un nod de cale ferată cât mai departe în spate. B.Ţ. Goldberg, ginerele lui Şalom Alehem, care era corespondent al ziarului evreiesc din New York Der Tog, după o călătorie de rutină în Uniunea

Sovietică în iarna lui 1946 – 1947, a publicat un articol intitulat „Cum au fost evreii evacuaţi în Uniunea Sovietică, în timpul războiului”.

(Der Tog, 21 februarie 1947). Pe cine întrebase el în această privinţă în Ucraina? „Evrei şi creştini, militari şi persoane evacuate, au spus cu toţii că politica guvernului consta în a da prioritate evreilor la evacuare, să salveze cât mai mulţi dintre ei pentru ca naziştii să nu-i

poată extermina4”. Iar Moşe Kaganovici, care a luptat în rezistenţă în timpul războiului, confirmă, în amintirile sale ulterioare (1948), că autorităţile sovietice rezervau, pentru evacuarea evreilor, toate mijloacele de transport disponibile, inclusiv căratele ţăranilor, şi că se ordona evacuarea „din provinciile ameninţate de inamic, în primul rând a cetăţenilor de naţionalitate evreiască”. (Să remarcăm că

S. Schwarz şi istoricii contemporani se îndoiesc de existenţa unui asemenea ordin şi chiar de faptul că evacuarea ar fi fost recomandată pentru evrei „fiindcă erau evrei5”.)

Surse mai vechi şi altele mai recente dau totuşi estimări destul de concordante cu numărul de evrei evacuaţi sau care au fugit din teritoriile ocupate de nemţi. Nu există pentru acest subiect cifre sovietice oficiale, şi toţi cercetătorii se plâng că datele statistice iniţiale sunt foarte aproximative. De aceea ne vom sprijini pe lucrările din ultimul deceniu. Astfel, demograful M. Kunovetki, folosind materiale de arhivă altă dată inaccesibile şi utilizând metode noi de analiză, propune estimările următoare: conform rezultatelor definitive din 1939, erau 3027 538 de evrei în URSS (în „vechile”.

frontiere, înainte de anexările din 1939 – 1940). Aducând câteva corecţii la această cifră şi luând în calcul coeficientul de creştere naturală a populaţiei între septembrie 1939 şi iunie 1941, demograful estimează că la începutul războiului, în „vechile” frontiere ale

URSS, se găseau aproape 3 080.000 de evrei. Din acest număr.

90.000 trăiau în teritoriile care, în timpul războiului, au rămas neocupate, în timp ce în teritoriile care urmau să fie ocupate trăiau

2 180.000 de evrei („Răsăritenii”) 6. „Nu există date precise despre numărul de evrei care au fugit sau au fost evacuaţi spre est înainte de ocupaţia germană. Dar se ştie din unele studii că între 1.000.000

şi 1 100.000 de evrei au putut să părăsească provinciile din est...

Invadate de nemţi7”.

În teritoriile anexate la vest de către Uniunea Sovietică în

1939 – 40 şi invadate brutal de către nemţi la începutul

Blitzkrieg-ului, tabloul era cu totul altul. Rapiditatea invaziei germane nu lăsa nicio şansă de a-ţi salva viaţa: or, populaţia evreiască din aceste provincii „tampon” număra, în iunie 1941, 1 885.000 de persoane

(„apuseni”) 8. Doar „un mic număr de evrei au reuşit să fugă sau să fie evacuaţi. Se estimează la... aproape 10 – 12 %9”.

Astfel, după estimările cele mai optimiste de care dispunem, aproape 2 226.000 de evrei (2 milioane de „Răsăriteni” şi 226.000 de

„Apusenii”) au putut să scape de ocupaţie pe teritoriul URSS în

„Noile” sale frontiere. În teritoriile ocupate de inamic, rămâneau

2 739.000 de evrei (1 080.000 „răsăriteni” şi 1 659.000 „apuseni”).

Persoanele evacuate şi cele care fugeau din provinciile invadate sau ameninţate de către nemţi erau expediate cât mai departe posibil în spate, „mai ales şi în majoritate evrei, dincolo de Ural, în Siberia apuseană, în Kazahstan, în Uzbekistan şi în Turkmenistan10”. În documente ale Comitetului antifascist european se află următoarea afirmaţie: „La începutul războiului, au fost evacuaţi în Uzbekistan, în Kazahstan şi în celelalte republici din Asia Centrală, aproape un milion şi jumătate de evrei11”. Această cifră lasă deoparte Volga.

Ural, Siberia. (Mica enciclopedie evreiască estimează că „această cifră este mult exagerată12”.) Cât despre Birobidjan, acesta nu a primit nici refugiaţi spontani, nici contingente de persoane evacuate de către autorităţi, deşi, ca urmare a abandonării colhozurilor evreieşti, s-a constituit aici un parc imobiliar care putea primi unsprezece mii de familii13. În acelaşi timp, „în Crimeea, colonii evrei au fost evacuaţi cu destulă vreme înainte încât să-şi poată lua materialul agricol şi animalele”; „Se ştie că în primăvara lui 1942, colonii evrei care au fugit din Ucraina au creat colhozuri pe Volga”. Pe Volga? Ei bine, da (după cum scrie autorul „printr-o ironie a sorţii”), chiar pe locurile unde trăiseră colonii germani alungaţi din Republica Germană de pe Volga şi deportaţi prin decretul guvernului sovietic din

28 august 194114.

Aşa după cum am remarcat deja, amploarea evacuării evreilor de către Sovietici din faţa invaziei germane a fost unanim recunoscută,

iar sursele citate, datând din timpul războiului şi din anii de după război, stau mărturie. Însă în documente mai recente, posterioare sfârşitului anilor ’40, acest fapt este contestat. Astfel, citim într-un text din anii ’60 (autorul subliniază): Nicăieri în Rusia nu a existat evacuare organizată a evreilor ca fracţiunea cea mai ameninţată a populaţiei1”. „Iar douăzeci de ani mai târziu, citim chiar:

după invadarea Uniunii Sovietice de către Germania, „în ciuda zvonurilor că guvernul s-ar fi străduit să-i evacueze pe evreii din regiunile ameninţate de înaintarea germană, nu s-a produs aşa ceva… Evreii erau abandonaţi sorţii. Faţă de cetăţenii de naţionalitate evreiască, atât de trâmbiţatul „internaţionalism proletar” nu a făcut nimic16”. Apreciere total greşită.

Autorii evrei, chiar şi cei care neagă „bunăvoinţa” manifestată faţă de evrei în momentul evacuării, recunosc totuşi amploarea acesteia. „După structura socială proprie populaţiei evreieşti, proporţia de evrei trebuie să o fi depăşit cu mult pe cea a evacuaţilor din populaţia generală a oraşelor17”. Acesta a fost cazul. Două zile după invazia germană, la 24 iunie 1941, s-a creat un Consiliu de evacuare (preşedinte era Şvernik; cei doi adjuncţi, Kosîghin şi

Pervuhin), proclamându-se priorităţile: în primul rând, evacuarea instituţiilor de stat şi de partid cu personalul lor, întreprinderile industriale, materiile prime, muncitorii din uzine evacuaţi împreună cu familiile lor, tinerii care au atins vârsta încorporării. În total, de la începutul războiului până în noiembrie 1941, aproape 12 milioane de persoane au fost evacuate din zonele ameninţate, către interiorul ţării 19. Dintre aceste 12 milioane, după cum am văzut.

1, 1 milioane de evrei „răsăriteni” şi peste 200.000 de „apuseni” au părăsit teritoriile care urmau să fie rapid ocupate de nemţi. Trebuie să adăugăm aici un număr important de evrei care făceau parte din populaţia evacuată din oraşele şi regiunile RSFSR unde nemţii nu au ajuns (cum este Moscova şi Leningrad). Solomon Schwarz scrie: „Evacuarea generală a instituţiilor statului şi a întreprinderilor industriale cu o mare parte din personal (adesea împreună cu familiile

lor) a căpătat în multe locuri un caracter masiv. Structura socială a populaţiei evreieşti din Ucraina – procentajul ridicat de evrei printre funcţionarii de rang înalt şi mijlociu ai statului, printre literaţi şi oameni de ştiinţă şi numărul muncitorilor evrei din industria grea ucraineană – a făcut ca proporţia de evrei evacuaţi să fie mai ridicată decât a celor evacuaţi din populaţia totală a oraşelor (şi încă şi mai mare în cea a ţării) 19". (Lucrul este valabil şi pentru Bielorusia. Aici, în anii '20 şi la începutul anilor '30, participau aproape masiv „tineretul evreu, precum şi persoane mai în vârstă, la studiu, la tot felul de cursuri serale, de zi, stagii de alfabetizare... Lucru acesta a permis categoriei celei mai sărace din târguri să intre în rândurile muncitorilor din industrie. Cu 8, 9% din populaţia Bielorusiei, evreii, în 1930, reprezentau 36% dintre muncitorii acestei republici".) S. Schwarz continuă: „Importantul procentaj de evrei printre persoanele evacuate se datorează şi faptului că, pentru mulţi funcţionari şi muncitori, evacuarea nu avea un caracter obligatoriu... Mulţi dintre ei, mai ales printre cei care nu erau evrei, nu au plecat": astfel, chiar pentru evreii „care nu erau constrânşi la o evacuare obligatorie... posibilităţile de a fi evacuaţi erau relativ mari21". Totuşi, reia acelaşi autor, „niciun decret, nicio instrucţiune cu privire la evacuarea evreilor, nicio informaţie privind asemenea măsuri nu au apărut în presa sovietică"; şi din nou: „Despre evacuarea evreilor ca naţiune nu există nicăieri vreo indicaţie. Asta înseamnă că nu a existat o evacuare specifică prevăzută pentru evrei22".

Ţinând cont de realităţile sovietice, această concluzie pare puţin întemeiată şi chiar formală. Desigur, nu au existat informaţii despre o evacuare masivă a evreilor în presa sovietică. Şi se înţelege bine din ce cauză. Pe de o parte, după semnarea pactului cu Germania, în

URSS se trecuse sub tăcere politica lui Hitler faţă de evrei, iar când a izbucnit războiul, zdrobitoarea majoritate a populaţiei sovietice nu ştia ce ameninţare mortală reprezenta pentru evrei invazia germană.

Pe de altă parte, şi probabil este principala cauză, din partea germană se dezlănţuia propaganda împotriva „iudeo-bolşevismului".

Or, guvernul sovietic înţelegea foarte bine că îşi adusese din plin contribuţia, de-a lungul anilor ’20 şi ’30, în a da consistenţă acestei propagande – iar acum în ce fel putea să proclame sus şi tare că era nevoie să-i salveze mai întâi pe evrei? Acest lucru nu ar fi făcut decât să-i dea lui Hitler un formidabil impuls.

Iată de ce nu s-a anunţat public faptul că, printre persoanele evacuate, „evreii constituiau procentajul cel mai ridicat”. „În ordinele de evacuare, evreii nu erau menţionaţi”; totuşi „în timpul evacuării nu exista nicio discriminare faţă de evrei23”; erau evacuaţi atâţia oameni cât, fizic, era cu putinţă, dar fără vâlvă în interiorul URSS. în exterior, era altceva. Astfel, în decembrie 1941, când germanii au dat înapoi în faţa Moscovei, radioul capitalei difuza un text nu în rusă, desigur, ci „în poloneză”, iar „a doua zi reluat de cinci ori, în germană”, „care compara ofensiva rusească reuşită a iernii cu miracolul Maccabeilor” şi îi toca la cap pe nemţi că „tocmai de Hanuca [Sărbătoarea Luminii]” a fost zdrobită divizia 134 germană Ntirnberg, cea care poartă numele oraşului „în care s-a născut legislaţia rasială24”. În 1941 – 1942, autorităţile sovietice acceptau foarte bine că sinagogile din Moscova, Leningrad şi Harkov să fie pline de lume şi să se sărbătorească

Pastele evreiesc în 194225.

Nu se poate spune că în interiorul ţării presa sovietică a trecut sub tăcere atrocităţile comise de către nemţi. Cineva ca Ilya

Ehrenburg şi alţii, ca spre exemplu ziaristul Krieger, au avut toată libertatea, pe durata întregului război, să întreţină şi să aţâţe ura nemţilor nu fără a evoca un motiv evreiesc, motiv usturător şi care îi privea în mod intim pe ei înşişi, fără totuşi să pună un accent deosebit pe el. Ehrenburg, ca bard titrat, a tunat şi a fulgerat pe toată durata războiului afirmând că „neamţul este o bestie sălbatică prin natura sa”, îndemnând „a nu-i cruţa pe fascişti, chiar şi care nu s-au născut încă” (cum să înţelegem: să fie ucise femeile însărcinate?) şi abia la sfârşit a lăsat-o mai moale, în timp ce războiul se desfăşura pe teritoriul Germaniei şi devenea clar că armata asimilase foarte bine propaganda de represalii dezlănţuite asupra tuturor germanilor fără distincţie.

Nu există totuşi nicio îndoială că politica hitleristă de

exterminare a evreilor, în toată amploarea şi sistematizarea sa, nu a fost scoasă în relief de presa sovietică – încât, în marea lor masă, evreii din URSS nu puteau avea o idee clară despre amploarea pericolului Catastrofei. Cât a durat războiul, nu au existat decât puţine declaraţii oficiale asupra sorţii evreilor din teritoriile ocupate de germani. În discursul său din 6 noiembrie 1941 (cu ocazia celei de a 24-a aniversări a Revoluţiei din Octombrie), Stalin declara: „Hitleriştii comit pogromuri antievreieşti demne de Evul

Mediu, aşa cum se făceau pe vremea regimului ţarist. Partidul lui

Hitler este Partidul... reacţiunii medievale şi al pogromurilor ultra26". („După câte ştim, scrie un istoric israelian, acesta a fost singurul moment de pe toată durata războiului când Stalin a amintit public de evrei27.") Pe 6 ianuarie 1942, într-o notă a lui

Molotov, comisar la Afacerile Externe, adresată tuturor statelor cu care Uniunea Sovietică întreţinea relaţii diplomatice, evreii sunt menţionaţi în lista popoarelor sovietice victime, apoi sunt enumerate, pe bază de cifre, execuţiile evreilor din Kiev, Lvov.

Odessa, Kameneţ-Podolsk, Dniepropetrovsk, Mariupol, Kerci. „Un oribil masacru şi diverse pogromuri au fost puse la cale de către invadatorii germani în capitala ucraineană, Kiev... Aici au fost adunaţi un mare număr de evrei, inclusiv femei şi copii de toate vârstele; înainte de execuţie au fost dezbrăcaţi şi bătuţi... apoi împuşcaţi cu mitraliera. Nenumărate asasinări în masă... în celelalte oraşe, tot ucrainene. Aceste acte sângeroase erau conduse înainte de toate împotriva muncitorilor evrei lipsiţi de apărare şi de arme28". Apoi a venit declaraţia din 19 decembrie 1942 în care se spunea că Hitler deţinea un „plan special de exterminare totală a populaţiei evreieşti din toată Europa ocupată", chiar şi în Germania; „faţă de slabele sale efective, componenta evreiască a populaţiei sovietice... a suferit în mod nemăsurat din partea monştrilor hitlerişti". Dar putem observa că această declaraţie a fost cam constrânsă şi forţată; la patruzeci şi opt de ore după o declaraţie asemănătoare dată de Aliaţi, şi în absenţa oricărei reluări de către presă, lucru ce se practica întotdeauna când se

simţea nevoia unei campanii. În 1943, din şapte rapoarte prezentate de Comisia de stat extraordinară de anchetă asupra crimelor hitleriste (pe regiuni, dar şi a exterminării prizonierilor de război sovietici şi a distrugerii patrimoniului cultura] al ţării noastre), unul singur amintea exterminarea evreilor – în districtul Stavropol, nu departe de Mineralnâie

Vodâ29. În martie 1944, Hruşciov a ţinut un discurs la Kiev în care a vorbit despre suferinţele îndurate de către Ucraina sub ocupaţie

fără a spune un singur cuvânt despre evrei”!

Oricum, a fost bine aşa. Desigur, masele largi sovietice nu sesizau amploarea Catastrofei. Or, aici era soarta noastră, a tuturor: să nu ştii nimic, sub dura scoarţă a URSS, despre ceea ce se petrecea cu adevărat în lumea din afară. Totuşi, evreii sovietici nu puteau să nu ştie nimic despre tot ce se petrecea de partea Germaniei. „La mijlocul anilor ’30, presa sovietică vorbise mult despre antisemitismul din Germania... Romanul lui Lion Feuchtwanger, Familia

Oppenheim, atât adaptarea acestuia pentru ecran cât şi un alt film.

Profesorul Maruliuk, au arătat pericolul care îi ameninţa pe evrei31”. – După pogromurile din „Noaptea de cristal”, Pravda publica un editorial intitulat „Fasciştii pogromişti şi canibalii”, care îi denunţa cu tărie pe nazişti: „Cu indignare şi dezgust priveşte lumea civilizată represiunea feroce exercitată de către fasciştii germani asupra populaţiei evreieşti fără apărare... [Cu aceleaşi sentimente] cu care poporul sovietic urmăreşte evenimentele îngrozitoare şi sângeroase care se desfăşoară în Germania... în patria noastră sovietică, odată cu capitaliştii şi proprietarii au fost eradicate toate sursele de antisemitism32”. Apoi, de-a lungul lunii noiembrie, Pravda a publicat în fiecare zi, pe prima pagină, informaţii ca: „Pogromuri antievreieşti în Germania”, „Represiuni feroce împotriva populaţiei evreieşti, „Val de proteste în lumea întreagă împotriva atrocităţilor pogromiştilor fascişti”. Mitinguri de proteste contra politicii antisemite a lui Hitler se ţinuseră la Moscova.

Leningrad, Kiev, Tbilisi, Minsk, Sverdlovsk, Stalino. Pravda

publicase un rezumat detaliat al mitingului ţinut de intelectualitatea din Moscova în marea sală a Conservatorului, unde au vorbit: A.

K. Tolstoi, A. Korneiciuk, L. Sobolev, artişti ai poporului A. B.

Goldenweizer, S.M. Mihoels, iar rezoluţia finală a fost: „Noi, reprezentanţii intelectualităţii din Moscova... ridicăm glasul plin de mânie şi de indignare, împotriva atrocităţilor inumane comise de către fascişti şi a violenţelor faţă de populaţia evreiască fără apărare din Germania. Fasciştii lovesc, mutilează, ucid şi ard de vii, în plină zi, oameni care nu au altă vină decât că aparţin poporului evreu33". A doua zi, pe 29 noiembrie, Pravda dădea pe o întreagă pagină informaţii despre mitingurile ţinute în alte oraşe sovietice, sub titlul „Intelighenţia sovietică este indignată de pogromurile antievreieşti din Germania".

Totuşi, începând din toamna lui 1939, şi odată cu semnarea pactului Ribbentrop-Molotov, orice critică faţă de politica nazistă, orice informaţie despre persecutarea evreilor în ţările Europei ocupate de nemţi au dispărut complet din presa sovietică. „Un mare număr de informaţii... parveneau în Uniunea Sovietică prin diverse canale – serviciul de informaţii, ambasade, ziarişti... O importantă sursă de informare era constituită din refugiaţii evrei, care putuseră traversa frontiera. Mijloacele de informare sovietice, inclusiv presa evreiască, păstrau tăcere asupra acestui subiect34".

„Dar când a izbucnit războiul cu Germania şi a început din nou să se vorbească despre antisemitismul naziştilor, mulţi evrei au luat acest lucru ca pe un act de propagandă", scrie un istoric contemporan bazându-se pe mărturiile adunate timp de o jumătate de secol printre cei scăpaţi din Catastrofă. „Numeroşi evrei credeau mai mult în experienţa lor trăită decât în radio, cărţi sau ziare. În mintea multora, germanii rămăseseră cei pe care îi cunoscuseră în

Primul Război mondial. Dintre toate regimurile din perioada războiului civil, regimul german era în ochii lor unul dintre cele mai tolerante faţă de evrei35". „Mulţi evrei îşi aminteau că, în timpul ocupaţiei germane din 1918, nemţii se comportau cu evreii mai bine decât locuitorii de baştină şi asta îi liniştea". Şi tocmai de aceea, „în

1941, numărul de evrei care au refuzat să fugă a fost foarte mare"; iar până în 1942, „după spusele martorilor… la

Voronej, Rostov, Krasnodar şi alte oraşe, evreii sperau, aşteptând ca frontul să ajungă în oraş, să continue să lucreze ca medici sau directori de şcoală, croitori sau cizmari, profesii de care, nu se îndoiau, era nevoie sub toate regimurile… În afară de aceasta, evreii nu voiau sau nu puteau fi evacuaţi din raţiuni pur materiale37".

În timp ce presa şi radioul sovietice nu dădeau drumul la informaţiile privind atrocităţile făcute de ocupant împotriva evreilor, ziarul în idiş Einigkeit („Unitatea"), organ al Comitetului evreu antifascist, a fost autorizat să vorbească despre aceste lucruri cu toată tăria. Se poate estima că acest Comitet a luat fiinţă la un miting radiodifuzat „de către reprezentanţii poporului evreu", organizat în august 1941 şi difuzat în scop propagandistic către Statele

Unite şi celelalte ţări aliate (participanţi, printre alţii, au fost: S.

Mihoels, P. Markiş, I. Ehrenburg, S. Marşak, S. Eisenstein). „Efectul produs în Occident a depăşit toate aşteptările Moscovei… în ţările aliate, s-au creat organizaţii evreieşti în scopul colectării de fonduri pentru nevoile Armatei Roşii". Acest lucru i-a dat Kremlinului ideea că ar fi bine să se creeze în URSS un Comitet evreiesc permanent. „Astfel s-a inaugurat, începând cu 1941, colaborarea autorităţilor sovietice cu sionismul mondial, colaborare care urma să mai dureze timp de şapte ani38".

Crearea însăşi a Comitetului s-a făcut, de bine de rău, în mijlocul ezitărilor puterii. Pentru a pune pe cineva în frunte, a fost scos din închisoare, în septembrie 1941, un veteran al Bundului, un om respectat, Heinrich Erlih care, în 1917, fusese deja membru al faimosului Comitet executiv al Sovietului din Petrograd, atotputernic pe atunci (mai apoi, Erlih emigrase în Polonia unde a fost prins de sovietici în 1939). împreună cu tovarăşul său Alter, membru Bund ca şi el şi venit şi el din Polonia, s-a înhămat la elaborarea unui proiect dedicat în întregime mobilizării opiniei evreieşti mondiale, cu o participare de evrei străini mai importantă decât cea a evreilor sovietici. „Ameţiţi de această revenire a libertăţii, bundiştii polonezi…

de veneau din ce în ce mai activi, asumându-şi pericolul.

Fiind evacuaţi împreună cu funcţionarii capitalei la Kuibîşev [Samaraj, au intrat în contact cu reprezentanţii diplomatici occidentali care se aflau acolo... propunându-le, între altele, să constituie în

Statele Unite o Legiune evreiască destinată a fi trimisă mai apoi pe frontul germano-sovietic"; „lucrurile au mers atât de departe încât bundiştii polonezi... începuseră de la sine să-şi pregătească plecarea către Vest". În afară de aceasta, cei doi militanţi ai Bundului

„Aveau pretenţia să creadă (şi nu se fereau în faţa anturajului) că vor reuşi reformarea sistemului sovietic în sensul unei liberalizări politice". În decembrie 1941, aceşti şefi ai Comitetului, prea dornici de libertate, au fost arestaţi (Erlih s-a spânzurat în închisoare, Alter a fost împuşcat) 39.

Totuşi, începând din primăvara lui 1942, guvernul s-a răzgândit şi s-a pornit la obstrucţionarea Comitetului evreiesc antifascist. În acest scop, s-a făcut un nou miting „al reprezentanţilor poporului evreu" şi s-a ales un Comitet constituit de data aceasta numai din evrei sovietici. Preşedinte a fost Solomon Mihoels; secretar, fostul militant fanatic al Bundului devenit cekist fanatic, Şahno Epstein, care, „în problemele evreieşti era «ochiul lui Stalin»"; printre membri figurau, între alţii, scriitorul David Berghelson, Pereţ

Markiş, Leib Kvitko, Der Nistor, savanţii Lina Stern, academicianul Frumkin40. Adjunctul lui Mihoels era poetul Itzik Fefer (un fost troţkist care îşi câştigase locul graţie odelor închinate lui

Stalin, „un agent important al NKVD" căruia i s-a încredinţat o misiune în Occident ca „agent confirmat").

Acestui Comitet îi revenea sarcina, ca şi înainte, să influenţeze opinia mondială, să «facă apel la „evreii din lumea întreagă", adică, practic, mai ales la evreii americani»", să trezească simpatii şi ajutor financiar pentru Uniunea Sovietică (tocmai în acest scop au fost trimişi în Statele Unite Mihoels şi Fefer – turneul lor, vara lui 1943, a coincis cu dizolvarea Kominternului, a fost un triumf, au dus la organizarea unor mitinguri în paisprezece mari oraşe din

Statele Unite, iar la New York s-au numărat cincizeci de mii de

persoane. Printre cei care i-au primit au fost liderul sionist Şaim

Wetzman şi Albert Einstein43). Oficios, Comitetul era la ordinele numitului Lozovski-Dridzo, al doilea şef în Biroul de informaţii al

Uniunii, în timp ce în URSS nu avea nicăieri nici vreo sucursală, nici posibilităţi de a acţiona. În fapt, acesta era „mai puţin un organism însărcinat să adune fonduri în favoarea Armatei Roşii, cât un instrument... de propagandă prosovietic în străinătate44”.

*

Unii autori evrei afirmă că, începând de pe la sfârşitul anilor ’30, evreii începuseră să fie daţi afară rapid şi hotărât din funcţiile înalte aflate la toate sectoarele sistemului sovietic. D. Sub scrie că situaţia în 1943 arăta că în colegiul suprem al NKVD, nu mai era nici un singur evreu, că aceştia „erau încă puternic reprezentaţi doar în Comisariatele pentru Transporturi, la Industrie şi Aprovizionare. Sunt destul de numeroşi şi la învăţământul public şi Afacerile externe45”.

— Un istoric contemporan, bazându-se pe documente de arhive redevenite accesibile în anii ’90, trage o concluzie opusă: „De-a lungul anilor ’40, rolul evreilor în organele de represiune a rămas extrem de important; a fost redus la zero abia după război, în timpul campaniei de luptă împotriva cosmopolitismului46”.

Totuşi, nu găsim divergenţe de apreciere în privinţa numărului ridicat de evrei în posturile de comandă ale armatei. Lumea evreiască informează că „astăzi [adică în timpul războiului] numărăm în Armata Roşie peste o sută de generali evrei”, şi dă „o scurtă listă de nume luate la întâmplare” în care „nu figurează generalii de infanterie”: se găseau aici 17 nume (printre ele, ca din întâmplare, aflăm numele lui „Frenkel Naftali Aronovici, general-maior în serviciile tehnice şi geniu” din Gulag) 17. Că numărul de generali evrei, în toiul războiului, se va fi apropiat de o sută, este ceea ce va confirma, un sfert de secol mai târziu, o altă publicaţie care mai citează şi alte nume48. (Aceste culegeri prezintă, totuşi, o mare omisiune: cea a generalissimului L.Z. Mehlis care a fost din 1937

până în 1940 un om de încredere şi apropiat al lui Stalin, iar,

începând cu 1941, şef al Serviciului politic al Armatei Roşii, cel care, la zece zile de la izbucnirea războiului, a pus să fie arestaţi o duzină de generali din statul major al frontului de Vest49. Fără a mai vorbi de măsurile represive pe care le-a aplicat în timpul războiului cu Finlanda, iar mai târziu la porţile oraşului Kerci.)

În Mică Enciclopedie evreiască, lista generalilor evrei este completată de vreo cincisprezece nume noi. Astăzi, un istoric israelian a publicat o listă cu nume de generali şi amirali evrei (inclusiv cei care au primit acest grad în timpul războiului). În această listă numărăm 270 de nume. Generali şi amirali! Dar este mult mai mult decât „nu mai puţin”! Este un număr colosal! El mai citează pe cei patru comisari ai poporului din timpul războiului: în afară de Boris Vannikov Kaganovici (la Muniţii), Semion Guinzburg (la

Construcţii), Isaac Zaltman (la Industria de blindate) şi câţiva şefi ai principalelor servicii militare ale Armatei Roşii. În această listă mai figurează şi comandanţii şefi ai celor 4 armate, comandanţii ai

23 de corpuri de armată, 72 de divizii, 103 brigăzi50.

„În nicio armată aliată, inclusiv armata americană, evreii nu au ocupat posturi atât de înalte ca în armata sovietică” 51, scrie I. Arad.

Nu, nu este corect să se vorbească de o „dare afară a evreilor din posturile cele mai înalte”, încă din perioada războiului, cu atât mai puţin cu cât în fapt încă nu se asista, în viaţa sovietică în general, la astfel de gesturi. Binecunoscutul socialist Mark Vişniak emite în

1944 (în Statele Unite) următoarea opinie: „Cei mai virulenţi adversari ai URSS nu pot spune că aici este încurajat vreun antisemitism de către guvern52”. La vremea respectivă, cu siguranţă că era aşa.

Conform ziarului Einigkeit din 24 februarie 1945 (aproape de finalul războiului), „pentru curajul şi eroismul lor în lupte”...

63 374 de evrei au fost decoraţi, iar 59 au fost făcuţi eroi ai

Uniunii Sovietice. Printre altele, Volkstimme, ziar ce apărea la Varşovia în idiş, scrie – este adevărat că mai târziu, în 1963 – că au fost 160 772 evrei decoraţi în timpul acestui război, iar 108 declaraţi eroi ai Uniunii Sovietice 53. La începutul anilor ’90, un autor israelian dă o

listă cu numele şi data decretului de promovare: 135
de evrei eroi ai Uniunii Sovietice, 12 cavaleri ai Ordinului Slava34.
(Găsim aceleaşi cifre în Eseuri despre eroismul evreiesc în trei volume53.) în fine, un studiu foarte recent (2001) avansează cifra de
„123 822 evrei au primit medalii şi decoraţii militare în decursul anilor de război56. Astfel, prin numărul de decoraţi, evreii ocupă locul cinci între popoarele Uniunii Sovietice, după ruşi, ucraineni, bieloruşi şi tătari.
„Un antisemitism care ar fi pus piedică avansării evreilor în carieră sau la obţinerea de distincţii militare, nu există în armata sovietică în perioada războiului57", constată I. Arad. Activitatea depusă pentru nevoile frontului era foarte recompensată. Afluxul evreilor în domeniile ştiinţei, tehnicii a dat roade în timpul războiului: conceperea noilor tipuri de armament şi de tehnologii militare, construcţia de avioane, de blindate, de nave de război, cercetarea ştiinţifică, înfiinţarea şi dezvoltarea de întreprinderi industriale, aport în energie, metalurgie, transporturi. 180.000 de evrei – savanţi, ingineri, şefi de laboratoare şi muncitori – au fost recompensaţi pentru munca pe care au depus-o în vederea susţinerii frontului din 1941 până în
1945. Peste 200 dintre ei au primit Ordinul Lenin. Aproape 300 de evrei care lucrau în domeniul ştiinţific şi tehnic au fost decoraţi cu
Ordinul Stalin. În timpul războiului, 12 evrei au primit titlul de Erou al Muncii socialiste. La Academia de ştiinţe, secţiile de fizică şi matematică, chimie şi tehnologie, numărau 8 evrei printre membrii plini şi 13 printre membrii corespondenţi58.
*
Mulţi autori, inclusiv S. Schwarz, observă că „rolul evreilor în război a fost sistematic disimulat", că s-a dus cu bună ştiinţă „o politică vizând tăcere asupra rolului evreilor în război". El dă ca exemplu faptul că la scriitorii sovietici de vază, cum ar fi K.
Simonov (Zile şi nopţi), V. Grossman (Poporul este nemuritor).
„Printre nenumăratele nume de soldaţi, ofiţeri, instructori

politici, între alţii, nu se găseşte niciun patronim evreiesc59. Bineînţeles, aici era efectul cenzurii, cum este cazul lui Grossman. (Mai târziu, în eseurile acestuia, au apărut patronime de militari evrei.) Un alt autor observă că s-au vândut multe cărţi poştale, în URSS, cu portretul comandantului submarinului Israel Fisanovici, care se distinsese. Publicaţii de genul acesta au fost multe, mai apoi. Un cercetător israelian numără încă 12 evrei eroi ai Uniunii Sovietice ale căror portrete figurau pe plicuri61.

Deşi am luat personal parte la acest război, l-am studiat mai puţin ca alte lucruri, din cărţi, nu am adunat informaţii şi nu am scris nimic despre el. Dar am văzut evrei pe front. Am cunoscut printre ei oameni de ispravă. Nu pot să nu-i citez pe doi pricepuţi comandanţi de tancuri: prietenul meu de la Universitate, locotenentul Emmanuel Mazin, şi tânărul soldat, recrutat pe când mai era încă student, Boria Gammerov (ambii au fost răniţi). În bateria mea (60 de oameni), erau doi evrei: sergentul Ilya Solomin, care s-a luptat extraordinar pe tot parcursul războiului, şi simplul soldat Pugaci, care a ajuns în scurt timp la Secţia politică. Printre ofiţerii brigăzii noastre (20 în total), se afla un evreu, maiorul Arzon, în fruntea Aprovizionării. Poetul Boris Slutki a făcut războiul de-adevăratelea: îmi repet mereu fraza sa: „Sunt bogat în gloanţe”. Maiorul Lev Kopelev, deşi a servit în Secţia politică a armatei (însărcinat să demoralizeze inamicul), se arunca iute în cele mai aventuroase încleştări. Şi iată că citim amintirile fostului membru al MIFLI (Institut de istorie, filosofie şi literatură din

Moscova) Semion Freilih, un ofiţer de mare curaj: „Războiul a izbucnit… imediat m-am dus la biroul de înscrieri pentru a mă înrola în armată”, – fără să-mi fi terminat studiile, – „ne era ruşine să nu împărtăşim necazurile a milioane şi milioane de oameni64”.

Sau Lazar Lazarev care a devenit mai apoi un mare critic literar.

Tânăr fiind, a plecat la război, a luptat în primele linii timp de doi ani, până şi-a pierdut ambele braţe: „Era de datoria noastră, faţă de care era ruşinos să te sustragi… era viaţa noastră, singura posibilă în aceste circumstanţe, singura demnă pentru oamenii de vârsta şi educaţia mea63”. Şi iată că în 1989, Boris Israelevici

Fainerman povesteşte în revista Knijnoe Obozrenie („Panorama cărţilor”): la vârsta de 17 ani, în iulie 1941, a luat parte ca voluntar într-un escadron de artilerie, în octombrie este rănit la ambele picioare, cade prizonier, evadează, iese în cârje din încercuire; bineînţeles că este aruncat în închisoare de ai noştri „pentru că a vrut să-şi trădeze patria”, dar în mai 1943 reuşeşte să se elibereze pentru a intra în batalionul disciplinar, continuând şi aici să participe la război, devine mitraliorân operaţiunile de blindate, şi mai este rănit de două ori.

Dacă răsfoim tomurile biografice ale Noii Enciclopedii evreieşti ruse, găsim un mare număr de exemple de curaj şi de sacrificiu în luptă. Şik Kordoński, comandant al grupului de minări şi torpilare al unei escadrile, „şi-a lansat nava în flăcări împotriva unui convoi inamic”; a fost proclamat erou al Uniunii Sovietice cu titlu postum.

Wolf Korsunski, „comandant al unui regiment de aeropurtate” a devenit, şi el, erou al Uniunii Sovietice. Victor Hasin: „erou al Uniunii

Sovietice… comandant de escadrilă… a efectuat 257 de raiduri aeriene, a doborât el însuşi 10 aparate” şi a distrus alte 10 la sol; a fost doborât deasupra teritoriului ocupat de inamic şi i-au trebuit mai multe zile pentru a ajunge la linia frontului. A murit la spital din cauza rănilor” – nu ar putea fi mai elocvent! Evrei căzuţi în lupte vom găsi mai multe duzini în această Enciclopedie.

Totuşi, în ciuda acestor exemple de indiscutabilă bravură, istoricul israelian constată, nu fără tristeţe: „impresia foarte răspândită şi în armată şi în spatele frontului era că evreii evitau să ia parte la lupte64”. Acesta este un punct sensibil, un punct dureros. Dar la ce bun să scrii o carte despre încercările trăite împreună dacă treci sub tăcere punctele dureroase?

În istorie, este important de spus ceea ce gândesc naţiunile una despre alta. „În timpul ultimului război, antisemitismul în Rusia s-a întărit în mod considerabil. Li se reproşa pe nedrept evreilor faptul că se sustrag de la serviciul militar, şi mai ales serviciului pe front65”. – „Se spunea despre evrei că în loc să lupte «luaseră cu asalt oraşele Alma-Ata şi Taşkent»” Iată mărturia unui evreu polonez care a luptat

în Armata Roşie: „În armată, tineri şi bătrâni încercau să mă convingă că... pe front, nu se găsea niciun evreu.

«Trebuie să ne batem în locul lor». Mi se spune «prieteneşte»:

«Eşti nebun! Toţi ai tăi sunt la căldurică, acasă, în siguranţă, cum se face că eşti pe front7» 6 – l. Arad scrie: „Expresii ca «Noi suntem pe front, ei la Taşkent», «Nu vezi picior de evreu pe front» puteai să le auzi atât din gura soldaţilor cât şi a civililor68”. – Depun mărturie: da, se puteau auzi soldaţi spunând astea. Iar după război

— Cine nu s-a confruntat cu aşa ceva? –, slavii în marea lor majoritate au păstrat această proastă impresie că evreii noştri ar fi putut face războiul un pic mai interesant, că s-ar fi putut să fie mai mulţi evrei în primele linii, printre negradaţi.

Cel mai simplu este să zici (şi este tocmai ceea ce se spune) că aici este vorba despre antisemitismul ruşilor, că nu există nicio bază pentru asemenea incriminări. (în afară de cazul în care, după cum afirmă numeroase surse, este vorba de „propaganda germană”.

prea bine primită de populaţie... Frumoasă mai este populaţia asta gata să înghită orice fel de propagandă, cea a lui Stalin ca şi cea a lui Hitler!) Acum, că s-a scurs o jumătate de secol, poate ar trebui să încercăm să înţelegem.

Nu s-au publicat niciodată cifre oficiale despre apartenenţa naţională a soldaţilor sovietici în timpul celui de al doilea război mondial. Majoritatea studiilor asupra numărului de combatanţi evrei nu dau decât cifre aproximative, fără menţionarea surselor şi nici a metodelor de calcul. Din ultimele apariţii (cele din anii ’90)

reiese totuşi că această cifră poate fi estimată la o jumătate de milion: „populaţia evreiască a dat Armatei Roşii aproape 500.000 de combatanţi69”. „În timpul celui de al doilea război mondial.

550.000 de evrei serveau în armata sovietică70”. Citim în Mica Enciclopedie evreiască: „În singurele unităţi active ale armatei sovietice, se numărau peste 500.000 de evrei”, înţelegându-se că „aceste cifre nu includ pe evreii partizani, cei care au dus o luptă clandestină împotriva Germaniei naziste71”. Aceleaşi cifre le găsim în Eseuri despre eroismul evreiesc, în într-un război decisiv, de A.

Abramovici, cât şi în alte lucrări.

Noi am întâlnit doar un singur autor care a căutat să-şi întemeieze estimarea, să prezinte cititorului detaliul concluziilor sale.

Acesta este cercetătorul israelian I. Arad în cartea sa, deja citată, despre Catastrofă.

Arad ajunge la concluzia că „numărul de evrei care au luptat în rândurile Armatei sovietice împotriva naziştilor nu a fost mai mic de 420 – 430 00072”. (Include în cifra aceasta „miile de partizani care s-au bătut în păduri împotriva invadatorilor” şi care au fost mobilizaţi în 1944 cu ocazia eliberării Bielorusiei şi a Ucrainei de vest; printre altele, Arad crede că de-a lungul tuturor anilor de război, „aproape 25 – 30.000 de partizani evrei au luptat în regiunile ocupate ale Uniunii Sovietice73”. Enciclopedia israeliană, în articolul „Rezistenţa antinazistă” dă o cifră mai mică: „Pe teritoriul

Uniunii Sovietice, peste 15.000 de evrei au luptat în organizaţii clandestine şi unităţile de partizani contra naziştilor74.”) Pentru calculele sale, cercetătorul porneşte de la faptul că proporţia evreilor mobilizaţi era aceeaşi cu proporţia medie a persoanelor mobilizate din ansamblul populaţiei URSS în timpul anilor de război, aceasta fiind, după estimările sale între 13 şi 13, 5%. Asta ar da între 390 şi

405.000 de evrei „răsăriteni” mobilizaţi (dintr-un număr total cu puţin peste 3 milioane), ca urmare a faptului că „în anumite regiuni ale Ucrainei şi Bielorusiei, o proporţie mai importantă a populaţiei evreieşti nu a fost mobilizată, fiindcă aceste regiuni s-au trezit dintr-odată ocupate de inamic”; autorul crede totuşi că, grosso modo, au putut fi mobilizaţi înainte de sosirea nemţilor evreii „răsăriteni” de vârsta încorporării, şi fixează numărul evreilor „răsăriteni” care au servit în armată la 370 – 380.000. Trecând la evreii

„Apuseni”, Arad aminteşte că în 1940 când au fost mobilizaţi în

Bielorusia şi în Ucraina occidentală contingentele 1919 până la

1922, aproape 30.000 de tineri evrei au fost chemaţi; cu toate acestea, puterea sovietică îi socotea pe soldaţii proveniţi din provinciile occidentale nou anexate ca „puţin siguri”, şi aproape toţi, încă de la începutul războiului au fost mutaţi în Armata Muncii: „Spre

sfârşitul lui 1943, s-a procedat la o a doua mobilizare… a celor care fuseseră transferaţi în Armata Muncii, iar printre ei se aflau evrei”.

Autorul semnalează că între 6 şi 7.000 de evrei „apuseni”, dintre cei care fugiseră din teritoriile ocupate, au luptat în diviziile baltice.

La aceasta îi adaugă pe evreii partizani, mobilizaţi în armată în

1944 şi conchide: „Putem spune că cel puţin 50.000 de evrei proveniţi din teritoriile alipite la URSS au servit în Armata Roşie, incluzându-i şi pe cei care fuseseră mobilizaţi înainte de război”. În felul acesta obţine I. Arad următoarea estimare: 420 – 430.000 de evrei au combătut în armată între 1941 şi 194475.

Cât priveşte cifra avansată în mod curent în documente – o jumătate de milion – ea presupune o bază generală (numărul de evrei în cadrul populaţiei) care ar fi între 3 700.000 şi 3 850.000 de persoane. Dacă dăm crezare surselor citate mai sus, estimăm la

2 226.000 numărul (maxim) de evrei „răsăriteni” şi „apuseni” care au scăpat de ocupaţia germană; or, chiar dacă, la această bază, adăugăm ansamblul celor 1 080.000 de evrei „răsăriteni” rămaşi sub ocupaţie, ca şi cum ar fi fost timp, înaintea sosirii nemţilor, să fie înrolaţi toţi cei de vârsta încorporării (ceea ce nu a fost cazul), chiar în acest caz, ar fi lipsit la cifra de bază o jumătate de milion de oameni. Asta tinde să însemne că succesul evacuării, despre care am dezbătut la începutul acestui capitol, a fost considerabil subestimat.

Estimările lui I. Arad depăşesc această contradicţie. Deşi unele componente ar cere să fie poate corectate76, nu înseamnă, mai puţin, că ele coincid perfect cu datele, încă nepublicate până acum, de Institutul de istorie militară, date obţinute pe baza Arhivelor centrale ale Ministerului Apărării. Conform acestor date, în timpul celui de al doilea război mondial au fost mobilizaţi:

19 650.000 ruşi
5 320.000 ucraineni
964.000 bieloruşi
511.000 tătari
434.000 evrei
341.000 din Kazahstan

330.000 uzbeci

(Ceilalţi, la un loc, au fost 2.500.00077.)

Astfel, contrar unei idei larg răspândite, numărul de evrei care au luptat în Armata Roşie în timpul celui de al Doilea Război mondial era proporţional cu efectivele populaţiei susceptibile să furnizeze soldaţi; proporţia de evrei care au făcut războiul corespunde în mare proporţiei medii a evreilor din ţară.

Deci, impresia cu care poporul a rămas din război ar fi relativ inspirată de prejudecăţi antisemite? Cu siguranţă, la unii, cei mai vârstnici, cicatricele anilor ’20 şi ’30 nu erau încă vindecate când a început războiul. Dar combatanţii de pe front, în marea lor majoritate, erau oameni tineri, oameni născuţi în momentul revoluţiei sau imediat după, a căror mentalitate diferea radical de cea a celor mai vârstnici. Să comparăm: nu există nicio mărturie de antisemitism în armata rusă în cursul Primului Război mondial, în ciuda

„Spionitei” practicate de autorităţile militare din 1915 faţă de evreii care trăiau pe fâşia de pământ ocupată de front. Din cele 5 milioane de evrei cât număra Rusia în 191478, „aproape 400.000 au fost mobilizaţi în armata rusă la începutul conflictului, iar în 1917, numărul lor atingea 500.00079”. Ceea ce înseamnă că la începutul

Primului Război mondial, un evreu din doisprezece lupta în armată. În cursul celui de al Doilea Război mondial, acest număr scăzuse la unul din şapte sau opt.

Atunci care este explicaţia? Putem avansa că aici au jucat un mare rol unele disproporţii în interiorul corpurilor de armată, disproporţii resimţite de către soldaţi cu o acuitate crescândă pe măsură ce se apropiau de linia frontului şi înfruntau pericolul.

Din 1874, evreii erau egali în drepturi cu ceilalţi cetăţeni ai Imperiului rus în privinţa serviciului militar pentru toţi, dar, până la

Primul Război mondial şi Revoluţia din Februarie a rămas în vigoare legea, promulgată sub ţarul Alexandr, conform căreia evreii nu puteau accede la gradele de ofiţer (cu excepţia medicilor militari). Sub bolşevici situaţia s-a schimbat complet, şi, în ajunul celui de al doilea război mondial, după cum scrie Enciclopedia israeliană, „în comparaţie

cu celelalte naţionalităţi ale

URSS, evreii constituiau, proporţional, partea cea mai importantă a clasei de ofiţeri superiori, aceasta mai ales pentru că, printre ei, exista un mult mai mare procentaj de oameni cu studii superioare terminate80”. I. Arad estimează: „Numărul de evrei printre comisarii şi instructorii politici în diferite corpuri de armată în timpul războiului era relativ mai ridicat decât printre celelalte categorii de combatanţi”; „Cel puţin, procentajul de evrei în direcţia politică a armatei” era „de trei ori mai mare decât al evreilor în cadrul populaţiei URSS la vremea aceea81”. În plus, şi asta se înţelege, evrei se găseau „printre medicii militari cei mai cunoscuţi… printre şefii de direcţii sanitare ale diverselor fronturi… Printre generalii Armatei

Roşii, existau 26 de generali evrei din serviciul medical şi 9 generali din serviciul veterinar; 33 de generali evrei serveau în unităţile de geniu82. Desigur, medicii şi inginerii militari evrei nu ocupau numai posturi înalte: „mulţi evrei se numărau în personalul medical – medici, infirmieri, infirmiere83”; să ne reamintim că în 1926 printre medicii militari se numărau 18, 6% evrei, în timp ce pe ansamblul populaţiei masculine nu erau decât 1, 7% evrei. În timpul războiului procentajul nu putea decât să crească ca urmare a faptului că au fost aduse femei medici militari: „Proporţia tradiţional ridicată de evrei în medicina sovietică şi în corpul inginerilor a favorizat în mod natural suprareprezentarea lor în unităţile militare85”.

Aceste servicii au fost de o indiscutabilă necesitate pentru a duce la victoria finală, victoria comună, dar nu au apucat să o vadă toţi, mulţi au murit prea devreme. Iar simplul combatant de pe front care, din primele linii, privea înapoi vedea bine (toată lumea înţelege) că se considera că participau la război linia a doua şi chiar a treia: statele majore din spate, intendenţa, întreg corpul medical, numeroase unităţi tehnice postate în spate, şi acolo, desigur, personalul, scriptologii, toată maşina de propagandă, inclusiv orchestrele de muzică ambulante, trupele de artişti pentru front – şi un lucru sărea în ochi: da, aici, evreii erau mult mai numeroşi decât în primele linii. S-a putut vedea: „Printre «scriitorii din Leningrad combatanţi pe front»”, au fost „după

estimările cele mai prudente, chiar în minus, 31 % evrei86”, poate mai mult. Dar ceea ce nu se precizează este dacă erau la adăpost în sălile de redacţie la 10 sau 15 km de linia frontului… şi apoi, dacă unul dintre ei se afla în prima linie şi în plină luptă, nimic nu-l obliga să „ţină” această linie: putea să întoarcă spatele – şi asta înseamnă o cu totul altă mentalitate! Titlul

„Combatant pe front” şi l-au atribuit atâţia oameni, iar mai mult decât oricine scriitorii şi ziariştii! Era la modă să vorbeşti despre cei mai celebri în scrierile de-a dreptul literare. Cei mai modeşti, cei mai anonimi îşi găseau locul în publicaţiile mai triviale, cele ale frontului, ale armatei, ale corpurilor de armate, ale diviziilor.

— Iată un episod. Tânărul locotenent Alexandr Herşkovici, la ieşirea din şcoala de artilerie, este trimis pe front. Dar după o perioadă de şedere în spital, când trecea printr-o gară mică, simte mirosul familiar de cerneală de tipografie, se îndreaptă spre ea şi se trezeşte în sala de redacţie a unui ziar de divizie care, ca printr-o minune, căuta un corespondent în prima linie. Iar destinul său şi-a schimbat cursul.

(Şi ce a făcut el cu unitatea sa de infanterie, a ajuns-o din urmă?)

„În acest rol a parcurs mii de kilometri pe cărările războiului87”. Da, da, desigur, corespondenţii de război riscau să fie ucişi… Şi iată ce spune despre sine Mihail Goldstein, reformat pentru că nu avea vederea bună: „… Aspiram să fiu pe front: am dat aici mii de concerte, am scris mai multe cântece pentru soldaţi şi a trebuit să sap adesea tranşee pentru a-i ajuta pe combatanţi”, – adesea? muzician în turneu – cu lopata în mână? Privind acestea cu ochii unuia care a fost pe front, pot spune cu siguranţă că scena este absolut de necrezut.

Sau iată o biografie complet surprinzătoare: Evgheni Gherşuni „s-a angajat ca voluntar în teritorii în vara lui 1941 şi a şi înfiinţat o mică orchestră de music-hau”, – cel care a văzut acele coloane de soldaţi care nu aveau nici echipament, nici armament, trimişi la moarte, se îngrozeşte: ce căuta acolo o orchestră de music-hall? începând cu septembrie 1941, „Gherşuni este trimis în misiune cu un grup de artişti, la Casa Armatei Roşii, la Leningrad, iar aici organizează pentru front un circ al cărui şef devine”. Iar finalul poveştii este că, „la

9 mai 1945, circul condus de Gherşuni dădea spectacol pe treptele Reischtag-ului, la Berlin89”.

Desigur, au fost evrei care au făcut războiul la infanterie şi în primele linii. O sursă sovietică de pe la mijlocul anilor ’70 oferă cifre asupra componenţei naţionale a două sute de divizii de trăgători, la 1 ianuarie 1943 şi la 1 ianuarie 1944, comparată cu proporţia fiecărei naţionalităţi în ansamblul populaţiei URSS în interiorul

„Vechilor” frontiere. Pentru cele două date indicate, proporţia evreilor în aceste divizii era de 1, 50% şi de 1, 28% la o proporţie în cadrul populaţiei de 1, 78% (în 1939), – abia la jumătatea anului

1944, când armata a primit întărituri din partea populaţiei din teritoriile eliberate, această proporţie de evrei a scăzut la 1, 14%:

aproape toţi evreii de aici fuseseră exterminaţi.

Se cuvine să remarcăm faptul că unii evrei temerari au luat în război o parte mai periculoasă şi încă şi mai eficace decât dacă ar fi fost pe front. Mă gândesc la celebra „Orchestră roşie” a lui

Trepper şi Gurevici, care a făcut spionaj în rândurile hitleriştilor până în toamna lui 1942 şi care a comunicat aceste informaţii de cea mai mare importanţă strategică şi tactică pentru sovietici. (Cei doi agenţi au fost încarceraţi de Gestapo şi, după război, în URSS

unul a avut parte de zece ani, celălalt de cincisprezece ani de detenţie.) 91 Sau celălalt spion sovietic, Lev Manevici, comandantul unui batalion al Unităţilor speciale în timpul războiului civil, apoi agent secret timp de ani îndelungaţi în Germania, Austria şi Italia.

Arestat în Italia, găseşte mijlocul de a trimite din închisoare informaţii sovieticilor; se află, în 1943, în lagărele naziste şi, sub numele de colonel Starostin, intră în clandestinitatea antifascistă.

Este eliberat în 1945 de către americani, dar moare înainte de a reveni în URSS, ceea ce îl scuteşte de a încasa o mică pedeapsă. Abia după douăzeci de ani, în 1965, i s-a decernat, cu titlu postum, titlul de erou al Uniunii Sovietice92. (întâlnim şi alte biografii surprinzătoare. Astfel este Mihail Şeinman. Este un mic secretar de

Komsomol. În perioada înfloritoare a Uniunii celor „fără Dumnezeu” militanţi, este colaborator al Centrului, apoi îşi ia diploma

la

Institutul de Profesorat roşu şi colaborator al Oficiului de presă al

Comitetului central al PCR (b); în 1941, este făcut prizonier de către germani şi pe toată perioada războiului rămâne acolo – el, care este evreu şi instructor politic de rang înalt! Apoi, cu toate acestea, fapt ce constituia o „crimă” în ochii SMERCH (ia spuneţi-mi, cum aţi putut supravieţui?), se află funcţionar confortabil la Muzeul de istorie a religiilor, apoi la Institutul de istorie al Academiei de ştiinţe93.

Dar, pornind de la exemple izolate, nu se dovedeşte nimic, nici într-un sens, nici în altul. Or, noi nu dispunem de nicio statistică fiabilă şi mai ales detaliată, şi este îndoielnic că va apărea vreodată.

<notă>

— Contraspionajul armatei.

</notă>

Iată totuşi că, recent, am putut citi în presa periodică israeliană o interesantă mărturie. Când, la începutul războiului, un tânăr evreu.

Iona Deghen, a vrut să se angajeze voluntar într-un pluton de komsomolişti, un alt tânăr evreu, Şulim Dain, pe care Iona încerca să-l convingă să vină cu el, i-a răspuns că „ar fi bine ca evreii să poată urmări lupta din exterior”, că „nu era războiul lor, chiar dacă, poate, le deschidea ochii şi îi ajuta să refacă Israelul. «Când mă vor chema la război, voi răspunde la apel, dar să merg voluntar, niciodată!» 94”. Şi putem extrapola afirmând că Dain nu era singurul care să gândească în felul acesta, că erau mulţi, mai ales printre cei mai în vârstă şi cei cu o experienţă de viaţă mai profundă. Or, putem înţelege foarte bine această atitudine din partea evreilor, mai ales a celor în care dăinuia eterna idee a Israelului. Înţelegem, dar nu fără reticenţă: inamicul înainfa, inamicul nr. 1 al evreilor, cel care înţelegea să-i extermine pe evrei înaintea tuturor – atunci cum puteau rămâne neutri Dain şi cei care gândeau ca el puteau rămâne neutri?

Cât despre ruşi, ei trebuiau să-şi apere pământul.

Un comentator actual (îl cunosc personal: este un fost combatant pe front şi un fost zek) a tras următoarea concluzie: „La

niciun veteran de vârstă înaintată, nu am întâlnit o judecată atât de limpede, o înţelegere atât de profundă ca la Dain Şulim (care va cădea mai târziu la Stalingrad). „Doi monştri fascişti s-au luat de gât”; ce treabă aveam noi, ceilalţi, aici95?”

Nu, regimul lui Stalin nu era mai bun ca al lui Hitler. Însă pentru evreii din vremea războiului, aceşti doi monştri nu puteau fi egali!

Căci dacă ar fi câştigat celălalt monstru, ce s-ar fi întâmplat cu evreii sovietici? Acest război nu era, pentru ei, propriul război, o luptă viscerală, războiul lor patriotic: a încrucişa spada cu adversarul cel mai redutabil din istoria evreiască? Evreii care au dat acest sens războiului, cei care nu au disociat soarta lor de cea a ruşilor, ca

Freilih, ca Lazarev şi Fainerman, cei care gândeau exact invers decât cum spunea Dain Şulim, aceştia s-au aruncat total în luptă.

Să mă apere Dumnezeu să judec poziţia lui Dain prin vreo „temere evreiască”. De prudenţă, da, de instinct de conservare, da, evreii au dat dovadă de-a lungul întregii lor istorii, însă acest lucru le era impus de istoria însăşi. În timpul războiului de Şase Zile şi în decursul celorlalte războaie duse de Israel, şi-au arătat remarcabila lor bravură. Cum să înţelegem, atunci, poziţia lui Dain, dacă nu prin acea prăbuşire datorată sentimentului de dublă apartenenţă pe care Solomon Lurie, profesor la Petrograd, o remarca în 1922 şi în care vedea una dintre sursele principale ale antisemitismului:

evreul care trăieşte în cutare sau cutare ţară nu aparţine numai acestei ţări, sentimentele sale sunt duble: evreii „au avut întotdeauna sentimente naţionaliste, însă obiectul acestui naţionalism este iudaismul, iar nu ţara în care trăiau96”. O lipsă de interes pentru ţara respectivă. Căci, pentru toţi, sau cel puţin pentru mulţi, chiar fără să ştie, se profilează în depărtare ţara lor, Israel.

*

Iar în spate?

— Istoricii observă un fenomen indiscutabil: „Antisemitismul s-a agravat... în timpul războiului97”; „curba antisemitismului, în decursul acestor ani, a urcat brusc, iar manifestările antisemite... au depăşit din plin în intensitate şi amploare antisemitismul din cea de a

doua jumătate a anilor ’2098”; „antisemitismul, în timpul războiului, a devenit obişnuit în spatele frontului99”.

În perioada evacuării, „antisemitismul aşa-zis «familiar» care se mai potolise după consolidarea, la începutul anilor ’30, a dictaturii staliniste, a fost resuscitat pe un fond de prăpăd, de privaţiuni şi de tot felul de necazuri aduse de război100”. Acest lucru priveşte înainte de toate Asia Centrală, Uzbekistanul, Kazahstanul, „mai ales când au început să vină, din partea frontului, mulţimile de răniţi şi invalizi de război101”; or, acolo trăia o masă de evrei evacuaţi, mai ales polonezi, care fuseseră „smulşi din modul lor de viaţă tradiţional” (şi deloc sovieto-colhoznic) de către deportare. Iată mărturiile culese după război de la evreii care fuseseră evacuaţi în Asia Centrală: „Foarte scăzutul nivel de productivitate al evreilor deportaţi… dovedea în ochii populaţiei locale că evreii nu voiau să facă muncă fizică, ceea ce trece drept o trăsătură tipică pentru evrei102”. „Ceea ce a contribuit la agravarea tendinţelor [antisemite], a fost activitatea pe care refugiaţii din Polonia începeau să o desfăşoare pe pieţe103”; „şi-au dat repede seama că salariile de muncitori în uzine, colhozuri sau cooperative… nu-i împiedicau să moară de foame. Pentru a supravieţui, nu exista decât un singur mijloc: piaţa, comerţul, „traficul”, şi în felul acesta realitatea sovietică „i-a obligat pe evreii din Polonia, de voie, de nevoie, să înceapă operaţiuni comerciale104”. – „Populaţia ne-evreiască din

Taşkent i-a primit pe evreii evacuaţi din Ucraina foarte puţin prieteneşte. Se auzea spunându-se: «Ia uitaţi-vă un pic la evreii ăştia, sunt bogaţi105.»” „S-au văzut în timpul acela cazuri de vexaţiuni şi de ameninţări împotriva evreilor, de dare afară din cozile de la pâine106”. – „O altă categorie de evrei ruşi, cea care aparţinea birocraţiei şi avea mijloace financiare considerabile, trezea duşmănia populaţiei locale care le reproşa că umfla, pe piaţa liberă, preţurile deja foarte ridicate107”.

Citând aceste mărturii, autorul, câteva rânduri mai departe, dă fără să ezite următoarea explicaţie: „Era ecoul propagandei hitleriste care avea rezonanţe până acolo108” – şi nu este singurul care să gândească astfel.

Iată însă cine vă ameţeşte! Ce propagandă hitleristă putea să ajungă în Asia Centrală, să fie difuzată şi să influenţeze oamenii, când abia atinsese frontul cu câteva manifeste lansate din avioane şi pe care era periculos să le aduni, iar toate posturile de radio din întreaga Rusie fuseseră confiscate?

Nu, nu, autorul înţelege foarte bine: exista „o altă cauză pentru exacerbarea antisemitismului în regiunile care au trebuit să primească valul de persoane evacuate. Aici s-a născut un antagonism între masa populaţiei de la sate şi fracţiunea privilegiată a birocraţiei de la oraşe. Evacuarea către spatele frontului a privilegiaţilor scoşi din centrele urbane a dat populaţiei locale ocazia să simtă foarte concret acest contrast social109".

*

Mai erau şi alte motive, proprii fiecărei populaţii, cea din

Ucraina spre exemplu, care suportase invazia germană. Iată o mărturie din martie 1945, într-un buletin al Agenţiei evreieşti pentru

Palestina: „Ucrainenii nu-i primesc bine pe evreii care se reîntorc, în Harkov, la câteva săptămâni de la eliberare, niciun evreu nu îndrăznea să iasă singur pe stradă noaptea... Au fost multe cazuri când evreii au fost bătuţi în pieţe... Evreii care s-au întors la casele lor nu au mai găsit decât o parte din bunuri, iar când se adresau justiţiei, ucrainenii depuneau adesea mărturii false sau depuneau mărturie împotriva lor" O". (Tabloul este general; a te adresa justiţiei era zadarnic: numeroase persoane evacuate, şi nu numai evrei, şi-au regăsit casele prădate.) „Despre sentimentele de animozitate faţă de evrei în Ucraina şi după eliberarea de ocupaţia germană, încă se mai păstrează numeroase mărturii". Rezultatul ocupaţiei germane: o recradescentă a antisemitismului sub diverse forme în toate straturile populaţiei din Ucraina, Moldova, Lituania112".

Da, aici, în aceste teritorii, propaganda antievreiască a hitleriştilor a dat roade în timpul anilor de ocupaţie. Dar esenţialul rezidă totdeauna în faptul că, sub puterea sovietică, evreii se confundau cu clasa conducătoare – şi iată ce spune un document secret german din octombrie 1941, provenit din teritoriile ocupate.

„Agresivitatea populaţiei ucrainene faţă de evrei este extrem de mare... sunt priviţi ca informatori ai NKVD, organizatorul terorii împotriva poporului ucrainean113”.

Trebuie spus că la începutul războiului, „intra în planul hâtleriştilor să creeze o impresie că populaţia locală a fost aceea care a început exterminarea evreilor, iar nu germanii”; S. Schwarz estimează: contrar informaţiilor difuzate de presa de propagandă nazistă, „merită a fi crezute rapoartele germane provenind de la faţa locului şi destinate să rămână nepublicate 14”. El citează abundent din raportul trimis la Berlin de standartenführer, SSF. Schtoleker, asupra activităţii comando-urilor SS pe care le conducea (care operau în

Ţările Baltice, o parte din Bielorusia şi o parte din RSFSR) în perioada mergând de la începutul războiului în Est până la 15 octombrie 1941: „Deşi nu s-a făcut fără dificultate, încă din primele ore ale ofensivei noastre, am reuşit să dirijăm forţele antisemite locale şi să le facem să organizeze pogromuri... Trebuia să le arătăm cădeşte o reacţie normală împotriva jugului exercitat de evrei de atâţia ani şi contra terorii suportate sub comunişti... Nu mai puţin important era faptul de a stabili pentru viitor ca un fapt indubitabil şi dovedit... că populaţia a recurs din proprie iniţiativă la măsuri aspre împotriva comuniştilor şi a evreilor, iar aceasta fără a se găsi vreo urmă a vreunui ordin venind de la autorităţile germane115”.

Populaţiile locale din diferitele teritorii ocupate s-au arătat dispuse, în mod diferit, să ia acest gen de iniţiativă. „În atmosfera supraîncărcată care prevala în Ţările Baltice, ura faţă de evrei atinsese paroxismul tocmai în momentul în care, la 22 iunie 1941, a pornit atacul lui Hitler împotriva Rusiei sovietice116”, – fiindcă erau acuzaţi de colaborare cu NKVD-ul în deportările balticilor.

Enciclopedia israeliană citează o remarcă făcută de medicul lituanian E. Budvidaite-Kutorgen: „Toţi lituanienii, cu câteva excepţii, îi urăsc pe evrei 7”. Totuşi, standartenführer-vX raportează: „Spre marea noastră uimire, a face în aceste locuri un pogrom antievreiesc... s-a dovedit o sarcină foarte dificilă”. Pentru a reuşi au avut nevoie de ajutorul partizanilor lituanieni care, în noaptea de

25 spre 26 iunie, au masacrat la Kaunas 1.500 de evrei şi încă 2

300 în zilele următoare; au incendiat cartierul evreiesc şi câteva sinagogi; „execuţii masive de evrei au mai fost făcute şi în 29 octombrie şi 25 noiembrie de către SS şi poliţiştii lituanieni. La Fortul nr. 9, au fost împuşcaţi 19.000 de evrei119" din 36.000 câţi număra oraşul Kaunas. În toamna lui 1941, „în numeroase oraşe şi localităţi lituaniene, întreaga populaţie evreiască a fost exterminată de poliţiştii lituanieni locali sub îndrumarea germanilor120". A fost mult mai dificil să declanşezi operaţiuni de epurare asemănătoare şi pogromuri în Letonia", raportează ofiţerul SS, fiindcă în Letonia

„Întreaga clasă naţională conducătoare, în special la Riga, fusese fie spulberată, fie deportată de bolşevici121". Ceea ce nu i-a împiedicat pe partizanii letoni, la 4 iulie 1941, „să dea foc la câteva sinagogi la Riga, după ce le-au umplut cu evrei… Aproape 2000 de persoane au pierit aici"; tot aceştia, încă din primele zile ale ocupaţiei, luaseră parte la execuţia, pusă la cale de nemţi, a câtorva mii de evrei în pădurea de la Bikerniek, lângă Riga, cât şi la execuţia, la sfârşitul lui octombrie, începutul lui noiembrie, a aproape

27.000 de evrei la gara din Rumbula122. – în Estonia, „dat fiind numărul redus de evrei din această ţară, nu s-au putut pune la cale pogromuri", ne spune raportul SS-istului12. (Evreii estonieni fuseseră exterminaţi fără a fi nevoie să se recurgă la pogromuri: „În

Estonia mai rămăseseră 2000 de evrei. Aproape toţi bărbaţii fuseseră împuşcaţi de către nemţi şi acoliţii lor estonieni încă din primele săptămâni ale ocupaţiei". Cei care rămăseseră au fost închişi în lagărul de la Harku, în apropiere de Tallin, iar la sfârşitul lui

1941 au fost toţi omorâţi124.

Cât despre Bielorusia, aceasta a dezamăgit foarte tare comandamentul german. S. Schwarz scrie: „Din documentele [rapoartele]

secrete germane reiese clar că tentativa naziştilor de a implica populaţia locală în exterminarea evreilor a fost un eşec… Se constată, în mod invariabil, că populaţia se abţine de a acţiona cu de la sine putere împotriva evreilor125. Totuşi, la Gorodk, localitate din

provincia Vitebsk, conform mărturiei unor martori locali, «poliţiştii» s-au arătat mai răi decât nemţii126" când a fost lichidat ghetoul, la 14 octombrie 1941, iar la Borisovo „poliţia rusă" (raportul precizează clar că nu este vorba de poliţia locală, ci de un contingent adus de la Berlin) a fost aceea „care a exterminat timp de două zile (20 şi 21 octombrie 1941) 6.500 de evrei. Autorul raportului adaugă că acest masacru nu a primit aprobarea populaţiei locale: «Cine a dat ordinul…? Cum de este posibil…? Astăzi sunt ucişi evreii, mâine va fi rândul nostru. Ce-au făcut, sărmanii ăştia oameni? N-au făcut decât să muncească. Adevăraţii vinovaţi, desigur, sunt în afară de pericol»". Şi iată raportul unui „personaj acreditat" pe lângă germani, un bielorus venit din Letonia: „Pentru bieloruşi, nu există o chestiune evreiască… este o afacere strict germană, care nu-i priveşte… Toată lumea îi simpatizează pe evrei şi îi deplânge, iar nemţii sunt priviţi ca nişte barbari şi nişte călăi

[Judenhenker]: evreul nu este şi el un om la fel ca bielorusul 2?"

„În orice caz, scrie Schwarz, nu existau «comandouri naţionale»

bieloruse pe lângă detaşamentele de pedeapsă nemţeşti, deşi existau detaşamente letone, lituaniene şi «mixte» în care figurau şi câţiva bieloruşi 129".

În Ucraina, proiectul german a avut mai mult succes. De la începutul războiului, propaganda hitleristă i-a chemat pe naţionaliştii ucraineni (banderovti sau credincioşii lui Bandera) să se răzbune pe evrei pentru asasinarea lui Petliura de către Schwartzbard. Nu a fost nevoie de mult timp pentru a convinge Organizaţia Naţionaliştilor Ucraineni (ONU) a lui Bandera-Melnik; încă de la începutul războiului germano-sovietic, în aprilie 1941, ea ratificase, la Congresul al II-lea de la Cracovia, o rezoluţie care spunea (art. 17):

„Evreii în URSS sunt sprijinul local al regimului bolşevic şi avangarda imperialismului moscovit în Ucraina… Organizaţia Naţionaliştilor Ucraineni îi consideră pe evrei ca fiind susţinătorii regimului bolşevic de la Moscova şi ea aduce la cunoştinţa maselor populare că Moscova este inamicul numărul unu131". La început, da, banderovti au făcut alianţă cu germanii împotriva bolşevicilor.

Pe toată durata anului 1940 şi în prima jumătate a lui 1941, direcţia ONU se pregătise pentru eventualitatea unui război între Germania şi URSS. „Baza Organizaţiei era pe atunci fieful generalului-guvernator, adică partea din Polonia ocupată de către nazişti…

Aici se punea la cale crearea unei miliţii ucrainene, se pregăteau listele cu elementele suspecte, printre care figurau şi evrei. Aceste liste au servit mai apoi la exterminarea evreilor de către naţionaliştii ucraineni… S-au instituit «grupuri de campanie» destinate a fi deportate către estul Ucrainei; detaşamente de naţionalişti ucraineni au fost integraţi în armata germană, cum au fost «Roland» şi

«Nachtigal»”. Membrii ONU se deplasau spre est împreună cu trupele germane. În vara lui 1941, în Ucraina de vest „s-a abătut un val de pogromuri cu participarea… şi a partizanilor lui Melnik şi a partizanilor lui Bandera. Aproape 28.000 de evrei au pierit în aceste pogromuri132”. În arhivele ONU se află un document, declaraţia lui Ia. Stetko (promovat în iulie 1941 şef al guvernului ucrainean): „Evreii ajută Moscova să ţină Ucraina în robie, de aceea poziţia mea este că trebuie să-i exterminăm pe evrei şi să aducem în

Ucraina metodele germane de exterminare a evreilor”. În iulie s-a ţinut la Lvov o conferinţă a liderilor ONU ai lui Bandera, care a dezbătut printre altele, ce politică trebuie dusă faţă de evrei. S-au auzit diferite propuneri: să fie aliniată „după principiile politicii naziste de până în 1939… S-a propus izolarea evreilor într-un ghetou. Propunerea cea mai radicală a venit din partea lui Stepan

Lenkavski care a declarat: «Faţă de jidani, vom aplica toate metodele care vizează exterminarea lor133»”. Iar până la stricarea relaţiilor dintre ONU şi germani (din cauza faptului că Germania a refuzat să recunoască independenţa ucraineană autoproclamată), asistăm la multe cazuri, mai ales în primul an… în care ucrainenii au ajutat din plin pe nemţi ca să-i extermine pe evrei”, şi unde s-a arătat mai activă decât altele, cum era „poliţia auxiliară ucraineană, mai ales în Galiţia şi Volînia14”. „La Umani, în septembrie 1941, poliţia ucraineană a oraşului, sub comanda câtorva ofiţeri şi sergenţi SS, au

împuşcat aproape 6.000 de evrei; la începutul lui noiembrie, la şase kilometri de Rovno, „SS-iştii şi poliţia ucraineană au exterminat 22.000 de evrei care fuseseră închişi în ghetou135”.

— Totuşi, după cum scrie Schwarz: „Este imposibil de stabilit care fracţiune din populaţia ucraineană se afla sub influenţa sentimentelor antisemite agresive. Este adevărat că aceste sentimente erau străine unei bune părţi a populaţiei, cum ar fi păturile educate. În ceea ce priveşte Ucraina sovietică de bază, niciun document secret german nu face referinţă „la vreo «pornire populară» care să dea naştere la pogromuri136”. Dar: „În Crimeea au fost organizate comandouri tătare de autoapărare care i-au exterminat pe evrei137”.

În privinţa provinciilor ocupate de inamic, „nemţii nu puteau face apel la sentimentele antiruseşti ale populaţiei; a vorbi aici despre imperialismul moscovit se dovedea a fi fără efect, iar argumentul iudeo-bolşevismului, lipsit de sprijinul său în naţionalismul local, pierdea mult din forţa de persuasiune”. În populaţia rusă locală, s-au găsit „relativ puţini oameni pentru a-i susţine activ pe nemţi în politica lor de exterminare a evreilor138”.

În concluzie la studiul său asupra destinului evreilor sovietici.

Schwarz observă că în Lituania şi Letonia, „germanii au căutat să-şi mascheze activitatea de iniţiatori de pogromuri, punând în faţă batalioanele formate din autohtoni şi organizate la îndemnul lor în vederea executării de pogromuri”; totuşi, „în Bielorusia şi chiar în

Ucraina, dar şi mai mult în provinciile ocupate ale RSFSR”, planul german a eşuat, „populaţia locală, în marea sa masă, nu a răspuns speranţelor care, în acest punct, se bazaseră pe ele”. Aici, „exterminatorii hitlerişti au trebuit să acţioneze deschis, la vedere139”.

*

Planul de campanie al lui Hitler împotriva Rusiei (planul

„Barbarossa”) cuprindea „misiuni speciale de pregătire pentru gestionarea politică, misiuni pe care le impune un război total între două regimuri antagoniste”. În mai iunie 1941, comandamentul suprem al Wehrmacht-ului a publicat ordine mai concrete: în zona

unde urma să se aplice planul Barbarossa, vor fi împuşcate, fără judecată, toate persoanele suspecte de a pune la cale acţiuni împotriva Germaniei, şi mai ales, fără nicio excepţie, comisarii politici, i... 140

partizanii, sabotorii şi evreu.

Pentru a executa aceste misiuni speciale pe teritoriul URSS au fost create în cadrul serviciilor de securitate (SS) şi al poliţiei de securitate (Gestapo) patru grupuri speciale, Einsatzgruppen, cu unităţile lor operaţionale, Einsatzkommandos, ale căror efective le egalau pe ale celor două companii. Aceste grupuri înaintau alături de unităţile de şoc ale armatei germane, dar se supuneau direct şefului Direcţiei generale a Siguranţei celui de al Treilea Reich.

R. Heydrich.

Grupul A (aproape o mie de soldaţi şi ofiţeri SS sub comanda standartenführerului SS F. Schtoleker) intra în componenţa armatelor zise „Nord”, opera în Lituania, Letonia, Estonia şi provinciile

Leningrad şi Pskov. Grupul B (655 de oameni sub ordinele brigadenführerului SS Arthur Nebe), care intra în componenţa armatelor de „Centru”, înainta prin Bielorusia, regiunea Smolensk şi se îndrepta spre Moscova. Grupul C (600 de oameni sub comanda standartenführerului E. Rasch) opera împreună cu armatele „Sud”.

pe teritoriile Ucrainei occidentale şi orientale. Grupul D (600 de oameni, sub ordinele standartenführerului SS O. Ohlendorf) era ataşat armatei a 11-a germane şi opera în sudul Ucrainei, în

Crimeea, în districtele Krasnodar şi Stavropol.

Germanii au început exterminarea evreilor şi a comisarilor

(„purtători de ideologie iudeo-bolşevică”) încă din primele zile ale atacului, în iunie 1941, „la scară mare şi într-un mod absolut haotic141”, „în celelalte ţări ocupate, lichidarea evreilor se făcea în mod progresiv şi sistematic. Începea prin legi limitative, se prelungea prin crearea de ghetouri şi introducerea muncii forţate, terminându-se cu deportarea şi exterminarea masivă. În Uniunea

Sovietică, aceste diferite etape se amestecau şi se întreţeseau în timp şi spaţiu. În fiecare regiune şi chiar în fiecare oraş luat în mod izolat, se aplicau diferite metode de persecuţie... Nu exista un sistem

coerent, coordonat142”. Prizonierii de război evrei erau împuşcaţi: într-un loc, imediat după capturare, în altă parte, puţin mai târziu în lagărele de concentrare. Civilii evrei erau închişi fie în ghetouri, fie într-un lagăr de muncă forţată – sau împuşcaţi pe loc.

S-au folosit şi furgoanele cu gaz. „Cel mai adesea, locul de execuţie era o tranşee antitanc sau o simplă groapă143”.

Cifrele cu persoanele exterminate începând cu iarna 1941 – 1942, în oraşele din zona vestică (în prima fază a exterminării) sunt uluitoare: la Vilnius, aproape 40.000 (din 57.000); la Riga, 27.000 (din 33.000); la Minsk, 24.000 (populaţia ghetoului era de 100.000 – execuţiile au durat până la sfârşitul ocupaţiei); la Rovno, 21.000 (din 27.000); la Moghiliov, aproape 10.000 de evrei au fost masacraţi; la Vitebsk, până la 20.000, nu departe de satul Kiselevici; în apropiere de Bobraisk, iar la Berdicev, 15 000144.

La sfârşitul lui septembrie, fasciştii au pregătit un masacru la Kiev. Pe 26 septembrie, s-au lipit prin oraş afişe prin care li se ordona tuturor evreilor, sub pedeapsa cu moartea, să se adune în două locuri precise; 34.000 au răspuns la apel, docili, şi uneori chiar cu încredere, dar mai ales pentru că nu aveau altă ieşire, iar pe 29 şi 30 septembrie au fost împuşcaţi metodic la Babii iar, o râpă adâncă unde corpurile au putut fi îngrămădite – nu mai era nevoie să se sape gropi. O informaţie oficială germană, pe care niciun studiu ulterior nu a pus-o la îndoială, vorbea de 33 771 de victime în decursul acestor două zile. Înspăimântătoare hecatombă! în cursul următorilor doi ani de ocupaţie a Kievului, nemţii au continuat să împuşte oameni în această râpă atât de comodă şi care le plăcea atât de mult. Se estimează că, în felul acesta, numărul de oameni împuşcaţi – nu numai evrei – s-a ridicat la 100.000145.

Masacrul de la Babii iar are acum putere de simbol în toată Istoria universală. Ne îngrozeşte prin caracterul său de calcul rece, de riguroasă organizare caracteristică acestui secol XX, venit să încoroneze civilizaţia umanistă… în timp ce în decursul „întunecatului Ev Mediu”, se ucidea masiv doar în accese de furie sau în focul luptelor.

Nu putem să nu amintim aici că la câţiva kilometri de Babii iar,

în cursul aceloraşi luni, au pierit şi zeci de mii de soldaţi şi ofiţeri sovietici în imensul lagăr de prizonieri de război de la Darniţ. Însă noi nu păstrăm amintirea cum ar trebui, iar mulţi dintre noi sunt surprinşi să audă aşa ceva, fiindcă nu ştiau despre asemenea lucruri. Tot aşa după cum ignoră cele două milioane de prizonieri de război – ai noştri – care au pierit în primii ani de război.

Catastrofa, în toate teritoriile ocupate, îşi extermina metodic victimele.

La Odessa, încă de a doua zi de la ocupare de trupele germano-române, la 17 octombrie 1941, au fost ucişi câteva mii de bărbaţii evrei, însă mai apoi, după un atentat împotriva Cartierului general român, începe o teroare de masă: aproape 5.000 de persoane sunt ucise, majoritatea evrei, şi alte mii sunt duse într-un sat vecin unde au fost împuşcate. În noiembrie, a avut loc o deportare masivă în districtul Doamnev, şi acolo, din decembrie până în ianuarie 1942, „aproape 55.000 de evrei au fost împuşcaţi146". – în primele luni ale ocupaţiei şi până la sfârşitul lui

1941, 22 464 de persoane au fost ucise la Hersones şi Nikolaev.

11.000 la Dniepropetrovsk, 8.000 la Mariopol, aproape tot atâtea la Kremenciuk; la Drobitki iar, la Harkov aproape 15.000; la

Simferopol şi în Crimeea Occidentală, peste 20.000147.

La sfârşitul lui 1941, înaltul Comandament german înţelesese că

Blitzkrieg-xă eşuase şi că războiul avea să dureze. Nevoile frontului cereau o reorganizare a spatelui. În unele locuri, administraţia germană a pus frână exterminării evreilor pentru a-i folosi ca mână de lucru şi ca specialişti. „A rezultat menţinerea ghetourilor în marile oraşe ca Riga, Vilnius, Kaunas, Baranovici, Minsk şi altele mai mici, unde un mare număr de evrei munceau pentru nevoile economiei de război germane148". Nevoia de mână de lucru care a prelungit existenţa acestor ghetouri nu a împiedicat totuşi reluarea, începând din primăvara lui 1942, a exterminărilor masive în alte regiuni: în Bielorusia şi în Ucraina apuseană, în sudul Rusiei şi în

Crimeea. Din regiunea Grodno au fost deportaţi la Treblinka şi

Auschwitz 30.000 de evrei. Au fost exterminaţi evrei în regiunile

Polesia, Pinsk, Brest-Litovsk, Smolensk. În ofensiva din 1942, nemţii i-au masacrat imediat pe evreii care locuiau în teritoriile invadate: în apropiere de Mineralnâie Vodi au fost executaţi într-o tranşee de antitanc evrei aduşi de la Kislovodsk, Piatigorsk şi

Essentuki. Au mai fost ucişi evreii din Kerci şi Stavropol; la

Rostov-pe-Don, recucerit de germani la sfârşitul lui iulie 1942, întreaga populaţie evreiască a fost exterminată la data de 11 august, în 1943, după Stalingrad şi Arcul Kursk, deznodământul războiului era clar. Bătând în retragere, nemţii au hotărât să nu mai lase niciun evreu în viaţă. La 21 iunie 1943, Himmler a dat publicităţii o ordonanţă privind lichidarea tuturor ghetourilor existente. În

1943, ghetourile din Lvov, Ternopol, Drogobâci au fost distruse.

La eliberarea Galiţiei răsăritene, în 1944, „mai erau în viaţă doar

10 – 12.000 de evrei, adică aproape doar 2% dintre toţi evreii care trăiau acolo în timpul ocupaţiei”. Din ghetourile de la Minsk, Lida.

Vilnius, evreii apţi de muncă au fost transferaţi în lagăre de concentrare în Polonia, Estonia, Letonia. Cât despre cei declaraţi inapţi de muncă, aceştia au fost lichidaţi. Mai târziu, în vara lui

1944, când nemţii, retrăgându-se, au părăsit Ţările Baltice, o parte dintre evreii reţinuţi în aceste lagăre au fost împuşcaţi, o altă parte a fost transferată în lagăre din Germania (Schtuthof şi altele) 149.

Sortiţi exterminării, evreii căutau salvarea şi în numeroase ghetouri s-au constituit grupuri clandestine al căror scop era organizarea de evadări. Când evadarea reuşea, urmarea depindea mult de atitudinea localnicilor: să-i dea pe mâna nemţilor sau, dimpotrivă, să le facă rost de acte de identitate ne-evreieşti, să-i adăpostească, să-i hrănească...? în zonele pe care le ocupau, nemţii au stabilit pedeapsa pentru ajutorul dat evreilor: plutonul de execuţie150.

par pretutindeni, în toate teritoriile ocupate, erau oameni care să vină în ajutorul evreilor... Acestea erau persoane izolate, care îşi riscau viaţa proprie şi pe cea a apropiaţilor lor... Au fost cu sutele, poate cu miile. Grosul populaţiei, însă, păstra un antisemitism circumspect151”. În Bielorusia şi în teritoriile ocupate ale RSFSR, unde

populaţia locală nu era deloc ostilă evreilor rămaşi în viaţă şi unde au fost foarte puţine pogromuri, ajutorul dat de către populaţia locală a fost totuşi mai mic decât în Europa Occidentală şi chiar în

Polonia, „ţară... unde antisemitismul popular este larg răspândit, tradiţional152”. (Cele două cărţi ale lui Schwarz şi culegerea lui I.

Arad dau un mare număr de mărturii şi depoziţii care explică acest lucru nu numai prin teama de pedeapsă, ci şi prin supunerea populaţiei faţă de autorităţi, obişnuinţă dobândită de-a lungul anilor sovietici, de a se supune fără să se amestece în ceva.)

Da, eram în aşa măsură de zdrobiţi, de striviţi, atâtea milioane au fost smulse din rândurile noastre de-a lungul deceniilor anterioare, orice rezistenţă în faţa autorităţilor era în aşa măsură sortită eşecului încât, acum, era rândul evreilor să nu primească ajutor din partea populaţiei.

Chiar rezistenţa, clandestinitatea sovietică bine organizată şi îndrumată de la Moscova a făcut puţine lucruri pentru a-i salva pe evrei. Legătura cu rezistenţa sovietică, pentru evreii care se aflau în teritoriile ocupate, constituia o problemă de o reală acuitate. A

fugi în pădure pentru a se alătura celor din rezistenţă reprezenta, pentru bărbaţii evrei, o soartă mai bună decât să aştepte exterminarea din partea nemţilor. Totuşi, manifestările de ostilitate împotriva evreilor nu erau rare în sânul detaşamentelor de partizani. „Existau detaşamente ruseşti care, din principiu, nu acceptau evrei în rândurile lor, pentru aşa-zisul motiv că evreii nu ştiu şi nu vor să lupte”;

este ceea ce scrie fostul partizan evreu Moshe Kaganovici. Unui non-evreu i se dădea o armă, dar evreului i se cerea să aibă arma sa, dacă nu cumva i-o luau pentru a i se da una mai proastă în loc.

„În mediul partizanilor domneşte un climat de ostilitate faţă de evrei...; în unele detaşamente, antisemitismul este atât de puternic încât evreii sunt obligaţi să plece153”. Se relatează cazul, din 1942, când aproape două sute de tineri şi tinere evreice au fugit din ghetoul oraşelului Mir, din provincia Grodno, au ajuns în pădure, iar

„Aici s-au izbit de antisemitismul partizanilor sovietici, ceea ce a dus la moartea mai multora dintre ei – doar câţiva au putut intra în rândurile partizanilor154”. Iată şi un alt caz. În împrejurimile

Minsk-ului opera detaşamentul de partizani Ganzenko. Era compus „mai ales din evadaţii din ghetoul de la Minsk”; totuşi „creşterea numărului de evrei în batalion a provocat conflicte pe terenul antisemitismului”, şi o parte din batalion, compusă din evrei, a trebuit să se despartă1”. Acest gen de reacţii din partea partizanilor era, evident, spontan, reacţiile nu erau comandate de la distanţă, de la Centru. După spusele lui Moshe Kaganovici, începând din 1943

s-a intensificat „influenţa elementelor mai disciplinate, venite din

Uniunea Sovietică, iar situaţia evreilor s-a ameliorat un pic156”. La aceste plângeri mai figurează şi următoarea: la eliberarea teritoriilor, provocată de înaintarea armatei sovietice, erau trimişi pe front partizani (este adevărat, numai că era trimisă toată lumea fără distincţie) – şi în primul rând, zice el, evreii”, ceea ce nu este adevărat. Totuşi, povesteşte mai departe Kaganovici, evreii primeau uneori un ajutor direct de la partizani. Astfel, au fost cazuri de „atacuri date de partizani în micile oraşe, în scopul salvării unor evrei”, de a-i salva din ghetou sau din lagăr: „Rezistenţa rusă îi ajuta pe evrei să traverseze linia frontului pentru a trece în partea sovietică… trecând astfel mai multe mii de evrei din Bielorusia occidentală care fugiseră de masacru”, iar grupul de partizani din provincia

Cernigov a primit „peste cinci sute de copii evrei în taberele familiale în adâncul pădurilor; aceşti copii au fost protejaţi, îngrijiţi…

După ce Armata Roşie a ocupat Sarnî (pe Volîn), unele detaşamente au străpuns frontul şi i-au expediat pe aceşti copii evrei la

Moscova” (S. Schwarz estimează că aceste informaţii sunt foarte exagerate. Dârele sunt bazate pe fapte reale şi merită atenţie138”.)

Aceste tabere familiale îi adăposteau pe evreii care fugiseră în pădure cu familiile: „Erau mii de astfel de fugari”. Se creau atunci adevărate detaşamente evreieşti armate a căror sarcină era să

protejeze aceste tabere (armele se cumpărau pe sub mână de la soldaţii germani sau de la poliţişti). Dar cum să hrăneşti atâtea guri? Nu exista decât un singur mijloc: să se ia cu forţa provizii de la ţăranii din satele învecinate, cât şi cele necesare pentru îmbrăcat – încălţăminte, haine pentru bărbaţi şi pentru femei. „Ţăranul se afla între ciocan şi nicovală. Dacă nu le dădea «raţia» nemţilor, aceştia îi dădeau foc la casă şi-l împuşcau spunând că-i «partizan». Iar partizanii îi luau cu forţa tot ceea ce le trebuiau159", – ceea ce, natural, provoca nemulţumirea ţăranilor: asta le mai trebuia, nemţii jefuiau, partizanii prădau, iar acum începeau şi evreii?

Iată ce spune partizanul Baruch Levin. În primăvara lui 1944

merge într-una dintre aceste tabere familiale în speranţa că va găsi medicamente pentru tovarăşii săi bolnavi. Povesteşte: Tuvia Belski îmi părea ca un erou de legendă… Ieşit din rândurile poporului, a ştiut să organizeze în pădure un detaşament de 1 200 de oameni…

În zilele cele mai grele, când un evreu nu reuşea să aibă cele de trebuinţă, îngrijea bolnavii, bătrânii şi copii mici născuţi în pădure".

Levin îi spune lui Tuvia despre evreii partizani: „Noi, care am supravieţuit şi suntem atât de puţin numeroşi, am încetat complet să mai acordăm vieţii vreun preţ. Sensul vieţii noastre este acum răzbunarea. Datoria noastră este să ne luptăm împotriva nemţilor şi să-i ucidem până la ultimul…" I-am vorbit mult timp… i-am propus să-i iniţiez oamenii în acţiuni subversive, tot ce am învăţat eu însumi.

Dar cuvintele mele nu au putut, evident, să schimbe starea de spirit a lui Tuvia… „Baruch, aş vrea să înţelegi un lucru. Tocmai pentru că suntem atât de puţini, este important pentru mine ca evreii să rămână în viaţă. Acesta este scopul meu, asta mă interesează cel mai mult160". Iată însă că Moshe Kaganovici al nostru, în 1956, într-o carte publicată la Buenos Aires – „în plină vreme de pace, la ani de zile de la zdrobirea hitlerismului" – face dovada, după S. Schwarz.

„Unei un sângeroase faţă de germani, de care ciuma hitleristă nu este, desigur, străină… Aduce omagiul său partizanilor evrei care au ucis „evreieşte" pe prizonierii de război germani, o moarte conformă cu normele înfricoşătoare stabilite de Hitler; sau îşi aminteşte cu

entuziasm modul în care un şef de detaşament de partizani (evreu), în cursul unei operaţiuni de pedepsire îndreptate împotriva unui sat lituanian a cărui populaţie îi ajutase pe nemţi în demersul lor de exterminare a evreilor, le-a ţinut, după execuţia câtorva zeci de persoane, un discurs sătenilor adunaţi şi cărora li se comandase să stea în genunchi164". S. Schwarz evocă acest lucru cu o indignare reţinută, dar evidentă.

Da, au fost multe, multe grozăvii. Omorurile, actele de canibalism cereau răzbunare, dar fiecare act de răzbunare nu dădea naştere, într-un mod tragic, la noi germeni de răzbunare pentru mai târziu?

*

Bilanţul pierderilor printre evreii din URSS (în frontierele de după război) în timpul celui de al Doilea Război mondial nu este acelaşi conform diferitelor surse.

„Câţi evrei sovietici au supravieţuit războiului?" întreabă S.

Schwarz, şi propune propria-i estimare: între 1, 81 şi 1, 91 milioane

(fără a-i socoti şi pe foştii refugiaţi din Polonia apuseană şi din România, în prezent repatriaţi), – „după toate calculele, numărul de evrei, la sfârşitul războiului, era net inferior la 2 milioane şi foarte mult sub 3 milioane cât se avansează în general162". Ceea ce vrea să spună că numărul global de pierderi, după Schwarz, este de

2, 8 – 2, 9 milioane de persoane.

I. Arad face următoarea estimare: eliberând teritoriile ocupate de nemţi… Armata sovietică aproape nu a găsit evrei. Din cei

2 750.000 – 2 900.000 de evrei care se aflaseră sub dominaţia germană în teritoriile ocupate ale URSS, au pierit aproape toţi". La această cifră Arad propune să se adauge „aproape 120.000 de evrei înrolaţi în Armata sovietică şi căzuţi pe front, cât şi 80.000 de împuşcaţi în lagărele de prizonieri de război", adăugând şi „zeci de mii de evrei morţi în timpul asediului Leningradului, Odesei şi altor oraşe din spatele frontului… care au murit din cauza condiţiilor de viaţă din zonele de evacuare163".

Demograful M. Kupovetki, care a publicat în anii ’90 o serie de studii în care utilizează ultimele materiale de arhivă aduse la lumina zilei, aduce corectări la unele date de pornire şi foloseşte o metodă perfecţionată de „bilanţ eninodemografic”. El trage concluzia următoare: pierderile umane globale ale populaţiei evreieşti în interiorul frontierele de după război ale URSS în 1941 – 1945 s-au ridicat la

2 733.000 de persoane (1 112.000 „răsăriteni” şi 1 621.000 „apuseni”), adică 55% din cei 4 965.000 de evrei care constituiau populaţia evreiască a URSS în 1941. Această cifră cuprinde, în afara victimelor masacrelor naziste, pierderile suferite de combatanţi şi partizani, în rândul populaţiei civile din zonele frontului, pierderile din timpul evacuării şi transplantării, cât şi cele din lagărele staliniste din timpul războiului (autorul subliniază, totuşi, că verificarea cifrelor tuturor acestor categorii cuprinse în cifra globală rămâne de făcut) 164. Vizibil, Mica Enciclopedie evreiască subscrie la această estimare, întrucât ea avansează aceeaşi cifră165.

Cifra unanim admisă pentru pierderile globale din populaţia sovietică în timpul anilor Marelui Război patriotic – 27 de milioane

(prin metoda „balanţei demografice”, se obţine cifra de 26, 6 milioane166) – este probabil subestimată. Căci, să nu uităm, totuşi, ce a însemnat acest război pentru Rusia! Salvând de Hitler nu numai ţara, nu numai pe evreii sovietici, dar şi sistemul social al întregii lumii occidentale, acest război a cerut de la poporul rus un elan de sacrificiu atât de mare încât forţa şi sănătatea i s-au epuizat şi n-a mai putut să-şi revină niciodată complet. Din această nouă Nenorocire – venită să se adauge războiului civil şi colectivizării – a ieşit extenuat, aproape gol de substanţa sa.

*

Ferocea, inexorabila Catastrofă este aceea care, în teritoriile ocupate în timpul războiului şi prin masacrele care au avut loc în momente şi locuri diferite, i-a înghiţit pe evreii sovietici, aceeaşi

Catastrofă care, metodic şi precis, îi sortise morţii pe toţi evreii Europei Occidentale.

Obiectul analizei noastre fiind circumscris – Rusia – nu includem în această carte Catastrofa în totalitatea sa. Dar suma suferinţelor care, pe acest pământ, a lovit în secolul XX cele două popoare ale noastre, poporul evreu şi poporul rus, este atât de mare, povara lecţiilor pe care Istoria ni le-a dat atât de dificil de suportat, angoasa atât de pregnantă pentru viitor, încât nu putem, chiar de n-ar fi decât foarte pe scurt, să nu redăm câteva reflecţii, ale noastre şi ale altora, urmărind modul în care cele mai bune spirite evreieşti, cu distanţa necesară, privesc Catastrofa şi încearcă să o pătrundă, să o înţeleagă.

Catastrofa nu este întâmplător scrisă cu majusculă. Este un eveniment considerabil care atinge un popor imemorial. Ea nu ar putea să nu trezească la evrei sentimente puternice, reflecţii şi concluzii care uneori sunt divergente.

Unui mare număr de evrei asimilaţi, care de mult timp se demarcaseră de poporul lor, Catastrofa le-a trezit un sentiment mai puternic şi mai precis de apartenenţă la iudaitate. A mai fost şi:

„Pentru mulţi, Catastrofa a fost dovada că Dumnezeu era mort.

Dacă El ar fi existat, nu ar fi permis Auschwittz-ul 67”. Sau, invers:

„Unul dintre cei scăpaţi de la Auschwitz a spus recent: «în lagăre, am primit o nouă Tora, doar că nu putem încă să o citim» 168”.

Sau această afirmaţie a unui autor israelian: „Pentru că nu am îndeplinit Testamentul, pentru că nu ne-am întors la pământul nostru, de aceea am avut de suportat Catastrofa. Trebuia să ne întoarcem la locurile noastre şi să înălţăm Templul 69”.

Totuşi, doar câteva spirite izolate ajung la această interpretare chiar dacă de aceasta sunt impregnate toate cărţile profeţilor din

Vechiul Testament.

Unii au lansat următoarea idee, încă vie în zilele noastre:

„Umanitatea ne-a respins o dată… Nu am fost recunoscuţi ca făcând parte din lumea occidentală în timpul Catastrofei. Occidentul ne-a respins, ne-a exclus170”. „Suntem copleşiţi atât de Catastrofa însăşi cât şi de indiferenţa aproape generală faţă de soarta de care au

avut parte evreii în ţările fasciste, a cărei dovadă a făcut-o lumea întreagă, inclusiv evreii din afara Europei… Ce imensă vină apasă asupra democraţiilor, în general, şi asupra evreilor din ţările democrate în particular! Pogromul de la Chişinău este o crimă măruntă în comparaţie cu atrocităţile naziste, exterminarea sistematică planificată a milioane de vieţi; şi totuşi, Chişinău va ridica un val mai mare de proteste… procesul lui Beilis la Kiev va atrage asupra lui o mai mare atenţie din partea lumii întregi171”.

Acest lucru este nedrept. Căci, de când natura şi proporţiile masacrului au fost relevate lumii, evreii au beneficiat de un sprijin puternic, durabil şi de o arzătoare compasiune din partea a numeroase alte popoare.

Acest lucru este recunoscut de câţiva israelieni din ziua de azi şi chiar îşi pun în gardă compatrioţii faţă de unele excese: „Încet, încet, memoria Catastrofei a încetat de a fi o memorie, ea a devenit o ideologie, ideologia Statului evreu… Memoria Catastrofei s-a transformat într-un serviciu religios, un cult de Stat… Statul Israel a îmbrăcat rolul de apostol al cultului Catastrofei în sânul altor popoare, îi este preot şi primeşte o dijmă din partea acestor popoare.

Şi vai celui care refuză să dea această dijmă!” Iar, ca o concluzie:

„Cea mai proastă moştenire a nazismului pentru evrei este acest rol de supervictimă”.

Un alt autor exprimă o idee asemănătoare: cultul Catastrofei a umplut „golul din sufletul evreilor nereligioşi”; „traumatismul Catastrofei a încetat de a fi o reacţie la ceea ce s-a petrecut, spre a deveni un nou simbol naţional, eliminându-le pe toate celelalte”;

„Dacă nu ne revenim din traumatismul de la Auschwitz, nu vom redeveni niciodată un popor normal173”.

Iar în sânul iudaismului se produce necontenit această lucrare, adesea dureroasă, de decodaj, de înţelegere a Catastrofei. Iată opinia unui istoric israelian, fost zek sovietic: «Aparţin acelei categorii de evrei care refuză să reproşeze nenorocirile poporului evreu doar răutăcioşilor «goim» şi care se vede ca… o sărmană oiţă sau o jucărie în mâini străine. În orice caz, în ceea ce priveşte secolul

XX! Dimpotrivă, sunt de acord cu Hannah Arendt care crede că evreii, în acest secol, au fost nişte actori ai jocului istoric la egalitate cu celelalte popoare şi că această Catastrofă care s-a abătut asupra lor nu era numai consecinţa unei maşinaţiuni a duşmanilor genului uman, ci şi a enormelor şi fatalelor erori ale iudaismului însuşi, a liderilor şi militanţilor săi174”.

Hannah Arendt, într-adevăr, „caută cauzele Catastrofei, în parte în iudaismul însuşi... Principalul său argument este că antisemitismul modern rezultă din atitudinea aparte a evreilor faţă de stat şi societate în Europa”; evreii „s-au dovedit incapabili să aprecieze raporturile de forţe în sânul unui stat naţional, cât şi contradicţiile sociale crescânde care se manifestă aici 75”.

Vom citi la finalul anilor ’70 cele scrise de Dan Levin: „Asupra acestui punct, sunt de acord cu profesorul Branover, care estimează că această Catastrofă a fost într-o mare măsură o pedeapsă pentru anumite păcate, cum ar fi acela de a fi fost în fruntea mişcării comuniste. Avem aici o idee corectă176”.

Nu, asemenea idei, printre evrei, nu constituie o tendinţă dominantă. Masa evreilor de astăzi consideră chiar că această apreciere este insultătoare şi blasfematoare.

Este exact invers: „Holocaustul a servit prin sine însuşi drept justificare morală şovinismului evreiesc. Lecţiile celui de al Doilea război mondial au fost asimilate pe dos... Pe acest teren a crescut şi a prins forţe naţionalismul evreu. Iar acest lucru este dezastruos.

Sentimentul de culpabilitate şi de compasiune faţă de un popor-victimă s-a transformat în «indulgenţă» care suprimă păcatul, un păcat care, pentru toţi ceilalţi, rămâne de neiertat. De unde şi imoralitatea şi caracterul inadmisibil al îndemnurilor publice de a nu amesteca sângele antic evreiesc cu sângele celorlalţi177”.

Să cităm, totuşi, această constatare a unei jurnaliste evreice care trăieşte în Germania. Scria, în anii ’80: „Astăzi «Capitalul moral» de la Auschwitz s-a epuizat178”.

— Iar în anul următor scrie din nou: „Solidul capital moral adunat de către evrei după

Auschwitz pare epuizat", evreii „nu mai pot să se să mulţumească să meargă pe cărări bătute ale plângerilor faţă de întreaga lume.

Lumea de astăzi a recăpătat dreptul de a vorbi cu evreii la fel ca şi cu toate celelalte popoare"; „Lupta pentru drepturile evreilor nu este mai progresistă ca lupta pentru drepturile altor popoare. Este timpul să ne spargem oglinda şi să privim îndărătul nostru: nu suntem singuri în această lume179".

Ne-ar plăcea să vedem accedând la o asemenea autocritică, atât de demnă, atât de nobilă, spiritele ruseşti în aprecierea istoriei ruse din secolul XX: ferocitatea fazei revoluţionare, apatia înfricoşată a epocii sovietice, josnicia jefuitoare a perioadei post-sovietice. Striviţi sub insuportabila greutate reprezentată pentru noi, ruşii, de conştiinţa de a ne fi săpat, în cursul acestui secol, istoria – ca urmare a unor conducători nuli, dar şi a propriei noastre nulităţi –, răvăşiţi de angoasă la gândul că probabil este iremediabil, nu ar trebui să vedem, şi aici, în experienţa rusă, o pedeapsă venită din Ceruri?

Note

1. /. Şehtman, Sovetskoe evreistro v germano-sovetskoi voine [Evreii sovietici în războiul germano-sovietic], în LE-2, New York, 1944, pp. 225 – 226.

2. A.A. Goldstein, Sudba evreiev v okkupirovannoi nemţami Sovetskoi

Rossii [Soarta evreilor în partea din Rusia sovietică ocupată de germani].

CLER-2, pp. 89, 92.

3. Rescue, Information Bulletin of the Hebrew Sheltering andimmigrant

Aici Society (HIAS), July-August 1946 (vol. III, nr. 7 – 8), p. 2. Citat după

S. Schwarz, Evrei v Sovetskom Soiuze's naceala Vioroi mirovoi voini

(1030 – 1965) [Evreii în Uniunea Sovietică de la începutul celui de al Doilea

Război mondial] New York, 1966, p. 45.
4. S. Schwarz, p. 55.
5. Moshe Kaganovici, Der jlidische Anteil în Partisanerbewegung von
Sowiet-Russland, 1948, p. 188. Citat după S. Schwartz, op. cit., pp. 45 – 46.
6. M. Kupovetki, Liudskie poteri evreiskogo naselenia v poslevoennân graniţah SSSR v godi Velikoi Otecestvennoi voini [Pierderile umane ale populaţiei evreieşti în frontierele URSS după cel de al Doilea Război mondial], în Vestnik evreiscogo Universiteta v Moskve [Mesagerul Universităţii evreieşti din Moscova], 1995, nr. 2 (9), pp. 137, 145, 151.
7. Itzhak Arad, Holokaust: Katastrofa evropeiscovo evreistra [Holocaustul: Catastrofa evreilor din Europa [933 – 1945]. Culeg, de articole.
Ierusalim, 1990, p. 62.
8. M. Kupovetki, p. 145.
9. /. Arad, p. 61.
10. S. Schwarz, p. 181.
11. G.V. Kostârcenko, Tainaia politika Stalina: vlast i antisemitizm [Politica secretă a lui Stalin: puterea şi antisemitismul], M. Mejdunarodnie otnoşenia [Relaţiile internaţionale], 2001, p. 431.
12. MEE, vol. 4, p. 167.
13. S. Schwarz, MEE, vol. 2, p. 187.
14. /. Şehtman, Evreii sovietici în războiul germano-sovietic. În LE-2.
PP226, 227.
15. A. Aronson, MEE, vol. 2, p. 144.
16. S. Ţârulnikova, SSSR, Evreii Israel [URSS, Evreii şi Israel], ÎN, nr.
96, pp. 151 – 152.
17. /. Şehtman, p. 224.
18. Sovetkii tâl v pervîi period Velikoi Otcestvennoi voini [Spatele frontului sovietic în perioada Marelui războ i de apărare a

patriei], Culeg., M.
1988, p. 139.
19.5. Schwarz, p. 53.
20. L.L. Mininberg, Sovetskie evrei v nauke i promâşlennosti SSSR v period toroi mirovoi voini (1941 – 1945) [Evreii sovietici în ştiinţa şi industria
URSS în timpul celui de al Doilea Război mondial], M., 1995, p. 13.
21. S. Schwarz, p. 53.
22. Ibidem, pp. 46, 53.
23. /. Arad, Otnoşenie sovetskogo rukovotistra k holokaustu. [Atitudinea puterii sovietice faţă de Holocaust], în Vestnik Evreiskogo Universiteta
[Mesagerul Universităţii evreieşti], 1995, nr. 2 (9), p. 23.
24. /. Şehtman, p. 238.
25. Ibidem, p. 237.
26. Raportul preşedintelui Comitetului de Stat pentru Apărare, tovarăşul
Stalin, ţinut în şedinţa solemnă a Sovietului din Moscova a deputaţilor muncitorilor din 6 nov. 1941, în Pravda 1941, 7 nov. pp. 1 – 2.
27. /. Arad, p. 17.
28. Izvestia, 1942.7 ian., pp. 1 – 2.
29. G. Aronson, pp. 138 – 145.
30. G. Aronson, Chestiunea evreiască în epoca lui Stalin, MEE, vol. 2, p. 146.
31.5. Şveibiş, Evakuaţia i sovetskie evrei v godi Katastrofi [Evacuarea şi evreii sovietici în anii Catastrofei] în Mesagerul Universităţii evreieşti, 1995, nr. 2 (9), p. 47.
32. Pravda, 1938, 18 nov., p. 1.
33. Pravda, 1938, 28 nov., pp. 2 – 3.
34. /. Arad, pp. 15 – 16.
35. S. Şveibiş, Evacuarea şi evreii sovietici în anii Catastrofei, pp. 47 – 48.

36. MEE, vol. 8, p. 223.
37. Ibidem, p. 49.
38. G.V. Kostârcenko, Politica secretă a lui Stalin, op. cit., p. 231.
39. G.V. Kostârcenko, Politica secretă a lui Stalin, pp. 233 – 235.
40. G. A ronson, Chestiunea evreiască în epoca lui Stalin, MEE, vol. 2, p. 148.
41. Pavel Sudoplatov, Speţoperaţii: Lubiankai Krerul [Operaţiuni speciale:
Lubianka şi Kremlinul], Anii 1930 – 1950, M., Olma-Press, pp. 465, 470.
42. S. Schwarz, p. 239.
43. G.V. Kostârcenko, pp. 237 – 239.
44. S. Schwarz, pp. 166 – 170.
45. D. Sub, Evreii în revoluţia rusă, în LE-2, 145.
46. Iu. Kricevski, Evrei v apparate VCK-OGPU v 20-e godi [Evreii în aparatul VCK-OGPU în anii '20], Evrei i russkaia revoliuţia: Materialî i issledovania [Evreii şi revoluţia rusă: Documente şi studii], sub din lui O. V.
Buditki, Moskwa, Ierusalim, Gheşarim, 1999, p. 344.
47. E. Staliński, Evrei v Krasnoi Armii [Evreii în Armata Roşie], LE-2, pp. 243 – 245.
48. G. Aronson, Chestiunea evreiască în epoca lui Stalin, în CLER-2, p. 143.
49. V. Anfdov, Kak „opravdalsia" Stalin [Cum s-a „justificat" Stalin] în
Rodina, 1991, nr. 6 – 7, p. 31; EER, Ed. AXXI-a, M. 1995, vol. 2, pp. 276 – 277.
50. Aron Abramovici, V reşaiuşcei voine: Uceastie i rol evreev SSSR v voine protiv nazizma. 2° izd. [în războiul decisiv: participarea şi rolul evreilor din URSS în războiul împotriva nazismului], Tel-Aviv, 1992, vol. 2, pp. 536 – 578.
51. /. Arad, p. 93.
52. M. Vişniak, Mejdunarodnaia konvenţia protiv antisemitizma [Convenţia internaţională împotriva antisemitismului], în LE-2, p. 98.

53. A. Aronson, p. 143.

54. A. Abramiovici, vol. 2, pp. 548 – 555.

55. Ocerki evreiskogo gheroizma, [Eseuri despre eroismul evreiesc] în 3
voi., Comp. G.S. Shapiro, S.L. Averbuh, Kiev, Tel-Aviv, 1994 – 1997.

56. G.V. Kostârcenko, Politica secretă a lui Stalin, p. 245 (cu referinţă la fostele arhive centrale ale Partidului de la CC al PCUS, devenite RGASPI, F.
17, op. 125, ed.hr. 125, 1.220.

57. /. Arad, p. 128.

58. L.L. Mininberg, Savanţii sovietici în ştiinţă şi industrie... pp. 18.
444 – 445, 452, 474 – 475.

59.5. Schwarz, pp. 154 – 156.

60. E. Staliński, Evreii în Armata Roşie, în LE-2, p. 250.

61. A. Abramovici, vol. 2, p. 562.

62. S. Freilih, Istoria adnogo boia... [Povestea unei lupte], Kinosţenarii
[Scenarii de film], M., 1990, nr. 3, p. 132.

63. /. Lazarev, Zapiski pojilogo celoveka [însemnările unui om bătrân], în Znamia, 2001, nr. 6, p. 167.

64. S. Schwarz, Evreii în Uniunea Sovietică... p. 154.

65. Dr. Jerzy Gliksman, Jewish Exiles în Soviet Russia (1939 – 1943), part.
2, July 1947, p. 17, în Arhivele Comitetului evreiesc american din New York, citat după S. Schwarz, p. 157.

66. MEE, vol. 8, p. 223.

67. Rachel Erlich, Summary Report on Eighteen Intensive Interviews with Jewish DP s from Poland and the Soviet Union, October 1948, p. 27
[Arhive ale Comitetului evreiesc american din New York], citat după S.
Schwarz, p. 192.

68. I. Arad, p. 128.

69. E. Staliński, Evreii în Armata Roşie, în LE-2, p. 240.

70. A. Voronel, Liudi na voine, în eşcio raz ob unicalinosti Israelia

[Oamenii în război, sau încă o dată despre caracterul unic al lui Israel], în

„22”, Tel-Aviv, 1984, nr. 34, p. 146.

71. MEE, vol. 1, articolul „Serviciul militar”, p. 690; vol. 4, art.

„Catastrofa”, p. 159. În articolul „Uniunea Sovietică” (voi. 8, p. 224, MEE dă cifra de 450.000 de evrei intrând în componenţa armatei sovietice, şi cea de

25 – 30.000 în componenţa unităţilor de partizani.

72. /. Arad, p. 102.

73. Ibidem, p. 86.

74. MEE, vol. 8, p. 441.

75. /. Ara-pp. 98 – 102.

76. Să zicem că după părerea noastră, numărul de „răsăriteni” ce s-a putut mobiliza înainte de sosirea nemţilor a fost un pic mai mic; în schimb, procentajul mediu de combatanţi în armată în raport cu populaţia globală a

URSS a fost probabil puţin mai ridicat decât crede I. Arad.

77. În Enciclopedia militară care apare în acest timp sunt date, aproape pentru prima oară, informaţii asupra numărului general de persoane mobilizate în timpul anilor Marelui Război patriotic: 30 de milioane. Cf.

Voiennaia Enţiklopedia v. 81. [Enciclopedia militară în 8 vol.], M. Voienizdat.

2001, t. 5, p. 182.

78. MEE, vol. 7, p. 385.

79. MEE, vol. l, p. 686.

80. Ibidem, pp. 686 – 687.

81. /. Arad, p. 118.

82. A. Abramovici, într-un război decisiv, vol. 2, pp. 531 – 532.

83. MEE, vol. 8, p. 232.

84. /. Arad, p. 96.
85. Ibidem, p. 126.
86. Iu. Kolker, Recenzie a anuarului „Scriitorii din Leningrad care au luptat pe front, 1941 – 1945”, de V. Bahtin, L., 1985, în Strana i mir [Ţara şi lumea], revistă socială, politică, economică şi filosofică, München, 1987, nr. 5, p. 138.
87. S. Certok, în Russkaia Mist [Gândirea rusă], 1992, 1 mai, p. 18.
88. M. Goldstein, în Russkaia Mist [Gândirea rusă], 1968, 1 aug., p. 10.
89. EER, vol. 1, pp. 296 – 297.
90. A.P. Artemiev, Bratskii boevoi soiuz narodov SSSR v Velikoi
Otecestvennoi voine [Unirea fraternă în luptă a popoarelor din URSS în
Marele Război patriotic], M., Mist, 1975, pp. 58 – 59.
91. MEE, vol. 8, p. 105; P. Sudoplatov, Operaţiuni speciale, pp. 217 – 228.
92. MEE, vol. 5., p. 83: Eseuri despre eroismul evreiesc, vol. 1. pp. 405 – 430.
93. EER, vol. 3, p. 383.
94. V. Kagan, Pravilnoe reşenie [O decizie bună], în „22”, nov. 1990, ian. 1991, nr. 74, p. 252 (Este recenzia cărţii: I. Deghen, Iz doma rabstra
[Din casa servituţii], Tel-Aviv, Moria, 1986).
95. Ibidem, p. 252.
96. S. la Lurie, Antisemitizm v drevnei mire [Antisemitismul în lumea antică], Tel-Aviv, 1976, p. 77 (Ed. I, Bâloie, 1922).
97. V. Alexandrova, Evrei v sovetskoi literature [Evreii în literatura sovietică]. În CLER-e, p. 297.
98. S. Schwarz, p. 197.
99. S. Schwarz, p. 6.
...100. G.V. Kostârcenco, Politica secretă a lui Stalin, p. 242.
101.5. Schwarz, p. 157.
102. Dr. Jerzy Gliksman, Jewish Exiles în Soviet Russia (1939 –

1943), part. 2, July 1947, p. 17, în Arhivele Comitetului evreiesc american din New
York, citat după S. Schwarz, p. 157.
103. S.M. Schwarz, Antisemitismul… p. 191.
104. Rachel Erlich, Summary Report on Eighteen Intensive Interviews with Jewish DP s from Poland and the Soviet Union, October 1948, p. 27
[Arhive ale Comitetului evreiesc american din New York], citat după S.
Schwarz, Antisemitismul… p. 192.
105. Ibidem, p. 26. Citat după S. Schwarz, Evreii în Uniunea Sovietică, p. 194.
106. Dr. Jerzy Gliksman, după S. Schwarz, ibidem, p. 159.
107. P. 15. Citat după S. Schwarz, ibidem, p. 159.
108. S. Schwarz, ibidem, p. 157.
109. Ibidem, p. 158.
110. Bulletin of the Rescue Committee of the Jewish Agency for
Palestine, March 1945, pp. 2 – 3. Citat după S. Schwarz. p. 160.
111. S. Schwarz, ibidem, p. 184.
112. L Shapiro, Evreii în Uniunea Sovietică după Stalin, în MEE-2, p. 359.
113. Trai of the Major War Criminals before the International Military
Tribunal, Nürnberg, 14 nov. 19451 oct. 1946, Nürnberg, 1949, vol. 38, pp. 292 – 293. Doc. 102-R. Citat după S. Schwarz, p. 101.
114. S. Schwarz, p. 88.
115. Trial of the major War Criminals… vol. 37, pp. 672 – 683, doc.
180-L. Citat după S. Schwarz, Evreii în Uniunea Sovietică… p. 89.
116. /. Gar, Evrei v Pribaltiiskih stranah pod nemetkoi okupaţiei [Evreii n Ţările Baltice sub ocupaţia germană], în LER-2, p. 97.
117. MEE, vol. 8, p. 218.
118. Trial of the major War Criminals… vol. 37, pp. 672 – 683, doc.

180-L. Citat după S. Schwarz, Evreii în Uniunea Sovietică… p. 89 – 90.

119. MEE, vol. 8, p. 218.

120. MEE, vol. 8, p. 218.

121. Trial of the major War Criminals… vol. 37, pp. 672 – 683, doc.

180-L. Citat după S. Schwarz, Evreii în Uniunea Sovietică… p. 90.

122. MEE, vol. 8, p. 218.

123. Trial… ibidem, citat de Schwarz, pp. 89 – 90.

124. Unicitojenie evreev SSSR v godi nemetkoi okkupaţii [Exterminarea evreilor din URSS în timpul ocupaţiei germane], Culeg, de doc. şi materiale sub red. lui I. Arad, Ierusalim, Yad Vachem. 1991, p. 12.

125. Trial… op. cit., pp. 672 – 683. Citat după S. Schwarz, pp. 91 – 92.

126. MEE, vol. 8… p. 218.

127. S. Schwarz, Antisemitismul… *, pp. 134 – 135.

128. Ibidem, p. 132.

129. Ibidem, p. 93.

130. /. Şehtman, Evreii sovietici în războiul germano-sovietic, în LE-2.

pp. 235 – 236.

131. A Vais, Atitudinea unor cercuri în cadrul mişcării naţionaliste ucrainene faţă de evrei în timpul celui de al Doilea Război mondial, în Mesagerul

Universităţii evreieşti… 1995, nr. 2 (9), p. 106.

132. A Vais, Atitudinea unor cercuri… op. cit., pp. 105 – 106, 107.

133. Ibidem, pp. 106 – 107.

134. S. Schwarz, Evreii în Uniunea Sovietică, pp. 98, 101.

135. MEE, vol. 8, p. 218.

136. S. Schwarz, ibidem, p. 99.

137. A.A. Goldstein, Soarta evreilor în Rusia sovietică ocupată de germani, în CLER-2, p. 74.

138. S. Schwarz, p. 102.
39. Ibidem, pp. 74, 90.
140. Exterminarea evreilor din URSS în timpul anilor de ocupaţie germană, p. 4.
141. S. Schwarz, p. 65.
142. /. Şehtman, Evreii sovietici în războiul germano-sovietic, în LE-2, pp. 229.
143. MEE, vol. 8, p. 218.
144. Cifrele variază un pic de la o sursă la alta. Fără îndoială că este imposibil de stabilit un bilanţ exact al acestor masacre. Cf. articolul deja citat de A.A. Goldstein în CLER-2 (1968); culegerea lui I. Arad, „Exterminarea evreilor din URSS în timpul anilor de ocupaţie germană" (1991); articolul
„Uniunea Sovietică" în MEE, vol. 8 (1996).
145. MEE, vol. l, p. 275.
146. MEE, vol. 6, pp. 125 – 126.
147. Exterminarea evreilor din URSS în timpul ocupaţiei germane, p. 16.
148. Ibidem, p. 17.
149. Ibidem, w. 26 – 27.
150. MEE, vol. 8, p. 222.
151. Exterminarea evreilor din URSS în timpul ocupaţiei germane, p. 24.
152.5. Schwarz, p. 108.
52>. Ibidem, pp. 121 – 124.
154. MEE, vol. 5. p. 366.
155. EER, vol. 1, p. 499.
156. S. Schwarz p. 127.
51. Ibidem", p. 129.
158. Ibidem", pp. 125 – 126.
159. Ibidein, pp. 121, 128.
160. Exterminarea evreilor din URSS în timpul ocupaţiei germane, pp. 386 – 387.
161.5. Schwarz", p. 132.

162. Ibidem, pp. 171 – 173.
163. /. Arad, Holocaustul, p. 91.
164. M. Kupovetki, Pierderile umane ale populaţiei evreieşti... în Mesagerul Universităţii evreieşti... 1995, nr. 2 (9), pp. 134 – 155.
165. MEE, vol. 8, p. 299.
166. E.M. Andreev, L.E. Darski, T.L. Harkova, Naselenie Sovetskogo Soiuza 1922 – 1991 [Populaţia din Uniunea Sovietică, 1922 – 1991], M., 1993, p. 78.
167. MEE, vol. 4., p. 175.
168. M. Kaganskaia, Mif protiv realnosti [Mit contra realitate], în „22”. 1988, nr. 58, p. 144.
169. N. Gutina, Orientaţiia na Hram [Orientarea spre Templu], ibidem, p. 191.
170. M. Kaganskaia, ibidein. pp. 141 – 142.
171. A. Menes, Katastrofa i vozrojdenie [Catastrofa şi renaşterea], în LE-2, p. 111.
172. Ben Baruh, Ten [Umbra], în „22”, 1988, nr. 58, pp. 197 – 198, 200.
173. Un Avneri, Posledniaia mest Adolfa Ghitlera [Ultima răzbunare a lui Adolf Hitler], în „22”, 1993, nr. 85, pp. 132, 134, 139.
174. M. Heifeţ, Cito nado văiasnit po vremeni [Ceea ce trebuie elucidat cu timpul], în „22”, 1989, nr. 64, pp. 218 – 219.
175. Sonja Margolina, Das Ende der Liigen: Russland und die Juden im 20 Jahrundert, Berlin, Siedler Verlag, 1992, p. 137 – 138.
176. Dan Levin, Na Kraiu soblanza [Pe marginea tentaţiei], interviu în 22”, 1978, nr. 1, p. 55.
177. D. Hmelnitki, Pod zvonkii golos krovi, în ssamosoznaniem na pereves [Urmând glasul puternic al sângelui sau conştiinţa de sine],

în „22”.

1992, nr. 80, p. 175.

178. Sonja Margolina, Germania i evrei: vioraia popâtka [Germania şi evreii: o a doua tentativă], în Strana i mir, 1991, nr. 3, p. 142.

179. Sonja Margolina, Das Ende der Liigen… pp. 150 – 151.

<titlu>Capitolul 22

<titlu>DE LA sfârşitul RĂZBOIULUI LA MOARTEA lui STALIM

La începutul anilor ’20, autorii culegerii Rusia şi evreii prevăzuseră că „toate aceste perspective luminoase” (pentru evreii din

URSS) nu s-ar realiza decât „în ipoteza în care bolşevicii vor dori să ne protejeze. Dar o vor dori? Putem, oare, crede că nişte oameni care, în numele cuceririi puterii, au trădat totul, inclusiv comunismul, ne vor rămâne fideli chiar şi atunci când nu vor mai găsi în aceasta niciun avantaj1?”

Dar nici în timpul anilor ’20, nici al anilor ’30 care le-au fost favorabili, majoritatea evreilor sovietici nu au dat atenţie acestui avertisment lucid; nici măcar nu-l auzeau.

Şi totuşi, când se topeau în şuvoiul revoluţiei, evreii ar fi trebuit să se aştepte ca într-o zi aceasta, ca toate celelalte, să amorseze o mişcare de reflux care îi va atinge şi pe ei.

În perioada anilor de după război, evreii sovietici au trebuit să suporte „decepţii amare2” şi grele încercări. Ultimii opt ani ai domniei lui Stalin au fost marcaţi de campania împotriva cosmopoliţilor”, scoaterea evreilor din sferele ştiinţei, artei, presei, desfiinţarea

Comitetului evreiesc antifascist şi executarea principalilor responsabili, în sfârşit „afacerea halatelor albe”.

Structura însăşi a regimului totalitar făcea ca slăbirea importanţei evreilor în conducerea ţării să nu poată avea ca iniţiator decât pe Stalin însuşi; doar el putea da primul impuls.

Însă nici caracterul viclean al lui Stalin, nici rigiditatea propagandei sovietice nu permiteau o acţiune deschisă. Am văzut că, în timpul războiului, aceasta nu s-a emoţionat aproape deloc la masacrarea evreilor în Germania, mergând până la a ascunde faptele

din teama de a trece drept partizan al evreilor în ochii propriului popor. Atitudinea puterii sovietice faţă de evrei putea să se schimbe de la un an la altul fără ca totuşi să se exprime public. Primele transformări în componenţa aparatului de stat s-au produs – în mod încă puţin perceptibil, este adevărat – după apropierea dintre Stalin şi Hitler, în 1939. Nu numai că evreul Litvinov a fost înlocuit cu

Molotov, dar la Comisariatul pentru Afaceri externe au avut loc

„Epurări", iar şcolile diplomatice şi militare au fost închise pentru evrei. A trebuit totuşi să aşteptăm încă mulţi ani înainte să se poată remarca dispariţia evreilor din administraţia Afacerilor externe, ca şi scăderea brutală a influenţei lor în sânul Comisariatului pentru

Comerţ exterior.

Cum mişcarea de cadre în rândul Partidului era înconjurată de cel mai mare secret, nimeni nu a fost informat de faptul că, încă de la finele anului 1942, se întreprinseseră acţiuni în rândurile biroului de agitaţie şi propagandă pentru a fi daţi afară evreii din instituţiile artistice ca Bolşoi, Conservatorul din Moscova, Filarmonica din Moscova unde, conform unei note trimise Comitetului central de către şeful biroului de agitaţie şi propagandă în vara lui

42, „aproape totul se află în mâinile unor persoane care nu sunt ruse", în timp ce „ruşii au sfârşit prin a se vedea minoritari" – furnizând un tabel drept dovadă3. Mai târziu au existat încercări pentru „a iniţia de sus… o repartizare a cadrelor proporţional cu originea lor naţională, ceea ce, în practică, însemna eliminarea evreilor din posturile de decizie4". De-a lungul anilor şi în funcţie de circumstanţe, Stalin fie a încurajat, fie a frânat aceste iniţiative.

Atmosfera încordată în care trăiau evreii s-a făcut simţită cu ocazia reevacuărilor de după război. În Siberia şi în Asia Centrală, evreii nu fuseseră primiţi cu blândeţe de către populaţiile locale şi, odată războiul terminat, cei care au rămas nu s-au fixat practic decât în capitalele republicilor din Asia Centrală; ceilalţi au plecat, nu pentru a reveni în satele sau târgurile de origine, ci pentru a se instala în marile oraşe5.

Mişcarea de repatriere cea mai importantă s-a făcut către

Ucraina – dar tocmai aici s-a izbit cel mai tare de ostilitatea populaţiei, mai ales când era vorba de cadre sau de proprietarii de apartamente râvnite. La aceasta s-au adăugat efectele propagandei hitleriste în aceste regiuni recent ocupate de germani. Plasat în fruntea Ucrainei, la sfârşitul lui 1943, Hruşciov (pe atunci prim-secretar al Partidului şi preşedinte al Sovnarkom din Ucraina) s-a ferit de orice aluzie publică la soarta de care au avut parte evreii în timpul anilor de ocupaţie, aplicând o hotărâre secretă care spunea să nu fie numiţi evrei în posturi de răspundere. După mărturia lui

Ruja-Godes – un comunist evreu de la bază care se dăduse drept polonez pe întreaga perioadă a ocupaţiei şi, după sosirea atât de aşteptată a comuniştilor, n-a mai găsit de lucru fiindcă era evreu –.

Hruşciov, cu francheţea sa obişnuită, a declarat dintr-odată că „în trecut, evreii s-au făcut vinovaţi de multe acţiuni rele faţă de poporul ucrainean. Din această cauză poporul îi detestă. Nu avem nevoie de evrei în Ucraina noastră… Ar fi făcut mai bine să nu se întoarcă. Ar fi fost mai bine să meargă la Birobidjan… Aici este

Ucraina. Iar noi nu avem niciun interes ca poporul să interpreteze reîntoarcerea puterii sovietice ca o revenire a evreilor6”.

„La Kiev, la începutul lui septembrie 1945, un evreu, maior al

NKVD, a fost lovit puternic de doi militari, pe care i-a doborât cu focuri de revolver, după care mulţimea i-a atacat pe evreii din oraş, dintre care cinci au fost ucişi 7”. Alte mărturii prezintă fapte asemănătoare8.

Aşa cum scria Soţialisâiceskii vestnik: exacerbat în timpul războiului, „sentimentul naţional al evreilor reacţiona puternic la numeroase manifestări de antisemitism şi la indiferenţa încă şi mai generală faţă de ele9”.

Acest motiv este foarte caracteristic: aproape tot atât cât antisemitismul însuşi, indiferenţa faţă de sine este cea care dă naştere indignării. Da, când oamenii sunt copleşiţi de propria nefericire, pragul lor de sensibilitate faţă de necazul altuia adesea coboară. Evreii înşişi nu fac excepţie; o autoare contemporană notează pe bună dreptate:

„Sunt evreică; am conştientizat care îmi sunt rădăcinile şi mi-am

găsit locul în Israel. De aceea sper că nu voi fi învinuită de părtinire dacă amintesc faptul că, pe vremea când treceau prin teribile încercări, intelectualii evrei nu au intervenit în favoarea popoarelor din

Crimeea şi din Caucaz care erau pe punctul de a fi deportate10”.

După eliberarea Crimeii de către Armata Roşie în 1943, „la

Moscova, în sânul elitei evreieşti, a început să se vorbească de proiectul de colonizare din 1920”, adică de instalarea evreilor în

Crimeea. Guvernul sovietic nu s-a opus acestei iniţiative, sperând că astfel „evreii americani se vor arăta deosebit de darnici cu dolarii lor faţă de Armata Roşie”. În cursul verii 1943, Mihoels şi

Fefer au făcut un turneu triumfal în Statele Unite, după ce au fost autorizaţi verbal de către Molotov să poarte discuţii cu sioniştii americani în vederea unui sprijin financiar pentru instalarea de evrei în Crimeea. Ideea de a crea o republică evreiască în Crimeea a fost susţinută şi de Lozovski – la vremea aceea foarte influentul ministru al Afacerilor externe.

Comitetul antifascist evreiesc a elaborat un alt proiect: „fondarea unei republici evreieşti pe teritoriul germanilor de pe Volga deportaţi

(unde, după cum am văzut în capitolul precedent, deja se constituiseră aşezări evreieşti) – Esther Markiş, văduva lui Pereţ Markiş (care era membră CAE), confirmă că acesta scrisese o scrisoare „legată de trecerea către evrei a ex-republicii germanilor de pe Volga12”.

În cadrul Politbiro, „cei mai binevoitori faţă de CAE au fost

Molotov, Kaganovici şi Voroşilov13”. Şi, „după unele zvonuri, anumiţi membri ai Politbiro... înclinau către această variantă

[Crimeea]14”. La 15 februarie 1944, un memorandum în acest sens, semnat de Mihoels, Fefer şi Epstein i-a fost adresat lui Stalin. (Iată versiunea lui P. Sudoplatov: deşi Stalin hotărâse de câtva timp deportarea tătarilor din Crimeea, Beria a primit ordinul să o pună în aplicare încă din 14 februarie15 – memorandumul venea la tanc.)

Speranţele nutrite de evrei au cunoscut atunci punctul culminant.

G. V. Kostârcenko, specialist în această perioadă, scrie: conducătorii

CAE „se scăldau în euforie. Începuseră să creadă (mai ales după călătoria în Occident a lui Mihoels şi Fefer) că dacă se fac unele mici presiuni, cu ştiinţa elitei americane, îşi vor putea exercita influenţa asupra cercurilor conducătoare şi vor putea participa la stabilirea unei politici favorabile intereselor evreilor sovietici16".

Stalin, însă, nu a aprobat acest proiect din raţiuni strategice.

Conducătorii sovietici, care se aşteptau la un război cu America, se gândeau, fără îndoială, că în cazul în care acesta va avea loc, populaţiile evreieşti din Crimeea ar risca să-şi arate simpatia faţă de

Statele Unite. (După unele relatări, în cadrul unor interogatorii ale evreilor arestaţi la începutul anilor '50, li se spunea: „Nu o să vă bateţi împotriva Americii, nu? Aşadar ne sunteţi duşmani.")

Hruşciov gândea la fel, declarând chiar, zece ani mai târziu, membrilor unei delegaţii comuniste canadiene deosebit de preocupaţi de chestiunea evreiască: Crimeea „nu trebuie să devină un centru de colonizare evreiască fiindcă, în caz de război, ea s-ar transforma în bază armată care ar ameninţa Uniunea Sovietică17". Toate aceste demersuri în vederea colonizării evreieşti a Crimeii urmau în curând să aducă dovada de participare a membrilor CAE la proiecte de „înaltă trădare".

La sfârşitul războiului, varianta colonizării Birobidjan şi-a făcut din nou apariţia în sferele înalte ale puterii, vizându-i înainte de toate pe evreii din Ucraina. S-au organizat mai multe convoaie prin

1946 – 47, numărând până la şase mii de persoane, la care s-au adăugat câteva familii izolate18; dar, dezamăgiţi, majoritatea dintre aceşti colonişti s-au întors de unde au plecat. În 1948, această mişcare a încetat complet. Apoi, odată cu noua orientare a politicii lui

Stalin, au început arestările printre rarele personalităţi evreieşti din

Birobidjan (capete de acuzare: introducerea în mod artificial a culturii evreieşti, inclusiv în rândurile populaţiei ne-evreieşti şi, desigur, spionaj, proiecte în vederea alipirii Birobidjanului la Japonia).

Istoria colonizării evreieşti în Birobidjan se opreşte aici. La începutul anilor ’20, se proiecta transferarea în aceste locuri a 60.000

de evrei în timpul primului plan cincinal. În 1959, numărul lor se ridica la 14.000, adică la mai puţin de 9% din populaţia locală 19.

Totuşi, în Ucraina, situaţia evreilor se ameliorase în mod sensibil.

Autorităţile duceau o luptă îndârjită împotriva partizanilor lui

Bandera şi nu mai ţineau cont de sentimentele naţionaliste ucrainene;

Începând de la sfârşitul lui 1946, Partidul, fără a face public acest lucru, „a dus o campanie, de bunăvoie ori de nevoie, împotriva antisemitismului, obişnuind populaţia în mod progresiv cu prezenţa evreilor în posturi de răspundere în diferite sectoare” ale administraţiei şi economiei sovietice. În învălmăşeala de la începutul anului 1947.

Partidul comunist ucrainean a trecut (nu pentru mult timp) din mâinile lui Hruşciov în cele ale lui Kaganovici. Au fost promovaţi şi evrei în funcţii înalte din rândul Partidului: „deosebit de semnificativă în această privinţă a fost numirea unui evreu… ca secretar… al

Comitetului regional al Partidului comunist din Jitomir20”.

Dar mulţi evrei nu aveau încredere, nu fără motiv, în puterea sovietică şi în această nouă situaţie. Iar când s-a trecut, la puţin timp după sfârşitul războiului, la repatrierea exceptăţenilor polonezi, numeroşi evrei care nu erau polonezi „s-au grăbit să prindă ocazia” şi au plecat în Polonia21. (Ceea ce s-a petrecut mai apoi acolo merită să fie studiat aparte: evreii s-au trezit a fi în număr mare atât în sânul guvernului formal de după război, cât şi în administraţie şi KGB-ul local, ceea ce urma să antreneze ulterior consecinţe foarte nefaste pentru masa de evrei polonezi. Conflicte asemănătoare au izbucnit şi în alte ţări ale Europei de est: „În toate aceste ţări, evreii jucaseră un rol economic de prim plan”, fuseseră spoliaţi de bunurile lor sub Hitler, iar când „după război, s-au promulgat legi privind restituirea… s-au izbit de interesele unui mare număr de noi proprietari”. Evreii cereau să li se dea întreprinderile

— Când acestea nu fuseseră naţionalizate de către comunişti –, ceea a provocat o nouă aprindere a urii faţă de ei22.)

Totuşi, chiar în cursul acestor ani s-a produs un eveniment de o importanţă istorică imensă pentru evrei: crearea Statului Israel.

Când, în anii 1946 – 1947, sioniştii s-au certat cu englezii, Stalin – fără îndoială pentru a combate Marea Britanie, dar şi pentru a-şi crea noi susţineri în cazul în care acţiunea reuşea – a luat partea celor dintâi. În tot decursul anului 1947, a susţinut activ crearea unui

Stat evreu independent în Palestina, fie la ONU prin Gromîko, fie prin intermediul furnizării de arme cehoslovace. În mai 1948.

URSS a hotărât în patruzeci şi opt de ore să recunoască de jure proclamarea independenţei Israelului şi a condamnat acţiunile duse de către arabi împotriva noului stat.

Stalin însă nu prevăzuse că această politică urma să stimuleze în mod considerabil conştiinţa naţională a evreilor sovietici. Numeroase voci s-au ridicat pentru a cere CAE să organizeze colectări de fonduri destinate armatei israeliene, alţii şi-au propus să se înroleze ca voluntari, s-a făcut proiectul creării unei divizii speciale constituită din evrei23.

Tocmai în această atmosferă supraîncărcată şi-a luat în primire funcţia primul ambasador israelian la Moscova, Golda Meir. Sinagogile din Moscova, ca şi întregul ansamblu al comunităţii evreieşti i-au făcut o primire triumfală. Imediat cererile de emigrare în

Israel s-au înmulţit; conştiinţa naţională a evreilor sovietici creştea şi se întărea în proporţii pe care Stalin, fără îndoială, nu şi le imaginase. Deci, aşa, unii cetăţeni sovietici vor să o şteargă în masă?

Iar aceasta tocmai când statul israelian pare să adopte o atitudine prooccidentală? Când prezenţa şi influenţa americană se manifestă aici tot mai mult? – iar în acest timp URSS se privează de sprijinul arab? (în fapt, „răcirea relaţiilor era reciprocă: Israelul se îndrepta tot mai mult către comunitatea evreiască americană care constituia principalul său susţinător24”.)

Fără îndoială că, speriat de efervescenţa care domnea printre evrei, Stalin – începând de la sfârşitul anului 1948 şi cât timp i-a mai

rămas de trăit – şi-a schimbat în mod brusc politica faţă de ei.

Dar în felul său: acţionând brutal, fără să anunţe nimic, radical dar cu paşi mici, şi în domenii în aparenţă secundare, marginale.

Cu toate acestea, liderii evrei aveau mai multe motive de nelinişte. Redactoail-şef al ziarului polonez Volkstimme, Ghirş

Smoliar, evoca mai târziu: „tulburarea care îi cuprinsese, după război, pe comuniştii evrei din Uniunea Sovietică”. Emmanuil

Kazakevici era disperat, la fel ca şi alţi scriitori. Pe biroul lui Ilya

Ehrenburg se adunau „munţi de scrisori din partea evreilor care se plângeau de atmosfera antisemită ce renăştea în ţară25”.

Cât despre Ehrenburg însuşi, el îşi cunoştea îndatoririle de sovietic şi le îndeplinea à la lettre. (Aşa cum s-a aflat mult mai târziu, tocmai atunci au fost distruse compoziţiile tipografice în plumb de la Cartea neagră* de I. Ehrenburg şi V. Grossman despre suferinţele îndurate de evreii sovietici în timpul războiului dintre URSS şi Germania.). Iar la 21 septembrie 1948 a publicat în

Pravda un articol la comandă pentru a contracara primirea triumfală rezervată Goldei Meir: evreii nu sunt o naţiune, ci sunt condamnaţi la asimilare26. Acest text a semănat tulburare nu numai printre evreii din Uniunea Sovietică, ci şi în America. Şi, în acest început de Război rece, „discriminarea, ale cărei victime [erau]

evreii din URSS” a devenit unul dintre principalele argumente folosite în Occident împotriva Uniunii Sovietice. (La fel ca şi simpatiile exprimate în Occident faţă de tendinţele separatiste care apăreau în URSS – dar pe care evreii nu le împărtăşiseră niciodată.)

Totuşi, Comitetul antifascist evreiesc nu înceta să capete importanţă: creat pentru a răspunde nevoilor războiului împotriva

Germaniei, dotat cu o structură oficială (aproape 70 de membri permanenţi, un ziar, o editură), era pe cale să devină organismul reprezentativ, pe plan moral ca şi pe cel material, al tuturor evreilor sovietici – atât în faţa Comitetului central al partidului, cât şi faţă de Occident. „Conducătorii CAE îşi puteau permite multe lucruri: un salariu bun, dreptul de a fi publicaţi în străinătate şi de a primi onorarii, de a primi şi trimite daruri în străinătate, şi, în fine, de a

putea merge în aceste locuri”. În jurul CAE „s-a constituit o mişcare naţională mai întâi elitistă, apoi din ce în ce mai largă[27]”;

apărea de acum drept simbol al autonomiei naţionale evreieşti. De acum înainte îi revenea lui Stalin sarcina de a se debarasa încetul cu încetul de o instituţie devenită jenantă.

A început cu personalitatea cea mai importantă – directorul Biroului sovietic al Informaţiilor, Lozovski, care (după spusele lui Fefer, devenit secretar general al CAE în iulie 1945) era „inspiratorul

CAE… ştia tot ce se petrecea şi asigura conducerea defacto”. Secţia agitaţie şi propagandă a Comitetului central a trimis o comisie de anchetă la BSI, care a conchis că „aparatul său era aglomerat de o

<notă>

— Traducere franceză Actes Sud, 1995.

</notă>

concentrare inadmisibilă de evrei”. Lozovski a fost destituit din postul său de vice-ministru al Afacerilor externe (ca şi Litvinov şi

Maiski), şi, în cursul verii 1947, din cel de director al BSI[28].

Soarta CAE era de acum pecetluită. În septembrie 1946, comisia de control a Comitetului central a conchis: CAE, în loc să ducă o „ofensivă împotriva propagandei occidentale şi în primul rând a propagandei sioniste… rămâne pe linia sioniştilor burghezi şi a bundiştilor apărând ideea reacţionară a unei singure şi unice naţiuni evreieşti”. În 1947, Comitetul central a făcut cunoscut că „nu intra în competenţele CAE să se ocupe de problemele evreilor din

Uniunea Sovietică”. El „trebuia să-şi concentreze eforturile asupra

«luptei împotriva acţiunilor reacţiunii internaţionale şi a agenţilor săi sionişti»”.

Dar, cum URSS adoptase la acea dată o politică proisraeliană.

CAE nu a fost dizolvat. Cât despre preşedintele său, Mihoels, „lider neoficial al comunităţii evreieşti sovietice, acesta a trebuit să renunţe la iluziile sale de a influenţa politica de la Kremlin în materie de naţionalităţi prin intermediul familiei dictatorului” (era vorba, înainte de toate, de ginerele lui Stalin, Grigori Morozov).

Însă sprijinul cel mai activ de care a beneficiat CAE a fost cel al soţiei lui Molotov, P.S. Jemciujina – arestată la începutul anului

1949 – şi a lui Voroşilov, „Ekaterina Davidovna (Golda Gorbman), o bolşevică fanatică. Încă de tânără fusese alungată din sinagogă".

Conform raportului întocmit de Abakumov, Mihoels era bănuit că

„Adună documente despre viaţa particulară a conducătorului suprem30", în general, organele Securităţii îi reproşau lui Mihoels că

„Manifestă un interes excesiv pentru viaţa privată a şefului statului sovietic", iar şefilor CAE că „adună informaţii despre viaţa particulară a lui I. Stalin şi a familiei sale31". Mihoels se bucura de o mare autoritate morală, iar Stalin s-a gândit că un proces public nu era oportun. Ca atare, cazul său a fost reglat printr-un „accident".

<notă>

— Victor Semionovici Abakumov (1908 – 1954), intrat în NKVD ca simplu agent, devine şeful SCHMERSH la crearea sa în 1943; destituit şi închis de Stalin cu ocazia „afacerii halatelor albe", condamnat şi împuşcat sub

Hruşciov în decembrie 1954.

</notă>

În ianuarie 1948. Vestea morţii sale a provocat un şoc în rândul comunităţii evreieşti sovietice.

Dezmembrarea CAE s-a făcut prin etape succesive. La sfârşitul anului 1948, localurile sale au fost sigilate, arhivele transferate la

Lubianka, ziarul şi editura închise. A urmat arestarea – în cel mai mare secret, şi mult timp negată de autorităţi – a celor mai importante două personalităţi ale CAE, Fefer şi Zuskin. În ianuarie 1949, a venit rândul lui Lozovski, iar o lună mai târziu, a altor şefi ai

CAE. Pe tot parcursul anului 1949, aceştia au îndurat interogatorii neîntrerupte, dar în 1950 ancheta s-a oprit. (Este adevărat că în acelaşi moment Stalin proceda la lichidarea „derivelor naţionale".

din interiorul direcţiei de Partid Leningrad – „grupul

antipartinic al lui Kuzneţov-Rodionos-Popkov” –, dar acest episod nu a fost reţinut câtuşi de puţin de istorie; totuşi, în cadrul „afacerii de la Leningrad”, la începutul anului 1950, „aproape două mii de cadre ale

Partidului au fost arestate şi împuşcate32”.)

În ianuarie 1949, Pravda a publicat un lung articol consacrat unui subiect aparent secundar – „Despre un grup de critici de teatru antipatriotici” (a doua zi apărea un articol mai dur în revista Kultura ijizn): Stalin lansa ofensiva împotriva evreilor care îşi desfăşurau activitatea în mediile culturale luând ca pretext decriptarea pseudonimelor lor ruseşti. Or, în URSS, „mulţi evrei sovietici îşi camuflaseră originea cu atâta abilitate” încât era „practic imposibil să descoperi adevărul”, după cum explică redactorul-şef al unei reviste evreieşti de astăzi35.

(Acest articol din Pravda avea în realitate o lungă poveste, destul de puţin cunoscută. Încă din anul 1946, rapoarte ale Comitetului central subliniau că „din douăzeci şi nouă de critici de teatru în activitate, doar şase erau ruşi. Prin aceasta se lăsa să se înţeleagă că majoritatea celorlalţi critici de teatru erau evrei”. În luna noiembrie a aceluiaşi an, oarecum alarmaţi „foarte siguri că beneficiază de întreaga încredere a Partidului, unii critici de teatru, convinşi că victoria lor era asigurată, s-au lansat într-o confruntare directă cu

Padeev36”, atotputernicul preşedinte al Uniunii Scriitorilor şi favorit al lui Stalin. Tentativa lor s-a soldat cu un eşec. Afacerea care s-a crezut a fi îngropată urma să revină în 1949.)

Această afacere a făcut obiectul unei vaste campanii în presă şi a adunărilor de Partid. G. Aronson scrie legat de acest subiect:

„Scopul acestei campanii era de a extirpa intelectualii evrei din toţi porii vieţii sovietice… Era o plăcere răutăcioasă să revelezi identitatea celor care se ascundeau în spatele pseudonimelor. Astfel E. Holodov nu era altcineva decât Meierovici; Iakovlev.

Holzman; Melnikov, Milman; lasnîi, Finkelstein; Viktorov.

Zlocevski; Svetov, Şeidman; etc. Literaturnaia Gazeta… se străduia activ să divulge aceste nume37”.

Trebuie să recunoaştem că Stalin ştiuse să lovească în punctul

sensibil, cel care agasa foarte mult masele populare. Totuşi, nu era atât de naiv încât să spună dintr-odată cuvântul „evreu”.

Afacerea „criticilor de teatru” a servit drept preludiu unei lungi şi vaste campanii împotriva „cosmopoliţilor” (grosolănia sovietică s-a luat de această noţiune şi a făcut din ea un delict). „«Cosmopoliţii» vizaţi de această ofensivă erau exclusiv evrei. Nu exista niciun domeniu unde să nu se descopere „cosmopoliţi”... care erau printre altele cetăţeni sovietici perfect loiali, niciodată bănuiţi de antisovietism şi scăpaţi sănătoşi din marile epurări ale lui Iagoda şi

Ejov. Unii erau foarte influenţi, bucurându-se de o mare notorietate în domeniul lor38”. De la denunţarea „cosmopoliţilor” s-a ajuns mai apoi la glorificarea imbecilă şi rizibilă a „superiorităţii”.

ruseşti în toate domeniile ştiinţei, tehnicii şi culturii.

Este adevărat că, cel mai adesea, „cosmopoliţii” nu au fost arestaţi, ci blamaţi public şi alungaţi din posturile ocupate în redacţiile ziarelor, instituţiilor ideologice şi culturale, agenţia TASS, editurile de stat, facultăţile de litere, teatre, filarmonică, iar uneori chiar şi din Partid: publicaţiile lor au fost îngheţate.

Totuşi, campania lua amploare din ce în ce mai mult, atingând tot mai multă lume şi domenii de activitate. Sub acoperirea luptei împotriva „cosmopolitismului”, s-au desfăşurat epurări antievreieşti în Academia de ştiinţe, în sânul Institutului de filosofie (cangrenat de mult timp de lupte de clasă), de economie, de drept, dar şi în Academia de ştiinţe sociale, sau la Institutul de studii juridice

(pentru a ajunge mai apoi la magistratură).

Astfel, la Facultatea de istorie de la Universitatea din Moscova, chiar academicianul I.I. Mint – un falsificator notoriu, total devotat Partidului comunist, onorat de încrederea personală a lui

Stalin, decorat de mai multe ori cu ordinul aceluiaşi Stalin, titulara mai multor catedre în mai multe universităţi – a fost declarat „cap de serie al cosmopoliţilor în ştiinţa istorică”. În această învălmăşeală s-a început „eliberarea” unui mare număr de posturi la universitatea din Moscova, ocupate de către discipolii săi, sau de profesori de origine evreiască39.

Excluderea evreilor din sfera ştiinţelor exacte şi aplicate s-a făcut în mod progresiv. – „La finele anului 1945 şi în anul 1946 a fost relativ liniştite pentru evreii din această categorie socio-profesională”. Un cercetător care a studiat rolul evreilor în ştiinţa şi industria sovietică din perioada războiului îşi ilustrează spusele cu exemplul următor: „În 1946, s-a dat o primă lovitură personalului investit cu responsabilităţi şi s-a pus la cale o «afacere». Victimele ei au fost în majoritate ruşi… niciun evreu printre ele… Rezumatele anchetelor cuprindeau învinuiri împotriva directorului uzinei aeronautice din Saratov, Israel Solomonovici Levin. I se reproşa faptul că, în timpul bătăliei de la Stalingrad, două escadrile nu au putut să decoleze, avioanele furnizate de uzina sa fiind defecte.

Faptul era dovedit, aşa că acuzaţia nu a fost fabricată artificial de către anchetatori. În ultimă instanţă, Levin nu a fost nici arestat şi nici destituit”. – în 1946 „comisarii poporului B.L. Bannikov, L.

M. Kaganovici, S.Z. Guinzburg, L.Z. Mehlis şi-au păstrat posturile în noul guvern… Aproape toţi evreii care exercitaseră funcţiile de vice-comisari în sânul guvernului pe timpul războiului şi-au păstrat şi ei posturile”. Autorul acestui studiu notează că primele lovituri date împotriva evreilor care lucrau ca ingineri sau tehnicieni datează din 194740.

În 1950, academicianul A.F. Ioffe „a fost constrâns să-şi abandoneze postul de director al Institutului de fizică aplicată, pe care îl crease în 1918 şi îl condusese fără întrerupere de atunci”. La începutul anului 1951, au fost daţi afară 34 de directori şi 31 de ingineri-şefi din industria aeronautică. „Majoritatea care se regăseau pe această listă sunt evrei”. Dacă, în 1942, ministerul Construcţiilor de maşini (comisariatul pentru Armament) număra printre directorii şi inginerii-şefi vreo patruzeci de evrei, în 1953 nu mai rămăseseră decât trei. În rândurile armatei sovietice, „nu a fost destul alungarea generalilor de naţionalitate evreiască. Au fost îndepărtaţi şi ofiţerii de rang inferior care lucrau în domeniu41”.

Epurările s-au întins deci şi în industria de apărare, aviaţie, construcţia de automobile (păstrându-se sectorul nuclear), dar au lovit

mai ales administraţia, pe directori şi inginerii-şef, apoi pe agenţii de rang inferior. Aceste concedieri nu erau totuşi niciodată motivate de apartenenţa naţională, ci prin delicte economice sau relaţii familiale cu străinătatea – înfruntarea cu Statele Unite părea atunci iminentă. Epurările s-au propagat de la Centru către provincie. Cu acest cerc infernal tipic sovietic (atât de familiar din 1930 încoace!): cei care se simţeau ameninţaţi încercau să se protejeze acuzând pe altcineva.

A fost ca un ecou mai slab al anului 1937 – puterea sovietică le reamintea evreilor că în niciun caz nu-i adoptase pe deplin, şi că putea să-i arunce în orice moment. „Nimeni nu este de neînlocuit!” (Să recunoaştem totuşi că „Beria s-a arătat tolerant faţă de evrei – cel puţin în ce priveşte numirile în posturi de răspundere în sânul statului42”.)

„Între 1948 şi 1953, evreii au fost scoşi afară din sferele superioare – cele care erau asociate cu funcţiile de prestigiu sau care aveau o importanţă aparte pentru conducătorii ţării – producţia, administraţia, activităţile culturale şi ideologice; accesul la tot felul de instituţii de învăţământ superior a fost limitat sau pur şi simplu refuzat… Posturile de răspundere în cadrul KGB, al organelor de

Partid, armatei au fost de mult timp închise pentru evrei, iar în numeroase universităţi, instituţii culturale şi ştiinţifice numerus clausus a fost reaplicat43”. Evreii erau de acum sub lupa faimosului chestionar proletar care apăsase atât de mult în cursul anilor ’20

asupra nobilimii, clerului, intelighenţiei şi altor „foşti”.

„Elita politică evreiască a avut de suferit de toate aceste perturbări din sânul aparatului de stat, dar, curios, mai puţin decât am fi crezut”, conchide G. Kostârcenko. „În timpul epurării, loviturile au fost îndreptate mai ales împotriva elitelor intermediare, cele mai numeroase – gestionari, ziarişti, profesori şi alţi reprezentanţi ai lumii intelectuale… Tocmai aceşti oameni – care aveau doar nume evreiesc şi rupseseră complet cu originile lor naţionale – au fost principalele victime ale epurării de după război44”.

Pe de altă parte, statisticile privind cadrele ştiinţifice dau următoarele cifre: „La finalul anilor ’20, evreii reprezentau 13, 6% din

ansamblul oamenilor de ştiinţă din ţară; în 1937, atinseseră

17, 5%”; pentru anul 1950, proporţia este de 15, 4% (22 125 evrei din 162 508 oameni de ştiinţă sovietici46). Revenind la această epocă pe la sfârşitul anilor ’80, S. Margolina ajunge la concluzia că după război, în ciuda amplorii campaniei, „numărul de evrei cu calificare înaltă care se aflau în funcţii înalte a rămas disproporţionat. Dar în comparaţie cu „anii fericiţi”, se diminuase în mod semnificativ47”. A. Heifeţ evocă „amintirile redactate de unul dintre părinţii bombei atomice sovietice, academicianul Budker”, în care povesteşte cum el şi colegii săi, timp de nopţi întregi, până la extenuare, au lucrat pentru a dota Uniunea Sovietică cu prima sa bombă A – chiar când se declanşa campania împotriva „cosmopoliţilor” –, iar această epocă a fost „cea mai inspirată şi mai fericită”.

din viaţa lui Budker48.

Dar dacă „printre cei care primiseră premiul Stalin în 1949, se afla, ca şi în anii precedenţi, un număr important de evrei” (nu mai puţin de 13%), în 1952, după estimările lui S. Schwarz, nu mai erau decât 6%49. (Statisticile privind numărul de studenţi evrei în unităţile de învăţământ superior din Uniunea Sovietică nu au fost publicate pentru perioada de dinainte de război până în 1963, adică timp de aproape un sfert de secol; le vom evoca în capitolul următor).

În privinţa culturii cu adevărat evreieşti – cea care se exprima în idiş –, deja puţin activă la sfârşitul războiului, aceasta a fost înăbuşită în decursul anilor 1948 – 1951: suprimarea subvenţiilor şi închiderea teatrelor evreieşti, a editurilor, a ziarelor, a librăriilor50.

Emisiunile radio în idiş destinate străinătăţii au încetat în 194951.

Anii de după război au fost ani grei şi pentru ofiţerii din armată:

„În 1953, aproape toţi generalii evrei” şi „aproape 300 de colonei şi locotenenţi-colonei au fost constrânşi să iasă la pensie52”.

*

În timp ce liderii evrei zăceau în închisori, Stalin avansa încet, cu paşi neauziţi (în 1949, prima bombă atomică a văzut lumina zilei). El înţelegea că, reglând problema Comitetului evreu antifascist, urma să

stârnească o furtună în lumea întreagă. Dar mai ştia ceva: comunitatea evreiască internaţională era indisociabil legată de America, devenită duşmanul său încă din primii ani de după război, când refuzase să adere la planul Marshall.

Instruirea judiciară a afacerii CAE s-a reluat în ianuarie 1952.

Persoanele implicate „au fost acuzate de înţelegere cu «organizaţiile naţionaliste evreieşti din America», de transmitere către aceste organizaţii de «informaţii despre economia URSS»... de a fi «ridicat chestiunea colonizării Crimei i şi de creare a unei republici evreieşti pe acest teritoriu»” 51. Dintre acuzaţi, treisprezece au fost condamnaţi la moarte: S. Lozovski, I. Iuzefovici, B. Şimeliovici.

V. Zuskin, scriitori cunoscuţi: D. Berghelson, P. Markiş, L.

Kvitko, I. Fefer, D. Hofstein, precum şi: L. Talmi, I. Vatenberg, T.

Vatenberg-Ostrovski, E. Teumin. Au fost executaţi în secret, în luna august. (Ilya Ehrenburg, şi el membru al CAE nu a fost arestat – „pur efect al întâmplării”, după cum spune el –, ca şi foarte descurcăreţul David Zaslavski. După execuţia scriitorilor evrei, Ehrenburg a continuat să se străduiască să-i convingă pe occidentali că aceştia erau în viaţă şi în plină activitate55.) Afacerea

CAE a cunoscut câteva „ramificaţii” la fel de secrete: 110 arestări.

10 condamnări la moarte, 5 decese în decursul anchetei56.

Începând din toamna anului 1952, Stalin a înaintat pe faţă: arestările au început printre profesorii de medicină din Kiev în octombrie 1952, cât şi în mediile literare din acest oraş. Vestea s-a răspândit imediat atât printre evreii din URSS, cât şi în restul lumii. Pe 17

octombrie, Vocea Americii vorbea deja de „represiuni în masă” printre evreii sovietici57. Aceştia „erau înmărmuriţi de spaimă58”.

Şi iată că imediat după aceea, în noiembrie, are loc la Praga un proces în cel mai pur stil stalinist: cel care îl viza pe Slański, primul secretar al Partidului comunist cehoslovac şi evreu, cât şi un grup de conducători de stat şi de partid. Acest proces a îmbrăcat un caracter oficial deschis antievreiesc. S-au citat nume de „conducători evrei din

lumea întreagă” ca Ben Gurion sau Morgenthau, şi, alături de ei, americanii Truman şi Acheson. Unsprezece condamnaţi au fost spânzuraţi, opt fiind evrei. Klement Gottwald a declarat în concluzie: „În decursul instruirii şi în timpul procesului… s-a putut descoperi un nou canal prin care trădarea şi spionajul s-au infiltrat în Partidul comunist. Acesta este sionismul 39”.

În acest timp, încă din vara lui 1951, se pregătea în umbră „afacerea medicilor *”. Pentru organele de securitate, nimic nou: în decursul procesului lui Buharin, în 1937, nişte medici ataşaţi la

Kremlin fuseseră deja acuzaţi de practici medicale criminale îndreptate împotriva unor conducători sovietici – profesorul D. Pletnev, doctorii L. Levin şi I. Kazakov. Iar, în credulitatea sa, masa sovietică deja se indignase faţă de atâta josnicie. Nu a existat, aşadar, nicio jenă să se reia aceeaşi piesă.

„Afacerea medicilor” nu era la început dusă doar împotriva evreilor, după cum o arată lista acuzaţilor printre care figurau şi medici ruşi de înalt nivel. Cauza ei a fost pur şi simplu psihoza lui

Stalin, teama sa de complot, neîncrederea faţă de medici, mai ales când starea de sănătate i s-a degradat. Au fost arestaţi eminenţi practicieni în grupuri mici începând din septembrie 1952. Interogatoriile au fost însoţite de violenţe fizice grave, de acuzaţii complet absurde, orientate către teza unui „complot terorist în relaţie cu serviciile de informaţii străine”, urzit de indivizi aflaţi „în solda americanilor”, „sabotori în halat alb”, „naţionalişti burghezi” – această ultimă acuzaţie vizându-i desigur pe evrei. În Marea Teroare, Robert Conquest povesteşte destinul tragic al acestor medici sus-plasaţi. În 1935, buletinul oficial – falsificat – asupra morţii lui

Kuibîşev fusese semnat de către comisarul pentru Sănătate G.

Kamiński, cât şi de Hodorovski şi L. Levin. Făcuseră la fel la moartea lui Ordjonkidze. Deţinătorii unor astfel de secrete nu pu

<notă>

— Klement Gottwald (1896 – 1953), conducătorul PC cehoslovac (1929);

preşedinte al Consiliului, a declanşat „lovitura de la Praga”

(1948) apoi a devenit preşedintele Republicii.

** S-a mai numit şi „complotul halatelor albe”.

</notă>

te-au la rândul lor, decât să fie condamnaţi. Conquest scrie: doctorul Levin lucrase pentru Ceka încă din 1920, „colaborând cu

Dzerjinski, Menjiński şi Iagoda… «Mă bucuram de încrederea responsabilului acestei instituţii»… Se poate considera că Levin… făcea parte din cercul colaboratorilor lui Iagoda în cadrul NKVD”.

Mai departe citim aceste rânduri edificatoare: „Printre medicii cunoscuţi care au adus public violente acuzaţii [în 1937] împotriva

[profesorului de medicină] Pletnev, se află numele lui M. Vovsi.

B. Kogan şi V. Zelenin – chiar acei care… în 1952 – 53, au îndurat torturi în timpul anchetei „afacerii medicilor”, ca şi a altor doi medici, N. Şereşevski şi V. Vinogradov, care semnaseră cândva raportul de expertiză privind moartea lui Menjinski60.

În 13 ianuarie 1953, Pravda şi hvestia au publicat comunicatul agenţiei Tass despre arestarea unui grup de „medici-sabotori”.

Această veste a fost resimţită de către evreii sovietici ca purtătoare de grave ameninţări – însă, imediat, în cea mai bună tradiţie a zeflemelei sovietice, s-au făcut presiuni asupra evreilor celor mai cunoscuţi pentru a-şi depune semnătura pe o scrisoare adresată

Pravdei, denunţând în termenii cei mai virulenţi manevrele „naţionaliştilor burghezi” evrei şi aprobând acţiunea guvernului. S-au adunat mai multe zeci de semnături. (Printre semnături: M. Romm.

D. Oistrah, S. Marşak, L. Landau, V. Grossman, E. Ghilels, I.

Dunaevski. La început, Ehrenburg a refuzat să semneze şi a avut îndrăzneala să-i scrie lui Stalin – „pentru a vă cere sfatul”. În schimb, a ştiut să facă dovada unei eschive cu adevărat excepţionale. Ehrenburg însuşi vedea clar că „nu există naţiune evreiască” şi că singura ieşire este asimilarea – naţionalismul evreu

„Ducând în mod necesar la trădare”; dar de cealaltă parte, textul ce i se cerea să-l semneze putea fi rău interpretat de către „duşmanii patriei noastre”. Printre altele „nu pot, singur, rezolva această problemă”; dar dacă „tovarăşii conducători îmi arată că [semnătura

mea] este de dorit… [şi] folositoare în apărarea Patriei şi mişcării pentru pace, voi semna imediat61”.)

Respectivul proiect de scrisoare către Pravda a făcut obiectul a multiple remanieri din partea aparatului Comitetului central, iar textul a sfârşit prin a lua o formă mai măsurată. Nu a fost însă niciodată publicată. Să fie din cauza indignării pe care această afacere o ridicase în opinia occidentală? în orice caz, unele fapte permit să credem că, încă dinaintea morţii lui Stalin, s-a „muşamalizat afacerea medicilor62”.

După ce a fost anunţată public, această afacere „antrenase în întreaga ţară un val de persecuţii împotriva medicilor evrei. În numeroase oraşe, organele de securitate au pus la cale „afaceri” împotriva practicienilor evrei… Aceştia nu mai îndrăzneau să meargă la locul de muncă, iar pacienţilor le era frică să recurgă la serviciile lor63”.

După campania împotriva „cosmopoliţilor”, urmată de explozia

„Mâniei populare” faţă de „afacerea medicilor”, nu este de mirare că numeroşi evrei au încercat o mare frică: astfel a început să circule şi să prindă formă un zvon conform căruia Stalin a proiectat să deporteze masiv evreii în regiunile îndepărtate ale Siberiei şi

Nordului îndepărtat, zvon care stătea la baza exemplelor de deportare a popoare întregi după război. Într-un studiu recent, istoricul

G. Kostârcenko, mare specialist al politicii „evreieşti” a lui Stalin, respinge cu argumente foarte solide acel „mit al deportării”, arătând că niciun fapt nu-l confirmă, nici la vremea respectivă şi nici mai târziu, şi că în orice caz Stalin nu avea mijloacele de a pune în practică o asemenea deportare64.

Dar nu putem fi decât frapaţi de amploarea tulburării de care au fost cuprinşi atunci evreii sovietici care îmbrăţişaseră fără rezervă cauza ideologiei sovieto-comuniste. Mulţi ani mai târziu, S.K. mi-a mărturisit: „Lucrul de care mă ruşinez cel mai mult în viaţă este faptul de a fi crezut, în 1953, în afacerea medicilor! – că ar fi putut fi amestecaţi involuntar într-un complot pus la cale în străinătate.

Şi iată ce putem citi legat de această perioadă într-o lucrare publicată la Londra în anii ’60: „În ciuda caracterului deschis antisemit a-perioade staliniste... mulţi [evrei] se rugau ca Stalin să nu moară, fiindcă experienţa arătase că orice declin al puterii însemna un masacru pentru evrei. Eram perfect conştienţi de sentimentele ostile pe care le încercau faţă de noi «popoarele înfrăţite»”.

Pe 9 februarie a explodat o bombă la ambasada URSS din

Tel-Aviv. Pe 11 februarie, Uniunea Sovietică a rupt relaţiile diplomatice cu Israel. Conflictul în jurul „afacerii medicilor” s-a înveninat şi mai mult.

Şi tocmai aici Stalin a făcut un pas greşit, poate primul din cariera sa. Nu a înţeles că dezvoltarea acestei afaceri putea constitui un pericol pentru el personal, el care se credea la adăpost în

Olimpul său inaccesibil, în spatele uşilor blindate. Explozia de indignare din lumea întreagă a coincis cu acţiuni energice din interiorul ţării duse de forţele despre care putem presupune că se hotărâseră să termine cu Stalin. Este foarte posibil ca acest lucru să se fi întâmplat cu concursul lui Beria (vezi, spre exemplu, versiunea pe care o dă Autorhanov66).

După comunicatul oficial despre afacerea medicilor, Stalin a mai trăit 51 de zile. „Eliberarea medicilor şi scoaterea din cauză au fost resimţite de către evreii sovietici din vechea generaţie ca o repetiţie a miracolului de Purim”: Stalin a murit într-adevăr chiar în ziua de Purim, dată la care Esther i-a salvat pe evreii din Persia de masacrul ordonat de Aman 7.

Pe 3 aprilie, toţi cei care supravieţuiseră arestării în cadrul „afacerii halatelor albe” au fost eliberaţi. Ştirea a fost făcută publică chiar a doua zi.

Nu era pentru prima dată când evreii puneau Istoria din nou în mişcare.

Note

1. /. Biekennan, în ReE, p. 80.

2. S. Schwarz, Evrei v Sovetskom Soiuze’s naciala Vioroi mirovoi voini

(1939 – 1965) [Evreii în Uniunea Sovietică de la începutul celui de al Doilea
Război mondial], New York, 1966. p. 198.
3. G.V. Kostârcenko, Tainaia politika Stalina: vlast i antisemitizm [Politica secretă a lui Stalin: puterea şi antisemitismul], M., 2001, p. 259 – 260.
4. Ibidem, p. 310.
5.5. Schwarz, pp. 181 – 182, 195.
6. Hruşciov şi chestiunea evreiască, în Soţialisticeskii Vestnik*, New
York, 1961, nr. 1, p. 19.
7. MEE, vol. 8, p. 236.
8. Soţialisticeskii Vestnik, 1961, nr. 1, pp. 19 – 20; Kniga o russkom ievreistre, CLER-2, p. 146.
9. Hruşciov şi mitul Birobidjan, în Soţialisticeskii Vestnik, 1958, nr. 7 – 8, p. 145.
10. M. Blinkova, Znanie i mnenie [Cunoaştere şi opinie], Streleţ, Jersey
City, 1988, nr. 12, p. 12.
11. G. Kostârcenko, pp. 428 – 429.
12. E. Markiş, Kakihubivali [Cum îi ucideau], „22”. Tel-A vi v. 1981, nr.
25, p. 203.
13. G. Kostârcenko, p. 430.
14. MEE, vol. 4, p. 602.
15. Pavel Sudoplatov, Speţoperaţii: Lubiankai Krerul, 1930 – 1950 godi
[Operaţiuni speciale: Lublianka şi Kremlin, anii 1930 – 1950], Moscova.
OLMA-Press, 1997, pp. 466 – 467.
16. G. Kostârcenko, p. 435.
17. Afacerea Crimeea, Soţialisticeskii Vestnik, 1957, nr. 5, p. 98.
18. S. Schwarz, Birobidjan, LER, p. 189.
19. Ibidem, pp. 192, 195 – 196.

20. S. Schwarz, pp. 185 – 186.
21. Ibidem, p. 130
22. Ibidem, pp. 217 – 218.
23. G. Kostârcenko, pp. 403 – 404.
24. S. Ţârulnikova. SSSR, Evreii Israel [URSS, Evreii şi Israel], ÎN, nr.
97, pp. 156.
25. Ibidem, p. 150.
26. /. Ehrenburg, Po povodu odnogo pizma [Apropo de o scrisoare], în
„Pravda”, 1948, 21 sept., p. 3.
27. G. Kostârcenko, pp. 353, 398.
28. Ibidem, pp. 363 – 364.
29. Ibidem, pp. 366, 369.
30. Ibidem, pp. 376, 379, 404.
31. MEE, vol. 8, p. 243.
33. Ibidem, p. 248.
34. Na ciujdân poziţiah [Pe poziţii străine], în Kultura i jizn, 1949, 30
Ian., pp. 2 – 3.
35. V. Perelman, Vinovaţi să-mi ievrei [E chiar vina evreilor înşişi], ÎN, nr. 23, p. 216.
36. G. Kostârcenko, pp. 321, 323.
37. G. Aronson, CLER-2, p. 150.
38. Ibidem.
39. A. Nekrici, Poliod protiv „Kosmopolitov v MGU [Operaţiunea împotriva „cosmopoliţilor” la Universitatea din Moscova], Kontinent, Paris, nr. 28, pp. 301 – 320.
40. L. Mininberg, Sovetskie evrei v nauke i promâşlennosti SSSR v period Vioroi mirovoi voini (1941 – 1945) [Evreii sovietici în ştiinţa şi industria URSS în perioada celui de al Doilea Război Mondial], M., 1995, pp.413, 414, 415.
41. Ibidem, pp. 416, 417, 427, 430.
42. L. Mininberg, p. 442.

43. MEE, vol. 6, p. 855.
44. G. Kostârcenko, pp. 525, 518.
45. MEE, vol. 8. p. 190.
46. /. Domalski, Tehnologhia nenavisti [Tehnologia urii], ÎN, 1978, nr.
25, p. 120.
47. Sonja Margolina, Das Ende der Liigen: Russland und die Juden im 20
Jahrundert, Berlin, Siedler Verlag, 1992, p. 86.
48. M. Heifef, Mesto i vremea [Locul şi timpul], Paris, Tretia volna, 1978, pp. 68 – 69.
49. S. Schwarz, Antisemitizm v Sovetskom Soiuze [Antisemitismul în
Uniunea Sovietică], New York, 1952, pp. 225 – 226.229.
50. S. Schwarz, Evreii în Uniunea Sovietică... p. 161 – 1.63; L. Shapiro.
Evrei v Sovetskoi Rossii poste Stalina [Evreii în Rusia sovietică după Stalin].
CLER-2, p. 373.
51. MEE, vol. 8, p. 245.
52. MEE, vol. l, p. 687.
53. MEE, vol. 8, p. 251.
54. G. Kostârcenko, p. 473.
55. G. Aronson, pp. 155 – 156.
56. G. Kostârcenko, p. 507.
57. G. Aronson, pp. 152.
58. V. Boguslavski, U istokov [La izvoare], „22”, 1986, nr. 47, p. 102.
59. G. Kostârcenko, p. 504.
60. Robert Conquest, Marea Teroare, trad. fr. la Editura R. Laffont.
61. Scrisoarea lui I. Ehrenburg către I. Stalin, Dokumenti russkoi istorii.
M., 1997, nr. 1, pp. 141 – 146.

62. G. Kostârcenko, pp. 682, 693.
63. MEE, vol. 8, pp. 254, 255.
64. G. Kostârcenko, pp. 671 – 685.
65. N. Shapiro, Slovo nadovogo sovetskogo evreia [Cuvântul unui evreu de rând], Russkii antisemitizm i evrei [Antisemitismul rusesc şi evreii].
Londres, 1968, p. 50.
66. A. Autorhanov, Zagadka smerti Stalina [Enigma morţii lui Stalin].
Frankfurt, 1976, pp. 231 – 239.
67. K. Şturma, Ni mne mioda tvoievo, ni uksusa tvoiego [Nu-ţi vreau nici mierea, nici oţetul] în „22”, 1985, nr. 42, pp. 140 – 141.

<titlu>Capitolul 23

<titlu>Până LA RĂZBOIUL DE şase ZILE

Încă de a doua zi de la moartea lui Stalin, pe 6 martie, MSS* „a încetat să existe” – oficial, desigur: în fapt, Beria pusese mâna pe el şi îl integrase Ministerului de Interne, ceea ce îi permitea „să scoată la lumina zilei manevrele” de care agenţii MSS se făcuseră vinovaţi, şi în primul rând şeful lor, Ignatiev, care îl înlocuise pe

Abakumov în cel mai mare secret şi al cărui nume nu fusese pronunţat în public de nimeni. Se pare că Beria începuse să piardă din încrederea lui Stalin în jurul anului 1952, că Ignatiev-Riumin s-a străduit să-l înlăture în cadrul „afacerii medicilor” şi că mai apoi cursul evenimentelor l-a aşezat în centrul noii opoziţii faţă de

Stalin. O lună mai târziu, pe 4 aprilie, se simţea suficient de puternic pentru a denunţa „afacerea medicilor” şi pentru a-l acuza pe

Riumin de a o fi pus la cale. Iar în cei trei ani care au urmat, relaţiile diplomatice cu Israelul au fost restabilite.

Toate acestea au făcut să renască printre evreii sovietici speranţa, iar întărirea poziţiei lui Beria ar fi putut să le deschidă perspective promiţătoare dacă acesta nu ar fi fost repede eliminat.

Dar un timp, lucrurile au continuat să se petreacă la fel. „Cu moartea lui Stalin... mulţi evrei au putut să-şi regăsească posturile de unde fuseseră alungaţi”; „în perioada de „dezgheţ” mulţi foşti sionişti

au fost eliberaţi din lagărele de concentrare"; „au început să se formeze grupuri sioniste, mai întâi la nivel local1".

Dar tendinţa s-a inversat din nou. În martie 1954, Uniunea Sovietică şi-a dat veto-ul când Consiliul de securitate al ONU a
<titlu>
— Ministerul Securităţii Statului.
</notă>
propus deschiderea canalul Suez pentru flota israeliană. La sfârşitul anului 1954, Hruşciov a luat deschis poziţii proarabe şi anti-israeliene. În faimosul său raport la al XX-lea Congres, în februarie 1956, a evocat pe larg epurările din 1937 – 1938 fără a întârzia în mod special asupra faptului că printre victimele respective figurase un mare număr de evrei; nu i-a menţionat nici pe liderii evrei împuşcaţi în 1952; abordând „afacerea medicilor", nu spune în mod limpede că era îndreptată împotriva evreilor. „Se poate imagina cu uşurinţă amărăciunea pe care a provocat-o acest lucru în rândurile comunităţii evreieşti", sentiment care „a cuprins mediile comuniste evreieşti din străinătate şi chiar direcţia Partidelor comuniste unde evreii erau deosebit de numeroşi (ca în Canada sau

America)". În aprilie 1956, la Varşovia – sub un regim comunist, dar cu puternică influenţă evreiască –, ziarul evreu Voakstimme a publicat un articol răsunător unde erau citate numele evreilor care lucraseră în domeniile politic şi al culturii şi care dispăruseră atât în timpul anilor 1937 – 1938 cât şi în perioada 1948 – 1952. Cu toate acestea se continua defăimarea „duşmanilor capitalişti" şi „devierile lui Beria", felicitându-se în acelaşi timp de reîntoarcerea la

„Politica naţional-leninistă". Dar „articolul din Voakstimme a avut efectul unei bombe3".

În lumea întreagă, comuniştii şi evreii au început să exagereze zgomotos explicaţiile venite din partea conducătorilor sovietici. „În tot cursul anului 1956, străinii care au fost în URSS au pus întrebări directe asupra situaţiei evreilor în Uniunea Sovietică, şi mai ales asupra motivelor pentru care guvernul sovietic nu se detaşa, în chestiunea evreiască, de împovărătoarea moştenire a stalinismului4" –

un subiect abordat în mod constant de către ziariştii străini şi delegaţiile

„Partidelor comuniste frăţeşti”. (Tocmai aşa se explică răsunătoarea campanie în presa sovietică apropo de „trădarea” scriitorului american Howard Fast, până atunci un aprins apărător al comunismului.)

În acest timp, „sute de evrei sovietici luau parte, sub o formă sau alta, la adunările organizate în diverse oraşe de către grupurile sau cercurile sioniste care renăşteau”, „unde participau activ sionişti din vechea generaţie care păstraseră contacte cu rudele sau prietenii stabiliţi în Israel5”.

În mai 1956, o delegaţie a Partidului socialist francez a mers la

Moscova. „S-a dat o atenţie deosebită situaţiei evreilor din Uniunea

Sovietică6”. Pentru Hruşciov, problema era delicată: nu-şi putea permite să refuze orice explicaţie, dar, mai ales după experienţa sa ucraineană de după război, înţelegea că evreii aveau puţine şanse să-şi recapete poziţia pe care o ocupaseră în anii 1920 – 1930. Aşa că a răspuns în felul următor: „La începutul revoluţiei, aveam mulţi evrei în organele de conducere ale Partidului şi guvernului… Mai târziu, am organizat o altă încadrare… Astăzi, dacă evreii ar vrea să ocupe primele locuri în republicile noastre, asta ar provoca, desigur, nemulţumirea populaţiilor locale… Dacă un evreu este numit într-un post înalt şi se înconjoară de colaboratori evrei, acest fapt provoacă, fireşte, invidie şi ostilitate faţă de evrei în general”. – (Argumentul lui Hruşciov cu privire la „colaboratorii evrei” a fost calificat drept „ciudat” şi „specios”.) în cursul aceleiaşi întrevederi, s-a abordat chestiunea culturii evreieşti, a şcolilor evreieşti, iar aici

Hruşciov s-a exprimat astfel: „Dacă am crea şcoli evreieşti, cu siguranţă că nu vor fi mulţi candidaţi să le frecventeze. Evreii sunt răspândiţi pe întreg teritoriul ţării noastre… Dacă i-am obliga pe evrei să studieze în şcoli evreieşti, acest lucru sigur ar provoca printre ei o mare indignare. Ar fi resimţit ca un fel de ghetou7”.

Trei luni mai târziu, în august 1956, o delegaţie a Partidului

comunist canadian a vizitat şi ea URSS, „mandatată în mod expres să facă lumină deplină în chestiunea evreiască”. Această problemă se găsea, deci, în centrul preocupărilor Partidelor comuniste occidentale în perioada de după război. „Hruşciov a respins ca fiind calomnioase în privinţa sa şi a Partidului toate acuzaţiile de antisemitism”, şi a citat numele mai multor evrei care ocupau posturi de răspundere, „şi a menţionat-o chiar pe nora sa care era evreică”, dar imediat „într-un mod mai degrabă neaşteptat... a continuat discuţia asupra problemei «calităţilor şi defectelor fiecărui popor»

şi a insistat mai îndelung asupra «unui anumit număr de defecte proprii evreilor»”, printre care a citat „absenţa de fiabilitate politică”, fără însă a le menţiona calităţile sau a vorbi de alte popoare8.

În decursul acestei întrevederi, Hruşciov a reluat pe propria sa răspundere hotărârea lui Stalin de a refuza o Republică autonomă evreiască în Crimeea, sprijinindu-se pe acelaşi argument – riscul militar pe care l-ar putea reprezenta acest lucru pentru Uniunea

Sovietică. Aceste cuvinte au fost foarte rău primite de opinia evreiască. Delegaţia canadiană a insistat să se publice de către Comitetul central al Partidului comunist al Uniunii Sovietice o declaraţie consacrată special şi în exclusivitate suferinţelor îndurate de evrei, – „dar ea s-a izbit de un refuz categoric”: „Alte popoare şi alte republici care au suferit faptele criminale comise de Beria contra culturii lor s-ar întreba de ce este vorba doar despre evrei în această declaraţie”. (Comentariul lui S. Schwarz este fără drept de apel: „Lipsa de consistenţă a acestei argumentări sare în ochi9”.)

Dar întrebările nu s-au oprit aici. „Unii comunişti evrei din străinătate au încercat să se folosească de influenţa lor ocultă” pentru a obţine „explicaţii asupra sorţii elitei culturale evreieşti”, şi în octombrie al aceluiaşi an, douăzeci şi şase de „lideri şi scriitori progresişti evrei” occidentali s-au adresat public primului ministru

Bulganin şi „preşedintelui” Voroşilov cerându-le să facă „o declaraţie publică şi autorizată despre nedreptăţile comise şi despre măsurile luate în vederea restabilirii instituţiilor culturale evreieşti10”.

Însă politica adoptată de către guvernul sovietic cu privire la evrei – atât sub domnia celor „şapte boieri*” (1953 – 57) cât şi sub cea a lui Hruşciov – s-a caracterizat prin incoerenţa, prudenţa, duplicitatea sa, ceea ce nu împiedică să suscite aşteptări şi iniţiative contradictorii.

Vara lui 1956 a fost bogată în speranţe politice de tot felul, inclusiv pentru evrei. Secretarul Uniunii scriitorilor, Surkov, anunţase deja la o editură comunistă din New York că se proiecta crearea unei case de editură evreieşti, un teatru evreiesc, un ziar, o revistă trimestrială, organizarea unei conferinţe pansovietice care să reunească scriitori şi personalităţi aparţinând culturii evreieşti şi că deja se stabilise o comisie pentru a restabili cultura de expresie evreiască

(în idiş). În 1959, „existau iarăşi mulţi scriitori şi ziarişti în Moş

<notă>

* „Conducerea colectivă” care i-a urmat lui Stalin imediat după moarte, prezidată de G. Malenkov.

</notă>

cova11”. „Optimismul pe care anul 1956 l-a născut în noi nu s-a prăbuşit imediat12”, îşi aminteşte o personalitate evreiască din epocă.

Dar autorităţile persistau în ezitările şi amânările lor, frânând dezvoltarea unei culturi evreieşti autonome. Putem să credem că

Hruşciov în persoană a avut aici o mare contribuţie.

Şi tocmai în acest moment s-a abătut o avalanşă de evenimente;

afacerea canalului Suez, războiul dus de Israel, Anglia şi Franţa împotriva Egiptului („Israelul este pe cale să se sinucidă”, declara, ameninţătoare, presa sovietică), şi revolta din Ungaria care a îmbrăcat un caracter antievreiesc13 – punct trecut aproape sub tăcere de către istorici –, poate din cauza marelui număr de evrei din rândurile KGB-ului ungar. (Nu este aici unul dintre motivele, chiar dacă nu principalul, pentru care Occidentul nu a susţinut revolta ungară? Trebuie spus că era prea ocupat de problema Suezului.

Dar conducătorii sovietici nu puteau trage de aici concluzia că era mai bine să înăbuşe chestiunea evreiască?)

Un an mai târziu, Hruşciov a câştigat lupta cu adversarii săi la

vârful Partidului, iar Kaganovici s-a aflat printre cei excluşi de la putere.

La prima vedere, nu era mare lucru. Nu era singurul şi nici cel mai important dintre cei daţi afară. Iar el nu a fost dat afară pentru că era evreu. Totuşi, „din punct de vedere evreiesc, înlăturarea sa marca sfârşitul unei epoci”. Cifrele vorbesc de la sine: „Evreii dispăruseră nu numai din organele conducătoare ale Partidului, ci şi din cele ale guvernului14”.

Pentru evrei, venise timpul să se întrebe în mod serios asupra atitudinii ce trebuia adoptată faţă de putere – faţă de acea putere.

David Burg, care emigrase încă din 1956, a formulat răspunsul la această chestiune în nişte termeni care nu puteau decât să convină puterii sovietice: „Unii cred că antisemitimul «de jos» este mai periculos decât cel «de sus»”; „desigur, puterea apasă asupra noastră, dar ne şi tolerează existenţa. Dacă s-ar produce o revoluţie, ar fi o perioadă de anarhie în cursul căreia am fi pur şi simplu masacraţi. Tocmai de aceea susţinem puterea existentă, oricât de proastă ar fi15”.

Încă din anii ’30, temeri de felul acesta se manifestaseră deja în mai multe rânduri: evreii trebuie să susţină puterea bolşevică în

URSS pentru că, fără ea, lucrurile ar fi şi mai rele. Iar acum, deşi puterea sovietică a devenit şi mai dificilă, evreii trebuie să continue să se agaţe de ea ca mai înainte!

Aceste recomandări au fost auzite în Occident, mai ales în Statele Unite, chiar şi în cele mai proaste momente ale războiului rece. Printre altele, statul socialist Israel nutrea încă simpatii pentru comunism şi ierta multe lucruri Uniunii Sovietice pentru rolul pe care îl jucase în zdrobirea Germaniei hitleriste. Dar cum, în aceste condiţii, să înţelegi antisemitismul în URSS? Recomandările lui D. Burg şi semenilor săi cădeau numai bine, permiţând să se treacă de la antisemitismul guvernului sovietic la „antisemitismul poporului rus”, etern şi blestemat.

Unii evrei au evocat atunci cu nostalgie faimoasa Secţie evreiască, dizolvată în 1930 (Dimanstein şi ceilalţi conducători fuseseră împuşcaţi demult), care, în anii ’20, trecea drept prea

comunistă: Secţia evreiască „proteja într-un fel interesele naţionale evreieşti… era un organ a cărui activitate avea aspecte pozitive16”.

Cât priveşte politica lui Hruşcio, rămânea mai degrabă incertă şi neclară: putem presupune că nu-i iubea prea tare pe evrei, dar nici că ar căuta să-i combată, cu atât mai puţin cu cât îşi dădea seama de inconvenientele pe care un asemenea lucru le putea prezenta pe plan internaţional. Au fost autorizate concerte şi lecturi publice în 1957 – 1958 într-un mare număr de oraşe (astfel, „în

1961, aproape 300.000 de persoane au asistat la seri literare şi la recitaluri de cântece evreieşti”) 17; dar, în acelaşi timp, s-a interzis difuzarea în URSS a jurnalului Volkstimme, publicat la Varşovia, tăind astfel orice legătură cu actualitatea evreiască internaţională18, în 1954, după o lungă întrerupere, a apărut traducerea în rusă a cărţii Micul Motl de Şalom Alehem, apoi altele de acelaşi autor tradus în mai multe limbi; operele sale complete, publicate în

1959, au beneficiat de un tiraj important. Deşi de orientare strict oficială, o revistă în limba idiş, Sovietisch Heimland, a văzut lumina zilei la Moscova în 1961. Opere de autori evrei împuşcaţi au fost publicate atât în idiş cât şi în rusă, şi se pot auzi cântece evreieşti la radio 19. În 1966, „aproape o sută de scriitori evrei trăiesc în

URSS”, scriu în idiş, dar „aproape toţi aceşti autori se exprimă şi în rusă ca ziarişti şi traducători”, iar „mulţi predau în şcolile ruseşti20”. Teatrul evreiesc nu s-a reconstituit decât în 1966. Şi în acelaşi an 1966, S. Schwarz îi defineşte pe evrei drept „orfani culturali21”. Este adevărat că un alt autor notează cu amărăciune:

„Nu putem explica doar prin politica oficială lipsa de entuziasm şi de interes… a largilor pături ale populaţiei evreieşti” pentru iniţiativele culturale ale epocii. „În acei ani, actorii evrei se produceau, cu rare excepţii, în faţa unor săli pe jumătate goale. Cărţile scriitorilor evrei se vindeau prost22”.

În privinţa religiei evreieşti, politica lui Hruşciov a fost la fel de vicleană, dar mult mai intransigentă. Religia evreiască reprezenta un obiectiv printre altele în asaltul dus împotriva religiei în general, şi se cunosc stricăciunile pe care le-a cauzat religiei ortodoxe.

Nicio instituţie de pregătire a clerului începând din anii ’30, ca pentru toate celelalte religii înainte de război. O şcoală rabinică a fost deschisă la Moscova în 1957; aceasta nu a primit decât 35 de studenţi care au fost mai apoi expulzaţi în mod sistematic, mai ales prin privarea de dreptul de a locui la Moscova. Publicarea cărţilor de rugăciune, producerea de obiecte de cult au fost supuse la tot felul de piedici. Până în 1956, brutăriile de stat fabricaseră azimă pentru Pastele evreiesc; s-au luat însă măsuri de interzicere parţială începând din 1957, şi au fost generalizate în 1961. Primirea prin poştă de azimă din străinătate a fost ba autorizată, ba interzisă – s-a mers până la a-i obliga pe destinatarii acestor colete să-şi exprime în presă refuzul indignat23. Au fost închise sinagogi în numeroase oraşe. „În 1966, mai rămăseseră doar şaizeci şi două de sinagogi în URSS24”. Totuşi, autorităţile nu au îndrăznit să le închidă pe cele de la Moscova, Leningrad, Kiev, nici din capitalele altor republici. Iar în anii ’60, s-au celebrat importante ceremonii religioase cu ocazia marilor sărbători care adunau în stradă, în jurul sinagogilor, mulţimi numeroase (între zece şi cincisprezece mii de persoane25). S. Schwarz notează că în cursul anilor ’60 viaţa religioasă a evreilor sovietici era în plin declin, dar, cu largile vederi care îl caracterizează, adaugă că era vorba de finalul unui lung proces de secularizare a conştiinţelor iniţiat încă de la sfârşitul veacului al XIX-lea (mai precizează că aceeaşi evoluţie avusese loc în

Polonia între cele două războaie, când această ţară era orice altceva dar nu comunistă26). Confesiunea evreiască în URSS a fost privată de o conducere centrală unică; dar în caz de nevoie – când era vorba de a face lumea să creadă că evreii din URSS se scăldau în prosperitate, sau să se ridice cu indignare împotriva ameninţării cu războiul atomic –, puterea sovietică ştia să facă presiuni eficace asupra rabinilor cei mai cunoscuţi27. „Puterea sovietică a folosit de mai multe ori autorităţile religioase pentru a-i servi scopurile în materie de politică externă”. În felul acesta „în noiembrie 1956, un grup de rabini a publicat un protest în legătură cu campania din

Sinai [Israel]28”.

După criza Suezului, în 1956, situaţia religiei evreieşti în URSS

a devenit încă şi mai dificilă: era moda „luptei contra sionismului”.

Sionismul, în sine, ca una dintre variantele socialismului, ar fi putut întreţine relaţii aproape fraterne cu Partidul lui Marx şi Lenin. Însă, fiindcă hotărâse începând de la mijlocul anilor ’50 să-şi asigure prietenia popoarelor arabe, conducătorii sovietici au fost obligaţi să ducă o luptă crâncenă contra sionismului. De aceea, în ochii maselor sovietice, acesta nu reprezenta decât o noţiune vagă şi abstractă, ceva foarte îndepărtat. Atunci, pentru a da substanţă şi consistenţă acestei lupte, sionismul a fost prezentat sub forma unor clişee tradiţionale despre evrei. Atacurilor conduse împotriva acestui pretins sionism s-au amestecat astfel cu motive deschis antisemite. Dacă în cursul anilor ’20 şi ’30, religia evreiască fusese relativ mai puţin persecutată decât cea ortodoxă, anul 1957 a fost marcat, după un observator străin, de „o puternică recrudescenţă a luptei împotriva iudaismului”, „o cotitură în persecutarea religiei evreieşti”, „de atacuri nu numai împotriva religiei evreieşti, ci şi împotriva evreilor în general29”. Un episod al acestei campanii a făcut atunci mare zgomot: publicarea în 1963, în ucraineană, de către Academia de

Ştiinţe din Ucraina, a unei broşuri intitulate Iudaismul aşa cum este, trasă în 12.000 de exemplare. Ilustraţiile sale – caricaturi explicit antievreieşti – au provocat proteste aprinse în lumea întreagă, inclusiv printre „prietenii” comuniştilor (finanţaţi de Moscova). Liderii

Partidelor comuniste din Statele Unite şi Marea Britanie au scos strigăte indignate, la fel ca şi L’Humanité, L’Unità, un ziar prochinez din Bruxelles şi numeroase alte voci, în timp ce Comisia

Drepturilor Omului de la ONU cerea explicaţii de la reprezentantul

Ucrainei. Din partea sa, Asociaţia culturală evreiască internaţională a cerut ca autorul şi ilustratorul acestei broşuri să fie aduşi în faţa justiţiei. Partea sovietică s-a făcut multă vreme că nu aude, motivând că, în afara ilustraţiilor – dar şi acelea – „această carte ar merita o judecată globală pozitivă30”. Pravda, însă, a trebuit să

admită că „această broşură... prost pregătită” comporta „o serie de judecăţi eronate... şi că ilustraţiile sale puteau deranja sentimentele credincioşilor şi se expuneau unor acuzaţii de antisemitism”, în timp ce.

„După cum ştie toată lumea, această problemă nu se pune şi nu se poate pune în ţara noastră31”; în acelaşi timp, se putea citi în

Izvestia că, în ciuda defectelor din text, „ideea centrală... nu poate ridica nicio contestare32”.

S-a procedat şi la câteva arestări de evrei religioşi, acuzaţi de spionaj în favoarea unui stat capitalist” [Israel], iar sinagogile au fost desemnate drept „locuri pentru acoperirea a diverse «operaţiuni» criminale33” – pentru a mai semăna un pic teama printre ceilalţi evrei.

*

Nu mai existau evrei în posturile superioare, dar încă se mai puteau găsi mulţi în cele de mai mică răspundere, deşi dorite.

(Chiar dacă, spre exemplu, Veniamin Dâmşitz a rămas în fruntea

Gosplan-ului începând din 1962, cumulând această funcţie cu cea de vice-preşedinte al Consiliului de miniştri al URSS şi de membru al Comitetului central din 1961 până în 198634). Trebuie spus că evreii care intraseră în Ceka, NKVD şi în ministerul de Interne fuseseră atât de numeroşi încât chiar după epurările cele mai radicale, unii au reuşit, în mod miraculos, să scape, ca spre exemplu faimosul căpitan Ioffe care activase în lagărele din Moldova35”.

Conform recensământului general din 1959, în URSS se numărau 2 268.000 de evrei. (Este adevărat că unii contestă această cifră: „Toată lumea ştie... că sunt mult mai mulţi evrei în URSS decât arată recensămintele”, căci în ziua când sunt efectuate, fiecare poate să se declare nu după buletin, ci cum doreşte36.) – 95, 3%

dintre ei trăiau la oraş, în timp ce în 1926 erau 82%, şi 87% în

193937. Putem chiar adăuga, anticipând cu câţiva ani, că după recensământul din 1970 „creşterea numărului de evrei care trăiau la

Moscova şi Leningrad nu se explică, probabil, printr-o creştere naturală a populaţiei lor, ci prin migraţiune (în ciuda tuturor opreliştilor impuse de autorizaţia de rezidenţă) provenind din alte

oraşe ale ţării”. În decursul acestor unsprezece ani, oraşul Kiev a primit

„Cel puţin câteva mii de evrei. Procesul de concentrare a evreilor în marile oraşe se continuă de câteva decenii38”.

Celor care cunosc diferenţa de nivel de viaţă în URSS dintre oraş şi sat, aceste date vor spune ceva. G. Rosenblum, redactor-şef al ziarului israelian Ediot Ahronot, citează povestirea aproape comică a unui ambasador al Israelului la Moscova, dintr-o călătorie prin URSS făcută pe la mijlocul anilor ’60. Într-un mare sovhoz din regiunea Chişinău, i s-a adus la cunoştinţă că „evreii care lucrează aici doresc să-l întâlnească. El este foarte încântat că nişte evrei lucrează într-un sovhoz” (pentru Israel, a-ţi plăcea să lucrezi pământul este semn bun). Şi îşi continuă povestea: „Mi-au fost prezentaţi trei evrei… primul era casier, al doilea se ocupa de gazeta de perete a sovhozului, iar al treilea avea în grijă gestiunea.

N-am mai văzut pe altcineva. Altfel spus, evreii continuau să facă tot ceea ce au făcut dintotdeauna”. G. Rosenblum confirmă aceste cuvinte: „Masa de evrei sovietici a ocolit munca fizică39”. Iar L.

Shapiro conchide: „Tentativele de a îndrepta pe evrei să muncească pământul, fapt cerut de procesul agricol în curs, s-au soldat cu un eşec, în ciuda tuturor eforturilor depuse de către organizaţiile evreieşti şi… a subvenţiilor venite de la stat4”.

La Moscova, Leningrad, Kiev, oraşele cele mai înzestrate pe plan material şi cultural – în comparaţie cu restul ţării, inclusiv celelalte centre urbane –, evreii reprezentau, conform recensământului din 1959, respectiv 3, 9%, 5, 8% şi 13, 9% din populaţie – ceea ce nu este puţin, dacă luăm în consideraţie că în 1959 evreii nu reprezentau mai mult de 1, 1% din populaţia totală a URSS41.

Tocmai această concentrare foarte ridicată – de 95% – a evreilor în oraşe este cea care explică reacţia lor dureroasă faţă de „sistemul de interdicţii şi limitări introdus încă de la începutul anilor

40”, aşa după cum am făcut menţiune în capitolul precedent. Şi.

„Deşi aceste reglementări limitative nu au fost publicate niciodată, iar autorităţile s-au încăpăţânat mereu să le nege existenţa,

ele i-au împiedicat realmente pe evrei să acceadă la numeroase domenii de activitate, numeroase profesii, numeroase posturi”.

Se spune că începea să circule un zvon printre evrei, conform căruia Hruşciov ar fi declarat într-un discurs (nepublicat) că „vor fi tot atâţia evrei în universităţi câţi se vor găsi în mine4 j”. Este posibil ca

Hruşciov să fi scăpat o astfel de vorbă – este în stilul său –, dar măsura ce o implica nu a fost pusă niciodată în practică. În schimb, este adevărat că la începutul anilor ’60, când numărul studenţilor evrei se micşorase în mod semnificativ în comparaţie cu situaţia de dinainte de război: când, în 1936, proporţia de evrei printre studenţi era de

7, 5 ori mai mare decât a evreilor în raport cu restul populaţiei ţării44, această cifră coborâse la 2, 7. Aceste noi statistici privind repartiţia pe naţionalităţi a studenţilor şi a elevilor din învăţământul secundar au fost publicate pentru prima dată după război în anuarul Economia

URSS în 196345, şi aduse la zi în fiecare an până în 1972. În cursul anului universitar 1962 – 1963, studenţii evrei ocupau, în date absolute, locul patru după cele trei naţiuni slave: 79 300 din 2 943 700 de studenţi (adică 2, 69% din total). Anul următor, erau 82 600, în timp ce numărul total de studenţi în URSS era de 3 260 700 (adică

2, 53%). Această proporţie a rămas practic neschimbată până în

1969 – 1970: 101 100 de evrei din 4 549 900 de studenţi „apoi a început să scadă – în 1972 – 1973: 88.500 din 4 630 200 (adică 1, 91 %) 46.

(Să notăm în trecere că această diminuare coincide cronologic cu începutul emigrării în Israel.)

Şi proporţia de evrei în cercetarea ştiinţifică a început să scadă în decursul anilor ’60: 9, 5% în 1960; 6, 1% în 1973 47. În această perioadă, „arta şi literatura sovietică numără zeci de mii de nume evreieşti48”: 8, 5% dintre scriitori şi ziarişti; 7, 7% dintre artişti şi pictori. La fel, peste 10% dintre judecători şi avocaţi; aproape de

15% dintre medici49. (Evreii sunt prin tradiţie numeroşi în domeniul medicinei, dar în acea vreme când „psihiatria sovietică”.

de sinistră amintire începea să arunce oameni sănătoşi la minte

în azilul de nebuni, cine, vai, constituia personalul acesteia? Trecând în revistă „profesorii evrei", M. Heifeţ scrie următoarele: „Psihiatria este monopolul evreilor, mi-a spus un prieten psihiatru, un evreu, cu puţin înainte de arestare: dar în acest timp, prin hotărâri administrative, a început să ni se trimită ruşi". Şi dă câteva exemple: psihiatrul cel mai important din Leningrad, profesorul

Averbuch, merge în mod regulat la KGB pentru a face expertize;

la Moscova este faimosul Lunz; la Kaluga este Lifşitz şi „întreaga sa clică evreiască". (Când Heifeţ a fost arestat, soţia a început să caute un avocat „acreditat", adică mandatat de KGB să se ocupe de afaceri politice, şi „nu a putut găsi nici un singur rus", toţi avocaţii de felul acesta erau evrei50.)

În 1956, Furţeva, care exercita în vremea respectivă funcţia de secretar de Partid la Moscova, „se plângea de faptul că, în unele instituţii, peste jumătate din personal se compunea din evrei51". (Pentru a reechilibra balanţa, voi spune că: la vremea aceea, prezenţa evreilor în aparatul sovietic nu era un lucru rău. Birocraţia sovietică, pe cât de obtuză, pe atât de nemiloasă, a fost mereu împotriva individualităţilor, a persoanelor pline de viaţă, active. Iar funcţionarii ruşi, înţepeniţi în prerogativele lor, foloseau orice pretext pentru a se opune categoric oricărei cereri; în timp ce funcţionarii evrei erau mai sensibili la dimensiunea umană a lucrurilor, cu ei lucrurile se puteau aranja.) L. Shapiro povesteşte că au apărut plângeri pentru că, în republicile ne-ruseşti, evreii erau scoşi afară din structurile puterii de către elitele locale52, dar era vorba de punerea în practică a unei politici generale care îi afecta în egală măsură şi pe ruşi.

Nu putem să nu ne gândim la America acelor ani. În 1965, secţia new-yorkeză a Comitetului evreiesc american a făcut o anchetă oficioasă printre mai mult de o mie de cadre superioare din cincizeci de bănci din oraş, după care le-a adresat acestora un protest fiindcă nu cuprindeau decât 3% evrei dintre persoanele interogate, în timp ce evreii reprezentau un sfert din populaţia new-york-eză.

Altfel spus, nu s-a respectat numerus clausus. Atunci, preşedintele

Uniunii băncilor din statul New York i-a replicat că băncile nu își recrutau personalul în funcție „de rasă, de confesiune, de culoarea pielii sau de origine națională”, nici nu lua în calcul aceste criterii.

(Să notăm că, înainte cu doi ani, Comitetul evreiesc procedase la același tip de sondaj în cadrul a cincizeci dintre cele mai importante servicii municipale din Statele Unite, iar în 1964 în rândul firmelor industriale din regiunea Philadelphia.)

Dar să revenim la evreii sovietici. După ce au emigrat, mulți dintre ei s-au prevalat de activitățile desfășurate în presă, case de editură, cinema. În felul acesta aflăm de la un autor evreu că

„Grație lui [Sârokomski] toate posturile de răspundere de la Literaturnaia gazeta au fost ocupate de către evrei54”.

Totuși, douăzeci de ani mai târziu, puteam citi următoarele:

„Noul antisemitism lua amploare... iar în a doua jumătate a anilor

60, acesta constituia o acțiune organizată de desconsiderare, de umilire și de izolare a unui întreg popor55”.

Atunci, cum să punem laolaltă toate aceste fragmente? Cum să-ți faci o părere imparțială?

Iată însă că sferele superioare ale economiei au început să emită semnale care i-a alarmat foarte tare pe evrei. „Tendința de concentrare a evreilor în anumite sectoare ale vieții economice, fenomen binecunoscut de sociologia evreiască, încă se mai observa în

URSS56”. Or, în anii ’60, scumpul nostru Nikita și-a dat brusc seama că economia sovietică fusese pusă sub o cenzură calculată de către hoți și borfași.

„Lansată în 1961, campania «jefuirea proprietății sovietice», a îmbrăcat un caracter deschis antisemit57”. Sovietul suprem a decretat o serie de măsuri represive, mai întâi împotriva „traficului de valută”, apoi contra mitei, care în curând au devenit pasibile de pedeapsa capitală, pe urmă a fost extinsă la fapte anterioare acestor decizii (vezi, spre exemplu, afacerea Rokotov-Faibișenko).

Încă din primul an s-au pronunțat condamnări la moarte – unsprezece la terminarea primelor nouă procese, din care „șase,

probabil, împotriva evreilor18”. Enciclopedia evreiască este şi mai categorică: „În 1961 – 1964, 39 de evrei au fost condamnaţi la moarte pentru crime economice în RSFSR, 79 în Ucraina şi 43 în restul republicilor din URSS” 19”. În acest proces, „zdrobitoarea majoritate a acuzaţilor erau evrei”. (Conform procedurii judiciare au fost publicate numele uzuale ale acuzaţilor precedate de prenume şi patronim, şi „vedeai imediat că erau evrei60”.)

Din cei 46 de acuzaţi din marele proces Frunze, din 1962, 19

erau probabil evrei. „Nu există niciun motiv să credem că această nouă politică ar fi orientată special împotriva evreilor. Dar a luat din start un caracter antisemit” – fără îndoială ca urmare a publicării identităţii complete a acuzaţilor, fiindcă nici autorităţile judiciare, nici puterea şi nici presa nu şi-au permis nici cel mai mic atac explicit contra evreilor. Iar dacă Kirghizia sovietică a scris: „Ei ocupau posturi diferite, dar strâns legaţi între ei”, nu ne putem decât întreba:

În ce erau strâns legaţi...? Despre acest lucru ziarul nu suflă niciun cuvânt, lăsând cititorului grija de a ghici, sugerându-i doar că nucleul organizaţiei criminale era format din oameni „strâns legaţi între ei” – dar prin ce anume? „prin naţionalitatea lor de evrei”? sau

„Pentru a pune înainte responsabilitatea evreilor61”? Oamenii însă pot fi foarte bine „strâns legaţi între ei” prin tot felul de combinaţii, maşinaţiuni, pofta de a face bani. Dar ce ciudat este: nimeni nu avansează argumentul că este posibil să fie nevinovaţi. În timp ce a-i numi, înseamnă a te încăpăţâna împotriva evreilor!

A venit apoi afacerea traficanţilor de valută din oraşul Vilnius în ianuarie 1962. Aici, toţi acuzaţii erau evrei (în cursul procesului se ascundeau numele membrilor din nomenklatura ne-evreiască:

procedeu tipic sovietic). De data aceasta, acuzaţia avea un aspect deschis antievreiesc: „Tranzacţiile aveau loc la sinagogă, iar diferendele erau tranşate de rabin62”.

S. Schwarz nu vrea să vadă în acest proces decât antisemitism exacerbat, uitând „tendinţa către concentrarea evreilor în anumite sectoare ale vieţii economice”. Ansamblul presei occidentale a adoptat acelaşi punct de vedere, vorbind de o violentă campanie dusă

împotriva evreilor, de umilirea şi de îndepărtarea unui întreg popor; iar Bertrand Russell i-a adresat o scrisoare de protest lui

Hruşciov – care i-a răspuns public63. Dar, după aceasta, autorităţile sovietice au ezitat foarte mult, se pare, să se mai atingă de evrei.

În Occident s-a declarat că antisemitismul oficial era „problema cea mai gravă" în URSS (fără a se vedea că în această ţară existau probleme probabil mult mai grave), chiar „chestiunea ocultată".

(Chestiuni ocultate existau o mulţime, de la „deschiaburirea" masivă la „experienţa" nucleară efectuată de trupele sovietice la Totk în

1954, trecând prin abandonarea în mâinile duşmanului, în 1941, a trei milioane de soldaţi ai Armatei Roşii). Desigur, după Stalin, Partidul comunist nu şi-a mai permis declaraţii deschis antisemite. Fără îndoială au existat „conferinţe închise" şi „şedinţe de instruire".

pentru a plusa în acest sens – era în stilul sovietic. Dar Salomon

Schwarz este cel care are dreptate când face bilanţul acestor lucruri în termenii următori: „Politica antievreiască a puterii sovietice nu are fundament raţional", iar voinţa sa de a înăbuşi cultura evreiască

„Poate părea stranie. Cum să explici o politică atât de nesăbuită64?"

Parţial, se poate explica. Pe când tot ce era viu în ţară era înăbuşit, te puteai aştepta ca un popor atât de plin de viaţă, atât de dinamic să nu aibă parte de aceeaşi soartă? La aceasta s-au adăugat în anii '60 consideraţii de politică internaţională: trebuia să se facă o campanie împotriva Israelului. S-a inventat un termen comod, ambiguu şi neclar, „antisionism", iar acesta a devenit simbolul „sabiei lui Damocles atârnând deasupra tuturor evreilor sovietici65". O

campanie de presă împotriva „sionismului" devenea din acel moment inatacabilă; cum să dovedeşti că aici, pur şi simplu, nu era vorba decât de antisemitism? Totuşi, pericolul era cât se poate de real: „Sionismul este arma imperialismului american". Evreii s-au trezit constrânşi „să aducă, direct sau indirect, dovada loialităţii lor, să-i convingă într-un fel sau altul pe cei din jurcă nu întreţineau niciun

raport cu propria identitatea evreiască, nici cu sionismul66”.

Evreii sovietici de rând simţeau ameninţări grele apăsându-le pe umeri; unul dintre ei a ştiut să găsească cuvinte foarte juste pentru a exprima acest sentiment: „Ca urmare a atâtor ani de proaste tratamente şi de umilinţe, evreii au dezvoltat un soi de complex al persecuţiei când aveau de-a face cu ne-evrei. Erau gata să vadă pretutindeni aluzii la apartenenţa lor naţională... Evreii nu pot niciodată să-şi arate public apartenenţa, şi este admis în mod oficial că trebuie trecută sub tăcere ca şi cum ar fi vorba de un fel de tară, de un trecut criminal67”.

Spiritele au fost profund atinse de evenimentele petrecute în octombrie 1959 la Malahovka, un orăşel „situat la o jumătate de oră de Moscova... care număra 30.000 de locuitori, din care aproape

10% erau evrei... în noaptea de 4 octombrie, a izbucnit un incendiu în podul sinagogii şi... în casa paznicului de la cimitirul evreiesc... Soţia paznicului a pierit în flăcări. În cursul aceleiaşi nopţi, s-au lipit manifeste pe ziduri şi s-au răspândit pe străzi: „Nu mai vrem evrei în comerţ... i-am salvat de nemţi... Au devenit atât de aroganţi, încât poporul rus nu mai ştie... în ce ţară trăieşte68”.

Această atmosferă din ce în ce mai apăsătoare a atras după sine un veritabil sindrom descris în următorii termeni de D. Şturman: o parte „dintre evrei ajung să urască statul Israel, considerându-l răspunzător de politica antisemită a Uniunii Sovietice. îmi amintesc cuvintele unei strălucite profesoare evreice: „Ar trebui aruncată o bombă asupra acestui afurisit de Israel. Viaţa ne-ar deveni mai uşoară69”.

Dar acest gen de atitudine inacceptabilă rămâne de excepţie. În regulă generală, campania antisionistă a provocat „întărirea conştiinţei naţionale a evreilor şi o revenire a simpatiei pentru Israel, considerat avanpostul comunităţii evreieşti în ansamblul său70”.

Unii avansează un alt tip de explicaţie pentru a înţelege situaţia evreilor în cursul acestor ani: da, sub Hruşciov, „evreii au încetat să se mai teamă pentru viaţa lor”, dar „au fost puse temeliile unui nou antisemitism”: tânăra generaţie a nomenklaturii, luptând pentru

privilegiile de castă, „se străduia să ocupe posturile de răspundere în domeniile culturii, ştiinţei şi comerţului, ale finanţelor, etc. Şi tocmai aici s-a produs „întâlnirea” noii aristocraţii sovietice cu evreii al căror rol în aceste sfere de activitate fusese mereu important”. Căci „structura socială a populaţiei evreieşti, concentrată mai ales în principalele centre ale ţării, îi amintea elitei conducătoare propria-i structură de clasă71”.

Această „întâlnire” istorică a avut loc: a fost „preluarea postului” la vârful URSS, ruşii înlocuindu-i pe evrei. Acest fapt a provocat indubitabil antagonisme: îmi amintesc amărăciunea ce se resimţea în mediile evreieşti, pe vremea lui Hruşciov, şi sarcasmele proferate la adresa acestor „mujici” ieşiţi din bârlogul lor şi ajunşi în cele mai înalte posturi.

Cu toate acestea, în ansamblu, sub efectul diverselor influenţe, dar şi a marii prudenţe din partea puterii sovietice, prin jurul anului

1965, „prin amploarea şi intensitatea sa, antisemitismul sovietic

[era] cu mult inferior faţă de ceea ce s-a putut observa „timp de ani de zile şi a perioadei care a urmat imediat după” şi se asista chiar

„La dispariţia progresivă a acelui nume rus clausus12”. Mai mulţi autori ne spun că, în perioada anilor ’60, evreii sovietici aveau mai degrabă un moral bun. (Ceea ce contrabalansează frazele citate mai sus despre revenirea unui „nou antisemitism” în decursul acestei perioade.) – Douăzeci de ani mai târziu, o altă mărturie confirmă această impresie: „Pentru «evrei în general», perioada lui

Hruşciov a fost una dintre cele mai liniştite din istoria sovietică73”.

„Numeroase cercuri sioniste au apărut în anii 1956 – 1957; acestea erau frecventate de către tineri evrei care, până atunci, nu manifestaseră niciun interes deosebit pentru problemele evreieşti şi nici pentru sionism. Campania din Sinai [1956] a marcat la evreii din

URSS o etapă importantă în trezirea sentimentului naţional şi al solidarităţii cu Israelul”; puţin mai târziu, „Festivalul internaţional al Tineretului [Moscova, 1957] a fost un catalizator pentru renaşterea mişcării sioniste în URSS… în cursul perioadei cuprinse între

Festival şi Războiul de Şase Zile [1967], mişcarea sionistă în URSS

a luat amploare. Contactele între evreii sovietici şi ambasada Israelului au fost tot mai frecvente şi mai puţin riscante", „samizdatul evreiesc a căpătat rapid importanţă74".

La răscrucea anilor 1950 – 1960, în timpul „dezgheţului" hruşciovist, evreii din URSS au ridicat capul şi s-au eliberat de teama care îi ţinuse ca într-un cleşte în timpul perioadei luptei împotriva

„Cosmopolitismului" şi a „afacerii medicilor": chiar mai mult, „a fi evreu devenise chiar foarte la modă" în societatea sovietică bună.

Tema evreiască a pătruns în samizdat, astfel că în serile de poezie, la care tineretul năvălea în masă, Rimma Kazakova a îndrăznit să-şi mărturisească pe scenă originile evreieşti. Prompt în a percepe spiritul vremurilor, Evtuşenko a compus poemul Babii

Iar15 şi s-a declarat evreu în spirit. Acest text a avut un răsunet considerabil, atât printre evreii sovietici, cât şi în lumea întreagă.

Recitat de autorul său în cursul a nenumărate serate publice, declanşa întotdeauna potop de aplauze. Şostakovici, care se îndreptase deja adesea către teme evreieşti, a transpus poemul lui

Evtuşenko în simfonie. Aceasta a fost cântată în faţa unui public restrâns. Babii iar a fost resimţit de către evreii din URSS – şi de aiurea – ca o undă dătătoare viaţă, „un act revoluţionar... o contribuţie la trezirea opiniei publice în Uniunea Sovietică", „evenimentul cel mai important de la «afacerea medicilor» 76".

În 1963 – 1964, tema evreiască şi-a regăsit drumul către casele de editură cu Vara în pădurea de pini, de Anatoli Rîbakov, şi jurnalul

Masei Polnik („un plagiat clar după Jurnalul Annei Frank1 &").

„După destituirea lui N. Hruşciov, politica guvernului faţă de evrei a devenit mai puţin dură. Religia evreiască a făcut obiectul unor atacuri mai puţin virulente, interdicţiile de a produce azimă au fost aproape toate înlăturate... Campania împotriva criminalităţii economice a încetat în mod progresiv..." Totuşi, „presa sovietică a lansat o campanie împotriva propagandei sioniste printre evreii sovietici şi contra legăturilor lor cu Ambasada Israelului79".

Toate aceste fluctuaţii şi rupturi în sânul societăţii sovietice nu au trecut neobservate de către evrei, dimpotrivă: le resimţeau ca pe un progres important.

Conform datelor recensământului din 1959, doar 21% dintre

CA

evrei au declarat limba idiş ca limbă maternă (în 1926 erau 72%)

În anii ’70, încă se mai credea că „evreii din Rusia, odinioară cei mai evrei dintre toţi evreii, deveniseră cei mai puţin evrei dintre evrei81”. „Evoluţia actuală a societăţii sovietice ameninţă să distrugă potenţialul intelectual şi spiritual al evreilor82”. Un autor de mai târziu are o formulă încă şi mai justă: evreilor din URSS

„Nu li se permite nici să se asimileze şi nici să fie evrei83”.

Totuşi, de-a lungul perioadei sovietice, conştiinţa naţională evreiască nu s-a stins niciodată de tot.

În 1966, foarte oficialul Sovetiş Heimland afirma că „chiar evreii asimilaţi, care vorbesc ruseşte, îşi păstrează trăsăturile lor particulare, distincte de cele ale altor pături ale populaţiei84”. Fără a vorbi de evreii din Odessa, Kiev, Harkov care „uneori nu ezitau să se laude că sunt evrei, mergând uneori până la a refuza să frecor venteze nişte goyim”.

Lev Tumerman, savant emigrat în Israel, îşi aminteşte de primii ani ai regimului sovietic, când el însuşi „respingea orice naţionalism”. Revenind acum asupra trecutului său, scrie: „Iau cunoştinţă cu uimire de cele ce-mi scăpau pe timpuri: credeam că sunt complet asimilat, or, tot cercul celor mai apropiaţi prieteni, cei cărora puteam să le spun totul, rămânea format din evrei86”.

Sinceritatea acestei mărturii nu lasă loc pentru îndoială. Eu însumi am putut constata acest lucru, şi nu o dată. Dar de ce ar fi ofensaţi ruşii de acest lucru?

Un alt autor evreu mai notează şi următoarele: în URSS, „evreii nereligioşi, de orice tendinţă, erau de acord să apere principiul

«purităţii rasei»” – şi adaugă „Nimic mai natural. Nu întâlnim mulţi oameni pentru care iudaitatea nu înseamnă nimic, şi care, în

plus, nu sunt asimilaţi87”.

Foarte revelatoare este şi mărturisirea lui Nathan Şciarański la puţin timp după sosirea în Israel: „Datorez foarte mult familiei mele pentru faptul de a mă simţi evreu. Familia noastră era asimilată, dar nu rămânea mai puţin evreiască. Tata era un ziarist sovietic de rând” care „se pasiona atât de mult pentru ideile revoluţionare, «fericirea pentru toţi» – şi nu numai pentru evrei – încât a devenit un cetăţean sovietic totalmente loial”. Dar în 1967, după

Războiul de Şase Zile, apoi în 1968, după invazia Cehoslovaciei.

„Am conştientizat dintr-odată ce anume mă separa de anturajul meu ne-evreiesc... sentimentul unei diferenţe fundamentale între conştiinţa mea de evreu şi conştiinţa naţională a ruşilor88”.

Şi iată încă o mărturie foarte puternică (1975): „Eforturile depuse de inteligheنţia evreiască în decursul ultimei sute de ani de a se modela în forma tradiţională rusă au fost într-adevăr titanice.

Este adevărat că în acest efort nu a căpătat armonia interioară, dimpotrivă, a resimţit încă şi mai dur amărăciunea de a fi sfâşiată între două identităţi naţionale”. Iar la „întrebarea tragică pusă de

Alexandr Blok: „Vai, Rusie, o, viaţa mea, va trebui să rătăcim împreună?” – o întrebare la care Rusia dă în general un răspuns fără echivoc –, la această chestiune inteligheنţia ruso-evreiască răspundea, uneori după un moment de reflecţie: «Nu, nu împreună. Umăr la umăr, în unele momente, dar nu împreună!...» O datorie nu înlocuieşte o patrie”. Iar acest lucru „le-a permis evreilor să-şi păstreze mâinile slobode la fiecare cotitură a istoriei ruseşti89”.

Iată cuvinte care au meritul de a fi cinstite. Nu ne rămâne decât să visăm că toţi evreii din Rusia au suficientă luciditate pentru a recunoaşte această dilemă.

Dar, cel mai adesea, chestiunea se reduce la cea a antisemitismului: „Şi în timp ce ne ţinea deoparte de tot ceea ce este specific rusesc, antisemitismul [în URSS] ne-a interzis să ne apropiem şi de tot ceea ce este specific evreiesc... Antisemitismul este mai puţin periculos prin ceea ce le face evreilor (impunându-le diverse limitări) decât prin ceea ce face din evrei – nişte fiinţe nevrozate, deprimate,

complexate, micşorate90”.

În realitate, cei care au putut să iasă din această stare morbidă sunt cei care şi-au asumat deplin naţionalitatea de evreu.

Conştientizarea la nivel naţional a evreilor din URSS progresase trecând prin tot felul de încercări pe care secolul XX le impusese acestui popor. Mai întâi a fost această imensă Catastrofă reprezentată de cel de al doilea război mondial. (Eforturile depuse de puterea sovietică pentru a ascunde sau masca realitatea au avut ca efect întârzierea acestei conştientizări printre evrei.)

O a doua lovitură i-a fost dată de campania împotriva „cosmopoliţilor” în 1946 – 1950.

Apoi a fost ameninţarea unei terori generalizate căreia i-a pus capăt moartea tiranului, petrecută imediat după.

Însă cu „dezgheţul” anilor Hruşciov, apoi, fără el, în anii ’60, evreii sovietici au început să ridice capul şi să-şi asume identitatea.

Încă din a doua jumătate a anilor ’50, „senzaţia crescândă de amărăciune care invadase largi pături ale populaţiei evreieşti sovietice” a avut ca efect „întărirea sentimentului de solidaritate naţională91”.

Dar „abia la finalul anilor ’60 un mic grup de intelectuali ruşi, pe deasupra şi oameni de ştiinţă (dintre care se detaşează incontestabil figura lui Alexandr Voronel) a încercat… să restaureze conştiinţa naţională evreiască în Rusia92”.

Şi exact în acest moment a izbucnit, pe neaşteptate, rapid, victorios – un adevărat miracol!

— Războiul de Şase Zile. Prestigiul

Israelului a atins atunci apogeul în ochii evreilor sovietici care s-au simţit legaţi de el prin suflet şi sânge.

Însă puterea sovietică, exasperată de înfrângerea ruşinoasă a lui

Nasser, a declanşat imediat o asurzitoare campanie dirijată împotriva „iudaism-sionism-fascismului”: de acum înainte orice evreu putea fi socotit „sionist”; „complotul mondial” sionist a fost considerat drept „rezultatul necesar şi inevitabil al întregii istorii evreieşti, a religiei evreieşti marcate de caracterul său naţional”; „iudaismul este o

religie care convine foarte bine celor care aspiră la dominaţia universală, fiindcă a elaborat sistematic o ideologie a superiorităţii rasiale şi a apartheid-ului93”.

La campania de presă s-a adăugat dramatica ai ptură a relaţiilor diplomatice cu Israelul. Evreii sovietici au avut atunci motive întemeiate să le fie frică: „Aveai impresia că te afli în ajunul unei chemări la pogrom94”.

Dar această frică era doar superficială, iar ceea ce s-a produs, într-adevăr, a fost o nouă şi incoercibilă afirmare a identităţii naţionale de către evrei.

„Amărăciunea, ranchiuna, mânia, neîncrederea s-au acumulat în aşa măsură încât au sfârşit prin a izbucni la lumină şi a duce la ruptura cu această ţară şi această societate – la emigrare”.

„Victoria armatei israeliene a făcut în aşa fel încât mii de evrei complet asimilaţi şi-au conştientizat identitatea naţională… Procesul de renaştere naţională a început… în numeroase oraşe, grupurile sioniste au devenit din ce în ce mai active… în 1969, au existat tentative de creare a unei organizaţii sioniste la scara URSS-ului…

Evreii care cereau să emigreze în Israel erau tot mai numeroşi 96”.

Multiplele refuzuri faţă de aceste cereri de emigrare au dus la o tentativă de deturnare a unui avion pe 15 iunie 1970. Procesul care a urmat poate fi considerat ca deschizător al unei noi etape în istoria evreilor sovietici.

f

Note l. MEE, vol. 8, p. 256.

2. S. Schwartz, Evrei v Sovetskom Soiuze’s naciala Vioroi mirovoi voini

(1939 – 1965) [Evreii în Uniunea Sovietică de la începutul celui de al Doilea

Război mondial], New York, 1966, p. 247.

3. Ibidem, pp. 247 – 248.

4. Hruşciov i evreiskii vopros [Hruşciov şi chestiunea evreiască].

Soţialisticeskii vestnik, New York, 1961, nr. 1, p. 20.
5. MEE, vol. 8, p. 257.
6. Hruşciov, op. cit., p. 20.
7. Cuvintele lui N.S. Hruşciov sunt citate din rezumatul făcut de translatorul delegaţiei franceze, Pierre Lociak; în Realites, Paris, mai 1957
[retradus în rusă].
8. J.B. Salberg, Talks with Soviet Leaders on the Jewish Question. Jewish Life, febr. 1957.
9. S. Schwartz, op. cit., p. 250.
10. Ibidem, pp. 249 – 251.
II. ftidem, pp. 241, 272.
12. /. Stern, Situaţia neustoicivaia i potomu oposnaia [Situaţia este instabilă şi prin urmare periculoasă], „22”, Tel-Aviv, 1984, nr. 38, p. 132.
13. Andrew Handler, Where Familiarity with Jew Breeds Contempt, în Red
Star, Blue Star: The Lives and Times of Jewish Students în Communist Hungary
(1948 – 1956), New York, Columbia University Press, 1997, pp. 36 – 37.
14. L. Shapiro, Evrei v Sovetskoi Rossii poste Stalina [Evreii în Rusia sovietică după Stalin], CLER-2, pp. 360 – 361.
15. David Burg, Die Judenfrage în Der Sowjetunion, Der Anti-kommunist.
München, Juli-August 1957, nr. 12, p. 35.
16. S. Schwartz*, p. 238.
17. Ibidem, pp. 283 – 87; MEE, vol. 8, p. 258.
18. S. Schwartz, p. 281.
19. E. Finkelstein, Evrei v SSSR: Put v Dvadţat pervîi vek [Evreii din
URSS: spre secolul XXI], Strana i mir, München, 1989, nr. 1, pp. 65 – 66.
20. L. Shapiro, pp. 379 – 380.

21.5. Schwartz, pp. 280, 288.
22. E. Finkelstei, p. 66.
23. S. Schwartz, pp. 304 – 308.
24. MEE, vol. 8, p. 259
25. L. Shapiro, p. 258.
26. S. Schwartz, p. 290.
27. Ibidem, pp. 294 – 296.
28. MEE, vol. 8, p. 258.
29. Antisemitkii pamflet v Sovetskom Soiuze [Pamfletul antisemit în
Uniunea Sovietică], Soţialisticeskii vestnik, 1965, nr. 4, p. 67.
30. Ibidem, pp. 68 – 73.
31. Pravda, 1964, 4 aprilie, p. 4.
32. Izvestia, 1964, 4 aprilie, p. 4.
33. S. Schwartz, p. 303.
34. EER, vol. l, p. 448.
35. R. Rutman, Kolţo obid [Inelul umilinţelor], Novai jurnal, New York.
1974, nr. 117, p. 185.
36. /. Domalski, Tehnologhia nenavisti [Tehnologia urii], ÎN, 1978, nr.
26, pp. 113 – 114.
37. MEE, vol. 8, p 298, 300.
38. /. Liast, Alia iz SSSR [Alya în URSS – previziuni demografice].
„22", 1981, nr. 21, pp. 112 – 113.
39. G. Rosenblum, V. Perelman, Kruşenie ciuda: pricini i sletistria [Prăbuşirea unui miracol: cauze şi consecinţe], în, 1977, nr. 24, p. 120.
40. L. Shapiro, p. 346.
41. MEE, vol. 8, p. 300.
42. E. Finkelstein, p. 65.
43. N. Shapiro, Slovo nadovogo evreia [Mărturia unui evreu de rând].
Russkii antisemitizm i evrei, Londra, 1968, p. 55.

44. MEE, vol. 8, p. 190.
45. Moscova, 1965, p. 579.
46. Statistici pentru anul 1969, Moscova, 1970, p. 690; pentru anul 1972.
Moscova, 1972, p. 651.
47. /. Domalski, p. 120.
48. E. Finkelstein, p. 66.
49. A. Nov, J. Niut, Evreiskoe naselenie SSSR [Populaţia evreiască din
URSS], Evrei v Sovetskoi Rossii (1917 – 1967), Israel, p.180.
50. M. Heifef, Mesto i vremea (evreiskie zametki) * [Locul şi timpul
(însemnările unui evreu)]. Paris, 1978, pp. 63 – 65, 67, 70.
51. L. Shapiro, p. 163.
52. Ibidem.
53. New York Times, 1965, October 21, p. 47.
54. V. Perelman, O liberalah v sovetskih verhah [Despre liberali în elita sovietică], ÎN, New York, 1985, nr. 87, p. 147.
55. E. Finkelstein, p. 66.
56. L. Shapiro, p. 362.
57. MEE, vol. 8, p. 261.
58. S. Schwartz, pp. 326 – 27, 329.
59. MEE, vol. 8, p. 261.
60. L. Shapiro, p. 55.
61. S. Schwartz, pp. 330 – 333.
62. Ibidem, pp. 333 – 334.
63. Pravda, 1963, 1 martie, p. 1.
64. S. Schwartz, pp. 421 – 22.
65. E. Finkelstein, p. 65.
66. Ibidem, pp. 66 – 67.
67. N. Shapiro, pp. 48, 55.
68. Soţialisticeskii vestnic, 1959, nr. 12, pp. 240 – 41.
69. D. Sturman, Sovetskii antisemitizm – pricim i prognozy [Antisemitismul sovietic – cauze şi previziuni], „22”, 1978, nr. 3, p. 180.

70. S. Schwartz, p. 395.
71. Finkelstein, pp. 64 – 65.
72. S. Schwartz, pp. 372, 409.
73. M. Heifeţ, Novaia „aristokraţia”? [O nouă „aristocraţie”?], Grani.
Frankfurt-pe-Main, 1987, nr. 146, p. 189.
74. MEE, vol. 8, pp. 262 – 63.
75. R. Rutman, Soviet Jewish Affairs, London, 1974, vol. 4, nr. 2, p. 11.
76. S. Schwartz, p. 371.
77. Respectiv Novî Mir, 1964, nr. 12, şi Zvezda, 1965, nr. 2 şi 3.
78. S. Schwartz, p. 373.
79. MEE, vol. 8, pp. 262, 264.
80. Ibidem, pp. 295, 302.
81. G. Rosenblum, p. 120.
82. L. Ţighelman-Dâmerski, Sovetskii antisemitizm – pricini i prognozi
[Antisemitismul sovietic – cauze şi previziuni], „22”, 1978, nr. 3, p. 175.
83. /. Stern, op. cit., p. 135.
84. L. Shapiro, op. cit., p. 379.
85. /. Stern, Dvoinaia otvetstrennost [Dubla responsabilitate], „22”.
1981, nr. 21, p. 127.
86. „22” *, 1978, nr. 1, p. 204.
87. A. Eterman, Istina’s blizkogo rasstoinaia [Adevărul văzut de aproape].
„22”, 1987, nr. 52, p. 112.
88. „22”, 1986, nr. 49, pp. 111 – 112.
89. B. Orlov, Ne te vî ucili alfaviti [Nu aţi învăţat alfabetul cel bun], în
Tel-Aviv, 1975, nr. 1, pp. 129, 132 – 33.
90. V. Boguslavski, „22”, 1985, nr. 40, pp. 133, 134.
91.5. Schwartz, p. 415.

92. G. Fein, V roii vâsokooplacivaemân şveitarov [în rolul de portari bine plătiţi], ÎN, Tel-Aviv, 1976, nr. 12, pp. 133 – 134.

93. R. Nudelman, Sovetskii antisemitizm – pricim i prognozi [Antisemitismul sovietic – cauze şi previziuni], „22”, 1978, nr. 3, p. 144.

94. E. Finkelstein, p. 67.

95. Ibidem.

96. MEE, vol. 8, p. 267.

<titlu>Capitolul 24

<titlu>În ruptură cu bolşevismul

La începutul secolului al XX-lea, când Europa se vedea deja în pragul Raţiunii universale, nimeni nu putea prevedea cu ce forţă urma să explodeze, tocmai în acest secol, sentimentul naţional la toate seminţiile Pământului. Iar astăzi, după un veac, suntem stupefiaţi, fiindcă trebuie să prevedem nu dispariţia iminentă a sentimentelor naţionale (dispariţie cu care ne-au bătut la cap, timp de un secol, socialiştii internaţionalişti), ci tocmai întărirea lor.

Dar, în fine, plurinaţionalitatea nu este, oare, pentru umanitate o bogăţie, o diversitate? Erodarea naţiunilor nu ar fi o sărăcire, o entropie a spiritului? (Iar secolele de culturi naţionale nu ar deveni doar nişte magazii strâmte abandonate, inutile?) Este o idee jalnică, pur materialistă care te lasă să crezi că atunci când totul va fi la fel, va fi mai uşor de organizat viaţa pe planetă. Poate, dar atunci va fi mai puţin plăcut să trăieşti!

Totuşi, în imperiul sovietic, tot timpul ni s-au împuiat urechile, cu o triumfătoare insistenţă, cu fuziunea, unificarea naţiunilor; ni s-a tot spus că „la noi”, nu există „probleme naţionale”, şi nici a fortiori o „chestiune evreiască”.

Or, chestiunea evreiască, chestiunea unei existenţe de trei ori milenare, ieşită din comun, a unei naţiuni răspândite prin lumea largă şi total unită în spirit, care trăieşte în afara tuturor noţiunilor de stat şi de teritorialitate, şi, în plus, care influenţează cu o vigoare, o putere neegalată întreaga istorie a umanităţii, încât s-a spus despre evrei că sunt „axa istoriei lumii” – cum se face că această chestiune nu există? În timp ce toate, chiar toate chestiunile naţionale există, până şi cea a

găgăuzilor…?

O îndoială atât de stupidă nu s-ar fi putut naşte niciodată dacă, în jurul chestiunii evreieşti, în diverse epoci, nu s-ar fi angajat un joc politic, un joc care servea un interes sau altul…

Aşa a fost la noi, în Rusia. În societatea rusă prerevoluţionară, am văzut, chiar şi numai faptul că nu se vorbea despre chestiunea evreiască era considerat ca fiind antisemitism. Mai mult: în conştiinţa societăţii ruse de atunci, chestiunea evreiască, văzută sub unghiul egalităţii în drepturi civice, sau de acces la toate drepturile civice, era problema centrală a întregii vieţi publice ruseşti, în orice caz punctul sensibil în conştiinţa fiecăruia, un fel de revelator, de reactiv.

Dimpotrivă, odată cu înaintarea socialismului în Europa, orice chestiune naţională nu mai era considerată decât un obstacol iritant pe calea trasată de această nobilă doctrină – iar chestiunea evreiască

(aruncată de Marx asupra capitalismului) nu era afortiori decât un muşuroi transformat în munte. Mommsen mărturiseşte că în cercurile „iudaismului socialist occidentalo-rus", după cum spune, la cea mai mică tentativă de dezbatere a chestiunii evreieşti erai tratat drept „reacţionar" şi „antisemit" (se întâmpla înainte de Bund).

Acest gen de clişeu-de-beton socialist va ajunge până în URSS.

Începând cu 1918, sub comunişti, a fost strict interzis în ţara noastră – sub pedeapsa închisorii, şi chiar sub pedeapsa capitală – să amintim într-un mod sau altul chestiunea evreiască (cu excepţia simpatiei faţă de suferinţele evreilor îndurate sub ţar şi a emoţiei în faţa voinţei lor de a se integra în comunism). Iar conştiinţele din rândul inteligenţiei au urmat în mod liber şi de bunăvoie acest nou canon; celelalte l-au urmat, însă constrânse şi forţate.

Acest precept a fost menţinut de puterea comunistă neabătut pe toată durata războiului germano-sovietic: de ce vreţi ca o oarecare

„Chestiune evreiască" să-şi fi făcut apariţia în acel moment? Iar lucrul acesta a durat, întrucât până în ultima sa clipă, sub Gorbaciov, comuniştii au continuat să repete cu obstinaţie: nu există, nu există absolut nicio problemă evreiască! (în loc, ridicase chestiunea „sionistă").

Totuşi, încă de la sfârşitul celui de al doilea război mondial, când evreii sovietici au luat cunoştinţă de amploarea exterminării evreieşti sub Hitler, şi când, la sfârşitul anilor '40, s-a desfăşurat campania stalinistă împotriva „cosmopolitismului", s-a gravat în mintea intelectualităţii evreieşti că, dimpotrivă, chestiunea evreiască în (JRSS

exista, oho, şi încă în ce măsură! Şi iarăşi şi-a făcut apariţia concepţia de dinainte de revoluţie: această chestiune este centrală pentru societatea însă în ansamblul ei, cât şi pentru conştiinţa morală a fiecăruia în parte. Ea este exact „măsura adevăratei umanităţi".

În Occident, doar capii sionismului (unii fără să rupă legătura cu acest socialism european mărginit), au vorbit cu certitudine, începând de la sfârşitul secolului al XIX-lea, despre caracterul istoric unic, despre importanţa esenţială şi imemorială a chestiunii evreieşti.

Odată cu apariţia statului Israel, pasiunile care s-au dezlănţuit în jurul acestuia au tulburat conştiinţa nevinovată a socialiştilor europeni.

Se cere în acest moment să fie citate două exemple modeste, dar care au făcut mare vâlvă în epocă şi sunt semnificative. În decursul unuia dintre faimoasele „dialoguri dintre Est şi Vest".

(acestea erau nişte abile creaţii ale perioadei războiului rece când, pentru a contrazice intervenţiile occidentale, se dădea cuvântul unor funcţionari rutinaţi sau novice din Europa de Est, care făceau să treacă sporovăială oficială drept propriile lor emoţii şi convingeri), scriitorul slovac Ladislas Mniaciko – era la începutul lui

1967 –, care reprezenta demn Estul socialist, declara foarte spiritual că nu a avut niciodată, nici în viaţa profesională şi nici în viaţă, pur şi simplu, vreun conflict cu puterea comunistă, în afară de o singură dată când i s-a retras permisul de conducere pentru încălcarea regulilor de circulaţie. Vorbitorul francez i-a spus atunci mânios că cel puţin o dată Mniaciko ar fi trebuit să fie în opoziţie:

când a fost înecată în sânge insurecţia ungurilor, vecinii săi. Dar represiunea din Ungaria nu, nu tulburase liniştea sufletească a lui

Mniaciko, nu-i inspirase nicio critică, nici vreun act de îndrăzneală. Au trecut mai multe luni după acest „dialog" şi a venit

Războiul de Şase Zile. Guvernul cehoslovac al lui Novotný – comunişti fideli – a acuzat Israelul de agresiune şi a rupt relaţiile diplomatice cu el. Şi ce s-a întâmplat? Mniaciko, slovac căsătorit cu o evreică şi care suportase foarte bine strivirea Ungariei, a fost într-atât de indignat, de agitat, încât şi-a părăsit patria şi, în semn de protest, s-a dus să trăiască în Israel!

Cel de al doilea exemplu este din acelaşi an. Celebrul socialist francez Daniel Meyer a declarat în Le Monde, în momentul când avea loc Războiul de Şase Zile, că de acum înainte: 1) îi este ruşine că este socialist, întrucât URSS îşi spune socialistă (dar când în URSS era exterminat – nu poporul, fie, ci socialiştii, ei bine nu, asta nu l-a făcut să-i fie ruşine); 2) îi este ruşine că e francez (evident, din cauza proastelor orientări ale lui de Gaulle); 3) îi este ruşine că e om (nu-i puţin cam exagerat?); pe scurt, doar de un singur lucru nu îi este ruşine, acela de a fi evreu.

Suntem gata cu toţii să împărtăşim şi indignarea lui Mniaciko şi mânia lui Meyer, şi nu facem aici decât să revelăm caracterul extrem al sentimentelor lor, comparat cu lunga perioadă de toleranţă şi de complezenţă faţă de comunismul care precedase. Într-adevăr, ardoarea sentimentelor lor reprezintă şi ea un aspect al chestiunii evreieşti în secolul XX.

Putem, aşadar, spune cu adevărat că „nu exista” o problemă evreiască?

Cel care, însă, de-a lungul anilor 1950 – 1980, asculta emisiunile americane destinate URSS, acela avea impresia că în ţara noastră nu exista o altă problemă la fel de gravă ca chestiunea evreiască.

(în acelaşi timp, chiar în interiorul Statelor Unite unde „evreii pot fi consideraţi ca fiind minoritatea cea mai privilegiată” şi unde

„S-au ridicat în nişte poziţii sociale fără precedent, majoritatea

[evreilor din America] consideră aversiunea şi discriminarea compatrioţilor lor creştini ca o componentă sinistră a vieţii moderne3”:

a afirma, însă, cu voce tare acest lucru nu ar fi credibil şi de aceea nu există o problemă evreiască, iar a o ridica şi a vorbi despre

aşa ceva ar fi ceva necuviincios şi deplasat.)

Trebuie însă să ne obişnuim să vorbim despre chestiunea evreiască nu cu teamă şi în şoaptă, ci clar, deschis şi în cunoştinţă de cauză. Fără a ne lăsa cuprinşi de patimă, dar încercând să pătrundem prin simpatie în acelaşi timp şi destinul istoric aparte, tragic, cu răspândire universală, al poporului evreu, şi istoria noastră, a ruşilor, plină şi ea de imense suferinţe. Numai cu această condiţie se vor risipi prejudecăţile reciproce, uneori absolut monstruoase şi se va instaura o luciditate liniştită.

Lucrând la această carte, am căpătat convingerea că chestiunea evreiască nu numai că a fost prezentă mereu şi peste tot în istoria lumii, dar, chiar mai mult, că niciodată nu s-a redus la cadrul particular al unei singure naţiuni, aşa cum sunt celelalte chestiuni naţionale, ci – să fie din cauza credinţei ebraice? – că este mereu inclusă în ceva ce atinge universalul.

*

La sfârşitul anilor ’60, când îmi testam impresia că, da, regimul comunist era condamnat definitiv, o observaţie mă făcea să mă simt bine cu această idee – era aceea de a vedea câţi evrei se lepădaseră de el.

A fost o vreme când, de comun acord şi cu insistenţă, se străduiseră să susţină regimul sovietic, şi că viitorul îi aparţinea fără niciun dubiu. Dar iată că evreii începeau să-l ocolească, mai întâi minţile luminate, apoi masele – aceasta nu însemna că zilele îi erau numărate? Da, era un semn.

Dar când oare s-au întâmplat toate astea, ca de la o susţinere necondiţionată a regimului evreii să treacă în opoziţie?

Să scriem că evreii au fost întotdeauna pentru libertate? Nu, am văzut prea mulţi printre ei care au fost trâmbiţaşii fanatismului nostru. Dar iată-i că se lepădau de fanatism. Iar, fără ei, fanatismul bolşevic, care îmbătrânea şi încetase chiar de a mai fi un fanatism, a fost cuprins de o lâncezeală tipic rusească şi de o inerţie total brejnevistă.

Puterea comunistă, după războiul germano-sovietic, nu răspunsese aşteptărilor evreilor: s-a văzut că sub acest regim, viaţa le

era mai rea decât înainte. Am văzut etapele majore ale acestei rupturi: – sprijinul Uniunii Sovietice, acordat statului Israel abia născut, i-a galvanizat pe evreii sovietici. Vânătoarea de „cosmopoliţi” (începeau comuniştii să-i îndepărteze pe evrei? începeau să-i persecute?)

I-a neliniştit foarte tare, chiar dacă au fost intelectuali care s-au emoţionat, mai mult decât masa oamenilor de treabă. Îngrozitoarea ameninţare a masacailui stalinist a fost o zguduire deosebit de puternică, dar de scurtă durată şi nu prea târziu, într-un mod miraculos, s-a dezamorsat. În perioada „anilor celor şapte boieri”, urmaţi de cei ai lui Hruşciov, speranţele evreilor au făcut loc dezamăgirii, fiindcă se simţea că eram încă departe de o ameliorare durabilă.

Şi iată că izbucneşte Războiul de Şase Zile care, cu o violenţă biblică, a zdruncinat iudaismul mondial în general şi iudaismul sovietic în particular. Iată că a apărut şi s-a rostogolit ca o avalanşă conştiinţa naţională evreiască. După Războiul de Şase Zile, „s-au schimbat multe lucruri… acesta fiind un impuls la acţiune. Scrisori şi petiţii s-au îndreptat către organismele sovietice şi internaţionale. Viaţa naţională s-a reluat: în zilele de sărbătoare devenise greu să intri în sinagogi, într-atât erau de pline; s-au format cercuri clandestine de studiere a istoriei, a culturii, a limbii ebraice4”.

Iar acum – această campanie crescândă împotriva „sionismului”, campanie care deja era pe urmele celei contra „imperialismului”. Ea a făcut să apară mai detestabil ca niciodată acest stupid bolşevism despre care ne putem întreba: dar de unde, oare, a răsărit?

Desigur, multor evrei instruiţi le-a venit greu să respingă în felul acesta comunismul, să se desprindă de acest ideal: nu fusese el „o experienţă grandioasă, inaugurată în Rusia lui 1917, hrănită cu idei seducătoare şi aparent sublime, printre care, nu toate, departe de mine gândul acesta, erau nocive, iar multe şi-au păstrat până în ziua de azi semnificaţia pozitivă… Marxismul presupune pregătire5”?

Mulţi dintre publiciştii evrei s-au agăţat îndelung şi cu patimă de termenul „stalinism” care permitea, prin contrast, să facă să apară într-o lumină mai bună puterea sovietică la începuturile sale.

Nu a fost lucru uşor să scapi de această vocabulă atât de îndrăgită şi comună – dar poate fi, oare, smulsă din rădăcini?

<notă>

* în decursul istoriei ruse din secolul al XVI-lea, şi mai ales în Vremea

Tulburărilor, domniile interimare au fost numite „Timpul celor şapte boieri”, nume dat Consiliului de tutelă desemnat de Vasili III în 1533, înainte de a muri. Aluzie aici la conducerea colectivă care asigura succesiunea lui Stalin după moartea acestuia.

</notă>

Au existat tentative de a lărgi influenţa intelectualilor asupra minţilor celor din conducere. Una dintre ele a fost (în 1966) „Scrisoare către cel de al XXIII-lea Congres” al PCUS, redactată de G.

Pomeranţ. Autorul propunea Partidului comunist să aibă încredere în „inteligheniţia ştiinţifică şi creatoare”, care „aspiră nu la anarhie, ci la legalitate... doreşte nu să distrugă sistemul existent, ci să-l facă mai suplu, mai rezonabil, mai uman”, şi să creeze, pornind de la un nucleu de intelectuali, un „centru teoretic” consultativ care ar da sfaturi polivalente conducerii şi administraţiei ţării6.

Încercarea a rămas în suspensie.

Mulţi alţii au suferit timp îndelungat de răul „coifului prăfuit de comisar”.

Dar nu mai aveau de ales, iar evreii sovietici s-au desolidarizat de comunism.

În acel moment, când se îndepărtaseră de el, s-au întors împotriva sa. Şi tocmai atunci ar fi trebuit, într-un moment de căinţă purificatoare, să recunoască partea activă pe care au avut-o în triumful regimului sovietic, şi cumplitul rol pe care l-au jucat.

Dar nu, nu au făcut aproape nimic. (Câteva excepţii – voi vorbi despre ele mai departe.) Cartea Rusia şi evreii, apărută în 1924, atât de actuală, atât de potrivită şi care vă atinge sufletul – trebuie ştiut că la vremea respectivă a fost stigmatizată de opinia publică evreiască. Chiar şi astăzi, după opinia eruditului Shimon Markiş.

„Nimeni nu îndrăzneşte să ia apărarea comisarilor cu nasul

coroiat şi care graseiau: a fi tratat drept prosovietic, drept cekist este un lucru îngrozitor… Şi cu toate astea aş spune fără cel mai mic echivoc: felul de a se purta al acestor tineri evrei, fete şi băieţi, care s-au alăturat Roşiilor este de o mie de ori mai de înţeles decât judecăţile autorilor cărţii menţionate mai sus7”.

Totuşi, unii autori evrei au început să înţeleagă câte ceva din trecut, să conştientizeze ceea ce a fost, dar o spun în cea mai prudentă formă: „Rolul pe care această «intelighenţia ruso-evreiască»

constituită în anii de dinainte de război şi imediat după aceea, pur

<notă>

— Acest vers este extras dintr-un cântec cunoscut al lui Bulat Okudjava.

</notă>

tătoare – nu fără o reală convingere – a ideologiei marxiste şi care mărturisea – fără îndoială că în mod timid, în forul său interior, în contradicţie cu practica – idealurile de libertate, de internaţionalism şi de umanism, se apropia de sfârşit8”. Purtătoare a ideologiei marxiste? Da, desigur. Idealurile internaţionalismului? Ei, bine, da! Dar ale libertăţii şi umanismului? Numai după era stalinistă, şi după o serioasă întoarcere către sine!

Cu toate acestea, majoritatea comentatorilor evrei ai ultimilor ani ai regimului sovietic scriu cu totul altceva. Cuprinzând cu privirea întreaga epocă sovietică de la 1917, ei nu văd decât o lungă serie de suferinţe îndurate de către evrei sub acest regim: „Printre immeroasele naţionalităţi care populează Uniunea Sovietică, evreii au fost întotdeauna consideraţi aparte, drept elementul cel mai puţin «fiabil» 9”.

De ce fel de amnezie nu trebuie să fii atins pentru a scrie un asemenea lucru în 1983? „întotdeauna”: chiar şi în anii ’20? chiar şi ’30? – şi „consideraţi drept cel mai puţin fiabivll Este posibil să se fi uitat în aşa măsură totul?

„Dacă… privim de sus istoria sovietică, aceasta este în întregime marcată de o voinţă constantă de a-i sfărâma şi de a-i extermina pe

evrei” – „în întregime”? Dar istoria aceasta am examinat-o în fiecare capitol precedent şi am văzut bine că, fără a vorbi de posturi de conducere, a fost, pentru majoritatea evreilor, o perioadă de bunăstare, o perioadă în care s-au aşezat masiv la oraşe, când învăţământul superior le era deschis, iar dezvoltarea culturală asigurată. A urmat, e drept, o restricţie: „Existau... «fluctuaţii», dar tendinţa generală nu se dezminţea... Puterea sovietică, distrugătoarea tuturor naţionalităţilor în general, a fost deosebit de dură în privinţa evreilor10”.

Şi iată un alt autor: chiar răsăritul puterii sovietice, momentul în care Lenin şi PCR (b) au lansat către evrei un apel ca să le vină în ajutor, invitându-i să intre în aparatul de stat, apel care a fost auzit.

Şi când o mare parte dintre evrei şi-au părăsit locurile delimitate de detestata Zonă de rezidenţă detestată pentru a se stabili în capitale şi în marile oraşe, cât mai aproape de avangardă, această „mobilizare a regimului sovietic care urma să-i reducă pe evrei la un «element declasat», care i-a minat, i-a deportat, care le-a distrus familiile”, toate acestea îi apar respectivului autor ca „un dezastru cotidian” pentru

„Grosul populaţiei evreieşti”. (Evident, totul depinde cu ce ochi priveşti tabloul! în rest, autorul însuşi vede bine, câteva rânduri mai jos: în anii ’20 şi ’30, „copiii mic-burghezilor evrei declasaţi şi-au putut termina studiile... în şcolile superioare de tehnicieni şi universităţi, pentru a deveni «şefi de lucrări» pe «marile şantiere»”.) Iată încă vreo câteva consideraţii neclare: „ceea ce caracteriza în principal activismul evreu, la începutul secolului, era entuziasmul neţărmurit pentru ideea edificării unei societăţi noi şi drepte”. Dar soldaţii revoluţiei au fost „bădărani declaraţi, toţi cei care «nu erau nimic» şi care, «după instaurarea regimului», «au hotărât să-şi pună în aplicare lozinca» şi să «devină tot» dându-se drept proprii lor şefi...

Aşa s-a instituit regimul golanilor – un totalitarism fără limite”. (Şi reiese din întreg contextul că evreii nu au avut niciun amestec în afară de situaţia când din conducători au devenit victime.) Iar această epurare a durat „patru lungi decenii”, până la „mijlocul anilor ’50”; abia

în această perioadă autorul aduce ultima „şi amara pilulă, ultima dintre trezirile pe care istoria le-a destinat evreilor

«fermecaţi11»”. Mereu aceeaşi privire: întreaga istorie sovietică nu este decât persecuţie şi respingere a evreilor.

Astăzi, din pieptul lor se ridică gemând unanimul protest: „Nu noi am ales această putere!”

Se pretinde chiar că „nu exista niciun mijloc de a trezi şi de a cultiva printre ei [evrei] o elită sovietică loială puterii12”.

Dar, Dumnezeule mare, acest mijloc a funcţionat fără încetare timp de treizeci de ani şi nu a intrat în pană decât mai târziu. De unde au ieşit atunci aceste nume strălucitoare şi arhicelebre? Am văzut, totuşi, defilându-ne pe sub priviri destule!

Şi cum se face că, timp de treizeci, patruzeci de ani ochii unei mulţimi de evrei au rămas închişi asupra adevăratei naturi a regimului sovietic şi nu se deschid decât acum? Ce i-a făcut să-i deschidă?

În mare parte este faptul că regimul a schimbat brusc direcţia şi a început să-i reprime pe evrei, pe cei din mediile conducătoare ca şi pe cei din mediile cultivate, din marile şcoli ştiinţifice. „Deziluzia era atât de recentă, atât de usturătoare încât nimeni nu avea curaj să le vorbească despre aceasta copiilor. Cât despre copii…

aproape toţi au continuat să dorească să continue ca mai înainte:

studii superioare avansate, planuri de carieră, etcu”.

Trebuia totuşi ca lucrurile să fie privite mai îndeaproape.

*

În anii ’70, am asistat la un fel de joc al rezonanţelor, chiar la o concordanţă de opinii de neconceput timp de o jumătate de secol.

Şulghin scria, spre exemplu, în 1929: „Trebuie să recunoaştem ceea ce a fost. Negarea pur şi simplu – nu, evreii nu sunt cu nimic vinovaţi nici în revoluţia rusă, nici în consolidarea bolşevismului, nici în ororile comunismului – este cea mai proastă cale de urmat… A putea nuanţa aceste cuvinte brutale care-i acuză pe evrei de toate relele de care a suferit Rusia ar însemna să se facă un mare pas înainte. Ar fi deja bine dacă s-ar putea găsi «nuanţe14»”.

Din fericire, asemenea nuanţe – cât şi altele încă şi mai clare, mărturisesc conştientizarea, chiar căinţa – au fost exprimate de către unii evrei (şi chiar foarte distinct), de către evrei cu spirit onest şi având o înţeleaptă experienţă de viaţă. Ce lucru fericit! Şi cât ne umple de speranţă!

Iată scrie Dan Levin, un intelectual american stabilit în Israel:

„Putem înţelege de ce niciunul dintre scriitorii americani care au căutat să descrie şi să explice ce li s-a întâmplat evreilor sovietici nu a abordat niciodată un subiect atât de grav ca responsabilitatea lor în comunism… în Rusia, antisemitismul popular decurge în mare din faptul că poporul rus vede în evrei cauza tuturor celor îndurate la revoluţie. În schimb, scriitorii americani evrei şi foşti comunişti… nu vor să reînvie umbrele trecutului. Or, uitarea trecutului este un lucru îngrozitor15”.

În acelaşi moment, un evreu emigrat din URSS publica următoarele: experienţa evreilor din Rusia (sovietică), spre deosebire de cea a evreilor din Europa, care este „experienţa înfruntării cu forţa unui rău exterior… ne cere să privim nu din interior spre exterior, ci, invers, spre înăuntrul sinelui, şi să căutăm acolo”: „În realitatea care era a noastră, am fost confruntaţi cu o spiritualitate evreiască, şi era cea a Comisarului, purtând numele: marxism”. Şi acestea: legat de „tinerii noştri sionişti care ştiu să arate atâta dispreţ Rusiei, reputată ca fiind necioplită şi barbară, opunându-i antica naţiune evreiască”, „văd foarte limpede că cei care, astăzi, înalţă imnuri arogante întru slava evreilor în general (fără cel mai mic sentiment de culpabilitate, ori cea mai mică veleitate de a privi în şinele propriu), ieri spuneau: «Nu aş avea nimic împotriva puterii sovietice, dacă nu ar fi antisemitismul ei», iar alaltăieri se bătea în piept strigând: «Trăiască marea frăţie între popoare! Slavă eternă Tatălui şi Genialului nostru Prieten, tovarăşul Stalin!» 16”.

Or, astăzi vedem bine că atâţia evrei se aflau în posturi de comandă bolşevice, şi mai ales în cadrul direcţiilor ideologice însărcinate să antreneze ţara pe un drum dezastruos – aşadar, pentru ei problema răspunderii nu se pune? O chestiune care ar fi: nu există

aici o răspundere morală – nu o complicitate, ci chiar o responsabilitate:

să-ţi aminteşti şi să recunoşti] Uitaţi-vă la germani: noile generaţii îşi recunosc o responsabilitate şi morală şi materială faţă de evrei, căci se simt vinovaţi faţă de victime, şi de câţi ani plătesc compensaţii statului Israel şi, individual, sume supravieţuitorilor?

Iar evreii ce fac? Când Mihail Heifetz, pe care îl cităm adesea în această lucrare, după ce a stat atât timp în lagăre, şi-a arătat mărinimia sufletului căindu-se, în numele propriului său popor, pentru actele comise de către evrei în URSS sub flamura comunismului, lumea şi-a bătut joc de el în mod răutăcios.

Întreaga societate instruită, oamenii cultivaţi, care în deplină bună credinţă, de-a lungul anilor ’20 şi ’30, nu au remarcat niciuna dintre ofensele aduse ruşilor, şi nu admiteau că au putut să existe asemenea lucruri, dintr-odată au resimţit ofensele aduse evreilor imediat ce au apărut. Victor Perelman, care editează în emigraţie revista evreiască antisovietică Vremea i mî („Timpul şi noi”), a servit regimul în sânul unei structuri puţin recomandabile:

Literaturnaia Gazeta („Gazeta literară”) al lui Ciakovski, făcând acest lucru până în momentul în care s-a confruntat cu chestiunea evreiască. Atunci s-a eschivat.

La un nivel superior, aceasta se exprima în următoarea formulă generală: „Sfârşitul... iluziilor care au lăsat să se creadă că poţi intra în mod natural în mişcările sociale ruse şi că este posibil să se schimbe ceva17”.

Astfel, când au avut conştiinţa disensiunii manifeste dintre ei şi regimul sovietic, evreii s-au plasat în opoziţie, o opoziţie intelectuală, în conformitate cu rolul lor în societate. Desigur, nu ei sunt actorii rebeliunii din Novocerkassk, nici ai tulburărilor din Krasnodar.

Alexandrov, Murom, Kostroma. Dar cineastul M. Romm a avut îndrăzneala să vorbească fără ambiguitate, într-un discurs public, despre faimoasa campanie împotriva „cosmopoliţilor”, iar acest discurs a fost unul dintre primele documente difuzate de samizdat.

(Romm însuşi, de cinci ori laureat al premiului Stalin, autor al

lui

Lenin în Octombrie [1937], Lenin în 1918 [1939], nu s-a eliberat decât mult mai târziu, devenind într-un fel liderul spiritual al iudaismului sovietic). Începând de atunci, evreii au adus un puternic sprijin „mişcării democratice” şi „disidenţei” unde unii au fost membri foarte îndrăzneţi.

Un fost membru al disidenţei, acum emigrat în Israel, scrie, legat de efervescenţa moscovită din acei ani, pe care revede în minte: „O mare parte din democraţii ruşi, pentru a nu spune marea majoritate, sunt evrei de origine... Ei nu ştiu că sunt evrei şi nu înţeleg că auditoriul lor este, şi el, în principal format din evrei18”.

Tocmai în felul acesta evreii s-au regăsit din nou în rândurile revoluţionarilor ruşi, moştenitori ai acelei intelectualităţi ruse la care evreii bolşevici au contribuit, cu atât zel, să fie spulberată în timpul primului deceniu postrevoluţionar: au devenit în mod sincer şi cu adevărat nucleul noii opinii publice de opoziţie. Ceea ce înseamnă că nicio mişcare progresistă din nou nu s-a putut face fără evrei.

Cine a stopat fluxul proceselor politice trucate (şi adesea ţinute cu uşile închise)? Alexandr Guinzburg. Pe urmele sale, Pavel

Litvinov şi Larisa Bogoraz. Nu este nicio exagerare să spunem că apelul lor „Către opinia publică mondială” din ianuarie 1968, apel care nu a fost încredinţat capriciilor samizdatului, ci întins cu o mână îndrăzneaţă în faţa camerelor cekiste, ziariştilor occidentali, marchează o etapă decisivă în istoria ideologiei sovietice. Şi care au fost acei şapte oameni bravi care, cu tălpi de plumb şi-au târât paşii pe Lobnoe Mesto din Piaţa Roşie în 25 august J 969? – nu pentru succesul protestului lor, ci prin sacrificiul lor să spele numele Rusiei de ruşinea cehoslovacă? Patru dintre aceştia erau evrei

(or, în cadrul populaţiei, în 1970, evreii erau mai puţin de unu la sută, ceea ce nu trebuie să uităm să subliniem). Să nu-l uităm nici pe Semion Gluzman care nu a ezitat să-şi dea libertatea în schimbul luptei împotriva spitalelor psihiatrice transformate în închisori.

Iar un mare număr de intelectuali evrei din Moscova au avut primii onoarea de a fi pedepsiţi de către Partid.

Cu toate acestea, sunt rari disidenţii de la care se putea auzi cel mai mic regret faţă de trecutul părinţilor lor, fie măcar şi în intonaţie. P. Litvinov nu a spus nicăieri, niciodată vreun cuvânt despre rolul de propagandist al bunicului său. V. Beloţerkovski nu ne va spune niciodată câte victime nevinovate a ucis tatăl său cu arma sa

Mauser. Comunistă Raisa Lert, care a intrat târziu în disidenţă, a fost întotdeauna mândră (chiar după citirea Arhipelagului) de apartenenţa sa la acelaşi Partid „unde a intrat într-un elan de entuziasm şi de probitate" în tinereţe, „căruia i-a consacrat întreaga înflăcărare sufletească, toate forţele şi toate gândurile", şi care a făcut-o, şi pe ea, să sufere, – dar, acum Partidul „nu mai este acelaşi 19". Nu o atinge cu nimic acest fapt. În fond, ea însăşi aspiră să fie implicată în teroarea exercitată în primii ani ai Partidului…

În mişcarea disidentă a intrat, după 1968, şi Saharov, care s-a lansat în luptă fără a arunca vreo privire înapoi. Printre cauzele pe care le apăra, pentru care înălţa proteste, multe cazuri individuale, particulare, fiind vorba cel mai adesea de a-i apăra pe evreii

„Refuznici" (cei cărora li se refuzase viza pentru Israel). Or, atunci când încerca să lărgească dezbaterea – chiar el mi-a povestit, cu o ingenuitate, fără a-şi da seama de implicaţii – academicianul

Ghelfand spunea: „Ne-am săturat să ajutăm ţara asta să-şi rezolve

<notă>

— Loc din Piaţa Roşie de unde se anunţau hotărârile ţarului în Evul mediu, şi unde puteau avea loc şi execuţii. O mână e manifestanţi s-au strâns aici în august 1968 ca să protesteze împotriva intervenţiei sovietice în Cehoslovacia.

</notă>

problemele", sau academicianul Zeldovici: „Nu voi semna nicio petiţie în favoarea celor care suferă de a fi făcut cutare sau cutare lucru, îmi păstrez neştirbită posibilitatea de a-i apăra pe cei care suferă din cauza apartenenţei lor la o naţiune". Altfel spus: a-i apăra doar pe evrei.

Şi atunci a apărut o disidenţă evreiască, preocupată doar de

persecuţiile împotriva evreilor şi de problemele emigrării. Vom vorbi despre acest subiect ceva mai departe.

*

Când se produce o cotitură în conştiinţa publică, aceasta se descoperă în societatea personalităţilor care devin purtătorii de cuvânt şi inspiratorii ei. Aşa a fost cazul lui Alexandr Galici. El a fost reflectarea exactă a stării de spirit a inteligenţiei în URSS din anii ’60.

(„Galici este un pseudonim, ne explică N. Rubinstein. Este o combinare de sunete provenind de la numele său de familie, prenume şi patronim: Guinzburg Alexandr Arkadievici. Alegerea unui pseudonim este un lucru delicat20”. Este adevărat, iar autorul, după cum putem presupune, înţelegea că dincolo de „combinarea de sunete” era şi numele unui vechi oraş rusesc, o moştenire slavă venită din adâncul timpurilor.) Galici era pus în mişcare şi susţinut de această cotitură generală din sânul inteligenţei. Înregistrările textelor sale pe bandă magnetică, pe jumătate cântate, pe jumătate psalmodiate, acompaniate de chitară, au cunoscut o largă difuzare şi au marcat o epocă, epoca trezirii anilor ’60. Aceste cântece s-au exprimat cu forţă, chiar violenţă. Opinia oamenilor cultivaţi era unanimă: „este poetul popular cel mai iubit”, „bardul Rusiei contemporane”.

Galici avea 22 de ani când a început războiul germano-sovietic.

Povesteşte: scutit de serviciul militar din cauza sănătăţii şubrede, a plecat la Groznîi: „aici, neaşteptat de uşor, am găsit un post de responsabil literar la Teatrul municipal”; în plus „am creat un teatru de cântăreţi”; apoi a fost evacuat şi a ajuns la Circik, în apropiere de

Taşkent, trecând prin Krasnovodsk; de aici a revenit la Moscova în

<notă>

— Orăşel din nordul Rusiei (regiunea Kostroma) care există din secolul al XIII-lea.

</notă>

preună cu o trupă nou formată care trebuia să joace pe front – şi cu această trupă a petrecut restul războiului. îşi reaminteşte că a montat de multe ori un spectacol într-un tren sanitar, că a compus

cântece pentru răniţi şi că după recital beau cu toţii împreună cu şeful de convoi, un tip simpatic, în compartimentul lui. „Toţi împreună şi Fiecare în felul său, săvârşeam o lucrare comună: apăram Patria21”.

Iar când s-a sfârşit războiul, a devenit un cunoscut dramaturg sovietic. Zece din piesele sale au fost montate „de un mare număr de teatre în Uniunea Sovietică şi în străinătate” [216], – şi a scris scenariile a numeroase filme. Aceasta se petrecea în anii 1940

1950, acei ani de letargie spirituală generalizată – şi, să recunoaştem, fără a încerca să se scuture. Unul dintre aceste filme este despre cekişti şi a fost premiat.

Iată însă că de la începutul anilor ’60, s-a produs o cotitură în viaţa lui Galici. Acesta a găsit în sine curajul să lase deoparte o viaţă de succes, o viaţă îndestulată şi „să iasă în piaţa publică”.

[98]. Atunci a început să frecventeze apartamentele moscovite pentru a-şi cânta cântecele acompaniindu-se la chitară. A refuzat deschis să fie publicat, în ciuda tentaţiei de „a citi pe copertă un nume de familie: al meu!” [216]

Nu este nicio îndoială că textele cântecelor sale, incisive pe plan social, orientate împotriva regimului, au adus mult societăţii şi au zguduit spiritele.

Aceste cântece evocă ultimii ani ai lui Stalin şi cei care au urmat, nu se legau de trecutul leninist (cu o excepţie, totuşi: „Carele cu încărcătura lor sângeroasă / scârţâie la porţile Sfântului Nikita” [224].

În cele mai bune pasaje, el cheamă societatea la o purificare morală, la rezistenţă (Micul vals al căutătorilor de aur [26], Aleg libertatea

[226], Balada mâinilor curate [181], Tot completând formulare, avem degetele pline de cerneală [90], în fiecare zi, o tăcere răsunătoare celebrează adâncul vid al gândirii [92].

— Uneori, găsim adevărul dur despre trecut: Zadarnic a căzut infanteria, în 43 [21]; uneori sunt „legendele roşii”; a fost un timp când „aproape o treime din zeka [zeks] erau din Teka [= Comitet central] / A fost o vreme când pentru culoarea roşie luai zece ani în plus!” [69] – şi aşa mai departe despre sărmanii comunişti! Doar o singură dată, puţin,

se pune problema colectivizării („primul contingent – cei cărora li s-a luat totul”.

[115]. Dar majoritatea atacurilor sunt duse împotriva nomenklaturii de azi („în afara oraşului – garduri, iar în spatele lor – şefii noştri”.

[13]). Da, este dur, şi pe bună dreptate, dar, din păcate, el reduce subiectul la o critică a modului lor de viaţă privilegiat: îi vedem bând, înfulecând şi chefuind [151 – 152]; aceste cântece scrâşnesc, dar este un scrâşnet dintre cele mai meschine, care te fac să te gândeşti la atacurile frontale din sloganurile „proletarilor roşii”. Când îi părăseşte pe şefi pentru a trece „la popor”, pune în scenă caractere umane care sunt aproape toate de proşti, timoraţi, şmecheri, vânduţi... – o adevărată cloacă.

Iar „eul” autorului a găsit o formă de reîncarnare în gustul timpului: s-a amestecat între toţi cei care au suferit, care au fost persecutaţi, care au pierit. „Eram un simplu soldat şi voi muri simplu soldat” [248]; „Noi, răcanii, am murit în luptă”. Şi reiese că a fost mai ales un zek, un prizonier al lagărelor. În multe cântece, cel care se exprimă în numele său este un zek: „Iar cel de-al doilea zek

— Sunt eu în persoană” [87]; „Pe urma săniei / mă ia îngheţul /

prins în gheaţa pe care o sparg cu târnăcopul / fiindcă-am tras prin lagăr, vreo douăzeci de ani” [24]; „Muream, crăpăm / doar nişte numere eram”; „Pe noi, ăştia din lagăr, drept pe front ne-aruncă!”

[69], – încât mulţi erau convinşi că Galici veneade-acolo: „era întrebat când şi unde fusese prizonier în lagăr22”.

Cum îşi conştientiza trecutul? Durabila sa participare la minciuna oficială, o minciună care a înşelat, a abrutizat poporul? Iată ce m-a frapat cel mai mult: paralel cu un asemenea patos denunţător, nicio urmă de căinţă personală, niciun cuvânt de pocăinţă faţă de sine, nimic, nicăieri! Iar când compunea: „Iliada Partidului!

Un cadou de lachei!” [216], înţelegea că vorbea chiar de el însuşi?

Iar când fredona: „Şi când linguşeai” [40] – s-ar fi putut crede că era vorba de sfaturi date unui terţ, şi nu el însuşi, care o jumătate din

viaţa lui şi-o petrecuse linguşind! Ar fi putut renega unele dintre piesele sale sau filmele care fuseseră mai mult sau mai puţin comandate oficial – dar nu! „Noi nu i-am proslăvit pe călăi!” [119]

— Ei, bine, da, i-aţi proslăvit! Probabil că îşi dădea totuşi seama de asta, sau a ajuns încet, încet să conştientizeze acest fapt, fiindcă mai târziu, după ce a părăsit Rusia, spunea: „Am fost un scenarist fără probleme, un dramaturg fără probleme, o slugă sovietică fără probleme. Şi am înţeles că aceasta nu mai putea dura, că trebuia în sfârşit să vorbesc cu glas tare, să strig adevărul...” [639].

Însă, la vremea aceea, în anii ’60, îşi lansa vitejeşte patetica mânie împotriva poruncii evanghelice – „nu judecaţi şi nu veţi fi judecaţi”:

Nu! Această formă de existenţă

E demnă de cel mai adânc dispreţ! – şi, sprijinindu-se pe suferinţele celebrate în cântecele sale, lua fără să ezite poza acuzatorului: „Nu am fost ales. Dar eu sunt judecătorul!” [100]. Şi s-a instalat atât de bine în acest rol, încât în lungul său

„Poem despre Stalin” (Legendă de Crăciun), în care îi alternează fără prea mult tact pe Stalin şi pe Hristos, şi-a compus formula agnostică, aceste versuri celebre pe care le auzeai peste tot şi care au făcut atât rău:

De iad şi de cazan să nu vă temeţi.

Ci doar

De cel ce spune: „Ştiu ce-i de făcut!” [325]

Însă Hristos ne-a învăţat ce trebuie făcut... Acest anarhism intelectual deşănţat pune frâu oricărui gând limpede, reprimă orice propunere, orice hotărâre. Nu propune decât să se lase purtat de curent ca o stupidă (dar pluralistă) cireada... şi drum bun! – vom ajunge noi undeva.

Dar ceea ce îl rodea realmente şi-i umplea cântecele era sentimentul său de consangvinitate evreiască şi sentimentul nefericirii evreieşti: „Trenul nostru pleacă spre Auschwitz astăzi şi în fiecare zi” Pe fluviile Babilonului –, iată ceva fără fisură, ceva care are plenitudine dramatică. Sau poemul Kadish. Sau altul „Steaua mea cu şase colţuri

strălucește pe mâneca și pe pieptul meu”. Sau

Amintiri din Odessa („Aş vrea să-i pun alături pe Mandelstam şi pe Chagall”). Intonaţiile sunt aici cu adevărat lirice, înflăcărate.

„Compatriotul vostru şi-al vostru paria, / ultimul bard al Exodului”, spune Galici adresându-li-se evreilor care pleacă.

Este cu atâta forţă impregnat de memoria evreiască, încât chiar şi în poeziile cu alte subiecte, lansa ici şi acolo, în trecere: „fără de nas mare”, „nici tătar, nici evreu” [115, 117], „tot nu eşti în Israel, bătrân bărbos?” [294], iar Anna Rodionova* îl legăna în ebraică

[101]. Dar niciun evreu bine cotat, bine instalat, pe care nimeni nu-l persecută, care lucrează într-un institut de cercetare, la redacţia unei reviste sau în lumea comerţului, nu apare în versurile sale.

Evreul la el acasă este mereu umilit şi suferind, fie prizonier într-un lagăr şi pe cale de a se sfârşi. Cum vedem în celebrele versuri:

Nicicând, evrei, voi şambelani nu veţi fi…

Nici în Sinod, nici în Senat nu veţi sta

Solovki şi Butârki e locul vostru [40]”.

Trebuie să ai o tare memorie scurtă ca să faci asemenea afirmaţii, iar Galici nu este singurul, toţi cei care sinceri şi cu inima deschisă îi ascultau aceste versuri sentimentale erau în aceeaşi situaţie. Dar unde s-au dus acei douăzeci de ani în care evreii sovietici nu au „stat” la Solovki, ci chiar au fost în frunte şi ca

„Şambelani” şi „în Senat”!?

Au uitat. Cu buna credinţă – au uitat totalmente. Ce greu este să-ţi aminteşti de ceea ce ai făcut rău!

Şi fiindcă printre cei care fac carieră şi profită de regim nu există, ca să zicem aşa, niciun evreu, ci numai ruşi, satira lui Galici, inconştient sau conştient, s-a revărsat asupra ruşilor, asupra lui alde Klim Petrovici şi Paramonov… întreaga sa ură socială, dusă împotriva lor, subliniază latura lor de necioplìţi, de „mujici”. Pune în scenă un întreg pomelnic de delatori, de zbiri, de desfrânaţi, de imbecili şi de beţivani, fie caricaturizaţi, fie amintiţi cu o notă de milă condescendentă (pe care, din păcate, o merităm). – „Gazda cu păr lung şi-ngălat / Intonează un cântec despre Ermak / Şi ca un cocoş cântă /

Pretinde că discută / Despre salvarea Rusiei” [117 – 118] –, toţi aceşti oameni mereu beţi care nu deosebesc vodca de alcoolul sanitar, pe care nu-i preocupă nimic altceva decât beţia, sau care

<notă>

— Anna Rodionova este numele doicii lui Puşkin pe care a celebrat-o în versurile sale.

</notă>

sunt pur şi simplu debusolaţi, săraci cu duhul. Or, el trecea – am spus-o – drept un poet popular… Niciun soldat erou, niciun meşteşugar, niciun intelectual rus şi chiar niciun om cinstit (esenţialul în ceea priveşte pe zeki şi l-a rezervat) – căci, după el, ceea ce-i rusesc înseamnă „liftă de caralii” [118]. Şi iată versuri care vorbesc limpede despre Rusia: „Orice tip care vorbeşte frumos este un Mesia […] Şi întreabă mereu: «Dar, băieţi, a existat vreodată acest Rus în Rusia?» Plină de josnicie de sus până jos”. – Şi, imediat după aceea, cu disperare: „Dar Ea trebuie, cu siguranţă, / să fie pe undeva?!” Această Rusie nevăzută unde, „sub un cer surâzător, / fiecare împarte cu fiecare / pâine şi cuvântul Domnului”.

„Te implor:
Rezistă!
Chiar coruptibilă, rămâi în viaţă
Ca să auzi, fie şi numai în sufletul tău
Clopotul de seară, ca la Kitej* [280 – 281]”.

Astfel, când au apărut posibilitatea şi ispita plecării, Galici a fost sfâşiat între Kitej-ul înghiţit de ape şi josnicia de azi. „Mereu acelaşi cerc vicios, aceeaşi „poveste a viţelului alb”, veriga fermecată pe care nu o poţi nici deschide nici închide!” [599]. A plecat. Cu aceste cuvinte: „Nu se va putea, prin „punctul einer * *”, să mă separ pe mine, poet rus, de Rusia!” [588].

Dar unii candidaţi la plecare culeseseră din cântecele sale o doză otrăvită de dezgust faţă de Rusia şi de dispreţ faţă de ea. Sau cel puţin certitudinea că era bine să se despartă de Rusia. Să ascultăm această voce venită din Israel: „I-am zis adio Rusiei. Nu fără durere, dar pentru totdeauna… Rusia încă ne mai ţine strâns. Dar peste un an,

peste zece, peste o sută, o vom părăsi de data aceasta cu adevărat şi vom păşi peste pragul nostru. Ascultându-l pe Galici, înţelegem încă o dată cât de bună este această cale23”.

<notă>

— Oraş legendar înghiţit de ape, dar al căror clopote încă mai bat.

** Un basm al cărui sfârşit nu se cunoaşte niciodată.

* * * Cel care, pe paşaportul intern sovietic, indica naţionalitatea titularului

(rus, ucrainean, evreu etc). Acest „punct” a fost eliminat în 1997.

</notă>

Note

1. V. Levitina, Russkii teatr i evrei [Teatrul rus şi evreii], Ierusalim, Biblioteca-Alia, 1988, vol. 1, p. 24.

2. Daniel Meyer, Mi-e ruşine că sunt socialist, în Le Monde, 1967, 6

Iunie, p. 3.

3. Michael Medved, The Jewish Question, în National Review, 1997, iulie

28, p. 53.

4. M. Heifeţ, Mesto i vremea (evreiskie zametki) [Locul şi timpul

(însemnările unui evreu)], Paris, Tretia volna [Al treilea val] 1978, p. 174.

5. Iu. Kolker, Russkaia Mist [Gândirea rusă], 24 aprilie 1987, p. 12.

6. Ibidem.

I. S. Markiş, Eşcio raz o nenavisti k samomu sebe [încă o dată despre ura faţă de sine], în „22”, Tel-Aviv, 1980, nr. 16, p. 188.

8. R. Nudelman, Sovetskii antisemitizm – pricini i prognozi (Seminar)

[Antisemitismul sovietic – cauze şi previziuni] (Seminar), în „22”, 1978, nr.

3, p. 147.

9. F. Koller, Novai plan pomoşci sovetskomu evreistru [Un nou

plan de ajutorare pentru evreii sovietici] în „22”, 1983, nr. 31, p. 145.

10. Iu. Stern, Situaţia neustoiciva i poetomu opasna (interviu) [Situaţia este instabilă şi deci periculoasă] în „22”, 1984, nr. 38, p. 130.

I1. V. Boguslavski, V zaşcitu Kuniaeva [în apărarea lui Kuniaev] în „22”.

1989, nr. 16, pp. 169 – 174

12. Iu. Stern, O situaţie instabilă... în „22”, 1984, nr. 38, p. 130.

13. V. Boguslavski, ibidem, p. 175.

14. V. Şulghin, „Cito n-am v nih ne mavitsia...”: Ob antisemitizme v

Rossii [Ce nu ne place la ei: despre antisemitism în Rusia], Paris, 1929, pp. 49 – 50.

15. Dan Levin, Na kraiu soblazna [Pe marginea ispitei], (Interviu), în

„22”, 1978, nr. 1, p. 55.

16. A. Sukonik, O relighioznom i ateisticeskom soznanii [Despre conştiinţa religioasă şi atee] în Vestnik Russkogo Hristianskogo Dvijenia [Mesagerul ACER], Paris-New York-Moscova, 1977, nr. 123, pp. 43 – 46.

17. R. Nudelman, Oglianis v razdumie... [întoarce-te şi reflectează...]

(masă rotundă) în „22”, 1982, nr. 24, p. 112.

18. A. Voronel, Buduşcee russkoialii [Viitorul pentru alya rusă] în „22”.

1978, nr. 2, p. 186.

9.R. Lert, Pozdnîi opât [O experienţă tardivă], în Syntaxis, Paris, 1980, nr. 6, pp. 5 – 6.

20. N. Rubinstein, Vâkliucite magnitofon – pogovorim o poete [închideţi

Magnetofonul, să vorbim despre poet], în Vremea i mî [Timpul şi noi] (infra:

ÎN), Tel-Aviv, 1975, nr. 2, p. 164.

21. Alexandr Galici, Pesni. Stihi. Poema. Piesa. Stati [Cântece. Poezii.

Poeme. Piesă. Articole], Ekaterinburg, 1998, pp. 552, 556, 561 – 562. Paginile indicate în text între croşete se referă la această ediţie.

22. V. Voline, On vâşel na ploşciad [A ieşit în piaţa publică], în Galici, p. 632.

23. N. Rubinstein, închideţi magnetofonul… în, Tel-Aviv, 1975, nr.

2, p. 177.

<titlu>Capitolul 25

<titlu>Când ACUZAŢIILE SE ÎNTORC ÎMPOTRIVA RUSIEI

Momentul în care evreii s-au lepădat de comunismul sovietic a fost, desigur, un eveniment istoric în sine.

În anii ’20 şi ’30 am putut crede că legătura evreilor sovietici cu bolşevismul va fi eternă. Şi iată că se despart? Ce bucurie!

Evident, aşa cum este mai întotdeauna cazul la toţi oamenii şi la toate naţiunile, nu trebuia să ne aşteptăm, după această răsturnare, la regrete privind angajamentul anterior. Deşi, personal, nu mă aşteptam la o asemenea derivă: rupând cu bolşevismul, evreii nu au simţit în sufletul lor nicio undă de căinţă, nici măcar puţină stânjeneală, ci s-au întors cu toată furia împotriva poporului rus: ruşii au ucis democraţia în Rusia (cea din Februarie), ruşii sunt responsabili de faptul că această putere continuă să se menţină după 1918!

Am fost vinovaţi, bineînţeles, şi încă în ce măsură! Şi chiar mult mai înainte: scenele odioase ale luminoasei revoluţii din Februarie ne permit suficient să o spunem. Dar cei care tocmai s-au convertit la nevoia luptei împotriva bolşevismului cer cu tărie ca, de acum înainte, să recunoască toţi că au luptat împotriva acestei puteri dintotdeauna, să evite să amintească de faptul că nu demult o adulaseră şi că au servit foarte bine această tiranie; nu, „autohtonii” sunt cei care au creat-o, au întărit-o, au iubit-o încă de la început.

„Conducătorii loviturii de stat din Octombrie… mai degrabă conduşi decât conducători [” conduşi”? ar însemna un Partid de

Fier de un tip nou!], erau interpreţii şi agenţii aspiraţiilor care dormitau în străfundul subconştientului popular”. Sau: „Lovitura de stat din octombrie a fost pentru Rusia o nenorocire. Ţara ar fi putut să

se dezvolte într-un cu totul alt mod... La acea dată [adică în fierberea anarhică din Februarie], statul a dat primele semne ale unui respect uman, premisele dreptului, libertăţii, tot ceea ce a măturat furia populară1”.

Dar iată o altă interpretare, care dă un sens uluitor prezenţei evreilor în rândurile comuniste: „Bolşevismul lui Lenin şi al Partidului comunist nu a fost decât o aşezare în formă raţională şi civilizată a bolşevismului «plebei» – şi fără primul, cu siguranţă, cel de-al doilea, mult mai teribil, ar fi câştigat”. De aceea, „participând pe scară largă la revoluţia bolşevică, furnizând-u = i cadre intelectuale şi organizatori, evreii au salvat Rusia de o pugaciovizare totală. Ei au dat bolşevismului varianta cea mai umană dintre toate cele posibile la vremea aceea2”. Dar: „cum poporul revoltat s-a servit de Partidul lui

Lenin pentru a răsturna democraţia intelectualilor [dar când a existat aşa ceva?]... poporul supus s-a servit de birocraţia stalinistă pentru a încerca să se elibereze de tot ceea ce încă mai păstra o urmă din spiritul liber al intelighenţiei3”. Da, da, să spunem lucrurilor pe nume: „Responsabilitatea intelighenţiei în deplorabilele evenimente ale istoriei ruse care au urmat a fost foarte exagerată”; în rest, „dacă a fost vreo greşeală din partea sa, este faţă de ea însăşi 4”, şi deloc faţă de popor. Luând-o invers, „n-ar fi rău ca poporul însuşi să-şi dea seama de greşeala făcută faţă de intelectualitate5”.

Sau şi mai explicit: „Puterea totalitară, prin natura şi originea sa, este fapta unui întreg popor6”; „Este o ţară totalitară... Aceasta a fost alegerea poporului rus7”.

Şi toate acestea fiindcă „elementul tătar a invadat pe dinăuntru sufletul Rusiei ortodoxe8”; or „structura socială şi spirituală asiatică, transmisă ruşilor de către mongoli... este statică, inaptă de dezvoltare şi progres9”. Este adevărat, şi Lev Gumiliov** a dezvoltat teoria conform căreia nu a existat un jug tătar, ci o amicală colaborare între cele două popoare.

<notă>

— Răscoală teribilă condusă de cazacul Emilian Pugaciov, care a cuprins întreg bazinul Volgăi şi Uralului (1773 – 1775).

** Lev Gumiliov (1912 – 1994), fiul celebrilor poeţi Gumiliov şi Ahmatova, a petrecut 12 ani în lagărele sovietice. Mai mult istoriosof decât istoric, a insistat asupra specificităţii continentul rus, după opinia sa mai mult eurasiatic decât occidental.

</notă>

La aceasta, răspunsul cel mai direct este dat de folclorul rus:

toate proverbele despre tătari, fără excepţie, îi tratează drept inamici şi opresori (or, folclorul nu înşală niciodată, nu este atât de manipulabil ca o teorie ştiinţifică.) „Lovitura de stat din Octombrie a fost şi ea o puternică intruziune a substanţei asiatice10”. Toţi cei care vor să macine şi să calce în picioare istoria rusă au recurs la maestrul lor preferat, Ceaadaev (gânditor incontestabil eminent). Mai întâi samizdatul, apoi publicaţiile emigraţilor caută, aleg cu minuţiozitate, reiau cu patimă textele sale publicate şi inedite (cele care le convin lor). Cât despre citatele care nu convin, iar faptul că principalii opozanţi ai lui Ceaadaev nu erau Nikolai I şi Benkendorf, ci prietenii săi Puşkin, Viazemski, Karamzin, Iazîkov, toate acestea au fost trecute sub tăcere.

La începutul anilor ’70, atacurile împotriva Rusiei nu au încetat să se amplifice. Rmsisch-kulturisch („o porcărie umană”): articolul anonim, apărut în samizdat, de un anume „S. Teleghin” (G.

Kopâlov), este arhiplin de dispreţ pentru Rusia, considerată ca o materie brută din care nu se poate scoate nimic. Pe vremea marilor incendii de pădure din anul 1972, acelaşi „S. Teleghin”, într-un manifest samizdat, blestemă întreaga Rusie: ard pădurile ruseşti?

Este plata pentru crimele tale!! întregul popor a devenit o masă reacţionară” (G. Pomeranţ); „sunetele atât de plăcute populaţiei mă făceau să-nebunesc, iar în contact cu această masă simt urcând în mine o exasperare surdă1”; „Evreii, destinul evreilor nu sunt decât parafraza destinului intelighenţiei în această ţară, destinului culturii sale, iar singurătatea evreilor nu-i decât simbolul unei alte solitudini, spirituale, ce rezultă din prăbuşirea credinţei tradiţionale în «popor12»”. Cum s-a mai transformat, în Rusia, eterna „problemă a poporului”, între secolul al XIX-lea şi a doua jumătate a secolului XX!

Acum, sub denumirea de „popor” masa autohtonă, stupid satisfăcută de soarta sa şi de conducătorii pe care i-a avut, în mijlocul căreia evreii, aruncaţi de o soartă nefericită în aceste

<notă>

— Alexandr, conte de Benkendorf (1783 – 1814), general de cavalerie, şef al „jandarmilor” şi al poliţiei politice sub Nikolai I.

</notă>

oraşe, au fost condamnaţi la suferinţă. A iubi această masă este ceva imposibil, a te preocupa de soarta ei este împotriva naturii.

Acelaşi Hazanov (care, la vremea aceea, încă nu emigrase) judecă astfel: „Rusia pe care o iubesc este o idee platoniciană; în realitate, ea nu există. Rusia pe care o văd în jurul meu îmi repugnă... este un fel de grajduri ale lui Augias unice în felul lor... cu locuitorii ei păduchioşi... va veni o zi când va avea parte de o pedeapsă îngrozitoare pentru ceea ce reprezintă astăzi13”. Ispăşirea va veni, da.

Dar nu pentru starea deplorabilă în care se află. Aceasta datează de mult mai demult!

*

În anii ’60, în rândurile intelectualităţii s-a reflectat mult. Mulţi şi-au exprimat opiniile asupra situaţiei în URSS, a perspectivelor sale, asupra Rusiei însăşi. Condiţiile grele create de ochiul omniprezent al guvernului au făcut ca aceste discuţii şi reflecţii să nu aibă loc decât în întâlniri private sau în articolele din samizdat, iar acestea din urmă apăreau toate sub nişte pseudonime timide. Dar, odată cu începutul emigraţiei evreieşti, amarul acuzaţiilor împotriva Rusiei s-a revărsat fără nicio reţinere în Occidentul liber:

printre intelectualii emigraţi, a fost un curent important şi atât de limpede încât, mult timp, a acoperit toate celelalte voci.

În 1968 a fugit în străinătate Arkadi Belinkov: un adversar feroce, se pare, al regimului sovietic? Dar nu era, mai degrabă, al poporului rus? Iată articolul său apărut în Noul clopot, un almanah pe care l-a întocmit: „Ţară de sclavi, ţară de seniori...” Asupra cui se abate mânia sa? (Este adevărat că îşi redactase articolul pe când se mai afla încă în URSS, autorul încă nu căpătase îndrăzneala pe care urma să i-o

insufle viaţa în străinătate: aceea de a ponegri regimul cât îl ţinea gura.) Aici Belinkov nu foloseşte nici măcar o singură dată cuvântul „sovietic”, dar foloseşte căi bătute: Rusia, sclavă dintotdeauna; „pentru poporul nostru, libertatea este ceva mai rău decât a înghiţi sticlă pisată”; în Rusia, „te spânzură fie din greşeală, fie din stângăcie, dar întotdeauna prea puţin”. Încă din anii ’20, „numeroase semne dădeau deja [în mod greşit] de gândit că la capătul unei evoluţii seculare, populaţia [Rusiei]... s-ar transforma într-o turmă de trădători, delatori, călăi”; „teama era rusească: îţi pregăteai haine groase şi aşteptai să vină să-ţi bată la uşă” [chiar şi aici, teamă nu este sovietică! înainte de Revoluţie, te puteai aştepta să-ţi vină cineva noaptea să-ţi bată la uşă?] „Tribunalul în Rusia nu judecă, ştie totul dinainte. De aceea în Rusia doar se condamnă14”.

[Trebuie oare să ne gândim că a fost aşa în urma reformelor lui Alexandru al II-lea? Dar curtea cu juri? Dar judecătorii de pace? Iată, aşadar, o afirmaţie responsabilă, îndelung cântărită!]

Da’ de unde! Autorul nostru se enervează în aşa măsură încât pune la stâlpul infamiei scriitorii – Karamzin, Jukovski, Tiuteev.

Puşkin şi întreaga societate rusă pentru lipsa de spirit revoluţionar: „o societate mizerabilă de sclavi, de urmaşi de sclavi, de strămoşi de sclavi”, „o societate de animale care tremură de frică şi de ură”, „fac pe ei, înfricoşaţi de ceea ce ar putea să se întâmple”.

„La încercările de a înăbuşi libertatea... inteligheţia rusă şi-a dat totdeauna concursul 15”.

La-nceput le cânţi în strună, iar la urmă te înjură.

Dacă Belinkov nu avusese decât intenţia de a-şi „camufla antisovietismul”, de a da cu tifla, atunci de ce, ajuns în străinătate, nu şi-a rescris textul? Dacă modul de a gândi i se schimbase, atunci de ce l-a lăsat exprimat în felul acesta?

Nu, ceea ce s-a revărsat acolo a fost tocmai ura sa.

Printr-o astfel de răsturnare va fi abjurat bolşevismul?

În acelaşi timp, pe la finele anilor ’60, apare la Londra o culegere consacrată problemelor sovietice, în care putem citi o scrisoare primită din URSS: „În profunzimile labirintice ale sufletului rus se

cuibăreşte întotdeauna un pogromist... Tot aici se află şi un sclav şi un vagabond16”. Şi iată că Beloţerkovski aduce în grabă o glumă batjocoritoare venită de pe un ştiu unde: „Ruşii sunt un popor puternic, numai la minte sunt slabi17”. „N-au decât ruşii ăştia, ucrainenii să ţipe în crâşmele lor împreună cu femeile lor, să soarbă vodca şi să leşine în faţa marelui bluff comunist... dar s-o facă fără noi!... încă mai mergeau în patru labe şi se prosternau în faţa copacilor şi a pietrelor când noi le-am adus Dumnezeul lui

Abraham, Isaac şi Iacob18...”

„Ce bine ar fi fost dacă aţi fi tăcut! Câtă înţelepciune ar fi fost din partea voastră!” (Iov, 13: 5)

Să notăm că orice judecată răuvoitoare despre „sufletul rus” în general, despre „caracterul rus” în general, nu trezeşte la oamenii civilizaţi niciun protest, nicio îndoială. Întrebarea: „Avem noi dreptul să judecăm o naţiune luată global?” nici măcar nu se pune.

Dacă cineva detestă tot ceea ce este rusesc, chiar îl dispreţuieşte sau merge până într-acolo încât să spună în mediile progresiste că

„Rusia este un depozit de gunoaie”, în Rusia acest lucru nu este imoral, aşa ceva nu pare antiprogresist. Aici, nimeni nu se adresează imediat preşedinţilor, primilor miniştri, senatorilor, membrilor Congresului pentru a-i întreba temători: „Ce credeţi despre această incitare la ură a unui grup uman ca urmare a naţionalităţii sale?” Dar noi înşine ne-am flagelat încă şi mai tare începând cu secolul al XIX-lea, mai ales în ajunul revoluţiei. Tradiţia noastră, sub acest raport, este de o mare bogăţie.

Să ne continuăm lectura pentru a ne păstra conduita: „Predicatori religioşi semidocţi”, „Ortodoxia nu a meritat încrederea inteligheнţiei” (Teleghin). Ruşii „au renegat uşor credinţa părinţilor lor; priveau indiferenţi cum li se dinamitau bisericile”. O, încă o găselniţă! „Poporul rus nu s-ar fi supus autorităţii creştinismului decât pentru un timp”, altfel spus pentru 950 de ani, „şi n-ar fi aşteptat decât o ocazie ca să se desprindă 19”, altfel spus, ora revoluţiei. Câtă duşmănie trebuie să se adune în sufletul cuiva ca să profereze asemenea lucruri! (Dar publiciştii ruşi au fost ei oare mai fermi în acest

câmp al conştiinţei departe de realitate? câţi dintre ei nu s-au lăsat antrenaţi, cum este acest as al jurnalismului din primul val al emigraţiei, S. Rafalski, despre care se spunea că este fiu de preot. El scria despre acele timpuri: „Sfânta Rusie ortodoxă a lăsat să-i fie călcate în picioare locurile sfinte fără a se împotrivi20”. Fără îndoială că horcăiturile celor pe care i-au secerat mitralierele cekiştilor în primele răzvrătiri ale credincioşilor din 1918

nu se mai auzeau la Paris. După aceea nu au mai avut puterea să se ridice? Adevărat! Dar ne-ar fi plăcut să vedem, în acei ani '20, în

URSS, cum ar fi împiedicat acest fiu de preot să fie călcate în picioare locurile sfinte!)

Unii se arată mai direcţi: „Ortodoxia este o religie de sălbatici”.

(M. Grobman), sau: „O barbarie parfumată de Rubliov*, Denis** şi

Berdiaev”; ideea „de a restaura Ortodoxia istorică rusă tradiţională” sperie multă lume. „Este viitorul cel mai negru pentru ţară şi pentru creştinism21”. La fel şi prozatorul F. Gorenstein: „În calitate de preşedinte de onoare al Uniunii poporului ras figura Iisus

Hristos care trecea drept cea mai mare zeitate cazacă universală22”.

Atenţie: dacă ascuţi ceva prea tare, rişti să-l strici!

Din aceste grosolănii fără fard trebuie să distingem scrierile publicate în samizdat de Grigori Pomeranţ, un filosof-eseist cu pană catifelată. El se situa pe nişte înălţimi care păreau dincolo de orice polemică, trata în general despre destinul intelighenţiei, în general despre destinul popoarelor originare (din acele popoare nu mai există supravieţuitori, doar dacă nu sunt cumva… boşimanii?) în samizdatul anilor '60, am citit sub semnătura sa: „Poporul? o melasă care a pierdut orice savoare, însă adevăratele zăcăminte de sare se află în noi” – în intelectuali. „Solidaritatea intelighenţiei dincolo de frontiere este mult mai reală decât solidaritatea ei cu poporul”.

Iată ce dădea un sunet perfect actual, părea la fel de pertinent pe cât de nou. Dar, în încercarea cehoslovacă din 1968, tocmai unirea dintre intelighenţie „cu melasa care şi-a pierdut orice savoare”, cu

poporul său inexistent a fost aceea care a înălţat acele metereze spirituale uitate demult de Europa: o armată sovietică formată din 750.000 de oameni nu a putut să o zdruncine, şi ceea ce a cedat au fost nervii comuniştilor cehoslovaci. (Un an mai târziu, s-a produs aceeaşi experienţă în Polonia.)

Cu modul său de a ocoli precizia, multitudinea reflecţiilor paralele nu reuşesc să deseneze o construcţie fermă şi clară; Pomeranţ, mi se pare, nu vorbeşte nici măcar o singură dată despre faptul naţional.

— Nu! „Nicăieri nu suntem pe deplin străini. Nicăieri nu suntem pe deplin acasă” – şi proslăvind diaspora în sine, diaspora sub trăsăturile

<notă>

— Andrei Rubliov (aprox. 1360 – 1430), unul dintre cei mai faimoşi pictori de icoane ruseşti.

** Denis: unul dintre ultimii foarte mari pictori de icoane ruseşti (mort între 1 503 şi 1 508).

* * * Filosof creştin rus (1874 – 1948), expulzat din URSS în 1922.

</notă>

sale generale, făcută pentru fiecare. El îşi urmează drumul prin relativism, agnosticism, evoluează la altitudini spraterestre: „Orice apel la credinţă, la tradiţie, la popor, anatemizează chemarea din partea opusă”. „După regulile stabilite pentru studenţii din Varşovia, doar o naţiune poate fi iubită”, dar „dacă, legat prin sânge de acea naţiune, iubeam şi altele!” mormăie nemulţumit Pomeran (23.

Există aici un artificiu subtil. Desigur, poţi iubi mai multe ţări, mai multe naţiuni, chiar de-ar fi şi zece. Dar nu poţi depinde, nu poţi fi decât fiul unei singure patrii, după cum nu poţi fi decât fiul unei singure mame.

Pentru a cuprinde şi mai bine obiectul analizei noastre, este bine să relatez aici schimbul de scrisori pe care l-am avut cu soţii

Pomeranţ în 1967. În anul acela, romanul meu Primul cerc, care pe atunci era doar un manuscris proscris, a fost difuzat prin samizdat;

G. Pomeranţ şi soţia sa Z. Mirkina au fost primii care mi-au adresat obiecţiile lor: i-aş fi rănit din neatenţie şi eroare în evocarea problemei evreieşti; în Cercul, i-ar fi compromis în mod iremediabil pe evrei, iar odată cu ei şi pe mine. Cum anume îi compromisesem?

Din câte mi se pare, nu i-am descris pe acei evrei cruzi care se căţăraseră la vârful puterii în înflăcărarea primilor ani sovietici. Scrisorile lor, însă, erau pline de reproşuri voalate, pline de subînţelesuri, în ultimă instanţă eram acuzat de a fi insensibil la suferinţa evreilor.

Le-am răspuns, şi ei la fel. Am discutat, în această corespondenţă, despre dreptul de a judeca o naţiune global… fără ca eu să o fi făcut în romanul meu.

Ceea ce mi-au propus atunci, mie, ca oricărui alt scriitor, oricui emite o judecată socială, psihologică, umană, a fost de a ne comporta şi de a reflecta ca şi cum pe pământ nu ar exista nicio altă naţiune aparte: nu numai de a nu-i judeca global, ci de a ignora în orice om naţionalitatea sa. „Ceea ce este natural şi scuzabil la un

Ivan Denisovici (care vedea în Cezar Markovici un non-rus) este o ruşine pentru un intelectual, iar pentru un creştin (nu pentru un botezat, ci pentru un creştin) un păcat de moarte: «Pentru mine nu există nici ortodox, nici evreu»”.

Nobil punct de vedere. Fie ca Dumnezeu să facă în aşa fel încât să putem accede cu toţii la o astfel de judecată! Dar dincolo de acest punct de vedere, nimic din ceea ce priveşte întreaga umanitate, între altele, creştinismul, nu ar avea, prin urmare, sens?

Or, am fost deja convinşi o dată că naţiunile nu există şi au încercat să ne convingă să o distrugem pe a noastră. Ceea ce, în nebunia noastră, am făcut.

Să spunem că am putea concepe un asemenea lucru. Dar cum să dai viaţă unor oameni concreţi făcând abstracţie de apartenenţa lor naţională? Fără a mai socoti că, dacă naţiunile n-ar exista, nu ar exista nici limbile? Niciun scriitor, cât de cât artist, nu este în stare să scrie în orice limbă diferită de limba sa. Dacă naţiunile ar dispărea, şi limbile ar dispărea la rândul lor.

Dintr-un vas gol nici nu mănânci şi nici nu bei.

Am remarcat că evreii, mai adeseori decât ceilalţi, insistă cu orice preţ să nu se dea atenţie apartenenţei naţionale! Ce are a face apartenenţa naţională? spun ei mereu. De altfel, există oare „trăsăturile naţionale”, „caracterul naţional”?

Bine, sunt gata să mă predau: „De acord! Gata! De-acum încolo...”

Dar trebuie totuşi să vedem încotro se îndreaptă nefericitul nostru secol. Ne întrebăm adesea: ceea ce oamenii discern, înainte de orice, la aproapele lor este apartenenţa naţională. Şi, cu mâna pe inimă: evreii sunt cei care, cu mai multă atenţie, cu mai multă invidie şi mai în secret decât oricine scrutează şi se zbat să discearnă, particularităţile naţionale. Cele ale propriei lor naţiuni.

Bun, ce-i de făcut cu cele pe care tocmai le-am citit: cu faptul că evreii îi judecă atât de des pe ruşi în mod global, şi aproape întotdeauna negativ? Pomeranţ continuă: „Trăsăturile patologice ale caracterului rus”, în care se află „instabilitatea interioară”. (Fără a tresări: totuşi el judecă aici o naţiune în mod global. Şi dacă cineva s-ar aventura să spună: trăsăturile patologice ale caracterului evreu”?) „Masa rusească a lăsat ororile opriciner să se exercite în dauna sa, la fel cum mai târziu a lăsat să se instaleze lagărele

<notă>

— Un fel de armată personală a lui Ivan cel Groaznic, care a înmulţit jafurile şi faptele de cruzime.

</notă>

staliniste ale morţii[24]”. Nu funcţionarii supranaţionali de la vârful statului au fost cei care au lăsat că aşa ceva să se întâmple, nu, nu.

Ei s-au opus cu înverşunare, – „masa obtuză” s-a făcut vinovată de aceasta... Dar şi mai radical: „Naţionalismul rus va îmbrăca în mod ineluctabil un caracter agresiv şi va antrena pogromuri[25]” –, altfel spus: orice rus care îşi iubeşte patria este un iniţiator de pogromuri!

Asemeni personajelor lui Cehov care au trebuit să renunţe la vânătoarea matinală chiar la începutul primăverii, nu ne mai rămâne

decât să oftăm: „E prea devreme!”

Dar şi mai uimitoare este concluzia celei de a doua scrisori care mi-a fost trimisă de Pomeranţ, el care ceruse cu atâta insistenţă să nu fac distincţie între naţiuni. În această impetuoasă misivă de mai multe pagini (cu o scriitură apăsată, mărturisind o iritare extremă), îmi sugera, sub forma unui ultimatum, felul în care aş mai putea salva încă această detestabilă carte Primul cerc. Soluţia era următoarea: trebuia să fac din Gherasimovici un evreu (!), în aşa fel încât acţiunea spirituală cea mai înaltă, în roman, să fie îndeplinită de un evreu. „Că Gherasimovici a fost zugrăvit după un arhetip rus nu are absolut nicio importanţă” – chiar aşa scrie acest negator al naţiunilor, doar sublinierea în italice îmi aparţine. Este adevărat, îmi furniza o soluţie de schimb: dacă îl lăsam pe Gherasimovici de naţionalitate rusă, trebuia să adaug o figură, cel puţin egală ca forţă, a unui evreu nobil şi dezinteresat. Iar dacă nu o făceam, Pomeranţ mă ameninţa că mă va ataca public. (Nu i-am răspuns la propunere.)

Mai târziu, această bătălie unilaterală, denumind-o „polemica noastră”, a dus-o, de altfel, în publicaţii străine, iar când a fost posibil, chiar în URSS, repetându-se, republicând aceste articole după ce a corectat gafele semnalate de adversarii săi. În acest stadiu se dezvăluie şi mai mult: pentru el, un singur Rău a existat pe pământ: hitlerismul. Aici, filosoful nostru nu mai este un relativist, nu. În schimb, imediat ce a venit vorba de comunism, acest fost deţinut din lagăre, care nu a fost niciodată comunist, a încep ut dintr-odată să se bâlbâie – dar cu tot mai multă fermitate pe în măsură ce timpul trecea şi denunţându-mi propria intransigenţă faţă de comunism, a spus: comunismul nu este un rău indubitabil (spiritul de democraţie chiar ar fi planat pe deasupra tinerei Ceka26), nu, răul indubitabil este anticomunismul încăpăţânat, mai ales când se sprijină pe naţionalismul rus (care, ni s-a spus, nu poate fi decât iniţiator de pogromuri).

Iată unde a ajuns Pomeranţ cu trufia sa insidioasă şi respingerea oricărei naţionalităţi.

Asemenea exagerări, o asemenea parţialitate pot contribui la înţelegerea reciprocă între Rusia şi evrei?

Asta înseamnă să vezi tot timpul doar paiul din ochiul vecinului.

În lunile când corespondam cu Pomeranţ, nişte persoane pricepute copiaseră un raport secret prezentat de numiţii Şcerbakov.

Smirnov, Utiohin Comitetului regional al Partidului din Leningrad despre o pretinsă „activitate de subminare sionistă” la Leningrad şi despre „formele rafinate de diversiune ideologică”. „Cum să combaţi aşa ceva?” m-au întrebat nişte evrei; cunoştinţe de-ale mele.

„Într-un singur fel, am răspuns înainte de a fi citit documentul: să fie făcut public! Să se difuzeze prin samizdat! Forţa noastră stă în publicitate, în jocul deschis!” Prietenii mei însă au ezitat: „Să o facem chiar aşa, pur şi simplu? Imposibil, gestul ar fi rău primit”.

După ce l-am citit, le-am înţeles temerile. Raportul arăta clar că serata literară organizată de nişte tineri la Casa Scriitorilor, în 30

Ianuarie 1968, era, din punct de vedere politic, cinstită şi curajoasă: fie în mod deschis, fie mai cu jumătate de gură, au râs de guvern, de insinuările sale, de ideologie. Textul însă făcea să apară şi orientarea naţională a vorbitorilor (tinerii păreau a fi în majoritate de origine evreiască): se simţea un fel de ciudă, de duşmănie faţă de ruşi, poate chiar dispreţ, dar şi o nostalgie a culmilor spiritului evreiesc. Din aceste motive prietenilor le era teamă să dea documentul prin samizdat.

Or, ceea ce m-a zguduit pe mine, a fost adevărul despre starea de spirit evreiască, aceea care s-a manifestat în decursul acelei serate.

„Rusia se reflectă în vitrinele crâşmelor”, ar fi zis poetul Afland.

<notă>

— Poet rus din Leningrad, ce a cunoscut un succes însemnat între anii

1970 – 1980.

</notă>

Cât de adevărat şi de teribil. Se părea că, direct sau indirect, printr-un cuvânt sau o frază, ruşii fuseseră acuzaţi că beau de cad sub masă şi îi adună nevestele de prin şanţuri; că beau vodcă până nu mai ştiu de ei, că sunt intriganţi, ciorditori…

Este important să ştim să ne observăm din exterior şi să ne vedem toate aceste defecte. Deodată, am adoptat punctul de vedere evreiesc, am privit în jurul meu şi m-am înspăimântat: Doamne, unde am greşit iremediabil noi, ruşii? Cărţi de joc, domino, gură-cască în faţa ecranelor de televizor… Ne înconjoară nişte animale, da, adevărate animale. Nu au nici Dumnezeu, nici vreun interes pentru lucrurile de spirit. Şi câtă ranchiună ne copleşeşte sufletul prin constrângerile ce ni le impun!

Dar asta înseamnă să uităm că adevăraţii ruşi au fost împuşcaţi, zdrobiţi, exterminaţi, iar cei care au mai rămas au fost minţiţi, aduşi la capătul răbdării de schingiuitorii bolşevici, nu fără concursul plin de zel al părinţilor celor care sunt astăzi tinerii intelectuali evrei. Cei de astăzi sunt scârbiţi de mutrele care, de prin anii ’40, s-au căţărat la putere şi conduc ţara, or, aceştia ne scârbesc şi pe noi! Dar cei mai buni au fost eliminaţi, nu au mai lăsat pe niciunul.

„Nu te întoarce spre trecut, ne învăţa Pomeranţ în eseurile publicate în samizdat; nu te întoarce, fiindcă în felul acesta şi-a pierdut-o Orfeu pe Euridice!”

Noi, însă, am pierdut mai mult decât o Euridice!

Noi, încă din anii ’20, am fost învăţaţi, – modernitatea obligă – să aruncăm trecutul peste bord.

Or, un proverb rusesc spune: Aleargă, dar uită-te în urmă.

Este absolut imposibil să nu privim înapoi. Dacă nu, atunci nu vom înţelege nimic.

*

Degeaba ne-am fi străduit să nu privim înapoi, ni s-ar fi amintit că „esenţa [problemei] rezidă în complexul de inferioritate al celor care, fără nicio stare sufletească, au condus poporul de-a lungul istoriei sale seculare”, el este cel „care a împins ţarismul la războaie de cucerire… Complexul de inferioritate este boala mediocrităţii[27]”. Ori, doriţi să ştiţi cum se explică revoluţia din 1917 în

Rusia? Nu aţi ghicit? Tocmai „acelaşi complex de inferioritate a provocat revoluţia în Rusia[28]”. (Una, două, trei la mână! O, nemuritorul Freud ne-ar fi explicat tot ce se petrece în viaţă…)

Mai general vorbind: „Socialismul rus a fost moştenitorul direct al absolutismului rus” – direct, bineînţeles, nu mai este nevoie de dovezi. Iar toţi spun la unison: „Între ţarism şi comunism există…

O filiaţie directă… o analogie de ordin calitativ30”. Ce putem aştepta „de la istoria rusă plămădită din sânge şi provocări31?” în prezentarea foarte interesantei cărţi a lui Agurski, Ideologia naţional-bolşevismului, cea mai mică alunecare de sens în aprecieri modifică întregul tablou, şi iată ce obţinem: „În istoria reală a societăţii sovietice, ideile fundamentale tradiţionale ale conştiinţei naţionale ruse au început să pătrundă foarte devreme în ideologia şi practica Partidului aflat la putere”, „încă de la mijlocul anilor ’20

Ideologia Partidului schimbă macazul…” încă de pe la mijlocul anilor ’20?! Dar cum am făcut atunci de nu am remarcat? Chiar cuvântul „rus” – „sunt rus” – nu aveai voie să-l pronunţi, însemna contrarevoluţie, îmi aduc foarte bine aminte! Or, se pretinde că la vremea aceea, în plină persecuţie a tot ceea ce este rus şi ortodox, ideologia Partidului „începe, în practica sa, cu tot mai multă insistenţă şi convingere, să se lase îndrumată de ideea naţională”.

„Puterea sovietică, păstrându-şi masca internaţionalistă, în realitate nu face decât să consolideze statul rus32”. Ei, uite-aşa! „În ciuda declaraţiilor internaţionaliste, revoluţia în Rusia a rămas o afacere naţională33”. „Rusia, dată peste cap de revoluţie, îşi edifica totuşi statul său naţional34”.

Naţional? Nu li s-a împleticit limba? Totuşi, toţi aceşti autori ştiu ce a fost Teroarea Roşie, milioanele de oameni care au pierit în timpul colectivizării, în nesătulul Gulag…

Ei bine, nu, Rusia este total şi iremediabil condamnată, pentru întreaga ei istorie şi în toate manifestările sale. Este mereu suspectă: „Ideea rusă” fără antisemitism „nu mai este, practic, o idee, şi mai puţin o idee rusească”. Iată ceva şi mai bun: „Atitudinea ostilă faţă de cultură este ceva specific rusesc”; „De câte ori i-am auzit pretinzând că au fost singurii care au apărat puritatea şi castitatea, singurii care au apărat ideea de Dumnezeu în genunile ţării35”;

„Acest pământ mutilat ar fi găzduit o extraordinară căldură

umană.

Această căldură ne este prezentată ca o comoară naţională, un produs unic, asemenea caviarului presat16!” Daţi-i drumul, haideţi, bateţi-vă joc de noi, persiflaţi-ne, vom avea un avantaj din asta! în ceea ce spuneţi, există din păcate o parte de adevăr. Dar spunându-l, trebuia să arătaţi atâta ură? De mult aveam conştiinţa unei îngrozitoare decadenţe a poporului nostru sub regimul comunist, şi, exact în acei ani, ’70, mi-am exprimat, cu timiditate, speranţa unei posibile renaşteri a valorilor noastre morale şi culturale. Dar ce nu merge deloc este ideea: autorii evrei ai acestei mişcări s-au aruncat cu violenţă asupra acestei renaşteri ruse ca şi cum se temeau (şi fără îndoială că se mai tem) că această cultură sovietică va ceda locul culturii ruse. „Mi-e teamă ca trezirea acestei ţări incurabile să nu se dovedească mai rea decât declinul ei actual [anii 1970 – 1980]37”.

Dacă aruncăm o privire retrospectivă din anii democratici (anii ’90), să recunoaştem că există acolo ceva profetic. Dar acest lucru era spus cu compasiune sau cu o bucurie răutăcioasă?

Unii merg şi mai departe: „Fiţi atenţi: când se insistă pe dragostea de patrie, aceasta este încărcată de ură... Fiţi cu ochii în patru când vi se spune că în Rusia ruşii trăiesc mai rău decât toţi ceilalţi, că ruşii au fost cei dintâi care au suferit, că numărul ruşilor descreşte” – toate acestea, după cum ştie fiecare, nu sunt decât minciuni! „Fiţi prudenţi când vi se vorbeşte despre eminentul om politic... asasinat mişeleşte” (Stolîpin) – şi aici este minciună? Nu:

„Faptele ce vi se prezintă nu sunt, desigur, greşite”, dar n-are a face, nu vă încredeţi nici în faptele adevărate! „Fiţi prudenţi”, „fiţi cu ochii în patru38!”

Da, acest torent de acuzaţii tardive are cu ce să vă uimească.

Cine ar fi putut crede, în înflăcăraţii ani ’20, că după decrepitudinea şi prăbuşirea mirifică a edificiului ridicat de aparatul puterii, aţâţi evrei care suferiseră din cauza comunismului, pe care se pare că deja îl blestemaseră, urma ca din Israel, din Europa, de dincolo de Ocean să se vorbească de rău şi să se calce în picioare nu comunismul, ci chiar Rusia? A judeca atât de insistent şi cu atâta

siguranţă vinovăţia şi perversitatea Rusiei, nesfârşita vinovăţie faţă de evrei, crezând sincer în eternitatea acestei vinovăţii (da, ţineţi-vă bine, aproape toţi cred aşa ceva); şi, în acelaşi timp, printr-o tăcută trecere transversală, a-i absolvi pe evrei de orice răspundere în execuţiile făcute de Ceka, de barjele încărcate cu condamnaţi scufundate în Marea Albă şi Marea Caspică, de partea care au avut-o în colectivizare, în foametea din Ucraina, de toate mizeriile administraţiei sovietice, de faptul că au servit cu zel şi pricepere la cretinizarea „indigenilor”. Totul este exact opusul unei căinţe.

Or, această responsabilitate trebuie să o împărţim cu voi, fraţii noştri „alogeni”...

Da, căinţa – o căinţă reciprocă – pentru tot ce s-a comis, ar fi calea cea mai curată, cea mai salutară.

Iar eu nu voi înceta de a-i invita pe ruşi să meargă pe această cale.

Dar îi invit şi pe evrei. Să se căiască nu pentru Troţki-Kamenev-Zinoviev: sunt suficient de cunoscuţi, pentru ca evreii să se lepede de ei, spunând: „Nu erau evrei!” Ci să dea atenţie cu onestitate tuturor păturilor sociale ale aparatului de represiune din primii ani sovietici.

„Necunoscuţilor” ca Isaia Davidovici Berg care a creat faimoasa „cameră de tortură „spre nefericirea evreilor înşişi, sau unor personaje mai puţin remarcabile care s-au mulţumit să claseze hârtiile în sânul birocraţiei sovietice şi care nu au apărut niciodată la lumina zile.

Dar evreii ar înceta de a mai fi evrei dacă nu ar oferi toţi doar o singură faţă.

Şi aici, se aud alte voci.

În aceeaşi epocă, începând cu marele exod al evreilor în afara

URSS, pentru onoarea evreilor şi pentru marea fericire a tuturor, o fracţiune dintre ei a depăşit cercul sentimentelor obişnuite şi a ştiut să prezinte o viziune globală a Istoriei. Ce fericiţi eram să-i ascultăm! Să nu ne mai oprim din a-i asculta! Ce speranţă pentru viitor!

Rândurile ruşilor erau sparte, decimate de moarte, ce preţioasă

ne-a fost înţelegerea şi sprijinul lor!

Deja, la sfârşitul secolului al XIX-lea, se putea auzi această reflecţie dezamăgită:

„Orice ţară îşi are evreii pe care îi merită40”.

Totul este o problemă de orientare a sentimentelor.

Dacă vocile unor evrei din al treilea val de emigrare sau din Israel nu s-ar fi ridicat, ne-am fi dorit desigur cu disperare să găsim posibilitatea, pentru evrei şi ruşi, să se explice şi într-o zi să se înţeleagă.

Roman Rutman, cibernetician, s-a manifestat pentru întâia oară în presa emigrată, imediat după trecerea în Israel, printr-o relatare călduroasă şi colorată a modului cum a luat naştere această emigraţie, cum s-a dezvoltat şi începând cu acest articol, a dat dovadă de sentimente călduroase faţă de Rusia. Articolul purta un titlu expresiv: „Celui care pleacă – mântuire!; celui care rămâne – frăţie! 41”. La naşterea emigraţiei, scrie el încă de la primele observaţii, se auzea întrebarea: „Suntem evrei sau ruşi?” La ora despărţirii: „Rusia răstignită pentru umanitate”.

În anul următor, 1974, în articolul său „Lanţul ofenselor”, propune să se reconsidere „unele idei primite de-a gata asupra «problemei evreieşti»” şi de a se vedea ce pericol ar fi în a le absolutiza”. Iată-le, în număr de trei: 1) „Destinul excepţional al poporului evreu a făcut din acesta un simbol al suferinţei umane”; 2)

„Evreul, în Rusia, a fost mereu victimă a persecuţiilor unilaterale”;

3) „Societatea rusă îi este obligată poporului evreu”. Şi, legat de aceasta, citează o frază din Arhipelagul Gulag: „Acest război ne-a făcut pe toţi să înţelegem că, pe acest pământ, cea mai proastă soartă este aceea de a fi rus”, şi o interpretează cu înţelegere:

„Această frază nu este găunoasă şi nici nu este banală: ea vizează victimele acestui război, soarta prizonierilor şi, înainte de toate, teroarea revoluţionară, foametea, «exterminarea stupidă a elitei gânditoare a naţiunii şi cea a suportului său, ţărănimea»”. Deşi literatura contemporană şi mişcarea democratică susţin, pentru a-şi

ispăşi vechile păcate şi persecuţiile, teza vinovăţiei societăţii ruseşti faţă de evrei, autorul nostru preferă conceptul mai profund de „lanţ al ofenselor” „bâiguielilor înduioşate despre nenorocirile abătute asupra talentatului popor evreu”. „Dar pentru a rupe acest «lanţ al ofenselor», trebuie să tragem de ambele capete42”.

Iată o voce hotărâtă, prietenoasă, chibzuită.

În aceiaşi ani, Mihail Heifeţ, prizonier recent ieşit din Gulag, s-a exprimat în mai multe rânduri cu un glas hotărât: „Foarte ataşat de poporul meu, nu pot să nu fiu de acord cu naţionaliştii unui alt popor43”. A avut curajul să lanseze un apel la pocăinţă evreiască folosind următoarea comparaţie: „Poporul german nu şi-a ocolit înspăimântătorul trecut criminal, nu a încercat să arunce pe altcineva vina hitlerismului, pe străini etc; purificându-se necontenit în focul căinţei naţionale, a reuşit să creeze un stat care pentru prima dată a trezit admiraţia şi stima umanităţii. Această experienţă, după părerea mea, trebuie să devină un model pentru popoarele care au participat la crimele bolşevicilor. Între alţii, evreii”; „Noi, evreii, trebuie să tragem concluzii cinstite din acţiunea la care s-au dedat evreii, din această unire care nu li se potrivea, un proces pe care îl prezisese într-un mod pătrunzător Z. Jabotiński...44” M. Heifeţ a arătat o mare înălţime sufletească vorbind „despre vina reală a evreilor faţă de popoarele ţărilor unde trăiesc, vină care nu le permite, care nu trebuie să-i autorizeze să trăiască în deplină linişte în diaspora”. În legătură cu acei evrei din anii 1920 – 1930: „Cine are dreptul să-i condamne pentru aberaţia lor istorică [participarea activă la edificarea comunismului], pentru pedeapsa pe care Rusia a trebuit să o îndure pentru Zona de rezidenţă şi pogromuri, cine, aşadar, dacă nu noi, descendenţii lor, care ne căim amarnic45?”

(Heifeţ adaugă că B. Penson şi M. Korenblit, deţinuţi cu care a reflectat şi a discutat în lagăr, împărtăşeau această stare de spirit.)

Aceste cuvinte ale lui Heifeţ, la vremea aceea în emigraţie, au coincis cu un vibrant apel la pocăinţă făcut evreilor, venit din interiorul URSS, lansat de Felix Svetov în romanul său apărut iniţial în samizdat: Deschide-mi porţile [căinţei]46”. (Nu din întâmplare, ci

grație agilității sentimentului și inteligenței cultivate la evrei, F.

Svetov a fost unul dintre primii în a discerne renașterea religioasă care își făcea apariția în Rusia.)

Mai târziu, în cursul discuției pasionate stârnită de o confruntare dintre Astafiev și Eidelman**, Iuri Stein amintea „complexele

<notă>

— Viktor Astafiev, (1924 – 1993), unul dintre cei mai buni prozatori ruso-sovietici de tendință „țărănească”.

** Eidelman: critic rus de origine evreiască.

</notă>

noastre specifice de evrei slavi și germani, produse în același timp de sentimentul de apartenență la un popor ales și de psihologia evreiască provincială. De unde și credința în infailibilitatea noastră națională, dar și pretențiile la monopolul suferinței... E timpul să conștientizăm că suntem o națiune normală, demnă din toate punctele de vedere, dar nu scutită de păcate, ca toate popoarele lumii.

Cu atât mai mult acum când avem propriul nostru stat independent și am dovedit lumii că evreii știu, la fel de bine ca și alte mari popoare, și să facă război și să lucreze pământul47”.

Când liberalii de stânga și-au început campania de denigrare împotriva lui V. Astafiev, V. Rasputin și V. Belov”, Marie

Schneerson, istoric literar, a luat parte din toată inima: în emigrație, ea păstrase pentru Rusia o dragoste nestinsă, aproape nostalgică, și o adâncă înțelegere a problemelor rusești48.

În anii ’70 a apărat în Occident o carte foarte bine argumentată și de o mare amploare de vederi asupra riscurilor pe care le presupunea distrugerea naturii înfăptuită de comuniști în URSS. Autorul ei trăia pe atunci în Uniunea Sovietică și o semnase, natural, cu un pseudonim, B. Komarov. La câtva timp după aceea, autorul a emigrat și i-am aflat numele: Zeev Wolfson. Chiar mai mult, am aflat că fusese unul dintre autorii Albumului bisericilor distruse și profanate din

Rusia centrală (Postfață: limitele vandalismului) 49.

În Rusia jefuită, au rămas atât de puţine forţe ruseşti care să acţioneze şi iată că primesc sprijinul forţelor evreieşti prieteneşti şi simpatizante! în această ţară pustiită, încă supusă represiunii, Fondul rus de Ajutor social, căruia i-am cedat toate drepturile mondiale pentru Arhipelagul Gulag, şi-a început atunci acţiunea de ajutorare a persoanelor persecutate, iar Alexandr Guinzburg a fost primul său administrator, competent şi plin de abnegaţie; printre voluntari, Fondul a numărat mulţi evrei şi semievrei. (Ceea ce le-a

<notă>

— Valentin Rasputin, născut în 1937 în regiunea Irkutk, excelent scriitor de tendinţă „ţărănească".

** Vasili Belov, născut în 1932 în regiunea Vologda, excelent scriitor de tendinţă „ţărănească".

</notă>

dat ocazie cercurilor ruseşti orbite de extremismul lor să stigmatizeze Fondul ca fiind „evreu".)

În acelaşi fel au participat la seria noastră de cărţi intitulată Studii de Istorie contemporană M. Bemstam, Iu. Felciński şi D. Şturman.

În lupta împotriva minciunii comuniste, diversele articole ale lui

M. Agurski, D. Şturman, A. Nekrici, M. Heller, A. Serebrennikov s-au distins printr-o profundă pătrundere, prin prospeţimea gândirii, tonul demn şi măsurat.

Tot aici se cuvine să reamintim acţiunea valoroasă a profesorului american Julius Epstein, care merită recunoştinţă din partea Rusiei, într-o Americă arogantă, totdeauna sigură de dreptul său şi care, în uşurătatea ei nu are pe conştiinţă propriile crime, el a dezvăluit, prin eforturile sale solitare, „operaţia de carenaj"; faptul că americanii, de pe continentul lor, au predat agenţilor stalinişti, pentru exterminare, după sfârşitul războiului, sute, mii de ruşi şi de cazaci care crezuseră cu naivitate că ajungând într-o ţară liberă, erau de acum salvaţi30.

Toate aceste exemple ne întăresc în ideea unei posibile cunoaşteri reciproce, sincere şi binevoitoare, între ruşi şi evrei, cu

condiţia să nu o contracarăm, de o parte şi de alta, cu intoleranţa şi răutatea noastră. Chiar şi cele mai uşoare îndemnuri către rememorare, căinţă, imparţialitate suscită violente proteste din partea gardienilor vigilenţi ai naţionalismului, atât rus cât şi evreu. „Soljeniţîn nu a avut timp să cheme la pocăinţa naţională” adică cea a ruşilor, ceea ce un astfel de autor se fereşte să blameze, şi anume: „Contrar oricărei aşteptări, ai noştri sunt deja în primele rânduri”. El nu-i numeşte, dar se pare că îl are în vedere în primul rând pe M. Heifeţ: „Se pare că noi suntem cei mai vinovaţi dintre toţi, că noi am fost cei care am ajutat… la instaurarea… sau mai degrabă nu, nu am ajutat, ci pur şi simplu am instaurat puterea sovietică… prin faptul că făceam parte în mod disproporţionat din diferite organe3”.

Cei care adoptaseră limbajul căinţei au fost puternic dispreţuiţi:

„Preferă să excreteze din maţele lor patriotice o gură întreagă de

<notă>

— Serie creată de Soljeniţîn în exil (la Editura YMCA-Press, Ia Paris).

Douăsprezece volume publicate între 1980 şi 1995.

</notă>

salivă” [ce stil, ce nobilă exprimare!] „şi să-şi acopere de scuipat «strămoşii», mereu aceiaşi, blestemându-i pe Troţki şi Bagritki.

Kogan şi Dunaevski”; „M. Heifeţ ne îndeamnă cu tărie „să ne purificăm prin focul căinţei naţionale» [7!]32 1

Şi de ce a avut parte F. Setov pentru eroul său din romanul autobiografic! „Această carte despre convertirea la creştinism nu va contribui câtuşi de puţin la căutarea ideală a căilor pocăinţei, ci va incita la antisemitismul cel mai concret şi la distrugerea evreilor…

Această carte este antisemită! De ce fapte anume să ne căim? se indignează neobositul David Markiş. Eroul lui Setov vede o trădare în faptul că «abandonăm» această ţară într-o stare deplorabilă de care vom fi singurii responsabili: se pare că noi am fi fost cei care am pus la cale acolo o revoluţie sângeroasă, l-am asasinat pe ţar, am murdărit şi am violat Biserica ortodoxă, şi în plus am fi fondat Arhipelagul

Gulagului. Chiar aşa-i? Ei aş! mai întâi că toţi aceşti tovarăşi, Troţki, Sverdlov, Berman şi Frenkel nu au nimic de-a face cu lumea evreiască. În al doilea rând, este o eroare să se pună problema în termeni de responsabilitate colectivă53”.

Fratele său, S. Markiş, judecă astfel: „În ceea ce priveşte ultimul val al celor care au emigrat din Rusia… pentru a merge în Israel sau Statele Unite, nu remarcăm la ei o adevărată rusofobie, care ţine mai degrabă de fantasme; în schimb ura de sine care se transformă în veritabil antisemitism, o vedem din plin54!”

Şi iată: dacă evreii se căiesc, asta deja înseamnă antisemitism

(o nouă varietate a acestui fenomen).

Cât despre ruşi, aceştia trebuie să înţeleagă că „ideea lor, a unei căinţe naţionale nu va putea fi efectivă fără o conştiinţă clară a culpabilităţii naţionale. Această culpabilitate este enormă şi nu trebuie să o aruncăm asupra altcuiva. Ea priveşte nu numai trecutul, ci şi prezentul, când Rusia comite suficient de multe fapte murdare, iar pe viitor este în stare să mai pună la cale şi altele”, scrie Ştaghin în anii '7055.

<notă>

— Eduard Bagritki (1895 – 1934), Pavel Kogan (1918 – 1942): poeţi sovietici de origine evreiască. Dunaevski: compozitor sovietic.

</notă>

Ei bine, nici noi nu încetăm de a face apel la ruşi: fără căinţă nu vom avea viitor. Căci au luat cunoştinţă de crimele comunismului doar cei care au suferit în mod direct şi apropiaţii lor. Cei pe care aceste crime nu i-au afectat au căutat să nu le remarce câtuşi de puţin, astăzi le-au uitat, le-am iertat şi nu înţeleg pentru ce anume ar trebui să se căiască. (Cu atât mai mult cei care au comis aceste crime).

În fiecare zi roşim de ruşine pentru poporul nostru care şchioapătă.

Dar îl iubim. Şi să nu încercăm să ne descotorosim de el.

Şi, pentru nu ştiu ce tainic motiv, nu ne-am pierdut încrederea în el”.

Dar oare la imensa noastră greşeală, la falimentul istoriei

noastre, voi nu aţi luat parte deloc?

Simon Markiş reia cuvintele lui Jabotiński: în articolele sale din anii ’20, acesta, de mai multe ori şi cu diferite ocazii, observa: Rusia este o ţară străină, interesul pe care i-l purtăm este exterior, călduţ, dar nu lipsit de simpatie; neliniştile, decepţiile, bucuriile sale nu sunt şi ale noastre, după cum ale noastre nu sunt şi ale lor”;

Markiş adaugă: „Exact aceasta este atitudinea mea faţă de ceea ce îi nelinişteşte pe ruşi”. Şi ne invită să „spunem lucrurilor pe nume.

De altfel, ruşii liberi din Occident nu strălucesc prin curaj în privinţa acestui punct delicat… Prefer să am de-a face cu duşmani36”.

Numai că fraza aceasta trebuie să o împărţim în două: de ce „a spune lucrurilor pe nume”, de ce a vorbi deschis ar trebui să însemne a te purta ca duşmani Conform proverbului nostru: decât să ai de-a face cu un linguşitor, mai bine să fii contrazis.

Rog insistent pe toţi ai noştri, inclusiv evrei, să renunţe la această distorsiune: a crede că a vorbi deschis înseamnă a te război. La aşa ceva trebuie să renunţăm definitiv! Irevocabil!

Eu însumi, în această carte, spun lucrurilor pe nume. Or, nu simt nici o singură clipă că este din duşmănie faţă de evrei. Şi scriu cu mai multă simpatie decât o fac, în schimb, numeroşi evrei despre ruşi.

Scopul cărţii mele, care se reflectă în titlul ei, este limpede: trebuie să ne înţelegem unii pe alţii, trebuie să ştim să ne punem în situaţia şi să pătrundem în sentimentele unora şi altora. Prin această lucrare, vreau să pecetluim şi să extindem înţelegerea reciprocă pentru tot viitorul nostru.

Dar să fie reciproc!

Raportul dintre destinele evreiesc şi rus, care s-au încrucişat din secolul al XVIII-lea până în al XX-lea, ascunde o cheie istorică profundă pe care nu trebuie să o pierdem în viitor. Cu adevărat se află acolo ascuns un Scop tainic, pe care trebuie să căutăm să-l ghicim şi să-l îndeplinim.

Pare evident că adevărul despre trecutul nostru comun ne este, nouă, evrei ca şi ruşi, moralmente necesar.

Note

1. B. Ştaghin, Protivostoianieduha [Rezistenţa spiritului], Londra, 1977, pp. 160, 188 – 189.
2. N. Şulghin, Nevoie russkoe samosoznanie [Noua Conştiinţă rusă], în
Vek XX i mir, Moscova, 1990, nr. 3, p. 27.
3. M. Meerson-Aksenov. Rojdenie nevoi intellighenţii [Naşterea unei noi intelighenţii], în Samosoznanie [culegere de articole], New York, 1976, p. 102.
4. B. Ştaghin, pp. 246, 249.
5. O. Altaev, Dvoinoe soznanie intelighenţii i psevdo-kultura [Dubla conştiinţă a intelighenţiei şi pseudo-cultura], în Vestnik Russkogo Studenceskogo
Hristianskogo Dvijenia, Paris-New York, 1970, nr. 97, p. 11.
6. M. Meerson-Aksenov, art. cât., p. 102.
7. Beni Peled, Mî ne mojnem jdat eşcio dve tâsiaci let! [Nu mai putem aştepta încă două mii de ani!] [Interviul în „22”, 1981, nr. 17, p. 114.
8. N. Prat, Emigrantskie kompleksî v istoriceskom aspekte [Complexele emigranţilor privite din unghi istoric] în, 1980, nr. 56, p. 191.
9. B. Ştaghin, p. 304.
10. Ibidem, p. 304.
11. M. Deici, Zapiski postoronnego [însemnările unui străin] în „22”.
1982, nr. 26, p. 156.
12. B. Hazanov, Novaia-Rossiia [Noua Rusie], în, 1976, nr. 8, p. 143.
13. Ibidem, pp. 141, 142, 144.
14. A. Belinkov, Strana rabov, strana gospod [Ţară de sclavi, ţară de seniori] în Novai Kolokol, Londra, 1972, pp. 323, 339, 346, 350.
15. Ibidem, pp. 325 – 328, 337, 347, 355.
16. N. Shapiro, Slovo nadovogo evreia [Mărturia unui evreu de rând].
Russkii antisemitizm i evrei, (culegere), Londra, 1968, pp. 50 –

51.

17. Novîi americaneţ, New York, 1982, 23 – 29 martie, nr. 110, p. 11.

18. Iacob lakir, la pişu Victoru Krasinu [îi scriu lui Victor Krasin], în Naşa strana, Tel-Aviv, 1973, 12 dec. Citat după Novai Jurnal, 1974, nr. 117, p. 190.

19. Ararăm, în „22”, 1979, nr. 5, p. 201.

20. Nevoie rusckoe slovo, New York, 1975, 30 nov., p. 3.

2\.M. Ortov, Pravoslavnoegosudarstvoi Ţerkov [Statul rus şi Biserica], în Put, New York, 1984, mai iunie, nr. 3, pp. 12, 15.

22. F. Gorenstein, Şestoi koneţ krasnoi zvezdî [Cel de-al şaselea braţ al stelei roşii], în, 1982, nr. 65, p. 125.

23. G. Pomeranţ, Celovek niotkuda [Omul de nicăieri], în G. Pomeranţ.

Neopublikovannoe [Inedite], Frankfurt, 1972, pp. 143, 161 – 162.

24. G. Pomeranţ, Sni zemli [Visările pământului], în „22”, 1980, nr. 12, p. 129.

25. Idem, „Celovek niotkuda”, art. cât., p. 157.

26. Idem, Son o spravedlivom vozmezdii [Visez la o răzbunare dreaptă], în Syntaxis, Paris, 1980, nr. 6, p. 21.

27. L. Frank, Eşcio raz o „russkom voprose” [încă o dată despre problema rusă], în Russkaia mist, 1980, 19 mai, p. 13.

28. Amram, Sovetskii antisemitizm – pricini i prognozi [Antisemitismul sovietic, cauze şi previziuni], în 22”, 1978, nr. 3, p. 153.

29. V. Gusman, Perestroika: mifi i realnost [Perestroika: mituri şi realităţi], în „22”, 1990. nr. 70, pp. 139, 142.

30. B. Ştaghin, p. 99.

31. M. Amusin, Petersburgskie strasti [Patimi petersburgheze], în „22”.

1995, nr. 96, p. 191.

32. /. Serman [într-o recenzie], în „22”, 1982, nr. 26. pp. 210 – 212.

33. B. Ştaghin, p. 158.
34. M. Meerson-Aksenov, Rojdenie nevoi intellighenţii [Naşterea unei noi intelighenţii], în Samosoznanie, p. 102.
35. B. Hazanov, Pizma bez ştempelia [Scrisori neştampilate], în
1982, nr. 69, pp. 156, 158, 162.
36. Idem, Novaia Rossiia [Rusia nouă], în, 1976, nr. 8, p. 142.
37. M. Weisskopf, Sobstrennii Platon [Un Platon de pe la noi], în „22”.
1981, nr. 22, p. 168.
38. B. Haznov, Po kom zvonit potonuvşii kolokol [Pentru cine bate
Clopotul scufundat], în Stranai Mir, München, 1986, nr. 12, pp. 93 – 94.
39. E. Jirnov, „Proţedura kazni nosila omerzitelnîi haracter [Procedura execuţiei lua un caracter odios], în Komsomolskaia Pravda, 1990.28 oct., p. 2.
40. M. Margulis, Evreiskii vopros v ego osnovaniah i ciasnostiah [Problema evreiască în fundamentele şi particularităţile sale], în Voshod.
Sankt-Petersburg, 1881, ianuarie, partea 1, p. 18.
41. R. Rutman, Uhodiaşcemu pokoi, ostaiuşcemusia-bratstro [Celui ce pleacă – mântuire!; celui care rămâne – frăţie!], în Novîi jurnal, 1974, nr. 112, pp. 284297, în engleză în Soviet Jewish Affairs, London, 1974, vol.
4, nr. 2, pp. 3 – 11.
43. M. Heifeţ, Ruskii patriot Vladimir Osipov [Vladimir Osipov, un patriot rus], în Kontinent. Paris, 1981, nr. 27, p. 209.
44. Idem, Naşi obşcie uroki [Lecţiile noastre comune], în „22”, 1980, nr.
14, pp. 162 – 163.
45. Idem, Mesto i vremea (evreiskie zametki) [Locul şi timpul (note evreieşti)], în Tretia volna, Paris, 1978, pp. 42, 45.
46. Felix Svetov, Otverzi mî dveri, Paris, Editeurs Reunis, 1978.
47. Iu. Stein, Scrisoare către redacţie, în Stranai Mir, 1987, nr. 2,

p. 112.

48. M. Schneerson, Razreşionnaia pravda [Un adevăr autorizat], în

Kontinent, 1981, nr. 28. Idem, Hudojestvennîi mir pisatelia i pisatei v miru

[Universul artistic al scriitorului şi scriitorul în lume], în Kontinent, 1990, nr. 62.

49. B. Komarov, Unicitojennie prirodi [Distrugerea naturii], Frankfurt.

Posev, 1978; Razruşionnae i oskvernionnie hramî: Moskva i sredniaia Rossia

Posleslovie: Predeli vandalizma [Biserici distruse şi profanate: Moscova şi

Rusia centrală/ Postfaţă: limitele vandalismului], Frankfurt, Posev, 1980.

50. Julius Epstein, Operation Keelhaul: The story of forced repatriation from 1944 to the present, Old Greenwich, Connecticut, 1973.

51. Vl. Zeev, Demonstraţia obektivnosti [O demonstraţie de obiectivitate], în Novai americanteţ, 1982, 1 – 7 iunie, nr. 120, p. 37.

52. V. Boguslavski, V zaşcitu Kuniaeva [În apărarea lui Kuniaev], în

„22”, 1989, nr. 16, pp. 166 – 167, 170.

53. D. Markiş, Vâkrest [Un convertit], în „22”, 1981, nr. 18, p. 210.

54. Ş. Markiş, O evreiskoi nenavisti k Rossii [Despre ura evreilor faţă de

Rusia], în „22”, 1984, nr. 38, p. 218.

55. B. Ştaghin, p. 159.

56. S. Markiş, Eşcio raz o nenavisti k samomu sebe [încă o dată despre ura faţă de sine], în „22”. 1980, nr. 16, pp. 178 – 179, 180.

<titlu>Capitolul 26

<titlu>ÎNCEPUTUL EXODULUI

Epoca Exodului, după cum s-au grăbit evreii să o numească, s-a

instaurat, ca să zicem aşa, pe neştiute. Începuturile sale au fost considerate ca pornind de la apariţia articolului din Izvestia în decembrie 1966, care, într-un mod întrucâtva înşelător, anunţa acordul autorităţilor pentru „reîntregirea familiei”, formulă care permitea evreilor să părăsească URSS1. Şase luni mai a târziu a izbucnit, după un proces istoric propriu, Războiul de Şase Zile. „Ca orice epopee, Exodul a început prin miracole. Şi, cum stă bine unei epopei, evreii din Rusia – generaţia Exodului – au avut parte de trei miracole”: „miracolul întemeierii statului Israel”, „miracolul de

Purim din 1953” (altfel spus: moartea lui Stalin) şi „cel al victoriei din 1967, veselă, strălucitoare şi ameţitoare2”.

Războiul de Şase Zile a dat un impuls ireversibil conştiinţei naţionale a evreilor sovietici şi a stins la mulţi setea asimilării. A provocat o puternică atracţie pentru formarea de cercuri unde se discutau probleme proprii naţiunii şi se studia ebraica. În orice caz, începând de aici apar primele tendinţe de emigrare.

Dar care era sentimentul majorităţii evreilor la sfârşitul anilor

’60, în pragul Exodului? Nu, evreii care vorbesc de un sentiment de oprimare şi de frustrare nu îşi falsifică, retrospectiv, senzaţiile:

„Când aud cuvântul evreu, îşi bagă capul între umeri ca şi cum s-ar aştepta să primească o lovitură. Se străduiesc cât pot să nu folosească acest cuvânt atât de greu de zis, sau îl spun repede, cu glas stins, ca şi cum i-ar strânge cineva de gât... Printre ei sunt unii obişnuiţi cu o teamă permanentă, întipărită în subconştientul lor şi devenită nevindecabilă 3”. Sau, după cum scrie o scriitoare evreică: toată viaţa profesională şi-a trăit-o cu sentimentul că munca sa nu va vedea lumina zilei fiindcă era evreică4. La numeroşi evrei, în ciuda situaţiilor materiale net mai favorabile decât cele ale marii majorităţi a populaţiei, acest sentiment de a fi asuprit era absolut real.

De altfel, protestele evreilor cultivaţi se referă mai puţin la eventualele măsuri de represiune economică, cât la şicanele de ordin cultural. „Evreii sovietici caută... să-şi menţină participarea largă la cultura rusă. Ei înşişi doresc să păstreze cultura rusă”.

Când evreii ruşi, ale căror centre de interese sunt legate de Rusia,

se trezesc privaţi, ca nişte impostori sau intruşi, de dreptul de a se ocupa de problemele ruseşti, de istoria rusă, fie chiar şi numai în scris sau în vorbe, sunt năuciţi şi ofensaţi. Odată cu apariţia tamizdatului şi a samizdatului, xenofobia proprie unor condeie faţă de evreii care se simţeau ruşi s-a exprimat pentru prima dată după ani de zile nu în stradă şi nici din partea birocraţiei, ci din cea a elitei intelectuale, inclusiv a disidenţei. Ceea ce, natural, i-a zdruncinat pe evreii care se identificau cu ruşii5”. Galici scrie: „Erau foarte numeroşi cei care, educaţi în anii ’20, ’30, ’40, se obişnuiseră încă de la naştere, să se considere ruşi... Toate gândurile lor, cu adevărat, se legaseră de cultura rusă7”.

Un alt autor descrie „tipul mediu de evreu rus al timpului nostai”.

În felul următor: „El s-a aplecat cu atenţie asupra defectelor sale.

Le-a înţeles şi simţit... şi caută să se debaraseze de ele. A încetat să gesticuleze. S-a debarasat de intonaţiile proprii limbii sale, greu suportate de ruşi... La un anumit stadiu, a încercat dorinţa de a se pune la egalitate cu rusul, să se identifice cu el”. Totuşi: „Timp de ani de zile, este posibil să nu fi auzit cuvântul «evreu». Mulţi, fără îndoială, chiar au uitat că eşti evreu. Dar tu nu vei uita niciodată. Faptul că nu se mai vorbeşte despre asta îţi aminteşte cu siguranţă. Creează în tine atâta tensiune încât orice fir de praf riscă să provoace o explozie.

Când auzi cuvântul „evreu”, sună ca o lovitură a destinului”. Iată

<notă>

— Tamizdat: literal: „ediţii din afară” – cuvânt făurit în epoca postalinistă pentru a desemna publicaţii în limba rusă din străinătate ca opere interzise în URSS.

</notă>

ceva elocvent. Şi nici autorul însuşi nu-şi dă seama cât costă efortul de a te metamorfoza în rus: „Trebuie să depăşim atâtea lucruri”, ceea ce este sursă de sărăcire. „Astăzi aveţi nevoie de cuvinte foarte suple, polisemice. Dar ele nu se află la îndemâna voastră. Când nu reuşiţi să le găsiţi, când nu înţelegeţi aceste cuvinte necesare, ceva

moare în voi”, pierdeţi „intonaţiile melodioase ale limbii evreieşti”, şi tot ceea ce are ea vesel, umor drăgălaş, forţă vitală, ironie8”.

Desigur, aceste sentimente nu au fost încercate, nici în totalitate nici cu această asprime, de către toţi evreii sovietici, ele nu privesc decât o firavă minoritate, pătura intelectuală superioară, iar din ea doar pe cei care cu adevărat şi încăpăţânare voiau să se identifice ruşilor. G. Pomeranţa putut spune despre aceste cercuri, extinzându-şi reflecţiile asupra ansamblului inteligheniţiei: „În orice loc noi nu suntem nici complet străini, nici la noi acasă”; „evrei neisraelieni, fără legături cu pământul, care şi-au pierdut orice rădăcini în existenţa cotidiană, iată ce am devenit9”.

Iată ceva bine spus.

Un alt articol abundă în acelaşi sens: „Percep atât de limpede caracterul iluzoriu al existenţei lor [a evreilor] în Rusia de azi10”.

Iar acolo unde nu s-a ajuns la o fuziune, se dezvoltă ineluctabil răceala despărţirii.

Natan Şciarański a repetat de multe ori că a fost o vreme când s-a simţit diferit de locuitorii acestei ţări.

L. Hnoh, la procesul „deturnării de avioane*”, în decembrie

1970, a declarat clar: „A trăi într-o ţară pe care nu o mai consider a mea mi-a devenit insuportabil” (iar acest sentiment, e foarte evident, nu s-a dezvoltat în două, trei luni).

Câtă unitate în gândire, câtă îndrăzneală în expresie!

Or, acest tip de sentiment i-a cuprins din ce în ce mai mult pe evreii ruşi, încât a cuprins pături foarte largi de oameni.

Mai târziu, în 1982, un jurnalist evreu s-a exprimat astfel: „Sunt un străin... un străin în propria-mi ţară pe care o iubesc în chip abstract, dar de care la modul concret mă tem11”.

<notă>

— Pe 15 iunie 1970, nouă evrei şi doi non-evrei încearcă fără succes să deturneze un avion pentru a emigra în Israel.

</notă>

La începutul anilor ’70, Lidia Ciukovskaia, într-o conversaţie pe care am avut-o, mi-a spus (am notat-o atunci): „Exodul actual le-a fost

impus evreilor cu lovituri de cizmă. Mi-e milă de cei pe care ruşii i-au constrâns să se considere drept evrei. Evreii îşi pierduseră specificitatea naţională, iar o asemenea trezire în ei a sentimentelor naţionaliste îmi pare ceva artificial”.

Nu, nu, era departe de adevăr! Aici, Lidia se înşela, deşi discutase mult cu evreii din cele două capitale. Această trezire a sentimentelor evreieşti era absolut naturală, legitimă în raport cu Axa istorică; nu a fost doar provocată „cu lovituri de cizmă”. O trezire bruscă? Şi „sunt evreu” poate fi spus cu mândrie[12]!”

Un alt ziarist evreu a căutat să înţeleagă drumul urmat de tânăra generaţie: „Noi, «nepoţii» şi moştenitori ai acestei crude experienţe, noi care am spart cu capul nostru coaja pentru a ieşi la lumina zilei, aici, în Israel, ce putem spune de părinţii şi bunicii noştri? Că nu ne-au dat „educaţie evreiască”? Dar experienţa drumului lor, a vieţii lor, aşa cum am primit-o şi pe care fiecare dintre noi a prelungit-o, chiar cu micii paşi de copil, de la visele noastre din copilărie, până la mânia vârstei mature, nu a fost o educaţie evreiască?

Sentimentul iudaităţii noastre a venit într-o mare măsură ca rezultat al eşecurilor lor, al catastrofelor lor, al disperării lor (care sunt şi ale noastre) Atunci, de ce să nu existe stimă pentru acest trecut?

Nouă ne revine sarcina să aruncăm cu piatra în capetele sparte ale romanticilor de ieri[13]?!»

Aici se exprimă deschis şi loial legătura ereditară cu părinţii şi bunicii care arătaseră atâta entuziasm în primii ani ai regimului sovietic:

ceea ce conferă tabloului o cu totul altă amploare. Şi, în filigran, în tot articolul, se percepe o iritare faţă bunurile şi privilegiile acumulate de „noua clasă care a succedat romanticilor de atunci”.

Un articol în samizdat a introdus, şi el, o nuanţă absolut pertinentă: „Într-adevăr, pare falsă părerea conform căreia sentimentele naţionaliste ale evreilor sovietici asimilaţi s-au amplificat doar ca urmare a reapariţiei antisemitismului. Aici este vorba mai degrabă de o coincidenţă în timp[14]”.

Participanţii la acest proces descriu, fiecare, într-un mod uşor

diferit evoluţia conştientizării. Unii spun: „Aproape toţi avem impresia că practic nu s-a întâmplat nimic”, altfel spus, că nu fusese nicio mişcare în favoarea reîntoarcerii la iudaism; totuşi, „după războiul din 1967, am simţit ceva ca un suflu nou”. Dar „breşa s-a făcut, sunt sigur, după procesul cu deturnarea avionului15”. Alţii spun: „La Leningrad, Moscova, Riga, s-au constituit grupuri de evrei de pe la mijlocul anilor ’60”, iar la sfârşitul acestor ani, deja se formase, la Leningrad, „un centru de conspiraţie evreiască”. Dar în ce consta realmente conspiraţia? „Se constituiseră cercuri de studiere a ebraicii şi a istoriei evreieşti... atât pentru studierea limbii, cât şi pentru a permite celor care doreau să o înveţe să discute între ei. Studiul nu mergea dincolo de vreo două, trei sute de cuvinte... Toţi, fără excepţie, erau funcţionari, iar cei care se învârteau prin jurul lor erau foarte departe nu numai de religie, ci chiar de tradiţia cea mai elementară evreiască”. „Evreii anilor ’60 aveau o idee foarte vagă despre sionism”. Cu toate acestea, „ne simţeam suficient de evrei, fără a simţi nevoia unor «cursuri de perfecţionare» pentru a ne desăvârşi calitatea de evrei”. împotriva rafalelor de propagandă anti-israeliană se întărea „o simpatie personală faţă de evrei şi de Statul Israel... Dacă ni s-ar fi spus atunci că Israelul abandonase un iudaism de acum depășit, el nu ar fi pierdut nimic în ochii noştri”. Apoi, această mişcare, „plecată dintr-un cerc clandestin, s-a schimbat în mişcare mai largă... chiar într-un «fenomen de salon»”. Totuşi, „nimeni nu credea pe atunci în posibilitatea de a emigra, cel puţin pe faţă; în schimb eram cu toţii convinşi de posibilitatea de a încasa câţiva ani de lagăr16”. Ziaristul comentează:

„Din păcate, nu se poate disocia respectiva conspiraţie de actele

«criminale»! Am observat acest lucru într-o mişcare evreiască din anii ’70, după procesul privind deturnarea de avioane17”.

Învăţarea culturii evreieşti începuse astfel şi continua fără ca vreo persoană să gândească deschis la emigrare; acest lucru nu împiedica şi nu modifica întru nimic viaţa cotidiană a participanţilor. „Nu sunt sigur că alya [în ebraică, alya înseamnă ascensiune; dar cuvântul a căpătat sensul de întoarcere la patria istorică] a început cu

sioniştii”;

„Primele grupuri sioniste nu erau destul de puternice pentru aşa ceva”. „Într-o oarecare măsură, puterea sovietică este cea care i-a dat naştere, organizând o gigantică şi zgomotoasă campanie în jurul

Războiului de Şase Zile. Presa sovietică a prezentat imaginea unui evreu războinic, învingătorul tuturor, iar această imagine a compensat complexul de inferioritate care sălăşluia în evreii sovietici”.

Dar ascunde-ţi „«frământarea evreiască»!, colaboratorii tăi să nu o vadă, vecinii să nu ţi-o audă!” La început, teama este profundă: „Aceste bucăţi de hârtie pe care îţi mâzgăleşti coordonatele în vederea primirii unei invitaţii oficiale, sunt ca şi cum ai semna o condamnare pentru tine, copii şi cei apropiaţi”; dar, în curând.

„Gata cu şuşotelile, se vorbeşte cu glas tare”, „lumea se întâlneşte pentru a petrece sărbătorile evreieşti şi a învăţa în cercuri istoria evreiască şi ebraica”. Iar, începând de la sfârşitul lui 1969, „evreii, cu zecile şi sutele încep să semneze petiţii destinate «opiniei publice străine». Cer să fie lăsaţi «să plece» în Israel 19”.

„Separaţi de iudaismul mondial, antrenaţi în cuptorul fuziunii…

al imperiului faraonic stalinist”, evreii din URSS „păreau definitiv pierduţi pentru iudaism când, brusc, a venit revenirea mişcării sioniste în Rusia, reîntoarcerea la anticul apel al lui Moise: «Lasă-mi poporul să plece!»”.

Iar „în 1970, lumea întreagă a început să vorbească de evreii ruşi”. „Au câştigat siguranţă, au căpătat… spirit de decizie. Între ei şi visul lor, doar un zid: interdicţia guvernamentală. A-l străpunge, a-l dărâma, a-l sări – aceasta era singura lor dorinţă…” „Fugiţi din

Babilonul de la miazănoapte!” – a răsunat ordinul la apelul grupului

(E. Kuzneţov, M. Dimşit) care încercaseră să deturneze un avion21, în decembrie 1970, la procesul care s-a ţinut la Leningrad, „nu au tăcut, nu s-au ascuns, şi-au declarat deschis intenţia de a deturna un avion pentru a-i duce în străinătate, în Israel. Ceea ce le putea aduce o condamnare la moarte! «Mărturisirile» erau de fapt declaraţii de sionism22”. Câteva luni mai târziu, în mai 1971, a avut loc

un al doilea proces, cel „al unei organizaţii sioniste din Leningrad”; pe urmă au mai avut loc şi altele la Riga şi la Chişinău.

Aceste procese – mai ales cele din Leningrad – au dat un nou şi puternic impuls conştiinţei naţionale a evreilor. Puţin mai târziu, a apărut în samizdat revista Evreii în URSS (pornind din 1972).

Toate aspectele luptei pentru obţinerea dreptului de a emigra în Israel, la fel ca şi exigenţa unei dezvoltări libere a culturii evreieşti pentru care cei rămâneau în URSS au trezit un viu ecou.

Dar, şi aici, ideea unei emigrări posibile era departe, foarte departe de a fi pus stăpânire pe majoritatea evreilor sovietici. „Când evreii sovietici ştiau că nu aveau de ales, că trebuiau să se resemneze şi să se adapteze, aveau impresia că trăiesc mai uşor decât acum, când au căpătat libertatea de a alege locul unde să-şi trăiască destinul… Primul val al celor care au părăsit Rusia pe la sfârşitul anilor

’60 nu era animat decât de o singură aspiraţie: a-şi petrece restul zilelor în singura ţară unde nu era antisemitism, în Israel”. (în afara celor care, precizează autorul, emigrau din dorinţa de a se îmbogăţi) 23.

Dar „o anumită fracţiune dintre evreii sovietici” erau atât de terorizaţi încât erau gata să renunţe cu uşurinţă la apartenenţa naţională, dacă li se permitea24”. Acestor medii le aparţineau evreii care blestemau „acest Israel”: din cauza lui evreii care respectă legea nu au parte, în profesia lor, de avansarea pe care o merită; „din cauza celor care pleacă, situaţia noastră se va înrăutăţi!”

Guvernul sovietic nu putea să nu încerce o stare de nelinişte în faţa acestei redeşteptări, neaşteptată pentru el – ca şi pentru lumea întreagă! –, a conştiinţei naţionale a evreilor sovietici. A întărit propaganda împotriva Israelului şi a sionismului pentru a-i înfricoşa şi mai mult pe evrei. În martie 1970, a recurs la un „truc” de tip sovietic, arhiuzat: contraatac prin vocea „cetăţenilor înşişi”, „de naţionalitate evreiască”. La spectacolul acestei conferinţe publice de presă au mers docili nu numai „evreii oficiali” cei mai compromişi ca

Verghelis, Dragunski, Ciakovski, Bezâmenski, Dolmatovski, regizorul Donskoi, experţii în ştiinţe politice Mitin şi Mint, dar şi

omonimul lui Bialik, academicianul Frumkin, Kassiriski, muzicieni de reputaţie mondială ca Flier, Zak, artişti ca Plisetkaia, Bâstritkaia.

Plucek – atât de siguri pe situaţia lor încât ni-l ar fi riscat nimic dacă ar fi refuzat să semneze „Declaraţia". Şi, cu toate acestea, au semnat-o… Respectiva „Declaraţie" punea pecetea infamiei pe „agresiunea conducătorilor israelieni… care dau din nou viaţă barbariei hitleriste", „sionismul a fost totdeauna expresia ideilor sioniste ale burgheziei evreieşti şi ale elucubraţiilor sale iudaice"; vorbitorii au intenţia „să deschidă ochii victimelor încrezătoare în propaganda sionistă"; „muncitorii evrei, sub conducerea Partidului leninist, au căpătat o libertate totală în faţa ţarismului demn de ură" – iată-i întorcându-se cu cincizeci de ani în urmă, ca şi cum în acea epocă ar fi făcut ravagii principalul asupritor?!

Totuşi, vremurile se schimbaseră. O săptămână mai târziu, ca răspuns la demersurile „oficialilor", se ridică vocea lui Ilya

Silberberg, un tânăr inginer care a hotărât să rupă fără întoarcere cu această ţară şi să plece. Acesta publică în samizdat un răspuns deschis la „Declaraţie", îi tratează pe semnatari drept „lachei josnici" şi renunţă la vechile iluzii: „Din naivitate ne-am pus speranţele în evreii «noştri»: Kaganovici, Ehrenburg şi ceilalţi". (Deci îşi puseseră, de-a binelea, speranţele în ei?) însă imediat, ca un reproş pentru ruşi: după anii '50, „ruşii pocăiţi şi ruşinaţi… după ce au vărsat un strop de lacrimă asupra trecutului… nu le juraseră dragoste şi credinţă fraţilor pe care tocmai îi regăseau?" El, Silberberg, nu se îndoieşte nicio clipă că întreaga vină este a ruşilor.

În continuare, au mai intervenit şi alţii în acelaşi fel. Un an mai târziu, o altă scrisoare deschisă a făcut furori în samizdat, scrisă de

Mihail Kalik, un regizor care până atunci se simţise bine în cadrul regimului, dar care tocmai fusese exclus din Uniunea Artiştilor sovietici de cinema ca urmare a intenţiei sale declarate de a emigra în

Israel. Această scrisoare despre fidelitatea sa faţă de cultura evreiască era adresată într-un mod surprinzător „inteligenţiei ruse".

Ca şi cum el nu ar fi trăit în URSS în mediul celor avuţi, ca şi cum, ani de-a rândul, ar fi suferit împreună cu cei oprimaţi şi ar fi luptat

pentru libertate… Iată că acum, în ajunul plecării, de pe culmile sacrificiilor sale, îi mustra pe acei intelectuali ruşi neputincioşi:

„Veţi rămâne… cu tăcerea voastră? cu «docilul vostru entuziasm»? Atunci cine va răspunde de sănătatea morală a naţiunii, a ţării, a societăţii?” Şase luni mai târziu, o nouă scrisoare deschisă a apărut în samizdat, aceea a scriitorului sovietic Grigori Svirski. A

fost extrem de marginalizat ca urmare a intervenţiei sale, în 1968, la Casa centrală a scriitorilor, împotriva antisemitismului, i s-a luat dreptul de semnătură timp de mai mulţi ani şi nici chiar numele nu i-a fost menţionat în Enciclopedia literară: el numeşte acest lucru un „asasinat”, uitând să arunce o privire înapoi asupra celor care – mulţi, foarte mulţi, şi de o cu totul altă însemnătate – înaintea lui suferiseră în mod deosebit. „Nu mai ştiu de acum cum voi trăi”, scrie el în declaraţia sa către Uniunea Scriitorilor. (Iată ce era comun cu cei 6.000 de membri ai Uniunii: ei considerau că guvernul avea datoria să-i hrănească procurându-le lucrări literare retribuite.) Acestea au fost „motivele care m-au obligat, pe mine, om de cultură rus, şi mai mult decât atât, scriitor rus şi specialist în literatura rusă, să mă consider evreu şi să iau decizia irevocabilă de a emigra împreună cu familia în Israel” unde „vreau să devin scriitor israelian”. (Dar o asemenea reconversie profesională şi naţională s-a dovedit hazardată: ca mulţi alţi emigranţi, Svirski nu se aştepta să dea peste dificultăţi de adaptare în Israel şi a trebuit să plece de acolo… *)

În numeroasele declaraţii care exprimau trezirea conştiinţei de sine a evreilor, sentimentele şi argumentele antiruseşti uimesc, rănesc auzul şi sufletul. În aceste sentimente „de o mânie bine cântărită”, după cum am citit, nu vedem, din păcate, că fraţii noştri evrei se căiesc, fie şi numai în raport cu anii ’20. Nu manifestă nici cea mai mică urmă de compasiune pentru ruşi ca popor care a suferit. Or, în alte părţi, în capitolul precedent, în mijlocul strigătelor de mânie, am auzit alte voci. Venind din Israel, ele ofereau asupra acestei epoci aprecieri lucide: „În cartea Evreii în

URSS, am căutat prea mult să ne reglăm conturile cu Rusia”… şi prea puţin să vorbim de „Israel, de viaţa noastră de aici”… şi

„Despre programul acţiunilor noastre viitoare25”.

*

Cei care, dezarmaţi, duceau o viaţă cotidiană cât se poate de simplă, înţelegeau că a vrea să spargi platoşa de oţel care încercuise peste tot URSS-ul era o sarcină imposibilă, disperată. Or, iată că, pus în mişcare de energia disperării, acest lucru a început, a

<notă>

— Şi se stabileşte în Canada.

</notă>

mers! în lupta pentru libertatea de a emigra în Israel, s-a făcut dovada unei tenacităţi şi a unei inventivităţi excepţionale prin diversitatea mijloacelor; cereri adresate prezidiului Sovietului suprem, demonstraţii şi greva foamei făcute de refuznici (numele dat de evrei celor cărora li s-a refuzat cererea de emigrare); seminarii ale savanţilor evrei privaţi de muncă, „pentru a-şi menţine calificarea”; ţinerea la Moscova a unui simpozion internaţional de savanţi

(sfârşitul lui! 976); în fine, refuzul de a satisface serviciul militar.

Desigur, succesul în această luptă nu poate fi atins decât graţie unui puternic sprijin internaţional venit din partea evreilor. „Existenţa, în lume, a solidarităţii evreieşti a fost pentru noi o descoperire uimitoare, singura care ne-a redat speranţa într-o situaţie fără ieşire”, după cum aminteşte unul dintre primii refuznici26. Încă de la început, ajutorul a fost şi de ordin financiar: „La Moscova, mediul refuznicilor a cunoscut o nouă formă de independenţă, bazată pe un puternic sprijin financiar venit din partea evreilor din străinătate27”. Cu atât mai mult a început să se aştepte de la Occident:

un sprijin din partea opiniei publice nu mai puţin important, cât şi un sprijin politic.

Prima probă serioasă pe care acest sprijin a trebuit să o treacă a apărat în 1972. Un personaj sovietic sus-pus a spus următoarele:

Intelighenţia evreiască, aceea care emigrează, a făcut în URSS studii superioare gratuite, apoi a avut condiţiile necesare pentru obţinerea gradelor ştiinţifice, iar acum va duce acest bagaj achiziţionat

în condiţii privilegiate şi va lucra spre profitul altor ţări? în acest caz, nu ar fi bine să li se pună un impozit? Pentru ce o ţară ar trebui să pregătească gratuit specialişti pentru alte ţări, îndepărtându-i pe autohtonii care, deşi ar fi putut primi învăţătură, nu au fost admişi? Imediat a fost pusă problema elaborării unei legi care să prevadă un asemenea tip de impozit. Nu s-a făcut niciun mister din acest proiect de lege, a devenit cunoscut, a fost dezbătut cu aprindere în mediile evreieşti şi a intrat în vigoare la 3 august 1972 prin decretul prezidiului Sovietului suprem al URSS intitulat „Despre restituirea de către cetăţenii

URSS care pleacă definitiv din ţară a sumelor cheltuite de stat pentru pregătirea lor”. Se prevedea să se ia, după categoriile de instituţii de învăţământ superior, între 3600 şi 9800 de ruble sovietice curente (3600 de ruble reprezenta pe atunci salariul mediu anual al unui colaborator ştiinţific fără doctorat).

A fost un scandal planetar. În decursul celor cincizeci şi cinci de ani de existenţă a regimului sovietic, niciuna dintre crimele sale cele mai mari nu ridicase un protest mondial atât de unanim şi violent ca acest impozit pe emigranţii beneficiari ai unei pregătiri superioare. Academicienii americani, cinci mii de profesori au semnat un protest (toamna lui 1972). Două treimi dintre senatorii americani au blocat tratatul comercial în pregătire care prevedea acordarea URSS a clauzei naţiunii celei mai favorizate. Au urmat parlamentarii europeni. Din partea lor, cinci sute de evrei sovietici au trimis o scrisoare deschisă secretarului general al ONU.

Kurt Waldheim (nimeni încă nu ştia că urma în curând să fie discreditat): „Este o formă de bir aplicat oamenilor ce deţin o pregătire superioară”. (În acest efort de a-şi atinge scopurile, ei nu realizau efectul pe care îl puteau avea acest gen de cuvinte într-o ţară unde lua naştere o adevărată iobăgie în colhozuri.)

Iar guvernul sovietic a cedat. Decretul nu a mai fost aplicat.

Dar tratatul comercial cu clauzele sale privind naţiunea cea mai favorizată? în aprilie 1973, liderul sindical George Mennie caută să demonstreze că respectivul tratat nu este avantajos pentru USA, că nu

ar aduce nicio destindere în climatul de tensiune internaţională, dar senatorii, acaparaţi doar de problema evreiască, nu dau atenţie acestor argumente. îşi dau acordul, cu condiţia să se adopte

„Amendamentul Jackson”: să nu se încheie atât timp cât emigraţia evreilor din URSS nu va fi total liberă. Iar în lumea întreagă apar din nou termenii negocierii capitalului american: nu vom acorda ajutorul nostru guvernului sovietic decât dacă acceptă să-i lase să plece din ţară pe evrei – doar pe evrei!

Şi nu se va găsi nimeni care să spună cu voce tare: Domnilor, de acum cincizeci şi cinci de ani, nu zeci de mii, ci milioane dintre compatrioţii noştri nu au putut decât să viseze la posibilitatea de a fugi de acest regim sovietic detestat, nimeni de aici nu a primit dreptul de a emigra, dar niciodată, niciodată oamenii politici, oamenii publici din Occident nu s-au mirat, nu au protestat, nici nu au propus să fie pedepsit guvernul sovietic chiar şi numai prin anumite limitări comerciale. (O singură campanie – dar care a fost un eşec – a avut loc în 1931, îndreptată împotriva dumpingul, forestier sovietic – vânzarea la preţ extrem de scăzut a muncii depuse de către deţinuţi – campanie care pare mai degrabă inspirată, de altfel, de spiritul de concurenţă comercială.) Cincisprezece milioane de ţărani au fost exterminaţi la „deschiaburire”, şase milioane au fost înfometaţi în 1932, fără a mai vorbi de execuţiile în masă şi de milioanele care au sfârşit în lagăre, iar pe vremea aceea lumea semna cu diriguitorii sovietici tratate, le acorda împrumuturi, le strângea mâinile cinstite, căuta să le intre în graţii, felicitându-se în faţa parlamentelor. Şi numai atunci când doar evreii au fost lezaţi în drepturile lor, Occidentul întreg a fost cuprins de focul unei vii compasiuni şi a început să înţeleagă din ce fel de esenţă era făcut acest regim. (Notasem pe o bucată grosolană de hârtie, în 1972: „Slavă

Domnului, aţi înţeles. Însă luciditatea voastră va dura mult timp? Ar fi suficient ca problema emigraţiei evreilor să fie rezolvată ca să redeveniţi surzi la problemele ruseşti sub comunism: şi din nou veţi fi surzi şi orbi şi veţi înceta să mai înţelegeţi ceva.”)

Nu vă imaginaţi cu ce entuziasm au primit evreii amendamentul

Jackson în Rusia: „În sfârşit s-a găsit o pârghie puternică pentru a se acţiona asupra puterii din URSS28”. Dar, dintr-odată, în 1975, amendamentul Jackson îşi ratează efectul, contrar oricărei aşteptări, conducătorii sovietici refuză să parafeze tratatul comercial cu

Statele Unite care conţinea şi clauza naţiunii celei mai favorizate.

(Adevărul este că aceştia contau să primească din alte ţări, graţie jocului concurenţei, credite mai substanţiale.)

Acest refuz i-a impresionat pe activiştii evrei atât din Rusia cât şi din străinătate, însă pentru puţin timp. În America şi în Europa, sprijinul emigraţiei lua o amploare din ce în ce mai mare. „Conferinţa naţională americană pentru apărarea evreilor sovietici”.

„Uniunea comitetelor de solidaritate cu evreii sovietici”. „Ziua de solidaritate naţională a Americii cu evreii din URSS” [aprilie

1975]: peste o sută de mii de manifestanţi au defilat la Manhattan, între alţii senatorii Jackson şi Humphrey, ambii ex-candidaţi la preşedinţie. „Manifestări de protest au fost organizate cu sutele şi sub forme variate... Cele mai mari au fost „duminicile de solidaritate” anuale, acele demonstraţii şi mitinguri la New York reunind până la 250.000 de participanţi (între 1974 şi 1987) 29”. O sesiune de trei zile la Oxford. Optsprezece laureaţi ai premiului Nobel au intervenit în favoarea lui Le viei, un electrochimist membru corespondent al Academiei de ştiinţe. Şase sute cincizeci de alţi savanţi, tot în favoarea lui Levici, căruia i s-a dat drumul să plece. În ianuarie 1978, peste o sută de savanţi americani cer, într-o scrisoare adresată lui Brejnev, să fie lăsat să plece profesorul Meinman. O

altă campanie mondială, şi lumea a jubilat când a luat sfârşit: matematicianul Ciudnovski primeşte autorizaţia de a urma în străinătate un tratament necunoscut în URSS. Dar aici nu este vorba doar de personalităţi notorii: într-un interval de câtva timp lumea a răsunat de nume absolut necunoscute până atunci şi la fel de repede uitate. Astfel presa mondială (în mai 1978) atrage atenţia cu mare tapaj asupra unui caz deosebit de înduioşător: o fetiţă moscovită de 7

ani, Katz Jessica, este atinsă de o boală incurabilă, dar nu este

lăsată să plece cu părinţii în Statele Unite. Ce scandal! Senatorul

Edward Kennedy intervine personal. Cu succes! Presa se înflăcărează. Toate canalele de televiziune arată la informaţii, la ore de mare audienţă, primirea la aeroport, lacrimile de fericire, fetiţa luată în braţe. Vocea Americii consacră o întreagă emisiune în limba rusă salvării Jessicăi (fără a se gândi că alte familii ruseşti care au copii suferinzi de maladii incurabile rămân în faţa unui zid de neclintit.) Deodată, în urma unei expertize medicale, se află că

Jessica nu suferă de nicio boală, că viclenii ei părinţi au dus de nas lumea întreagă pentru a fi siguri că pot pleca. (Radioul spune câteva cuvinte bâiguite, abia perceptibile; nevăzut, necunoscut.

Cui i se va ierta pe viitor un asemenea bluff?). Şi altul asemănător:

greva foamei făcută de V. Borisov (decembrie 1976), care ispăşise deja şase ani într-un spital psihiatric, este relatată de Vocea

Americii pe acelaşi plan cu „cele cincisprezece zile” ale unui anume Ilya Levin, rămas în libertate, şi-i acordă acestuia din urmă mult mai multă atenţie. Este suficient ca să semneze câţiva obscuri refuznici o declaraţie despre imposibilitatea de a emigra, pentru a fi imediat retransmisă de Radio Libertatea, Vocea Americii, BBC

În grupajul celor mai importante informaţii din lumea întreagă.

Chiar şi astăzi, ne vine greu să credem în toată publicitatea de care au beneficiat!

Se observă pe bună dreptate că această epopee a primilor paşi făcuţi de evreii sovietici în obţinerea plecării, trezeşte în lumea evreiască întreagă, dar mai ales în America, o vie conştiinţă a apartenenţei lor naţionale. „Solidaritatea entuziastă a evreilor din

Occident a fost ca un ecou la tenacitatea profetică a primilor sionişti” din URSS. „Evreii occidentali şi-au văzut idealurile traduse în fapte. Aveau încredere în evreii ruşi… ceea ce ne face să spunem că au avut încredere în propriile lor calităţi, cele mai bune…

Tot ceea ce evreii occidentali ar fi vrut să vadă mereu în preajma lor, dar… nu vedeau[30]”. Mai există o interpretare care conţine o ascuţită ironie: „Marfa propusă (spiritul evreu în plină apariţie) a

găsit cumpărători entuziaşti (evreii americani). Nici America şi nici evreii americani nu sunt interesaţi aproape deloc de evreii veniţi din URSS ca atare. Spiritul de revoltă evreiesc este ceea ce constituie marfa. Evreii din America (şi, cu ei, evreii din Londra.

Amsterdam, Paris etc), la care sentimentele evreieşti au fost trezite de triumful Războiului de Şase Zile, au crezut că văd aici o şansă de a-şi face un aliat...” O „luptă confortabilă... fără prea mult efort31”.

Însă trebuie să admitem: avânturile sufleteşti, aici şi acolo, se influenţează reciproc, zguduie tot mai mult pereţii blindajului sovietic.

*

Se consideră că emigraţia evreiască în masă, din URSS, a început în 1971: 13.000 de persoane într-un an (98% dintre ele mergând în Israel). În 1972, 32.000; în 1973, 35.000 (în perioada acestor trei ani, între 85 şi 100% de plecări în Israel12). Totuşi, majoritatea celor ce plecau nu veneau din centre ruseşti, ci din Georgia şi

Ţările Baltice. (Deşi „Georgia este o ţară fără antisemitism”, după cum declara un delegat evreu la Congresul internaţional; numeroşi evrei georgieni au fost de altfel dezamăgiţi la sosirea în Israel şi au vrut să se întoarcă). Regiunile centrale ale URSS nu au cunoscut atunci o puternică mişcare de emigrare. Ceea ce, mai târziu, când emigrarea a devenit mai dificilă, a făcut loc unei mari amărăciuni

(R. Nudelman): „Curajul tardiv al viitorilor refuznici nu ar fi fost necesar dacă ar fi profitat la timp de breşa care li se deschisese”. I se va răspunde: „Oamenii au nevoie de timp pentru a se maturiza...

Cât timp ne-a trebuit pentru a înţelege că nu trebuie să rămânem, că a rămâne ar constitui o adevărată crimă faţă de copiii noştri33?”

„Sculaţi, sculaţi şi fugiţi din ţara de la miazănoapte”.

(Zaharia, 2: 10)

De acum, totuşi, agitaţia stârnită de posibilitatea de a emigra se propagă cu mare viteză în oraşele ruseşti şi ucrainene. În martie

1973, s-au depus şapte sute de mii de cereri de emigrare. Cu toate acestea, în toamna lui 1973 are loc războiul de Kippur, iar în acest moment dorinţa de a emigra „cunoaşte o fractură”. „Faţa

Israelului după acest război s-a schimbat brusc. În locul unei naţiuni curajoase şi sigure pe ea însăşi, cu bunăstarea ei materială, credinţa în viitor, conducerea ei monolitică, Israel apare în ochii lumii, pe neaşteptate, descumpănit, molatic, sfâşiat de contradicţii interne.

Nivelul de viaţă al oamenilor a scăzut drastic 4".

Astfel, în 1974, doar 20.000 de evrei au părăsit URSS. Iar în

1975 – 1976, tranzitând prin Viena, „aproape 50% dintre evreii sovietici evită să meargă în Israel. Această epocă vede născându-se un nou termen, priamiki („direcţii"), adică cei care merg direct în Statele

Unite. După 1977, proporţia lor „oscilează între 70 şi 98%36".

„La drept vorbind, acest lucru este de înţeles. Statul evreu a fost conceput ca un refugiu naţional pentru evreii din lumea întreagă. Un refugiu care, în primul rând, le garantează o existenţă lipsită de pericole. Dar nu a fost aşa. Ţara s-a aflat pentru mulţi ani pe linia de foc37".

Printre altele, „curând a apărut că Israelul avea nevoie nu de evrei intelectuali... ci de o intelighenţie evreiască". Din acel moment „orice evreu cu judecată... a înţeles cu oroare că, prin calităţile proprii, nu avea ce face în Israel". A apărut faptul că în Israel trebuia să fii impregnat de cultură naţională evreiască; din acel moment „noii sosiţi au avut conştiinţa faptului că făcuseră o greşeală tragică; nu avea niciun sens să părăsească Rusia" (şi pentru că îşi pierduseră statutul social38), iar scrisorile trimise celor din ţară au făcut cunoscut acest lucru celor care încă nu plecaseră.

„Tonul şi conţinutul acestor scrisori erau aproape în totalitate negative cu privire la Israel. Israelul este o ţară unde statul se amestecă în toate aspectele vieţii cetăţeanului şi încearcă să şi le asume39". „Avertismente împotriva emigrării în Israel au apărut încă de la mijlocul anilor '7040. „Mediile intelighenţiei din Moscova şi Leningrad au căpătat ferma convingere că Israel este o societate închisă, spiritual săracă, aplecată asupra problemelor sale naţionale mărunte, şi care subordonează cultura intereselor ideologice de actualitate... Cel mult... o provincie culturală, sau cel mai rău... un nou guvern totalitar, lipsit însă de aparat represiv41".

De aceea, nu fără motive, mulţi evrei sovietici au avut impresia, debarcând în Israel, că făcuseră un troc, schimbând un regim autoritar pe un altul42.

Când, în 1972 – 1973, soseau în fiecare an peste 30.000 de evrei sovietici în Israel Golda Meir venea personal să-i primească la aeroport şi plângea, iar ziarele israeliene desemnau sosirea lor masivă drept „Miracolul secolului XX”. La vremea aceea, „toţi mergeau în

Israel, arătându-i cu degetul pe cei care se urcau într-o cursă spre

Roma” – altfel spus, alegeau să nu meargă în Israel. „Dar de la un an la altul”, numărul celor care soseau a început să scadă de la câteva zeci de mii la câteva mii, şi de la câteva mii la câteva sute, apoi la câţiva. Iar la Viena erau arătaţi cu degetul nu cei care luau o cursă spre Roma, ci cei câţiva „izolaţi”, „originali”, „ţăcăniţi” care continuau să meargă în Israel43”. „Înainte Israel era norma, şi trebuia să explici pentru ce nu mergi acolo; astăzi, dimpotrivă sunt somaţi să dea explicaţii cei care au intenţia de a merge acolo44”.

„Doar primul val era pus în mişcare de un ideal”: începând din

1974 şi mai apoi, au plecat din URSS cei care puteau fi numiţi al doilea nivel de evrei, care nu iubeau Israelul decât de departe45”. Şi, dacă ne gândim: „Apariţia neshirei [neshira: cei care se abăteau din drumu’) spre Israel; de la noshrim, renegaţii] se leagă probabil de faptul că la început emigraţia venea mai ales de la periferie [URSS]

unde tradiţiile [evreieşti] erau puternice, în timp ce acum veneau din centru, unde evreii erau foarte detaşaţi de tradiţia lor46?”

Într-un fel sau altul, cu cât porţile se deschideau larg spre emigrare, cu atât mai puţin spirit evreiesc se găsea în torentul acesta:

„Majoritatea emigranţilor nu ştiau practic nimic din alfabetul ebraic47. Principalul motiv care îi mâna să emigreze nu era dorinţa de a căpăta iudaitatea, ci mai degrabă de a se dezlega de ea48”.

În Israel, se auzeau ironii de felul: „Lumea nu s-a umplut de zgomotul paşilor evreilor care se grăbeau să meargă în Israel spre a-şi face un cuib… Cei care le-au urmat şi-au dat repede seama de greşelile avangardei: s-au repezit în masă, cu abilitate, acolo unde mâini străine

le amenajaseră o viaţă străină. Exact, în masă – şi iată în ce fel s-a manifestat faimoasa unitate evreiască49”. Ei bine, da, acei oameni „au emigrat din URSS pentru a se bucura de libertate intelectuală, de aceea trebuie să trăiască în Germania, Anglia”, sau şi mai simplu, să meargă să se instaleze în Statele

Unite. Într-o perspectivă mai largă: diaspora este necesară cel puţin „pentru că trebuie ca cineva să aducă nişte bani Israelului lipsit de resurse, sau să protesteze când e atacat! Dar, pe de altă parte, această diaspora perpetuează antisemitismul51”.

A. Voronel ajunge, în această privinţă, la nişte generalizări şi mai elevate: „Situaţia evreilor ruşi şi problema emancipării lor nu fac decât să reflecte criza întregii lumi evreieşti… Problema evreilor sovietici ne ajută să vedem mai bine tulburarea care ne afectează propriile rânduri”; „cinismul evreilor sovietici”, care folosesc faimoasele invitaţii trimise din Israel în loc „să se supună unui destin care le arată drumul onoarei, nu face decât să reflecte cinismul şi depravarea care ating întreaga lume evreiască (şi neevreiască)”; „sub influenţa business-ului, a concurenţei, a posibilităţilor nemărginite ale Lumii libere, problemele de conştiinţă sunt tot mai mult ignorate52”.

Era, într-adevăr, vorba de a evita în masă o viaţă sovietică plină de dificultăţi, pentru aceea mai uşoară din Occident, ceea ce, dintr-un punct de vedere uman, poate fi pe deplin înţeles. Dar ce înseamnă atunci „repatrierea”? în ce constă superioritatea morală a celor care s-au hotărât să părăsească „ţara sclavilor”? Evreii sovietici care căutau în anii aceia să obţină dreptul de emigrare strigau puternic: „Lasă-mi poporul să plece!” Dar era un citat trunchiat. În

Biblie se spune: „Lasă pe poporul Meu, ca să-mi facă sărbătoare în pustie!” (Ieşirea, 5; 1). Or, prea mulţi din cei care erau lăsaţi să plece au mers nu în deşert, ci în opulenta Americă.

*

Dar chiar la începutul începutului, în anii fericiţi ai acestei emigraţii neaşteptate, convingerile sioniste, aspiraţia de a ajunge în Israel să fi fost principalii factori care să fi stimulat exodul? Diverşi autori evrei mărturisesc contrariul.

„La finele anilor ’60, situaţia în Uniunea Sovietică ţinea mai degrabă de alya decât de mişcarea sionistă. Exista un întreg val de oameni pregătiţi, în forul lor interior, să plece din URSS. Tocmai în sânul acestui val a apărut ceea ce se poate numi o mişcare sionistă53”. La dinamicele cercuri de studiere a istoriei şi culturii evreieşti participau cei pentru care „semnul distinctiv era cel puţin o totală absenţă a acestui carierism atât de răspândit în mediile intelighenţiei evreieşti ruse. De aceea îşi foloseau întregul timp pentru problemele evreieşti54”. Pentru aceştia, încă de la sfârşitul anilor ’70, a început „era profesorilor de ebraică”, iar în anii ’80

„Cei care predau Tora erau singurii care mai continuau să exercite o anumită influenţă asupra spiritelor53”.

Motivaţiile care îi împing pe unii să emigreze se explică astfel:

„Puterea sovietică a ridicat obstacole la ceea ce era mai important pentru evrei: promovarea profesională”; în consecinţă „evreii erau ameninţaţi să fie retrogradaţi56”. „O fatalitate administrativă oarbă i-a aruncat mai întâi spre iudaitate, apoi spre sionism. Erau mulţi cei care... nu se loviseră niciodată până atunci de antisemitism sau de persecuţii politice57”. „Erau copleşiţi de absenţa de perspective în existenţa lor de evrei aişi care conţinea o contradicţie... de care nu se putea scăpa nici prin asimilare şi nici prin iudaitate”. Resimţeau cu din ce în ce mai multă amărăciune această incompatibilitate: „Zeci şi zeci de nulităţi... te trag spre necunoscut... te împing la fund59”. De unde şi dorinţa de a scăpa cu orice preţ din Uniunea

Sovietică, „iar perspectiva exaltantă ca, dintr-o supunere totală faţă de puterea sovietică, să poţi deveni brusc, în trei luni, un om liber... acţiona ca un puternic resort”.

Desigur, aceste plecări erau înconjurate de o atmosferă complexă. Unii scriau: majoritatea evreiască „a profitat de uşa deschisă de sionişti... şi părăseşte cu nostalgie o Rusie la care se adaptase, cu care era obişnuită61” (sensul transpare din participiul folosit; autorul vrea să spună: de care a trebuit să se lovească de voie ori de nevoie). Alţii spuneau: „Pentru majoritatea zdrobitoare, hotărârea de a emigra

era de natură cerebrală, în timp ce dorința de a se opune acestui lucru venea din viscerele sale52”, din senzația că face corp comun cu țara și cu tradițiile ei. Dacă era aici vorba de majoritate, nimeni nu ar putea să precizeze. Însă sentimentele care ne sunt cunoscute oscilau între versurile alese scrise de Lia Vladimirova:

Vouă, iubiții mei, vouă celor mândri
Vă las ca moștenire memoria, și această plecare.

și o glumă pe atunci în vogă: „Cine pleacă ultimul să nu uite să stingă lumina”.

Atracția evreilor sovietici pentru emigrare a coincis cu începutul mișcării disidenței în URSS. Exista aici ceva ca o legătură organică:

„Pentru unii dintre aceștia [intelectuali evrei], conștiința națională a evreilor din URSS este o formă aparte, o excrescență... o nouă formă de non-conformism63”; ei estimau că graba lor de a se smulge din această țară însemna, în același timp, încheierea unei lupte politice disperate. Într-adevăr, se regăsea aici dilema pe care o cunoscuse sionismul la începutul secolului XX: scopul este de a părăsi țara, dar mai trebuie, între timp, continuată lupta politică? La vremea respectivă se înclina spre un răspuns afirmativ, ceea ce nu mai era cazul pentru viitor. Dar actele temerare în vederea obținerii dreptului la emigrare nu puteau să nu stimuleze și îndrăzneala politică, și se întâmpla ca actorii să fie aceiași.

Așa, spre exemplu (dar mai târziu, în 1976), unii militanți ai mișcării evreiești – V. Rubin, A. Șciarański, V. Șlepak – și-au asumat susținerea „grupului de disidenți de la Helsinki” – însă, „în mediile evreiești, această hotărâre a fost considerată drept un risc nesăbuit și nejustificat”, fiindcă putea duce „la o reluare imediată și totală a măsurilor de represiune împotriva militanților evrei”, și amenința pe deasupra să transforme mișcarea evreiască „într-un apendice al disidenței64”.

Printre altele, numeroși disidenți au profitat de simultaneitatea celor două mișcări pentru a părăsi câmpul de luptă și a-și asigura salvarea individuală. Au fost avansate fundamente teoretice pentru a se legitima o asemenea atitudine. „Orice om onest din URSS trebuie să

se simtă pentru totdeauna dator faţă de Israel, şi iată de ce…

Breşa emigraţiei deschise în cortina de fier graţie Israelului… garantează spatele micului grup de oameni care sunt gata să se opună tiraniei nemiloase a Partidului comunist sovietic şi să apere drepturile omului în URSS. Absenţa unei „ieşiri de salvare” ar fi avut astăzi efectele cele mai nefaste asupra mişcării democratice65”.

Să mărturisim: această explicaţie cinică făcea un foarte prost serviciu disidenţei. Un interlocutorii stabileşte caracterul artificial:

„Astfel, adversarii [PCUS] ar juca mai degrabă un joc ciudat: s-ar angaja în mişcarea democratică, fiind siguri dinainte de existenţa unei „ieşiri de salvare”. Prin aceasta, s-ar vedea caracterul provizoriu şi inconsecvent al acţiunii lor… Au dreptul nişte potenţiali emigranţi să vorbească astfel despre schimbările din Rusia, şi, mai presus de toate, în numele Rusiei66?”

Un disident cu prea multă imaginaţie (în emigraţie, va fi hirotonisit preot ortodox) a gândit astfel: emigraţia evreiască provoacă

„O revoluţie în mentalitatea omului sovietic”; „evreul care luptă pentru dreptul la emigrare se transformă în luptător pentru libertate” în general… „Mişcarea evreiască devine acea glandă socială care începe să secrete în spirit hormonii statului de drept”, el devine „oarecum, fermentul progresului continuu al disidenţei”. Însă

„Rusia se goleşte”, „străinătatea, spaţiu până atunci mitologic, se populează cu oameni de la noi…”, „Exodul evreiesc… face să refuleze progresiv totalitarismul sovietic în Moscova, departe de întinsele spaţii de libertate67”.

Acest punct de vedere a fost primit cu emoţie; timp de ani de zile, s-a trâmbiţat: „Dreptul la emigrare este cel dintâi drept al omului…” Se repeta fără încetare că era vorba „de o fugă sub constrângere”, iar „a afirma că situaţia evreilor este privilegiată, ar fi o blasfemie68”!

Da, a părăsi o navă în pericol la bordul bărcilor de salvare este cu siguranţă un act forţat. Dă-i a dispune de o barcă înseamnă un imens privilegiu. Or, la capătul unei jumătăţi de secol extenuante sub regimul sovietic, evreii, brusc, au obţinut-o, ceilalţi, nu.

Cei mai delicaţi îşi exprimau un sentiment mai plin de responsabilitate: „Se poate lupta pentru repatrierea evreilor, este un lucru de înţeles; se poate lupta pentru ca dreptul la emigrare să le fie acordat tuturor, şi acest lucru este de înţeles; dar nu se cuvine să luptăm pentru un drept la emigrare rezervat doar evreilor69”.

În ciuda teoreticienilor cuprinşi de tandreţe faţă de emigrare, în felul acesta, toţi sovieticii participau la viaţa Occidentului şi, astfel, se simţeau mai liberi în URSS; sovieticii, dimpotrivă, de acum încolo se simţeau încă şi mai mult în impas, şi mai înşelaţi şi mai sclavi. Printre emigranţi, unii înţelegeau acest lucru: „Elementul cel mai insidios, în această situaţie, este că nu pleacă decât evreii, într-un mod inept, problema s-a redus la ceva asemănător unui fel de verificare a autenticităţii intenţiilor de plecare70”.

Exact aşa a fost. Dar, din orbire, acest adevăr nu a fost remarcat.

Or, ce trebuie să fi gândit locuitorii rămaşi în „Moscova totalitară”? Evantaiul atitudinilor este larg, de la iritarea populară (vouă, evreilor, vi se permite, nouă, nu...) până la sentimentele dezolate ale intelectualilor, după cum le-a exprimat într-o conversaţie particulară cu mine L.K. Ciukovskaia: „Zeci de oameni de mare valoare pleacă, în absenţa cărora unele legături interne foarte importante pentru ţară se rup. Nodurile care formau ţesutul său cultural se desfac...”

Exact ce am citit puţin mai sus: „Rusia se goleşte”.

Să ne aplecăm asupra reflecţiilor profunde ale unui emigrat evreu în timpul acestui Exod: „Evreii din Rusia au trăit o experienţă fără precedent de fuziune cu poporul şi cultura rusă, au participat la destinul şi la istoria Rusiei, pentru ca mai apoi să se îndepărteze brusc, aşa cum în fizică un corp se îndepărtează de un alt corp cu aceeaşi sarcină”. (Ce pertinenţă, câtă profunzime în această analogie!)

„Ceea ce este cel mai uimitor, în acest Exod, este că a fost voluntar şi s-a produs în momentul în care asimilarea se afla în punctul cel mai înalt... Caracter patetic al alya din anii ’70... Noi nu am fost expulzaţi din ţară prin vreun decret regal sau prin decizia unui partid sau a unui guvern, nu am fugit de furia debordantă a vreunui pogrom

popular… Acest aspect nu vine imediat în mintea celor care au luat parte la aceste evenimente…71”.

Şi totuşi, emigrarea evreilor din URSS a inaugurat în mod indubitabil o importantă mişcare cu valoare universală. Începutul Exodului marchează limita celor două secole în care evreii şi ruşii au trebuit să trăiască împreună. De aici înainte, orice evreu rus a căpătat posibilitatea de a hotărî singur dacă va trăi în Rusia sau în afara ei. Pe la mijlocul anilor ’80, libertatea de a emigra în Israel va fi deplină, nu va mai trebui să fie dată vreo luptă pentru a o obţine. Nimic din ce s-a petrecut în cursul acestor două secole cu evreii în Rusia – Zona de rezidenţă şi dispariţia ei progresivă, renaşterea, ridicarea până la culmile puterii ruse, noua opresiune, urmată de Exod – nu s-a datorat unor circumstanţe întâmplătoare la periferia Istoriei. Evreii şi-au încheiat ciclul răspândirii lor în jurul

Mediteranei până în regiunile orientale ale Europei, apoi s-au pus în mişcare pentru a reveni pe pământul de unde plecaseră.

În acest ciclu şi în încheierea lui există un scop supraomenesc.

Urmaşilor noştri le va reveni, poate, sarcina de a-l discerne mai clar. Şi de a-i intui sensul.

Note

1. F. Kolker, Novai plan pomoşci sovetskomu evreistru [Un nou plan de ajutorare a evreilor sovietici], în „22”, Tel-Aviv, 1983, nr. 31., p. 145.

2. V. Boguslavski, Otţi i deti russkoialii [Părinţii şi fiii Alyei ruse], în

„22”, 1978, p. 176.

3. /. Domalski, Tehnologhia nenavisti [Tehnologia urii], în Tel-Aviv.

1978, nr. 25, pp. 106 – 107.

4. A. Voronel, U kajdogo svoi dom [Fiecare are casa lui], în „22”, 1978, nr. 2, pp. 150 – 151.

5. IDomalski, p. 129.

6. O. Şturman, Razmâşlenia nad rukopisiu [Reflecţii asupra unui manu

scris], în „22”, 1980, nr. 12, p. 133.
7. A. Galici, Pesni. Stihi. Poemî. Kinopovest. Piesa. Staţii [Cântece. Poezii.
Poeme. Scenariu. Piesă. Articole], Ekaterinburg, 1998, pp. 586.
8. Răni Aren, V russkom galute [în galutul rusesc], în „22”, nr. 19, pp. 133 – 135 – 137.
9. G. Pomeranţ, Celovek niotkuda [Omul de nicăieri], în Neopublikovannoe
[Inedite], Frankfurt, 1972, pp. 161, 166.
10. A. Voronel, Trepet iudeskih zabot [Frământarea grijilor evreieşti].
Moscova-Ierusalim, 1981, p. 122.
11. M. Deici, Zapiski postoronnego [însemnările unui străin], în „22”.
1982, nr. 26, p. 156.
12. R. Rutman, Uhodiaşcemu pokoi, ostaiuşcemusia bratstro [Celui ce pleacă – mântuire!; celui care rămâne – frăţie!], în Novai jurnal, 1974, nr.
112, p. 286.
13. V. Boguslavski. V. zaşcitu Kuniaeva [în apărarea lui Kuniaev], în
„22”, Tel-Aviv, 1989, nr. 16, p. 176.
14. N. Ilski, Istoria i samosoznanie. [Evreii şi conştiinţa lor de sine], în
Evreii v SSSR, 1977, nr. 15, citat după „22”, 1978, nr. 1, p. 202.
15. A. Eterman, Tretie pokolenie [A treia generaţie] (Interviu), în „22”.
1986, nr. 46, p. 124.
16. A. Boguslavski, U istokov [La izvoare], interviu în „22”, 1986, nr. 47, pp. 102, 105 – 108.
l. Ibidem, p. 109.
18. V. Boguslavski, Oglianis v razdumie [Priveşte în urmă şi reflectează], masă rotundă în „22”, 1982, nr. 24, p. 113.
19. V. Boguslavski, Otţi i deti russkoialii [Părinţii şi fiii Alyei

ruse], în

„22”, 1978, nr. 2, p. 113.

20. /. Oren, Ispoved [Mărturisire], în „22”, 1979, nr. 7, p. 140.

21. V. Boguslavski, Otţi i deti russkoialii [Părinţii şi fiii Alyei ruse], în

„22”, 1978, nr. 2, pp. 177 – 178.

22. A. Boguslavski, U istokov [La izvoare], în „22”, 1986, nr. 47, p. 121.

23. G. Fein, V roii vâsokooplacivaemân şveiţarov [în rolul de portari bine plătiţi], în, Tel-Aviv, 1976, nr. 12, p. 135.

24. /. Domalski, Tehnologhia nenavisti [Tehnologia urii], în

Tel-Aviv, 1978, nr. 25, p. 106.

25. R. Nudelman, Oglianis v razdumie [Priveşte în urmă şi reflectează].

[masă rotundă] în „22”, 1982, nr. 24, p. 141.

26. N. Rubinstein, Kio citatel [Cine este cititorul?], în, Tel-Aviv.

1976, nr. 7, p. 131.

27. E Manevici, [Scrisoare către editor], în, New York, 1985, pp. 230 – 231.

28. V. Pe re Iman, Kruşenie ciuda: pricini i sletistria [Prăbuşirea unui miracol: cauze şi consecinţe] [dialog cu G. Rosenblum], în, Tel-Aviv.

1977, nr. 24, p. 128.

29. MEE, 1996, vol. 8, p. 380.

30. A. Voronel, Vinesto posleslovia [în loc de postfaţă], în „22”, 1983, nr.

31, p. 140.

31. V. Boguslavski, Oni nicego ne poniali [N-au înţeles nimic], în „22”.

1984, nr. 38, p. 156.

32. F. Kolker, Novai plan pomoşci sovetskomu evreistru [Un nou plan de ajutorare a evreilor sovietici], în „22”, Tel-Aviv, 1983, nr. 31., p. 144.

33. /. Stern, Situaţia neustoiciva i potomu opasna [Situaţia este

instabilă şi de aceea periculoasă], (interviu), în „22”, 1984, nr. 38, pp. 132, 133.

34. T. Manevici, pp. 107 – 108.

35. F. Kolker?. HA.

36. V. Perelman, p. 152.

37. S. Târubukova, Israel-god 1986 [Israel, anul 1986], în, 1985, nr.

88, p. 135.

38. G. Fein, pp. 13 – 136.

39. E. Manevici, Novaia emigraţia: sluhi i realnost [Noua emigraţie:

zvonuri şi realitate], în, 1985, nr. 87, p. 111.

40. E. Finkelstein, Most, kotorii ruhnul [Un pod care s-a prăbuşit], în

„22”, 1984.

41. E. Sotnikova, [Scrisoare către redacţie], în, 1978, nr. 25, p. 214.

42. M. Nudler, Priveşte în urmă şi reflectează, [masă rotundă], op. cit., p. 138.

43. V. Perelman, [Scrisori de la cititori], în, 1977, nr. 23, p. 217.

44. /. Stern, Dvoinaia otvetstrennost [O dublă responsabilitate]

(interviu), în „22”, 1981, nr. 21, p. 126.

45. E. Mane viei, pp. 109 – 110.

46. G. Freiman, Dialog ob alie i emigraţii [Dialog despre alya şi emigraţie] [cu A. Voronel], în „22”, 1983, nr. 31, p. 119.

47. A. Eterman, p. 126.

48.5. Orlov, Puti-doroghi „rimskih piligrimov” [Diferitele căi ale

„Pelerinilor spre Roma”], în, 1977. nr. 14, p. 126.

49. N. Voronel, Stai şi reflectează, art. cât. [masă rotundă], pp. 117, 118.

50. Z. Levin, p. 127.

51. A. Dobrovici (Scrisoare către editor), în „22”, 1989, nr. 67, p. 218.

52. A. Voronel, în loc de postfaţă, articol citat. pp. 139 – 141.

53. V. Boguslavski, Priveşte în urmă şi reflectează, [masă rotundă] p. 139

54. Acelaşi, La izvoare, int. cât., p. 105.

55. A. Eterman, int. cât., pp. 136, 140.

56. A. Voronel. Dialog ob alie i emigraţii [Dialog despre alya şi emigraţie] [cu G. Freiman], în „22”, 1983, nr. 3!, p. 119.

57. Lev Kopelev, O pravde i terpimosti [Despre adevăr şi toleranţă], New York, 1982, p. 61.

58. [R. Nudelman} Kolonka redactora [Rubrica redactorului], în „22”. 1979, nr. 7, p. 97.

59. E. Angenitz, Spusk v bezdnu [Coborâre în abis], în „22”, 1980, nr. 15, pp. 166, 167.

60. A Eterman, Cea de a treia generaţie [int. cât.], p. 125.

61. V. Boguslavski, V. zaşcitu Kuniaeva [În apărarea lui Kuniaev], în „22”, 1989, nr. 16, p. 175.

62. V. Liubarski, Cito delati a ne kio vinovat [Ce-i de făcut şi nu cine-i vinovat?], ÎN, 1990, nr. 109, p. 129.

63. B. Hazanov, Novaia Rossia [Noua Rusie]. În 1976, nr. 8, p. 143.

64. V. Lazaris, Ironioceskaia pesenka [Cântecel satiric], în „22”, 1978, nr. 2, p. 207.

65. /. Melciuk, [Scrisoare către editor], în, 1977, pp. 213 – 214.

66. V. Lazaris, art. cât., p. 200.

67. M. Aksenov-Meerson, Evreiskii ishod v rossiiskoi perspektive [Exodul evreiesc într-o perspectivă rusească], în, 1979, nr. 41.

68. G. Suharevskaia [Scrisoare către editor], în Sem d-nei, New York. New York, 1984.

69. /. Şlomovici, Oglianis v razdumie [Priveşte în urmă şi reflectează].

[masă rotundă] în „22”, 1982, nr. 24, p. 138.

70. fi. Hazanov, Novaia Rossia [Noua Rusie], în, 1976, nr. 8, p. 139.

71. B. Orlov, Ne te vî ucili alfaviti [Nu voi aţi învăţat alfabetul cel bun], în, 1975, nr. 1, pp. 127 – 128.

<titlu>Capitolul 27

<titlu>DESPRE ASIMILARE

Când şi cum a început această situaţie aparte a evreilor: pretutindeni să simtă că „nu este decât un oaspete”? Marea majoritate a oamenilor cred cu tărie că multiseculara răspândire a evreilor are ca origine distrugerea templului din Ierusalim de către Titus, în anul ’70 după Christos, că, de atunci, deposedaţi cu forţa de pământul lor natal, evreii au fost constrânşi să rătăcească prin lume.

Dar nu – „în acea epocă, o importantă majoritate a evreilor trăia deja în alte ţări, în Palestina rămânând cel mult a opta parte din populaţie1”. Începuturile răspândirii evreieşti sunt mult mai vechi:

„Încă din perioada captivităţii în Babilon (secolul VI înainte de

Christos.)”, fără îndoială chiar înainte, „evreii erau în marea lor majoritate un popor risipit prin lume; Palestina nu era decât central lor religios şi, într-o anumită măsură, cultural” 2

Răspândirea evreilor fusese prezisă în cele mai vechi texte ale

Bibliei. „Iar pe voi vă voi risipi printre popoare” (Leviticul, 26.

33); „Domnul vă va împrăştia prin toate popoarele şi veţi rămâne puţini la număr printre toate popoarele la care vă va duce Domnul”.

(Deuteronomul, 4.27)

„Doar o fracţiune neglijabilă a evreilor s-a întors din captivitate

(cea babiloniană), mulţi dintre ei rămânând în Babilon pentru a nu-şi părăsi bunurile”. Numeroase focare de populaţie se formează în afara Palestinei: „Evreii s-au regăsit în număr mare… în marile centre comerciale şi meşteşugăreşti din lumea antică” (de exemplu în Alexandria, pe vremea lui Ptolemeu, evreii reprezentau două cincimi din populaţie, „în majoritate comercianţi şi meşteşugari3”).

Filosoful iudeo-elen Philon din Alexandria (mort la mijlocul

secolului I, cu douăzeci de ani înainte de distrugerea Templului) mărturiseşte: „[Evreii] recunosc drept metropolă a lor Cetatea Sfântă care adăposteşte templul Dumnezeului Cel Preaînalt, dar consideră ca patrie a lor ţările care le-au devenit loc de şedere, cele ale părinţilor lor, bunicilor şi străbunicilor, sau strămoşilor şi mai îndepărtaţi şi unde ei înşişi s-au născut şi au fost educaţi4”.

Mihail Gherşenzon a scris în reflecţiile sale asupra destinelor post-babiloniene ale poporului evreu: evreii „se adaptau bine în ţările străine şi nu se grăbeau să se întoarcă în vechea lor patrie, contrar a ceea ce s-ar fi putut crede”. „Amintiţi-vă: regatul evreu încă mai subzista pe vremea când majoritatea evreilor era deja răspândită prin toate ţările orientale; Al. Doilea Templu strălucea încă în toată gloria sa când, pe străzile şi în casele din Ierusalim, nu se mai auzea limba Bibliei: toată populaţia vorbea fie siriană, fie greaca”.

Încă din acel timp, evreii, se pare, îşi dăduseră seama că „nu trebuiau să îndrăgească independenţa naţională, ci să înveţe să se lipsească de ea sub o putere străină, că nu trebuiau să se ataşeze de niciun loc, de nicio limbă unică3”.

Istoricii evrei actuali nu s-au îndepărtat de acest punct de vedere: „Evreii din antichitate s-au răspândit şi au creat centre importante în diaspora înainte de prăbuşirea statului evreu6”.

„Poporul care primise Legea nu dorea să se întoarcă în ţara sa.

Există în această atitudine ceva foarte profund, care nu a fost încă limpezit pe deplin. Este mult mai uşor să pălăvrăgim despre valorile evreieşti şi despre păstrarea spiritului iudaic, decât să explicăm adevăratele motive ale atât de îndelungatei existenţe a galut-ului”. (Cuvântul înseamnă „exil”. Până la mijlocul secolului al XX-lea, ebraica nu a avut un cuvânt pentru a desemna „diaspora” ca existenţă într-o dispersare liber consimţită, ci doar acest galut, însemnând „exil”.)

Aceste mărturii istorice ne arată că răspândirea evreilor nu a fost în mod exclusiv o fatalitate nefericită, ci o căutare liberă. Nu numai o nefericire care trebuie deplânsă, ci şi, poate, pentru evrei un mijloc de a-şi face viaţa mai uşoară. Lucru important pentru a înţelege bine

diaspora.

La evrei, nici astăzi nu există un consens asupra modului de a privi diaspora: a fost un lucru bun sau un blestem?

Încă de la apariţie şi până la formarea ideologiei sale, sionismul răspunde cu siguranţă: „Răspândirea noastră constituie pentru noi înşine un blestem grozav, celorlalţi nu le aduce nimic bun, nimic util, nicio linişte… Pretutindeni nu suntem decât musafiri…

şi în orice caz nu suntem doriţi, toţi vor să se descotorosească de noi[8]". „Oameni fără cămin, simţind pretutindeni că sunt doar musafiri, iată adevăratul blestem al risipirii, gustul său cu adevărat amar[9]!" „Unii spun: faptul de a avea mai multe «cămine» măreşte pentru evrei şansele de supravieţuire. După părerea mea, un popor care este musafir ăl mai multor cămine străine şi nu acordă preţuire propriului său cămin nu poate fi în siguranţă. A avea mai multe cămine la dispoziţie este o premisă a corupţiei[10].

Dar părerea contrară oferă o viziune mai largă şi, se pare, mai realistă. „Într-adevăr, poporul evreu s-a păstrat şi a rezistat nu în ciuda exilului şi a răspândirii sale, ci datorită lor"; „împrăştierea evreiască nu este o peripeţie, ci un element constitutiv al istoriei evreieşti"; „Trebuie să ne punem întrebarea: poporal evreu s-a păstrat în întreaga sa originalitate în ciuda exilului său şi a dispersiei sale sau datorită lor?" „Tragedia care s-a petrecut la Ierusalim în anul 1970 a distras statul, dar a fost condiţia indispensabilă salvării poporului"; „instinctul de autoconservare naţională, dus în punctul său extrem", ne-a condus la salvare prin diaspora".

„Evreii nu au avut niciodată o viziune absolut clară a situaţiei lor şi a originii ei. Exilul era considerat drept o ispăşire a păcatelor comise, dar el devenea şi o graţie aparte cu care Dumnezeu îşi binecuvântase poporul său. Prin diaspora, evreul a obţinut pecetea alegerii pe care o întrevăzuse dinainte pe faţa sa… Situaţia sa de popor risipit nu i se părea contra naturii… Chiar în perioadele în care statutul lor de stat a cunoscut cea mai mare extindere, evreii lăsau în drumul lor garnizoane, trimiteau în cele patru vânturi avangarde, ca şi cum presimţeau exilul şi se pregăteau să se retragă pe poziţii pregătite

dinainte”; „Astfel, diaspora este o formă specifică de existenţă a evreilor în timpul şi spaţiul terestru13”. Şi chiar în diaspora însăşi, cât de mobili sunt evreii! „Poporul evreu nu se stabileşte nicăieri, chiar şi după mai multe generaţii14”.

Aflându-se într-o atât de vastă răspândire în mici enclave în sânul altor popoare, evreii trebuiau să elaboreze o atitudine foarte limpede faţă de aceste popoare, un mod de comportare faţă de acestea: oare trebuiau să caute uniunea deplină, o fuziune cu aceste popoare, sau să se depărteze, să se ferească? Numeroase precepte ale Sfintei Scripturi recomandă despărţirea. Evreii din Iudeea aveau, faţă de vecinii lor cei mai apropiaţi, o atitudine atât de intransigentă încât se fereau să primească chiar şi o bucată de pâine.

Căsătoriile mixte erau formal interzise. „Am făgăduit să nu dăm fetele noastre popoarelor ţării, nici să luăm fetele lor pentru feciorii noştri” (Neemia, 10, 3). Ezdra ordona să se rupă căsătoriile deja încheiate, chiar dacă existau copii!

Trăind în diaspora, timp de milenii, evreii nu s-au amestecat cu aceste popoare, după cum untul nu se uneşte cu apa, ci se ridică deasupra pentru a se menţine la suprafaţă. De-a lungul secolelor, s-au simţit separaţi şi, până în secolul al XVIII-lea, „evreii, ca popor, nu au arătat vreodată vreo înclinaţie pentru asimilare”. Enciclopedia evreiască apărută înainte de revoluţie citează aprecierea lui Marx conform căreia „evreii nu se asimilează pentru că ei reprezintă un tip economic superior, altfel zis, o clasă capitalistă în mijlocul ţăranilor şi mic-burghezilor”, dar o contestă: economia a fost un factor secundar. „Evreii din diaspora au creat o economie care îi ferea de asimilare. Au făcut-o pentru că aveau conştiinţa superiorităţii lor culturale”, care decurgea „din conţinutul spiritual al iudaismului în forma sa cea mai desăvârşită, ceea ce împiedica orice imitare15”.

Dar, începând cu secolul al XVIII-lea, evreii încep să creadă în asimilare, care, în Europa occidentală a secolului al XIX-lea, „devine deja un ferment al dezagregării naţiunii evreieşti”. Asimilarea începe „din momentul în care cultura înconjurătoare atinge nivelul la care se află cultura evreiască sau când evreii încetează de a mai crea noi

valori”. La evreii din Europa, „începând cu sfârşitul secolului al XIX-lea, determinarea naţională slăbeşte: o prea lungă aşteptare a tocit-o. Celelalte popoare au întreprins crearea unei sclipitoare culturi care a eclipsat-o pe cea a evreilor16”. Chiar la acea vreme, începând cu Napoleon, întreaga Europă a pornit pe calea emancipării; de la o ţară la alta, evreii primeau, la termen, posibilitatea de a obţine egalitatea, ceea ce făcea asimilarea lor mai naturală. (Aici se adaugă o apreciere de valoare: „Nu există, nu poate exista asimilare unilaterală”, „evreii care se asimilează au început să-şi aducă propriile particularităţi naţionale în culturile străine”.

Heine şi Berne, Ricardo şi Marx, Beaconsfield-Disraeli şi Lassale.

Meyerbeer şi Mendelssohn, asimilându-se în mediile lor, le-au îmbogăţit cu elemente evreieşti17.)

În anumite cazuri particulare, asimilarea permite capacităţilor creatoare individuale să se manifeste cu mai multă strălucire. Dar, văzută în ansamblul ei, „asimilarea a fost preţul plătit de evrei pentru binefacerile pe care le-a adus participarea la cultura europeană”, iar evreii cultivaţi s-au convins ei înşişi că „evreii nu sunt o naţiune, ci doar un grup confesional1”. „Poporul evreu, integrându-se familiei naţiunilor europene, şi-a pierdut încet, încet personalitatea... Doar ghetoul se distingea prin trăsături naţionale evidente... Cât despre evreul cultivat, acesta căuta din toate puterile să nu semene cu un evreu”. Astfel s-a răspândit teoria conform căreia nu ar exista naţiune evreiască, ci doar „polonezi, francezi, germani ce ţin de legea lui Moise 19”.

Marx, apoi Lenin au văzut soluţionarea problemei evreieşti în asimilarea totală a evreilor în ţările unde trăiesc.

Spre deosebire de spiritul obtuz al acestor ideologi, consideraţiile lui M. Gherşenzon exprimate în 1920, adică la sfârşitul vieţii sale, prezintă un interes cu atât mai mare cu cât autorul lor nu este numai un gânditor profund, ci şi unul dintre evreii ruşi cei mai mult asimilaţi. Or, problema evreiască nici nu s-a micşorat, nici nu s-a stins în el, ci dimpotrivă, s-a manifestat cu putere. Vreau să amintesc aici articolul său „Destinele poporului evreu”.

În ciuda celor afirmate de Enciclopedia evreiască din vremea sa, Gherşenzon estimează că asimilarea evreilor este un fenomen foarte vechi, coborând adânc în negura timpurilor. Dintotdeauna şi fără întrerupere, o voce l-a „îndemnat pe evreu să se amestece cu mediul său, ceea ce a făcut să apară la el, din cele mai vechi timpuri, o dorinţă de nezdruncinat de a se asimila”. O altă voce „îi cerea să aibă grijă de specificitatea sa naţională mai mult decât de propria-i viaţă. Întreaga istorie a diasporei ţine de înfruntarea necontenită între cele două voinţe existente în evreu: umană şi supraumană, individuală şi naţională… Exigenţele impuse individului de voinţa naţională erau atât de nemiloase, depăşind chiar puterea omenească, încât, în lipsa unei mari speranţe împărtăşite de toţi, evreul putea, la fiecare pas, să cadă în disperare şi era tentat să se delimiteze de fraţii săi şi de cauza comună care îi chinuia atât”.

La polul opus celor care cred că începutul asimilării, la finele secolului XVIII, este un fenomen explicabil, Gherşerson se miră: „Nu-i ciudat că asimilarea a progresat în mod considerabil în această ultimă sută de ani şi se accelerează pe clipă ce trece, deşi astăzi, prin faptul că li s-a acordat evreilor egalitatea în drepturi, tentaţia de a se delimita s-a diminuat în mod incomparabil?” Nu, după părerea sa, „nu vreo forţă exterioară dezagregă lumea evreiască, ea se descompune din interior. Pivotul central – unitatea religioasă a poporului evreu – este cel care s-a învechit, s-a dislocat”. Cum se petrece această asimilare, unde duce? „Se pare… că [evreii] sunt pătrunşi până în măduva oaselor de un spirit cosmopolit sau, în cel mai bun caz, de spiritul culturii locale”. Dar nu: „lor le place ceea ce le place altora, dar altfel… Sunt cu adevărat posedaţi de o dorinţă pătimaşă de a crede în acei zei străini… Se străduiesc să iubească acel lucru din care trăieşte societatea contemporană cultivată. Se prefac chiar că le şi place, că le place într-adevăr şi încearcă să se convingă de aceasta”. Dar nu încă: nu iubim decât credinţa care ţine de firea interioară, „cea căreia sufletul, în suferinţă, i-a dat naştere în adâncurile sale20”.

Autorii evrei exprimă fără ocolişuri acea suferinţă a sufletului pe care o încearcă evreul când se asimilează: „Dacă aţi hotărât să vă

prefaceţi că nu sunteţi evrei sau să îmbrăţişaţi o altă religie, veţi duce în permanenţă o luptă interioară cu iudaitatea voastră... Trăiţi într-o tensiune extremă... într-un sens, este amoral căci, într-un anumit fel, vă forţaţi din punct de vedere spiritual propriul sine” 21.

(Această dramă este relatată în mod remarcabil de Cehov în povestirea sa Scaietele vineţiu.) „Maştera – asimilarea – ... te constrângea să te adaptezi la tot: la înţelegerea sensului vieţii şi a relaţiilor umane, la exigenţe, nevoi, la modul de viaţă şi la obiceiuri. Ea deforma psihologia poporului în general şi... al inteligheţiei în particular”. Ea incita „la renunţarea de sine şi ducea, în definitiv, la ideea de autodizolvare22”, la „căutarea dureroasă şi umilitoare a unui «Noi23»”. Dar chiar „asimilarea cea mai deplină este efemeră;

ea nu devine niciodată o natură”, nu scuteşte „de necesitatea de a fi mereu în gardă”.

Există lipsa de încredere a poporului de baştină care vă înconjoară. Sunt plângerile care vin de la ai voştri, de la evrei: „dezvoltare a atitudinilor de consum, de compromis”, „dorinţă de a te îndepărta de iudaitatea ta, de a te elibera”, care merge „până la renegarea apartenenţei naţionale25”.

Totuşi, se poate spune că în secolul al XIX-lea, totul mergea spre ideea că asimilarea este posibilă, necesară, anunţată şi chiar trebuie să se întâmple. Dar sionismul, atunci când a apărut, a dat problemei o lumină complet nouă. Înaintea apariţiei sionismului „o dureroasă ambivalenţă... îi caracteriza pe toţi evreii26”, o sfâşiere între tradiţia religioasă şi lumea înconjurătoare.

Jakobiński notează la începutul secolului XX: „Când evreul asimilează o cultură străină... nu trebuie să ne încredem nici în profunzimea şi nici în soliditatea acestei transformări. Un evreu asimilat cedează încă de la primul impuls, abandonează cultura împrumutată fără cea mai mică rezistenţă imediat ce se convinge că domnia sa a luat sfârşit... că nu mai poate servi de sprijin acestei culturi”. Iată un exemplu doveditor: în Austro-Ungaria germanizată, pe măsură ce se afirmau culturile cehă, ungară, poloneză, evreii germanizaţi s-au adaptat la aceste culturi noi. „Este vorba aici de acele

fenomene obiective care creează o legătură reală, intimă între om şi cultura sa, cea căreia i-au dat naştere strămoşii27”. Această observaţie este cu siguranţă justă; dar a vorbi aici de „fenomene obiective” sună puţin cam prea sec. (Jabotiński s-a ridicat de mai multe ori împotriva asimilării; el îi implora pe evrei să nu se lanseze în politica, literatura şi arta rusească: fiindcă, în câţiva ani, ruşii, inevitabil, le vor respinge, în bloc, toate serviciile28.) Numeroase exemple colective şi individuale, în Europa cât şi în Rusia, în trecut dar şi recent, arată de fapt cât de precar este fenomenul asimilării.

Iată: Benjamin Disraeli, fiul unui tată agnostic, el însuşi botezat în vremea adolescenţei, nu s-a mulţumit să se integreze vieţii englezeşti, ci a devenit simbolul însuşi al Imperiului britanic; dar la ce se gândeşte el în momentele libere, când se lasă în voia pasiunii sale de romancier? La meritele excepţionale şi la mesianismul evreilor, iar în dragostea sa fierbinte pentru Palestina, visează la restabilirea patriei lui Israel29.

Dar Gherşenzon? Istoric eminent al culturii ruse, specialist în

Puşkin, dojenit pentru a fi exprimat idei „slavofile”, scrie spre sfârşitul vieţii sale: „Încă din copilărie iniţiat în cultura europeană, m-am impregnat adânc de spiritul său... şi m-am ataşat sincer în multe privinţe de ea... Dar, în străfundul conştiinţei mele, trăiesc cu totul altfel. Iată, de ani de zile aud o voce tainică urcând din profunzimi fără întrerupere şi cu obstinaţie. „Nu-i asta! Nu-i asta!”

O altă voinţă din mine se îndepărtează de această cultură, de tot ceea ce se spune şi se face în jurul meu... Sunt asemenea străinului care s-a adoptat într-o ţară care nu este a sa; sunt iubit de autohtoni, îi iubesc şi eu, muncesc cu râvnă pentru binele lor... dar mă simt străin şi suspin în taină după câmpiile patriei mele30”.

Această mărturisire din partea lui Gherşenzon ne permite să revenim la ideea pe care o presupune acest capitol încă de la primele sale pagini: în „asimilare”, se cuvine aparent să o distingem pe cea care ţine de societatea civilă şi de moravuri, când asimilarea intră hotărât în torentul vieţii şi al intereselor poporului autohton (în acest sens, fără nicio îndoială, zdrobitoarea majoritate a evreilor din Rusia, Europa şi

America şi-ar zice astăzi asimilaţi), cea care ţine de cultură şi, în sfârşit, încă şi mai integrală, cea care atinge profunzimile spiritului; ultimele două sunt mult mai rare, dar există. Cel de al treilea caz, mai complex, nu derivă din primele două. (Astfel Corespondenţa de la un colţ la altul dintre Viaceslav

Ivanov şi M. Gherşenzon, „această cărţulie de o importanţă enormă", ar arăta, după părerea unui critic, „o asimilare spirituală incompletă, în ciuda unei asimilări culturale evidente".)

Revoluţionar în tinereţea sa, iar după revoluţie emigrant „convertit", se minunează ca de un miracol că evreii ruşi, în noile ţări unde au emigrat, „au făcut dovada unei fabuloase rezerve de energie naţională" şi „au clădit o cultură evreiască specifică". Chiar la Londra îşi aveau şcolile lor în ebraică, organizaţiile lor sociale, o bază economică solidă; nu s-au topit în viaţa engleză, mulţumindu-se să se adapteze la exigenţele sale sprijinindu-i pe evreii englezi de origine

(care, împreună cu Consiliul britanic al evreilor, dezvoltaseră noţiunea unei „comunităţi evreieşti din Marea Britanie", şi aceasta, în ţara unde se considera asimilarea ca fiind practic încheiată.) Pentru autorul nostru, la fel se petrecea şi în Franţa. Iar în Statele Unite, mai ales, „acţiunea lor era admirabilă32".

La aceasta se adaugă întrajutorarea evreiască, sigură şi infailibilă, aptitudine remarcabilă care contribuie la supravieţuirea poporului evreu. Or, şi de la ea vine instabilitatea asimilării.

Aşadar nu numai consolidarea sionismului, ci întreaga desfăşurare a secolului XX i-a incitat pe evrei să se ferească de asimilare.

Max Brod, sionist convins, scria în 1939, în ajunul celui de al doilea război mondial: „În secolul al XIX-lea, când statele erau departe de a fi pe deplin dezvoltate, se mai putea încă avansa teoria asimilării", însă „această teorie şi-a pierdut întregul sens din clipa în care popoarele şi-au consolidat unitatea"; „noi, evreii, vom fi marginalizaţi tot mai mult de către popoarele inspirate de spiritul belicos al naţionalismului dacă nu ne gândim la noi înşine, dacă nu ne retragem la timp33".

Martin Buber a emis o judecată foarte aspră (1941): «Până acum, existenţa noastră era ea singură de ajuns pentru a zdruncina tronurile idolilor, şi nu pentru a înălţa tronul Domnului. Tocmai în virtutea acestui lucru, existenţa noastră în mijlocul celorlalte popoare este atât de misterioasă. Pretindem că le inculcăm absolutul, în realitate însă ne mulţumim să le spunem „nu” celorlalte popoare sau mai exact, suntem tocmai această negaţie, nimic altceva. Iată de ce am devenit coşmarul naţiunilor34.»

Apoi, două brazde profunde au venit să traverseze istoria evreilor:

Catastrofa şi, puţin mai apoi, crearea Statului Israel. Aceste evenimente au aruncat o lumină nouă şi crudă asupra problemei asimilării.

În cartea sa Speranţă şi realizare: Palestina din 1917 până în

1949 şi în articolul său „Iuda la răscruce de drumuri”, Arthur

Koestler nu a întârziat să mediteze asupra creării statului Israel şi să tragă concluzii clare pentru lumea evreiască. Sionist plin de zel în tinereţea sa, plecat din Viena pentru a intra într-un kibuţ în Palestina, apoi, timp de câţiva ani ziarist la Ierusalim, responsabil de o rubrică în ebraică la ziarul lui Jabotiński, corespondent ăl mai multor ziare germane, a scris următoarele: „Dacă se exclude din religia evreiască nostalgia mistică a unei reîntoarceri în Ţara Făgăduinţei, dispar înseşi fundamentul şi esenţa acestei religii... Iată de ce zdrobitoarea majoritate a rugăciunilor evreieşti, a riturilor şi a simbolurilor şi-au pierdut sensul după restabilirea statului evreu...

Dumnezeul lui Israel şi-a ţinut promisiunea de a restitui pământul din Canaan seminţiei lui Abraham...” Dacă un evreu credincios

„Refuză să îndeplinească porunca de a reveni în ţara strămoşilor, el încalcă înţelegerea şi... riscă anatema şi excluderea din rândul evreilor”. Or, pentru aceia dintre evrei „care nu se definesc” în raport cu religia, este greu de înţeles pentru ce trebuie îndurate atâtea sacrificii pentru a păstra „valorile evreieşti” care nu sunt înscrise în doctrina religioasă. „Religia îşi pierde sensul dacă veţi continua să vă

rugaţi pentru reîntoarcerea la Sion când aţi hotărât limpede să nu mai reveniţi aici. Da, alegerea este dureroasă, dar trebuie făcută rapid, pentru generaţia următoare... Vreau să mă stabilesc în Israel? Dacă nu vreau, cu ce drept trebuie să mă mai numesc de acum evreu şi să le aplic copiilor mei pecetea comunitarismului?"

„Lumea întreagă va saluta sincer asimilarea evreilor", şi pornind, să zice, de la a treia generaţie, „problema evreiască va dispărea în mod progresiv35".

Jewish Chronicle, ziar evreiesc din Londra, îi dă replica lui

Koestler: şi dacă „pentru evreul din diaspora ar fi mai bine, mult mai rezonabil şi mai demn, să continue să trăiască la fel ca mai înainte, ajutând totodată la edificarea Statului Israel?" Koestler rămâne ferm pe poziţii: altfel spus, „ei vor să păstreze prăjitura întreagă, dar şi să se delecteze mâncând din ea. Acesta este drumul pierzaniei36".

Ziarul însă îi răspunde: toate precedentele tentative de asimilare au eşuat; de ce ar fi astăzi altfel? Fiindcă „toate încercările de asimilare întreprinse până acum au fost jumătăţi de măsură întemeiate pe o premisă falsă conform căreia evreii pot deveni cu toate drepturile fiii poporului care guvernează păstrându-şi religia şi rămânând

«poporul ales»". Or „asimilarea etnică este incompatibilă cu menţinerea religiei evreieşti; credinţa evreiască se distruge odată cu asimilarea etnică. Religia evreiască perenizează particularismul naţional, nu se va putea face nimic aici". De aceea, „până la restaurarea

Israelului, a renega iudaitatea echivala cu a refuza să te arăţi solidar cu persecutaţii şi aceasta putea fi considerată o laşă capitulare"; dar

„Astăzi, nu de o capitulare este vorba, ci de o alegere liberă37".

Iar Koestler le propune evreilor din diaspora o alegere clară:

„Ori devenim cetăţeni israelieni, ori încetăm de a mai fi evrei. El însuşi a ales cea de-a doua posibilitate". (Este inutil să mai spunem că în diaspora, concluziile lui Koestler au fost violent atacate.)

Dar cei care au ales prima soluţie, cetăţenii statului Israel, au primit un nou sprijin care le-a permis să adopte un punct de vedere nou asupra acestei eterne probleme. Un autor contemporan scrie fără

menajamente. „Un evreu «galut» este o fiinţă amorală. El beneficiază de toate binefacerile ţării care l-a primit, dar, în acelaşi timp, nu se identifică total cu ea”; „aceşti oameni cer un statut special pe care nu îl are niciun popor în lume: să li se permită să aibă două patrii, una în care trăiesc, alta în care «trăieşte sufletul lor».

Şi apoi se miră că îi urăşte lumea39!”

Ei, da, se miră şi se tot miră: „De ce, de ce evreul este atât de puţin iubit (nu, nu este iubit, nu-i nimic de făcut, altfel n-am avea nicio nevoie să ne eliberăm)? Dar să ne eliberăm de ce anume? Nu de iudaitatea noastră, asta se înţelege...”; „ştim clar că trebuie, obligatoriu, să ne eliberăm, dar arătaţi-ne cu degetul de ce anume...

Până acum nu am putut să o facem40”.

Se pune mai rar o întrebare care pare absolut naturală: cum să facem ca să fim iubiţi? Autorii evrei, cel mai adesea, constată ostilitatea lumii înconjurătoare şi se lasă pradă disperării: „Lumea este împărţită între cei care simpatizează poporul evreu şi cei care caută să-l distrugă41”. Sau să-l împingă către un orgoliu disperat:

„Este umilitor să vrei ca puterea să-ţi ia apărarea faţă de acel popor care nu te iubeşte, umilitor să aduci mii de mulţumiri celor mai buni, celor mai demni reprezentanţi ai acelui popor fiindcă au spus câteva cuvinte în favoarea ta42”.

Dar un alt autor israelian aamcă apă pe foc: „Lumea nu se împarte doar după atitudinea adoptată faţă de evrei, cum ni se pare uneori ca urmare a sensibilităţii noastre excesive”. A. Voronel:

„Evreii dau prea mare atenţie antisemiţilor, şi prea puţin lor înşişi 43”.

Statul nostru, Israel, trebuie să devină centrul care va garanta viitorul evreilor din lumea întreagă – în anii ’20, cine a scris acestea? Einstein! Cui? Unui fost socialist-revoluţionar, aparent autorul principal al petiţiei din 9 ianuarie 1905, tovarăşul lui Gapon la manifestaţie şi care i-a devenit mai apoi călăul, un anume Piotr

Rutenberg, plecat mai târziu să construiască Palestina: „Înainte de toate, trebuie ca viaţa să vă fie protejată [cea a colonizatorilor Palestinei], căci vă oferiţi ca sacrificiu în numele Spiritului şi al

respectului datorat întregului popor evreu. Este absolut necesar să arătăm că suntem un popor care are destulă vitalitate şi forţă pentru a realiza un mare ţel care se va transforma în mijloc de unire şi protejare a generaţiilor ce vor veni. Pentru noi şi urmaşii noştri, Ţara trebuie să aibă aceeaşi semnificaţie supremă pe care a avut-o Templul pentru strămoşii noştri44".

Autorii israelieni îşi fundamentează această convingere în diferite moduri: „Aparent problema evreiască nu poate găsi o soluţie sigură în afara statului evreu45". Ideea este „de a stabili Israelul drept centru care garantează viitorul evreilor din lumea întreagă46".

„Doar Israel este locul care li se potriveşte evreilor, fiindcă este singurul unde procesul istoric nu se încheie cu un eşec istoric47".

<notă>

— G. Gapon (1870 – 1906), preot ortodox, fondator al „Socialismului poliţist", a condus la 9 ianuarie 1905 o manifestaţie a muncitorilor care trebuia să prezinte ţarului o petiţie mai degrabă provocatoare. Manifestaţia a fost întâmpinată cu împuşcături din partea poliţiei, ceea ce a făcut din această „Duminică Roşie" declanşatorul revoluţiei. Asasinat în 1906 de către P. Rutenberg.

</notă>

Iar din această mică ţară asediată în permanenţă se aude un fel de rumoare ce se ridică din pământ: „Această Catastrofă a cărei fantomă bântuie în permanenţă subconştientul israelienilor48..."

*

Care este astăzi raportul între asimilare, diasporă şi Israel, care sunt speranţele, în ce parte înclină balanţa?

Global, în anii '90 ai secolului XX, asimilarea era deja foarte avansată. Spre exemplu, „pentru 80 până la 90% dintre americani, tendinţele contemporane ale vieţii evreieşti prefigurează o asimilare progresivă". Şi numai în Statele Unite: „Viaţa evreiască se estompează încetul cu încetul în majoritatea comunităţilor din diasporă". La majoritatea evreilor de azi amintirile dureroase ale

Catastrofei tind să se diminueze... Sunt mult mai puţin solidari cu statul Israel decât părinţii lor. De netăgăduit este tendinţa „către o

micşorare drastică a rolului diasporei, cu pierderea ineluctabilă a caracteristicilor lor esenţiale”. „Nepoţii noştri vor mai fi evrei…?

Diasporă va mai supravieţui mult timp, în mileniul următor? Pav

Adin Shteinsalz, unul dintre cei mai mari cărturari ai epocii noastre… avertizează că evreii din diasporă au încetat să mai fie un grup a cărui siguranţă nu este garantată”. Astfel, în mod paradoxal.

„Ei se află pe cale de dispariţie” participând „la Catastrofa autodizolvării”. Adăugaţi la aceasta că „antisemitismul din Occident nu mai poate fi considerat ca un element care întăreşte conştiinţa evreiască. Discriminarea antisemită în politică, afaceri, universităţi, cluburi private etc. este practic de domeniul trecutului49”. În

Europa actuală, există „suficienţi evrei care nu se simt evrei şi care sunt alergici la orice încercare de a-i asocia unei comunităţi create în mod artificial”; „un evreu asimilat refuză să se simtă evreu, el respinge trăsăturile rasei sale” [după Sartre] D°. Să nu respingem această judecată tăioasă a aceluiaşi autor; „Evreii Europei nu se recunosc ca evrei, ei consideră că sunt constrânşi la iudaitate de antisemitism. De unde şi următoarea contradicţie: evreul nu se consideră drept evreu decât atunci când îl ameninţă un pericol. Atunci îşi caută salvarea ca evreu. Dar când devine el însuşi o sursă de pericol, atunci nu mai este evreu51”.

Astfel „trăsăturile care marchează o descompunere a diasporei încep să apară cu precizie chiar în momentul în care evreii se bucură în Occident de cea mai mare libertate, de bunăstare şi sunt – cel puţin aparent – mai puternici decât au fost vreodată în istoria evreiască”. „Dacă tendinţele actuale nu se schimbă, cea mai mare parte a diasporei va dispărea pur şi simplu. Trebuie acceptată probabilitatea reală a unei autodistrugeri progresive, umilitoare, deşi voluntare, a diasporei… Arthur Koestler, partizan al asimilării, prezisese în anii

50 sfârşitul diasporei; este posibil să fi avut dreptate52”.

Dar, în acelaşi timp, „evreii din lumea întreagă – şi se şi uimesc uneori de asta –, se simt personal implicaţi în destinul Israelului”;

şi „dacă, ferească Dumnezeu, Israelul ar fi distrus, evreii care trăiesc în celelalte ţări ar dispărea la rândul lor. Nu aş putea spune de

ce, dar evreii nu ar supravieţui nicio clipă Catastrofei secolului nostru5”. Un alt autor pune exact în relaţie „mitul evreiesc al unei ineluctabile Catastrofe” cu viaţa în sânul diasporei, şi, de fapt.

„Evreii americani (şi sovietici) se exprimă adesea în acest sens, se pregătesc, în cazul în care Israelul ar cădea, să reia steagul poporului lor54”. Sunt numeroase ipotezele care încearcă să explice finalitatea diasporei evreieşti, dar toate îi văd „funcţionalitatea în faptul că îi fac pe evrei practic indestructibili, şi le garantează perenitatea în limitele existenţei genului uman35”.

Se întâmplă şi să întâlnim o apărare îndârjită a însuşi principiului diasporei: „Suntem împotriva exigenţei istorice de a ne supune alyei. Nu ne simţim în exil”, scrie profesorul american Leonard

Fein. În iunie 1994, „preşedintele Congresului evreiesc mondial.

Shoshana Cardin, i-a apostrofat pe israelieni cu agresivitate: «Nu suntem dispuşi să devenim o alya care să hrănească Israelul, şi ne îndoim că sunteţi bine informaţi asupra nivelului de viaţă şi a calităţii vieţii evreilor din America»”. Apoi, pe un ton mult mai patetic:

„Dacă interesăm, într-adevăr, în vreun fel lumea, nu este prin forma statului nostru, ci prin diaspora care este recunoscută pentru că a înfăptuit unul dintre cele mai mare miracole ale istoriei universale5”.

Dar şi cu ironie: „Un glumeţ a imaginat o legitimare elegantă:

caracterul de popor ales al evreilor ar consta exact în faptul de a trăi la infinit în diaspora58”. „Miracolul restaurării statului Israel a conferit diasporei un sens nou, furnizând un deznodământ temei care ameninţa să se împotmolească, într-un cuvânt a venit să încoroneze miracolul diasporei. L-a încoronat, dar nu l-a abolit59”. Dar şi aici, există puţină ironie în măsura în care „scopurile pe care le-am căutat cu atâta îndârjire şi care ne umpleau de mândrie şi de sentimentul vocaţiei noastre excepţionale sunt de-acum atinse60”.

A înţelege şi a prezice destinele diasporei depinde într-o bună măsură de căsătoriile mixte. Acestea sunt mijlocul cel mai puternic, cel mai sigur de a realiza asimilarea. Nu este o întâmplare că

Biblia le interzice cu atâta severitate: „Căzut-au de la credinţa în Domnul, că au născut fii din desfrânare” (Osea, 5, 7.) Când

Arnold Toynbee a propus căsătoriile mixte drept mijloc de a combate antisemitismul, sute de rabini s-au ridicat împotrivă: „Din clipa în care căsătoriile mixte vor deveni un fenomen de masă, aceasta va însemna sfârşitul evreilor61”.

Notăm o netă creştere a numărului de căsătorii mixte în ţările occidentale: „Date statistice fiabile despre «dispariţia» [evreilor]

ne dau frisoane. În 1960, procentajul căsătoriilor mixte în Statele

Unite, unde trăieşte cea mai mare comunitate evreiască din lume, era estimat la 6%. Astăzi [anii '90], după o generaţie, este de 60%, adică de zece ori mai mult. Nivelul mediu de căsătorii mixte în Europa şi America Latină este aproape acelaşi... Chiar mai mult, dacă exceptăm [evreii] ortodocşi, în aproape toate familiile evreieşti din Occident natalitatea a devenit extrem de slabă”. În plus.

„Doar un procent neglijabil de copii născuţi din căsătoriile mixte este gata să ducă o viaţă care să fie tipic evreiască62”.

Dar în Rusia? Enciclopedia israeliană furnizează cifrele următoare: în 1988, în RSFSR, 73% dintre soţii evrei şi 63% dintre soţiile evreice făcuseră căsătorii mixte (adică o creştere de 13%

pentru bărbaţi şi de 20% pentru femei în raport cu 1978). „Cei care au încheiat acest tip de căsătorie îşi pierd mult mai repede simţul iudaităţii lor şi sunt mai adesea înclinaţi, la recensăminte, să se declare de o altă naţionalitate decât evreiască63”.

Astfel, aproape peste tot, când mai mult, când mai puţin, „viaţa evreiască se erodează”: „Diviziunile etnice, religioase, rasiale care, până în ultimul timp, serveau drept barieră asimilării şi căsătoriilor mixte, dispar”. Astăzi „când antisemitismul primar s-a diminuat în mod drastic, numeroase principii importante care serveau în trecut drept sprijin puternic auto-identificării s-au pierdut64”.

Evreul galut trezeşte foarte adesea critici aprinse din partea israelienilor. La treizeci, patruzeci de ani de la crearea statului Israel, s-au auzit de acolo întrebări uneori sarcastice, alteori mânioase, adresate diasporei: „Ce se va întâmpla cu evreii de astăzi? Nimeni nu se îndoieşte că vor rămâne în patria lor actuală – galutur”.

„Evreii din Algeria au preferat Franţa Israelului, apoi evreii din Iran care au părăsit ţara lui Khomeini au trecut masiv pe lângă Israel”;

„Părăsind locurile unde se implantaseră, căutau ţări cu nivel de viaţă şi de civilizaţie mai ridicate. Dragostea pe care o poartă Sionului nu este suficientă”. „Imaginea clasică şi eternă a unei «catastrofe iminente» nu-i mai atrage pe evrei în Israel67”. – „Evreii sunt un popor pervertit de o existenţă care s-a derulat fără Stat, în afara istoriei68”.

„Evreii nu au suportat încercarea. Ca şi înainte, ei nu înţeleg să se întoarcă în patria lor. Preferă să rămână în galut şi să se plângă de antisemitism de fiecare dată când sunt criticaţi... Şi nicio persoană să nu mai îndrăznească să vorbească de rău Israelul, căci a critica Israelul înseamnă «antisemitism»! Dacă suferă atât pentru Israel, de ce nu vin să trăiască în el? Dar nu, este tocmai ceea ce nu vor să facă!” „Majoritatea evreilor din lume au ales deja: nu vor să fie independenţi... Uitaţi-vă la evreii din Rusia. O parte dintre ei au vrut independenţa, ceilalţi vor să ducă viaţa unei căpuşe pe corpul câinelui ras. Dar dacă acesta se îmbolnăveşte puţin, dacă devine un pic rău, atunci îşi caută un câine american. În fond, evreii au trăit două mii de ani în felul acesta70”.

De aceea „în faţa unui israelian, evreul din diaspora are adesea complexe, el este gata să ducă în spinare o grea şi nedefinită culpabilitate... fiindcă nu se hotărăşte să-şi împartă destinul cu israelianul. Această insuficienţă o compensează accentuându-şi iudaitatea... arborând cu ostentaţie o simbolistică evreiască secundară”; dar, printre altele, „evreul din diaspora ia asupra sa riscul specific de a se opune singur elementelor antisemite”; „oricare ar fi atitudinea israelianului, diaspora nu are altă ieşire decât să vină să se aşeze fără zgomot în spatele lui pentru a-l sprijini, ca o femeie credincioasă, dar neiubită71”.

Iată un pronostic, printre altele: „În 2001, diaspora, după toate probabilităţile, se va micşora cu încă un milion de suflete şi de trupuri”. „Procesele ce se produc acum în profunzimile istoriei evreieşti... fac adevărată o nouă scădere a numărului evreilor în lume şi ca atare concentrarea lor progresivă nu în diaspora, ci în Sion72”.

Dar, cine ştie, poate va fi altfel? Evreul rus I.M. Biekerman avea dreptate când afirma cu siguranţă că diaspora era indestructibilă: „Accept galutul în care am trăit două mii de ani, singurul loc unde am realizat o unitate adevărată, unde vom trăi şi ne vom manifesta pe viitor73”. Cele două voci care, după opinia lui

Gherşenzon, răsună mereu în urechile evreului – să te integrezi în mediu sau să-ţi păstrezi caracterul exclusiv – vor răsuna etern?

Un istoric de marcă trage, după al doilea război mondial, concluzia următoare: „Paradoxul, în viaţa evreilor de astăzi, ţine de faptul că înrădăcinarea crescândă în viaţa celorlalte popoare nu le slăbeşte conştiinţa naţională, ci uneori chiar o accentuează74”.

Iată câteva mărturii venite din diferite medii evreieşti în epoca

„Internaţionalismului” sovietic: „M-am simţit întotdeauna cu intensitate evreu… Am aderat încă de la şaptesprezece ani, abia terminasem şcoala, la nişte cercuri unde problema evreiască era tema principală a discuţiilor”. Tatăl său „avea înclinaţii evreieşti foarte puternice. Nu avea, cu siguranţă, niciun simţ al tradiţiilor, nu păstra mitvotul, nu ştia limba, dar… tot ce ştia era subordonat într-un anumit fel, în forul său interior de evreu, autoeducaţiei sale evreieşti75”.

Arkadi Lvov, scriitor originar din Odessa: „Când eram un puşti de vreo zece ani, încercam să aflu cine era evreu printre savanţi, scriitori, oameni politici, şi – tânăr pionier! – înainte de orice printre membrii guvernului: Lazar Kaganovici ocupa locul al treilea, precedându-l pe Voroşilov şi Kalinin, iar eu eram mândru de acest comisar al poporului, stalinistul Kaganovici… Eram mândru de

Sverdlov, de Uritki… Mândru de Troţki? Ei bine, da, de Troţki!” El credea că Osterman (de pe timpul lui Petru cel Mare) era evreu; când a aflat că era german, „a încercat un acut sentiment de ciudă, de frustrare”; în schimb „spunea tuturor cu mândrie: Şafirov este evreu76”.

Dar cât de numeroşi au fost evreii din Rusia cărora nu le-a fost teamă „că se vor îneca în imensitatea acestui corp asimilator77”, care s-au lăsat câştigaţi pe deplin de mediul înconjurător şi de cultura însă!

Altă dată, doar câţiva evrei cunoscuseră acest destin:

Antokolski.

Levitan, Rubinstein şi alţii; mai târziu au fost şi mai numeroşi.

Cât de bine înţeleseseră Rusia, în profunzimea ei, graţie intuiţiei seculare şi rafinate a inteligenţei şi sufletului lor! Rusia se oferea înţelegerii în toată strălucirea sa, în jocul enigmatic al luminilor şi umbrelor, în luptele şi suferinţele sale. Ea le atrăgea sufletul prin lupta dramatică dusă în sine dintre Bine şi Rău, prin fulgerările ameninţătoare, slăbiciunile sale, forţa, farmecul său. Acum câteva decenii, nu câte unul, ci mii veneau să intre în câmpul culturii ruse.

Mulţi dintre ei s-au simţit. sincer foarte ruşi în sufletul lor, în gândurile, gusturile şi obiceiurilor lor... Totuşi, în sufletul unui evreu există ceva ca o notă unică, o disonanţă, o mică fisură lăsând să se infiltreze din exterior neîncrederea, batjocura, ostilitatea; iar din interior, ca o veche amintire:

Cine sunt? Dar cine sunt? Sunt rus?

Nu, nu. Sunt un evreu rus

Da, este absolut evident, asimilarea îşi are limitele sale de netrecut: ceea ce diferenţiază asimilarea spirituală perfectă de asimilarea culturală, şi încă şi mai mult asimilarea curentă, care ţine de viaţa civilă şi de cotidian. În mod providenţial pentru iudaitate, evreii se apără singuri; oricare ar fi la ei semnele exterioare de aşi

<notă>

— Pavel Antokolski (1896 – 1978), poet sovietic. A intrat în PC în 1943

după moartea fiului său pe front.

** Isaak Levitan (1860 – 1900), pictor rus celebru pentru lirismul neegalat ale peisajelor sale ruseşti.

* * * Anton Rubinstein (1830 – 1894), celebru pianist şi compozitor rus, autor a douăzeci de opere (printre care Demonul), şase simfonii, cinci concerte pentru pian etc.

</notă>

milare, păstrează „în forul lor interior o fizionomie evreiască”.

(Solomon Lurie).

Mişcarea care îi împinge să se integreze până la capăt în restul

omenirii, în ciuda durelor bariere ale Legii, pare naturală: supunere pe viaţă. Dar este realizabilă? în secolul XX, un evreu mai credea că „unitatea întregii omeniri este idealul mesianismului iudaic79”.

Dar este într-adevăr aşa?

Acest ideal a existat, el, vreodată?

Se aud tot mai multe obiecţii energice: „Nimeni nu mă va duce, nici nu mă va forţa să renunţ la punctul meu de vedere evreu, să sacrific interesele evreieşti care sunt ale mele în profitul unui ideal universal, fie că este vorba de „naţionalismul proletar” (în care, în prostia noastră, am crezut în anii ’20), sau de „Marea Rusie”, de „triumful creştinismului”, de „binele întregii omeniri” şi aşa mai departe80”.

Întâlnim şi alte atitudini la intelighenţia evreiască ne-sionistă şi agnostică, asimilată pe trei sferturi. Astfel, o femeie dintre cele mai inteligente, pasionată de marile probleme politice, T.M.L., mi-a spus la Moscova, în 1967, următoarele cuvinte: „Ar fi teribil să trăim într-un mediu exclusiv evreiesc. Ceea ce avem mai de preţ în poporul nostru este cosmopolitismul. Ar fi groaznic să ne adunăm toţi într-un mic stat militarist. Pentru evreii asimilaţi, acest lucru ar fi absolut de neînţeles”. M-am hazardat cu timiditate, spunând: „Dar pentru evreii asimilaţi, nu mai există aici nicio problemă, fiindcă ei nu mai sunt evrei…” Ea: „Nu, dar ne-au rămas genele!”

Cheia problemei nu rezidă în fatalitatea legată de origine, ea nu se găseşte nici în sânge, nici în gene, ci în faptul de a şti spre ce suferinţe se îndreaptă mai mult sufletul tău: cele ale evreilor, sau cele ale locuitorilor ţării unde ai fost crescut? „Apartenenţa naţională nu se limitează nici la cunoaşterea limbii, nici la adeziunea la cultură, nici chiar la ataşamentul faţă de natură şi faţă de modul de viaţă al ţării.

Ea are o altă dimensiune: comunitatea de destin istoric care, pentru fiecare om, se defineşte prin gradul de participare la destinul poporului său. Dar dacă, pentru ceilalţi, această participare intimă este dată încă de la origine, pentru evreu ea se prezintă sub diverse aspecte, este o chestiune de alegere, şi o alegere dificilă81”.

Pentru moment, în această privinţă, asimilarea încă nu s-a

tradus într-un mod absolut convingător. Toţi cei care indicaseră căile unei asimilări generale au eşuat. Aşadar, problema asimilării rămâne în aceeaşi dificultate. Deşi la scară universală procesul pare a fi avansat destul de mult, încă nu am putea trage concluzia că el va aboli diaspora.

„Viaţa sovietică… [ea însăşi] nu a dat naştere vreunui evreu asimilat sută la sută, până în adâncul fiinţei sale psihice82”. Un critic evreu conchide: „Oriunde ai privi, vezi întotdeauna, într-un lichid asimilat, un cocoloş evreiesc indisolubil83”.

Dar destine izolate remarcabile, indivizi pe deplin asimilaţi, există! N” oi, în Rusia, îi salutăm din toată inima.

*

„Un evreu rus… Un evreu, un rus… Cât sânge, câte lacrimi s-au vărsat în jurul acestei uniri / dezuniri, câte suferinţe de nespus s-au adunat fără a-i vedea finalul, dar şi câtă bucurie şi progres spiritual şi cultural a rezultat de aici… Au fost, mai rămân încă numeroşi evrei care s-au înhămat la această povară: a fi în acelaşi timp şi evreu şi rus. Două iubiri, două pasiuni, două lupte. Oare nu-i prea mult pentru o singură inimă? Da, este prea mult. Dar în aceasta rezidă caracterul fatal şi tragic al acestei bi-unităţi. După cum indică şi cuvântul, bi-unitatea nu este totuşi unitatea. Echilibrul aici nu este dat, el trebuie creat84”.

Aceste rânduri despre Rusia prerevoluţionară au fost scrise în emigraţie, la Paris, în 1927.

Au trecut cincizeci de ani şi un alt evreu rus care şi-a petrecut viaţa în Rusia sovietică scrie în Israel:

„Noi, evreii, am crescut în Rusia, suntem o curioasă entitate hibridă: evrei ruşi… Se zice despre noi: evrei prin naţionalitate, ruşi prin cultură. Să fie, oare, cultura şi naţionalitatea ca un costum ajustat pe un manechin…? Când o presă monstruoasă încastrează un metal în altul, nu le mai poţi desprinde, dar le poţi decupa. Noi am fost supuşi unei prese enorme timp de zeci de ani. Sentimentul meu naţional nu mai poate de acum să se exprime decât în cultura mea. Cultura mea este brăzdată dintr-o parte în alta de nişte vinişoare naţionale. Separaţi-mă în două şi voi fi şi eu curios să ştiu care celule din sufletul

meu au o tentă de culoare rusească, şi care evreiască. Dar nu a fost numai constrângerea, sudura prin presare, a mai fost şi o neaşteptată afinitate de principii care se întrepătrundeau în straturile cele mai profunde ale sufletului nostru. Ca şi cum se completau unele pe altele pentru a realiza o nouă plenitudine:

spaţiul prin timp, largheţea sufletească prin profunzime, acceptarea a orice, negând totul. Mai era şi emulaţia în privinţa întrebării care era poporul ales. De aceea nu am două suflete care să fie în conflict, care s-ar lupta unul cu altul, care m-ar dedubla. Am doar un singur suflet… nici dublu, nici dedublat, nici amestecat, ci pur şi simplu unul singur85”.

Iar din Rusia, ca un ecou:

„Cred că nu din întâmplare, în destinul Rusiei, s-au întâlnit sufletul evreiesc şi sufletul slav s-au întâlnit; era aici ceva providenţial86”.

Note

I.M. Biekerman, K samopoznaniu ievreia: Cem mî bâli, cern mî stali, cemmâdoljnâbâti [Pentru ca evreul să se cunoască pe sine: ce am fost, ce am devenit, ce trebuie să fim?], Paris, 1939, p. 17.

2. S. la hurie, Antisemitizm v drevnem mire [Antisemitismul în Antichitate], Tel-Aviv, 1976, p. 160. [Ed. I, Petrograd, 1922].

3. Ibidem, pp. 64, 122, 159.

4. S. Ia. hurie, p. 160.

5. M. Gherşenzon, Sudbî evreiskogo naroda [Destinul poporului evreu], în „22”, nr. 19, pp. 109 – 110.

6. S. Ţârulnikova, Filosofia evreiskoi anomalii [Filosofia anomaliei evreieşti], în, 1984, nr. 77, p. 148.

7. A. Joshua, Golos pisatelia [Vocea unui scriitor], în.22”, 1982, nr. 27, p. 158.

8. Max Brod, Liubov na rasstoianie [O dragoste la distanţă], ÎN, 1976, nr. 11, pp. 197 – 198.

9. Amos Oz, O vremeni i o sebe [Despre vremuri şi despre mine însumi].

Kontinent, M., 1991, nr. 66, p. 260.

10. A. 5. Ioşua, p. 159.

11.5. Ţârulnikova, Filosofia evreiskoi anomalii [Filosofia anomaliei evreieşti], în, 1984, nr. 77, p. 149 – 150.

12. P. Samorodnitki, Strannîi narodeţ [Un curios popor mărunt], „22”.

1980, nr. 15, pp. 153, 154.

13. E. Fishtein, Iz galuta's liuboviu [Din galuteu dragoste], „22”, 1985, nr. 40, pp. 112 – 114.

14. M. Shamir, Sto iet voini [O sută de ani de război], „22”, 1982, nr. 27, p. 167.

15. EE, St.

— Petersburg, 1906 – 1913, vol. 3, p. 312.

16. Ibidem, p. 313.

17. Ibidem.

18. M. Krohl, Naţionalizm i assimilaţia v evreiskoi istorii [Naţionalism şi asimilare în istoria evreiască], Lumea evreiască, anuar, 1939, Paris, p. 187.

19. /. L. Klausner, Literatura na ivrite v Rossii [Literatura în ebraică din

Rusia], Kniga o russkom evreistre, New York, 1960, p. 506.

20. M. Gherşenzon, Sudbâevreiskogo naroda [Destinul poporului evreu], în „22”, 1981, nr. 19, pp. 111 – 115.

21. N. Podgoreţ, Evrei v sovremennom mire [Evreii în lumea contemporană] (Interviu), ÎN, 1985, nr. 86, p. 117.

22. V. Levitina, Stoilo îi sjigat svoi hram [Merita oare să-ţi dai foc la propriul templu?], „22”, 1984, nr. 34, p. 194.

23. V. Boguslavski, Zametki na poliah [Note pe margine], „22”, 1984, nr.

35, p. 125.

24. O. Rappoport, Simptomi odnoi bolezni [Simptomele unei anumite maladii], „22”, 1978, nr. 1, p. 122.

25. L. Ţighelman-Dâmerskaia, Sovetskii antisemitizm – pricim i prognozi

[Antisemitismul sovietic – cauze şi previziuni] (Seminar), în

„22”, 1978, nr.
3, pp. 173 – 174.
26. G. Shaked, Trudno îi sohranit israelskuiu kulturu v konfrontaţii’s drughimi kulturami [E oare greu de păstrat cultura evreiască în confruntarea cu celelalte culturi] „22”, 1982, nr. 23, p. 135.
27. VI. Jabotińskí, Na lojnom puţi [Pe o cale greşită], VI, Foiletoane.
St.
— P” 1913, pp. 251, 260 – 263.
28. Cetâre staţii o „cirikovskom inţidente” (1909) [Patru articole despre incidentul Ciurikov], ibidem, p. 76.
29. EE, vol. 4, pp. 560, 566 – 568.
30. Viaceslav Ivanov şi M. Gherşenzon, Perepiska iz dvuh uglov
[Corespondenţă dintr-un colţ în altul], Petrograd, 1921, pp. 60 – 61. Trad.
franceză, Paris, 1931, precedată de o introducere de Gabriel Marcel.
31.O. Rappoport, p. 123.
32. M. Krohl, Naţionalizm i assimilaţia v evreiskoi istorii [Naţionalism şi asimilare în istoria evreiască], Lumea Evreiască-l, anuar, 1939, Paris, pp. 191 – 193.
33. Max Brod, pp. 198 – 199.
34. Martin Buber, Naţionalnâie boghii Israil [Zeii naţionali şi Dumnezeul lui Israel], ÎN, 1976, nr. 4, p. 117.
35. Arthur Koestler, Iuda la răscruce de drumuri; text rus: ÎN, nr. 33, pp. 104 – 107, 110.
36. Ibidem, p. 112.
37. Idem, pp. 117, 126.
38. V. Boguslavski, Galutu – s nadejdoi [Către galut – cu speranţă], „22”.
1985, nr. 40, p. 13.
39. A.B. Joshua, art. cât., p. 159.
40. J. Vineri, Hocetsea osvoboditsea [Am vrea să ne eliberăm], „22”.

1983, nr. 32, pp. 204 – 205.
41. M. Goldstein, Mâsli vsluh [Gânduri cu voce tare], Russkaia mist.
1968, 29 febr., p. 5.
42. M. Kaganskaia, Naşe gostepriimstro [Ospitalitatea noastră], „22”.
1990, nr. 70, p. 111.
43. A. Voronel, Oglians v razdumie... [Priveşte în urmă şi reflectează].
(masă rotundă) „22”, 1982, nr. 24, p. 131.
44. A. Cerniak, Neizvestnoe pizmo Einsteina [O scrisoare inedită a lui
Einstein], „22”, 1994, nr. 92, p. 212.
45. A. Katzenelenboighen, Antisemitizm i evreiskoe gosudarstvo
[Antisemitismul şi guvernul evreu], „22”, 1989, nr. 64, p. 180.
46. /. Libler, Israil – diaspora: krisis identificaţii [Israel – diaspora: o criză identitară], „22”, 1995, nr. 95, p. 168.
47. N. Gutina, Dvusmâslennaia sviaz [O legătură ambiguă], „22”, 1981, nr. 19, p. 124.
48. M. Kaganskaia, Mif protiv realnosti [Mit contra realitate], „22”.
1988, nr. 58, p. 141.
49.7. Libler, art. cât, pp. 149 – 150, 154, 157.
50. Sonya Margolina, Das Ende der Liigen: Russland und die Juden im
20 Jahrhundert, Berlin, 1992, pp. 95, 99.
51. S. Margolina, Germania i evrei: vioraiapopâtka [Germania şi evreii:
O a doua încercare], Strana i mir, 1991, nr. 3, p. 143.
52. /. Libler, art. cât, pp. 150 – 155.
53. N. Podgoreţ, art. cât, pp. 113 – 120.
54. Z Bar-Sella, Islamskii fondamentalizm i evreiskoe gosudarstvo
[Fundamentalismul islamic şi Statul evreu], „22”, 1988, nr. 58,

pp. 182 – 184.
55. T. Fishstein, art. cât, p. 114.
56. /. Libler, art. cât, p. 152.
57. E. Fishstein, Gliadim nazad mî bez boiazni [Noi privim înapoi fără teamă], „22”, 1984, nr. 39, p. 135.
58. N. Voronel, art. cât, p. 118.
59. E. Fishstein, Iz Galutas liuboviu [Din galut cu dragoste], „22”, 1985, nr. 40, p. 114.
60. I. Libler, art. cât., p. 156.
61. Ed. Norden, Perescitâvaia evreev [Numărându-i pe evrei], „22”.
1991, nr. 79, p. 126.
62. /. Libler, art. cât., pp. 151 – 152.
63. MEE, 1996, vol. 8, p. 303, tabelul 15.
64. /. Libler, art. cât., p. 156.
65. N. Gutina, O legătură ambiguă, art. cât., p. 125.
66. S. Ţârulnikova, Filosofia anomaliei evreieşti, art. cât., p. 148.
67. /. Libler, art. cât., p. 165.
68. E. Bar-Sella, art. cât., p. 184.
69. A.B. Joshua, Vocea unui scriitor, art... cât., p. 158.
70. Beni Peled, Soglaşenie ne's tem partnerom [Un acord încheiat cu partenerul cel rău], „22”, 1983, nr. 30, p. 15.
71. Ed. Norden, Numărându-i pe evrei, art. cât., pp. 115, 116.
72. Ibidem, pp. 120, 130 – 131.
73. /. M. Biekerman, op. cit., p. 62.
74. Sh. Ettinger, Noveişii period [Perioada contemporană], Istoria evreiskogo naroda [Istoria poporului evreu], Ierusalim, 2001, p. 587.
75. A. Eterman, Tretie pokolenie [Ce-a de a treia generaţie] (interviu).
„22”, 1986, nr. 47., pp. 123 – 124.
76. A. Lvov, Vedi za soboi otţa tvoego [Ia-l pe tatăl tău cu tine]; în
1980, nr. 52, pp. 183 – 184.

77. VI. Jabotiński, art. cât., p. 251.

78. Rarii Aren, V russkom galute [în galutul rusesc], „22”, 1981, nr. 19, pp. 135 – 136.

79. G.B. Sfiosberg, De la minuvşih d-nei: Zapiski russkogo evreia [Fapte din trecut: însemnările unui evreu rus], în 3 vol., Paris, 1933 – 34, vol. 1, p. 4.

80. S. Markiş, Eşcio raz o nenavisti k samomu sebe [încă o dată despre ura faţă de sine], în „22”, Tel-Aviv, 1980, nr. 16, p. 189.

81. L. Ţighelman-Dâmerskaia, art. cât., p. 175.

82. /. Stern, Dvoinaia otvetstrennost [O dublă responsabilitate] „22”.

1981, nr. 21, p. 127.

83. O. Rappoport, Simptomele unei maladii, art. cât., p. 123.

84. St. Ivanovici, Semen Iuşkevici i evrei [S. Iuşkevici şi evreii], Evrei v kulture russkogo zarubejia [Evreii în cultura ruşilor din emigraţie], Ierusalim.

1992, vol. l.p. 29.

85. [R. Nudelman], Kolonka redaktora [editorial], „22”, 1979, nr. 7.

pp. 95 – 96.

86. L-ski. Pizmaiz Rossia [Scrisori din Rusia], „22”, 1981, nr. 21, p. 150.

<titlu>POSTFAŢA AUTORULUI

În 1990, când, terminând cartea 17 Aprilie, puneam în ordine enorma cantitate de material rămas nefolosit în Roata roşie, am luat hotărârea de a prezenta o parte din el sub forma unui eseu istoric despre evreii în revoluţia rusă.

Brusc, mia devenit limpede că, pentru înţelegerea a ceea ce se petrecuse, eseul trebuia neapărat să meargă înapoi în timp – până la prima includere a evreilor în Imperiul rus, în 1772. Acesta a fost punctul de plecare; pe de altă parte, revoluţia din 1917 a dat un impuls dinamic destinului evreilor din Rusia, iar eseul, natural, s-a întins până la perioada post-revoluţionară. Aşa s-a născut acest titlu: Două secole împreună.

Totuşi, nu am făcut de la bun început o justă apreciere a limitelor istorice puse de emigraţia masivă a evreilor în afara URSS, care a început în anii ’70 ai secolului XX, exact la cea de a 200 aniversare a şederii evreilor în Rusia, devenind complet liberă pe la 1987.

Această limită marca pentru prima dată abolirea oricărei constrângeri faţă de evreii ruşi: aceştia nu mai erau obligaţi să trăiască aici.

Israelul îi aştepta, toate celelalte ţări ale lumii le deveneau accesibile. O dată bine precizată, această frontieră a adus un corectiv proiectului meu de a duce această prezentare până la mijlocul anilor

’90, întrucât însăşi concepţia cărţii era depăşită: cu Exodul dispărea caracterul unic al legăturilor care se ţesuseră între ruşi şi evrei.

De acum încolo s-a deschis o perioadă radical nouă în istoria evreilor ruşi, deveniţi liberi, şi a relaţiilor cu Rusia nouă. Această perioadă a făcut să apară schimbări rapide şi substanţiale, dar încă este prea scurtă pentru a prevedea rezultatele pe termen lung şi a hotărî dacă trăsăturile caracteristice ale relaţiilor dintre evrei şi ruşi vor supravieţui sau vor ceda locul legilor universale ale diasporei evreieşti. Dezvoltarea acestei noi teme depăşeşte timpul vieţii ce i s-a dat autorului.

A.S.

<titlu>Cuprins

Tipărit la's.c. Inkasprint s.r.l. Bucureşti
Tel. /fax 2245278 / 0742200809
<coperta a IV-a>

„Să ne aplecăm asupra reflecţiilor profunde ale unui evreu emigrat în timpul acestui Exod: «Evreii din Rusia au trăit o experienţă fără precedent de fuziune cu poporul şi cultura rusă, au participat la destinul şi la istoria

Rusiei, pentru ca mai apoi să se îndepărteze brusc, aşa cum în fizică un corp se îndepărtează de un alt corp cu aceeaşi greutate». (Câtă pertinenţă, câtă profunzime în această analogie!) «Ceea ce este cel mai uimitor, în acest Exod, e că a fost voluntar şi s-a produs în momentul în care asimilarea se afla în punctul cel mai înalt.» […]

Şi totuşi, emigrarea evreilor din URSS a inaugurat, fără îndoială, o importantă mişcare cu valoare universală, începutul Exodului marchează limita celor două secole în care evreii şi ruşii au trebuit să trăiască împreună. De aici înainte, orice evreu rus a căpătat posibilitatea de a hotărî singur dacă va trăi în Rusia sau în afara ei. Pe la mijlocul anilor '80, libertatea de a emigra în Israel va fi deplină, nu va mai trebui să fie dusă vreo luptă pentru a o obţine.

Nimic din ce s-a petrecut în cursul acestor două secole cu evreii în Rusia – Zona de rezidenţă şi dispariţia ei progresivă, renaşterea, ridicarea până la culmile puterii ruse, noua opresiune, urmată de Exod – nu s-a datorat unor circumstanţe întâmplătoare la periferia Istoriei.

Evreii şi-au încheiat ciclul răspândirii lor în jurul

Mediteranei până în regiunile orientale ale Europei, apoi au început să se întoarcă pe pământurile de unde plecaseră.

Acest ciclu şi modul în care el se încheie presupune o finalitate care scapă înţelegerii omeneşti. Urmaşilor noştri le revine, poate, sarcina de a o discerne şi de a-i afla sensul”.

ISBN 973 – 87199 – 3 – 3

univers

</coperta a IV-a>

O

</coperta a IV-a>